

Kahramanmaraş
Belediyesi

Editör

Cevdet Kabakcı
Serdar Yakar

Takım No

978-605-85898-3-4

ISBN

978-605-85898-6-5

Baskı

Dergah Ofset İnş. Oto. San. Tic. Ltd. Şti.

Sanat Yönetmeni

Eshabil Yıldız

Kapak

Halil Aydın

Dizgi / Mizanpaj

Halil Aydın

İletişim Adresi

Kahramanmaraş Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Tel.: 0 344 228 46 00
e posta: kultursosyal@kahramanmaras.bel.tr

Birinci Basım: Mart 2013

Bu eser Kahramanmaraş Belediyesinin Bir Kültür Hizmetidir.

**Uluslararası
Osmanlı Döneminde Maraş
Sempozyumu**

III. CİLT

4 - 6 Ekim 2012
Kahramanmaraş

Onur Kurulu

Kahramanmaraş Valisi

Şükrü KOCATEPE

Kahramanmaraş Belediye Başkanı

Mustafa POYRAZ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörü

Mehmet Fatih KARAASLAN

Düzenleme Kurulu

Başkan: Cevdet KABAKCI

Serdar YAKAR

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI

Prof. Dr. Orhan DOĞAN

Prof. Dr. Sait ÖZTÜRK

Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet TÜRKMEN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ali AKTAN

Prof. Dr. Fahamettin BAŞAR

Prof. Dr. Orhan DOĞAN

Prof. Dr. Recep DİKİCİ

Prof. Dr. Mehmet ELİBAĞLI

Prof. Dr. Mesut ELİBÜYÜK

Prof. Dr. Feridun EMECEN

Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU

Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE

Prof. Dr. Ahmet KANGAL

Prof. Dr. Hasan Basri KARADEMİR

Prof. Dr. Yılmaz KURT

Prof. Dr. Zekeriya PAK

Prof. Dr. Abdulkadir ÖZCAN

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI

Prof. Dr. Mehmet ÖZ

Prof. Dr. Sait ÖZTÜRK

Prof. Dr. Metin SÖZEN

Prof. Dr. Rafet YİNANÇ

Prof. Dr. Kanat CANUZAKOV

Prof. Dr. Metalbek BOLGAMBAYEV

Prof. Dr. Adilbay J.TASTANOV

Prof. Dr. Kanat U.MENBETALİYEV

Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ

Doç. Dr. Nejla GÜNAY

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Doç. Dr. Akif ÖZDOĞAN

Doç. Dr. Bilgehan PAMUK

Doç. Dr. İbrahim SOLAK

Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Doç. Dr. Memet YETİŞKİN

Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI
Yrd. Doç. Dr. Suat BAL
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZ
Yrd. Doç. Dr. Akif KİREÇCİ
Yrd. Doç. Dr. Namık MUSALLİ
Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya ŞİMŞİR
Yrd. Doç. Dr. Qiyas ŞÜKÜROV
Yrd. Doç. Dr. Emin TOROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YENİKALE
Dr. İsmail ALTINÖZ
Dr. Ziver HÜSEYİNOVA

Not: Tebliğlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

III. OTURUM 11

OSMANLILAR DÖNEMİNDE MARAŞ'TA SAĞLIK HİZMETLERİ
Öğr. Gör. Mine AKBEN 13

OSMANLI DÖNEMİ'NDE MARAŞ'TA GÖRÜLEN KOLERA İLLETİ
Uzm. Kemalettin KOÇ 39

19. YY. OSMANLI ÂLİMLERİNDEN MARAŞLI MUSTAFA KAMİL'İN
GÖZÜYLE İBN-İ SİNA
Öğr. Görv. Ayşe AMBAROĞLU 57

ŞAHSUVAROĞLU ALİ BEYİN ÖLDÜRÜLMESİNDEN SONRA OĞLU
VELEDHAN BEYİN SAFEVİ TÜRKMEN DEVLETİNE SİĞİNMASI VE
VELED BEY AĞIDI
Dr. Ali SAYAR 65

IV. OTURUM 85

GİRESUN MÜZESİNDE BULUNAN MARAŞ İŞİ İŞLEMELER
Öğr. Gör. Ayşegül YILMAZ
Öğr. Gör. Neslihan HIDIMOĞLU 87

AYAKKABICILIĞIN EN ESKİ ÖRNEKLERİNDEN OLAN OSMANLI
ÇARIKLARININ KAHRAMANMARAŞ'TAKİ YERİNİN İNCELENMESİ
Öğr. Gör. Nergis Paşu ÖZTÜRK
Öğr. Gör. Emine ÖZDİLLİ 97

OSMANLI DÖNEMİ MARAŞ'INDAN GÖRSEL BELLEĞİMİZE
YANSIYAN SANATSAL ÖRNEKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Okt. Ali KOÇ 115

KAHRAMANMARAŞ AĞAÇ OYMACILIĞI SANATINA MESLEK
İNANÇLARININ ETKİSİ
Arş. Gör. Pınar KARATAŞ 149

V.OTURUM..... 169

XIX. YÜZYIL MARAŞ SANCAĞI VAKIFLARI
Doç.Dr. İbrahim SOLAK 171

MÜHİMMELERE GÖRE XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA MARAŞ
Doç.Dr M. Zahit YILDIRIM 183

MARAŞLI YAZARLARDAN SAFAVİLER DÖNEMİNE AİT İKİ TARİHİ
ESER
Dr. Ziver HÜSEYİNOVA 203

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MARAŞLI
BÜROKRATLAR
Uzm. Resul KÖSE 213

II. MEŞRUTİYET'İN İLÂNI'NİN MARAŞ'TA ALGILANIŞI
Doç.Dr.Nejla GÜNAY 233

VI.OTURUM..... 247

15-17. YÜZYILLARDA MARAŞ KALESİ
Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ..... 249

OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ'IN NÜFUSU VE DEMOGRAFİK
ÖZELLİKLERİ
Yard. Doç.Dr. Mehmet GÜRBÜZ..... 261

“OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ'IN EMNİYETİ...”
Dr. Alper TAŞ 275

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MARAŞ ŞEHRİNDE
ASAYİŞ FAALİYETLERİ (1908-1920)
Dr. Nermin GÜMÜŞALAN..... 299

VII.OTURUM 315

ANADOLU'DA ORTAK ZİYARETGÂHLAR HAKKINDA BİR
DEĞERLENDİRME: ESHAB-I KEHF ÖRNEĞİ
Doç.Dr. Selahattin DÖĞÜŞ 317

AYAKKABI MODASI PERSFEKTİFİNDE K.MARAŞ ÇARIĞININ YAŞAM
SEYRİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Yard. Doç.Dr. Songül KURU..... 329

OSMANLI DEVLETİ'NDE MARAŞ'TA FAALİYET GÖSTEREN MEDRESE VE BUK'ALAR Arş. Gör. Yaşar ASLANYÜREK	353
VIII.OTURUM.....	367
MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA MARAŞ'IN DÜŞÜNCE YAPISINA BİR KANIT: "AMALİ MİLLİYE" GAZETESİ Dr. Suat ZEYREK.....	369
OSMANLI DÖNEMİNDE GÖKSUN VE ANDIRI'NIN İDARİ YAPISINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER Uzm. Ali SARIKAYA	385
MARAŞ İDADİ MEKTEBİNİN AÇILMA ÇALIŞMALARI Uzm. Sevim CEYLAN	397
FIKRALARLA GÜNÜMÜZE GELEN OSMANLI DÖNEMİNDEKİ MARAŞ (OLAY, MESAJ, ŞEHİR, DİL) Ünal KALAYCI	409
BASINA YANSIYAN HABERLER	419
SEMPOZYUM FOTOĞRAF GALERİSİ	433
SEMPOZYUM DEĞERLENDİRMELERİ	443
KAPANIŞ OTURUMLARI.....	447

III. OTURUM

OSMANLILAR DÖNEMİNDE MARAŞ'TA SAĞLIK HİZMETLERİ

Öğr. Gör. Mine AKBEN¹

Özet

Osmanlı Devletinde padişahlar, sultan hanımları, vezirler ve hayırsever zenginler tarafından fakir ve muhtaç insanlara karşılıksız sağlık hizmeti verilmeye çalışılmış; bu amaçla Bimaristan, Darülaceze ve yetimhane gibi sosyal kurumlar açılmıştır. Bu oluşumların, bağlanan zengin vâkıflar sayesinde, devamlılığı sağlanması hedeflenmiştir. Daha sonraki dönemde Osmanlı devletinin güçsüzleşmesinden yararlanan gayrimüslimler sağlık alanındaki bakım yetersizliğinden kaynaklanan problemlerden faydalanarak, Anadolu'nun birçok yerinde hastaneler, yetimhaneler, eğitimhaneler açarak misyonerlik faaliyeti kapsamında hastalara, yoksullara, yetimlere hizmet vermeye çalışmışlardır. Bu çalışmamızda Osmanlı dönemi Maraş'ında sağlık hizmeti veren hastaneleri tespit etmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Sağlık, Hastane, Bakım, Yetimhane, Misyonerlik, Maraş, Osmanlı

*1 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü
mineakben@hotmail.com, mineakben@ksu.edu.tr*

İSLAM MEDENİYETİNDEKİ SAĞLIK MUESSESELERİNE KISA BİR BAKIŞ

Türk tarihinde sağlık hizmetlerini çok eski döneme ve bölgelere götürmek mümkündür. Orta Asya Türk boylarında hastalar tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde bazı hastalıkların bulaşıcı olduğunun farkına varılmış, hasta olanlar ayrı çadırlara alınarak iyi oluncaya kadar veya ölünceye kadar diğer insanlardan ayrı tutulmuşlardır. Bu hastaların tedavisini Kam (Şaman rahipler) denilen kişiler yapmış ve hasta çadırlarına yalnız bu kişiler girmiştir. Bu çadırlara hasta çadırları olduğunu anlatmak için de mızrak veya bayrak dikilmiştir.¹

Tıp ilmi ve tababet mesleği İslam tarihi boyunca hükümdarlar ve çevrelerinde bulunan nüfuz ve servet sahipleri tarafından himaye görmüştür. Bu amaçla insanların hizmetine sunmak için darüşşifalar, hastaneler, eğitimhaneler yaptırılmıştır.

İslam medeniyetinde tarih boyunca tıp bilimine, eğitimine, mensuplarına, sağlık mensuplarına büyük önem verilmiştir. Bu amaçla “Bimaristan” adı ile kurulan hastahaneler vasıtasıyla fakir ve muhtaç insanlara karşılıksız sağlık hizmetleri verilmeye çalışılmıştır. Bu oluşumlar vakıflar sayesinde uzun yıllar ayakta kalmışlardır. Meşhur seyyah İbn Cübeyr’in dediği gibi “Hastaneler İslam’ın iftihar ettiği kurumlardır.”² İslam tarihinde tıp ilminin ve hastahane hizmetlerinin en çok geliştiği ve devamının sağlandığı bölgelerden birisi de Şam diyarındır. Bu bölgede kurulmuş olan sağlık müesseslerinin gelişmesinde ve en önemlilerinin kuruluşunda Selçukluların ve onların kolları olan devletlerin büyük katkıları olmuştur.

Tarihi rivayetlere göre İslâm’da ilk hastahane Emevi halifesi Velid bin Abdümelik (ölm. 715) tarafından 706 yılında Şam’da tesis edilmiştir. İslam tarihinde ilk bağımsız tıp medresesi ise, Mühezzebüddin el-Dahvar (ölm. 1230) tarafından yine Şam’da yaptırılmıştır.

Selçuklular döneminde Şam’da kurulan ilk bimaristan, Şam valisi (1095-1103) Dukak bin Tutuş el-Selçuki’nin (ölm. 1104) değişik adlar ile bilinen hastahanesidir³. Şam’da hastahanelerin yaygın hale gelmesi ise, Büyük Selçuklu Devleti’nin on ikinci yüzyılda parçalanması üzerine Şam’da hüküm süren Zengiler sülalesinin ikinci hükümdarı Nureddin Mahmud bin Zengi (ölm. 1174) zamanında olmuştur. Önce Halep’teki eski hastaneyi yenilerek

¹ Nejat Diyarbakırlı, “Atlı Bozkır Kültürüne Mensup Türk Topuluklarında Din ve Sanat”, *Türk Tarihi II. Kitap, Yaygın Yükseköğretim Kurumu, Ortak Dersler, Ankara 1977. s. 116; <http://www.masaforum.net/bilgi-kaynagi/565-osmanlida-saglik-teskilati-cufef-tarih-bolumu.html> (10.07.2012)*

² İbn Cübeyr, el-Rihle, Beyrut, 1959, s. 256.

³ Ahmet İsa Bey, *Tarih el-Bimaristanat fi'l-İslam*, Beyrut 1981, s. 205; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 239.

II. Salon III. Oturum

mükemmel hale getirmiş, buraya bağladığı vakıflarla hastahanenin daha iyi çalışmasını temin etmiştir. Selâhaddin Eyyûbî döneminde kadınlar kısmının ilave edildiği hastahane, Osmanlılar devrinde de on dokuzuncu asrın sonlarına kadar hizmet vermeye devam etmiştir. Nureddin Mahmud bin Zengi 1154 yılında Şam'ı ele geçirdikten sonra, burada Selçuklu hükümdarı Dukak tarafından kurulan hastahaneyi ıslah etmiş ve vakıflarla devamını sağlamıştır. Değerli tıp kitaplarından meydana gelen Bimaristan-ı Kebir, kısa zamanda klinik tıp hizmetlerinin verildiği tıp eğitiminin yapıldığı, büyük bir tıp merkezi haline gelmiştir. Hastahane de ayrıca bir kadınlar koğuşu ve akıl hastaları için de ayrı bir bölüm bulunmaktadır. 1237 yılı civarında Bedreddin b. Kadi Ba'lebek Şam'da Bîmaristân-ı Kebir'de reisületibbâ olunca bu hastahanenin koğuşlarını genişletmiş, buraya akarsu getirmiştir. II. Abdülhamid döneminde Şam'da Hamidiye Gureba Hastahanesi açılncaya kadar sağlık hizmeti vermeye devam eden bimaristanın binası zamanımıza kadar gelmiştir.

Selahaddin el-Eyyubî devrinde Şam ve Yukarı Mezopotamya şehirlerinde hastahaneler yapılmıştır. 1184 yılında buraları dolaşan İbn Cübeyr, Musul'da 2, Harran'da 2, Şam'da 2, Halep, Nusaybin ve Hama'da birer hastahane bulunduğundan bahseder. Bunlardan başka Meyyâfârikin, Mardin ve Rakka'da da birer hastahane olduğunu belirtir¹.

Selahaddin el-Eyyubî, 1187 yılında Filistin'i fethedince Akkâ'daki ve Kudüsteki Hospitalierler saraylarını hasthaneye çevirmiştir. Kudüs'teki bu hastahane, 1458 yılında vuku bulan büyük zelzelede harap oluncaya kadar faaliyetlerine devam etmiştir.²

Eyyûbiler ile Memluk hanedanının ilk saltanat yıllarında Şam bölgesinde çeşitli hastahaneler açılmıştır. Bunlar arasında Seyfeddin Ali b. Yusuf el-Kaymarî (ölm. 1255)'nin Şam'ın Salihiyye semtinde inşa ettiği büyük hastahane önemlidir. Bu hastahane on yedinci asrın sonlarına kadar faaliyette bulunmuştur. Memlükler'in başlarında Şam'da Bimaristan el-Cebel adında kurdukları hastahane, 1271 yılında Moğol istilasında yıkılmıştır. Memlükler devrinde tesis edilen önemli hastahanelerden bir diğeri Emir Seyfeddin Ergun el-Kamilî'nin 1354 yılında Halep'te kurduğu hastahanedir. Binası halen mevcut olan bu hastahane, 1885'lere kadar aynı maksatla kullanılmıştır.

Selçuklu döneminde ve onların kolları sayılan Zengiler ve Eyyûbiler ile Memlükler zamanında kurulan sağlık müesseseleri, bimaristanlar asırlar boyu hizmetlerini insanlığa yakışır şekilde sürdürmüşlerdir. Bugün bu tarihi binaların bazıları müze olarak kullanılmaktadır.³

1 İbn Cübeyr, s. 255-256; Ahmet İsa Bey, s. 198-230; Ramazan Şeşen, s. 239-240.

2 Şeşen, s. 241; Ahmet İsa Bey, s. 230-233.

3 Ekmeleddin İhsanoğlu, Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

Genel anlamda hastahane olan darüşşifalar, bir vakıf müessesesi olarak, İslâm dünyasında, halkın sağlığı ile ilgilenen ve bunun yanında hoca-talebe ilişkisi içinde tıp eğitimi veren müesseselerdir. Osmanlılar, tıbbî müesseselere *darüşşifa*, akıl hastalarının tedavi edildikleri yerlere ise *bimarhane* adını vermişlerdir. Osmanlılar, Selçuklu kültürünün tesiriyle, Bursa'dan başlayarak devletin birçok bölgesinde darüşşifalar tesis etmişlerdir.

DARÜŞŞİFALAR

Anadolu'da ilk şifa kurumu Danişmendoğlu Mehmet (öl. 1184) tarafından 1170 tarihinde yaptırılan Niksar Darüşşifasıdır. Bunu 1206 tarihinde Kayseri'de Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıçarslan'ın oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ile kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan adına yaptırdığı darüşşifa ve tıp merkezi izlemiştir. 1217 tarihinde Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat tarafından inşa ettirilen Sivas Darüşşifası, yaptırılmıştır.

Ayrıca 1217-1308 tarihleri arasında Anadolu sahasında yaptırılan diğer sağlık ve sosyal yardım kurumları ise şunlardır:

Sivas Divriği Darüşşifası, Kemaleddin Şadi Bey ve Aksaray Darüşşifaları, Çankırı Darüşşifası, Akşehir Darüşşifası, Kastamonu maristanı, Tokat Pervane Bey Darüşşifası, Rahatoğullarının Sivas'da yaptırdıkları Darül-rahha (Düşkünler evi), Erzurum, Erzincan darüşşifası, Mardin Maristanı ve Amasya Darüşşifası¹.

Osmanlı Devleti'nde ilk darüşşifa 1400 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da inşa edilmiş; ikinci darüşşifa Fatih Sultan Mehmed tarafından 1470'te İstanbul'da kurulmuştur. 1824 yılına kadar faal olan Fatih Darüşşifası'nda akıl hastalarının tedavisinde musikî yönteminin tatbik olduğu bilinmektedir. Sultan II. Bâyezid tarafından Edirne'de 1488'de yapılan ve XX. yüzyıla kadar faal olan mimarî âbide mahiyetindeki Bayezid darüşşifası, göz hastalıkları ve musikîyle akıl hastalıkları tedavisinde önemli bir yer tutmuş, darüşşifanın avlusuna bir geçitle bağlı bulunan Medrese-i Etibbâ'da ise müstakil tıp eğitiminin verildiği bilinmektedir².

Kanunî Sultan Süleyman'ın validesi, Yavuz Sultan Selim'in eşi Ayşe Hafsa Sultan tarafından Manisa'da 1522'de inşa edilen bimaristan, küçük bir hastahane olmasına rağmen XIX. asır sonuna kadar akıl hastalarının mûsikîyle tedavisinde önemli bir yer işgal etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1550 yılında yaptırılan Süleymaniye Külliyesinde bulunan Süleymaniye Darüşşifası,

1 Süheyl Ünver, Tıp Tarihi, Tarihten Önceki Zamandan İslâm Tababetine ve İslâm Tababetinden XX. Asra Kadar, I. ve II. Kısımlar, İstanbul 1943, s. 168; <http://www.masalforum.net/bilgi-kaynagi/565-osmanlida-saglik-teskilati-cufef-tarih-bolumu.html> (10.07.2012)

2 Cevat İzgi, Osmanlı Medreselerinde İlim, İstanbul 1997, c. II, s. 21-22.

II. Salon III. Oturum

Osmanlı devletinde, tertip sırası olan bütün hastahanelerin en yükseğidir¹.

Süleymaniye Tıp medresesinde okuyan talebeler uygulamalı derslerini ve stajları burada yapmışlardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultan tarafından, İstanbul'da 1550 yılında, tam teşekküllü bir hastahane olarak inşa edilmiş olan Haseki Darüşşifası, bugün bile Haseki Hastahanesi adıyla faaliyetlerine devam etmektedir. Sultan III. Murad'ın validesi, Sultan II. Selim'in eşi Nûr Bânu Sultan (ö. 1583) tarafından, 1583'te, Üsküdar'da, her türlü hastanın tedavi edildiği bir hastahane olarak Mimar Sinan'a inşa ettirilen Valide-i Atîk Darüşşifası ile 1617 yılında inşa edilen Sultan Ahmed Darüşşifası, Osmanlı Devleti'nde tesis edilen diğer önemli darüşşifalardır².

19. YÜZYILDA OSMANLI SAĞLIK TEŞKİLATLANMASI

Osmanlılarda tıp eğitimi, almak isteyen bir kişinin öncelikle mantık, ahlak, aritmetik, geometri, müzik ve astronomi gibi ilimleri mutlaka öğrenmesi gerekmektedir. Tıp eğitimini tamamlayan bir kişi, medrese tahsili de gördüğünden, devletin siyasî mevkilerine, şeyhülislamlığa, hatta sadaret makamına kadar yükselebiliyordu. Ayrıca tıp eğitimi alan kişi daha çok hekimbaşı olarak sarayda veya darüşşifalar gibi diğer tıp müesseselerinde görev alabiliyorlardı. Osmanlılarda tıp eğitim medreselerde değil, darüşşifalarda ve bağımsız tıp medreselerinde verilmekteydi; bu sistemi düzenleyen ve yürüten de hekimbaşılık müessesesiydi.³

Hekimbaşılık Müessesesi

Osmanlılarda da, devletin bütün sağlık işlerini yürüten bir hekimbaşılık müessesesi bulunmaktaydı. Bu müessese, Orhan Gazi'den Sultan II. Bayezid'e kadar sultanların sağlık işlerini yürüten saray hekimleri şeklinde devam etmiştir. , Sultan II. Bayezid döneminde ülkenin sağlık hizmetlerinin idaresi için hekimler görevlendirilmiştir Hekimbaşılar, 1836 yılına kadar, ilmiyye sınıfından çok iyi yetişmiş, tıp ilmine vakıf ve ehliyetli kişiler arasından seçilirlerdi. Sarayın içinde ve dışında çeşitli görevleri olan hekimbaşı, padişah ve hanedan üyelerinin sağlığıyla ilgilenmenin yanı sıra, Saraydaki eczahaneleri ve hastahaneyi idare

1 Asaf Ataseven, "Tarihimize Vakfedilmiş Sağlık Müesseseleri Darüşşifalar", II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 Konuşmalar ve Tebliğler, Ankara 1985, s. 157-162; Aslan Terzioğlu, "Ortaçağ İslâm-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", Belleten, CXXXIV/133, s. 121-149; Aslan Terzioğlu, "Bimaristan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. VI; İstanbul 1992; Gönül Cantay, "Amasya Darüşşifası", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III, s. 5-6.

2 Müjgan Cunbur, "Kadınların Kurdukları Şifahaneler", Erdem, III/8, Mayıs 1987, s. 342.

3 İzgi, s. 19-20.; Erdem Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 15, s. 185-207. Ankara, 2004.

ederdi. Yirmi bir kişiden oluşan etibba-i hassa, cerrahîn-i hâssa, kehhâlîn-i hassa¹ ve münecimlerin de başı olan hekimbaşı bu kişilerin seçimini yapar ve onları denetler, tayin ve azlederlerdi. Saray dışında devletin her yerindeki sağlık işlerini de hekimbaşı yürütürdü. Hekimbaşılik Örgütü, 1469 yılında Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulmuştur. Bu örgüt içinde hekimbaşının emrinde bir de “Cerrahbaşı” bulunmaktaydı. O dönemde cerrahlar, hekimlerin kontrolü altında bulunan teknik elemanlardı.²

Osmanlı Devleti sınırları içindeki bütün sağlık müesseseleri hekimbaşıya bağlı olduğundan, hastahanelerde, darüşşifâlarda ve bimarhânelerde görevli tabiblerin, cerrahların, kehhallerin ve eczacıların tayini, ordu tabiblerinin belirlenmesi hekimbaşı tarafından yapılırdı. Ayrıca tabiblerin ve cerrahların, özellikle İstanbul’da, özel muayenehane açmaları hekimbaşının iznine bağlıydı. Hekimbaşı saray içindeki ve dışındaki tıp eğitim ve öğretimi ile de doğrudan ilgiliydi. Hekimbaşı ayrıca İstanbul’daki müslim ve gayr-i müslim tabib, cerrah, kehhal ve attarları, cerrahbaşı ve kehhalbaşı ile birlikte teftiş ve imtihan eder, icazeti olmayan, ehliyetsiz ve yetersiz olanların dükkânlarını kapattırır ve meslekten men ederdi. Ehil olanlara da hekimbaşının mührünü taşıyan bir çalışma izin belgesi verirdi. 1837’de Bab-ı Seraskeri Harbiye Nezareti’nde sıhhiye dairesinin kurulmasıyla hekimbaşının yetkileri kısıtlandı.³

Savaş zamânında hekimbaşı, aynı zamanda “ordu hekimbaşı” idi. 1826 yılında II. Sultan Mahmut döneminde bu örgütlenme değiştirildi ve sistem modernleştirildi. 1837’de Harbiye Nezâretinde kurulan Sıhhiye Dâiresi, askerî alandaki sağlık konularını, 1850’de kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne ve Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezâreti ise sivil alandaki sağlık konularını ele aldı. 1869 târihli İdâre-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnâmesi gereğince kurulan Umûr-ı Sıhhiye-i Askeriyye Meclisi, askerî sağlık işlerini devraldığı gibi, gene o yıl kurulan Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye de sivil sağlık işlerini üzerine almıştır. 1871’de “*Sağlık Müfettişlikleri*” ilçelerde de “*Memleket Hekimlikleri*” kurulmuş, Tıp Fakültesi mezunlarına iki yıl süre ile Memleket Hekimi olma zorunluluğu getirilmiştir.⁴

1906’da Meclis-i Maârif-i Tıb ve 1908’den sonra da Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye adlarını almıştır. 1912’de bu meclis tamâmen kaldırılarak İçişleri Bakanlığına bağlı Sıhhiye Müdüriyet-i Umûmiyesi kurulmuştur. Daha sonra 1914’te Dâhiliye ve Sıhhiye Nezâreti adını alan bu kuruluş, 1920’de Sıhhat ve İctimâî Muâvenet Vekâleti, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adını alarak son şekline geçmiştir. Böylece eskiden hekimbaşılarının

1 etibba-i hassa, cerrahîn-i hâssa, kehhâlîn-i hassa: Bu terkipler sırasıyla saray hekimi, saray cerrahı ve saray göz doktoru anlamına gelmektedir.

2 Aydın, s. 200.

3 İzgi, c. II, s. 29.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı, Ankara 1988, s. 366-367.

4 Aydın, s. 195.

II. Salon III. Oturum

üzerinde olan her türlü sivil sağlık işlerinden bugün bu bakanlık sorumludur.¹

1920’de Kurtuluş Savaşı sırasında “*Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı*” kurulmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk bakanı olarak bu bakanlığa Dr. Adnan Adıvar atanmıştır. Bu dönem sağlık yasaları getirmek, cepheden gelen yaralıları iyileştirmek ve iki milyon civarındaki iç ve dış göçmeni yerleştirmekle geçmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra ilk sağlık bakanı ise, Dr. Refik Saydam olup, kendisinin ülkenin sağlık hizmetlerinin kuruluşuna ve gelişmesine büyük katkısı olmuştur. Bu dönemde birçok bulaşıcı hastalıkta yapılan mücadelede, sağlık insan gücünün son derece sınırlı oluşu en önemli sorunlardan birini oluşturmaktaydı.²

MODERN SOSYAL YARDIM KURUMLARI

Osmanlı devletinin ilk dönemlerindeki sosyal yapılanma Selçuklu uygarlığının bir devamı olarak düşünülebilir. Osmanlı devleti bu tarihi mirasın devamı olarak güçlü bir teşkilat kurmuş ve bunları iyi bir şekilde işletmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. yüzyılın başlarından itibaren malî imkânlar çerçevesinde halk sağlığı alanında önemli bir faaliyet yürütülmüştür. Salgın hastalıklara karşı mücadelede önemli deneyimler kazanılmış, aşı üretimi alanında ilerlemeler kaydedilmiş ve geniş halk kesimlerine yönelik aşı kampanyaları gerçekleştirilmiştir. İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun birçok bölgesinde devlet hastaneleri kurulmuştur.

Osmanlı Devletinde XIX. yüzyılın sonuna doğru, yoksullara yardım, emeklilik ve halk sağlığı konularında kapsamlı bir faaliyete başlanarak sosyal devlet olma yolunda adımlar atılmıştır. Bunların sonucu olarak modern sosyal yardım kuruluşları oluşturulmaya başlanmıştır.

II. Abdülhamit döneminde 1896 yılında tamamlanan ve yaklaşık bin kişilik bir kapasiteye sahip olan Darülaceze’yi saymak gerekir. Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi, 1899 yılından itibaren modern bir çocuk hastanesi olarak yoksul kadın ve çocuklara hizmet vermeye başlamıştır. 1902 yılında üç yüz yetime barınma ve eğitim imkânı sağlayan bir yetimhane, yani Darülhayr-ı Âli hizmete girmiştir. Ayrıca birçok vilayet merkezinde gureba hastaneleri tesis edilmiştir. Yine birçok vilayette kimsesiz ve yoksul çocuklar için sanayi mektepleri biçiminde ıslahhaneler bulunmaktaydı.³

1 <http://www.masalforum.net/bilgi-kaynagi/565-osmanlida-saglik-teskilati-cufef-tarih-bolumu.html> (10.07.2012)

2 <http://www.cerezforum.com/genel-turk-tarihi/51858-turk-ve-osmanli-kurumlari-a-dan>. (18.06.2012)

3 : Nadir Özbek, Cumhuriyet Türkiye’si’nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2006. s. 36-37.

DARÜLACEZE

Darülaceze kurumu II. Abdülhamit döneminde, 31 Ağustos 1896 tarihinde faaliyete başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda modern bir darülaceze kurulması fikri aslında sokaklarda işsiz güçsüz dolaşan dilencilerin ve yoksulların bir sosyal kurum altında koruma amacıyla açılmıştır.

Bu kurum, hastaneleri, koğuşları, atölyeleri, okulları ve ibadethaneleriyle farklı yoksul kategorilerinin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde tasarlanmıştı. Hizmete girmesinin ardından neredeyse her yıl yeni bir bina ve bölüm eklenmesiyle Darülaceze, zaman içinde görece küçük ama modern bir yoksullar evinin gerektirdiği bütün birimleri bünyesinde barındıran bütünlüklü bir sosyal tesis haline dönüşmüştür. Bu birimler erkek ve kadınlar için ayrı ayrı koğuşlar ve hastaneler, kimsesiz bebekler için bir ırzahane/kreş, bir yetimhane, çalışabilecek yaşta olanlara iş sağlamak ve meslek kazandırmak üzere çeşitli imalathaneler, bir adet bakteriyolojihane, bir mektebi iptidaî, cami ve kiliseden oluşmaktaydı.

DARÜLEYTAMLAR

“Yetimler yurdu, yetimhane” anlamına gelen ilk darüleytam, Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in teklifiyle 25 Kasım 1914 tarihinde kurulmuş, idaresi ittihat ve Terakki Fırkası'na bağlı olarak oluşturulan Darüleytam Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir 1915 yılında faaliyete geçen kurum zaman içinde bir eğitim kurumu haline gelerek Maarif Nezareti'ne ve son olarak da 7 Ağustos 1920 tarihinde Maarif Nezareti ile ilişkisi kesilerek Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmıştır.

Darüleytamlar 1914'te kurulduğunda sayısı 20 idi. Bu rakam 1916'da 2,5 kat artarak 69'a ulaşmıştır. Bu dönemlerde darüleytamlardaki yetim sayısı ise 5 000'i kız 15 000'i erkek olmak üzere 20 000'i bulmaktadır. Vilayet ve müstakil sancaklarda en az birer darüleytam mevcuttur. Sivas'ta 20, Adana'da 6, İzmit'te 2 darüleytam bulunmaktadır. Ayrıca Antalya, Eskişehir, Maraş, Diyarbakır, Urfa, Kayseri, Samsun, Cebel-i Lübnan, Van, Tekirdağ, Bayburt, Erzurum, Konya, Mardin ve Bitlis'te darüleytamlar mevcuttur.¹

1 Özbek, s. 76-77

Ermeni yetimler Maraş'ta atölyede çalışıyorlar (Tarih Vakfı Arşivi 1919)

Darüleytamların kuruluşunda iki faktör etkili olmuştur. İlki, I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Osmanlı topraklarını terk eden İngiliz, Fransız ve İtalyanların boşalttıkları yurt ve mekteplerdeki pek çok çocuğun sahipsiz kalması, diğeri de Balkan Savaşları (1912-13) ve I. Dünya Savaşı'nın pek çok çocuğu yetim bırakmasıdır. Yetim çocuklar sorununa acilen bir çözüm bulmak üzere yabancılar tarafından boşaltılan mektep, yurt vb binalara el konularak bunlar darüleytam haline getirilmiştir. Ayrıca, buralara yerleştirilen çocuklara meslekî eğitim verme düşüncesiyle, savaş halinde bulunan devletlerin vatandaşlarına ait birtakım işyerlerine de el konulmuş ve bunlar yetimlerin çalışabileceği atölyeler haline getirilmiştir.

OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ VE SOSYAL YARDIM FAALİYETLERİ

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti başlangıçta savaş yaralılarına bakmak ve ordunun sağlık teşkilatını tamamlayıcı bir sivil girişim oluşturmak üzere kurulmuştu. Ancak Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nın doğurduğu büyük göç hareketleri, salgın hastalıklar, açlık ve yoksulluk gibi sorunlar kısa sürede Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ağırlıklı faaliyet alanları arasına girmiştir. Ayrıca deprem yangın sel gibi doğal afet durumlarında yardım faaliyetlerini örgütlemiş halka destek olunmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti savaş koşullarının da etkisiyle gittikçe büyümüş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sosyal yardım kurumlarından birisi haline gelmiştir. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşuna ilham veren olgu, savaş yaralılarının tedavisiyle ilgilenecek tarafsız bir sivil örgüt oluşturulması konusunu ele alan 1864 Cenevre Sözleşmesi olmuştur. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, imparatorluğun Rusya'yla savaşa sürüklenmesinin ardından 14 Nisan 1877'de resmen kurulmuş ve derhal faaliyete geçmiştir.¹

1 Özbek, s. 79-80

Beyaz üzerine kırmızı hilâl bayrak sembol kabûl edilerek Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kuruldu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin halk sağlığı alanındaki önemli faaliyetlerinden birisi de frengi ile mücadele olmuştur. İstanbul'da Tıp Fakültesi'ne bağlı muayenehanede Hilâl-i Ahmer adına bir frengi tedavihanesi açılmış ve buraya başvuran hastaların isim ve kimlikleri sorulmaksızın hepsine ücretsiz olarak tedavi hizmeti verilmiştir.. Savaş boyunca hizmet veren Hilâl-i Ahmer Cemiyetinde, cemiyet hastanelerinin birçoğunda önceden kurs görmüş ve yetmiş kadınlar savaş döneminde gönüllü olarak hastabakıcılık yapmışlar ve yardım toplamışlar. Saltanatın kaldırılmasından sonra cemiyetin adı 1923'te Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olarak değiştirildi. Cumhuriyet Türkiye'si'ne mirası, kapsamlı bir sosyal yardım faaliyeti yürütme kapasitesine sahip bir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olmuştur 1935'te Türkiye Kızılay Derneği adlarını aldı.

MARAŞTA OSMANLILAR DÖNEMİNDE SAĞLIK TEŞKİLATLANMASI

İnsan sağlığının aile ve toplumların ayakta kalabilmeleri için önemli olduğunu bilen Türkler, bu konuya büyük önem vermişlerdir.

İslam dininde insanlara hizmetin, insanî ve hayrî bir davranış olarak kabul görmesi bu oluşumların yaygınlaşmasını sağlamıştır. İmarethanelerin Türk İslam şehirlerinin oluşumu ve gelişiminde günlük hayatta ve bütün bölge halkını ilgilendiren sosyal yardımlaşmada, çok büyük önemi vardır Bu nedenle Maraş'ta da sosyal yardımlaşmanın gereği olarak vakıf ve imaret sisteminin Selçuklu, Dulkadirli ve Osmanlı döneminde insanların yaşamını güzelleştirmek adına hizmetleri olmuştur. İmaretler sosyal yardımlaşmanın en güzel örnekleridir.

İmaretler, dar anlamıyla öğrencilere, yolculara, muhtaçlara yemek dağıtılan yerlerdir. Geniş anlamıyla, imarethaneler genellikle cami etrafında oluşturulan medrese, kütüphane gibi eğitim kurumları ile şifahane, hamam, aşevi, hanıkah (deriş misafirhanesi), türbe, arasta, kapalı çarşı, han gibi sağlık ve sosyal hayata yönelik kurumlardan oluşmaktadır. Dulkadir beyliği döneminde vakıf eserlerinin en önemlileri Süleyman Bey, Şahsuvar Bey, Alauddevle Bey, Şahruh Bey ve Ali Bey'e aittir. Dulkadirli beyi Şehsuvar oğlu Ali Bey tarafından Kayseri'de Cüzzamlılar için özel bir hastane yaptırılmıştır.¹

Bu oluşumlara en güzel örnekleri Dulkadirli döneminde yapılan Ulucami Külliyesi, Nebeviye İmaret, Bağdadiye Medresesi, Taş Medrese, Kadı (Begtunlu) Medresesi, Hatuniye Şems Hatun Külliyesi gibi sosyal kurumlardır. İnsanlar ihtiyaçları doğrultusunda buralardan yiyecek, barınma, sağlıkla ilgili karşılıksız olarak hizmet almışlardır.

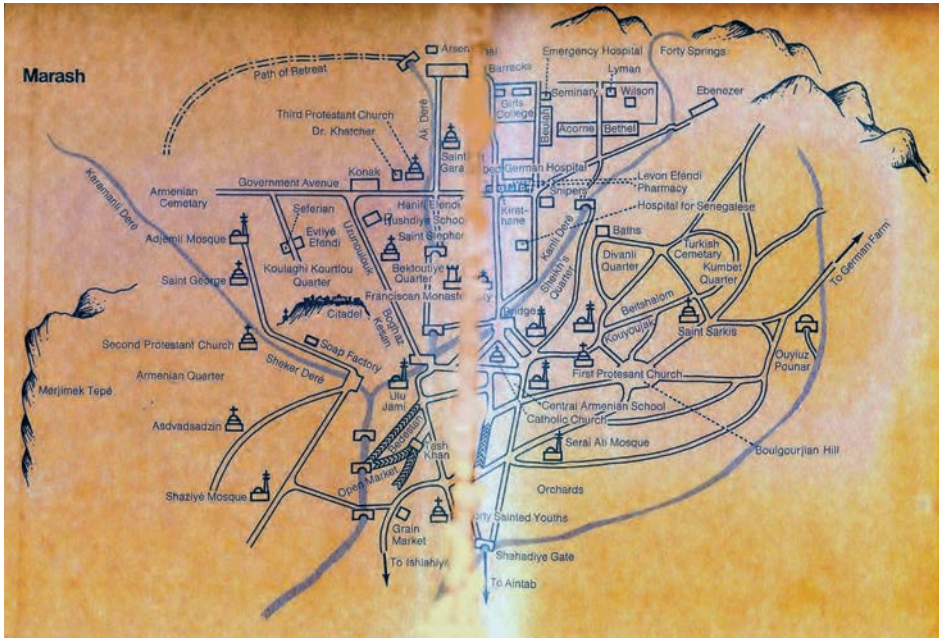
¹ Mine Akben, "Dulkadirli Döneminde Maraş'taki Sosyal Vakıfların Halk Sağlığına Etkisi", Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, II. Cilt, Kahramanmaraş, 2012, s. 314.

II. Salon III. Oturum

Bu kurumları ayakta tutabilmek, devamını sağlamak için han, çarşı fırın, değirmen, boyahane ve salhane gibi iş yerleri vakfedilmiştir.

Maraş'ta hasta insanların bakım alabilmesi için yapılan ilk darüşşifa. Elbistan Darüşşifasıdır. XIII. yüz yıl Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilmiş, Selçuklular döneminde yaptırılan bu eserin Osmanlılar döneminde de kullanıldığını düşünebiliriz. 1940'lı yıllarda harabe halde bulunan yapı daha sonra tamamen yıkılmıştır.

1522 yılından sonra Dulkadirli coğrafyası Osmanlı topraklarına tamamen katılmıştır.¹ Bu bölgeler tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra bu kurumlar korunmaya çalışılmış, bazıları günümüze kadar gelmiştir.

Maraş Haritası²

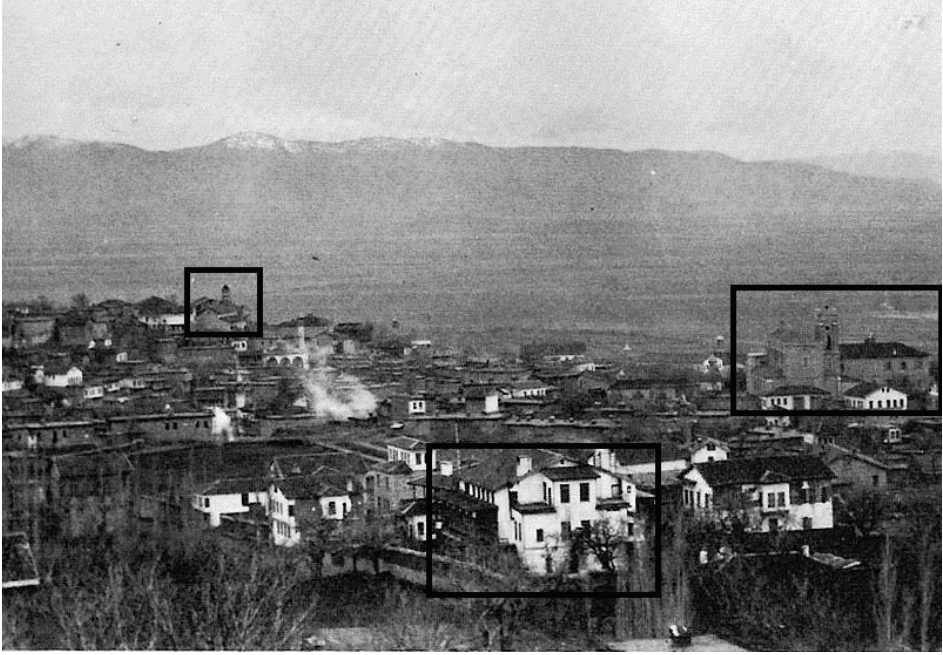
Osmanlı döneminde modern anlamda sağlık teşkilatlanması misyonerlik faaliyetleri ile eş zamanlı başlamıştır. 1856'da Sultan Abdülmecit tarafından Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara verilen haklar Batılı ülkelerin misyonerlik faaliyetlerini artırmıştır. Osmanlı Devleti tarafından yabancılara tanınan ticârî kapitülasyonlar yanında din ve ayin serbestliği, misyonerlerin Osmanlı memleketlerine gelmelerine yol açmıştır³.

¹ İbrahim Solak, "Dulkadirli Ülkesinde Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi", Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, I. Cilt, Kahramanmaraş, 2012, s.211.

² Stanley E. KERR, The Lions of Marash

³ İlyas Gökhan, Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s. 337.

Bilhassa Fransa’da kurulan Cizvit tarikatı ülkemizde en çok faaliyet gösteren misyoner tarikatıydı. Tanzimat Fermanının ilanından hemen sonra 4 Mart 1840 tarihinde Fransız rahipler okul açma talebinde bulunmuşlardır. Ayrıca İngiliz Alman Amerikan ve İtalyan misyonerlerde faaliyetlerini artırmışlardır¹.

Sol tarafta: Beitshalom Yetimhanesi, Ortada: Alman Hastahanesi, Sağ tarafta: Franciscan Manastırı (Beli Kendirli Kilisesi)² (Stanley E. Kerr)

Osmanlı ülkesindeki misyonerlerin büyük çabalarının yanı sıra yabancı devletlerin her türlü imtiyazı kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak bütün fırsatları değerlendirdiklerini görmekteyiz. Yabancılar dîni faaliyetler dışında Osmanlı İmparatorluğu’nda okul hastane ve yetimhane açma hakkına da kavuşmuşlar, bununla da yetinmeyerek kendilerine yakın olan gayr-i müslim cemaat okullarını himaye altına alarak, bu okullar üzerindeki etkilerini de sürdürmüşlerdir. Aslında yabancı devletlerin baştan beri izlediği politikanın gayesi Osmanlı ülkesinde Müslüman olmayan toplulukları, özellikle Ermenileri, denetim altına almaktır. Osmanlı Devleti’ni yıkmak ve parçalamak isteyen Emperyalist devletler ile iş birliği yapan gayr-i müslimler, yabancıların misyoner okullarına eleman ve siyâsî gayelerine destek vermişlerdir.

Osmanlı-Amerikan münasebetlerinin başlangıcı ticari temellere dayanır. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti bünyesinde yoğun olarak

¹ Gökhan, s. 337.

² Stanley E. KERR, The Lions of Marash

II. Salon III. Oturum

faaliyette bulunan Amerikan misyon ve misyonerleri, Ermeni Cemaati'ne yönelik faaliyetlerini artırmışlardır. Protestan misyonerler bu dönemde devreye girerek, birçok Ermeni vatandaşın Protestan tarafına çekilmesine sebep olmuştur. Amerikan misyonerleri Osmanlı Türkiye'si'ni (Anadolu) üç ana misyon bölgesine ayırmışlardı. Trabzon-Mersin arasına çekilen çizginin batısında kalan bölge; Batı Türkiye Misyonu, Sivas'ın güneyinden Mersin'e, Mersin'den Halep'e çekilen doğru çizgiler içinde kalan bölge; "Merkezi Türkiye Misyonu" bölgesini oluşturmaktaydı. Antep, Halep, Adana, Urfa, Antakya ve Maraş bölgesi bu sahayı oluşturuyordu ve Antep merkezdi. Bu iki misyonun doğusunda kalan alanlar ise; Doğu Türkiye Misyonu sınırları içerisinde yer almıştır. Bu misyon bölgesinin merkezi ise; Harput'tur. Harput ile birlikte Bitlis, Erzurum, Van, Diyarbakır, Mardin şehirleri ve havalisi bu merkezin faaliyet sahası idi.¹

Osmanlı topraklarında ilk defa bir Alman hastahanesi kurma fikri, Tanzimat Dönemi'nin başlarına rastlar. İstanbul'daki Protestan Alman Cemaati ve Prusya sefaretinin ortak çabaları sonucu, Sultan Abdülmecid Taksim'de bir Prusya Hastanesi'nin tesisine imtiyaz verir. Şehirdeki Frenk tüccarı ileri gelenleri bu hastane için yardım toplarken, padişah da hatırı sayılır bir miktar ihşanda bulunur. Böylece, 1842 yılında pâyitahtın seçkin muhitlerinden Beyoğlu/ Pera'nın girişinde ilk Alman Hastanesi hizmete açılır. 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi ittifak arayışına giren Osmanlı idaresi, önce Prusya'ya teveccüh gösterir. Prusya'nın tasfiyesi ve 1871'de Almanya'nın kuruluşunu izleyen dönemde William Strasse ile Babiâli gittikçe yakınlaşır. Şansölye Bismark'tan sonra *Şark'a Doğru* politikasıyla zaten *Doğu*'ya yönelmiş olan Alman dış politikası, Sultan II. Abdülhamid ile İmparator II. Wilhelm zamanında gelişir². Almanlar güçlerini, Osmanlı memleketlerinde sağlık kurumları açarak; buralara tıp doktoru, diş hekimi, biyokimya uzmanı, eczacı, hemşire ve hastabakıcılar göndererek sağlık sektöründe de gösterirler.

1871'e kadar Prusya Krallığı, daha sonra Almanya'nın himaye ve kontrolünde faaliyetine devam eden hastane, Katolik ve Protestan Alman misyonerleri ile Musevi asıllı Almanların Osmanlı coğrafyasında tesis ettikleri dinî ve kültürel müesseselerin de ilk örneklerinden birini teşkil eder.

Almanlar Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde ruhsatlı veya ruhsatsız olarak hastane, mektep, ibadethane, yetimhane, misafirhane, kabristan ve dârülaceze gibi kurumlar tesis etmişlerdir. Bu bağlamda Deutscher Hilfsbund Cemiyeti tarafından Maraş'ta da bir Alman Hastanesi kurulmuştur³

1 George E. White, Bir Amerikan Misyoneri'nin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları,(Çeviren: Cem Tarık Yüksel), İstanbul 1995, s. 23.

2 İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, İstanbul 2006.

3 BOA, DH. ŞFR, nr.55/62, 6 L, 17 Ağustos 1915.

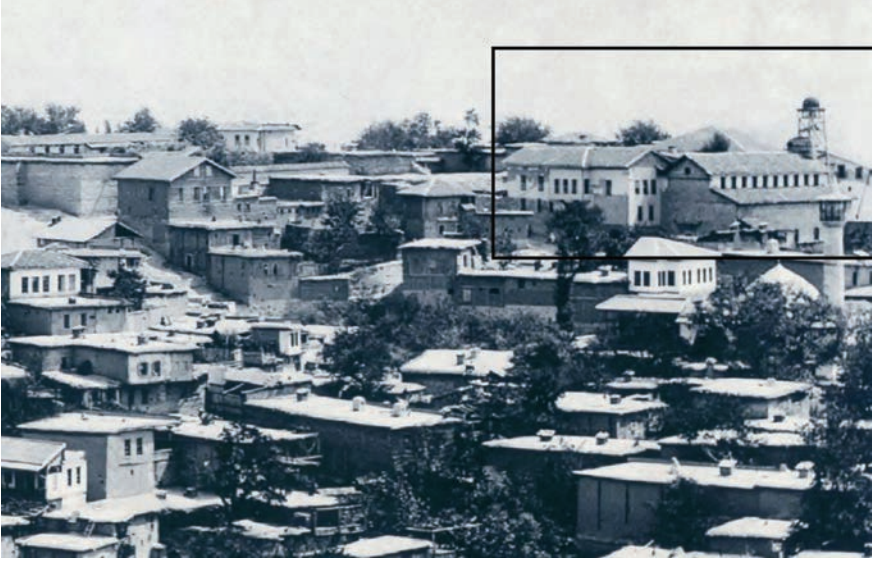

Maraş Alman Hastahanesi¹

1899'da, Babîali, Almanya tebaasından rahip Mösyö Loman'ın Diyarbakir'e geldiği, Loman ve Mösyö Brukes/Berbakis'in Maraş'ta bir hastane yapılması için 500 lira bıraktıkları ve hastane inşaatına başladığı haberini aldı. 29 Ocak 1899 tarihli bir Sadaret tezkeresinde, bu 500 liranın nereye bırakıldığı, bu hususta hükümete haber verilip-verilmediği ve inşaatla başlanılıp-başlanılmadığının Halep vilayetinden sorulması, isteniyordu. Vilayetten cevaben gelen telgraf namede, haberlerin kesinlikle aslının olmadığı gibi, inşaatla ait muameleye başlamak şöyle dursun henüz yazılı bir başvuru bulunmadığı, bu hastanenin yapılmasına irade-i seniyye ile izin verilmedikçe bir akçe îâne cem'ine ve bir taş indirilmesine müsaade edilmeyeceğini², beyan edildi. Gelişmeler, böyle cereyan etmedi. Hastane ruhsatsız olarak kuruldu ve faaliyete geçmişti. Kırkor H. Kalustyan'ın 1934 yılında New York'ta Ermenice olarak yayınladığı Maraş ya da Kermanik ve Zeytun adlı kitapta, Almanların Anadolu'ya, bu arada Maraş'a 1895'te yerleştikleri anlatılır. Kalustyan, Ermeni Dr. H. Gazaryan'dan naklen, bu tarihte, Urfa ve Maraş'ta Dr. Johannes Lepsius ve Pastör Loman'ın Ermeniler için yetimhane ve dârülaceze tesis ettiğini kaydeder.

¹ Gazipaşa Mahallesinde bulunan Eski Valilik binasının altında bulunan bu hastahane gayr-i Müslimlerin çekilmesinden sonra Maraş Hastanesi olarak kullanılmış; daha sonra da kütüphane olarak kullanılmıştır. Yol genişletme çalışmalarından dolayı yıkılmıştır.

² BOA, DH. MKT, nr.2166/34, 2 L, 13 Şubat 1899.

Beitshalom Yetimhanesi¹

Tifüs ve diğer hastalıkların yaygın olduğu bu yıllarda, Maraş Alman Hastanesi'nde doktor olarak görevli Mis Paula Schafer'in 2 odalı basit bir evde çalıştığını; 1912 yılında inşa edilen ve Salem adı verilen yeni hastane binasının şehrin kuzeyinde, manzaralı, gürültüden uzak, havadar, iki katlı, havuzlu bahçesi bulunan 22 yataklı çok güzel bir taş bina olduğundan bahseder.² Yeni hastanede ameliyathane ile bulaşıcı hastalıklar için ayrılmış odalar mevcuttur. Hastane başhekimisi, Frankfurt'un zengin ailelerinden birinin oğlu ve Alman Merburg Üniversitesi'nden mezun Dr. Müllerleie'dir. Maraş Alman Hastanesi'ni 6 yıl Müllerleie yönetir. O'nun bulunmadığı zamanlarda, idare, Miss Yorkini'ye bırakılır. 17 Ağustos 1915'te Dahiliye Nazırı Talat Bey'in imzasıyla Maraş Mutasarrıfı'na gönderilen bir şifre telgraf namede, Maraş'ta Doyçer Hilfsbund Cemiyet-i Hayriyesi'nin tesisatından olan hastahane ve mekteb ki, Alman tebaasından müdür ve maiyyetleri ile muallimlere dokunulmaması, talebe ve tabiplerin bırakılmaları³ istenir. Ruhsatsız çalışan bu müessesese, hükümetçe bilinmekte ve faaliyeti izlenmektedir. Maraş Alman Hastanesi, 1919'da Near Est Relief'in eline geçer, Amerikan Hastanesi olarak faaliyetine devam eder⁴

1 Nezih Başgelen, Bir Zamanlar K. Maraş, Kentbank Yayınları.

2 Arsen Yarman, Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihi, İstanbul 2001, s. 410.

3 BOA, DH. ŞFR, nr. 55/62, 6 L, 17 Ağustos 1915.

4 Arsen Yarman, Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihi, İstanbul 2001, s. 415.

Alman Misyonerlerin Maraş'taki Müesseseleri¹

Bulunduğu Yer	Müessesenin İsmi	İrade ve İnşa Tarihi
Maraş, Divanlı Mahallesi	Alman Erkek İbtidai Mektebi	30 Aralık 1909
Maraş, Divanlı Mahallesi	Alman Rüştü-İdadi Erkek Mektebi	
Maraş, Divanlı Mahallesi	Alman Rüştü-İdadi Kız Mektebi	1911
Maraş	Alman Hastanesi	1904
Maraş, Kümbet Mah.	Beitsholom Erkek Yetimhanesi	1898
Maraş, Divanlı Mah.	Bethel Kız Yetimhanesi	

Bu gün de faaliyetine devam eden Gaziantep Amerikan Hastanesi bu alandaki çalışmaların bir örneğidir. 1819 yılından 1860 yılına kadar 52 yabancı doktor misyoner görev almıştır. Bu da sağlık misyonunun ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Hastalık halinde verilen hizmetler dini mesajların yerini bulmasına yardım etmektedir. Bu sebepten dolayı misyoner doktorlar, rahatlıkla ev ziyareti yapabilmektedirler².

Osmanlı topraklarında yabancıların sağlık ve eğitim teşkilatlanmasının yanında Osmanlı Devleti de 1871 yılında sivil halkın sağlık hizmetlerini düzenlemek amacıyla İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi yayımlanarak şehir ve kazalara hekim gönderilmesini amaçlamıştır. Bu nizamname ile “Sihhiye Müfettişlikleri” ile “Memleket Tabiplikleri” kurulmuştur. Memleket tabipliği uygulaması, sağlık hizmetlerinin devletin ücra köşelerine devlet eliyle götürülmesinin başlangıcıdır. Mekteb-i Tıbbiyeyi bitirerek tabip olmaya hak kazananların kura ile atamaları yapılır gittikleri yerlerde toplam 2 yıl zorunlu hizmette bulunurlardı.

¹ Mustafa Çabuk, *Kahramanmaraş'ta Faaliyet Göstermiş Olan Misyoner Okulları, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Şubat – 2008, s. 17*

² Celal Öney, II. Abdülhamid Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Ermeni İsyanlarında Amerikan Board Okullarının Rolü, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 35-36.

II. Salon III. Oturum

Nizamnamede öngörülen yapı şu şekildedir:

1. İstanbul'da şehremini, taşrada valiler, Tıbbiye Nezareti ile yazışarak sınırları belli ilçe, kent ve kasabalarda birer memleket tabibi, kent ya da kasabanın büyüklüğüne göre gerektiğinde memleket tabip muavini bulunduracaktır.

2. Bunların maaşları yerel yönetimlerce ödenecektir.

3. Sınırı belli kent ve kasabalarda belediyece birer eczane açılacak, eczanenin kapısına belediyeye ait olduğunu belirtir bir tabela konulacaktır.

4. Tabipler haftanın belirli gün ve saatlerinde, belirli bir yerde zengin, fakir gözetmeksizin başvuran tüm hastaları ücret almadan muayene edecektir. Gerekli aşılar da ücretsiz yapılacaktır.

5. Muayeneye gelemeyecek durumda olanları tabipler evlerinde muayene edecek, ödeme gücü olanlardan, önceden belirlenen bir ücret alınacaktır. Yoksul olanlardan ücret alınmayacak, zorunlu giderler belediye sandığından hekime ödenecektir.

6. Önemli bir gerekçe olmadan hastalara bakmamak, yoksullardan ücret almak işten uzaklaştırma nedenidir.

7. Salgın hastalık çıktığında hekimler gereken önlemleri alacak ya da aldıracaklardır. Sorumluluk alanları dışında da valilerin emir ve onayları ile önlem alacaklardır. Gereken harcamalar yerel yönetimlerce ödenecektir.

8. Tabipler, bölgelerindeki hastane, eczane, sağlıkla ilgili yerleri denetlemek ve sağlıkla ilgili tüm işlerden sorumludur.

9. Memleket tabipleri ayda bir kez Tıbbiye Nezaretine çalışma raporu gönderecektir.

10. Atanmalarından sonra en fazla 9 ay içerisinde sorumlu oldukları bölgeyi tanımaları gerekir.

11. Memleket tabiplikleri adli konulardaki görevlerini, bu iş ile ilgili nizamname hükümlerine göre yürüteceklerdir.

12. Tıbbiye Nezaretinden aldıkları talimatları ilçe yönetim amirliklerine bildirmekle sorumludurlar

1913 yılında yayımlanan Vilayet İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi ile Memleket Tabipliği uygulamasının daha iyi bir şekilde organize edilmesi amaçlanmıştır. Bu nizamname ile vilayetlerde "sağlık müdürlükleri" kurulmuş

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

yine vilayetler ve kazalarda sağlık sorunlarının görüşülmesi amacıyla “sıhhiye meclisleri” oluşturulmuştur. Sıhhiye meclislerinde halkın sağlık sorunları,, sıtma, verem, frengi gibi salgın hastalıkların önüne geçilmesi, gerekli önlemlerin alınması gibi konular görüşüldü. Bu tarihten itibaren başta koruyucu sağlık hizmetleri ve çevre sağlığı hizmetleri olmak üzere il genelinde tüm sağlık hizmetlerinin idari yönden sorumluluğu Sağlık Müdürlüğüne verilmiştir.¹

Bu nizamnameye göre Maraş'a da müslim ve gayr-ı müslim Memleket Tabibleri ve diğer sağlık elemanları atanmıştır. 1867-1908 tarihleri salnamelerinde Maraş'taki hastahane, eczahane, tabib ve hasta bakıcı sayıları belirtilmektedir. Aşağıdaki tabloda mezkûr tarihler arasındaki salnamelerden çıkartmış olduğumuz sağlık elemanları sayısı gösterilmektedir.²

Sağlık Elemanları Sayısı

Sene	Sahife	Adı Soyadı	Görev Yeri
1286	142	Hasan Efendi	Memleket Tabibi
1290	307	Kigork Efendi	
1290	429	Cerrah Hasan Efendi	Askeri
1290	439	Cerrah Hasan Efendi	Askeri
1290	439	Kigork Efendi	Belediye Dairesi
1300	439	Cerrah Hasan Efendi	Memleket Tabibi
1308	636	Kigork Efendi	
1310	673	Kigork Efendi	
1312	746	Mavroyani Paşa	Sertabib-i Hazreti Şehriyari a'yandan
1313	52	Mavrayani Paşa	Mülkiye

1 Gürkan Tekin, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara-2011, s. 25-26.

2 Sait ÖZTÜRK, Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı 1867-1908, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2006,

II. Salon III. Oturum

1316	228	Doktor Vekili Vartin Efendi	
1316	228	Kabile Hadice Hanım	
1316	230	Doktor Karabed	Zeytun
1316	230	Doktor Ohannes	Zeytun
1317	284	Tabib Velali Kolağası Nuri Efendi	
1317	286	Doktor Karabed	Zeytun
1317	286	Doktor Ohannes	Zeytun
1318	338	Doktor Kasım Efendi	Belediye
1318	338	Eczacı Buhur Efendi	
1318	338	Kabile Hadice Hanım	
1318	340	Doktor Karabed	Zeytun
1318	340	Doktor Ohannes	Zeytun
1319	366	Mavrayani Paşa	Mülkiye
1319	386	Doktor Kasım Efendi	
1319	392	Ermeni Katolik Murahhasa Vekili Doktor Ohannes Efendi	
1319	392	Ermeni Reis-i Ruhanisi Doktor Karabed Efendi	Zeytun
1319	396	Belediye Tabibi Rafeal Basail Efendi	Elbistan
1320	439	Doktor Kasım Efendi	
1320	439	Eczacı İshak İlyaho Efendi	
1320	439	Kabile Hatice Hanım	

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

1320	444	Ohannes, Karabed	Zeytun
1320	447	Tabib Rafeal Basail Efendi	
1321	494	Tabib Karabed	
1321	500	Doktor Karabed Efendi	
1321	505	Belediye Tabibi Rafael Efendi	Belediye Tabibi
1322	551	Mezkûr Tabur Tabibi Binbaşı Bağdasar Efendi	Halep
1322	557	Tabib Hüsni Efendi	
1322	557	Tabib Miralayı Ahmet Tevfik Bey	
1322	566	Doktor Karabed	
1322	570	Tabib Vekili Cerrah Hacı Veli Efendi	Belediye İdaresinde
1323	604	Nafız Paşa Askeri Tabibi	
1323	604	Nafız Paşa	Askeri Tabib
1323	619	Bağdasar Efendi Tabib	Zeytun
1323	619	İkinci Tabur Tabibi Miralay Ahmet Tevfik Efendi	
1323	619	Mezhur Tabib Binbaşısı Bağdasar Efendi	Zeytun
1323	625	Tabib Hüsni Efendi	Belediye Tabibi
1323	625	Tabib Hüsni Efendi	Belediye Tabibi
1323	626	Tabib Miralay Ahmet Tevfik Bey	
1323	627	Bucanyanzade Tabib İsteban (Stefan) Efendi (Salise)	
1323	627	Bucanyanzade Tabib İsteban (Stefan) Salise	

II. Salon III. Oturum

1323	640	Tabib Nişan Efendi	Belediye
1323	640	Tabib Nişan Efendi	
1323	1619	İkinci Tabur Tabibi Miralay Ahmet Tevfik Efendi	Maraş
1324	684	İkinci Tabur Tabibi Miralay Ahmet Tevfik Bey	
1324	684	Tabib Miralay Ahmet Tevfik Bey	
1324	691	Tabib Hüsnu Nimetullah Efendi	Belediye Dairesi
1324	691	Tabib Hüsnu Nimetullah Efendi	Belediye Dairesi
1324	692	Bucanyanzade Tabib Stefan Efendi	
1324	692	Stefan Efendi	
1324	702	Tabib Mehmet Tevfik Efendi	
1324	702	Tabib Mehmet Tevfik Efendi	
1326	788	Tabib Hüsnu Nimetullah Efendi	Belediye Dairesi
1326	799	Tabib Mehmet Tevfik Efendi	

Hastahane Ve Eczahane Sayısı

SENE	SAYFA	HASTAHANE	ECZAHANE
1313-1326	75	1 Hastahane	4 Eczahane
1321	498	1 Askeri Hastahane	4 Eczahane
1321	502	Zeytunda Askeri Hastahane	Eczahane
1326	791	1 Askeri Hastahane, 1 Alman Hastahanesi	4 Eczahane

Maraş Askerî Hastahanesi

Amerikan Koleji

II. Salon III. Oturum

Almanlar bu amaçla Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde ruhsatlı veya ruhsatsız olarak hastane, mektep, ibadethane, yetimhane, misafirhane, kabristan ve dârülaceze gibi kurumlar tesis etmişlerdir. Bu kapsamda Deutscher Hilfsbund Cemiyeti tarafından Maraş'ta da bir Alman Hastanesi kurulmuştur¹ Burdan da anlaşılacağı üzere Maraş'ta ilk hastane Almanlar tarafından açılmıştır.

Osmanlı topraklarında yabancıların sağlık ve eğitim teşkilatlanmasının yanında Osmanlı Devleti de 1871 yılında sivil halkın sağlık hizmetlerini düzenlemek amacıyla İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi yayımlanarak şehir ve kazalara hekim gönderilmesini amaçlamıştır. Bu nizamname ile “Sıhhiye Müfettişlikleri” ile “Memleket Tabiplikleri” kurulmuştur. Memleket tabipliği uygulaması, sağlık hizmetlerinin devletin ücra köşelerine devlet eliyle götürülmesinin başlangıcıdır. Mekteb-i Tıbbiyeyi bitirerek tabip olmaya hak kazananların kura ile atamaları yapılır gittikleri yerlerde toplam 2 yıl zorunlu hizmette bulunmuşlardır. O dönemde Maraş'a da Müslim ve gayr-ı Müslim Memleket Tabipleri ve diğer sağlık elemanları atanmıştır.

Bu dönemde sağlık hizmeti ve teşkilatlanmasından anlaşılan daha çok, taşrada hekim görevlendirilmesidir. Bu suretle taşra sağlık hizmeti için gerekli temel unsurlardan biri olan hekim ihtiyacını giderme yolunda adımlar atılmıştır. Buna karşın Maraş'ta sağlık teşkilatlanmasında hizmet binası, tıbbi malzeme, araç-gereç, yardımcı sağlık personeli ile bütünleşmiş bir sağlık ünitesi kurulamamıştır. Koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin belli bir program dâhilinde yürütülmesi mümkün olamamıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu sağlık teşkilatını merkezden taşraya doğru oluşturmuştur. Bir ülkede devletin sağlık teşkilatı kurması ve o hizmeti ücra köşelere kadar götürmesi halkın sağlık sorunlarına sahip çıkmaya başladığının bir göstergesidir.

1 BOA, DH. ŞFR, nr.55/62, 6 L, 17 Ağustos 1915.

Sonuç:

Osmanlı döneminde modern anlamda sağlık teşkilatlanması misyonerlik faaliyetleri ile eş zamanlı başlamıştır. 1856'da Sultan Abdülmecit tarafından Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara verilen haklar batılı ülkelerin misyonerlik faaliyetlerini artırmıştır. Osmanlı Devleti tarafından yabancılara tanınan ticârî kapitülasyonların yanında din ve ayin serbestliği, misyonerlerin Osmanlı memleketlerine gelmelerine yol açmıştır¹ Osmanlının belli merkezlerde açtığı hastaneler maalesef taşrada yaygınlaştırılamamıştır. Dış güçler bulaşıcı hastalıkların yoğun olduğu o tarihlerde halkın en önemli ihtiyacının hastane ve doktor olduğunu düşünmüşler. İnsanların en hassas ve aciz oldukları dönem olan hastalık halinde verilen hizmetleri dini mesajların yerini bulmasında kullanmışlardır. Bu sebepten dolayı misyoner doktorlar, hastaları evlerinde ziyaret ederek dini mesajlarını da vermeyi ihmal etmemişlerdir. Ev ziyaretlerinde insani yardımların yanında hem ermeni vatandaşlardan hem de yerli halktan taraf bularak dış güçlere yardım etme amacı gütmüşlerdir.

¹ İlyas Gökhan, Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s. 337.

II. Salon III. Oturum

KAYNAKLAR:

- Ahmet İsâ Bey, Tarih el-Bimaristanat fi'l-İslam, Beyrut 1981.
- AKBEN, Mine, “Dulkadirli Döneminde Maraş'taki Sosyal Vakıfların Halk Sağlığına Etkisi”, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, II. Cilt, Kahramanmaraş, 2012.
- ATASEVEN, Asaf, “Tarihimize Vakfedilmiş Sağlık Müesseseleri Darüşşifalar”, II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 Konuşmalar ve Tebliğler, Ankara 1985.
- AYDIN, Erdem, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 15, Ankara, 2004.
- BAŞGELEN, Nezih, Bir Zamanlar K. Maraş, Kentbank Yayınları.
- BOA, DH. MKT, nr.2166/34, 2 L, 13 Şubat 1899.
- BOA, DH. ŞFR, nr.55/62, 6 L, 17 Ağustos 1915.
- CANTAY, Gönül, “Amasya Darüşşifası”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III.
- CUNBUR, Müjgan, “Kadınların Kurdukları Şifahaneler”, Erdem, III/8, Mayıs 1987.
- ÇABUK, Mustafa, Kahramanmaraş'ta Faaliyet Göstermiş Olan Misyoner Okulları, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Şubat – 2008
- DİYARBEKİRLİ, Nejat, “Atlı Bozkır Kültürüne Mensup Türk Topluluklarında Din ve Sanat”, Türk Tarihi II. Kitap, Yaygın Yükseköğretim Kurumu, Ortak Dersler, Ankara 1977
- GÖKHAN, İlyas, Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2011.
- <http://www.cerezforum.com/genel-turk-tarihi/51858-turk-ve-osmanli-kurumlari-a-dan>. (18.06.2012)
- <http://www.masalforum.net/bilgi-kaynagi/565-osmanlida-saglik-teskilati-cufef-tarih-bolumu.html> (10.07.2012)
- İbn Cübeyr, el-Rihle, Beyrut, 1959.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- İZGİ, Cevat, Osmanlı Medreselerinde İlim, İstanbul 1997, c. II

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

- KERR, Stanley E. The Lions of Marash
- ORTAYLI, İlber, Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, İstanbul 2006.
- ÖNEY, Celal, II. Abdülhamid Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Ermeni İsyanlarında Amerikan Board Okullarının Rolü, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- ÖZBEK, Nadir, Cumhuriyet Türkiye'si'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZTÜRK, Sait, Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı 1867-1908, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.
- SOLAK, İbrahim, "Dulkadirli Ülkesinde Osmanlı Hâkimiyetinin Tesisi", Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, I. Cilt, Kahramanmaraş, 2012.
- ŞEŞEN, Ramazan, Selahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti, İstanbul 1983.
- TEKİN, Gürkan, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara-2011.
- TERZİOĞLU, Aslan, "Bimaristan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. VI; İstanbul 1992.
- TERZİOĞLU, Aslan, "Ortaçağ İslâm-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", Belleten, CXXXIV/133.
- UZUNÇARSILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara 1988.
- ÜNVER, Süheyl, Tıp Tarihi, Tarihten Önceki Zamandan İslâm Tababetine ve İslâm Tababetinden XX. Asra Kadar, I. ve II. Kısımlar, İstanbul 1943. <http://www.masalforum.net/bilgi-kaynagi/565-osmanlida-saglik-teskilati-cufef-tarih-bolumu.html> (10.07.2012)
- WHITE, George E., Bir Amerikan Misyoneri'nin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları,(Çeviren: Cem Tarık Yüksel), İstanbul 1995, s. 23.
- YARMAN, Arsen, Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihi, İstanbul 2001.

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE MARAŞ'TA KOLERA İLLETİ

Uzm. Kemalettin KOÇ¹

Özet

Bu çalışmada Osmanlı Devlet'i zamanında Maraş'ta görülen kolera hastalığı vakaları incelenmiştir. Öncelikle bulaşıcı hastalıklar ve özellikle kolera hastalığı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra dünyada görülen kolera salgınları ve salgına karşı alınmaya çalışılan tedbirler araştırılmıştır. Ayrıca kolera salgınına maruz kalan Osmanlı Devleti'nde meydana gelen vakalar hakkında inceleme yapılmıştır. Nihayet Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinden biri olan Maraş'ta görülen kolera salgınları, özellikle 1890 salgını, Osmanlı Devleti arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Bu kapsamda şehirde çeşitli tarihlerde görülen kolera illeti hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelime: Osmanlı Devleti, Kolera Salgını, Maraş

*1 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi 0 344 219 18 19
kkoc@ksu.edu.tr*

1.İnsanoğlu ve Bulaşıcı Hastalıklar

İnsanoğlu, yeryüzünde görülmeye başladığı ilkçağlardan itibaren bulaşıcı hastalıklara maruz kalmış ve onlarla mücadele yolları aramıştır. Birçok sebebi bulunan bu hastalıklar tarihte insanları çok zor durumda bırakmış, hatta bundan dolayı büyük yıkımlar yaşanmıştır. Yüzyıllarca süren ve birçok insanın ölümüne sebebiyet veren bulaşıcı hastalıklar karşısında insanoğlu, yaşamak için direnmiştir. Yaşamını devam ettirebilmek için hastalıklara tedavi yöntemleri bulmaya çalışmıştır.

Bu türden doğal felaketlerin ortaya çıkmasında özellikle beşeri faktörler etkili olmuştur. Doğanın tahribi, ağaçların çeşitli sebepler için kesilerek ormanların ortadan kaldırılması ve bitki örtüsünün zarar görmesi gibi insanoğlunun sebep olduğu beşeri faktörler sel, erozyon, kuraklık ve kıtlık gibi felaketlere yol açmıştır. Bunların yanında insanoğlunun sebep olduğu savaş, işgal, yağma, katliam ve göç gibi sosyal olaylar da salgın hastalıkları tetiklemiştir. İnsanoğlu bu salgın hastalıklara milyonlarca kişiyi kurban verdiği gibi vermeye de devam etmektedir. Meydana gelen bu kıtlık ve salgın hastalıkların toplum üzerinde iktisadi, demografik, siyasi etkilerinin yanında günlük hayatta, insan psikolojisi ve inanç üzerinde de etkileri olmuştur (Gökhan, 2008: 6).

2.Kolera

Çalışmamızın konusu, bu hastalıklardan birisi olan koleradır. Koleranın kirletilmiş Ganj Nehri'nde doğduğu ve yosunlarla yaşadığı tahmin edilmektedir (Nikiforuk, 2001: 175, 270). Fakirlik, sanayi devrimi ile beraber kirlenmiş su kaynakları ve kötü sağlık şartları kolera hastalığına uygun ortam sağlamıştır. Yoksulların, her gün insan ve hayvan dışkılarıyla kirlenen sıhhi olmayan suları içtiği Avrupa şehirlerinde, anayurdu Hindistan olan kolera basili ilk kez 1800'lerde baş göstermiştir. 1830'lu yıllarla birlikte sanayileşme yüzünden insanlar lağım çukurlarında çalışmaya ve sağlıksız şartlarda barınmaya başlamıştır (Nikiforuk, 2001: 175). Avrupa'daki bu sağlıksız şartlarda çalışmak zorunda bırakılan insanlar arasında salgın hastalılara yakalanmak doğal hale gelmiştir.

Kolera, *Vibrio cholerae* ve *Vibrio El Tor* adı verilen bakterilerin sebep olduğu, çok fazla kusma ve ishal ile seyreden, ölüme kadar götüren bulaşıcı bir ince barsak hastalığıdır. Kolera mikrobu, Kağıt paralar üzerinde 2-3 gün, sebze ve meyveler üzerinde 5-7 gün, suda 15-20 gün, ölüde 3-5 ay canlı kalabilir. 55°-56°C'de 10-15 dakikada, kaynatmakla 1-2 saniye içinde ölür. Kolera, özellikle kusmuk ve dışkı ile bulaşan bir hastalıktır. Mikroplar; içme, kullanma ve deniz suyunda ortalama 2-3 hafta kadar hastalık yapma kabiliyetini muhafaza eder. Hastanın dışkı, kusmuk gibi maddelerine temas edilmesi, bunların içme sularına, pişmeden yenen besin maddelerine bulaşması sûretiyle ağızdan alınır. Mikroplu maddelere el ile temas etmek, koleralının kullandığı aynı tabaktan

II. Salon III. Oturum

ve aynı bardaktan yemek içmek bulaşmaya sebep olur. Hastaların kullandığı çamaşır, havlu hatta kâğıt paralar ile de bulaşma olur. Karasinekler de kolera yayılmasına yol açar. Mide ve barsak sağlığı tam yerinde olan bir kimsede kolera kolay kolay meydana gelmez. Mide asidi ve pankreas ifrazında mikroplar ölür. Kanalizasyon sularının ve helâ sızıntılarının içme sularına karışması hastalığın yayılmasında en büyük rolü oynar. Kolera'nın, Asya kolerası ve El Tor kolerası olarak iki tipi vardır. Kolera'nın kuluçka süresi, birkaç saatten bir haftaya kadardır. Hastalık ani ishal ve kusmalarla başlar. Hasta ile temas edenler veya kolera bulunan bölgeden gelenler beş gün süreyle karantinaya alınırlar (<http://www.saglikbilgisi.com/makale/Kolera>).

Dünyanın birçok bölgesini etkileyen bu hastalıkla mücadelede insanoğlu önemli sonuçlar elde etmiş ve XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarıyla beraber gelişmiş ülkelerde ölümler önemli oranda azalmıştır.

3.Dünya'da Kolera

XIX. yüzyılın başlarında Hindistan dışında salgınlar oluşturan kolera, kıta düzeyinde çok geniş bir alana yayılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954: 282). 1817 yılı kolera salgınları için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihe kadar yerel bir hastalık olan kolera, o yıl ilk defa salgın şeklinde görülmüştür (Özdemir, 2005: 33). 1817'den sonra Hindistan dışına çıkan hastalık, yüzyıl boyunca birçok salgına neden olmuştur. Dünya'da yüzyıl içerisinde 1826–1837, 1840–1849, 1856, 1863–1865, 1879–1884, 1891–1896, 1914–1918 olmak üzere 7 büyük kıtalararası kolera salgını vuku bulmuştur (Şehsuvaroğlu, 1954: 284; Özdemir, 2005: 33-34).

XX. yüzyılın başlarından itibaren uzunca bir süre büyük oranda salgına yol açmayan hastalık, 1991'de Peru'da tekrar ortaya çıkarak binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. 1993 yılında ise Hindistan'da görülmüştür (Nikiforuk, 2001: 270-271). Gelişmiş ülkelerde kolera salgınları artık pek sık yaşanmazken, temiz su bulmanın zor olduğu ve kanalizasyon sistemlerinin tam olarak gelişmediği ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinde büyük çaplı kolera salgınları yaşanabilmektedir.

Nitekim 2010 yılında Haiti'de kolera salgını baş göstermiştir. Ülkenin Halk Sağlığı ve Nüfus Bakanlığı tarafından ülke genelinde 1415 ölüm vakasının dâhil olduğu toplam 60.240 kolera vakası rapor edilmiştir. Bundan yaklaşık 6 ay sonra da Ukrayna'dan kolera salgın haberi gelmiştir. Habere göre 30 Mayıs - 7 Haziran 2011 tarihinde, Ukrayna Sağlık Otoriteleri tarafından ülkenin güneyindeki turistik bir bölge Mariupol'dan sayıları 14'u bulan kolera vakası bildirilmiştir. 1'i çocuk olmak üzere diğerleri erişkin olan vakaların çoğu arasında bağlantı tespit edilememiştir (<http://www.hssgm.gov.tr/>).

Dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan ve günümüze kadar intikal

eden medeniyet kalıntılarında hastalığın izleri görülmektedir. Bizim tarihimizde de bunun birçok örnekleri bulunmaktadır (Gökhan, 2008: 48; Kılıç, 2004: 100-101). Maraş bölgesinde de öteden bu yana bu türden salgın hastalıkların görüldüğü bilinmektedir. Hakikaten Maraş bölgesi ile ilgili bilgi ve belgeler bu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.Osmanlı Devleti'nde Kolera

Kolera, XIX. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmasından sonra geniş Osmanlı coğrafyasına ulaşmış ve ülkenin birçok bölgesinde ölümler meydana gelmiştir. Osmanlı coğrafyasının genişliği hastalıkla mücadele konusunda bir zorluk oluştursa da idarecilerin mümkün olan en kısa sürede harekete geçip tedbir alması kayıpların artmamasında etkili olmuştur. Elde edilen arşiv belgelerinde, hastaların şikâyetleri hakkında bilgilerde sunulmaktadır. Ayrıca vilayetlerdeki salgın vakalarının hemen merkeze bildirildiği, gerekli yerlere tabipler gönderildiği ve karantina tedbirleri alındığı görülmektedir.

Kolera Osmanlı Devleti'nde ilk defa 1821'de Irak'ta görülmüş, oradan Suriye ve Doğu Anadolu bölgesine ulaşmıştır (Quataert, 2006: 911). İlk kolera salgını ise 1830-1831 yıllarında görülmüş ve İstanbul'da 5-6 bin ölüm meydana gelmiştir (Özdemir, 2005: 34). Bu salgın 1832 yılında ise tüm imparatorluğa yayılmıştır (Yıldırım, 1985: 1326). Yine 1847-1848 yıllarında ciddi bir kolera salgını daha kaydedilmiştir. 9 Eylül 1847'de Trabzon'da ortaya çıkan kolera salgını 24 Ekim 1847'de İstanbul'da görülmüş bundan yaklaşık 7 ay sonra 20 Mayıs 1848'de Karadeniz sahili ile İstanbul'un her tarafına yayılmıştır. Salgın İstanbul'dan sonra Rumeli'ye, Balkanlara ve Anadolu'ya ulaşmıştır. İzmir şehri de 1831, 1849 ve 1865'de kolera salgınlarından etkilenmiştir (Özdemir, 2005: 34).

1863'de Singapur'dan başlayıp deniz ve demiryollarıyla batıya yayılan kolera Cidde, İskenderiye, Kuzey Afrika, Paris, Güney Avrupa ülkeleri, İspanya, Romanya, Osmanlı Devleti, İran ve Rusya'yı da içine alarak bölgeyi sarmış ve insanları perişan etmiştir. 1865'de İstanbul'a ulaşan bu salgın, 1866'da Almanya ve İngiltere'yi de etkisi altına almıştır. Hatta Kuzey ve güney Amerika'ya sıçramıştır (Özdemir, 2005: 34-35).

Hayatı kolaylaştıran kara ve deniz ulaşımının, ticareti ve seyahati canlandırmasının yanında salgın hastalıkların kısa sürede başka ülkelere ve coğrafyalara da bulaşması gibi olumsuz bir etkiye de sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ölümlere yol açan kolera salgınları milletleri tedbir almaya itmiştir. Devletler hem kendi içlerinde hem de uluslararası düzeyde işbirliği yapmışlardır. Osmanlı da bu maksatla koleraya karşı tedbirler alındığı görülmektedir (Sarıyıldız, 1996: 4). 1831 yılında Rusya'da devam eden kolera salgınından sonra Osmanlı Devleti ihtiyati tedbir olarak ilk karantina uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulama ile salgının bu ülkeden Osmanlı limanlarına gelen ticaret gemilerinden ülkeye yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Sarıyıldız, 1996: 5). Ayrıca,

II. Salon III. Oturum

kolera salgını nedeniyle uluslararası düzeyde 12 konferans tertip edilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954: 287-290).

Özellikle Osmanlı Devleti'nde Hac mevsiminde koleranın hacılar arasında şiddetli yıkıma sebep olması, Osmanlı Devleti kadar Avrupalıları da ilgilendirmiştir. Bu amaçla Osmanlı Devleti tarafından Hicaz Sıhhiye Teşkilatı kurulma çalışmaları başlamıştır. Birkaç aşamadan sonra teşkilatlanma gerçekleştirilmiştir. Kolera Hicaz'da ilk defa 1831'de görülmüştür. Bu tarihten 1865 salgınına kadar Hicaz'da 6 kolera salgını olmuştur (Sarıyıldız, 1996: 13) Hicaz'da görülen 1865 salgınında koleradan 15000 ile 30000 arasında ölümler olduğu belirtilmektedir (Sarıyıldız, 1996: 14).

Hac farızası sırasında bulaşan kolera böylece ülkenin ger yerine yayılıyordu. Bunu önlemek için tedbirler almış olan Osmanlı Devleti, diğer bulaşıcı hastalıklar ve koleraya karşı sağlık tedbirlerini uygulamaktan geri durmamıştır. Bütün bu tedbirlere rağmen 1891-1896 salgınında Mekke Sıhhiye Tabibi'nin verdiği bilgilere göre, 1893 yılında Hicaz'da yaklaşık 30336 kişi vefat etmiştir (Sarıyıldız, 1996: 4).

İstanbul'da 1830-1914 yılları arasında toplam 8 kolera salgını görülmüştür. Bu salgınlar 1830-1831, 1847-1848, 1865, 1872, 1890, 1892, 1907, 1914 yıllarında meydana gelmiştir (Özdemir, 2005: 34). Bu salgınlardan 1830, 1865 ve 1892 salgınları önem arz etmektedir. Çünkü bu üç salgından sonra alınan tedbirler tıp tarihimiz bakımından önemli gelişmelere sebep olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1954: 286).

Bu salgınlardan ilki olan 1830-1831 salgınından sonra İstanbul Boğazı'nda ilk ciddi karantina uygulaması yapılmıştır. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi hastalığın özellikle Mansure askerlerine (Asakir-i Mansure-i Muhammediye askerleri) bulaşmasını engelleyebilmek için bir takrir (Önerge, Bildiri (<http://tdk.org.tr>)) hazırlayarak Kaymakam Paşa'ya arz etmiştir (Sarıyıldız, 1996: 5). Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin karantina usulüne uygun olarak uyulması gereken tıbbi yönetime dair kaleme aldığı risale, Matbaai Amire'de basılarak halka ücretsiz dağıtılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954: 288; Sarıyıldız, 1996: 6). Bir mukaddime (ön söz) ve üç bölümden oluşan Kolera Risalesi, Almanca'ya da tercüme edilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954: 286). Nisan 1838 yılında ise resmen Karantina Meclisi oluşturulmuştur (Sarıyıldız, 1996: 7). Kızıldeniz sahillerinde ve Hicaz'da karantina ağı oluşturulup kolera illetinin Hicaz üzerinden İslam ülkelerine yayılması engellenmeye çalışılmıştır (Sarıyıldız, 1998: 320).

Önemli gelişmelere sebep olan diğer salgın 1865 İstanbul'da görülen kolera salgınıdır. Bu salgın üzerine 1866 yılında uluslararası bir sağlık kongresi düzenlenmiştir. Bu kongre tarihimizde Galatasaray Kongresi diye bilinmektedir. Uluslararası düzeyde İstanbul Konferansı olarak tanınan bu konferansta koleraya karşı kendilerini korumak isteyen 17 devlet katılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954: 288). Bu sıhhiye konferansında kolera hakkında bir nizamname düzenlenmesi

gerektiğine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda çalışmalara başlayan milletlerarası kurul, kapsamlı bir karantina nizamnamesi hazırlamıştır (Sarıyıldız, 1994: 374).

İstanbul'da görülen 1892 kolera salgınının tıp tarihimiz açısından önemi ise II. Abdülhamit'in emriyle bakteriyolojihane kurulmasıdır. Askeri Tıbbiye'nin bahçesinde kurulan bu müessesede salgın hastalıklara yol açan bakteriler üzerine araştırmalar yapılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1954: 291). Maurici Nicolle ve Hasan Zühdü Nazif Bey tarafından tesis edilen Bakteriyoloji-i Şahane ile gerek görüldüğü zaman tahaffuzhanede (karantina evlerinde) de bakteriyoloji laboratuvarları açılmıştır (Sarıyıldız, 1998: 320).

Serasker (Genelkurmay Başkanı) Ali Saip Paşa, bu dönemde kolera salgınından etkilenen Osmanlı Ordusu hakkında bilgiler vermiştir. 21 Aralık 1890 tarihinde Besni kazasına bağlı bir köyde koleradan 12 kişi vefat etmiş ve 21 kişi koleraya yakalanmıştır. Bu vaka üzerine evvelce teşkil olunmuş olan kordonlar (Bir yere girip çıkmayı denetim altına almak için görevlilerden oluşturulan dizi), giriş ve çıkışlar, bir kat daha takviye edilmiş ise de bölgede ihtiyat askerlerinden 10 neferle 6 adet çadırın verilmesi istenmiştir. Aynı tarihte Perşembe günü Trablus'da 19 kolera hastası ve 27 vefat, Urfa'da 8 Kolera hastası ve 10 vefat, Adana'da 5 Kolera hastası 1 vefat vuku bulmuştur. Cuma günü Trablus'da 19 Kolera hastası ve 13 vefat, Urfa'da 7 kolera hastası ve 4 vefat, Adana'da 3 kolera hastası 2 vefat olduğu bildirilmiştir. Bunun yanında askerlerin sağlıklarının iyi olduğu bildirilmiştir (Y. PRK. UM. Dosya No: 20 Gömlek Sıra No: 29).

Osmanlı Devleti'nde 1892-1893 salgınında devlet tarafından bir ekip oluşturulmuştur. Bu ekipte daha sonra anıları yayınlanmış olan genç Hekim Şerafeddin Mağmûmî de yer almıştır. Kolera ile mücadele için görevlendirilen kadro çalışmalara başlamış, bu amaçla önce Bursa-Balıkesir bölgesine, ardından Maraş, Adana, Adıyaman, Antep, Halep, Beyrut ve Şam'ı kapsayan daha geniş bir bölgeye gitmiştir. (Özdemir, 2005: 36). Kurulan bu ekip, vilayetlerde yapılan çalışmaları denetleyeceklerdir. Ekipte Mağmûmî Efendi ile birlikte 3 doktor ve bir temizlik memuru da yer almıştır (Uğuz, 2012: 439). Mağmûmî, burada Dâhiliye Sıhhiye Müfettişi olarak görev yapmıştır (DH. MKT. Dosya No: 409 Gömlek Sıra No: 68).

Osmanlı Devleti 1910 yılında Rusya kaynaklı bir salgınla daha yüz yüze kalmıştır. Rusya'dan karayolu ile 15 Temmuz'da Erzurum'a ulaşan kolera daha sonra ülkenin diğer bölgelerine yayılmıştır (Özdemir, 2005: 37).

1910-1913'de yaşanan kolera salgınları Balkan savaşında bölgeyi etkilemiştir. Çok sayıda ölüme neden olan salgın, Kasım 1912'de İstanbul'a ulaşmıştır. Bunun üzerine bir tebliğ yayınlamış ve İstanbul'da 90 yataklı kolera hastanesi kurulmuştur (Özdemir, 2005: 60). 1910-1913 yılları arasında

II. Salon III. Oturum

İstanbul'daki salgınlardan etkilenenler aşağıda tablo halinde verilmiştir:

Tablo: 1

Yıl	Hastalık Süresi	Vaka Sayısı
1910	4 ay	1,343
1911	5 ay	2,620
1912	2 ay	2,529
1913	6 ay	238

Kaynak: (Özdemir, 2005: 61)

5.Maraş'ta Kolera Vakaları

Osmanlı Devleti coğrafyasının bir parçası olan Maraş'ın da ülkede yaşanan kolera salgınlarından etkilendiği arşiv belgelerinden ve kaynaklardan anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu salgınlardan etkilenen Maraş'ta insan kayıpları da yaşanmıştır. Arşiv belgelerinde Maraş'ta 1890 salgını hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Şehrin idarecileri bu salgınlarda, devletin ilgili kurumlarıyla irtibata geçerek yardım talep etmişlerdir. Ayrıca koleraya yakalanan ve ölenlerin sayıları gün be gün olarak belgelerde belirtilmiştir.

7 Mayıs 1848 tarihli belgeye göre karantina usulüne aykırı olarak memuriyetine gittiğinden cezalandırılması için gönderilmiş olan tahrirata, Maraş valisince özür beyan edici cevabın ekte gönderildiğine dair Tophane müşirine yazı bulunmaktadır (A.ŞMKT. Dosya No: 125. Gömlek No: 36). Buradan Osmanlı devletinin salgınlara karşı tedbir olarak karantina uygulaması yaptığı dikkat çekmektedir. Hatta tedbirler o kadar sıkı tutmaktadır ki uygulamayı dikkate almayan valiyi cezalandırmak için yazı göndermekten geri durulmamıştır. Belgelerden dönemin Maraş valisinin Tosun Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Paşa 24 Ekim 1847 tarihli belgeye göre Maraş Valiliği'ne atanmıştır (İ..MVL. Dosya No: 107 Gömlek No: 2411).

29 Mayıs 1848 tarihli bir başka arşiv belgesinde Maraş'a 18 saat mesafede bulunan Antep kazasında üç-dört gün evvel kolera zuhur ettiği belirtilmektedir. Günbegün çoğalan koleradan dolayı ahalinin şehri terk etmeye başladıkları haberi alınması üzerine Maraş yolları üzerine özel memurlar tayin edilmiş ve karantina usulü icra edilmeye başlanmıştır. Bu maksatla bir layiha (yazı, tasarı) hazırlanmıştır. Bu layihada belirtildiği üzere gereken tedbirler alınmıştır. Bu maksatla sokaklarda sıkı tedbir alınarak ve diğer şartlar da göz önünde bulundurularak salgının önüne geçilmeye çalışılmıştır (C.DH. Dosya: 230 Gömlek: 11419).

23 Eylül 1857 tarihli belgeden Maraş'ta bir tahaffuzhanenin (Bulaşıcı

hastalık görülen kişilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için oluşturulan sağlık kuruluşu) varlığını öğrenmekteyiz (İ..MVL. Dosya: 378 Gömlek Sıra No: 16600). Belgede söz konusu tahaffuzhanenin tamiri ile ilgili bilgi bulunmaktadır.

3 Kasım 1865 ve 7 Kasım 1865 tarihli belgelere göre dönemin Maraş Sancağı Mutasarrıfı Aşir Paşa da salgın hastalığa yakalanmıştır. Aşir Paşa mah-ı carinin (geçen ayın) 22. Cuma gecesi saat 12 sularında vefat etmiştir (MVL. Dosya: 715 Gömlek Sıra No: 42; MVL. Dosya: 715 Gömlek Sıra No: 40). Buradan Maraş Mutasarrıfı Aşir Paşa'nın H. 22 Cemaziyülevvel 1282 (13 Ekim 1865) Cuma günü vefat ettiği anlaşılmaktadır.¹ 17 Aralık 1865 tarihli belgeden Aşir Paşa'nın annesi ve oğlunun da bu salgında hayatını kaybettiği bilgisi bulunmaktadır (MVL. Dosya No: 716 Gömlek Sıra No: 10). Aşir Paşa'nın vefat eden bu oğlu, büyük oğlu olan İzzet Bey'dir. 14 Ocak 1866 tarihinde kendisinin vefatı üzerine ailesinin Dersaadete (İstanbul'a) gönderilmesi istenmektedir. (MVL. Dosya No: 716 Gömlek Sıra No: 18). Maraş Mutasarrıfı Aşir Paşa'nın zevcesi (eşi) Sıdika Hanım'a ait hanenin tamirini içeren 4 Ekim 1867 tarihli bir belge de bulunmaktadır. Buradan Aşir Paşa'nın hanımının, eşinin öldüğü salgında yaşamaya devam ettiği öğrenilmektedir (MVL. Dosya No: 541 Gömlek Sıra No: 22). Maraş sancağının yöneticisinin salgında ölmesi salgının büyüklüğü hususunda bilgi vermektedir.

Besim Atalay "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" adlı eserinde, Aşir Paşa zamanındaki (1282 senei hicriyesinde) bu salgında Maraş'ta 8-10 bine yakın insanın telef olduğunu kaydeder. Ayrıca yalnız adı sanı belli olan kişilerden 600 kişinin bu salgında vefat ettiğini belirtmektedir (Atalay, H.1339: 69).

Maraş merkez dışında kazalarla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan birisi 7 Temmuz 1881 tarihlidir. Tıbbiye Nezareti Celilesi'ne yazı gönderilerek Maraş sancağına bağlı Zeytun kazasında birkaç seneden beri bulaşıcı hastalıktan ölümler olduğu ve buraya bir tabip gönderilmesi talebi iletilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1336 Vesika No. 91).

1890'lı yıllara gelindiğinde, dünya yeni bir kolera salgını ile daha yüz yüze kalmıştır. Bu dönemde, yukarıda bahsedildiği gibi, dünyada kolera salgını vakaları hüküm sürmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti de kendisini bu salgından kurtaramamış ve ülkenin birçok bölgesinde vakalar görülmeye başlanmıştır. Elde edilen belgelerde asker ve sivil ölümleri ayrı verilmiş, vefat edenler ve hastalığa bulaşanlar saat 10'dan başlamak üzere ertesi gün 10'a kadar olan 1 18 RA 1279 (13 Eylül 1862) tarihli bir belgeye göre Süleymaniye Kaymakamı Mustafa Paşa'nın yerine Maraş Mutasarrıfı Aziz Paşa'nın, Maraş Mutasarrıflığı'na da Belgrad sabık Muhafızı İbrahim Aşir Paşa tayin edilmiştir (İ..DH.. Dosya: 1291 Gömlek: 101556). Ayrıca 07/L (Şevval) /1280 (16 Mart 1864) tarihli başka bir belgede Aşir Paşa'nın ismi İbrahim Aşir Paşa olarak geçmektedir (MVL. Dosya: 669 Gömlek: 59).

II. Salon III. Oturum

24 saatlik dilimler halinde verilmiştir. Vefat edenlerin hangi gün öldüğü de kaydedilmiştir. Ölümler olayın meydana geldiği yerleşimden hemen daha büyük idari merkeze, oradan da Payitahta bildirilmektedir. Böylece bilgi akışı en hızlı şekilde sağlanıp gereken tedbirlerin alınması sağlanmaktadır. Fakat belgelerde “*mülhakat-ı saireden malumat alınamadığı*” gibi bir ifade geçmektedir. Bu bize bir merkeze bağlı ve ait olan yerlerden malumat alınmakta bazen sıkıntı çekildiğini düşündürmektedir. Ama dönemin iletişim şartları dikkate alındığında, küçük yerleşim yerlerinden bazen malumat alınamamasını normal karşılamak gerekmektedir.

29 Ekim 1890 Çarşamba günü Mabeyni Hümayun Baş Kitabet ve Sıhhiye Nezareti Celilelerine gönderilen yazıda, Pazartesi günü saat 10’dan Salı günü 10’a kadar Maraş’da 1 (bir) vefat meydana geldiği bildirilmiştir. (DH. MKT. Dosya No: 1776 Gömlek Sıra No: 6). Belgede Maraş’ın yanında Hama, Halep, İdlib, Antakya gibi yerlerde sivil ve askeri ölümler hakkında malumat bulunmaktadır.

4 Kasım 1890 Salı günü Suriye vilayetinin bildirdiğine göre, Pazar günü saat 10’dan Pazartesi günü 10’a kadar geçen 24 saat içinde Maraş’ta 3 (üç) kişinin koleradan vefat ettiği görülmüş ve Sıhhiye Nezareti Celilesi’ne malumat verilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1778 Gömlek Sıra No: 3). Bu olaydan sonra vefat haberleri gelmeye devam etmiştir.

5 Kasım 1890 Çarşamba günkü arza göre, Pazartesi saat 10’dan Salı günü 10’a kadar Maraş’ta koleradan 3 kişi vefat etmiştir. Bu günlerde Maraş’tan başka Reyhanîye, İdlib, Halep, Maarra, Urfa, Kilis, Ayıntab, Hama’da telefat ve musab (bulaşma) vuku bulduğu belirtilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1778 Gömlek Sıra No:87).

6 Kasım 1890 Perşembe günü Mabeyni Hümayun Baş Kitabet ve Sıhhiye Nezareti Celilelerine gönderilen arzda, Salı günü saat 10’dan ertesi günü 10’a kadar Maraş’ta 4 kişinin telef olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bölge şehirlerindeki vefat miktarı belirtilmiştir. Bu gün itibarıyla en çok vefat olayı Hama kasabasında olmuş ve 39 kişi vefat etmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1778 Gömlek Sıra No:151).

8 Kasım 1890 Cumartesi günü sunulan arzda Perşembe günü saat 10’dan ertesi günü 10’a kadar çevredeki birçok şehirde koleradan vefat ve hastalık meydana gelirken, Maraş’ta vukuat olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca mülhakat-ı saireden malumat olmadığı kaydedilmiştir. Bu günde de 6 Kasım 1890’daki gibi en fazla telefat 24 kişi ile Hama’da yaşanmıştır (DH. MKT. Dosya No: 1779 Gömlek Sıra No:34).

9 Kasım 1890 Pazar günkü bilgiye göre, Maraş’taki koleradan ölü

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

sayısında artış olmuştur. Cuma günü saat 10'dan ertesi günü 10'a kadar Maraş'ta 9 vefat vuku bulmuştur. Hama'da ise 12 kişi vefat etmiştir. Fakat kolera Humus'ta şiddetini artırmış ve 30 kişi hastalığa yakalanmıştır (DH. MKT. Dosya No: 1779 Gömlek Sıra No:74).

10 Kasım 1890 Pazartesi günkü arzda, Cumartesi günü saat 10'dan Pazar günü 10'a kadar koleradan Maraş ve çevresindeki ölü ve hasta sayısı verilmeye devam etmiştir. Fakat bu dönemde hastalığın şiddetini arttırdığı görülmektedir. Maraş'ta bu zaman aralığında 30 kişi vefat etmiştir. Ölü sayısının birkaçlarla ifade edildiği dönemden sonra bu sayının birden 30'u bulması endişe vericidir. Bu belgeye göre o gün en fazla vefat Maraş'ta yaşanmıştır. Maraş'ı 15 telefât ile Hama, 14 telefât ile Humus takip etmiştir. Ayrıca Humus'ta koleralı hasta sayısı 48 olmuştur. Bölgenin diğer yerleşim yerlerinde de vefat sayısı bir önceki günlere göre hayli fazladır. Dolayısıyla kolera salgınının bu günlerde şiddetini artırdığı görülmektedir (DH. MKT. Dosya No: 1779 Gömlek Sıra No:130).

11 Kasım 1890 Salı günü Mabeyni Hümayun Baş Kitabet ve Sıhhiye Nezareti Celilelerine gönderilen arzda, Cumartesi günü Maraş'ta koleradan 10 kişi vefat etmiştir. Bölgedeki şehirlerde yerleşim yerlerinde koleradan ölenlerin sayısı hala yüksektir. Cırsıuşur'a bağlı dört köyde 37, Hama'da 9, Humus'ta 22 telefât vuku bulmuştur. Humus'ta ayrıca 25 kolera hastası tespit edilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1780 Gömlek Sıra No:34).

12 Kasım 1890 Çarşamba günkü arzda, 4 Kasım 1890'a kadar Zeytun köyünde koleradan 13 vefat olduğu, ayrıca evvelki gün Maraş'ta 26, Antep'te 7 ve Kilis'de 5 kişinin vefat ettiği bildirilmiştir. Bölgedeki salgının tüm şiddetiyle devam ettiği görülmektedir (DH. MKT. Dosya No: 1851 Gömlek Sıra No:124).

Halep Valisi Arif tarafından Mabeyni Hümayun Baş Kitabet Celilesi'ne çeşitli tarihlerde 18 telgraf çekilmiştir. Bu telgraflarda bölgede devam eden kolera salgından vefat edenlerin sayıları günlük olarak verilmiştir. Bölgede devam eden kolera salgınları üzerine 14 Kasım 1890 Cuma günü Halep Valisi Arif tarafından Mabeyni Hümayun Baş Kitabet Celilesi'ne çekilen telgrafa göre, Perşembe günü saat 10'dan Cuma günü saat 10'a kadar Maraş ve çevresinde yaşanan kolera hastalığı hakkında durum bilgisi verilmektedir. Buna göre Maraş'ta 16, Halep'de 2, Birecik'te 5, Kilis'de 5, Antep'de 3 vefat vuku bulmuştur. Ayrıca Merkeze bağlı olan yerlerden haber olmadığı (mülhakat-ı saireden işar vaki olmadığı) arz olunmuştur (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No: 105).

15 Kasım 1890 Cumartesi günü çekilen telgrafta Maraş, Kilis, Antep, İskenderun, Birecik ve Halep'te meydana gelen olaylar aktarılmıştır. Buna göre Cuma günü saat 10'dan cumartesi 10'a kadar koleradan Halep'te 5; 12 Kasım 1890 tarihinde Maraş'ta 16, Birecik'te 5, İskenderun'da 1, Kilis'de 5, Antep'de 3 vefat olduğu bildirilmiştir (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No: 105).

II. Salon III. Oturum

20 Kasım 1890 günkü telgrafa göre Maraş'ta 16 Kasım 1890 Pazar günü 10 kişi ve 17 Kasım 1890 günü 8 kişi vefat etmiştir. Ayrıca Antep'te 16 Kasım'da 4, Birecik'te 5, Antakya'da 1 vefat vuku bulmuştur (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No:105).

21 Kasım 1890 günkü telgrafa göre, iki gün zarfında Maraş'ta 8 vefat olduğu, bölgede salgınların devam etmekte olup Kilis'de 9, Antakya'nın bir köyünde 1, Antep'te 6 vefat vuku bulduğu bildirilmiştir. Ayrıca mülhakat-ı saireden işar vuku bulmadığı arz olunmuştur. Bu gün Halep'te koleradan vukuat olmamıştır (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No:105). Ayrıca 18 Kasım 1890 Cuma günkü belgeye göre ise, 8 kişi koleraya tutulmuş ve 2 kişi vefat etmiştir. Cumartesi günü 2 kişi hasta olurken 6 vefat vuku bulmuştur. Aynı gün, koleraya önceden yakalanan askerlerden 3 nefer, pazar günü 11 kişi vefat etmiş, bunun yanında 3 kişi de o gün koleraya yakalanmıştır (Y. PRK. ASK. Dosya No: 67 Gömlek Sıra No: 66).

22 Kasım 1890 günü saat 10'dan ertesi günü 10'a kadar Maraş'ta koleradan 2 vefiyat vuku bulmuştur. evre illerde de vefatlar devam etmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1784 Gömlek Sıra No: 36).

23 Kasım 1890 Pazar günü Maraş'ta koleradan vukuat olmamıştır (DH. MKT. Dosya No: 1784 Gömlek Sıra No: 102).

26 Kasım 1890 arşamba günü Maraş'ta 2 vefat vardır. Ayrıca 13 Kasım'dan 24 Kasım'a kadar geçen 12 gün zarfında Pazarcık kazasında 29 kişinin vefat ettiği bildirilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1786 Gömlek Sıra No: 4).

şehirde 28 Kasım 1890 Cuma günü 2 vefat olmuştur. Ayrıca çevrede bulunan Kilis ve Antep'te 5'er kişinin vefatı belirtilmiştir (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No: 105).

Kışın ilk ayı olan Aralık bir gün kala da bölgede vefatlar devam etmiştir. Karantina uygulaması altında bulunan Maraş'ta 30 Kasım 1890 Pazar günü koleradan 3 kişinin vefat ettiği bildirilmiştir (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No: 105).

3 Aralık 1890 arşamba gününe gelindiğinde Maraş'ta 2 (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No: 105), 6 Aralık 1890 Cumartesi günü 1 kişi vefat vuku bulmuştur (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No: 105).

10 Aralık 1890 arşamba günkü bilgiye göre Maraş'ta koleradan iki gün zarfında 2 kişinin vefat ettiği Halep Valisi Arif tarafından Mabeyni Hümayun Baş Kitabeta Celilesi'ne aktarılmiştir (Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No: 105; (DH. MKT. Dosya No: 1791 Gömlek Sıra No: 75).

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Ayrıca 9 Aralık 1890'dan 15 Aralık 1890'a kadar Pazarcık kazasında koleradan 23 vefat gerçekleştiği bildirilmiştir (Y. PRK. UM. Dosya No: 20 Gömlek Sıra No: 29).

29 Aralık 1890 Pazartesi günü Maraş'ta 1 kişinin vefat ettiği arz edilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1796 Gömlek Sıra No: 25).

1 Ocak 1891 Perşembe günü Maraş'ta 4 günde 4 vefat olduğu Halep Karantina Tababeti (Halep Karantina Hekimliği) ifadesiyle arz olunmuştur. Bu bilgi Halep Valisi Arif tarafından Mabeyni Hümayun Baş Kitabet Celilesi'ne bildirilmiştir. (Y. PRK. UM. Dosya No: 20 Gömlek Sıra No: 29). Ayrıca bu bilgi Sıhhiye Nezaretine de bildirilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1797 Gömlek Sıra No: 51).

17 Ocak 1891 Cumartesi günü Maraş'ta önceki kolera hastasından 3 kişi vefat etmiştir. Ayrıca Pazarcık kazasında vukuat olduğu mahallinden bildirilmiştir. Olayları incelemesi için buraya tabipler gönderilmiş ve neticenin sonra bildirileceği iletilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1800 Gömlek Sıra No: 50).

Makam-ı Seraskeriye Mektubi Kalemî tarafından hazırlanan bir askeri maruzatta, Maraş, Halep ve Mekke'de kolera vakasından ölümler olduğu belirtilmiştir. 4 Ağustos 1891 Salı günü yazıda o gün itibarıyla Halep'de 424 kişinin hastalığa yakalandığı ve bunlardan 186'sının vefat ettiği, Maraş'ta 1 kişi öldüğü, bunun yanında Asakir-i Şahane'den de 4 askerin vefat ettiği bildirilmiştir (Y. PRK-ASK. Dosya No: 74 Gömlek Sıra No: 32).

Tablo: 2 1890 Kolera Salgınında Maraş'taki Vefat Sayısı

Tarih	Vefat Sayısı
29 Ekim 1890 Çarşamba	1
4 Kasım 1890 Salı	3
5 Kasım 1890 Çarşamba	3
6 Kasım 1890 perşembe	4
8 Kasım 1890 Cumartesi	10
9 Kasım 1890 Pazar	9
10 Kasım 1890 Pazartesi	30
12 Kasım 1890 Çarşamba	16
14 Kasım 1890 Cuma	16
15 Kasım 1890 Cumartesi	9
16 Kasım 1890 Pazar	11
17 Kasım 1890 Pazartesi	8
18 Kasım 1890 Salı	8

II. Salon III. Oturum

20 Kasım 1890 Pazar	11
21 Kasım 1890 Cuma	8
22 Kasım 1890 Cumartesi	2
26 Kasım 1890 Çarşamba	2
28 Kasım 1890 Cuma	2
30 Kasım 1890 Pazar	3
3 Aralık 1890 Çarşamba	2
6 Aralık 1890 Cumartesi	1
10 Aralık 1890 Çarşamba	2
1 Ocak 1891 Perşembe	4
17 Ocak 1891 Cumartesi	3
Toplam	168

Tablodan da anlaşılacağı üzere 29 Ekim 1890–17 Ocak 1891 tarihleri arasında geçen yaklaşık 2,5 aylık süreçte Maraş merkezde meydana gelen kolera hastalığı vukuatında 168 vefat olayı gerçekleşmiştir (bkz. Tablo: 2). 1885 yılında, Kahramanmaraş'ta çoğunluğu Müslüman 30361 kişi yaşamaktadır (Halep Vilayet Salnamesi, H.1302: 180). Salgında ölenlerin sayısı şehrin nüfusuna oranla pek fazla görünmemekle beraber hastalığa yakalanma riski şehirde yaşayan insanları oldukça huzursuz etmiş olmalıdır.

17 Mart 1891 tarihinde Göksun Nahiyesi'nde bir kolera vakası ortaya çıkmıştır. Hastalığa yakalananlarda, evvela karın, arka, diz ve göğüs ağrısı şikâyetinin arkasından, kişilerin renginde siyahlanma ile beraber kusma ve ishal meydana geldiği, bu hastalıktan Göksun Nahiyesi'nde 5-10, Kireç köyünde 4-5 kişinin vefat ettiği Nahiye Müdürlüğü tarafından Maraş Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Olayın Maraş mutasarrıfı tarafından haber alınması üzerine, belediye tabibinin derhal olay yerine giderek her türlü sağlık tedbirinin itina ile alınması istenmiştir. Ayrıca bölgeye giriş ve çıkışlar kontrol altına alınarak Karantina tedbirleri uygulamaya konulmuştur.

Meydana gelen bu olay Maraş Mutasarrıflığı tarafından Halep Valiliği'ne bildirilmiş, bunun üzerine Halep Valisi Arif, Maraş Mutasarrıflığı'ndan gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir (Y. PRK.UM.. Dosya No: 21 Gömlek No: 31).

9 Nisan 1891 tarihinde kolera hastalığı sırasında ve Zeytun Kazası haberleşmesinin ehemmiyet kazandığı sırada olayların anında bildirilmesi önem arz etmiştir. Bu dönemde bölgedeki haberleşmeyi sağlamakta gayretleri görülmüş olan bazı yerlerin telgraf müdürlerine Rütbe-i Salise¹ tevcih edilmesi istenmiştir. Bu telgraf memurlarından birisi Maraş telgraf müdürü Ali Bey'dir. Ayrıca Antakya telgraf müdürü Sıtkı, Halep telgraf müdürü Edhem ve Halep müfettiş muavinleri Hacı Reşid ve Şefik Efendilere de ödül verilmesi istenmiştir (DH. MKT. Dosya No: 1827 Gömlek Sıra No: 24).

¹ Rütbe-i salise, bir mülkiye rütbesi idi. Askeri rütbelerdeki karşılığı binbaşılıktır.

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Koleranın Hac vazifesine gidenler vasıtasıyla yayılmasının yanında, bölgesinin ticaret ve ulaşım merkezlerine de yayıldığı bilinmektedir. 1891 Temmuzunda Halep'te kolera salgını ortaya çıktığında, buranın bölgenin ticari merkezi olması koleranın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Maraş şehrinin de Halep'le ticari bağları vardı. Buradaki salgın Maraş'a da gelmiş ve insan ölümlerine yol açmıştır (Ayar, 2007: 36).

Kolera hastalığı ortaya çıktıktan sonra Elbistan ve Göksun'da tahaffuzhane ve kordonlar oluşturulduğu görülmektedir. 30 Haziran 1894'de kolera hastalığının ortadan kalması üzerine Elbistan ve Göksun'daki bu tahaffuzhane ve kordonların lağv edilip edilmemesi hususunda bilgiler bulunmaktadır (DH. MKT. Dosya No: 254 Gömlek Sıra No: 59).

1895 yazında kolera bölgeye tekrar gelerek Maraş'ı etkilemeye devam etmiştir (Ayar, 2007: 143). 1895 Haziran ayının ortalarında ise Sis (Kozan), Haçın (Saimbeyli), Payas, Hamidiye ve Karataş hastalığa teslim olmuş ve böylece salgın Adana'nın dört bir tarafına yayılmıştır. Alınan bütün tedbirlere rağmen salgın çevre vilâyetlere de sirayet etmiştir. Bunlardan birisi de Maraş'tır. Ayrıca Kayseri, Adıyaman, Halep, Sivas, Konya, Ankara ve Hüdavendigâr vilâyetleri Tarsus menşeli bu koleradan etkilenen yerler olmuştur (Uğuz, 2012: 439).

Koleranın ortaya çıkması nedeniyle 2 Eylül 1895 tarihinde Mamuretülaziz'den Maraş'a, Yorgo Efendi adında bir tabip gönderilmiştir (DH. MKT. Dosya No: 421 Gömlek Sıra No: 68).

12 Eylül 1900 tarihinde Maraş'ın Çerkez Uşağı köyünde koleraya benzer bir hastalık çıkmıştır. Bu hastalıktan 15 kişi vefat etmiştir. Bu durum üzerine Zeytun'daki askeri tabibin gerekli tedbirleri alması için gönderilmesi ve ayrıca köyün karantinaya alınması istenmiştir. Köy kordon altına alınarak giriş çıkışlar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bunun yanında liva belediye tabibinin dahi hemen gönderilmesi ve 15 kişinin birden hasta olarak yirmi dört saat zarfında vefat etmelerinin sebebinin araştırılması istenmektedir (DH. MKT. Dosya No: 2402 Gömlek Sıra No: 1).

Bu tarihten 17 Haziran 1912 tarihine geldiğimizde eski Şurayı Devlet (Danıştay) azası Hüseyin Nazım Bey tarafından Maraş'tan Ziraat Nezareti'ne telgraf çekilmiştir. Telgrafa göre, Ziraat Odası'nın yasaklamasına rağmen Maraş mutasarrıfı pirinç ekimine müsaade etmiş, bu pirinç tarlaları da koleranın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Halkın bu durumdan etkilendiği belirtilerek bunun önlenmesi istenmektedir (DH. H. Dosya No: 6 Gömlek Sıra No: 25-1).

Sonuç

Hindistan menşeli olduğu kabul edilen kolera hastalığı XIX. yüzyılla birlikte dünyanın birçok bölgesinde görülmüş dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına almıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde çeşitli tarihlerde kolera salgınları meydana gelmiş, devletler bu salgınla baş edebilmek için hem kendi başlarına, hem de milletlerarası işbirliği ile bu illetten kurtulma çareleri aramışlardır. Bu amaçla tıbbi çalışmalara önem verilmiş, mikroplar hakkında bilgi edinebilmek için çeşitli kurumlar oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti de maruz kaldığı kolera salgınlarına karşı uluslar arası düzeyde ve kendi öz kaynaklarıyla çeşitli çalışmalar yapmıştır. İlk ciddi karantina uygulaması 1830-1831 salgınında yapılmıştır. Daha sonra gelen 1865 salgınında uluslar arası toplantılara katılım sağlanmış, bu toplantılarda milletlerarası kurul tarafından kapsamlı bir karantina nizamnamesi hazırlanmıştır. 1892-1893 salgınında II. Abdülhamit'in emriyle bakteriyolojihane kurularak bakteri araştırmaları yapılmıştır. Bu üç gelişme tıp tarihimiz açısından da önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti arşiv belgelerine göre Osmanlı şehirlerinden birisi olan Maraş da kolera salgınlarına maruz kalmıştır. Şehirde değişik tarihlerde kolera hastalığı zuhur etmiştir. Maraş'taki kolera ile ilgili elde edebildiğimiz belgelerin en erkeni 1848, en geçi ise 1912 tarihlidir. Bunun yanında belgelerin büyük çoğunluğu 1890'nın son ayları ile 1891'in ilk ayına ait olup yaklaşık 2,5 aylık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu belgelerde hastalığın niteliği ve niceliği hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Belgelerde hasta ve ölü sayıları da ayrıntılı olarak yer almaktadır. Salgın karşısında gerekli tıbbi önlemler alınarak hastalığın önüne geçilmek istenmiştir. Fakat bütün bu tedbirlere rağmen, bahsedilen zaman zarfında, 168 kişinin hastalıktan vefat etmesinin önüne geçilememiştir.

Salgınlar hemen merkeze bildirilerek vuku bulan hastalığa karşı neler yapıldığı belirtilmiştir. Buna karşılık gelen yazılarda ise neler yapılması gerektiği konularında emir ve talimatlar bulunmaktadır. Şehirdeki yöneticiler konu ile alakalı olarak bağlı buldukları merkezle sürekli iletişim halinde olarak salgının diğer kişilere ve yerleşim yerlerine ulaşmasının önüne geçmek gayreti içinde oldukları görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- A.}MKT. Dosya No:125. Gömlek No:36. Tarih: 03 C 1264
C. DH. Dosya: 230 Gömlek: 11419. Tarih: 25 C. 1264
DH. H. Dosya No: 6 Gömlek Sıra No: 25-1. Tarih: 11 R 1330
DH. MKT. Dosya No: 254 Gömlek Sıra No: 59. Tarih:
DH. MKT. Dosya No: 409 Gömlek Sıra No: 68. Tarih: 17 S 1313
DH. MKT. Dosya No: 421 Gömlek Sıra No: 68. Tarih: 12 Ra 1313
DH. MKT. Dosya No: 1336 Vesika No. 91. Tarih: 9 Ş. 1298
DH. MKT. Dosya No: 1776 Gömlek Sıra No: 6. Tarih: 15 RA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1778 Gömlek Sıra No: 151. Tarih: 23 RA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1778 Gömlek Sıra No: 3. Tarih: 21 RA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1778 Gömlek Sıra No: 87. Tarih: 22 Ra 1308
DH. MKT. Dosya No: 1779 Gömlek Sıra No: 130. Tarih: 27 RA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1779 Gömlek Sıra No: 34. Tarih: 25 Ra 1308
DH. MKT. Dosya No: 1779 Gömlek Sıra No: 74. Tarih: 26 RA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1784 Gömlek Sıra No: 36. Tarih: 9 R 1308
DH. MKT. Dosya No: 1786 Gömlek Sıra No: 4. Tarih: 16 R 1308
DH. MKT. Dosya No: 1791 Gömlek Sıra No: 75. Tarih: 1 CA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1796 Gömlek Sıra No: 25. Tarih: 17 CA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1797 Gömlek Sıra No: 51. Tarih: 22 CA 1308
DH. MKT. Dosya No: 1800 Gömlek Sıra No: 50. Tarih: 6 C 1308
DH. MKT. Dosya No: 1827 Gömlek Sıra No: 24. Tarih: 29 Ş 1308
DH. MKT. Dosya No: 2402 Gömlek Sıra No: 1. Tarih: 17 CA 1318
İ..DH.. Dosya No: 1291 Gömlek Sıra No: 101556. Tarih: 18 RA 1279
İ..MVL. Dosya No: 107 Gömlek No: 2411. Tarih: 14 Za 1263
İ..MVL. Dosya: 378 Gömlek Sıra No: 16600. Tarih: 03 S 1274
MVL Dosya No: 669 Gömlek Sıra No: 59. Tarih: 07 L /1280

II. Salon III. Oturum

MVL. Dosya No: 541 Gömlek Sıra No: 22. Tarih: 5 C 1284

MVL. Dosya No: 716 Gömlek Sıra No: 10. Tarih: 28 B 1282

MVL. Dosya No: 716 Gömlek Sıra No: 18. Tarih: 26 Ő 1282

MVL. Dosya: 715 Gömlek Sıra No: 40. Tarih: 17 C 1282

MVL. Dosya: 715 Gömlek Sıra No: 42. Tarih: 13 C 1282

Y. PRK. UM. Dosya No: 19 Gömlek Sıra No:105. Tarih: 27 R 1308

Y. PRK. UM. Dosya No: 67 Gömlek Sıra No: 66. Tarih 23 R 1308

Y. PRK-ASK. Dosya No: 74 Gömlek Sıra No: 32. Tarih: 29 Z. 1308

Y. PRK. UM. Dosya No: 20 Gömlek Sıra No: 29. Tarih: 20 CA 1308

Y..PRK.UM.. Dosya No: 21 Gömlek No: 31. Tarih: 03 Ő 1308

Salnameler

Halep Vilayet Salnamesi, H.1302

Kitaplar ve Makaleler

Atalay, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Matbaai Amire, İstanbul, H.1339.
Ayar, Mesut, **Osmanlı Devletinde Kolera: İstanbul Örneği (1892-1895)**, Kitabevi, İstanbul, 2007.

Nikiforuk, Andrew, **MahŐerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.175–270.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., “Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri” **İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası**, sayı: 17/2, 1954, s. 282-299.

Quataert, Donalt, “19. Yüzyıla Genel Bir Bakış, İslahatlar Devri 1812-1914”, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, C. II**, ev.: Süphan Andıç, ed.: Halil İnalcık, Donald Quataert, İstanbul, 2006, s. 885-1051.

Kılıç, Orhan, **Eskiçağ'dan Yakınçağ'a Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar**, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2004.

Sarıyıldız, Glden, “Karantina Meclisleri'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Bellekten**, C. LVIII/222, Ankara, 1994.

Sarıyıldız, Glden, **Hicaz Karantina TeŐkilti (1865-1914)**, Ankara, 1996.

Sarıyıldız, Glden, “Osmanlılarda Hıfzıssıhha”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, s. 319-321.

zdemir, Hikmet, **Salgın Hastalıklardan lmler 1914–1918**, Türk Tarih

Kurumu, Ankara, 2005.

<http://www.hssgm.gov.tr/>

<http://www.saglikbilgisi.com/makale/Kolera>

<http://tdk.org.tr>

Gökhan, İlyas, **Fatımîler Devleti: Toplumsal Karışıklıklar, İktisadî Buhranlar ve Salgın Hastalıklar (969-1171)**, Gün Yayıncılık, Ankara, 2008.

Yıldırım, Nuran, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1985, s. 1319-1338.

Uğuz, Sacit, 1895 Tarsus Kolera Salgını = Cholera Outbreak In Tarsus 1895, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, **History Studies**, 2012. (http://www.historystudies.net/Makaleler/989876627_29-Sacit%20U%C4%9Fuz.pdf)

19. YY. OSMANLI ÂLİMLERİNDEN MARAŞLI MUSTAFA KAMİL'İN GÖZÜYLE İBN-İ SİNA

Ayşe AMBAROĞLU¹

Maraşlı Mustafa Kamil'in, "İbn-i Sina" adlı eseri, Beyzade'de İranlı Kitapçı Hüseyin Efendi tarafından, 1307 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu eser, İbn-i Sina ile ilgili kısa hayat hikâyesinin ardından, İbn-i Sina'nın Ruh hakkındaki Kasidesi'ne Maraşlı Mustafa Kamil'in şerhlerinden meydana gelmektedir.

İbn-i Sina'nın hayatı ile ilgili olarak verilen bilgilerin farklı kaynaklar ile karşılaştırılması, müellifin tanınması açısından önem taşımaktadır. İbn-i Sina, mantık, tıp, matematik, felsefe alanlarında kendisine çok sayıda eser nisbet edilen bir şahsiyettir. Burada açıklanan "Ruh Kasidesi" tartışmaları içinde de aktif olarak yer almıştır. İbn-i Sina'nın fizik ile metafiziği birleştirici yaklaşımı, Aristo ve Eflatun arasında bir yere işaret etmekte ve bu yönüyle İbn-i Sina katı bir tarafgirlikten uzak bir felsefeyi temsil etmektedir. Maraşlı Mustafa Kamil'in eseri bize bu konuda farklı bir perspektif vermektedir. Bu nedenle Maraşlı Mustafa Kamil ile ilgili yeni araştırmaların yapılması büyük önem arz etmektedir. Kültür ve medeniyetin taşıyıcıları fikir adamları, düşünür ve yazarlardır. Mustafa Kamil Efendi'nin, İbn-i Sina adlı eseri nin içerik bakımından İbn-i Sina'nın bilinen bilgilerimiz ile karşılaştırılması, Maraşlı Mustafa Kamil aracılığı ile bize aktarılan yorumların, İslam tasavvuf ve felsefesine ait zenginliğe katkı yapacağı düşünülmektedir.

Maraşlı Mustafa Kamil Efendi'nin, "İbn-i Sina" adlı eseri, İbn-i Sina'nın Osmanlıca hayat hikâyesi ile Ruh Kasidesi ile ilgili Arapça beyitlerin ve Mustafa Kamil'in Osmanlıca şerhlerinin günümüz Türkçesine kazandırılması ve kısaca değerlendirilmesi tebliğimizin ana konusunu teşkil etmektedir. İbn-i Sina, tıp

1 Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler E. Felsefe ve Din B. Doktora Öğrencisi ayse-ambaroglugmail.com

alanındaki önemli çalışmaların yanı sıra, İslam dünyasında kendi döneminde yer alan metafizik, İbn-i Sina'nın kimler tarafından nasıl anlaşıldığı ile ilgili bir birikimin, gün ışığına çıkmayan sayfalarını araştırmacılarının hizmetine sunmak suretiyle başta Kahramanmaraşlılar olmak üzere bu konu ile ilgilenenlere az da olsa bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kitabın Kapağında verilen Bilgiler, İbn-i Sina, Eser Maraşlı Mustafa Kamil, Neşreden Beyzadededen Kitapçı İranlı Hüseyin Efendi, Maarif Nezareti Celilesinin R..... le Basılmıştır. Her Hakkı Neşredene Aittir Dersaadet Matbaası, - Bab-ı Ali Caddesi Numara 25 1308

İBN-İ SİNA

İbn-i Sina, aslen Belh'li iken Buhara'ya hicret ederek, hayli vakit orada bir köyde aram eder. O havalide bulunan meşhur ulemadan, hendese, cebir, mantık ilimlerini tahsil ettikten az bir müddet sonra, tıp ilmini de hakkıyla olur. Tahsil etmiş olduğu ondan fazla çeşitli ilimlerden tıp ilmindeki mahareti kemaliyesi sayesinde o dönemdeki Horasan Emir Vilayeti 'nde bulunan Nuh isimli hükümdarın hüsnü teveccühüne mazhar olduğundan, bir gün bu zatın kütüphanesine gider. Tıp ilminden heniz ismini bile işitmediği ruh ile ilgili birtakım kitaplara rastlar. Onların bir kısmı istirdad edilmemek üzere başkasına verilmesi şöyle dursun, yarım saat bile dışarıya çıkarılması yasak iken bulunduğundan, kendisi öyle istediği için göğsünün üzerinde tuttuğu kitapları kısa sürede hıfzına alır. (Buraya kadar olan menkıbenin İbn-i Sina'nın pederine ait olduğunu söyleyenler de vardır.)

Güvenilir olmayan bazı rivayetlere göre, İbn-i Sina'nın kendi adına ortaya çıkardığı Tıp, Felsefe, Matematik, Mantık alanındaki eserleri hocası Farabi'ye aittir. İbn-i Sina, kendisine maletmiş. İbn-i Sina'nın öyle bir hırsızlığı gerçekten yapmış olması durumunda, Farabi'nin eserleri olmasından ziyade, İbn-i Sina'dan aşağı olmadığı rivayet olunan pederinin olması daha muhtemeldir. Bir üstadın halka-ı tedrisinde hazır olarak fenleri tamamen bitiren kabiliyetli bir öğrencisine ta'limden başka ne üstünlüğü olabilir. İbn-i Sina'nın Farabi'nin öğrencisi olması, ilim tahsilini tamamladıktan sonraki kemalinin Farabi'den az olması, Farabi kadar eser vermeye muktedir olamaması, O'nun gibi güçlü bir felsefecinin böyle bir hırsızlıkla itham edilmesini gerektirmez.

İbn-i Sina her fenden beratını isbat eden eşi az bulunur bir filozoftur. Hikmet, mantık, tıp bilimlerindeki üstün mahareti, bu alanlarda verdiği eserleriyle isbatlanmıştır. Mantık konusundaki eserleri Bahr-ı Su'm, Şifa, Kanun, Hikmet İşaretleri dir. Farabi'nin, mantığın bazı yönlerini İbn-i Sina'dan aldığı nakledilir.

İbn-i Sina ahir ömrüne kadar hangi meseleye sarfi himmet etti ise, kafasına kesb ettiği yani gördüğü okuduğu ne varsa, anlamamak gibi bir durumu olmadığı gibi, harika bir hafıza gücüne sahip olduğunu tahdis-i nimet sadedinde şu beyit ile ifade eder. "Bir zamanlar öğrendiğim ne varsa hepsi şu an aklımdadır." Zamanın geçmesine rağmen, öğrendiklerimi, şimdi öğrenmiş gibi tekrarlama gücüm var demektir. Bu da büyük bir iştir.

İbn-i Sina, Hariciyecilik mesleğindeki idaresi sayesinde nail olduğu

II. Salon III. Oturum

vezirlik rütbesi ile rahat bir hayat geçirdi. Bakanlıkta olan bir biremzilga üzerine görevinden azl ve tevkif edilir. Bir süre hapisten sonra hapisten çıkar ve o esnada hasta olur, ifakat bulur. Vücuduna ciddi zayıflık verecek derecede hasta olur. Bu defa hasta olduğu için, affedilir, görevlerini bırakır kıymetli mallarını da tasadduk eder.

İnsan aklının tam idrak edemediği İlahi hikmetlere karşı söz söylemenin dalalet olduğunun farkına vararak, felsefe yolunu bırakıp, şeriati Muhammediye'ye tabi olur ve Hanefi mezhebini tercih eder.

Allah tarafından irşad olunduktan sonra, ömrünün 3 senesini Hemedan şehrinde, uzlet içinde her 3 günde 1 defa Kur'an'ı hatmederek geçirir. Hicretin 428 . yılında Ramazana rastlayan bir Cuma günü dar-ı bekaya irtihal eder. Allah O'na rahmet etsin.

Yazmış olduğu 68 cildi aşkın kitap içinden elde olanlar, çok azdır. İbn-i Sina'nın Ruh hakkındaki Kasidesi nin tercümesi ve açıklaması.

Ruh Kasidesi

1.Beyit. Yükseklerden süzülerek gelen izzetli ve nazlı güvercin –hamasana kondu.

Buradaki hitab, bedenlerin yaratılışı yolunun başında bedenlerin her birilerine yapılmaktadır. Yüksek yer mahalli ref' den murad, Ruhlar Alemi' dir. Ve rigai den murad Nefsi Natik yani ruhtur. Hebut, cisimleşmeye delalet eder. İbn-i Sina'nın ise, ruhun mücerred bir cevher olmasını söyleyenlerden olduğundan mezhebine muhalif olmamak için, ruhun bedene inişi, tedbir ve tasarruf cihetiyle bedene taalluku diye te'vil edilir. Meali ise, Ey insan kalbi, izzet ve kuvvet ile muttasıf bulunan Nefs-i Natik yani ruh, alemi ulviyeden sana nazil oldu, demektir.

2.Beyit. Açık ve peçesiz olduğu halde, akılla bakan herkesten saklanmıştı.

Mahcubetün ve rigai nin sıfatıdır. Seferat yüzün keşfi, açılması manasına olan sifar dan kasedilen, mazi müfred müennes gaibdir. Teteberraga' da tesettür manasınadır. Ruhun sıfarı ve tesettürün yokluğu, herkesin kendinin bedenlerinde kendine malum oluşudur. Meali ise, Herkese karşı kendisini açık bir şekilde arz-ı endam ettiği halde, Marifetullah a ait olan sırlar cihanda gizli olarak kalmaya devam etmektedir.

3.Beyit. Ruh olarak seninle alaka kurduysa da herhalde ruhlar aleminden ayrılması ona ağır geldi.

Meali, Ruh vaktiyle, sana göre bir suret ile duhul etmiş ise de, henüz- ancak alemi cismaniyede husulü mümkün olan- saadeti ebediyeyi kazanamadığı için ruhlar aleminden ayrılığından hoşnud değildir.

4.Beyit. Beğenmedi ve ısınamadı, ancak içli dışlı olunca harabeyle bir arada bulunmaya uyum sağladı. Eneftü, enestü, eleftü alimtü vezninde mazi müfred müennes gaibdir. Harabu biligai den murad, benzetme yoluyla ruhdan ari olan insan bedenidir.

Meali, ruh insan bedenine, başlangıçta kaçındı, ünsiyet istemedi ise de,

zamanla uyum sağladı, vusulünün ardından hoşnud olmaya mecbur oldu.

İbn-i Sina bundan önceki 3 beyiti hitap tariki ile irad etmiş iken, bu beyitinden itibaren, gaybete iltifatla beyitlerini irad eder.

5.Beyit. Bedenle ilişkisi sebebiyle sanırım, saflığını koruyacağına dair verdiği sözler ile o yerleri unuttu.

Rada vezninde, hama dan menazil den murad, alemi ruhaniyedir. Menazil in anlamı, selasile ve iğlale meşhur örneği olduğu gibi, riayetin uyumundan doğmuştur.

Meali, ruhun evvelce, kendisine katılmasından kaçınan beden ile, şimdi ayrılığı istemez bir halde olup, ünsiyetlerine bakılırsa, vaktiyle bir lahza bile ayrılmasını istemediği asli vatanındaki yakınlarıyla olan zamanını unuttuğu anlaşılıyor.

6.Beyit. O ki kendi merkezinin ‘m’inden ayrılıp bitecek olmayan inişin ‘H’ siyle buluşuverdi.

Hebut un he sinden murad, his alemi, mim i merkez den murad da ruhlar alemidir. Bulduğumuz şu alem, kendisinde bulunan karmaşa cihetiyle, he ye ruhlar alemi – başlangıç ve sonuç itibariyle ruhun aktığı güzergahı olduğundan – mim e teşbih edilmiştir. Çünkü mim harfi, yuvarlak olduğu için başlangıç ve sonuç aynı yerde bir noktada vahdedi ifade eden birleşmeleri tabiidir. İcra dan murad, benzetme yoluyla ruhdan ayrı olan bedendir. Bizatil icrai, bi he il hebutuha dan bedeli iştilal yahud bai evvel fi manasına ba i saniyede ittisal e mütealliktir.

7. Beyit. Böylece ağrın ‘s’ si, onunla birleşince önemli yerlerle ören yerleri arasında kalıvermiştir. Segil den beden, se den - ruhun bedene teallukundan ibtida tekevvün eden – kalb ile ruhu hayvaniye muraddir.¹ Çünkü Aristo ile İbn-i Sina nın mezheplerince, ruh ve beden aynı anda yaratılmış olduğu gibi, ruhun bedene teallukunda en önce tekevvün eden de kalp ile ruhu hayvaniyedir. Mimin fetha, aynı sükunuyla ma’lumun cemi ola mealim den kalbin cüzleri, talal in cemi olan talul den de bedenin cüzleri anlatılmak isteniyor. Ha nin dam ı ve meftuhunun şeddeli haliyle hudda’a mütevazi manasına hadi a nın cemidir.

Meali, karargah-ı asliyesi bulunan alemi ulviden ayrılarak his alemi ile birleştiğinde beden mütellik olan kalp ile ruhu hayvaniyeyi kendine tealluk etti. O halde tedbir cihetiyle kalpte, tasarruf cihetiyle bedende hüküm icra etmeye başladı. Hazreti Üstadın bu kasidesindeki ifadeler ruh hakkında olan meşhur görüşlerine muhaliftir. Kendince cevheri mücerred olan ruhun yaratılış zamanının beden mütellik zamanına yakın olduğunu söylüyor. Cumhur ehli sünnetin itikadına göre, ruhun cismaniyetine, alemi ruhaniyenin varlığını zehabını anlatıyor.

Te’vil ederiz veya bu kasidesini ihtidasından sonra yazmıştır deriz.

8. Beyit. Saflığını koruyacağına dair verdiği sözü hatırladıkça sürekli

1 Meşhur alimlerden Kemal Paşazade ruh hakkında olan özel risalesinde, ruhu hayvaniyeyi, ruh ve beden aslı arasında bir latife denizi diye tarif etmiştir. Ulemanın ruhu hayvaniye veya latife denizi dediğine meşhur tarihçi İbn-i Haldun da ruhu kalbi demiş, ruhu hayvaniyeyi ruhun aslına itlak etmiş.

II. Salon III. Oturum

olarak ağlıyordu.

Bimüdamı'ı daki cerin mütealliki tebkidir. Müdemı'ı da demu'u nun mahalli manasında olan müdemu'u nun cem'idir. Fakat akar gider manasını ifade ettiği halde kendinden sıfat vaki olan tehma daki müstetir zamire raci edilmesi halinde - istihdam tarikiyle- dumu' manası irade edilmek lazımdır. Ve lemma tegallua zamiri müstetirden hal cümlesidir. Lafzan menfi muzari ise de manen mazi menfi olduğundan gad sözü olduğu halde irad edilmiştir.

Meali, ruh alemi ulviyedeki yakınlarıyla olan zamanını düşündükçe hüzünlenir.

9. Beyit. Güvercin, sürekli esen dört rüzgarın etkisiyle izleri silinen harabenin başında öter durur. Şirk tuzak manasında cins isimdir. Sıfatı bulunan keşif lafzının – fail manasına olduğu halde- müzekker olarak zikri karinesiyle şirketinin cem'i itibar edilmek olamaz. Merba'a sayfihi manasına ismi mekan ise de, burada benzetme yoluyla ruhlar alemi kasdedilmektedir. Fesih de öyledir. Şirk-i kesif den, kafes den murad da bedendir.

Meali, ruhun üzüntüsüne sebep, ruhun kemalattan kendini uzak bazen, kendi asli vatanına ziyaret edebilmesine engel olmasıdır.

10. Beyit. Çaresizce, sık örgülü ağ ve bazı eksiklikler güvercinin mutluluk veren o geniş zirveye yükselmesine engel olmuştur.

Tazıllu, Nehar ın cem ı manasına olan, zalul den mahuz olduğu için, tazıllu saciaten ifadesine, neharın cemi terennüm edici olur şeklinde mana vermek gerekirse de, burada efali nakısdan olduğundan mücerred sara manasını ifade eder. Dale ile mimin fethalarıyla demine, talale manasına olan dumnetün ün cemidir. Buradaki ayrılıktan ruh ile bedenın ayrılığı anlatılmaktadır. Derestü mahv olmak manasını ifade eden, derese yahud dürus den mazi müfred müennes gaibtir. Dört rüzgardan kasdedilen, saba, dübur, şimal, cenup rüzgarlarıdır. Saba, gece ile gündüzün bir arada olduğu sırada kuzeydoğu yönünden yavaş yavaş esen Bad-ı Nesim de denilen, şairlerin aşıkların bestecisi demek olan, Pik-i Aşık ismini verdikleri rüzgardır. Çünkü aşığın zevali, söz derununu, sevdanın hicran elemi bizzat kendisi arz etmek uygun olmadığı gibi, aşkın sırlarını muhafazaya çalışan öyle bir ustası dahi olmadığından denize düşen canını kurtarmak için yılana sarılır kabilinden olarak, rüzgarla hasbihal etmeye başlar. Fetha ile debur ise batı rüzgarıdır. Burada dört rüzgardan maksat, zannı acizaneme göre, sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluktan ibaret bulunan keyfiyeti Erbaa veya anasını erbaadır.

Meali, Dilerim ki, Emir- i İlahisi nin vrettiği, hapisten kurtulup intizaa düşen nefsi- natıka dört keyfiyetin tekrarıyla beden üzerine yönelip mateme kapılarak, hüzüne kapılır. Umumun üzerinde ittifak ettiği gibi, atık, safra, kan, balgam dan ibaret bulunan unsurlardan birisinin diğerinden fazla olması durumunda, insan vücudu itidalden uzaklaşarak hasta olur. Fakat keyfiyeti erbaanın ne kadar tekrarının ölüm olduğunu bilemediğimizden, tıp ilmine vukufumuz olmadığı için bu konuyu tahkiksiz bir şekilde geçiştiriverdik.

11. Beyit. Nihayet bedenden ayrılıp asıl vatana yolculuk zamanı gelip çatmış, o geniş uzaya doğru güç yola koyulmuştur. İz anın bu beyitdeki karşılığı 13.

Beyitte seceat şeklinde verilmektedir. Mesire kıyaslanmayan masdarı mimidir. Rahil de rihlet manasında masdar, hama dan en geniş feza dan kastedilen ise, ulvi alemdir.

12.Beyit. Güvercin, geride kimsenin değer vermediği ve toprak olmak üzere bıraktığı her şeyden ayrılmıştır. Udtü karube üzerine matufdur.Müfaale babından ism-i fail olan müfakat, nakıs fiillerden sara manasına olan udtü fiilinin haberidir.Lamı meftuhanın teşdidiyle, görevde bırakılmış demek olan mahlife den murad ise bedendir. Anha, evvelki mısraa merhundur. Muahede manasına olan halife başlangıca mahzufun haberi olup, onun sonu toprak takdirindedir. Tazıllu deki tahkikin misli, udtü deki gibi takdir edilir.

13. Beyit. Güvercin uykuya dalıvermiştir. Perde açılınca uykulu gözlerle göremediklerini görmeye başlamıştır. Hecea naim manasına olan hacia nın cemi, hece anın uyunundan kastedilen bedeninin gözleridir.

Meali, ruh hayli vakit birlikte yaşadığı ve bu esnada kemalat tahsil ettiği bir yarı vefadarı ademi abada şeddi rihal ettiği esnada, o kadar biganelik gösterdiği kardeşlik vazifesi olan şekilde, teşria bile tenezzül etmediği şekilde ulvi aleme yönelerek ayrıldı. Tedricen vatani aslıyesine yaklaştıkça- bedeninin gözleri ile müşahadesine muvafık olamadığı için – dinin bir takım hassasiyetlerine inceliklerine muttali olduğu sırada sona geldiğini terennüm etmeye başladı.

14. Beyit. Artık güvercin, yüceliklerin zirvesinde şakırmaktadır, çünkü ilim yüksek olmayanları yükseltir.

Udtü, sartü, tağrudü, teterennemü diye tefsir edilir.

Meali, ruh alemleri cismaniyede tahsil ettiği kemal sayesinde ulvi alemlere yükselmeye layık oldu. Çünkü ilim, ruh, alemleri ulviyeye tırmandığı gibi -mücerred yapısına rağmen bunu yapamayan bedbaht ruhlar müstesna- alim olan her kimseyi de mertebelerin en yükseklerine ulaştırır.

15. Beyit. İyi ama, güvercin öncelikle yükseklikten bu bayrağı çukurun derinliğine neden indirilmiştir.

Üstaddan öğrendim ki -mücerred akıllar, feleklerin nefisleri, semanın yıldızları, kainatın mümkün olan mertebeleri, ve Vacibül Vücutun künhüne ve sıfatına¹ dair bilgileri tahsil edin- kamil nefislerin ahvalinin sonlarını bundan evvelki iki beyit ile haber verdiği gibi, bu beyitinden kasidesinin sonuna kadar da,- alemleri cismaniyede bulunduğu müddetçe, deveran edip duran heyula gibi hadiselerle alakadar olarak, onların dış görünüşlerinden kurtulamayarak, beyhude bir şekilde, kafeste mahkum bir şekilde zaman kaybettiklerini- nefislerin sözcüsü olan ruhun ahvalinin neticesinde, tenasühün yanlışlığını bilinen hale getirir buyuruyor.

Meali, Ruhun alemleri cismaniyeden bedene indirilmesine gerçekte ne sebep oluyor!

16.Beyit. Eğer Allah onu bir hikmete göre indirdiyse, o hikmet akıl, zeka ve yüksek idrak sahipleri için gizlidir.

Tuviyet meçhul sigası üzere, gusirtu manasındadır.2. mısra ta'lilde

¹ *Hidaye de denildiki, Mülayim nefsi natıka, öncelikle Yaratıcı olan Hakkı idrak edip bunu ortaya çıkarabilir.*

II. Salon III. Oturum

irad edildiğinden, tuviyete cevap şartı ıktibar etmek olamaz. Binaenaleyh lazım gelen cevabı gösterebilmek için burada, 2. Mısradan evvel şöyle bir ibare takdir edilmek gerekir.

Bu işin Allah ın emri ile olması gerekir.

Eruu, mutlak haif manasında ise de, böyle yerlerde cinsi haifden lazımı bulunan gizli bir ah ın lazımı bulunan zikri zihni ile tefsir edilir.

Meali, Cenab-ı Hakkın bedene ruhu inzal buyurması, ulvi ve suffi, dini ve dünyevi yaratmasındaki hükmü ilahisini, kamilen idrak etmesi için değildir. Çünkü kamil mertebede idrakten beşeri akıl yoksundur.

17. Beyit. Güvercinin inişi, işitmediklerini duyup öğrenmek için kaçınılmaz idiye eğer.

Fa i takibiye hükmü için getirilmiştir. Darbetül lazb teklif dışında olan şeyde misal getirilir. Liteskunu deki lami cer, misalden müstefid olan lazıma mütealliktir.

Semia madehası lam ile istimal edildiği vakit, kabul manası faydalı olduğundan, samiatün e kabiliyet diye mana verilir.

18. Beyit. Ve güvercin, iki dünyadaki bütün gizlilikleri öğrenip anayurduna bilgin olarak dönmek üzere indiye eğer, açtığı bir türlü kapanmamıştır.

Teudu, tekevvun üzerine matuftur. Ateştedir fakat yanmaz ifadesine layık olan bir şeyin ademi durumunda örneklendirilir.

Meali, ruhun bedene inişindeki sır - alemler ruhaniyede iken idrakine muktedir olmadı- ulvi ve suffinin inceliklerine havassı bedeniye vasıtasıyla, idrak ederek, gizli olan o alemler bilir olarak, vatanı asliyesine dönmek ise, ruhların sözce bunu idraklerine bu kaside dahi yeterince sağlamamaktadır.

19. Beyit. Zaman onun yolunu kesiverdi; öyle ki bir daha doğmamak üzere batıp gitti.

Keenne tahkik içindir. Meşhur olduğu vecihle, benzetme yahut şüphe için değildir. Binaenaleyh kelimeye ayrı ayrı mana verilmediği halde, buradaki keennehu ya tahkik şanı diye mana verilmek gerekir.

20. Beyit. Adeta o, bedende parıldayan bir ışıktı, sonra sönüverdi, hiç parıldamamıştı sanki.

Matla' tulu' manasına masdarı mimi biğayri matlaı, yeniden diriliş öncesi bir dada gelmemek şartıyla demektir. Üstaddan öğreniyoruz ki, bu kayd ile de, İsrakıyyun felsefecilerinin reisi bulunan Eflatun gibi bazı felsefecilerin inançları olan tenasühün batıl olduğuna işaret buyurmuşlardır.

En uygun zamanda bedenden ayrılan nefsi natıka, istiareyi mekniye yoluyla- yörüngesinde günlük hareketini tamamlayarak batan- güneşe teşbih edildiğinden, ikinci bir dönem olarak gurub öncesine isnad edilmektedir.

Meali, Nefsi natıka nın- kendi hassasiyetine takdir edilen zamanın, uyumu ve vusulu-yaşama yoluyla o kadar kesin bir şekilde katetmiştir ki, bir daha dönmek üzere alemler cismaniyeye veda'han olmuştur. Nefsi Natıka geçici olarak bedende karargir olsa da ayrılığa kararlı olduğundan - varoluşundan yokoluşuna kadar geçen süre bir lahza, bir şimşek gibidir, dedikten sonra tamam diyerek bitirir.

**ŞAHSUVAROĞLU ALİ BEYİN ÖLDÜRÜLMESİNDEN SONRA
OĞLU VELEDHAN BEYİN SAFEVİ TÜRKMEN DEVLETİNE
SİĞİNMASININ VE DULKADİROĞULLARI AŞİRETİNİN
OSMANLI'YA BAKIŞININ BİR BARAK HAVASINA YANSIMASI:
VELED BEY AĞIDI.**

Dr. Ali SAYAR¹

Özet:

Dulkadiroğulları'nın son Beyi Şahsuvaroğlu Ali Bey ve oğullarının 1522'de Tokat Artukova'da Osmanlı veziri Ferhat Paşa tarafından katledilmesinden sonra Ali Beyin oğlu Veled Han Bey Safevi Türkmen Devletine sığındı.

Daha önce kimin için yakıldığı belli olmayan Barak havası *Veled Bey Ağıdı*'nın Şahsuvaroğlu Ali Beyoğlu Veled Han Bey için yakıldığını tespit ettik. Bu Barak'ın yedi varyantı bulunmaktadır. Yedi varyantın sözlerinden Ali Beyin Tokat'a gitmesinden önce Veled Han Beyin gitmek istemediği anlaşılmakta ve babasının gitmesinden sonrasındaki durum, aşiretin padişah ve Osmanlı'ya bakış açısı anlatılmaktadır.

Bildirimize konu olan Veled Han Bey, Osmanlılarca babası ile beraber katledilen Divane Veled Bey olmayıp Safevi Türkmen Devletine sığınmıştır. İran'da bugün Veled Han Beyin soyundan gelenler yaşamakta ve Şehsuvari soyadını taşımaktadırlar.

¹ Tıp Doktoru, Araştırmacı-yazar, Konya Ereğli Devlet Hastanesi, 0.505.3943450, ali-sayar1963@hotmail.com

Abstract:

After the massacre of the last bey of Dulkadiroğulları, Şahsuvaroğlu Ali Bey and his sons in Tokat Artukova in 1522 by the Ottoman vizier Ferhat Pasha, Veled Han, the son of Ali Bey, defected to Safevid Turkmen state.

I determined that the Barak tune *Veled Bey Ağıdı* which is imprecise before this study that for whom the song was chanted, pertains to Veled Han Bey who was the son of Şahsuvaroğlu Ali Bey. There are seven variants of this Barak. From the words of the seven variants, it is understood that Veled Han Bey didn't want to go Tokat before Ali Bey's departure and the varinats describes the situation after the departure of his father, the viewpoints of tribe to sultan and Ottomans.

Veled Han Bey who is subject to my communiqué was not Divane Veled Bey who was killed with his father by Ottomans and he had defected to Safevid Turkmen state. The descendants of Veled Han Bey live in Iran today and carry the last name Şehsuvari.

Giriş:

Dulkadiroğulları' nın son Beyi Şahsuvaroğlu Ali Bey ve oğulları Sarı Arslan Şah, Divane Veled ve Üveys Beyler 1522 yılında Tokat Artukova' da Osmanlı veziri Ferhat Paşa tarafından katledildi¹.

Bazı kaynaklarda Divane Veled ile Veled Han Beyler aynı kişi olarak gösterilmesine rağmen Faruk SÜMER (Veled Han kalabalık bir ordu ile Şah İsmail katına geldi (928/1522). Akibeti hakkında bir kayda rast gelinmiyor.) ve diğerleri² aynı kişi olmadıklarını belirtmişlerdir. Namiq MUSALI <Araştırdığımız kaynakta Alaüddeve Bey'in ölümünün ardından Dulkadir Beyliğinin hâli ve Şehsuvar oğlu Ali Bey'in Osmanlılar tarafından katlinden sonra Dulkadiroğulları Hanedanından olan Veledhan Bey'in kendi oymağından oluşan kalabalık bir grupla Azerbaycan'a gelip Safeviler' e sığınmasından da bahsedilmektedir. Osmanlı'ya hizmet etmiş babasının Ferhad Paşa ile münakaşa yüzünden sultanın emriyle böylesine feci bir şekilde öldürülmesine (Ferhad Paşa' nın askerleri Dulkadirli paşayı ele geçirerek, onu parça parça doğramış, onunla beraber gelmiş adamları da katletmişlerdi.) itiraz eden Veledhan Bey Dulkadiroğlu kendi oymağından olan bir grup kişiyle beraber isyan çıkararak "şahi seven" olmuş, Halep'ten İstanbul'a doğru yol alan bir ticaret kafilisini vurmuş ve 3 bin kişiyle beraber Azerbaycan'a gelerek, Şah İsmail' e katılmıştı > demektedir. Hasan Bey Rumlu'nun Ahsenü't-Tevarih'inde Veled Han'dan bahsedilir³ (Bu kısım bildiri sonunda ekler kısmında verilmiştir.). Tayyip GÖKBİLGİN⁴, Veled Bey'in 1520-1530 yıllarında Kayseri Sancak Beyi olduğunu belirtmiş olup bu Veled Bey, Veled Han Bey olmalıdır ancak 1530 yılına kadar Sancak Beyi olmayıp 1522'de Safevi Devletine gitmiştir. Ya da babası Ali Bey ile beraber öldürülen Divane Veled Bey olabilir, o da 1522'de katledilmiş olup 1530 yılına kadar Sancak Beyi olamaz. Başka bir Veled Bey hakkında bilgiye rastlamadık.

1 Arifi Paşa, *Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları Hükûmeti*, Ukde Yay., Kahramanmaraş Mart 2011, s.59-60.

2 Faruk SÜMER, *Safevi Devletinin Kuruluşunda Ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, T.T.K. Yay., Ankara k.1992, S.71; Namiq MUSALI, *Anonim Bir Safevi Müellifinin Gözüyle Dulkadir Beyliğinin Son 20 Yıllık Tarihine Bakış*, *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu kitabı*, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., Kahramanmaraş Haziran 2012, c.I, s.400,414; Ali SAYAR, *Dulkadiroğlu Soyağacına Katkılar*, *Uluslar arası Dulkadir Beyliği Sempozyumu kitabı*, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., Kahramanmaraş Haziran 2012, c.II, s.273-274.

3 Hasan Beg Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, (yay. Abdu'l-Hüseyin NEVAİ), Tahran 1389, s.1311-1312.

4 Tayyip GÖKBİLGİN, *16. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası*, Zeki Velidi Togan'a Armağan, İstanbul 1950, s.93-108.

VELED BEY AĞIDINDAKİ VELED BEYİN ŞAHSUVAROĞLU ALİ BEYOĞLU VELED HAN OLDUĞUNUN TESPİTİ:

Dulkadirli tarihini veya Yavuz ile Kanuni dönemi Osmanlı tarihini bilen herhangi bir kişi bütün varyantları tek tek ya da topluca dinlediğinde, bu Barakta adı geçen Veled Bey' in Dulkadiroğlu Şahsuvaroğlu Ali Beyoğlu Veled Han Bey olduğunu anlayabilir.

Veled Bey Ağıdı olarak yedi farklı varyantını dinlediğimiz Barak havasında Dulkadiroğlu Aşiretinin Osmanlı'ya güvenmediği (3. varyant: "Osmanlı'nın fendi olmaz/ Andına güvenmeyelim"), yine de devlete (Osmanlı) ve hünkâra asi olunmayacağı, Veled Bey ölürse yurduna düşmaların konacağı, Murat Nehrinin aşılıp "Kızılbaş" a çıkılacağı anlatılıyor. Veled Han Bey de Kızılbaş'a yani Safevi Devleti Şahı Şah İsmail'e sığınmıştır. Şahsuvaroğlu Ali Bey'in katledilmesinden sonra Anadolu'da " Osmanlı yiğit basandır." sözü çıkmıştı.¹ Ali Beyin bu şekilde öldürülmesi Osmanlı aleyhine bir duruma neden olmuştu. Kamuoyunda Osmanlı aleyhine bir güvensizlik oluştu.²

Bu Barakın Dulkadiroğlu Veled Han Bey için söylendiğinin bir başka delili; bir varyantta Safevilerin elinde bulunan Muhammed (Mehmed Han) ve Ali (Ali Mirza) Bey' lerden bahsedilmesi ve Murat Nehrini aşarak Safevi Devletine sığınma isteğinin belirtilmesidir. Yine Veled Beyin aşiret beyi olduğunun belirtilmesi, 6, 7 varyantlarda "Maraş'ta kalmayalım" denmesidir. Yani Veled Han Bey ve aşiretin yurdunun Maraş olduğu belirtilmiştir. 4.varyantta sarayın olduğu yani Dulkadirli Beylik sarayından söz ediliyor.

Bütün varyantlar Dulkadirli tarihini bilen bir kişi tarafından dinlendiğinde, barakta Dulkadiroğlu Şahsuvaroğlu Ali Beyoğlu Veled Han Bey den bahsedildiğini anlamakta zorluk çekmeyecektir. Tek bir barak bile dinlenirse yine aynı sonuca varılacaktır.

VARYANTLAR:

T. R. T. Müzik Dairesi Başkanlığı T.H.M. Müdürlüğü tarafından Gaziantep'ten derlenen 1. varyanttan (*Velet Bey Ağıdı 1*, Cevdet GÜNEBAKAN, Uzun Hava Rept. No: 328) başka, Osmaniye ve İslahiye civarlarından araştırmacı Halil ATILGAN tarafından derlenen 2. varyant (*Velet Bey Ağıdı 2 - Yallah Deyip de Karyolandan Kalksana*, T.R.T. Uzun Hava Repertuarı No: 758), *Bay Velet (Beyoğlu)* hikâyesinden derlenen 3. Varyant (*Velet Bey Ağıdı 3*, Ferruh ARSUNAR, Gaziantep Folkloru, T.C. M.E.B. Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yay., Seri II, Sayı 7, İst.1962, s.147), yine Gaziantep'te söylenen 4. Varyant (*Velet Bey Ağıdı 4*), Çukurova' da söylenen ve *Kırıkhan*

1 Refet YİNANÇ, *Dulkadir Beyliği*, T.T.K. Yay. Ankara 1989, s.105

2 Ahmet EYİCİL, *Turna Dağı Savaşı ve Dulkadir Beyliğinin Sonu*, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu kitabı, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., Kahramanmaraş Haziran 2012, c.I, s.300

II. Salon III. Oturum

Barak havası olarak bilinen 5. Varyant (halk arasında Fırka-i islâhiyye İskânî ile ilgili olduğu sanılmakta), Birelli Oymağı ilgili¹ olduğu söylenen 6. Varyant (*Bey Velet Ağıdı*), yine Çukurova’da söylenen ve 2. Varyanttan biraz farklı olan 7. Varyantları bulabildik.

1.VARYANT:

VELET BEY AĞIDI 1 :

(aman efendim) Sabah kalkalım erden

(aman) Kılıç kuşanalım birden

Düşmana gidelim erden

Yavruları vermeyelim

(aman efendim) Tatlı canım sana kurban

Efendim aman efendim oy oy

(aman efendim) Sarayın altından geçtim

(aman) Yar elinden bade içtim

(aman) Bey Veled’ den vaz mı geçtim

Canım efendim tatlı canım size

Kurban olsun canım efendim

1 Maraş civarında konaklayan Mürseloğlu (Reyhanlı) ile Emirliler arasında çıkan anlaşmazlık, Maraş valisinin olaya karışmasıyla son bulur. Vali, Mürseloğlu tarafını tutarak Emirli beyi olan Küçük Ali'nin oğullarının hükümete teslim edilmesini ister. Küçük Ali Bey ise yaklaşık bin çadırdan oluşan oymağını Kapıçam denilen bölgeye götürür. Bu durum iskân başı Kadioğlu Yusuf Paşa'ya bildirilir. Yusuf Paşa Kapıçam'a geldiğinde bu çadırları görür ve kim olduklarını sorar. Emirliler biz de Türkmenlerle Birelli'yiz diye cevap verirler. Bunun üzerine göçe katılmaları istenir. Ancak Emirliler, Mürsellilerle beraber gitmeyi reddedince Yusuf Paşa Emirli oymağını Ayntab (Çobanbey) ve Ali Mantar (Elbeyli) civarına iskân ettirir. Küçük Ali Bey'e de oğullarını teslim etmesini söyler. Bu durum karşısında Ali Bey, Barak'ın en eski ağıt türküsü olan Bey Velet türküsünü söyler. Burada geçen KIZILBAŞ, İran'daki Safevi Türkmen Şah devletidir. Canlı kaynak: Bestami Erdem.

Aman bu elde durmayalım

İçelim içelim de Murad'ın öte yüzüne geçelim

Canım efendim aman efendim oy

Bu varyantta düşmana (Safevi Devleti) gidileceği ve Murad Nehrinin öte yüzüne geçileceği anlatılıyor. Yine saraydan yani Maraş' taki Dulkadir Beylik sarayından bahsediliyor ki bu önemlidir. Bu varyanttan sadece Osmanlının değil Safevlerin de düşman görüldüğü anlaşılıyor.

2.VARYANT:

VELET BEY AĞIDI 2 (Yallah Deyip de Karyolandan Kalksana) :

(hele oğlum) Yallah deyip de karyolandan kalksana

(hele) Beşli martini de omzuna taksana

(hele) Bey Velet' i vurmuşlar da çaresine baksana

Ule bu ellerde durmayalım

Hünkâra karşı gelmiyelim

Vurup öte yüze geçelim

Atlara yonca biçelim

Gene Velet Bey' i vermeyelim

Aşiret uy uy aman uy uy

(hele) Ben yanmayayım da kimler yansın derdime

(hele) Bugün ben ölürsem de düşman konar yurduma

(hele) Yazık oldu da aşiretin kurduna

Ule bu ellerde durmayalım

Hünkâra karşı gelmiyelim

II. Salon III. Oturum

Vurup öte yüze geçelim

Atlara yonca biçelim

Gene Velet Bey' i vermeyelim

Aşiret uy uy aman uy uy

Bu varyantta Veled Han'ın vurulduğu, bu ellerde (Maraş elleri) durulmaması ve hünkâra (Osmanlı Sultanı) karşı gelinmemesi, öte yüze Murat Nehrinin ötesine yani Safevi Devletine geçileceği, atlara yonca biçilip yol hazırlığı yapılacağı, Veled Bey ölürse düşmanların (Osmanlı) yurduna konacağı, aşiretin kurduna (Şahsuvaroğlu Ali Bey) yazık olduğu anlatılıyor.

3.VARYANT;

VELET BEY AĞIDI 3 :

Evleri kondurduk mürde

Kara bayrak saldıq Kürde

İki elimle düştüm derde

Kalkın gidek yavrularım

Hünkâra asi olmayalım

Düşmana karşı varalım

Sabahtan uğradım erden

Düşmana varalım birden

Baba korkarım hünkârdan

Kalkın gidek yavrularım

Hünkâra asi olmayalım

Düşmana karşı varalım

Sarayın altından geçtim
Dolu badeleri içtim
Beş yüz kese cereme biçtim
Bir çaresin bulamadım

Kalkın gidek yavrularım
Hünkâra asi olmayalım
Düşmana karşı varalım

Ağ ile avlarlar bizi
Öldürürler cümlemizi
Issız korlar hanemizi

Kalkın gidek yavrularım
Hünkâra asi olmayalım
Düşmana karşı varalım

Hünkâra asi olunmayacağı, Beyin sarayının olduğu, Veled Bey' in canına karşılık 500 kese (altın) teklif edildiği ama çare olmadığı, Osmanlı'nın öldürmek istediği kişilerin üzerine ağ attığının vurgulandığı görülüyor.

4.VARYANT:

VELET BEY AĞIDI 4, BAY VELET (BEYOĞLU):

Kalmayalım durmayalım
Osmanlı'nın fendi olmaz

II. Salon III. Oturum

Andına inanmayalım
Çadır çadıra çatalım
Atlara yonca biçelim
Kozan dağına kaçalım
Vermeyelim Bey Veled' i

Velet Bey aşiret beyi
Burada bulunmaz tayı
Çekilmez kantardır yayı
Vermeyelim Bey Veled' i
Baba hünkârdan korkarsan
Salmayalım Bey Veled' i
Aşalım ulu dağları

Olmayalım olmayalım
Bu yıl burda kalmayalım
Osmanlı'nın fendi olmaz
Andına inanmayalım
Yavrularım kuzularım
Sizi gördüm sızılarım
Velet Bey'i arzularım
Vermeyelim Bey Veled' i
Dağdan dağa kaçıralım
Yurdumuza aşıralım
Vermeyelim Bey Veled' i

‘‘Osmanlı’ nın fendi olmaz, andına inanmayalım’’ diyerek Osmanlı Devletine güvensizlik belirtiliyor. Ancak bu varyantta Safevi Devleti yerine Kozan Dağına kaçalım deniyor. Belki de Safevi’ ye gitmeden önce Kozan Dağında saklandı. Bu varyantta Veled Beyin aşiretin beyi olduğu ve eşsizliği vurgulanıyor.

5.VARYANT:

BEY VELET, KIRIKHAN BARAK HAVASI:

Aman, amanın ben yanmıyam da kimler yansın derdime

Aman Allah ben ölürsem de düşman konar yurduma of

Aman, yazık oldu da aşiretin kurduna

Baba sen var da ben varmıyayım

Uruptan öte yüze geçelim

Atlara yonca biçelim

Beşyüz kese de paha biçelim

Gene Veled Beyi vermeyelim aşiret

Ulan zalım kızı gene karyolandan kalksana

Nasıl ediyim o beyaz ellere kınalar yaksana

Aman, Veled Beyim ölmüş de gene dönüp baksana

Maraş sende kalmayalım

Devlete ası gelmeyelim

Uruptan öte yüze geçelim

Atlara yonca biçelim

Beşyüz kese de paha biçelim

Gene Veled Beyi vermeyelim aşiret

II. Salon III. Oturum

Veled Bey' in, babası Şahsuvaroğlu Ali Bey'e (Ferhat Paşanın Artukova' ya daveti üzerine) 'Baba sen var da ben var mıyım.' diyerek Tokat Artukova' ya gitmediği ve böylece sağ kaldığı anlaşılıyor.¹ (Bu konuyla ilgili, iki Safevi kaynağından alınan bilgi ekler kısmındadır. Rüstem Paşa ile Şahsuvaroğlu Ali Bey' in anlaşmazlık nedeni de burada belirtilmektedir). Öte yüze geçme isteği, 500 kese ile canının bağışlanması talebi belirtiliyor. Ancak bu varyantta Veled Bey'in öldüğü belirtiliyor. İlk dörtlükte ise Ali Bey'in öldüğü belirtiliyor.

Maraş ismine bu varyantta rastlıyoruz; "Maraş sende kalmayalım." deniyor.

Bu varyant *Kırıkhan Barak havası* olarak da bilinir. Çukurova'da, muhtemelen zorunlu iskân hareketleri sırasında Osmanlı güçleriyle çatışan ve derdest edilen bir aşiret beyine yakıldığı sanılan ağıttır.

6. VARYANT:

BEY VELET AĞIDI:

(Dere kenarına ekerler söğüdü

Söylerim, söylerim de yavrularım tutmaz öğüdü

İnsan kendi elleri ile yetiştirdiği yiğidi

Varıp da cellatlara teslim eder mi)

Su kenarına dikerler söğüdü

Söylerim söylerim almaz öğüdü

Adam kendi eliyle yetiştirdiği yiğidi

Bilerek cellada teslim eder mi?

Öte yüze geçelim

Atlara yonca biçelim

¹ Bicen ?, Cihangüşa-yi Hakan ya Tarih-i Şah İsmail , British Museum, Or.3248, s.597-600; Hasan Beg Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, (yay. Abdu'l-Hüseyn NEVAİ), Tahran 1389, s.1117.

Beş yüz kese baha biçelim

Muhammed'im Küçük Ali'm Bey Velet' i vermeyelim

Bu kale yücedir girilmez

Dibi mermerdir delinmez

Bey Velet' ten vaz geçilmez

Muhammed'im Küçük Ali'm Bey Velet' i vermeyelim

Kalkın gidelim yavrularım

Hünkâra karşı durmayalım

Kızılbaş'a çıkalım Kızılbaş kalalım (Kızılbaş' tan kız alalım)

Biz de Kızılbaş kalalım şu Maraş'ta kalmayalım

Adam kendi eliyle yetiştirdiği yiğidi bilerek cellada teslim eder mi diyerek hem Şahsuvaroğlu Ali Bey'in Tokat'a gitmesi, hem Osmanlı eleştiriliyor. Hem de Veled Han Bey' in Osmanlı' ya teslim edilmeyeceği belirtiliyor zira teslim edilirse hemen cellada verilecektir.

Bu varyantın önemli noktası, Muhammed (Mehmed Han) ve Ali (Ali Mirza) Bey'lerden bahsetmesidir. Bu varyantın öyküsünde Küçük Ali Bey diyor ama daha önce Safevi Devletine' ne esir düşmüş olan Mehmet ve Ali Bey' lerin isimleri ile Veled Bey'in isminin söylenişi bu üç ismin aynı aileden olduklarını gösteriyor.

Bu varyantta Safevi Devleti Şahı "Kızılbaş" adıyla vurgulanıp Kızılbaş'tan kız alalım denilerek orada kalınacağı belirtiliyor.

Yine bu varyantta da "Maraş'ta kalmayalım." deniyor.

7. VARYANT:

BEY VELET:

Amanın amanın aman amanın amanın aman

II. Salon III. Oturum

Aman, amanın yine ben yanmayım da kimler yansın derdime

Aman Allah'ıma yine korkarım yine düşman gelir benim yurduma yar
yar yar yar efendim oy

Aman, aman yazık oldu da bugün yine aşiretin kurduna efendim uy uy
uy

Hele Maraş sende durmayalım

Devlete asi gelmeyelim

Urup dağları öte yakaya geçelim

Atlara yonca biçelim de

Beşbin kese baha verelim de biçelim

Yine Veled beyi vermeyelim aşiret vay babam efendim oy oy oy

Amanın amanın aman amanın amanın aman

Aman yine sabahınan erkenden benim odama gelenler

Nasıl edim enli çuha şalvarınan da sırmalı cepken giyenler yar yar yar
efendim oy

Aman aman Veled Beyin öldü de deyide bugün haber vererler uy
efendim uy

Hele Maraş sende durmayalım

Devlete asi gelmeyelim

Urup dağları öte yakaya geçelim

Atlara yonca biçelim de

Beşbin kese baha verelim de biçelim

Yine Veled beyi vermeyelim aşiret vay babam efendim oy oy oy

Bu varyant 5.varyanta benziyor. Farklı olarak 500 kese yerine 5000 kese
deniyor. Aşiretin enli çuha şalvar ve sırmalı cepken giydiği belirtiliyor.

Sonuç:

Daha önce kimin için yakıldığı belli olmayan Barak havası *Veled Bey Ağıdı*'nin Şahsuvaroğlu Ali Beyoğlu Veled Han Bey için yakıldığını tespit ettik. Bu ağıdın değişik varyantlarında geçen isim ve olaylar tamamen Dulkadiroğlu Veled Han Bey'e ve aşiretine aittir. Ali Beyin Tokat'a gitmesinden önce Veled Han Beyin gitmek istemediği ve gitmediği, babasının gitmesinden sonraki durum, aşiretin padişah ve Osmanlı'ya bakış açısı anlatılmaktadır. Babası Ali Bey'in katledilmesinden sonra yaralandığı, sağ kalması için Osmanlı'ya 500 ya da 5000 kese altın teklif edildiği ama sonuç alınmadığı, Dulkadirli Aşiretinin, Osmanlı'nın bir oyuna getireceği ve yeminine güvenilmeyeceği gerekçesiyle Aşiret Beyi olan Veled Han Bey' i Murat Nehrinin öte yüzüne yani Safevi Devletine götürdüğü anlatılmaktadır. Bu Barak sayesinde Şahsuvaroğlu Ali Bey ile birlikte katledilen Divane Veled Bey ile Veled Han Bey'in aynı kişiler olmadığı anlaşılmıştır. Bildirimize konu olan Veled Han Bey, Osmanlılarca babası ile beraber katledilen Divane Veled Bey olmayıp kendisi Safevi Türkmen Devletine sığınmıştır. İran'da bugün Veled Han Beyin soyundan gelenler yaşamakta ve Şehsuvari soyadını taşımaktadırlar¹.

Tarihi bilgiler ve bu bildiri ışığında tüm varyantların birleştirilerek ilk özgün ağıdın bulunabileceğini düşünüyoruz.

¹ Canlı kaynak: Namiq MUSALI.

KAYNAKÇA

1. Arifi Paşa, Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları Hükûmeti, Ukde Yay., Kahramanmaraş Mart 2011
2. Faruk SÜMER, Safevi Devletinin Kuruluşunda Ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü, T.T.K. Yay., Ankara k.1992.
- 3.Namiq MUSALI, *Anonim Bir Safevi Müellifinin Gözüyle Dulkadir Beyliği'nin Son 20 Yıllık Tarihine Bakış*, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu kitabı, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., Kahramanmaraş Haziran 2012, c.I, s.400,414.
- 4.Ali SAYAR, *Dulkadiroğlu Soyağacına Katkılar*, Uluslar arası Dulkadir Beyliği Sempozyumu kitabı, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., Kahramanmaraş Haziran 2012, c.II, s.273.
- 5.Hasan Beg Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, (yay. Abdu'l-Hüseyin NEVAİ), Tahran 1389.
- 6.Tayyip GÖKBİLGİN, *16.Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası*, Zeki Velidi Togan'a Armağan, İstanbul 1950.
- 7.Referat YİNANÇ, Dulkadir Beyliği, T.T.K. Yay. Ankara 1989.
- 8.Ahmet EYİCİL, *Turna Dağı Savaşı ve Dulkadir Beyliğinin Sonu*, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu kitabı, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., Kahramanmaraş Haziran 2012, c.I, s.300.
- 9.Bicen ?, Cihangüşa-yi Hakan ya Tarih-i Şah İsmail , British Museum, Or.3248, s.597-600.

CANLI KAYNAKLAR:

- 1.Namiq MUSALI, Yrd.Doç.Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü Farsça Elyazmalar Bölümü.
- 2.Bestami ERDEM, 1965 Osmaniye, Lise mezunu, Fatih Sultan Mehmet Mah. 14. Sok. No: 15 Toprakkale /Osmaniye.

EKLER

1.Hasan Beg Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, Tashih Dr. Abdu'l-Hüseyin Nevayi, Tehran Esatir Yayınevi, 1389 hicr şemsi, s.1311-1312:

Sayfa 1311:

955 yılı hadiseleri (M.1548-49)

Kamran Mirzanın Şah (Humayun) ile mühalifeti.

Bu sene Humayun padişah Bedeşan tarafına gitti, hemin zaman Toharistan'da olan Mirza Süleyman bu haberi duyub kunduz ordu toplayıb Kabul ordusu ile savaşmak için harekete geçti.¹ adlı yerde iki ordu baharın coşkun bulutları gibi birbirine girdiler ve hücumun rüzgârı katl ateşini güçlendirdi.

(şiir)

Be gorz o kemend o senan tahtend,

Şekestend o bestend o endahtend.....

Ateş saçan kılıçların parıltısı dünyayı parlatan güneş gibi ışık saçtı, mızrakların alevi gök yüzünü yakut gibi ışıklandırdı.

Nihayet uğur rüzgârı Humayun padişahın bayrağına taraf esti, Mirza Süleyman kaçmak zorunda kaldı ve Humayun padişah o diyara hakim oldu. Mirza Süleyman pişiman oldu ve padişahı özür diledi, zaferli padişah ikinci kere o diyarı ona verdi. Padişahın yokluğunda yolunu kayb etmiş Kamran

Sayfa 1312:

Kabul'a gelib padişahın ev-ailesini alıb o diyara hakim oldu, Padişahın yolladığı Veled bey ve Deli Kasım Türkmen'i tutuklayıb çıplak etti.

Bu haber uça gevherli padişaha yetiştiğinde Bedeşan'dan büyük bir ordu ile Kabul'a geldi ve dağları, düzleri geçerek Kabula'a yaklaştı ve Mirza Kamran kahramanlarından bir grubu ile hızla şehirden çıktılar. Hemin yerde askerlerle karşılaştılar ve komutanların her biri savaş için dizildiler. Ondan sonra yiyitler savaş meydanına girdiler, ok alıb kılıç oynatmağa başladılar. Mirza kamran yenildi ve büyük zahmetle kendisini şehire yetiştirdi. Humayun padişah kendisi ordu ve askerleri ile o yörede durdu ve hemin zaman savaş başladı.

O esnada yiyit, arslan güçlü Kamran Mirza ordubazarın padişahın ordusu için yiyecek getirmesinin karşısını almak için yolları kesdiği için 3000 askerle gece şehirden dışarı çıktı. Bu haber padişaha yetişdikte Emir Karaca'yı büyük

¹ Bu yerin adı bütün nüshalarda yazılmamış olup yerin ismi belli değildir.

II. Salon III. Oturum

bir grubla onların karşısını almak için yolladı.

Emir Karaca yiyit asker grupları ile aniden gelen bir bela gibi o devletsizlere saldırdılar ve Aslan Bahadır u 800 atlı ile katl ettiler. Humayun Padişah Karaca Beyi yolladıktan sonra şehirden göç edib küleyi mühasire etti, dışarıdan ve içeriden saldıran olmasın deye ordunun ön ve arka tarafında hendek kazdırdı. Kamran Mirza muhalifet edib nifakı genişlendiriyor ve kibiri yüzünden savaş ateşini yakıyordu ve sonunda kahramanlık gösterdi. Bir kaç aydan sonra Mirza Kamran o hazretin huzuruna elçiler yollayıb bir daha kendi kanından geçib dergaha gelmek için orduya izin vermesini istedi, humayun Padişah bu iltiması kendi izzeti kabul etti ve kimsenin ona dokunmamasına ferman verdi. Mirza Kamran kendi ordusu ile kulağına kulluk küpesi taktı(teslim oldu).

Bu metnin Namiq MUSALI tarafından açıklanması:

Ben şimdi Ahsenü't-Tevarih'i birkaç nüsha esasında Azeri Türkçesine çeviriyorum. Karşılaştırmalar sonucunda Tahran baskısında 1311. sayfada verilen olayların aslında H. 955 yılına (1548-49) değil, 954 yılına (1547-48) ait olduğunu belirlemişim.

Tahran baskısının 1311-1312 sayfalarında yer almış bilgiler düzensiz gibi gözükseler de aslında Veled Bey'in sonraki hayatını öğrenmek için çok önemliler. Kısacası şudur ki daha 1544 yılında Babur'un oğlu olan Hindistan padişahı Hümayun düşmanlarına yenilerek Şah Tahmasp'a sığıyor. Şah da kendi askerlerinin bir kısmını ona verip onun Hindistan'ı yeniden ele geçirmesine yardım ediyor. Böylece Safevi komutan ve askerlerinin bir kısmı geçici olarak Hümayun Padişah'ın yanında hizmet ediyor. Görüldüğü gibi, bunlardan bir tanesi de Veled Bey imiş. O, 1547-48 yıllarında Hümayun Padişah'ın tarafından Kabil muhafızı olmuştur (Deli Kasım Türkman ile birlikte). Hümayun Padişah Bedehşan'da asilere karşı savaşırken kardeşi Kamran Mirza ona karşı ayaklanmış ve Kabil'i ele geçirip Veled Bey'le Deli Kasım'ı esir almıştır. Metinde onların çıplak edilmesi ile ilgili bilgi onların soyundurulduğu anlamını taşıyor, onların mallarına el konulduğunu, onların soyulduklarını ifade ediyor. Fakat kısa süre sonra Hümayun geri gelmiş ve kardeşi Kamran'ı yenerek meseleyi yoluna koymuştur. Veled Bey'in bundan sonraki hayatı konusunda şimdilik bilgi yok, ama muhtemelen Hümayun bu savaştan galip çıkınca o da serbest bırakılmıştır. Buradaki Veled Bey'in Dulkadiroğlu Veled Bey olduğunu kaynağı neşreden İran tarihçisi A.Nevai de eserin sonunda yer alan yorumunda açıkca ifade etmiştir (aynı baskı, sayfa 1755).

2.Cihangoşayi Hakan ya tarihi Şah İsmayıl, British Museum, Or.3248, s.597-600. s.597

Şah (İsmail) cennet mekan kış mevsimini eyş-işret, eylence ve av etmekle geçirirdi ve bunun için ayın evvelinde Tebrizde kışlak geçirmek için

Tebriz Darus-seltenetin'e geldi. Şahin Tebriz'e gelişi haberini duyan halk ve şehirin büyükleri onu karşılamak için şehir dışına çıktılar.

s. 598-599

O hazret izzet ve saygı ile Tebriz'e girdi ve devletin imaretlerinde yerleşti (nüzul etti). Bu şekilde bir kaç gün geçtikten sonra Ali Bey Dulkadiroğlu'nun oğlu Veled Han Dulkadiroğlu, Dulkadir, Gazzali ve diğer taifelerden oluşmuş büyük bir grupla Şah Soltanpenah'ın (yani Şah İsmail'in) dergahına geldi. Durum hakta daha önce denildiği gibi Soltan Selim Mısır ve Şam hükümetlerini ele geçirib, Mısır hükümetini Hayruddin Bey'e, Şam hükümetini Cihanverdi Gezzaloğlu'na (yani Canberdi el-Gazzali'ye) vermiştir. Soltan Selim'in vefatı ve Süleyman'ın onun yetrine oturması haberi Cihaverdi hana yetiştği zaman o, Osmanlı Hanedanıyla muhalifete başladı. Çerkes ve Araplarla beraber Haleb kalesini almaya yollandı. Hemin dönemde Karaca Paşa Haleb hakimi idi ve bu durumu Handegar'a arz etti. O zaman Cihanverdi Şam Çerkesleri ile beraber kuşatmayla meşgul idi. Her gün Rum gençleri şehirden dışarı çıkıp kendilerini gösterir ve geri geliyordular. 1 aya yakın bu şekilde aralarında savaş devam etti. Cihanverdi onların üstesinden gelemeyeceğini anladıkda geri dönmeğe karar verdi. Bu haber Solatan Süleyman Kayser'e yetişdikte Farhat Paşayı ordu komutanı seçti ki, sayısı saya gelmeyen, çok sayıda top, badlıc, darbezen ile silahlanmış büyük ordu ile acil gidib Cihanverdi'yi yensin. Ferhat paşa Rum Kayseri'nin emri ile hemin toprakların orduları ile hücum edib kendi maksadına yerişti ve sonra Alauddevle'nin yerinde olan Şahsüvar Dulkadir oğlunun yanına yollanıp ondan yardım istedi. Ali Bey Dulkadirler'den büyük bir grub ile Ferhat Paşayı karşılamağa gittiler. Birbirleri ile müttefik olarak Şam'a gittiler. Hemin dönem Cihanverdi Gazzaloğlu'nun büyük ordu ile geldiği haberi yayıldı ve alametleri gözüktü. Ferhat Paşa sonra Ali Bey Dulkadiroğlu'nun yanına bir adam yollayıb ilette ki, Kayserin düşmeni yetişmiş «Sen ordunun çarhcısısın, neden savaşa girmiyorsun?» O, cevabında dedi ki, «Ben bugüne kadar meydana sırtımı dönmedim, çarhcının işi kaçmaktır, benden bu iş çıkmaz.» Onların tartışması haberi Cihanverdi'ye ulaşıdıka Ali Beyin yanına bir şahıs yollayıb dedi ki, «Duyduğum kadarı ile sen ve Dulkadir'lerin bir grubu Safevi ocağının sufilerisiniz ve ben Şam'da ortaya çıkmışım ve ben Şam ve Mısır'da hutbenin büyük şehriyarımız olan Safevi şahının adına okunmasını istiyorum. Sufiliğin şartı imamet ve kiramet ailesinin düşmanı ile ittifak etmek değil.» Ali bey Rum ordusunun arasından ayrıldı ve bir tarafta ordusunu sıraladı ve iki tarafta benzer benzer iki ordu, iki yeşil deniz gibi birbirine karıştılar ve aralarında savaş başladı. Cihanverdi o orduyu çokürtmek üzereyken göğüsüne tüfek kurşunu deydi ve öldü. Ferhat Paşa feth ve zafer alametini gördükte biraz durdu. Şam ordusu kaçmağa başladı ve büyük bir grubu öldürüldüler. Ferhat Paşa Şam ülkesine girdi ve o vilayetin hükümetini paşalardan birine geri verib İstanbula döndü. O döndükten sonra Cihanverdi'nin oğlu bir grub Gazzali, Cibelamuli ve Kerki Arablari ve Şam sufilerinin büyük çoğunluğu ile Hakanın (Safevi Şahının)

II. Salon III. Oturum

dergahına geldiler. Arapları Mosul ve Diyarbekir arasında yerleştirdiler bazıları ise Irak'a memur edildiler. Ama Ferhat Paşa İstanbul'a yetiştiğinde Ali Bey Dulkadiroğlu'ndan Sultan Süleyman'a haber getirdi. Bu nedenle Kayser, Ferhat Paşaya Dulkadir iline gidip onu tenbih etmesini hükme etti. Ferhat paşa Dulkadir ülkesine yetiştiğinde düşündü ki Ali beyin çok sayıda ili ve oymağı var, eğer onu tenbih için gittiğini öğrenirse muhtemelen büyük ordu ile onunla savaşmaya gelir. Buna bir çare bulmak gerekiyordu. Seh. 600

Sonra kendisini hastalığa vurub Ali Bey'in yanına birini yolladı ve hasta olduğunu beyan etti. Ve dedi ki «Eğer başka türlü olursa (bana bir şey olursa) hazine ve orduyu koruya bilmen için çabuk kendini yetiştir.» Ali Bey sade düşünceli biri olduğu için o, o habere (peygama) inandı ve agsakkallardan (Aksakallılar) bir grubu ile Ferhat Paşayı ziyaret etmeği karara aldı. Onun oğlu Veledhan agsakkallardan bir kaçı ile dediler « O bizi mahv etmek için memur edilmiş ve hastalık haberini yalan söylemiştir. En iyisi hep birlikte onun ordusunu garet edelim. Kendi oymağımızı alıp şahın (Safevi Şahının) dergahına gidelim.» Ali Bey bu teklifi kabul etmeyib bir kaç kişi ile Ferhat Paşanın ordusuna gitti, orduya girdikte etrafı sarıldı, her yönden Ali Bey ve yandaşlarını araya alıp hepsini katl ettiler. Bundan sonra Ferhat Paşa Dulkadir halkına saldırıp onları katliam etmek kararı aldı. Bu zaman Veled Han'a babasının ölüm haberi geldi, o, Dulkadirlilerden büyük bir grupla savaşa hazırlandı. Ferhat Paşa bazı paşaların teklifi ile bu vadiden geçti (bu fikrinden döndü). Veled Han ve agsakallar için hilat yolladı, kendisi ise Kayserin dergahına döndü. Veled Han agsakkallarla o mahalda kalmağı meslehet görmediler, Dulkadirlilerden çok sayıda il ve oymakla, göçünü alıp Tebriz Darussaltanasın'da Şahın ayağını öpmek şerefine nail oldular. Hakani Şüleyman şen (Safevi Şahı İsmail) agsakkallara hediye, hilat, altın, tac ve arab atları vermekle gönüllerini aldı. Bazıların görevlendirdi, bazılarını ise Horasan'a, Durmuş Han'ın yanına, bazıların ise Şiraza taraf yolladılar.

3.Hasan Beg Rumlu, Ahsenü't-Tevarih, (yay. Abdu'l-Hüseyn NEVAİ), Tahran 1389, s.1117.

Biladi –Rum'da savaş verenler.

Soltan Selimin ölüm haberi Şama ulaştıkta Cihanverdi Gazzaloğlu muhalifet edib Çerkes ve Arap emirlerinden bir grupla Haleb yöresine geldiler. Karaca Paşa Soltan Selim tarafından o külede hakim idi. Şehirde sığınakta kaldılar, şam ordusu savaş ve muhasireye başladılar. Rumlular savunmağa ve savaşa başladılar. 1 aya yakın o yolunu kayb etmiş grub şehir kenarında oturdular ve gözlerini samanlı palçık gibi duvara diktiler (yani gözlerini ayırmadan baktılar). Her gün döyüşken gençler ve kahraman yiyitler hızlı şekilde şehirden dışarı çıkıp onlara saldırır, akşam geri geliyordular.

Şiir

O geceki mağaradı geceden de siyah idi

Gündüz olmayan diyardaki gece gibi siyah.

Dünya zencinin yüzünden daha siyah idi

Aşık özlemden kararmış göz gibi.

Ellerine bayraklar alıb Demeşk'e taraf gittiler, Karaca Paşa durumu şaha ilettiler. Soltan Süleyman Ferhat Paşayı büyük bir ordu ile çok sayıda top ve tüfekte onun karşısını almak için yolladı. Paşa hücum amacı ile mesafeleri kat etti. Ali Bey Veled Şahsüvar Dulkadir oğlu ile birlikte Dimeşk yöresine geldiler. Canverdi Gazzali o savaşta katledildi. Zafer kazanmış Ferhat Paşa İstanbul'a geri dönüb Ali Bey Veled Şehsüvar Dulkadiroğlu'ndan haber getirdi. Bu yüzden Soltan Süleyman Ferhat Paşayı Dulkadiroğlu vilayetine yolladı. O diyara geldikte (yalanla) kendisinin hasta olduğunu beyan etti, Ali Bey onu ziyaret etmek için gitti. Oğlu Veled Bey dedi: "Bizim devletin istegi Ferhat Paşayı katl edib, ordusunu garet edib, Hakan İskender penahın (Safevi şahının) derghına gidelim. Çünkü onun hastalık haberi yalandır". Ali Bey oğlunun lafını dinlemedi ve Ferhat Paşayı ziyaret için gitti. Onlar onu tutuklayıb katl ettiler.

2. ve 3. eklerin Namiq MUSALI tarafından açıklanması:

Bu kısım aslında çok önemli ve Şahsuvaroğlu Ali Bey'in mertliğini göstermek için iyi bir bilgi. Orada Gazzali ile savaştan önce Ferhat Paşa, Şahsuvaroğlu Ali Bey'e çarhçı olmayı, yani önden giderek daha sonra düşmanı aldatıp pusuya salmak için geri çekilmeyi öneriyor. Yani Ali Bey önden gidip uydurma bir şekilde geri çekilecek, Gazzali onu takip edecek ve Ferhat Paşa da bu zaman pusudan ortaya çıkıp Gazzali'yi yenecekti. Ama Ali Bey diyor ki "Ben bu güne kadar hiçbir zaman savaş meydanına sırtımı dönmedim" ve böylelikle düşmanı kalleşçe yenmeye karşı çıkıyor. Bu yüzden onunla Ferhat Paşa arasında tartışma yaşanıyor.

Eklerde yer alan metinleri temin eden ve Farsçadan Türkçeye tercümesini gözden geçiren Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü Farsça Elyazmalar Bölümünden Sayın Yrd. Doç. Dr. Namiq MUSALI Beyefendiye ve tercüme yapan Bakü Hazar Üniversitesi Fars Dili Bölümü Öğretim görevlisi ve Tercümanı Sayın Dr. Zivar HUSEYNOVA Hanımefendiye teşekkür ederim.

IV. OTURUM

GİRESUN MÜZESİNDE BULUNAN MARAŞ İŞİ İŞLEMELER

Öğr. Görv. Ayşegül YILMAZ¹

Öğr. Görv. Neslihan (KILIÇ) HIDIMOĞLU²

Özet

Çalışmanın konusu “Giresun Müzesinde Bulunan Maraş İşi İşlemeler” olarak seçilmiştir. Araştırma Giriş, Giresun’un tarihi gelişimi, Giresun Müzesi Hakkında Genel Bilgi, Giresun Müzesinde Bulunan Maraş İşi İşlemelerin Genel Özellikleri, Örnekler, Değerlendirme ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın amacı; Giresun müzesinde bulunan Kahramanmaraş’a özgü işlemlerin Türk işleme sanatı açısından önemini vurgulamak yapılacak diğer araştırmalara kaynak oluşturmaktır.

Araştırmada; Kaynak inceleme, gözlem, gibi araştırma metotları kullanılmıştır. Müzede bulunan Maraş işi işlemlerinin tür, teknik, renk, kompozisyon özellikleri araştırılarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Giresun Müzesi, Maraş işi,

1 Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi/Tirebolu Mehmet Bayrak Meslek Yüksekokulu, Giresun Üniversitesi /Tirebolu Mehmet Bayrak Meslek Yüksekokulu / Körliman Mevki Tirebolu/Giresun, İş: 0 (454) 429 30 01 aysegul.yilmaz@giresun.edu.tr

2 Öğretim Görevlisi Balıkesir Üniversitesi/ Balıkesir Meslek Yüksekokulu, Balıkesir Üniversitesi/ Balıkesir Meslek Yüksekokulu/ Çağış Yerleşkesi/ Balıkesir, İş: 0(266) 612 12 09 neslihan@balikesir.edu.tr

Abstract

Subject of the study is determined as “Maras Isi Embroideries available at Giresun Museum” The research is made of Introduction, Historical Development of Giresun, General Information about Giresun Museum, General features of Maras Isi Embroideries available at Giresun Museum, Examples, Evaluation and Conclusion sections.

Aim of the study is to emphasize the importance of the embroideries peculiar to Kahramanmaraş in terms of Turkish Art of Embroidery, and to create research sources for future studies.

In the research, inquisitive methods such as resource analysis and observation has been exploited. Having been researched; type, tecnic, colour and composition features of Maras Isi Embroideries is presented.

Keywords: Giresun Museum, Maraş Isi

II. Salon IV. Oturum

1. Giriş

Bu araştırmanın konusu “Giresun Müzesinde Bulunan Maraş İşi İşlemeler” olarak seçilmiştir. Giresun’un tarihi gelişimi, müzesi hakkında genel bilgi ve örneklerden oluşmaktadır.

Çalışmada; kaynak tarama ve yerinde inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Türk işlemleri arasında önemli bir yere sahip olan Maraş işinin Giresun müzesinde bulunan seçkin örneklerini tanıtmak ve yeni araştırmalar da kaynak oluşturmak hedeflenmiştir.

Türk Sanatının önemli bir parçası olan işleme sanatı yüzyıllık geçmişiyile insanların duygu ve düşüncelerini günümüzde de yansıtmaya devam etmektedir. İnsanoğlu fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra hayatı renklendirmeye ve süslemeye yönelmişler.

Orta Asya’dan günümüze kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip olan işleme farklı teknikler ve uygulama biçimleriyle göz doldurmaktadır. Maraş işi (dival işi) bu teknik ve uygulama biçimlerinden en yaygın olanıdır. Giyim-kuşam, ev tekstil ürünlerinde vb türler üzerinde uygulandığı gözlemlenmiştir.

Kişisel zevk, ekonomik beklentiler gibi faktörler tüm sanat dallarında olduğu gibi Osmanlı Döneminde işleme sanatı en güzel örneklerini vererek ilerlemeye katkı sağlamıştır.

Yapılan çalışma müze teşhir ve deposun da bulunan Maraş işi işleme türleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda 3 tane bindallı, 3 bindallı bohçası, 1 üç etek, 1salta, 2 kare formulu örtü türüne rastlanmıştır. Araştırmada müze müdürü Hulusi Güleç Bey’e katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

2.Giresun’un Tarihi Gelişimi

Karadeniz Bölgesi’nin doğu Karadeniz bölümünde yer alan Giresun ili, 37° 50’ ve 39° 12’ doğu boylamları ile 40° 07’ ve 41° 08’ kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır.(Karaibrahimoğlu,1969,99) Yarım ada şeklinde denize uzanan Giresun’un karşısında Karadenizin tek adası olan Giresun Adası (Aretias) karşılamaktadır.

Amazonlardan Bizans’a; Kafkaslardan Anadolu’ya, Selçuklulardan Osmanlıya kadar Dünya tarihine egemenliğini hissettirmiş olan medeniyetlerin Selçuklulardan Osmanlıya, izlerini görmek her yerde mümkündür. (Sanal,20.09.2012)

Şehrin kuruluş tarihi M.Ö’den önce 350 yıllarına dayandıran kaynaklar vardır. Bu bölgede Türklerin MÖ. 2000 yıllarından beri yaşadığı bilinmektedir. (Sanal,20.09.2012) Giresun Osmanlı idaresinde kaza merkezi idi. 1923 yılında ise il olmuştur. (Işık, 2007) Giresun ili doğuda Trabzon ve Gümüşhane batıda Ordu güneyde Erzincan ve Sivas illerine komşudur. Kirazın ana vatanı, Fındığın başkenti olarak bilinmektedir. Yeşille mavinin bir arada her tonunun görüldüğü doğu Karadeniz’in şirin kentlerinden birisidir.

3. Giresun Müzesi Hakkında Genel Bilgi

Giresun il merkezinde kalenin doğu yamacı, Sokak başında (bu günkü zeytinlik mahallesi) bulunan bu kilisenin ismi tespit edilememiştir. Eski isminin

Gogora Kilisesi olduğu söylenirse de bu isim kesinleşmemiştir. Kitabesi de günümüze gelememiştir. Ancak yapı şeklinden XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında veya XIX. yüzyılın başlarında yapılmış bir Rum kilisesidir. Kilise düzgün kesme taştan kırma çatılıdır. Bazilika planlı ve dikdörtgen planlıdır. İç mekan üç nefte ayrılmıştır. Apsidin önündeki bölüm yuvarlak kasnaklı pencere ve aydınlık fenerli, kubbelidir. Pencere ve kapılarında barok üslubun izleri görülmektedir. (Sanal,20.09.2012)

1923 yılına kadar kilise olarak kullanılmıştır. 1923 yılından 1948 yılına kadar boş kalmış, 1948- 1967 yılları arasında cezaevi olarak kullanılmış, 1967 yılından 1982 yılına kadar tekrar boş bırakılmıştır. 1982 yılında restore edilen bina 1988 yılında müze olarak açılmış, halen müze olarak kullanılmaktadır. (Sanal,20.09.2012)

Müze de bir teşhir salonu, mahzen ve idari bina gibi bölümler yer almaktadır. Hem Giresun hem de yakın illerden gelen arkeolojik ve etnografik eserler bulunmaktadır. Müze içerisinde Eski Tunç Çağı, Hitit, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait antik eserler, taş kabartmalar, eski tarihlerde kullanılan silah, giysi ve para örnekleri sergilenmektedir. (Sanal,20.09.2012)

4.Giresun Müzesinde Bulunan Maraş İşi İşlemelerin Genel Özellikleri

İşleme; dokuma, deri veya keçe gibi zeminler üzerine çeşitli cinsten iplikler kullanılarak elde veya makinede yapılan süslemeler olarak tanımlanabilir. İşleme ile ilgili yapılan çalışmalarda çeşitli gruplandırmalarla karşılaşılmıştır.. Örneğin; Dokumanın İpleri üzerinde yürütülen iğneler
Dokumanın İplikleri Kapatılarak Yapılan İğneler
Dokumanın İplikleri Kesilerek Yapılan İğneler
Dokumanın iplikleri Bağlanarak Yapılan İğneler(Barıştı,1997)

Dokumanın iplikleri kapatılarak yapılan işlemler grubuna giren Maraş işi tek yüzlü bir işleme olup tersi farklı ipele işlenir. Desen kalıbı hazırlamada makat, möhlike, çekiç işlemede; culde, askı, çağ, biz gibi araçlar kullanılır.

Metal ipek bükümlü altın, gümüş ve bakır renkli iplerle işlenir. Sarma-düz, verev, yarmalı, kabartmalı, delikli-pesent-düz, verev, hasır iğne, balıksırtı gibi teknikler; bindallı, bohça gibi türler üzerinde uygulanmaktadır.

İşlemede tek renk genelde kadife, süet, saten gibi dokumalar tercih edilmektedir.

Bu teknik Kahramanmaraş ilimizde yoğun bir şekilde yapıldığından dolayı Maraş işi adını almıştır.(KÖKLÜ,2000,75)

Bu bilgilerden yola çıkarak Giresun Müzesinden bulunan Maraş işi işlemler değerlendirildiğinde; Bindallı (elbise), bindallı bohçası, salta, gibi işleme türlerine tek renk kadife ve ipek saten kumaşlara, metal –ipek bükümlü iplere, düz, yarmalı, kabarık işleme tekniklerine rastlanmıştır.

4.1.İşlemlerde Kullanılan Teknikler

Giresun müzesi Maraş işi işlemlerinde gözlenen teknikler; düz sarma,

II. Salon IV. Oturum

verev sarma, yarmalı sarma ve kabartmalı sarma kullanıldığı belirlenmiştir. (Fotoğraf -1)

4.2.İşlemlerde Kullanılan Malzemeler

İşlemede; metal-ipek bükümlü iplikler, kadife, ipek saten ve astarlık pamuklu dokuma kumaşlar, kurt-tırtıl, pul- boncuk gibi süsleyici gereçler, kenar temizliğinde de hazır harçlar kullanıldığı gözlemlenmiştir. (Fotoğraf- 2)

4.3.İşlemlerde Kullanılan Renkler

Eserlerde tek renk (monokrom) renklendirmeye gidilmiştir. İşlemlerde; altın sarısı metal bükümlü ipler; lila, mor, bordo, kırmızı, açık mavi bindallı astarlık kumaşları genelde beyaz, pembe renkler tercih edilmiştir.

4.4.İşlemlerde Seçilen Konular

Gül, papatya, yıldız çiçeği, dal, yaprak, tomurcuk gibi bitkisel bezemeler, fiyonk, kurdele saksı gibi nesneli, ay-yıldız, daire şeklinde geometrik bezeme türlerin rastlanmıştır

(Fotoğraf -3)

4.5.İşlemlerde Kullanılan Kompozisyon Çeşitleri

Kompozisyon çeşitleri işleme türüne göre değişmektedir. Örnek1 :ön ve arka aynı kompoze edilmiş, üst üste geniş bordürler “V” şeklinde yerleştirilmiş. Bordürler arasında motifler sıralanmış. (Fotoğraf -4)

Örnek2:ön ve yanlarda etekten boyuna kadar daralarak uzanan motiflerle kenar sularıyla çerçevelemiştir, arkası tek motif ve serpmeler kullanılarak bezenmiştir. Örnek3: yaka kenarları bordürle çevrili iç kısımlar ve arka yüzü serpme motiflerle donatılmıştır. Örnek4: üçteğnin iki ön parçada tek motif altında ince şerit, arka ve kollarda serpmeler kullanılmıştır.Örnek5: teşhir ürünü olduğu için ön yüzü gözlemlenen bindallının etek uçları bordür, merkezinde büyük motif yakaya doğru incelerek süslenmiştir. Bindallı bohçalarında bir merkeze doğru yönelmiş kompozisyon kullanılmıştır. (Fotoğraf- 5)

5.Değerlendirme ve Sonuç

Yapılan araştırma Giresun müzesinde bulunan Maraş (Dival)işi işlemlerinin geçmişten günümüze bir kültür mirası olarak aktarılmasını ve bu miras hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Şimdilerde kullanımı yok denecek kadar az olan ya da önceki halinden çok farklı sunulan giyim-kuşam ve onun tamamlayıcısı ürünlerin süsleme sanatı açısından değerlendirilmesini ve tekrar gözden geçirmemizi sağlamıştır.

Çalışmada seçilen konu ile ilgili Giresun ilinde günümüzde herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Bu sebeple gerek Giresun halkının bilinçlenmesi gerekse yeni bir sektör oluşturmak adına kurs ve seminerle düzenlenerek eserler tanıtılabilir ve yeni tasarımlar üretilerek kültürümüz yeni kuşaklara aktarımı kolaylaşabilir.

Giresun müzesi bakımlı ve eserleri düzgün korunma koşullarına sahip bir müze olarak gözlemlenmiştir. Ancak Karadeniz ikliminin nemli olması depo saklama koşullarını olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle ya teşhir ürün

sayısı artırılmalı ya da Giresun ilinde etnografya müzesi oluşturularak ürünler burada teşhire sunulmalıdır. Böylelikle yöreyi tanıtmada önemli katkı sağlayarak araştırmacılara da faydalı bir kaynak oluşturmaktır.

6. Örnekler

Fotoğraf:1 (Bindallı detay)

Fotoğraf 2.(Üç etek genel görünüm)

II. Salon IV. Oturum

Fotoğraf 3.(Salta üzerinde Ay –yıldız motifi detayı ve genel görünüm)

Fotoğraf 4. ("V" Kompozisyon uygulmalı bindallı)

Fotoğraf 5. (Bir merkeze kompozisyon uygulanmış bohça)

II. Salon IV. Oturum

Kaynakça

Barışta, Örcün(1997) **Türk İşlemelerinden Teknikler**, s.1,Ankara.

Güleç, Hulusi(22-26 Nisan 2002)**Giresun Gogora Kilisesi Mahzeninin Restorasyon ve Temizleme Çalışmaları**, 13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Denizli

Köklü, Hülya(2002) **El İşlemeleri**, s.75. İstanbul.

Karaibrahimoğlu Sacit,(1969), **Giresun**, s.99, Ankara

Işık, Ali(2007) **GİRESUN**, İstanbul.

İnternet kaynakları:

<http://www.maxihayat.net/>

<http://www.kenthaber.com.tr>.

<http://www.giresunkulturturizm.gov.tr>.

**AYAKKABICILIĞIN EN ESKİ ÖRNEKLERİNDEN OLAN
OSMANLI ÇARIKLARININ KAHRAMANMARAŞ'TAKİ YERİNİN
İNCELENMESİ**

**Öğr. Görv. Nergiz PAŞU ÖZTÜRK¹
Yük. Lis. Öğr. Emine ÖZDİLLİ²**

Özet

Türk dilinde ayakkabı anlamındaki en eski sözcük “edik” tir. Orta Asya’da Türkler deriden ve yünden giyim eşyaları yapmakta ustaydılar. Çizme ve çarık en yaygın ayakkabı türüydü.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ordunun, yönetici sınıfların ve kentli halkın gereksinimlerini karşılamak üzere zamanla ayakkabı çeşitleri çoğaldı ve ayakkabıcılık çok gelişti. Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait eski kayıt ve belgelerde ayakkabıcı veya ayakkabı kelimelerine rastlanmamaktadır. Bu esnaf ve sanatkarların adı, babuççu (babuçi), başmakçı, dikici ve haffaf olarak geçmektedir. Eskiden babuççuların ve dikicilerin yaptıkları malları satan tüccara haffaf denmiştir. Bu kelime sonradan bozularak Kavaf olmuştur.

Ayakkabı satıcıları için kullanılan kavaf sözcüğü, giderek üreticileri de kapsadı. Kavaf da çizmeci, yemenici, nalıncı, terlikçi ve pabuççu gibi adlar aldılar.

¹ *Abant İzzet Baysal Üniversitesi nergizpasu@hotmail.com*

² *Gazi Üniversitesi eozdilli@gmail.com*

Osmanlı dönemindeki ayakkabılar, yapıldıkları malzemeye, biçimlerine ve kullanıldıkları yere göre adlar alırdı. Başmak, cimcime, çapula, çizme, yarım çizme, çedik, çedik pabuç, edik, fotin, galoş, mest, kalçın, kundura, merkeb, nalın, sandal, terlik, tomak, yemeni başlıca ayakkabı çeşitleriydi. Genellikle alçak ökçeli ya da ökçesiz, yumuşak deriden yapılan rahat ayakkabılar tercih edilirdi.

Köşkerlik diye bilinen “Deri İşçiliği” Kahramanmaraş’ta önemli el sanatlarındadır. Bu sanatın içinde kendine yer edinmiş olan ve halen daha yapımı sürdürülenlerden belki de en önemlisi çarıklardır.

Çarık, kenarları kıvrılıp iki ucu dikilerek gönden yapılan bir pabuç çeşididir. Ucuzluğu dolayısıyla daha çok köylüler tarafından giyilmektedir. Çarık, herkesçe bilinen biçimi ile daha çok Ön Asya da oturan topluluklar tarafından kullanılan bir ayakkabı çeşidi olmuştur. Hitit kabartmalarında da çok görülen çarık, bu bölgede yaşayan eski ve yeni uluslar tarafından benimsenmiştir. Tarihin çok eski çağlarından beri Türkler, İranlılar, Kafkasya da oturan diğer uluslar tarafından bilinmektedir.

Köşkerlik sanatının içinde üretilen çarıklar günümüzde, modernize edilmiş çarık modelleri ile varlığını sürdürmekte ve Kahramanmaraş’ta Osmanlı izlerinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kahramanmaraş, Ayakkabı, Köşkerlik, Çarık

Abstract

The oldest word used in Turkish in the meaning of shoe is “edik”. Turks in the Central Asia were the experts of producing cloths out of leather and wool. Boot and *çarık* were more widely used shoes.

The types of shoes in the Seljuk and Ottoman period varied in time in order to meet the needs of the army, the officials and urban people and shoemaking improved so much. There is no record dealing with shoe and shoemaking in the documents in the period of Ottoman Empire. The handicraft artist was called “babuccu” (babuci), “başmakçı”, “sewer” and “haffaf”. The tradesman buying the goods produced by babuccu and sewer was called haffaf. This word was turned into “kavaf” later on.

The word kavaf used for shoe sellers comprised the products in time. Thus, the kavafs were given names such as boot maker, yemeni maker, nalın maker, slipper maker and pabuccu.

Shoes produced in the period of Ottoman were given names according to the materials they were produced of, the shapes and the places they were used. The shoe names in those days were as follows: Başmak, cimcime, *çapula*, *çizme*, *yarım çizme* (small boot), *çedik*, *çedik pabuç*, *edik*, *fotin*, *galoş*, *mest*, *kalçın*, *kundura*, *merkub*, *nalın*, *sandal*, *terlik*, *tomak*, *yemeni*. Mostly those with low heels or without heels, and the ones made of soft leather were preferred.

“Leather Handicraft” known as *köşker* was one of the most important handicraft arts. The most significant one in this handicraft art and the one still being produced is *çarık* making.

Çarık, is a kind of shoe whose leather edges are bended and sown. As it is affordable, it is often preferred by villagers. With its mostly known shape, *çarık* is a kind of shoe particularly used by the communities living in minor Asia. Found in Hittites reliefs, *çarık* was adopted by the oldest and newest nations living in the region. It is known that it has been used by Turks, Iranians, and communities living in Caucasias for a long time.

*Çarık*s produced within the art of *köşker*, is still trying to survive with modernized models and contribute to follow up the traces of Ottoman in the city of Kahramanmaraş.

Keywords: Kahramanmaraş, Shoe, Köşker, Çarık

Giriş

El sanatları, toplumların çeşitli gereksinimlerini karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Her toplumun kendine özgü el sanatı vardır. Bu sanatlar, toplumların ekonomik durumlarına ve yaşam biçimlerine göre farklılıklar göstermektedir. (İbrahimgil, 2003: s.79)

Anadolu'da dericilik çok yaygın olarak kullanılan bir el sanatı idi. Osmanlı imparatorluğu ordularının bütün deri ihtiyacı mütehasıs işçiler tarafından karşılanmaktaydı.

İnsanlık tarihinin başladığı ilk andan itibaren, beslenme, korunma ve savunma gibi gereksinimlerini karşılamak amacı ile avladıkları hayvanlardan yararlanan insanlar bu hayvanların derilerini de kullanım eşyaları yapımında kullanmışlardır. Ayaklarını korumak amacıyla yaptıkları ayakkabılar ise en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevcut kaynaklara göre ayakkabıya ait ilk bulgulara Avrupa (İspanya, Fransa, İtalya) daki mağaralarda rastlanmaktadır. M.Ö. 12000-15000 yıllarında İspanya'nın doğusundaki paleolitik mağara resimlerinde erkeklerin deri, kadınların kürk çizme giydikleri görülmektedir.

Mısırdaki yaygın olarak sandalet kullanılırken Anadolu'da Hititler, bugün kullanılan çarıklara benzer ayakkabılar giyerlerdi.

M.Ö. 14. yüzyılda Alacahöyük'te bulunan Asur ve Hitit kabartmalarındaki figürlerde taban köselesi önde, yukarı doğru kıvrık bir burun oluşturan tarzda yapılmış çarıklar görülmektedir. (Yıldız, 1993: s. 4)

1. Türklerde Ayakkabı ve Ayakkabıcılık

Araştırmalara göre, Türk dilinde ayakkabı anlamındaki en eski sözcük "edik"tir. Orta Asya Türkleri'nde edik; çizmeye benzer konçlu bir ayakkabıdır. Edik sözcüğünün 8. yüzyılda Orhun Yazıtları'nda geçmesi, o dönemde Türkler'in çizme, bot giydiklerini ortaya koymaktadır.

Anadolu Türkleri'nde ayakkabıcılık sanatı ile ilgili en eski bilgilere İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nde rastlanmaktadır. İbn-i Batuta 1330 yılında Antalya'da dikicilerin bulunduğunu ve Anadolu Selçuklu Devleti zamanında ayakkabıcıların belli bir organizasyon içinde olduklarını göstermektedir. Eski kayıt ve belgelerde ayakkabıcı veya ayakkabı kelimelerine rastlanmamakla birlikte, bu esnaf ve sanatkarların adı babuççu, başmakçı, dikici, haffaf olarak anılmaktadır.

Ayakkabı, insanoğlunun ihtiyacını karşıladığı gibi kimi zaman da statü

II. Salon IV. Oturum

sembolü haline gelmesi engellenemeyen bir kullanım eşyası olmuştur.

Çizme başta olmak üzere çarık, başmak gibi ayakkabı türleri Orta Asya'da en çok kullanılan ayakkabılardır.

En güzel ayakkabı örnekleri Osmanlı döneminde saray atölyelerinde üretilmiştir. Türklerin kırmızı sahtiyan (keçi) derisinden ürettikleri ayakkabıların ünü tüm Avrupa'da bilinmektedir (Katlı, 1997: s. 33)

Osmanlı Dönemi'nde üretilen ayakkabıların ortak özelliği, kök ve toprak boylarla rendelenmiş yedi ayrı hayvan derisinden elde yapılmış olmalarıydı. (Çakıroğlu, 1989: s. 14)

Birkaç ustanın, kişisel çabalarıyla yaşatmaya çalıştığı el sanatlarından olan çarık yapımı günümüzde geçerliliğini kaybetmekle yüz yüzedir.

2. Kahramanmaraş'ta Köşgerlik

Mahalli tabiriyle köşgerlik diye bilinen "Deri İşçiliği" Kahramanmaraş'ta önemli bir el sanatıdır.

Önceden Köşgerler Çarşısı, Kapalıçarşı'nın (XVI. yy. sonları) bünyesinde yer almaktaydı. Kapalıçarşı'nın doğu sokağında bezirganlar, orta sokağında kavafılar, günümüze gelmeyen batı sokağında ise köşgerler bulunuyordu. Maalesef Kapalıçarşı'nın köşgerler sokağı, yol açmak gayesi ile 1948 yılında belediye tarafından yıkılmıştır. Yıkılan dükkanların bazılarının izleri günümüzde görülmektedir. Daha sonra 1960 yıllarda Semerciler Çarşısı'nın alt kısmına betonarme olarak yeniden Köşgerler Çarşısı yapılmıştır. Önceden tamamen köşgerlerin çalıştığı bu çarşıda bugün 3 köşger dükkanı kalmıştır. Ayrıca tarihi çarşının muhtelif yerlerinde 10 civarında köşger dükkanı daha bulunmaktadır. Kahramanmaraş'ta geleneksel yöntemle elde tabaklanan sığır derilerine "gön" modern deri fabrikalarında kimyasal maddelerle işlenen sığır derilerine de "kösele" denilmektedir. Kahramanmaraş'taki köşgerler gönlerin köseleye göre hem daha sağlam hem de daha sağlıklı olduğunu belirterek ürünlerin tamamında "gön" kullanmaktadır. (Özkarıcı, 2006: s.4)

Derilerin boyanması sırasında kök ve toprak boylar kullanılmaktadır. Deri kuru iken boya kaynatılır ve sıvı hale getirilir. Boya ılık bir durumdakken keçe ile derinin üzerine önce birinci kat, kuruduktan sonra ikinci kat sürülür. Boyama işlemi bittikten sonra yıkanarak kurutulur ve kullanılacak hale getirilmiş olur. Siyah boya topraktan; kırmızı boya nar yaprağı ile koyun kanının kurutulmuş karışımından; sarı boya ceviz ağacı ile yaprağından; portakal boya nar ağacının kök ve yaprağından; yeşil boya zeytin kökü ile tuz karışımından; mor ve mavi boya ise deniz kumu ve cam boncuk hammaddesinden elde

edilmektedir.(Özkarıcı, 2006: s.5)

Kahramanmaraş'taki Osmanlı çarıklarının yapımında kullanılan mor boya salyangoz kabuğu ve bitki özlerinin karışımından yapılmaktadır.

Köşgerlik ürünlerinin, derisinden ipliğine kadar bütün malzemeleri elde imal edilmektedir. İmalatın hiçbir aşamasında kimyasal madde kullanılmamaktadır. Köşgerlik sanatının genelinde manda-sığır(gön), koyun (meşin) ve keçi(sahtiyan) derisi kullanılmaktadır. Derilerin boyama aşaması, ağaç ve bitki köklerinden, toprak boyadan yapılan kök boya ile yapılmıştır. İplikler saf pamuktan olup, balmumu ile mumlanarak suya ve çürümeye karşı dayanıklı olması ve dikiş esnasında ipin daha rahat hareket etmesi sağlanmaktadır. Köşgerlik ürünlerinde dolgu malzemesi olarak ve ayaktaki teri kendi bünyesine çekmesi için killi toprak ve çiriş karışımı kullanılmaktadır. Bu madde çiriş otunun kökünün öğütülmesiyle yapılan ve su ile karıştırılarak tutkal gibi kullanılan esmer, sarı bir tozudur. Çiriş tozuna suyun bir defa dökülmesi gerekmektedir; eğer fasıllı olarak iki defa su dökülürse çiriş yapıştırma özelliğini kaybetmektedir. Buna “çiriş küstü” denmektedir. Kimyasal yapıştırıcı kullanılmak istense bile deri yağlı olduğu için hiçbir kimyasal maddeyi kabul etmemektedir. Ayrıca önceden yemeni, edik, postal gibi ayakkabıların iç tabanı ile alt tabanı arasına killi toprak konulurdu. Böylece killi toprak vücutta biriken elektriği toprağa aktardığı gibi, sıcak ve soğuğa karşı yalıtım fonksiyonuna sahip olmaktadır.

Kahramanmaraş'ta köşgerlik sanatı 1940'lı yıllara kadar en parlak dönemini yaşamış ve imal edilen ürünlerin geneli ihraç edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkede ayakkabı fabrikalarının açılmasıyla köşgerlik mesleği de gerilemeye başlamıştır. Günümüzde ise kazancın az olması ve ürünlerine yeterli talebin olmaması sebebiyle yeni ustalar yetişmemektedir. Bundan dolayı köşgerlik yok olmakla karşı karşıyadır.

Kahramanmaraş'ta sadece turistik amaçlı üretim yapan iki atölye canlılığını kısmen sürdürmektedir. Bu atölyelerde üretilen ayakkabılar 1800'lü yıllarda köşger diye adlandırdığımız ayakkabı yapım ustalarından Salman Kopar, ondan sonrada 1800'lü yılların sonunda oğlu Mehmet Kopar, 1944 yılında Mehmet oğlu Alaattin Kopar, 1975 yılında Alaattin oğlu Hüseyin Kopar, 1998 yılında Alaattin Oğlu Mehmet Kopar ve 2000 yılında Hüseyin oğlu Fatih Kopar dedelerinden bu yana gelen sanatı yaşatmaya çalışıyorlar. Şu anda ise Alaattin Kopar sağlık sorunları nedeniyle üretimi bırakmış olup oğulları Hüseyin ve Mehmet Kopar bu aile mesleğini devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

Kahramanmaraş'ta sadece iki atölyede yapılan bu ürünlerin, günümüzde imalatı tek olup, tarihi Selçuklulardan Osmanlılara kadar uzanan ayakkabılar üretilmektedir. Bu ürünlerde kullanılan teknikler kolaylık sağlayacak yardımcı gereçler haricinde değişime uğramadan günümüzde aynı şekilde varlığını devam ettirmektedir. Turistik amaçlı ürünler yurt içi ve yurt dışında pazarlanarak,

II. Salon IV. Oturum

geleneksel el sanatlarımızdan olan bu sanat zor şartlar altında da olsa yaşatılmaya çalışılmaktadır.

3.Köşgerlikte Kullanılan Araç-Gereçler

3.1.1. Endaze(Endeze): Köşgerlik ürünlerinde kullanılacak derilerin kesiminde kullanılmak üzere, modele uygun şekillerde el ile kesilen karton veya deri parçasından elde edilen bir kılavuz araçtır. Günümüz ayakkabıcılığında kullanılan stampa ile aynı işleve sahiptir.

3.1.2. Tezgâh: 80 cm çaplı ve 60-70 cm arasında yüksekliğe sahip ceviz ağacından kesilmiş kütük parçasına takılan 3 kısa ayakta oluşan köşgerlik aracıdır.

3.1.3. Köşker İğnesi: Yorgan iğnesi kalınlığında 8–10 cm uzunluğunda elastiki, ucu küt tel gibi bir alettir. (Kayabaşı&Özdemir, 2005: s. 77),

Saya iğnesi ile aynı işleve sahiptir.

3.1.4. Dönder Ağacı: Dikişi tersten yapılan köşgerlik ürünlerinin yüzüne çevrilmesi için kullanılan 50 cm boyunda 5 cm kalınlığında bir ağaç parçasıdır.

3.1.5. Levger: Deriye kalıbın üzerinde şekil vermek, ütöleme ve parlatma yapmak için kullanılan ucu sivri gürgen yada palamut ağacından yapılan 20-25 cm uzunluğunda bir araçtır.

3.1.7. Eğe: Bıçakların keskinliğini sağlamak için bileme yapmaya yarayan 30–35 cm uzunluğunda, çizgili 3 yüzeye sahip, plastik veya tahta saplı çelik araçtır.

3.1.8. Kerpeten: Alt tabanları kalıba yerleştirirken nemli köseleyi uçlarından çekmek için kullanılır.

3.1.9. Tahta ve Plastik Kalıplar: Köşgerlik ürünlerinin şekil alması için kullanılan farklı ayak boylarına sahip ucu sivri tahta ya da plastikten yapılmış kalıplardır.

Dikimi yapılan köşgerlik ürünleri ıslak halde iken bu kalıplara yerleştirilir ve taban ve yüz kısmında gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra kurumaya bırakılır.

3.1.10. Muşta: Deri dövmek, gön ve kayışları düzeltmek, derileri dana astarına yapıştırmak 8–10 cm boyunda üstü avuca sığacak büyüklükte, küre şeklinde ve kürenin altındaki bir girintiden sonra gittikçe genişleyen bir huni biçimindedir. (Gökçesu, 2002: s. 30)

3.1.11. Biz: Çeşitli amaçlarla kullanılan ucu sivri çelik ve tahta ya da plastik bir sapa sahip aracın adıdır. Kahramanmaraş'ta Osmanlı çarıklarında kullanılan bizin farkı ucunun yilandili şeklinde olmasıdır. Bu bizin özelliği deriyi parçalamadan keserek ipliklerin içeriden rahat geçmesini sağlamasıdır.

3.1.13. Demir Keski: 15 cm boylarında bir demir parçasının uç kısmının yassılaştırılıp keskinleştirilmesi ve bir sap takılması ile oluşturulan bir bıçak çeşididir. Kahramanmaraş'ta keski tabanda kullanılan gön derilerin tıraşlanmasında ve kesim işleminde kullanılır.

3.1.13. Örs: L biçiminde, iri bir demirin, kalınca bir ağaç kütüğüne baş

aşağı çakılması ile yapılmış yardımcı bir tezgâhtır. (Kayabaşı&Özdemir, 2005: s. 77)

3.1.14. Ökçe Demiri: Kalıba gerilen köşgerlik ürünlerinin kuruduktan sonra kalıptan rahat ve düzgün çıkmasına yardımcı olan ayakkabı çekeceğine benzer fakat daha geniş bir yüzeye sahip demirden yapılmış bir araçtır.

3.1.15. Pamuk İplik: Pamuğun elde bükülmesi sonucu elde edilen ipliklerdir. Bal mumu ile mumlanması yapılan iplikler daha sağlam olur ve el dikişinde kullanılır.

Kahramanmaraş'ta yapılan Osmanlı çarıklarında kullanılan iplikler pamuğun en iyi üretim yeri olma özelliğine sahip olan Adana'dan getirilmektedir.

3.1.16. Deri Şeritler: Kesilerek ip haline getirilmiş keçi ve koyun derisinden yapılan derilerdir. Köşgerlik ürünlerinde biyelerde ve bağcık olarak kullanılır.

3.1.17. Bal Mumu: İpliklerin kullanımında kolaylık sağlamak ve sağlamlığını arttırıp çürümesini engellemek amacıyla kullanılır.

3.1.18. Çiriş: Çiriş bitkisinin köklerinden elde edilen taban ile astar derisi arasında kullanılan, killi toprağı yapıştırmada kullanılan bir nevi tutucu dolgu malzemesidir.

4. Köşgerlik ürünleri

Kahramanmaraş'ta günümüzde yapılan köşgerlik ürünlerini iki grupta sınıflandırabiliriz.

4.1. Birinci grup geleneksel köşgerlik ürünleri: Kırsal kesimde yaşayan insanlar ve bazı ağır iş kollarında çalışan kişilerin tercih ettikleri ürünlerden oluşur.

41.1. Yemeni: Kısa kenarlı, kırmızı, sarı, siyah vb. renkte sahtiyandan(keçi derisi) yapılan yüzyıllar boyunca asker ve halk tarafından giyilmiş, ince ökçeli ve üstü kapalı, bir ayakkabı çeşididir. (Koçu,1962: s. 246)

Üstü (saya) siyah ve kırmızı dana derisinden, tabanı daha kalın olan sığır ve manda derisinden(gön) dikilen topsuz ayakkabılara denilmektedir. Kahramanmaraş'ta yemeniciliğe "köşgerlik", yemeni yapan ustalara da "köşger" adı verilmektedir. Kahramanmaraş ve Gaziantep yöresinde, yemeni ilk defa "Yemen-i Ekber" isminde bir kişi tarafından icat edildiği için ayakkabıya bu ismin verildiği rivayet edilmektedir. (Özkarıcı, 2006: s.7)

Osmanlı zamanında her kesimden insan bu ayakkabıları giyerdi. Gündelik ayakkabı olarak kullanılan yemeni aynı zamanda sosyal statü göstergesiydi. O zamanlar kadınlar çarşaf giydikleri için, evli mi, bekar mı olduğu yemeninin renklerinden belli olurdu. Siyah yemeniyi, dul kadınlar, kırmızı yemeniyi nişanlılar, yeşil yemeniyi evli kadınlar, turuncu yemeniyi sözlü kadınlar, sarı

II. Salon IV. Oturum

yemeniyi ise genç kızlar (15 yaş altı) giyerdi. Yemeninin renginden çarşafın içindeki bilinirdi.

Bu ayakkabı türlerinde daha çok siyah renkte sığır derisi tercih edilir. Siyah deriden yapılan yemenilerde; erkek yemenilerinin arka tarafı kulaklı olurken, kadın yemenileri kulaksız yapıldı. Ayrıca önceden kadın yemenilerinin topuk kısmına nalça çakılırdı.(Özkarıcı, 2006: s. 8)

Resim 1. Yemeni

4.2. İkinci grup geleneksel köşgerlik ürünleri: Turistik amaçlı imal edilen ürünlerden oluşur.

Gül Şefdeli Yemeni : Arka topuk kısmında kulağı olmayan ayağın üst ön kısmının yuvarlak olduğu genelde kırmızı renkli bir çarık modelidir. Osmanlı'da genelde erkeklerin kullandığı yemenilerdir. Dışarıda giyilirdi. Günümüzde nostalji olsun diye evde giyilir. Turistik amaçlı yapılmaktadır.

Gül şefdeli yemeni özellikle Kurtuluş Bayramı'nda çeteler tarafından giyilerek, çetelerin Kurtuluş Savaşı'ndaki kahramanlığını ve mağrurluğunu simgelemektedir.(Özkarıcı, 2006:s.8)

Resim 2. Gül Şefdeli Yemeni

4.2.1. Edik: Eskiden bayan ve erkekler için yapılan, kısa ve konçlu bir ayakkabı türüdür. Kahramanmaraş'ta 1950'li yıllara kadar giyilen konçlu, ökçesiz ve uçları kıvrık çizmelere edik denilmektedir, daha çok kadınlar tarafından giyilmiştir. Erkeklerin giydiği ediklerin konçların uzunluğu 40 cm

iken kadınların ki yarım konçlu yapılmıştır. Ayrıca kadın ediklerinin topuk kısmına nalça çakılarak, erkek ediklerinden ayrılmaktadır.

Evliya Çelebi Maraş'lı kadınların “sarı çizme (edik)” giydiklerini ifade etmektedir. Kahramanmaraş'ta çeşitli renk ve kalıbyıyla birçok tipte yapılan edikler; “rüzgar, kabarüzgar, ulu-orta, ortaayak, uluayak, kıçayak, köşgerce, hemzeca, tabakayağı, kelik ve yassı” gibi isimlerle gruplandırılmıştır. Ediklerin kırmızısını genç kızlar, sarısını yeni gelin olanlar, yeşilini evli kadınlar, siyah renklisini de dul kadınlar giyerdi. (Özkarıcı, 2006: s. 8)

Resim 3. Edik

Ediğin taban kısmında manda derisi, yüzünde dana veya inek derisi, iç kısmındaki astarda koyun derisi, kenar kıyılarında keçi derisi kullanılmaktadır.

4.2.2. Nakışlı Postal: Bu ürüne nakışlı postal denmesinin sebebi, arka tarafında biri üstte, biri de tabana yakın yerde deriden nakışlar yapıldığı için bu ismi almıştır. Nakışlı postalı daha ziyade devlet adamları giymiştir. Bu ayakkabı, alt kısmı manda, yüz kısmı(saya) dana, kenar ve kıyı tarafları ise kuzu derisinden yapılmış olan çizme türüdür. Nakışlı postalarda sarı, siyah, kırmızı ve yeşil olmak üzere farklı renkte deriler bir arada kullanılmaktadır.

Resim 4. Nakışlı Postal

4.2.3. Fatih Yemenisi: Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet zamanında giyildiği için bu yemeniye Fatih Yemenisi adı verilmiştir. Dulkadir Beyliği hükümdarı Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun, Fatih Sultan Mehmet ile 1450 yılında evlenerek Osmanlı sarayına gelin gitmiştir. Sitti Hatun'un 40 katır yükü tutarındaki zengin çeyizleri arasında Maraş'a mahsus Türk el sanatlarının nadide örneklerinden sınırsız işi(Maraş işi), saracılık ve köşgerlik gibi ürünler de bulunmaktaydı. Muhtemelen “ Fatih Yemenisi” ve “Saray yemenisi” denilen

II. Salon IV. Oturum

ayakkabıların da düğün hediyesi olarak, Sitti Hatunun çeyizleri arasında yer aldığını ve Osmanlı sarayına bu şekilde girdiğini sanmaktayız.

Fatih yemenilerinde sarı, siyah, kırmızı ve yeşil olmak üzere dört farklı renkte deri kullanılmaktadır. (Özkarıcı, 2006: s. 10) .

Resim 5. Fatih yemenisi

4.2.4. Saray Yemenisi: Osmanlılar zamanında devlet adamlarının terlik niyetine sarayda giydikleri bu ayakkabıya saray yemenisi denilmiştir. Bu yemeninin üstü taban kısmı tamamen dana derisinden yapılır. İç ve taban astarlarında koyun derisi (meşin), kenar kıyılarında ise keçi derisi(sahtiyan) kullanılır. Bu ayakkabı çeşidi sarı, siyah, yeşil, kırmızı ve kavun içi olmak üzere beş renkte deri kullanılarak imal edilmektedir. (Özkarıcı, 2006: s. 11)

Resim 6. Saray yemenisi

4.2.5. Tokalı Osmanlı Yemenisi: Tokalı Osmanlı Yemenisi, Fatih Yemenisi gibi aynı biçimde ve aynı malzemeler kullanılarak imal edilmektedir. Fakat üstten ayakkabıyı bağlamak için tokalı bağcık yapılmış olmasıyla Fatih yemenisinden ayrılmaktadır.

Resim 7. Tokalı Osmanlı Yemenisi

4.2.6. Kelik: Bir nevi kısa bot sayılan, Osmanlı devrinde çok giyilmiş

olan ve postala nazaran daha sade ve yazlık olarak yapılmış ayakkabı türüdür. Taban manda, yüzey(saya) dana, kenarlıklar(kıyı) ise koyun derisinden yapılır. Bu ayakkabıda kırmızı, yeşil, siyah ve sarı olmak üzere dört farklı renkte deri kullanılmıştır.

Kahramanmaraşlı köşger Alaaddin KOPAR ve oğlu Hüseyin Kopar, yurtdışında yabancılar tarafından çekilen “Büyük İskender”, “Harry Potter” ve “Truva” gibi filmlerde rol alan sanatçıların giymesi için yaklaşık 3.000 çift “kelik” dikerek ihraç etmiştir.

Resim 8. Kelik

4.2.7. Karadağ Çarığı: Genelinde köylerde oturan insanların kış mevsiminde uzun işlenmiş kalın, kıllı çoraplarla giydikleri bir ayakkabı çeşididir. Bu ayakkabı çeşidinde sarı, siyah, kırmızı ve yeşil olmak üzere dört farklı renkte deri kullanılmıştır.

Resim 9. Karadağ Çarığı

4.2.8. Ham Çarık: Bu çarık türüne “su çarığı” da denilmektedir. Tamamen sığır derisinden yapılan çarık, çeltik(pirinç) tarlalarından suyun içinde çalışan işçiler tarafından giyilmekteydi. Çarığın içine dolan suyun rahatlıkla dışarı çıkması için uç kısmı açık yapılmıştır. (Özkarıcı, 2006: s. 12)

Resim 10. Ham Çarık

II. Salon IV. Oturum

4.2.9. Kılılı Çarık: En eski model kılılı çarık derinin doğal hali önceden işlenmeden dana derisinden yapılmakta iken günümüzde kılları çabuk dökülmesin diye deri önce işlemden geçirilmektedir. (Karaboğa, 2012)

Resim 11. Kılılı Çarık

4.2.10. Terlik: Tabanı köseleden üstü deri ya da diğer malzemelerden yapılabilen genellikle ev içinde giyilen ayakkabı çeşididir. (Koçu, 1967: s. 148)

Kahramanmaraş'ta önceden daha yaygın bir şekilde üretilen terlik; gelin, damat ve sünnet çocuğu terliği şeklinde yapılmaktaydı. Günümüzde ise turistik eşya olarak yerli ve yabancı turistlere satılacak ürün yapımına dönüşmüştür.

Günümüzde şehirde çeşitli biçimlerde terlikler üretilmektedir. Bunlardan birisi "Fatih Yemenisi" biçiminde yapılan terliktir. Bu terliğin saya kısmında dana derisi, taban kısmında manda ve sığır derisi, iç ve taban astarında ise koyun derisi kullanılmaktadır (Özkarıcı, 2006:s. 13).

Resim 12. Saray terliği

4.2.11. Mest: Sayası ve tabanı yumuşak keçi derisinden yapılan, astarsız, kısa konçlu ve ayakkabı içine giyilen bir ayakkabı çeşididir. (Akalin, 1993: s. 8054)

Daha çok kış mevsimlerinde giyilen mestin, tabanı kalın dana derisinden, yüz kısmı ise tek parça teke derisinden yapılır.

Resim 13. Mest

5. Günümüzde Köşgerlik ve Osmanlı Çarıkları

Genel olarak baktığımızda bir köşgerlik ürününün yapımında 5 çeşit hayvan derisi kullanılmaktadır. Taban yapımında camız derisi, astar yapımında koyun derisi, saya yapımında dana-inek derisi ve kenar yapımında oğlak derisi kullanılmaktadır. Bu derilerin en güzel özelliği hava almasıdır. Gözenekli olduğu için giyildiği sürece deri yumuşamaktadır.

Kurtuluş Savaşı döneminde Kahramanmaraş'ın yarısından fazlası köşgerdi. Bu meslek fazla kazanç sağlamadığı için şimdilerde rağbet eden yok. Genellikle mart ayı ile kasım ayı arasında çalışmalar yoğunlaşmaktadır. Elde edilen gelir çalışanların yaşamlarını idame ettirmek için ancak yetiyor. 35 yıldır bu işi yapan Vakuf Usta, ilk zamanlarda bir ayakkabının bir küçük altın ettiğini şimdi 60 lira civarında olduğunu söylüyor. Bundan dolayı da bu işi yapacak öğrenecek çırakların yetişmediğini ifade ediyor.

Yapılan araştırma ve görüşmelerde varılan ortak sonuç, Günümüzde köşgerlik mesleğinde, Osmanlı'nın izlerini taşıyan ve ürünleri tamamen el işçiliğine dayalı olarak yapan Kahramanmaraş'ta iki atölye vardır. Hayatta olan en eski köşger olan Alaaddin Usta sağlık nedenlerinden dolayı artık çalışmıyor, ama oğulları ve yetiştirdiği ustalar şimdilik bu mesleğin devamını sağlıyor ve tüm dünyaya tanıtmaya devam ediyorlar. Bu ürünlerin günümüze kadar gelmesinin sebebi ise ayakkabıların tamamen el emeği ile yapılıyor olması, ayakkabı yapımında kullanılan deri kalitesi ve asla taviz verilmeyen işçilik olduğunu ifade ediyor Kahramanmaraş'lı köşgerler.

Yöresel ayakkabılar modelleri tarihte nasılsa aynı şekilde zaman aşımına uğramadan atölyelerde üretilmektedir. Sadece filmler için üretilen ayakkabılarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Aynı işçilikle Roma dönemine ait sandaletler, gladyatör modelleri gibi farklı kültürlere ait çarıklar üretilmektedir.

Köşgerler kazançlarının eskiye göre daha düşük olduğunu ifade etmektedirler. Aynı zamanda ustalar, insanların kullanılan malzeme ve işçilik konusunda bilgi sahibi olmadıklarını düşünmektedirler. Yörede ustalar, maskot

II. Salon IV. Oturum

çarık yapımında ev kadınlarına eğitim vererek ek gelir imkanı sağlanmaktadır.

Köşgerler, önceden fuarlara katıldıklarını ama artık çok fazla gitmediklerini, fuarlarda kendi imkanları ile katıldıkları için bu işin maddi külfetinin ağır geldiğini ifade etmektedir. Köşgerliğin tanıtımının yapılması konusunda valilik ve belediyeden destek beklediklerini, desteklendiklerinde bu sanatın varlığını uzun yıllar sürdürebileceğini düşünmektedir.

Zamanında mehteran takımı ve yeni çerilerinin ayaklarının rahatı için kullanılan bu çarıklar unutulmaya yüz tutmuşken Hollywood filmlerinde yeniden can bulmuştur.

Çarık sektöründe bir ilke imza atan Alaadin Kopar ile Cüneyt Pekcan 1976 yılında sağlam soltu çarık tasarlamışlar ve üretimini gerçekleştirmişlerdir. Bundan sonra ilklerin devamı gelmeye başlamıştır. İlk olarak 1976 yılında Aladdin Kopar'ın "Büyük İskender" filmine çarık yapmasıyla yurt dışı sinema sektörünün kapıları açılmıştır Kahramanmaraşlı köşgerlere. Daha sonra da yurt içinden talepler gelmeye başlamıştır. Bugüne kadar gösterime giren 20 yerli ve yabancı filmde giyilen çarıkları Kahramanmaraş'taki köşger ustaları üretmiştir. Bu filmlerden bazıları şunlardır; "Yüzüklerin Efendisi", "Harry Potter", "Truva", "Eregon", "Kurşun Yarası", "Karaoğlan" ve "Ulak". Türkiye'de Osmanlı çarığı üreten Kahramanmaraş'taki bu iki atölyede, 5 ülkeye yılda 5 bin çift çarık ihracatı gerçekleştirilmiştir. (Kopar, 2012)

Sonuç

Çalışmamız kapsamında, kültürün en canlı örneği olarak gösterilen el sanatı ürünlerden biri olan, makineleşme ve teknolojik gelişmeler karşısında dahi yapıldığı ilk günden beri özelliğini kaybetmeden ve tamamen el işi olarak üretimine devam edilen Osmanlı Çarıkları, sınırlı imkanlarla da olsa yaşam savaşına devam etmektedir.

Toplumumuzun, geleneksel el sanatlarımız ve bunun içinde yer alan köşgerlik konusunda bilgilendirilmesi adına çalışmalar yapılmalı ve bu ürünlerin üretimdeki devamlılığı sağlanmalıdır.

Kaybolmaya yüz tutmuş bu sektöre mesleği devam ettirecek ve sonraki nesillere aktaracak eleman yetiştirilmesi ve mesleğin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda üniversiteler, yerel yönetimler vb. tarafından destek verilmelidir.

Medeniyetin beşiği olan bu topraklar hala dünyayı beslemeye devam ediyor. Bu kültürün bir parçası olan yemeni ve çarıklar yani köşgerlik yüzyıllarca varlığını sürdürerek günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Bundan sonraki nesillere aktarılmasını sağlamak için gereken çaba gösterilmezse tarihin karanlık sayfalarında yok olmaya mahkum olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, S. YILGÖR, A. ve SEYHAN, N. (1993). Ayakkabıcılık Terimleri Sözlüğü. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ATEŞ, H. (2010). Kahramanmaraş, Gaziantep ve Kilis İllerindeki Yöresel Ayakkabıların İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- ÇAKIROĞLU, Ş. (1989). Osmanlı Çarıkları, Köşker Memed ve Diğerleri. Deri Leather Fashion Dergisi, 16, 5.
- GÖKÇESU, Z. (2002). Deri Teknikleri. Ya-Pa Yayınları, Ankara.
- İBRAHİMGİL, M.Z. (2003). Sanat Tarihi 2 Ders Kitabı. Koza Yayın Dağıtım, Ankara.
- KARABOĞA, V. Köşger. Kahramanmaraş, 2012
- KATLI, T. (1997). İç Anadolu Bölgesi Etnografya Müzelerinde Bulunan Deri Ürünlerin Süsleme ve Kompozisyon Özellikleri Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi. Ankara.
- KAYABAŞI, N. ve ÖZDEMİR, M. (2004). Geçmişten Günümüze El Yapımı Ayakkabılar. Milli Folklor Uluslararası Halkbilimi Dergisi, 62, 39-49.
- KAYABAŞI, N. ve ÖZDEMİR, M. (2005). Kahramanmaraş İlinde Ayakkabı Yapımı. Milli Folklor Uluslararası Halkbilimi Dergisi, 17(66), 75-81.
- KOÇU, E. R. (1962). Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü. Sümerbank Yayınları, Ankara.
- KOÇU, E. R. (1967). Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü. Sümerbank Yayınları, Ankara.
- KOPAR, M. (2012) Köşger. Kahramanmaraş.
- KOPAR, H. (2012) Köşger. Kahramanmaraş.
- ÖZKARCI, M. (2006). Kahramanmaraş'ta Kaybolmaya Başlayan Sanatlarımız: Köşgerlik ve Saraçlık. VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Gaziantep.(e-kitap)
- YILDIZ, N. (1993). Eski Çağda Deri Kullanımı ve Teknolojisi. Marmara Üniversitesi Yayınları. No: 540, İstanbul.
- (<http://www.haberler.com/kahramanmaras-tan-carik-ihracati-2930570-haberi/15.08.2011>. Anadolu Ajansı [2930570]). Erişim Tarihi. 13.09.2012
- <http://www.osmanlicarikcisi.com/site/index.php?route=product/category&path=63>.Erişim Tarihi.14.09.2012

**OSMANLI DÖNEMİ MARAŞ'INDAN GÖRSEL
BELLEGİMİZE YANSIYAN SANATSAL ÖRNEKLER ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME.**

Okt. Ali KOÇ¹

Özet

Maraş Osmanlı Devleti idaresinde 16 ile 20. Yüzyıl arasında (1515-1922), ilk 350 yılında eyalet, son 50 yılında da sancak olmak üzere yaklaşık 400 yıl yönetilmiştir. Medeniyetlerin oluşumunda siyasi ve ekonomik faaliyetler kadar, kültür-sanat çalışmalarının da önemli olduğu realitesi bilinmektedir. Burada Osmanlı Dönemi Maraş'ının sanatsal ve kültürel ortamının değerlendirilmesi bağlamında, söz konusu zaman diliminden günümüze yansıyan ve şehirle ilgisi bulunan görsel sanat eserlerinden on adedi tespit edilerek incelemeye alınmıştır. Çalışma içinde, 15. Yüzyıldan iki minyatür, 16. Yüzyıldan üç minyatür, 19. Yüzyıldan iki gravür, iki resim ve 20. Yüzyıldan bir resmin ikonografik değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu çalışmada, incelenen görsel sanat elemanlarının, ne zaman, hangi teknikte, kim tarafından yapıldıkları ve nerede buldukları tespit edilerek, estetik ve teknik çözümlenmelere gidilmiştir. Özellikle gravürler ile resimlerin incelenmesi sırasında, ortaya çıkan oryantalist anlayışın bu eserler üzerindeki yansımaları vurgulanmıştır. Tespitler ve çözümlenmeler sırasında, yerelin ulusala ya da ulusalın yerele yaptığı katkılar, sanatsal ve kültürel çerçevede dikkate alınmıştır. Tarihsel süreç içinde bir Anadolu kenti olarak Maraş'ın kendi özelinde yaptığı, yaşadığı ve yaşattığı görsel sanat unsurlarının, Osmanlı medeniyeti platformuyla olan etkileşimleri üzerinde durulmuştur. Bu incelemelerin neticesinde, günümüz Maraş'ının sanatsal ve kültürel ortamına yansiyabilecek katkılar ile ortaya çıkan problemler belirtilerek, çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Maraş, Sanat, Görsel, Minyatür, Gravür, Resim, Oryantalizm, İkonografi.

*1 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Güzel Sanatlar Bölümü
Öğretim Elemanı, alikoc@ksu.edu.tr*

MARAŞ OF THE OTTOMAN PERIOD ARTISTIC EXAMPLES OF EVALUATION VISUAL MEMORIES OF PROJEKT.

Abstract

Maraş governed Ottoman state 16 th with 20 th century between (1595-1922), the first as a province in 350 years, the last 50 years as a sanjak approximate 400 year. Untill politic and economic activity in formation of civilization, cultur-art works important reality is known, too. Here evaluation of artistic and culturel atmosphere in context Maraş of Ottoman Period. Slice of time is relevant to present day and city reflect in the works of visual art have been investigated by determine 10 number. İn working two miniature from 15 th. century, three miniature from 16 th. century with two gravure, two painting from 19 th. century and one painting from 20 th. century iconographic image were analyzed. This Study, investigated componant of visulal art when, which technigue, where they are located and identified and by whom were established, there has aesthetic and tecnical analysis. Especially during the examination of engravings and paintings, these works are accuring on the reflections of orientalist understanding is emphasized. Determinations and analyzes local, local or national local his contributions to national artistic and culturel context are taken in to consideration. İn the case of Anatolian City of Maraş in the historical process its own, lives and to keep alive on the elements of visual art, Ottoman civilization focused on the interections platform. As a result of these investgations, with to days of Maraş contributions reflected the artistic and culturel environment of problem by specifging solutions are presented.

Key words: Ottoman, Maraş, Visual, Miniature, Gravure, Painting, Orientalism, İconography.

1. Giriş

1299 yılında Bilecik’te temelleri atılan, akabinde devlet haline gelen, daha sonra üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar 623 yıl tarih sahnesinde kalır. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, kendisi gibi Anadolu’da kurulan yirmiden fazla Türk Beyliğini aşama aşama kendi topraklarına katarak ilerleyişini sürdürür. Bunlar arasında Maraş ve çevresinde hüküm süren Dulkadirli Beyliği, Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil olan en son beyliklerden biridir. Osmanlı Devleti’nin 9. Padişahı Yavuz Sultan Selim döneminde, Andırın yakınlarında bulunan Turna Dağı civarında, 1515 yılında yapılan savaşta Dulkadirli Beyi Alaüddeve Bozkurt, Hadım Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna yenilir. Böylece Dulkadir Beyliği’nin bağımsızlığına son verilerek, Osmanlı Devleti içinde bir beylerbeylik haline getirilir (Gökhan, 2012:213-215). Neticede Dulkadir Beyliği’nin 1515 yılında Osmanlı topraklarına katılmasıyla Maraş ve çevresi, 1922’ye kadar Osmanlı idaresi altında kalır. Şu halde üç kıtayı 623 yıl yöneten Osmanlı Devleti’nin, son 407 yılında bir Osmanlı Dönemi Maraş’ından söz etmek mümkündür. 1515 yılında Osmanlı Devleti’ne katılan Maraş ve çevresi 1531’de Dulkadir Beylerbeyliği (Vilayet-i Zulkadiriye) adı altında Maraş Eyaleti şekline dönüştürülür. 1867 yılında yapılan bir idari yapılanma sırasında Maraş, Halep vilayetine bağlı bir sancak olurken, 1915’te de Halep’ten ayrılp müstakil sancak (livâ) biçimine getirilir (Gökhan,2012:308-310). Dolayısıyla Osmanlı Dönemi Maraş’ının idari yapılanmasının ilk 351 yılında eyalet, son 56 yılında da sancak yönetim biçimi ortaya çıkar. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun en büyük idari birimlerini eyaletler oluşturmaktaydı. Osmanlı eyaletlerinin üç kıta üzerindeki yaklaşık sayısı otuz iken, Anadolu topraklarındaki sayısı on kadardı. Maraş şehri Osmanlı Devleti’nin tüm dünyaya hükmettiği dönemlerde, Anadolu’daki en önemli on büyük şehirden biri olarak 350 yıl tarih sahnesinde kalır.

Osmanlı Devleti hâkim olduğu geniş coğrafyalar üzerinde ve varlığını devam ettirdiği uzun zaman diliminde doğal olarak sosyal, siyasal, sanatsal, kültürel ve ekonomik mücadeleler içinde bulunur. İmparatorluğu yöneten padişahlar, dünyaya hükmetmek ve büyük devlet olmak için, sadece askeri başarıların yeterli olmadığını bilecek kadar bilgili, erdemli ve bilinçlidirler. Bir toplum için askerî, siyasî ve iktisadî çalışmalar kadar, sanatsal ve kültürel çalışmalarında elzem olduğu konusunda gerekli donanıma sahiptirler. Hatta birçok padişah bizzat sanatsal çalışmalar yapmış ve bu konuda ne kadar şuurlu olduklarını göstermişlerdir. Bu bağlamda, hattat, ressam, nakkaş, musavvir, şair, kakmacı ve süslemeci kimliklerini taşıyan birçok Osmanlı padişahı vardır (Alderson,1998:195-196). Osmanlı ülkesinde, özellikle İstanbul’da Topkapı Sarayı ve çevresinde, yönetim tarafından desteklenerek icra edilen sanatsal çalışmaların, imparatorluğun en önemli idari birimlerinden olan eyaletlere yansımalarının olmaması imkânsızdı. Bu tarz faaliyetlerin günümüzün

büyükşehirleri konumundaki eyaletlerde yapılması, bazı sanat yazarları tarafından 'Eyalet Üslubu' olarak da adlandırılmaktadır (Arslan Sevin,2006:17-21).

Osmanlı'ların önemli eyaletlerinden biri olan Maraş ile ilgili görsel hafızamıza hangi sanatsal çalışmalar yansımıştır? Bu eserler hangi dönemlere ait olup hangi olayları anlatmaktadır? Eserleri yapan sanatçılar kimdir? Eserin sanatsal değeri nedir, şu anda nerededir ve hangi teknikle yapılmıştır? Bu ve benzer sorular kapsamında söz konusu görsel malzeme, biçimsel ve içeriksel yönlerden değerlendirilecektir. Sanatın tarihsel yönünün araştırılmasında, yazılı belgeler kadar, görsel belgelerin de çok önemli olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan görsel materyallere bakıldığında zaman, yazılı materyallerin çok daha ötesinde bilgiler verdiğine şahit olunur. Görsel sanat malzemesinin ikonografik çerçevede değerlendirilmesi sırasında yapılacak yorumlar, onun daha farklı bilgiler taşıdığı gerçeğini ortaya çıkarır. Geleneksel sanatımız ile kültürümüzün yaşanmasının ve yaşatılmasının itici gücü olan ve görsel dünyamızı meydana getiren bu belgelere sahip çıkmak gerekir. Bu gerçekler etrafında, Osmanlı Dönemi Maraş'ından 15. Yüzyıla ait iki minyatür, 16. Yüzyıla ait üç minyatür, 19. Yüzyıla ait iki gravür, iki resim ve 20. Yüzyıla ait bir resim bu çalışmada incelenecektir. Osmanlı Dönemi araştırmalarında, kentin görsel hafızasını oluşturan bu tarz çalışmalar payitaht İstanbul için yoğun olarak yapılırken, Anadolu kentleri için az sayıda yapılmıştır. Bu çalışmaların kısıtlı olduğunu bilerek ve Maraş için de bir ilk olmasının güçlüğüne dikkate alarak, elde ettiğimiz görsel belgeleri paylaşmak hedefindeyiz. Tarafımızdan tespit edilen bu eserler, tarihsel ve belgesel malzeme olarak, sanatsal olgular etrafında, ikonografik çözümleme yöntemleriyle minyatürler, gravürler ve resimler başlıkları altında değerlendirilecektir.

Minyatürler

Tarihsel Türk sanatı sürecinde karşımıza çıkan minyatürler kendisi küçük, ama etki alanı çok büyük sanat eserleridir. Fransızcadan dilimize geçen minyatür kelimesi, Türkçede nakış, resim ya da tasvir kelimeleriyle ifade edilir. Minyatürler el yazma kitapların içinde bulunur ve yer aldığı kitabın içindeki bilgileri, olayları ve hikâyeleri açıklamaya yönelik olarak yazılmış, küçük, renkli resimlerdir. Minyatür yapan sanatçılara nakkaş veya musavvir denir. Kökleri Orta Asya Türklerine kadar giden minyatür sanatının Osmanlı Devletinde büyük bir Türk sanatı haline gelişi yükselme döneminde gerçekleşir. Osmanlı yönetimi tarafından himaye edilen minyatür sanatçıları Topkapı Sarayı içinde kendilerine ayrılan bölümde Ehl-i Hiref teşkilatına bağlı olarak hattatlarla ve müzehhiplerle birlikte çalışıyorlardı (Mahir,2005:7-11). Bu grupta çalışan sanatçılar; tarihçiler, edebiyatçılar, coğrafyacılara v.b. tarafından hazırlanan bilgileri yazmak, süslemek ve resimlendirmekle görevliydi. Nakkaşlar, kendilerine aktarılan olayları ve olguları bazen yerinde görerek, bazen de dinlediklerinden yola çıkıp hayali (imgesel) olarak resmediyorlardı.

II. Salon IV. Oturum

Osmanlı Döneminden önce Maraş'ta hüküm sürmüş olan Dulkadirli Beyliği dönemine ait olarak tespit edilen 5 adet minyatür, ayrı bir başlıkta değerlendirilmesi gerektiği düşüncesiyle, bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Söz konusu bu minyatürler Dulkadirli Beylerinden Alaüddevle Bey ile Safevi hükümdarı Şah İsmail arasında 1500 ile 1524 yılları arasındaki ilişkileri ve rekabeti anlatmaktadır (Musalı, 2012: 399-420). Bu minyatürlerin yer aldığı, "Tarih-i Âlemâra-yı Şah İsmâ'il" (Şah İsmail Tarihi) adlı el yazması eser, İran'da 17. Yüzyılda -1689 yılında- anonim şekilde yazılmış ve İran'lı minyatür sanatçısı Muîn Musavvir (D.1638- Ö.1697) tarafından resimlendirilmiştir. Eser İran'ın Tahran kentindeki Rıza Abbasi Müzesi Kaligrafî Bölümünde 600 numarada kayıtlıdır. Bu minyatürlerden dördünde Dulkadirli hükümdarı Alaüddevle Beyin Safevi hükümdarı Şah İsmail ile Maraşta ve Diyarbakır'da yaptığı savaşlar; beşincisinde de Akkoyunlu Beyi Elvend Mirza'nın Alaüddevle Beyin huzuruna çıkması olayı resmedilmiştir (persianpainting.net,2012).

Burada Fatih Sultan Mehmet (15. Yüzyıl) zamanından iki minyatür ile Yavuz Sultan Selim (16. Yüzyıl) zamanına ait üç minyatür gündeme alınmıştır. Fatih Dönemi minyatürlerinde Fatih'in Maraşlı eşi Sitti Hatun, diğerinde de Sitti Hatunun kardeşi Melikşah resmedilmiştir. Yavuz Dönemi minyatürlerinden ikisi Maraş'ta yaşanan olayları anlatırken, üçüncüsü bu minyatürleri hazırlayan sanatçı grubunu çalışırken göstermektedir.

2 a) Fatih Sultan Mehmet'in Maraş'lı Eşi Sitti Mükrimе Hatun'a Ait Olan Minyatür (15. Yüzyıl, Minyatür: 1)

Bu minyatürü 1515 yılı öncesine ait olduğu için konuya dâhil etmekte tereddüt yaşadık. Fakat Sitti Mükrimе Hatun'un (D.1435- Ö.1485) Maraşlı olması ve üzerinde bulunan kıyafetlerde Maraş işi motiflerin yer alması, bu değerlendirmeye almamızı gerekli kıldı. Ayrıca bu minyatür Osmanlı Devletiyle Maraş arasında olan münasebetlerin 1515 yılı ile sınırlı olmadığını; bunun bir arka planının da olduğunu kanıtlamaktadır. Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) Osmanlı padişahları arasında, Dulkadir Beyliği zamanında, 1450 yılında, Maraş'tan evlenen ilk padişaktır (Gökhan,2012:228-231). Fatih'in askeri ve siyasi başarılarının yanında, kültür sanat ve bilime de çok ilgi göstererek, destek verdiği bilinmektedir. Özellikle İtalya'dan ressam ve gravür sanatçıların İstanbul'a davet ederek çalışma yaptırdığı kendi portrelerinden anlaşılmaktadır. Oryantalist anlayışın başladığı döneme denk gelen bu yıllarda, ressamların amacı egzotik bir etki yaratmaktı. Doğulu tipleri doğru olarak gösterme yönünde ressamların herhangi bir çabası yoktu. Tiyatroda ya da resimde Türklerin, İranlıların, Tatarların ve Hintlilerin kıyafetlerinden motifler alınıyor ve bunlar rastgele bir biçimde birleştiriliyordu (Germaner&İnankur,1989:11). Sitti Hatun'a ait olan minyatür işte böyle bir ortamda yapılmıştır.

Bu minyatür, özellikle Türk Tarihi üzerinde çalışan, Alman tarihçilerinden Franz Babinger (D.1891-Ö.1967) tarafından Avrupa'daki el yazma kitaplar arasından görülerek tespit edilmiştir. Minyatürün orijinali, İtalya'nın Venedik şehrinin ünlü 'Biblioteca Nazionale Marciana Venezia' kütüphanesinde, Yunan El Yazmaları Katalogunun (Cataloghi di codici greci) içerisinde bulunmaktadır. Sitti Hatun'un bu orijinal minyatürü esas alınarak, sonraki dönemde (19. Yüzyıl) metal baskı yöntemiyle gravüre aktarılan bir başka versiyonu daha vardır (Görsel örnekler 1). Eserin bu gravür versiyonu uzun yıllardan bu yana bilinmesine rağmen, bazı çevreler tarafından minyatür versiyonu bulununca, yapının ilk defa ortaya çıkarıldığı zannedilmiş ve 'sürpriz' olarak algılanmıştır (Bülbül, 2012: 14). Sitti Hatun'un Fatih'le olan evliliğini ve yaşamını göz önünde bulundurduğumuzda, bu minyatürün, ya İstanbul'a getirilen Venedikli bir sanatçı, yâda İstanbul'da bulunan yerel bir Rum sanatçı tarafından 1460'lı yıllarda yapıldığı söylenebilir. Her halükarda bu minyatürün biçimsel özellikleri (Açık-koyu, hacim, çizgi, tipoloji, renk), bir Hıristiyan sanatçı tarafından yapıldığını göstermektedir.

Önce çizimi yapılan minyatürün, kitap sayfası boyutunda ve çerçevesiz, renkli olarak uygulandığı, teknik özelliklerinden anlaşılmaktadır. Minyatürde sarı zemin üzerinde, profilden açık kahverengi olarak yapılmış, bir fil; üzerinde kırmızı tahtirevan; bunun üstünde beyaz hâkimiyetinde, mor kuşaklı ve mor renk motifli filin ayaklarına kadar uzanan örtü; içinde cepheden, sol dizi üstünde; bir eli diğerinin üzerine gelmiş olarak, diz çökmüş oturur vaziyette Sitti Mükrim Hatun görülmektedir. Sitti Hatun'un üstünde, turkuaz mavi yoğunluğunda, gerdanı, omuzları, kol uçları ile etek uçları sarı yıldız renklerinde, belinde kırmızı kuşak görünen elbise ve başında beyaz hâkimiyetinde sarı yıldız süslemelerle desteklenmiş başörtüsü vardır. Başörtünün içinden, kulak bölgesinde iç başlığının kırmızı uçları görülmektedir. Resmin en üst kısmında sonradan eklendiği anlaşılan, kısa tek satır Osmanlıca bir yazı görülmektedir. Sitti Hatun'un üzerinde bulunan kıyafetlerin Maraş İşi (sim-sırma) ürünler olduğu renklerinden ve süslemelerinden anlaşılmaktadır. Topkapı sarayına giden Maraşlı gelinler vasıtasıyla Maraş işinin imparatorluğun merkezine taşınarak yaygınlaştığı gerçeği bu resimle belgelenmektedir. Kilim üzerinde bulunan pıtrak motifini, Anadolu insanı, kişiyi kötü gözlerden uzak tutması ve bolluk bereket getirmesi için kullanmaktadır (Erbek,2002:108-111). Sitti Hatun'un ciddi vakur görüntüsü ile fil üzerindeki tahtirevanda resmedilmesini; onun Edirne'de üç ay süren şaşaalı bir düğünle evlenmesi ve büyük padişah Fatih Sultan Mehmet'in eşi olması şeklinde açıklayabiliriz. Osmanlı Devleti minyatür geleneğinde bu ve buna benzer fil'li tahtirevan görüntüsüne rastlanmamakla birlikte, İran minyatür geleneğinde çokça rastlanmaktadır. O dönemde Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'a getirilerek çalışma yaptırılan İtalyan sanatçıları, doğuyu bütün olarak ele almakta; buna benzer görüntüleri kendilerine anlatılan bilgilerden ve tariflerden yola çıkarak oryantalist anlayışla yapmaktadırlar. Ayrıca o zamanlar fil Timurlu Devleti ordusunda kullanılmaktadır (harptarihi.wordpress.com,2012).

II. Salon IV. Oturum

Dolayısıyla İtalyan gravür sanatçısı doğu coğrafyası ile ilgili dinlediklerini, Osmanlı, İranlı, Memluklu, Timurlu, Dulkadirli olarak ayıramamış, Fatih Sultan Mehmet'in eşini, güçlü göstermek isterken, onun şaşaalı düğününü de dikkate alarak, fil üzerinde resmetmiştir.

Sitti Hatun minyatürüne biçimsel özellikler açısından baktığımız zaman, farklı anlayışlarla karşılaşılabılır. Minyatürün renkleri ayrı ayrı boyanmış; orta düzeyde kullanılan ışık-gölge ile plastik değerler kısmen ortaya çıkarılmıştır. Ancak filin anatomik yapısında ve tahtirevanın çiziminde perspektif kurallar göz ardı edilerek naif anlayış benimsenmiştir. Bu minyatürün ortaya çıkardığı biçimsel durum; onun Avrupa Ortaçağ resim anlayışına bağlı olduğudur. Özellikle Sitti Hatunun kıyafetinin kıvrımları, onun o dönem kiliselerinde bulunan ikonlardaki dini kişilerin kıyafetlerinin kıvrımlarını andırmaktadır. Dolayısıyla bu minyatürde görülen biçimsel özellikler, onun Rönesans öncesi Ortaçağ Avrupa resmi etkisinde bir eser olduğunu kanıtlar.

2 b) Fatih Sultan Mehmet'in Maraş'lı Eşi Sitti Mükrim Hatun'un Erkek Kardeşi Melikşah'a (Melik Arslan Bey 1454-1465) Ait Olan Minyatür (15. Yüzyıl, Minyatür: 2)

Bu minyatürde 1515 yılı öncesine ait olmasına karşın, aynı tarihlerde aynı sanatçı tarafından yapılmış olması sebebiyle, Sitti Hatun minyatürü gibi düşünülmeye alınmıştır. Bu minyatür, özellikle Türk Tarihi üzerinde çalışan, Alman tarihçilerinden Franz Babinger (D.1891-Ö.1967) tarafından Avrupa'daki el yazma kitaplar arasından görülerek tespit edilmiştir. Minyatürün orijinali, İtalya'nın Venedik şehrinin ünlü 'Biblioteca Nazionale Marciana Venezia' kütüphanesinde, Yunan El Yazmaları Katalogunun (Cataloghi di codici greci) içerisinde bulunmaktadır. Sitti Hatun'un Fatih'le olan evliliğini ve yaşamını göz önünde bulundurduğumuzda, bu minyatürün, ya İstanbul'a getirilen Venedikli bir sanatçı, yâda İstanbul'da bulunan yerel bir Rum sanatçı tarafından 1460'lı yıllarda yapıldığı söylenebilir. Her halükarda bu minyatürün biçimsel özellikleri (Açık-koyu, hacim, çizgi, tipoloji, renk) bir Hıristiyan sanatçı tarafından yapıldığını göstermektedir.

Önce çizimi yapılan minyatürün, kitap sayfası boyutunda ve çerçevesiz, renkli olarak uygulandığı, teknik özelliklerinden anlaşılmaktadır. Minyatürde beyaz zemin üzerinde, yeşil renkli yaygı (minder) üstünde, sağ elinde süslü bir çubuk, beyaz sarıklı, uzun sakallı ve beyaz kıyafetli; bağdaş kurmuş vaziyette oturan, Dulkadirli Beyliğinin 7. Beyi (Melik Arslan 1454-1465) Melikşah görünmektedir. Sarığının üstünde kırmızı bir parça ve kıyafetinin üzerinde kırmızı lekeler halinde, Selçuklu Türklerinin simgelerinden olan 'çift başlı kartal' motifleri resmedilmiştir. Melikşah'ın başının sağ ve sol taraflarında kalan boşluklarında, kırmızı renkte, Osmanlıca yazıları andıran stilize motifler görülmektedir. Bu motiflerin üstünde, resme sonradan eklendiği anlaşılan

siyah renkte, tek satır olarak yazılmış yunanca bir yazı vardır. Fatih'in eşi Sitti Hatun'un kardeşi olan Melikşah kız kardeşinin İstanbul'da bulunduğu yıllarda onu ziyaret etmiş olabilir (Gökhan,2012: 201-202). Bu süreçte görülen Melik Arslan'ın minyatürü Sitti Hatun'un kardeşi özelliğiyle, İstanbul'da bulunan ressamlar tarafından kağıda aktarılmış olmalıdır.

Sitti Hatunun kardeşi Melikşah minyatürünün biçimsel özellikleri için şunlar söylenebilir: Minyatürün renkleri ayrı ayrı boyanmış; orta düzeyde kullanılan ışık-gölge ile plastik değerler kısmen ortaya çıkarılmıştır. Melikşah'ın oturduğu yeşil yaygıda, minyatür resim anlayışıyla perspektif uygulandığı görülmektedir. Bu minyatürün ortaya çıkardığı biçimsel durum, onun Avrupa Ortaçağ resim anlayışına bağlı olduğudur. Özellikle Melikşah'ın yüz şeklindeki uygulama, onun o dönem kiliselerinde bulunan ikonlardaki dini kişilerin yüz şeklini andırmaktadır. Dolayısıyla bu gravürde ortaya çıkan biçimsel özellikler, onun 15. Yüzyıla ait; Rönesans öncesi Ortaçağ Avrupa resmi etkisinde bir eser olduğunu kanıtlar.

2 c) Turna Dağı (Andırın) Savaşı Minyatürü (16. Yüzyıl, Minyatür: 3)

Osmanlı minyatür sanatının önemli bir kısmı konusu tarih (şehnâme) olan eserlerden meydana gelir. Bu eserlerde Osmanlı padişahlarının kendileri veya kendilerinden önceki dönemlerin olayları nazım halde yazdırılır ve nakkaşlar tarafından da resmedilirdi (Mahir,2005:91). Söz konusu minyatür Kanuni Sultan Süleyman (D.1494-Ö.1566) döneminin saray tarihçisi Şükrî-i Bitlisî'nin Türkçe olarak kaleme aldığı Selimnâme adlı eserde yer almaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H. 1597-98 numarada kayıtlı bulunan Selimnâme, toplam 277 sayfadan oluşmakta ve içinde 24 minyatür bulunmaktadır. Eserde Yavuz Sultan döneminde meydana gelen önemli olaylar mesnevi tarzında anlatılmaktadır. Selimnâme'de bulunan minyatürlerin kesin olarak hangi nakkaş tarafından resimlendirildiği tespit edilememiş olmakla birlikte; üslup özellikleri açısından Pir Ahmed Bin İskender'e ait olduğu yönünde görüşler vardır (Özbek, 2004: 151-193). Pir Ahmed Bin İskender, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sonrasında İran'ın Tebriz kentinden saraya getirilen sanatçılardan biridir. Selimnâme'nin yazılmasının ve minyatürlerin yapılmasının, eserin müellifi Şükrî-i Bitlisî'nin yaşamı göz önünde bulundurularak 1530 yılına denk gelebileceği belirtilmektedir (Özbek,2004:151-193).

Selimnâme'de (TSMK,H.1597-98), 164 b sayfasında yer alan minyatür, Yavuz Sultan Selim döneminde, Osmanlı Devleti'nden Sinan Paşa ile Dulkadirli hükümdarı Alaüddeve Bey arasında 1515 yılında Andırın Turna Dağı civarında yapılan savaşı betimlemektedir (Öztürk&Sarıkaya,2010:59-61). Kitap sayfası boyutunda yapılan minyatür çerçeve içindedir. Bu çerçevenin dışında üstte solda Dulkadirli Beyliği'nin sancağı; üstte sağda ise Osmanlı Devleti'nin iki sancağı görülmektedir. Minyatürün alt ve üst taraflarında birer satır şeklinde, talik hatla

II. Salon IV. Oturum

yazılmış, çerçeve içinde konu ile ilgili mısralar bulunmaktadır. Resmin sol üst tarafında üzerinde ağaçlarla Turna Dağı; önünde Dulkadirli Beyliği'nin askerleri yaya biçimde ve ok atar vaziyette betimlenmişlerdir. Dulkadirli askerlerinin tam ortasında, uzun beyaz sakallı ve yeşil renk kıyafetiyle Dulkadirli hükümdarı Alaüddevle Bey (Yavuz Sultan Selim'in dedesi; o tarihlerde 90 yaşındadır.) görülmektedir. Bu grubun alt tarafında vücudu parçalanmış halde bir Dulkadirli askeri resmedilmiştir. Minyatürün sağ tarafında dağın eteklerinde; Dulkadirli askerlerinin etrafını kuşatacak şekilde betimlenmiş olan Osmanlı yeniçerileri görülmektedir. Osmanlı askerlerinin bazıları at üzerinde, kılıçlı; bazıları yaya ve silah kullanır vaziyettedir. Osmanlı yeniçerilerinin kıyafetlerindeki ayrıntıların işlenişyle, Dulkadirli askerlerinin kıyafetlerinin sadeliğindeki ayırım dikkat çekici boyuttadır. Dulkadirli askerlerinin bulunduğu Turna Dağı özellikle, yüksek ve sarp bir şekilde resimlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca askerlerin ayaklarının altına çizilen küçüklü büyüklü taşlar, bölgenin taşlık ve kayalık bir alan olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bu minyatürdeki renk anlayışı, çizgisel özellikler ve fırça vuruşları, Osmanlı minyatür sanatında, çevre ülke sanatçılarından etkilenmeler olduğunu göstermektedir. 1530 tarihli bu eserde, klasik Osmanlı minyatür sanatının özellikleri, henüz bulunmamaktadır.

2 d) Selimnâme'nin Nakkaşı Hattatı ve Müellifi Şükrî-i Bitlisî'yi Çalışırken Gösteren Takdim Minyatürü (16. Yüzyıl, Minyatür: 4)

Bu minyatür konumuzu dolaylı yönden ilgilendirmektedir. Eserde 'Turna Dağı Savaşı' minyatürünü yapan Nakkaş Pir Ahmed Bin İskender; Selimnâme'nin müellifi Şükrî-i Bitlisî ile kitabın hattatı çalışırken betimlenmişlerdir. Minyatür o dönemde İran'ın Tebriz kentinden gelen Nakkaş Pir Ahmed Bin İskender tarafından yapılmıştır. Eserin çalışmaya alınma nedenleri arasında, Turna Dağı Savaşı'nın nakkaşı Pir Ahmed Bin İskender'in tanıtılması kadar, Selimnâme'nin yazarı Şükrî-i Bitlisî'nin Dulkadirli Beyliği'nin son hükümdarı Şehsuvaroğlu Ali Bey (1515-1522) ile olan bağlantısı da vardır. Aslen Bitlis'li olan Şükrî-i Bitlisî Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasıyla birlikte İstanbul'a gelmiş ve özel meclisine girmiştir. 1515 yılında Dulkadirli Beyliği'nin ele geçirilmesinden sonra da Dulkadirli hükümdarı Şehsuvaroğlu Ali Bey'in hizmetine girmiş ve hocalık yapmıştır. Şükrî-i Bitlisî, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in 1522 yılındaki ölümüne kadar, Maraş'ta toplam yedi yıl onun hizmetinde bulunmuştur (Özbek,2004:160-161). Şükrî-i Bitlisî bu görevi sırasında Dulkadirli hükümdarı Şehsuvaroğlu Ali Bey'in anlattıklarına dayanarak Selimnâme'yi yazmış ve Veziriazam Pargalı İbrahim Paşa aracılığıyla Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur (Bağcı&diğerleri,2006:61).

Söz konusu eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1597-98 numarada kayıtlı bulunan Selimnâme'nin takdim minyatürü olarak 1a sayfasında yer almaktadır. Bu minyatür, mavi renk hâkimiyetinde rumi ve palmet desenlerle desteklenmiş, kenarlarında tığlar bulunan çerçeve tezhibinin içine resmedilmiştir. Kompozisyonda sade bir çadır içerisinde Selimnâme adlı

eseri hazırlayan nakkaş, hattat ve yazar betimlenmiştir. Çadırın üst kısmında sarı gökyüzü üzerinde, İran minyatürünün özelliklerini yansıtan stilize edilmiş, mavi pembe renkli bulutlar yapılmıştır. Resmin orta kısmında, üzerinde ve içinde rumi desenlerin yer yer işlendiği beyaz bir çadır, yeşil zemin üzerine oturtulmuştur. Çadır içerisinde sol tarafta, profilden, yere diz çökmüş halde ve çalışır vaziyette, beyaz kıyafetli, beyaz sarıklı, minyatürleri yapan sanatçı Pir Ahmed Bin İskender görülmektedir. Bu nakkaşın elinde tuttuğu kâğıtta ‘nakkaş-ı selim-nâme’ ibaresi görülmekte; dizinin dibinde kırmızı ciltli bir kitap durmaktadır. Çadırın ortasında ve kompozisyonun merkezinde mavi renkli yaygı, üzerinde cepheden bağdaş kurmuş vaziyette, yeşil ve beyaz renkli kıyafetleriyle, eserin müellifi Şükrî-i Bitlisî resmedilmiştir. Şükrî-i Bitlisî’nin bir elinde kalem, diğerinde ‘şâh-ı şîr-efgen Selim-i nâm-dâr hem zamâne-küşâd-ı ebedî hem şehriyâr’ ibaresinin yazılı bulunduğu kâğıdı tutmaktadır. Kompozisyonun sağ tarafında ise profilden, yere diz çökmüş halde ve çalışır vaziyette, gözlüklü, siyah kıyafetli ve siyah sarığıyla eserin hattatı görülmektedir. Bu hattatın elinde tuttuğu kâğıtta ‘kâtib-i selim-nâme’ ibaresi okunmakta ve önünde bir kitap bulunmaktadır (Özbek,2004:152-153). Minyatür çerçeve tezhibi ile birlikte düşünüldüğünde; çadırın, gökyüzünün, yerin ve sanatçıların kıyafetlerinin renk değerleri, bir sanat eserinde olması gereken tüm açık-koyu özellikleri üzerinde taşımaktadır. Bu minyatür, nakkaşın yetiştiği Tebriz bölgesinden, hafızasında kalanların yansıması olmalıdır. Benzer bir resmin, onun veya meslektaşlarının göçüp geldiği İran bölgesinde, Mayıs 1492 yılında resimlenen Divân-ı Hüseyinî’nin son sayfasında da yapılması, sanatçının etkilendiği görsel geleneği yeri geldiğinde bulunduğu ortamın koşullarına uyguladığını göstermektedir (Bağcı&diğerleri,2006:61-62). 1530’lu yıllarda yapıldığı tahmin edilen bu tasarımdan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı minyatür sanatında biçimsel bağlamda çevre ülke sanatçılarının etkileri devam etmektedir.

2 e) Yavuz Sultan Selim’in Maraş Bölgesindeki Av Sahnesi Minyatürü
(16. Yüzyıl, Minyatür: 5)

Bu minyatürün yer aldığı şehname, III. Murat (D.1546-Ö.1595) döneminin saray tarihçisi Seyit Lokman tarafından, iki cilt halinde Türkçe olarak yazılan Hünernâme adlı eserdir. Hünernâme’nin birinci cildinde Osmanlı Devletinin ilk dokuz padişahının (Osman Gazi’den Yavuz Sultan Selim’e kadar) tahta buldukları dönemlerdeki önemli olaylar anlatılır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1523 numarada kayıtlı bulunan Hünernâme’nin birinci cildi toplam 234 yapraktan oluşmakta ve içinde 42 minyatür yer almaktadır (Mahir, 2005: 149). Hünernâme’de ki bu eserler Osmanlı minyatür sanatının en önemli temsilcilerinden Nakkaş Osman ve ekibi (Mehmet Bey, Veli Can, Ali, Molla Tiflisî, Mehmet Bursavî) tarafından 1584 yılında resimlendirilmiştir (Mahir,2005:91-95). Kitabın ikinci cildinde ise Kanuni Sultan Süleyman (D.1494-Ö.1566) döneminde yaşanan gelişmeler işlenmiştir.

II. Salon IV. Oturum

Yavuz Sultan Selim'in Maraş'ın Andırın civarında bulunan bir dere kenarında av yaptığını gösteren bu minyatürü, Hünernâme'nin (TSMK, H.1523) birinci cildinde, 207 b sayfasında yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim Çaldıran Seferi dönüşünde Dulkadir Beyliğini kaldırmaya karar vermiş; 1515 yılında dedesi, Dulkadir hükümdarı Alâüddevlâ Beyê karşı düzenlediği sefer sırasında Andırın civarında otağını kurmuştur (Öztürk&Sarıkaya,2010:59-61). İşte o günlerde Maraş'ın bu bölgesinde otağ kuran padişahın kaplan avına çıkma olayı nakkaşlar tarafından resmedilmiştir. Kitap sayfası boyutunda yapılan minyatürün sol üst tarafında, çerçeve içinde talik hatla yazılmış, konu ile ilgili yan yana üçerli, toplam dokuz satırdan oluşan mesnevi tarzında şu beyitler bulunmaktadır: “Zülkadir mülkünde olup şehd-i hand, Şâh-ı sitem güzer olup râhşe süvâr, Târ-u-mâr iddi revân ma'zi serîn, Gördü bir kaplanı hışm ile gelür, Sayd için idendi azm-i kûhsâr, Hepsıyla yer yelenki ol du hep, Dağdan kaçup şikâre atılır, İrişüp kaplana saldı şeşniperîn, Buldu süret-i gaybdan teşkil-i âceb” (Zülkadir mülkünde ballı eğlence oldu, Şâh-ı sitem [zulüm ve haksızlıkları kaldıran Sultan] yörük atıyla oradan geçerken, Okuyla onun, beynini, içini darmadağın etti, Bir kaplanın kızgın şekilde geldiğini gördü, Av için dağlık bölgeye yönelmişti, Hepsıyla yer kabuğu onun gücüyle çatladı, Dağdan kaçarak av için atılır [kaplan], Kaplana yetişip şeşperini üzerine saldı, Gayb âleminde bu acaib süret ortaya çıktı.) Resim çerçevesi, ancak klasik minyatür özelliklerinden olmak üzere sağdan dışarı taşmış vaziyette tasarlanmıştır. Bu minyatürde klasik av sahnelerinde olduğu gibi ufuk çizgisi yüksekte, av yapılan dağlar ve yerler ayrılmış vaziyettedir (Mahir,2005:149-150). Tabiattaki bitki örtüsü, birkaç ağaç, bodur ağaçlar ve dere kenarlarındaki otlardan meydana gelmektedir.

Kompozisyonun merkezinde Yavuz Sultan Selim hareket halinde, at üzerinde ve kaplana ok atar vaziyette betimlenmiştir. Ok atılan kaplan yaralanmış durumdadır. Minyatürün ufuk çizgisi bölgesinde, padişahın yanında ava gitmekle görevli kişiler sıralanmıştır. Solda çerçeve çizgisi üzerinde vücudunun bir kısmı görülecek şekilde, at üzerinde, elinde atmaca kuşunu tutan atmacıbaşı; altında yarım vaziyette görünen yeniçeri; ortada dağların arkasından görünür durumda, at üzerinde, elinde doğan kuşunu tutan doğancıbaşı ve sağda çerçeve dışında padişahın av köpeklerini eğitmekle görevli yeniçeri ağası seksoncubaşı (samsuncubaşı) ve yardımcısı atları üzerinde, padişahın arkasında görülmektedirler. Kompozisyonun alt tarafında sağda bir ağaç ve dere betimlenmiştir. Derenin kenarında iki ceylanın arkasından koşan bir tazi; bunun altında ise tavşanın arkasından koşan bir samsun köpeği görülmektedir. Osmanlı minyatür sanatının klasik görüntülerinden olan bu av sahnesinde, tarihi bilgilerin yanı sıra, Maraş'ın Andırın bölgesinin 1515 yılındaki coğrafi yapısı, bitki örtüsü ve hayvan türleri hakkında bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Osmanlı minyatür sanatının kendi kişiliğini bulduğu yıllarda yapıldığı anlaşılan bu resimdeki, renk anlayışı, çizgisel özellikler ve fırça vuruşları klasik dönemi yansıtmaktadır.

Gravürler

1839 yılında fotoğraf makinesi keşfedilen kadar, görsel malzeme olarak fotoğrafın yerini tutabilecek şekilde yapılan; resim yapma ve çoğaltma tekniği, gravür olarak adlandırılır. Gravür İngilizce de engraving, Fransızca da gravüre, Almanca da gravierung, Osmanlıca da ise hakk kelimeleriyle ifade edilmektedir. Gravür tekniği Avrupa da 14. Yüzyılda ahşap levhalar üzerinde uygulanmaya başlanmış; 15. Yüzyıldan itibaren metal levha kullanımı yaygınlaşmış; 18. Yüzyıldan sonra da taş levhalar (litografi) üzerinde yapılmıştır (Arslan Sevin,2006:12-13). Gravür yapımında; ressam tarafından daha önce yapılan bir desen (çizim, resim) zamana uygun bir teknikle (ahşap, metal, taş) çoğaltılmaktadır. Önceleri çoğunlukla kitapların görsel malzemelerinin temin edilmesinde kullanılan yöntem, sonraki zamanlarda tek resim veya kartpostal şeklinde de üretilmiştir. Gravür sanatına ve tekniğine; fotoğraf makinesinin olmadığı yıllarda, fotoğrafın boşluğunu dolduran görsel materyal olarak bakmamız gerekir. Avrupa da gerek Rönesans döneminde, gerek Rönesans sonrasında bazı ressamın, sanatçı kişiliklerinin gravür çalışmaları bağlamında oluştuğu bilinmektedir. Örneğin Avrupalı ressamlardan Alman Albrecht Dürer (1471-1528), Hollandalı Rembrandt (1606-1669), İngiliz William Hogarth (1697-1764), İspanyol Francisco Goya (1746-1828) ve Fransız Toulouse-Lautrec (1864-1901) bu konuda akla gelen önemli isimlerden bazılarıdır (Arslan Sevin,2006:12-13).

Avrupalılar tarafından yoğun olarak kitaplarda belgeleme amaçlı kullanılan gravür sanatı ve tekniği, onlarla yakın ilişki içinde bulunan Osmanlı Devletinin yöneticileri ve ilgilileri tarafından da bilinmekteydi. Özellikle Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminde İstanbul'a getirtilerek saray hizmetinde kullanılan İtalyan ressam ve gravürcüler bu olgunun ilk örneği olarak dikkat çekmektedir. Avrupalıların Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri, bundan sonra artarak devam edecektir. Bu bağlamda Avrupalılar, doğu coğrafyasını tanımaya, incelemeye ve keşfetmeye yönelik seyahatler gerçekleştireceklerdir. Sonradan doğu insanların dinlerinin, dillerinin ve tarihlerinin incelenmesi olarak bilinen 'Oryantalizm' adlı bilim dalı ortaya çıkacaktır (Germaner&İnankur,1989:9-11). Oryantalistler bu faaliyetlerine 16 ve 17. Yüzyılda başlamışlar, 18. Yüzyıldan sonra da, ekipler halinde Osmanlı ülkesinde yoğun araştırma ve inceleme gezileri yapmışlardır. Bu oryantalist çalışmalarda görev alan seyahat ekiplerinde; yazarlar, ressam, coğrafyacılar, fotoğrafçılar, arkeologlar ve bunlara yardımcı olan diğer insanlar bulunuyorlardı. Özellikle 19. Yüzyıl gravür sanatçılarının en çok üretim yaptıkları bir dönemdir. Osmanlı ülkesinde önemli görülen şehirlerin topografik yapısı, antik yerleşim yerleri, pitoresk görüntüleri, kaleleri, anıtları, sarayları, çarşıları ve insanları bu sanatçılar tarafından önce resmedilmiş; sonra da gravür haline getirilerek kitaplarda yayınlanmıştır.

O dönemde başkent İstanbul'un seyyahların ilk uğradıkları yer olması

II. Salon IV. Oturum

dolayısıyla çok fazla sayıda gravürü yapılmıştır. İstanbul'dan Anadolu'nun diğer kentlerine dağılan ressamalar bu bölgeleri de ayrı ayrı resmetmişlerdir. 16. ve 19. Yüzyıllar arasında Osmanlı Devletinin eyaletlerinden biri olan Maraş, tarihi ve arkeolojik kalıntılarının dikkat çekmesi ve ana yol güzergâhında bulunması sebebiyle, seyyahlar tarafından çokça uğranılan kentlerden biri konumundaydı. Osmanlı döneminde Maraş'a ait görsel malzemeleri araştırırken, 19. Yüzyıla ait olmak üzere iki adet gravür tespit edilmiştir.

3 a) Maraş Kent Görünümü Gravürü (19. Yüzyıl, Gravür: 1)

Gravür İngiliz oryantalistlerinden Edwin John Davis (D.1826-Ö-...) tarafından, 1879 yılında Londra'da çıkarılan 'Life in Asiatic Turkey' (Asya Türkiye'sinde Yaşam) adlı kitapta yayınlanmıştır. Edwin John Davis, İngiltere adına Mısır'ın İskkenderiye kentinde papazlık yapmış bir kişidir (arkeolojisanat.com,2012). 1870'li yıllarda Osmanlı ülkesine yaptığı gezileri kaleme alarak kitaplar çıkarmıştır. 'Asya Türkiye'sinde Yaşam' adlı kitabının 4. bölümünde 'The Pyramus. Giaour Dagh And Marsh' (Ceyhan. Maraş ve Gâvur Dağı) alt başlığında, 76 ile 103. sayfaları arasında, 1876 yılında Maraş'a yaptığı seyahat ile ilgili izlenimlerini anlatmaktadır. Bu bölümün 102. sayfasında da 'Marsh Giaour Dagh in the distance' (Maraş Uzaktan Gâvur Dağının görünümü) altyazısıyla Maraş kent görünümü gravürü yer almaktadır. Maraş'la ilgili bu gravür Davis'le birlikte gezilere katılan ve çizimler yapan ressam M. Ancketill tarafından yapılmıştır. Taş baskı tekniğinde basıldığı anlaşılan gravürün ressamı bilinmesine karşın, hangi kazıcı (hakkâk) tarafından Litografi tekniğine uygulandığı bilinmemektedir. Bu dönemlerde gravürlerin bir çizeni (ressam) bir de kazıyanı (hakkâk) bulunmaktaydı. Genellikle ressamalar resmin sağ köşesine, kazıyıcılar da sol köşesine imzalarını atmaktaydılar (Arslan Sevin,2006:15-28). E. J. Davis'in gezilerine katılan ressam M. Ancketill'in o yıllarda aynı üslupla yapılmış, Adana, Hatay ve Tarsus gravürleri de vardır (Sevin, 2002: 9-38).

Maraş'ın topoğrafik bir görüntüsünün yapıldığı gravürün, ön planında pitoresk etkinin artırılması amacıyla toprak damlı evler üzerinde, sohbet ederek dinlenen bir aile grubu resmedilmiştir. Burada oyun oynayan çocuklar; omuzunu yere yaslayarak oturmuş nargile içen yaşlı insan, bunun sağında; üçü yerde oturmuş kadınlı erkekli bir grup, solunda ayakta onlara birşeyler anlatan bir kadın ve öntaraftaki damlar üzerinde oturmuş iki kadın figürü betimlenmiştir. Evlerin damları üzerinde görülen insanlar, taştan yapılmış lovlar (ağır taş silindir), damların kenarındaki tahta süyükler ve toprak damlardan bitmiş olan otlar Maraş'ın 18. Yüzyıla ait kent yaşam kültürünü ve mimarisini yansıtan öğelerdir.

O dönemdeki Kayabaşı Mahallesi'nin Abarabaşı Kilisesi civarından bir bakışla çizildiği anlaşılmaktadır. Gravürün orta kısmında Tekke mahallesinin bir kısmı; arkasında Gâvur Dağlarının uzantısı olan Çimen (Yavşan) dağı

görülmektedir. Resmin alt yazısından da anlaşılacağı üzere Maraş ile Gâvur Dağları arasındaki görüntü yakalanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla şehrin o zamanlarındaki Ulu Camii, Kapalıçarşı ve Kale merkezli panoramik bir görüntüsünden ziyade, Gâvur Dağlarıyla birlikte olan açısı resmedilmiştir. Gravür, 18. Yüzyıl Maraş'ının topoğrafisi, kent yaşam kültürü ve mimarisi hakkında verdiği bilgilerle önem kazanmaktadır.

Orjinali siyah-beyaz olarak çizilen resim, gravüre dönüşümü esnasında sarı, mavi, beyaz ve gri renklerle desteklenerek zenginleştirilmiştir. Ön, orta ve arka plandaki kurgusu ve renk değerleriyle de perspektif yakalanmıştır. Bu eser o dönemlerde yapılan taş baskı gravürlerinin teknik özelliklerini taşımaktadır. Aynı ressamın buna yakın Anadolu kent gravürlerinde de, buna benzer tarzda çalıştığı gözlenmektedir.

3 b) Maraş Kalesi Gravürü (19. Yüzyıl, Gravür: 2)

Maraş Kalesi gravürü, Fransız oryantalistlerinden Leon Gustave Schlumberger (D.1844- Ö.1929) tarafından, 1890 yılında Paris'te çıkarılan “Un Empereur Byzantin Au Dixième Siècle: Nicephore Phocas” (Onuncu Yüzyıl Bizans İmparatoru: Nicephore Phocas) adlı kitapta yayınlanmıştır. Gustave Schlumberger, aslında bir tıp doktoru olarak yetişmesine rağmen, 1870'li yıllardan sonra özellikle Haçlı Seferleri ve Bizans İmparatorluğu tarihleriyle ilgilendi. Bu bağlamda Osmanlı ülkesinde inceleme ve araştırma gezileri yaptı (wikipedia.org,2012). Söz konusu kitabın 3. bölümünde 138 ile 140. sayfaları arasında Maraş ile Bizans İmparatorluğu ilişkilerini anlatmaktadır. Aynı bölümün 141. sayfasında da “Le chatcau de Marasch, d'apres une photographie executee par le commandant Marmier” (Komutan Marmier'in fotoğraftan yararlanarak yaptığı Maraş Kalesi) alt yazısıyla Maraş Kalesi gravürü bulunmaktadır. Gravürün alt yazısından ve sol köşesinde görülen imzadan yola çıkarak, bu resmi asker kökenli bir ressam olan G. Marmier'in çizdiği anlaşılmaktadır. Metal baskı yöntemiyle basıldığı anlaşılan gravürün, kazıyıcısının adı sağ köşede ‘Petitsc’ olarak okunmaktadır. 1885 ile 1888 yılları arasında çekilen bir fotoğraftan, o yıllarda yapılmış bir çizimdir. Bu gravürün birebir fotoğrafıyla su ana kadar karşılaşılmamıştır. Ancak sonraki yıllara ait benzer açılardan çekilmiş Maraş Kalesi fotoğrafları bulunmaktadır.

Maraş Kalesini merkezde gösteren gravürün çevresinde kısmen Maraş'ın bazı mahalleleri görülmektedir. Gravür Kayabaşı Mahallesiindeki tepeden (İttepesi), Maraş Kalesini ve batı istikametini betimlemektedir. Resmin sol ön tarafında, şimdilerde olmayan, o dönemlerde ‘Kızılkabırlık’ olarak bilinen mezarlık, tepenin alt kısımlarında Bektutiye (Fevzipaşa) Mahallesi'nin bir bölümü ve Çınarlı Camii'nin minaresi görülmektedir. Resmin orta yerinde ağaçsız, kendi gerçek görüntüsüyle üstündeki bazı mimari yapılarla birlikte

II. Salon IV. Oturum

Maraş Kalesi vardır. Kalenin arka taraflarında tepeler ve sağ tarafta Karamanlı Mahallesi'nin bazı evleri resmedilmiştir. Bu gravürün 1880'li yıllardaki Maraş Kalesi'nin orijinal hali ve çevresindeki mimari doku hakkında verdiği bilgiler dikkat çekicidir.

Fotoğraftan yararlanılarak ve siyah-beyaz olarak çizilen resim, yine siyah beyaz biçiminde metal baskı gravürüne dönüştürülmüştür. Fotoğraftan yararlanılmasına rağmen, tarama yöntemiyle açık koyu değerler verilmiştir. Mimari yapılarda, kalenin sırtlarında ve tepelerde yapılan ışık-gölge oyunları ile resim güçlendirilmiştir. Bu çalışmada metal baskı yöntemiyle yapılan gravürlerin teknik özellikleri yer almaktadır.

4. Resimler

Resimler başlığı altında tespit edilen örnekler, Osmanlı geleneksel resim anlayışından farklı olarak, batı tarzında ortaya çıkan eserleri kapsamaktadır. Osmanlı Devletinde batı tipi resim anlayışının 18. Yüzyılda uygulanmasıyla ilk örnekler ortaya çıkmıştır. 1881 yılında İstanbul'da Sanayi-i Nefise Mektebinin (Güzel Sanatlar Akademisi) kurulmasıyla da güzel sanatlar alanında eğitim başlamıştır. Zaman içerisinde bu okul merkez alınarak, batı anlayışına dönük resimlerin üretimi yaygınlık kazanmıştır. 19. Yüzyılın sonlarında batı tipi resim yapanlar bu yeni sanatı tanıyıp uygulamaya çalışanlardır. Bu kişiler ya Anadolu'daki halk ressamalarını ya da İstanbul'daki Türk resminin 'primitifleri' olarak anılan ressamlar grubunu oluşturmuşlardır. Her iki grubun resimlerinin ortak yanı, minyatürel özellikler taşıyan naif eserler meydana getirmiş olmalarıdır. Osmanlı ülkesinde batı tarzı resim anlayışı yaygınlaşırken, bu coğrafyada çalışma yapan oryantalistlerin yaptığı resimlerde söz konusu sürece katkı sağlamıştır. Batı tarzı Türk resmi primitiflerini doğururken, oryantalistlerde kendi olgun eserlerini üretiyorlardı. Dolayısıyla sanatın doğasında var olan 'etkileşim' gerçekleşiyordu.

Burada Osmanlı Dönemi Maraş'ı ile ilgili olarak, 19. Yüzyıldan iki, 20. Yüzyıldan bir adet resim tespit edilmiştir. Bunlardan iki tanesi kâğıt üzerine mürekkepli kalemle çizim, üçüncüsü sulu boya tekniğinde yapılmıştır. Söz konusu resimler yapılış sırasına göre değerlendirilecektir.

4 a) Maraş Kalesinde Aslan Heykeli ve Şehir Görünümü Çizimi (19. Yüzyıl, Resim: 1)

Maraş Kalesinde Aslan heykeli resmi 1890'lı yıllarda çekilmiş bir fotoğraftan yararlanılarak yapılmış bir çizimdir. Bu resmin yapıldığı fotoğraf, Besim Atalay'ın "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" adlı kitabının 21. sayfasında, İstanbul'da 1923 yılında yayınlanmıştır. (Atalay,2008: 38). Bu resim, 1880'li yıllarda bu bölgede arkeolojik çalışmalar yapan Alman arkeologlardan, Carl

Humann (D.1839-Ö.1896), Otto Puchstein (D.1856-Ö.1911) ve Leopold Messerschmidt'in (D.1870-Ö.1911) 1890'lı yıllarda çıkardıkları kitaplarda yayınlanmış olmalıdır. 1880'li yıllarda fotoğrafı çekilen görüntü, 1890'lı yıllarda Berlin'de kitaplarda basılması için resim haline getirilmiş olsa gerek.

Maraş Kalesinin surları ile giriş kapısı üzerindeki Maraş aslanı heykeli, resmin ön planında betimlenmiştir. Kale surlarıyla giriş kapısının arasında kalan boşluktan Maraş'ın kuzeydoğu mahallelerinden (Bektutiye[Fevzipaşa], Restebaiye[Küçükçavuşlu]) bir kısmı ve en arkada da Ahır Dağları görülmektedir. Bu resimde dünya arkeoloji çevreleri tarafından çok değer verilen 'Maraş Aslanı' çıkarıldığı yerdeki haliyle betimlenmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, 1671 yılında yaptığı gezi sırasında Maraş'ı anlatırken, Maraş Kalesinden de bahsetmektedir. Bu kitapta, "Kale kapısındaki kulelerin iki yanında, birbirine bakar vaziyette siyah taştan (Bazalt taşı) yapılmış dört tane aslan heykeli olduğunu" yazmaktadır (Alparslan&Yakar,2009:19). Şu anda Maraş Aslanının orijinalinin sadece bir tanesi vardır ve o da İstanbul Arkeoloji Müzesindedir. Ne yazık ki bu heykelin Kahramanmaraş Müzesinde kopyası bulunmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre dört tane olan Maraş Aslanlarının diğerleri nerededir? Besim Atalay'ın yazdıklarına göre kendisinin Maraş'ta görev yaptığı yıllarda (1915-1920) şehirde bulunan Amerikalı misyonerlerin New York'a 'aşırıdıkları' tarihi eserler arasında bu heykellerden de var mıdır? Yoksa diğerleri de İstanbul Arkeoloji Müzesinin depolarında mıdır?

Fotoğraftan yapıldığı bilinen resim kâğıt üzerine siyah-beyaz olarak çizilmiştir. Tarama yöntemiyle ışık gölge tekniği kullanılarak özellikle kalenin ve aslan heykelinin dokuları ortaya çıkarılmıştır. Arka planda ve uzakta kalan şehrin mimari dokusu ile Ahır Dağları fotoğrafın verdikleri kadar çalışılmıştır. Özellikle kale mimarisinde yapılmaya çalışılan taş dokusu bu resmi güçlü hale getirmektedir.

4 b) Zeytun Manzarası Çizimi (19. Yüzyıl, Resim: 2)

Maraş Osmanlı idaresi altında uzun süre yönetildiği dönemlerde, Zeytun (Süleymanlı) buraya bağlı bir ilçe konumundaydı. Nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Zeytun, yüzlerce yıl 'millet-i sadıka' (sadık millet) olarak Osmanlı idaresi altında yaşamıştır. Ancak, özellikle 19. Yüzyıldan sonra Türk topraklarına göz diken Batılı devletlerin destekleriyle 'isyan'ların çıktığı yer konumuna gelmiştir. Bu ayaklanmaların en önemlilerinden biri, Ermenilerin lideri Komitacı Aghasi yönetiminde çıkarılan '1895 Zeytun İsyanı'dır. Ermeni lider Aghasi, bu isyanda yaşadığı olayları daha sonra yazıya dökmüştür. Bu anılar Fransız D'Archag Tchobanian tarafından Fransızcaya çevrilerek 1897 yılında Paris'te 'Aghasi Zeitoun' adlı kitapta basılmıştır. İşte bu kitap içerisinde 'La Ville De Zeitoun (Dspres Le Dessin Du Deile Graphis De Londres)' (Londra'da bulunan Deile Graphis'in resmine göre Zeytun şehri), alt yazısıyla Zeytun

II. Salon IV. Oturum

manzarası çizimi bulunmaktadır. Resmin üzerinde ressamının imzasının olmadığı bu görüntünün alt yazısından, İngiltere'nin başkenti Londra'da bulunan Deile Graphis adlı ressam tarafından çizildiği anlaşılmaktadır. Bu yıllarda Avrupa'da fotoğrafın yaygınlaşmasıyla kitaplarda ya fotoğrafın kendisi kullanılmakta, ya da resamlara bu şekilde çizimler, desenler veya illüstrasyonlar yaptırılmaktaydı. O dönemlerde yayınlanan kitaplarda ve dergilerde bunun birçok örneğine rastlanmaktadır. Zeytun'un bu açıdan çekilmiş birçok fotoğrafının olduğu gerçeğinden hareketle, bu çiziminde fotoğraftan yararlanılarak yapıldığını söylemek mümkündür.

Resimde Zeytun'un 1890'lı yıllardaki görüntüsü, yüksek dağlar arasındaki panoramik manzarasıyla yansıtılmıştır. Resmin ön planında, Zeytun'da özellikle Ermenilerin yaşadığı kuzeybatı bölgesinin mimari yapıları görülmektedir. Bunlar arasında sol tarafta günümüzde 'kale'nin bulunduğu tepe olarak bilinen mevkideki mimari yapı dikkat çekicidir. Bu tepedeki yapılar topluluğu içinde ve diğer yerlerde çoğunluğu toprak damlı evlere göre biraz büyük görünen mimari dokuların dini yapılar (Kilise) olduğu anlaşılmaktadır. Resimdeki mimari doku ve arka plandaki yüksek dağlar Zeytun'un o dönemdeki topoğrafyasını net olarak yansıtmaktadır.

Fotoğraftan yapılan bu çizimde, ışık gölge özelliği tarama yöntemiyle verilmiştir. Mimari yapıların ve dağların gölgelerinde yer yer leke anlayışıyla açık-koyu etkisi artırılmaya çalışılmıştır. Özellikle dağların gölgeleri çalışılırken bazen kurşun kalemle, bazen de siyah mürekkepli kalemle tarama yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışmada, Avrupa'da o yıllarda yaygınlaşmaya başlayan illüstrasyon tarzındaki resim anlayışının yansımaları görülmektedir.

4 c) 'Maraş'ta Şanlı Bir Gün' Resmi (20. Yüzyıl, Resim: 3)

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda İtilaf devletleri tarafından paylaşılan Anadolu'da Maraş Fransızlara verilir. Böylece 1919 yılı Ekim ayı sonlarında Fransızlar Maraş'a girerler. 27 Kasım 1919'da da Maraş Kalesinden Türk bayrağını indirip, yerine kendi bayraklarını asarlar. Bir gün sonra Cuma günü de, Maraş'ta tarihe 'Bayrak Olayı' olarak yansıyan hadise gerçekleşir. Savaş sonrasında bu olayı Kaptan Hayreddin Muci adlı bir ressam temsili şekilde işler. Bayrak olayını yansıtan bu resmin yapılma tarihi 1921 ile 1922 yılları arasında olmalıdır (Koç,1998:13-16).

Bayrak olayı resmi 40x60 cm ebatlarında kâğıt üzerine ve sulu boya tekniğinde renkli olarak yapılmıştır. Görüntünün üst kısmında, orta yerinde stilize motifler içerisinde Osmanlıca yazıyla resmin adı olan 'Maraş'ta Şanlı Bir Gün' ibaresi yer almaktadır. Resmin alt kenar sağında 'İstihbarat salonundan alınmıştır' yazısı; alt kenar ortasında ise '28 Teşrin Sani Cuma Günü Bil Hücum Sancak Keşidesi (Cuma günü hücumla beraber sancak çekilmesi, 28 Kasım

1919) ibaresi yer almaktadır. Resmin alt kenar sol tarafında da ‘Musavviri: Kaptan Hayreddin Muci’ olarak ressamının adı bulunmaktadır. Hayreddin Muci, savaşı yaşayan, gören, aynı zamanda sanatla ilgilenen bir Maraşlı olmalıdır (Koç,1998:13-16).

Hayreddin Muci bu resmi Kuvay-ı Milliye Karargâhı tarafından, Maraş kalesine doğru bakarak ve yarı imgesel bir yaklaşımla oluşturmuştur. Önce resmin sağ alt köşesinde, Ulu Camii’nin minaresi ve bahçesinde yer alan büyük bir ağaç göze çarpar. Sol alt köşede, ön planda bir ağaç; onun üstünde Acemli Camii ile Acemli Mahallesinin bir kısmı yer almaktadır. Sağda Ulu Camii minaresinin arka tarafında Beyazıtlı Camii minaresi ve çevresindeki evler; resmin en uzağındaki şehir görüntüsü olarak yapılmıştır. Daha geri planda ise Ahır Dağları betimlenmiştir. Bu görüntülerin tam ortasında Maraş Kalesi ve üzerinde değişik yönlerden kaleye hücum eden insanlar resmedilmiştir. Çeteler olarak çizilen bu insanlar çok uzaktan resmedilme dezavantajlarıyla birlikte ancak silüetleri çıkarılabilmıştır. Bayrak olayı resmi 19. Yüzyıl Maraş şehrinin mimari dokusu ve dağları eşliğinde topografik bir görüntü vermesi açısından önemlidir. Maraş Kalesinde ağaçların olmadığı, bu resimde de bir kez daha ortaya çıkmış olmaktadır (Koç,1998:13-16).

Bu resmin orijinali, 1920 ile 1924 yılları arasında Maraş’ta Amerikan Bord heyeti adına okullarda müdürlük yapan W. Sage Woolworth adlı kişidedir. W. Sage Woolworth bu resmin orijinalinin kendisinde olduğunu 1969 yılında Maraş Valiliğine yazdığı bir mektupla belirterek istenirse gönderebileceğini söylemiştir. Fakat sanata ve kültüre olan ilgisizliğimiz bu mektuba cevap vermeye yeterli gelmemiştir. Orijinali Amerika’da olan bu resmin, 1966 veya 1967 yıllarında, Maraş’ta yapılmış bir kopyası vardır (Görsel Örnekler, 10 b). 1967 yılında yayınlanan Maraş İl Yıllığında ilk kez yer alan bu kopya resim, muhtemelen o yıllarda Maraş’ta görev yapan bir resim öğretmenine yaptırılmış olmalıdır. Bu kopya çalışma, birinci orijinale göre, biçimsel özellikler itibariyle daha özensiz yapılmıştır. Hatta sonraki yıllarda, Maraş’la ilgili birçok yerel yayında ‘Bayrak Olayı’ resmi olarak bu kopya çalışma kullanılmıştır.

Söz konusu resmin orijinali elimizde olmadığı için siyah-beyazından teknik değerlendirme yapmak zorundayız. Kaptan Hayreddin Muci’nin bu resmine baktığımızda, kaybolan ve konuya yabancı duran hiçbir biçime, lekeye rastlamıyoruz. Resmin merkezinde yer alan Maraş Kalesi, ışık gölge değerleri itibariyle en aydınlık bölgedir. Kale üzerinde yer alan fırça izleri suluboya tekniğinin çok iyi düzeyde uygulandığının göstergeleridir. Ön planda görülen ağaçlar, sonra Maraş Kalesi, arkada görülen Ahır Dağları ile gökyüzü siyah-beyazından bile olsa, bize kendini net olarak anlatmaktadır. Resim genel itibariyle minyatürel ve naif özellikler taşısa da, sanatçı kendine göre bir perspektif (çizgi ve renk perspektifi) kullanmıştır. Bu açılardan bakıldığında sanatçının renk ve çizgi konusunda bir sorunu yoktur. Dolayısıyla Osmanlı toplumu için yeni bir

II. Salon IV. Oturum

sanat olan bu tarz bir resmin, Maraş şartlarında çok iyi düzeyde yapılmış olması, onun değerli bir eser olduğunu kanıtlamaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı Devleti'nin sanat ve kültür faaliyetleri sadece İstanbul'da saray çevresinde yapılmış gibi görülür. Fakat bunun böyle olmadığı, Türk sanat çevrelerinde 'Eyalet Üslubu', 'Anadolu Halk Sanatı', 'Anadolu Halk Resimleri' gibi tabirlerin kullanılmasından anlaşılır. Osmanlı ülkesinde merkezi otoritenin olduğu Topkapı Sarayı çevresinde, sanatsal çalışmaların ağırlığı elbette fazlaydı; ancak diğer eyaletlerde ve Anadolu kentlerinde de, sanat yapılmaktaydı. Hatta buralarda üretilen sanatsal eserler, merkezdeki toplam kültüre katkı yapmaktaydı ki bir Osmanlı medeniyetinden söz ediliyordu. Bir toplumun medeniyet oluşturması için, olmazsa olmaz gerçeklerinden birinin sanat ve kültür çalışmaları olduğu, Osmanlı idarecileri tarafından idrak ediliyordu. Bu yüzden padişahlar, imparatorluğun her zamanında ve her zemininde, sanatın himayeciliğini sürdürdüler.

Medeniyetlerin oluşumunda önemli paya sahip bulunan sanatsal ve kültürel etkinliklerin temel göstergelerinden birini de 'görsel dil' oluşturur. Özellikle günümüzde halkların, bilimsel disiplinlerin ve insanların iletişimde sanatın görsel dilinin hangi boyutlarda etkin olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Sanatsal ve tarihsel çalışmalarda, görsel malzemelerin devreye girmesiyle, sözle anlatılamayan problemlerin birçoğu çözülmektedir. Tarihsel süreç boyunca uygarlıkların, görsel malzemenin çokça yararlandıklarına tanıklık ederiz. Hatta Avrupa'da 19. Yüzyılda Alman sanat eleştirmeni Erwin Ponofsky (D.1892-Ö.1968) tarafından görsel sanat eserlerinin 'İkonografi ve İkonoloji' disiplinleri adı altında, teorik olarak incelenmesi ve araştırılması çalışmaları başlatılmıştır (Ponofsky,1971:10-23). Bu disiplinler sayesinde, görsel sanat eserlerinin 'okunması' kolaylaşmış; görsel dilin diğer dalları etkileme alanı genişlemiştir. Bu gerçekler etrafında Osmanlı Dönemindeki Maraş'ın görsel dili okunmuştur.

Burada özellikle Osmanlı geleneksel minyatür resimleriyle, oryantalistlerin yaptığı minyatürlerde ve gravürlerde, Maraş'ın nasıl işlendiği konusu irdelenmiştir. Minyatürlerde doğal olarak tarihi hadiselerin anlatımı ile karşılaşmıştır. Oryantalistlerin yaptıklarında ise kent kültürü, topografisi, yaşamı, insanı ve mimarisi hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Oryantalistlerin Osmanlı ülkesi ile ilgili bakış açılarını beğenmesek de, ne yazık ki bir takım alanlarda (Arkeoloji, Coğrafya, Gravür, Resim, Fotoğraf vb.) özellikle 19. Yüzyılda bizden çok daha fazla eser ortaya koydukları bir realitedir. Oryantalistler fotoğraf makinesinin keşfedilmediği yıllarda seyahat ekiplerinde ressam bulundururken; fotoğraf makinesinin olduğu yıllarda ekiplerine fotoğrafçıları alıyorlardı. Yani her zaman çalışmalarında görsel desteği yanlarına almışlar ve yayınladıkları kitaplarda; minyatürlere, gravürlere, resimlere, haritalara ve fotoğraflara bol miktarda yer vermişlerdir. Osmanlı ülkesinin her eyaletinin, şehrinin, kasabasının bu kişiler tarafından yayınlara alınması, özellikle görsel sanat eserleri konusunda bizim onlara bağımlı olmamızı zorunlu kılmıştır. Bu

II. Salon IV. Oturum

eserlerin yapılma tarihleri izlenerek minyatürün, gravürün ve resmin tarihsel seyri gözlenebilir.

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde Maraş'la ilgili tespit edebildiğimiz on adet görsel malzeme, sanatta yerellik-ulusallık-evrensellik olgusu kapsamında, ikonografik çözümleme yöntemleriyle incelenmiştir. Maraş'ın Osmanlı Devleti ile yaşadığı 400 yıllık süre zarfında 15, 16, 19 ve 20. Yüzyıla ait görsel malzemeye rastlanırken, 17. ve 18. Yüzyıla ait görsel sanat eserleriyle karşılaşmamıştır. İki yüz yıllık bu süreç Osmanlı minyatür sanatının en çok eser verdiği dönem olması ve Maraş'ın bu sürede eyalet konumunda bulunması sebebiyle, yerli ve yabancı arşivlerde ulaşılmayı bekleyen görsel malzeme (minyatür, tezhip, hat, gravür) olduğu söylenebilir. Ayrıca, Osmanlı Dönemi Maraş'ının son 55 yılında sancak olarak yönetilmesine rağmen; yapılan sanatsal çalışmalardan tarihsel önemini yitirmediği anlaşılmaktadır.

Minyatürler bölümünde incelediğimiz 'Turna Dağı Savaşı' minyatüründe ilk defa Dulkadirli Beylerinden birinin (Alaüddeve Bozkurt Bey) portresi ortaya çıkmıştır. 'Selimnâme'nin Nakkaşı' minyatüründe, sanatçı Pir Ahmed Bin İskender'in gösterilmesi kadar, Selimnâme'nin yazarı Şükrî-i Bitlisi'nin Maraş'la olan bağlantısı da gündeme getirilmiştir. 'Yavuz Sultan Selim' minyatüründe Maraş'ın bitki örtüsü ve hayvanlarıyla ilgili bilgiler vardır. Yine minyatürler bölümünde incelediğimiz 'Sitti Hatun' minyatüründe Maraş İş'i'nin (Sim-Sırma) Osmanlı sarayına gidişinin belgesi ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra 'Sitti Hatun' minyatürünün yeni olmadığı, daha önceden gravür versiyonunun bilindiği vurgulanmıştır. 'Melikşah' minyatürü bazı konuları açıklayıcı niteliktedir. Maraş gravürleri ile resimlerinde kentin bazı mahallelerinin (Kayabaşı, Karamanlı, Tekke, Bektutiye[Fevzipaşa], Restebaiye[Küçükçavuşlu]) deforme olmamış görüntüleri tespit edilmiştir. Bu gravürler ile resimlerde, kentin kültürü, sanatı, sosyal yaşamı, mimarisi ve topografyası hakkında bir takım bilgilere ulaşılmıştır. Gravürler bölümünde incelediğimiz 1885'li yıllarda yapıldığı anlaşılan 'Maraş Kalesi Gravürü' Maraş Kalesinin ağaçsız, gerçek görüntüsünü yansıtmasıyla günümüzde ki Maraş Kalesinin ağaçlara boğularak, yozlaşmış görüntüsüne adeta gönderme yapar gibidir. Bu bağlamda yetkililerin Maraş Kalesi üzerindeki tüm ağaçları keserek, aslına uygun hale getirmeleri gerekmektedir. Söz konusu ağaçların gerek toprak altında olması muhtemel tarihi eserlere; gerekse kale surları ile orijinal görüntüye verdiği zararları belirtmeye gerek yoktur. Yine resimler bölümünde incelediğimiz 1890'lı yıllarda çizildiği anlaşılan 'Maraş Kalesinde Aslan ve Şehir Görünümü' adlı resimde bulunan, Maraş Aslanı günümüzde kentin en önemli simgelerinden biri durumundadır. Oysa bu eser şu anda Kahramanmaraş Müzesinde olması gerekirken, İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Geç Hititlerin önemli şehirlerinden biri olan ve bu dönemle ilgili birçok eserin teşhir edildiği Kahramanmaraş Müzesine, Maraş Aslanı getirilmelidir. Bu bölümde incelediğimiz 'Maraş'ta Şanlı Bir Gün' resminin orijinali ile birlikte kopyası da tespit edilmiştir. Orijinali Amerika'da

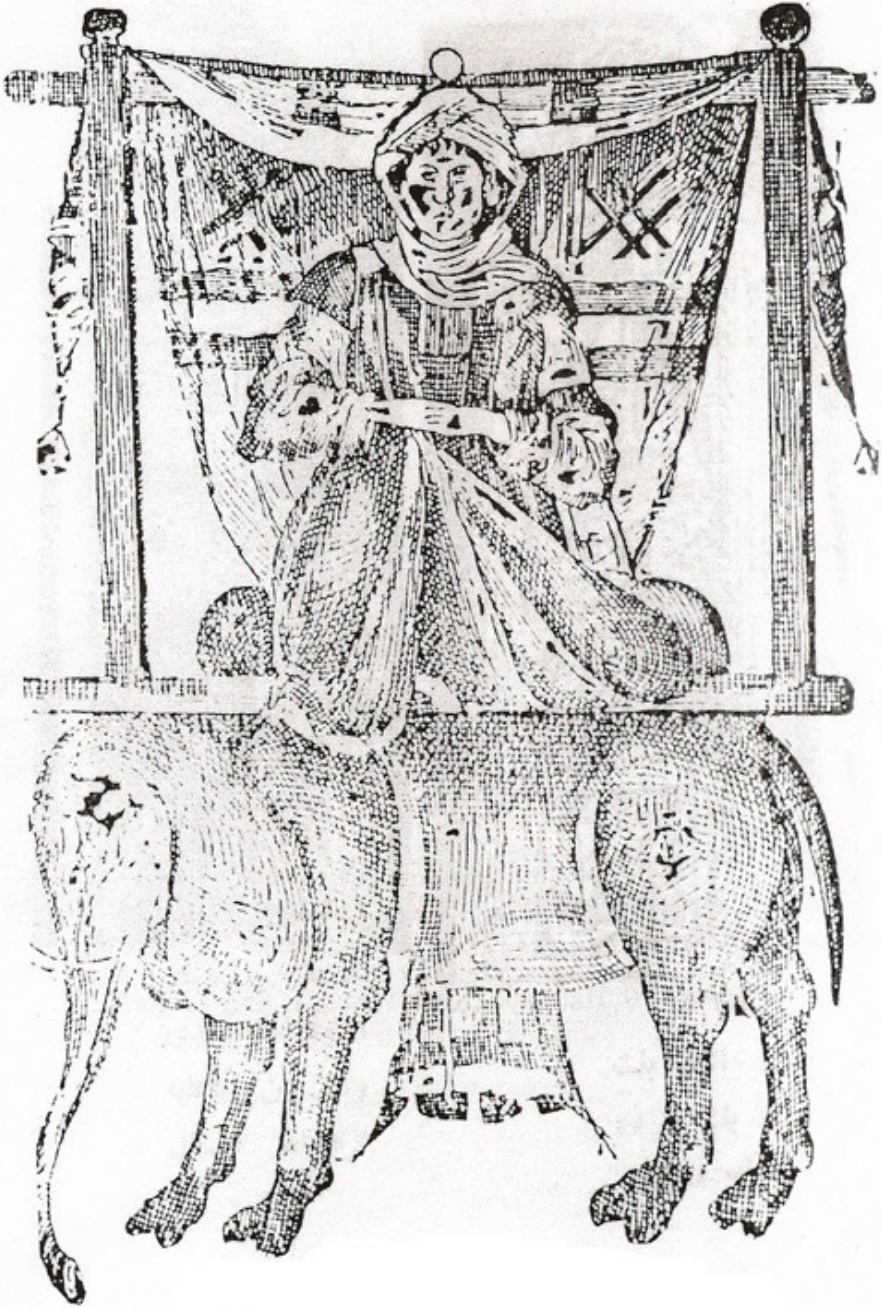
olan bu resim yetkililer tarafından istenerek, Maraş'a getirtilmeli ve 'Resim Müzesi'ne konulmalıdır.

Bu çalışmada gündeme getirilen görsel sanat eserlerine bakılarak, bunlarla ilgili olarak Maraş'ta bir 'üslup' konusundan söz edilemez. Ancak Osmanlı Devleti zamanında bir Anadolu kenti olan Maraş'a; farklı dönemlerde, farklı tekniklerle yapılarak; farklı tarzlarda yansımış sanat eserlerinin varlığından bahsedilebilir. Tespitleri yapılan görsel materyaller, Maraş'ın Osmanlı dönemindeki topografyası, bitki örtüsü, mimari dokusu, ekonomik durumu, kent kültürü, insan tipleri ve kılık kıyafetleri hakkında bir takım bilgiler vermektedir. Bunun yanı sıra özellikle o dönem Maraş'ı ile şimdiki Maraş, günümüz fotoğraflarıyla kıyas edildiğinde, kentin mimari dokusunun çok büyük oranda tahrip olduğu görülmektedir. Ayrıca yöneticilik konumundaki insanlarımızın kültür fakiri oluşlarının, görsel malzemeler (minyatür, gravür, resim, heykel, fotoğraf...) boyutunda, çok daha fazla yaşandığı, buradaki incelemeler sırasında bir kez daha ortaya çıkmıştır. Kısaca Osmanlı Dönemine ait olan Maraş'la ilgili bu görsel sanat eserlerinin, kent kültürüne yaptığı katkılar kadar, şehirle ilgili deformasyonu ve kayıpları da ortaya çıkardığı belirtilmelidir.

II. Salon IV. Oturum

Görsel Örnekler

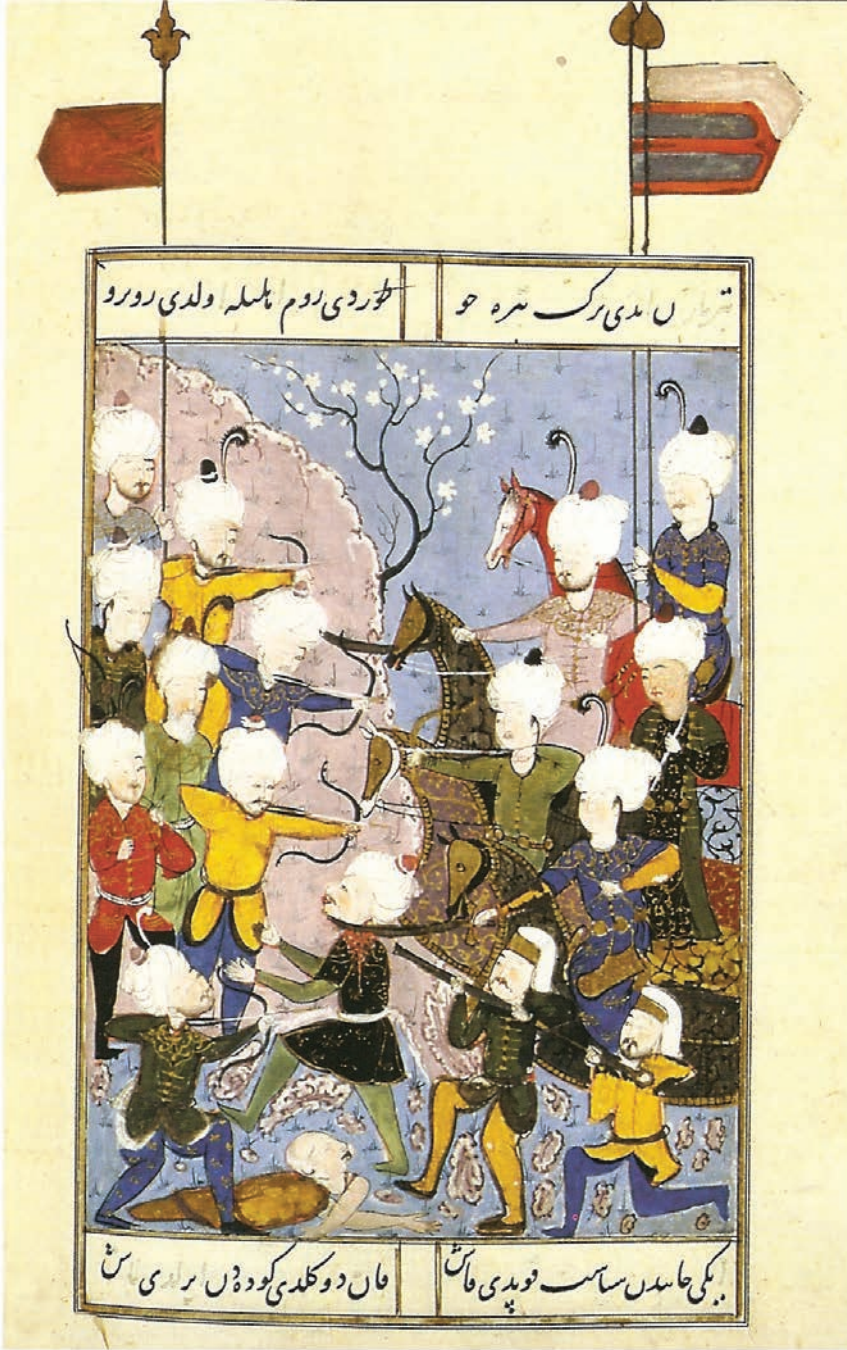

*1-Fatih Sultan Mehmet'in Maraş'lı Eşi Sitti Mükrim Hatun'a Ait Olan Minyatür (15. Yüzyıl,
Minyatür:1) İle Buna Bağlı Kalınarak 19. Yüzyılda Yapılan Gravür Versiyonu.*

2- Fatih Sultan Mehmet'in Maraş'lı Eşi Sitti Mükrimme Hatun'un Erkek Kardeşi Melikşah'a
(Melik Arslan Bey 1454-1465) Ait Olan Minyatür. (15. Yüzyıl, Minyatür: 2)

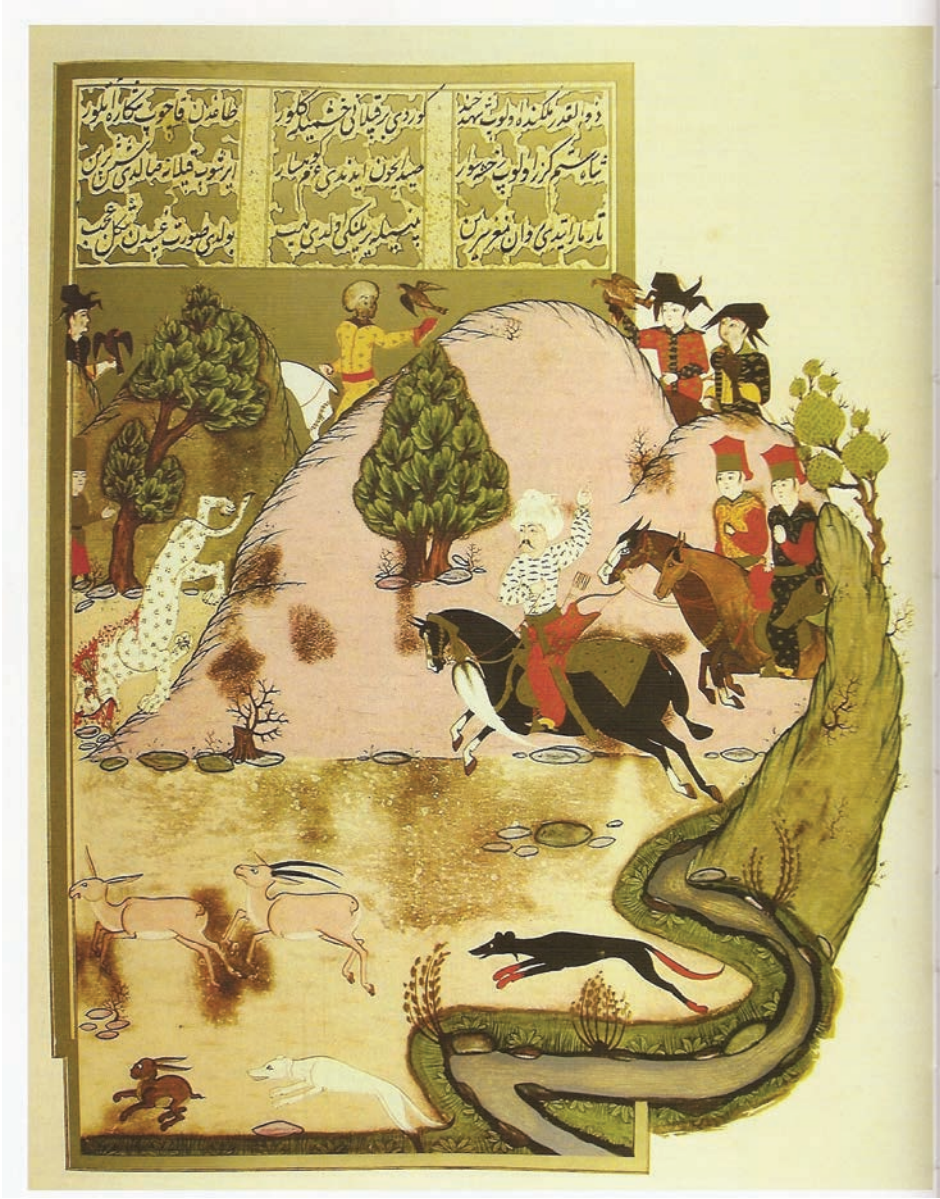

3- Turna Dağı (Andırın) Savaşı Minyatürü. (16. Yüzyıl, Minyatür: 3)

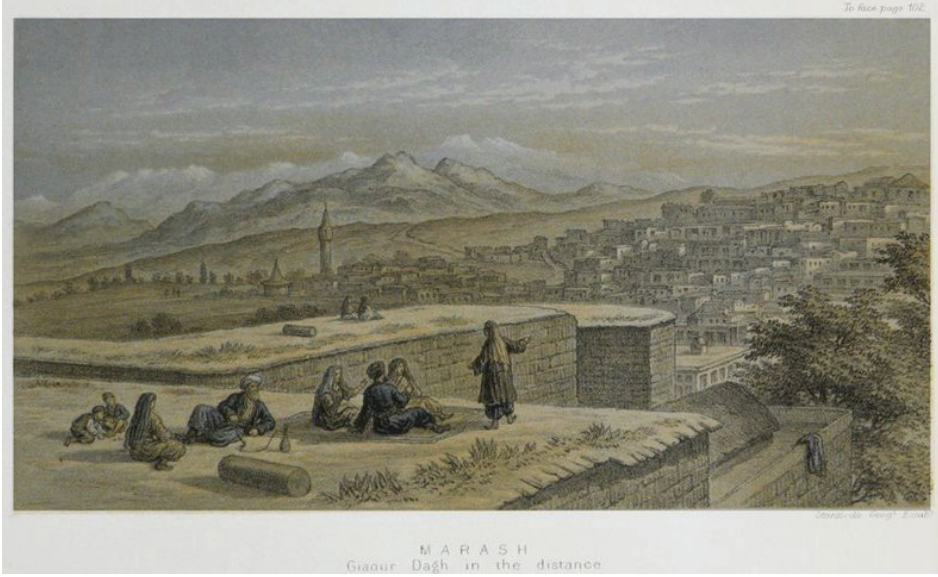
4- Selimnâme'nin Nakkaşı Hattatı ve Müellifi Şükri-i Bitlisi'yi Çalışırken Gösteren Takdim

Minyatürü. (16. Yüzyıl, Minyatür: 4)

5- Yavuz Sultan Selim 'in Maraş Bölgesindeki Av Sahnesi Minyatürü. (16. Yüzyıl, Minyatür: 5)

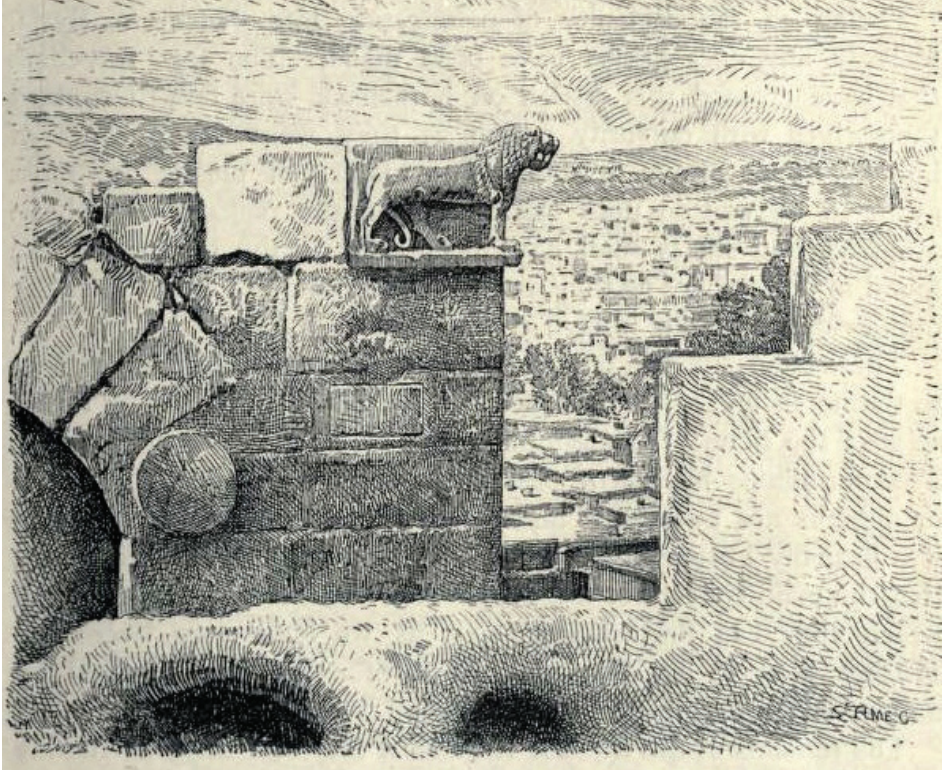
II. Salon IV. Oturum

6- Maraş Kent Görünümü Gravürü. (19. Yüzyıl, Gravür: 1)

7- Maraş Kalesi Gravürü. (19. Yüzyıl, Gravür: 2)

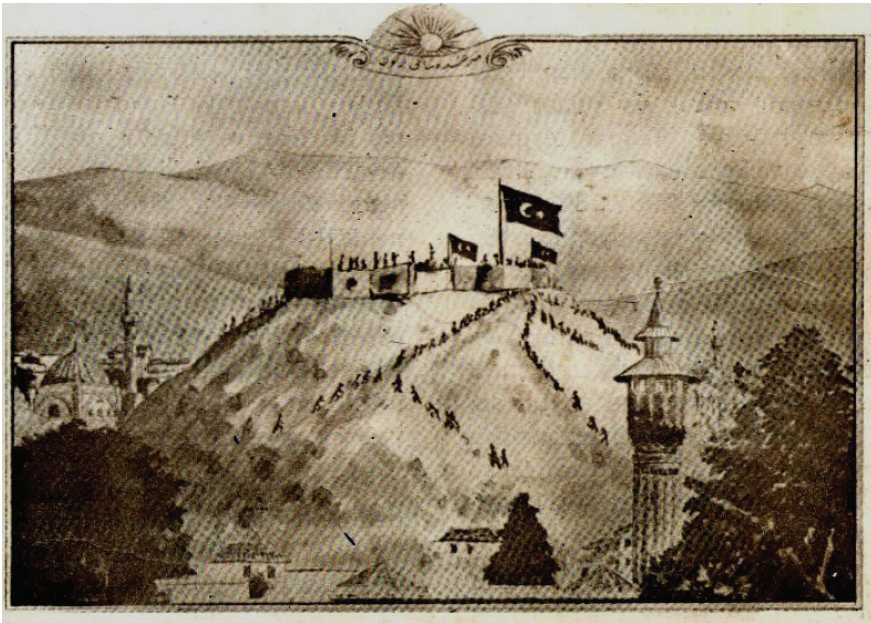
8-Maraş Kalesinde Aslan Heykeli ve Şehir Görünümü Çizimi. (19. Yüzyıl, Resim: 1)

9-Zeytun Manzarası Çizimi. (19. Yüzyıl, Resim: 2)

10 a) 'Maraş'ta Şanlı Bir Gün' Resmi. (20. Yüzyıl, Resim: 3)

10 b) 'Maraş'ta Şanlı Bir Gün' Resminin Sonradan Yapılan Kopyası. (21. Yüzyıl, Resim: 4)

KAYNAKÇA

AGHASİ, Baron., Aghasi Zeitoun, Traduction D'Archag Tchobanian, Paris 1897.

AKBIYIK, Yaşar., Milli Mücadelede Güney Cephesi, Sevinç Matbaası Yayını, Ankara 1990.

AKSEL, Malik., Anadolu Halk Resimleri, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

ALDERSON, Anthony Dolphin., Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı, çev. Şerafettin Severcan, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

ALPARSLAN, Yaşar -YAKAR, Serdar., Seyahatnâme Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009.

ARSLAN SEVİN, Necla., Gravürlerde Yaşayan Osmanlı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.

ATALAY, Besim., “Maraş Tarihi ve Coğrafyası”, çev. İlyas Gökhan-Mehmet Karataş, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.

BABİNGER, Franz., Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı, Oğlak Yayınevi, İstanbul 2003.

BAĞCI, Serpil-ÇAĞMAN, Filiz-RENDA, Günsel-TANINDI, Zeren., Osmanlı Resim Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.

BAŞKAN, Seyfi., Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

BÜLBÜL, Yusuf., ‘Fatih Sultan Mehmet Belgeselinden Sürpriz Çıktı’, Zaman Gazetesi, İstanbul 07 Temmuz 2012.

ÇAM, Nusret., İslam’da Sanat Sanat’ta İslam, Akçağ Yayınevi, Ankara 1999.

DAVİS, Edwin John., Life in Asiatic Turkey A Journal of Travel in Cilicia (Pedia and Trachea) Isauria, and Parts of Lycaonia and Cappadocia, Replica of 1879 edition by

II. Salon IV. Oturum

Edward Stanford, London 1879.

DEMİRSAR, V. Belgin., Osman Hamdi Tablolarında Gerçekle İlişkiler, Kültür Bakanlığı

Yayınları, Ankara 1989.

DİNÇASLAN, A. Latif., Zeytun ve Çevresindeki Ermeni İsyancıları, Ukde Yayınları,

Kahramanmaraş 2008.

DURAN, Tülay., Minyatür ve Gravürlerle Osmanlı İmparatorluğu, Tarihi Araştırmalar Vakfı

Yayını, İstanbul 1999.

ERBEK, Mine., Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, T.C. Kültür Bakanlığı

Yayınları, Ankara 2002.

GÖKHAN, İlyas., Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi, Ukde Yayınları,

Kahramanmaraş 2012.

KOÇ, Ali., "Bir Resim: Maraş'ta Şanlı Bir Gün, Bir Ressam: Kaptan Hayreddin Muci, Bir

Amerikalı: W. Sage Woolworth", Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi,

Kahramanmaraş 2001, Sayı 13.

MAHİR, Banu., Osmanlı Minyatür Sanatı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2005.

_____, Maraş İl Yıllığı, Maraş Valiliği Yayını, Ankara 1967.

MENGİ, Ruhat., "Neler Oluyor Dünyada Haberimiz Yok", Vatan Gazetesi, İstanbul 28 Şubat

2005.

MUSALI, Namiq., "Anonim Bir Safevî Müellifinin Gözüyle Dulkadir Beyliğinin Son 20

Yıllık Tarihine Bakış", Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, I. Cilt,

Kahramanmaraş Belediyesi Yayını, Kahramanmaraş 2012.

ÖZBEK, Yıldırım., 'Şükri-i Bitlisî Selimnâmesi Minyatürleri', Erciyes Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri 2004, Sayı 17.

ÖZTÜRK, Said-SARIKAYA, Ali., Gökşun Tarihi, Gökşun Belediyesi Yayını,

İstanbul 2010.

PERROT, Georges-CHIPIEZ, Charles., History Of Art İn Sardinia, Judaea, Syria And Asia

Minor, Chapman And Hall Limited, London 1890.

PONOFSKY, Erwin., “İkonoğrafi ve İkonoloji”, çev. Bedrettin Cömert, Türk Dili Dergisi,

Ankara 1971, Sayı 239.

SCHLUMBERGER, Leon Gustave., Un Empereur Byzantin Au Dixieme Siegle: Nicephore

Phocas, Librairie De Firmin-Didot Et, Paris 1890.

SEVİM, Mustafa., Gravürlerle Türkiye In Gravures IV. Anadolu 1, T.C. Kültür ve Turizm

Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

SEVİM, Mustafa., Gravürlerle Türkiye In Gravures V. Anadolu 2, T.C. Kültür ve Turizm

Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

SYKES, Mark., Dârü'l-İslam, çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

<http://harptarihi.wordpress.com/2011/10/01/ankara-muharebesi/> (27.06.2012)

<http://www.arkeolojisanat.com/tr/products.asp> (02.07.2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/Gustave_Schlumberger (03.07.2012)

<http://www.persianconnection.com/RobertEng> (13.08.2012)

<http://translate.google.com.tr> (25.04.2013)

KAHRAMANMARAŞ AĞAÇ OYMACILIĞI SANATINA MESLEK İNANÇLARININ ETKİSİ

Arş. Gör. Pınar KARATAŞ¹

Özet

Geleneksel ağaç oymacılığı sanatı, geçmiş tarih öncesi döneme dayanan ve Hunlardan bu yana Türklerin icra ettikleri köklü el sanatlarından biridir. Oymacılık sanatı Kahramanmaraş'ta özellikle sandık ve aksesuar ürünleriyle ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada Kahramanmaraş'ta icra edilen bu sanata halk inançlarının etkisi incelenmiştir. İnanç kişi ya da toplum tarafından bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Halk inançları ise, belirli bir toplumun eski dininden miras olarak getirdiği, kendi çağına uydurarak yaşam şartlarının gereğince şekillendirdiği yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlar ile ilahi dinin hükümlerinin olduğundan farklı algılanması olarak ele alınmaktadır. Oymacılıkta halk inançları, hangi eserlerin yapılıp hangilerinin yapılmayacağını belirleyen, sanatın kökenine dair bilgiler veren, sanatı anlamlandırmada etkili olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada oymacıların hem sanat icrasındaki tutum ve davranışlarını, hem de ortaya koydukları ürünleri satan ve alanların tutum ve davranışlarını etkileyen halk inançları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk inançları, Kahramanmaraş, ağaç oymacılığı, el sanatları

¹ Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, pma-den@hacettepe.edu.tr

Abstract

Traditional woodcarving is one of the handicrafts coming from the time before history and performed since Hun Turks. Woodcarving come to the fore with especially dower-chest and accessory furniture in Kahramanmaraş. In this study influence of folk beliefs is investigated on this artcraft. The belief means that to accept the truth of an idea, a fact, an object or a creature. Whereas folk belief is deal with as new formations, contents and narrations of old religion and different perception of the the divine religion. Folk beliefs in woodcarving, come out as an element which informs about the origion of art, determinates which works will be made or not and effects to give the meaning of art. It is emphasized that impacts of folk beliefs upon woodcarvers, sellers and consumers.

Key Words: Folk believes, Kahramanmaraş, woodcarving, artcraft

Giriş

Geleneksel ağaç oymacılığı, geçmiş tarih öncesi döneme dayanan ve Hunlardan bu yana Türklerin icra ettikleri köklü el sanatlarından biridir. Kahramanmaraş'ta özellikle sandık ve aksesuar ürünleriyle ön plana çıkmış ve ülke genelinde “Maraş Oyması” olarak ünlenmiştir. Halk inançlarının Kahramanmaraş'ta icra edilen bu sanata etkileri dikkat çekmektedir.

İnanç kişi ya da toplum tarafından bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Boratav, 1984:7).

Her türlü konuyu içine alabilecek olan inancın hangi boyutuyla halkbilimin konusu olduğu tartışılmış ve halk inançları olarak tabir edilen, folklorun ele aldığı inançların sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Boratav'a göre halkbiliminin ele aldığı halk inançları, belirli bir toplumun eski dinlerinden miras olarak getirdiği, kendi çağına uydurarak yaşam şartlarının gereğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla şekillendirdiği inançlardır. Ahlak ve din gibi keskin kuralları olan sistemlerle ilgili topluluktan topluluğa, bölgeden bölgeye değişik biçim ve içerik gösteren inançlar da halk inançları dâhilindedir (1984:7).

Kalafat'a göre ise halk inançları tamamen din olmayan ancak dinin tamamen de dışında kalmayan inançlar olup dinin halka göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimidir. Halkların tarihi inançlarını da az çok yansıtan bu inançlar, sürekli yenilenmekle birlikte, kökleri ilk inanç sistemine kadar ulaşan, yaşayan canlı malzemelerdir (1999:88).

Toplumun kabul ettiği, ilahi dinin hüküm ve öğretilerinin dışında kalan, halk arasında yaygın şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan halk inançları (Kılıç, 2001: 415), esasında hayatın her safhasıyla ve hayatta karşılaşılabilecek her türlü şeyle ilgili olmak üzere büyük bir çeşitliliğe sahiptir.

Halk inançlarının kapsamıyla ilgili yapılan çalışmalarda din olgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. İnanç ve din arasındaki sıkı ilişkinin bu durumdaki etkisi kaçınılmazdır. Buna göre halkbilimin alanına giren halk inançlarının ya eski dinden izler taşıyan bir algılayışla ya da dinin ilahi hükümlerinin olduğundan farklı algılanmasıyla ortaya çıktığı kabul edilmiştir. Ancak bazı inançların eski dinle ya da dinin farklı algılanmasıyla bağlantısının olmadığı görülmektedir. Bu anlamda tanımların sadece din üzerinde yoğunlaşması ve din dışında olan inançları değerlendirme dışı gibi göstermesi tanımlardaki eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Oymacılıkla ilgili halk inançlar hem din ve dinin algılanışıyla hem de din dışındaki konularla ilgilidir. Bu inançlar, yapılan tasniflerde “Mesleklerle ilgili İnançlar” (Abdülkadiroğlu, 1986: 11; Tanyu, 1976: 135; Boratav, 1984: 39) kapsamına girmektedir. Ancak mesleklerle ilgili inançları oluşturan inançların farklı sınıflandırmalarda yer verilen inançlardan oluştuğu görülmektedir.

Hayatın pek çok safhasında etkili olan inanç, oymacılıkta da hangi eserlerin yapılıp hangilerinin yapılmayacağını belirleyen, sanatın kökenine dair bilgiler veren, sanatı anlamlandırmada etkili olan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

1. Oymacılığın Kökenine Dair İnançlar

Ahilik geleneğinden bu yana her meslek grubu, bir peygamberin mesleklerinin piri olduğuna inanmıştır. Bu pir mesleği ilk kuran/ icat eden, mesleği toplum yaşamında önemli bir yere taşıyan ya da mesleğin tekniğinde yeni bir buluş yapan manevi yönü ağır basan (genellikle peygamber olan) bir kişidir (Boratav, 1984: 39; Abdülkadiroğlu, 1992: 4).

Ahilikte her mesleğin bir piri olduğuna inanılmış, esnaf bölüklerinin her biri, kendine gerçek ya da gerçek olmayan bir veliyi pir olarak kabul etmiştir. Pir sanatın simgesi olmuş, şed onun adına bağlanmış, dükkânlar onun adına açılmış, dualarda ve törenlerde onun adı anılmış ve o pir sanatın koruyucusu sayılmıştır (Çağatay, 1990: 69). Genel olarak her mesleğin bir piri olduğu kabul edilmekle birlikte Çingenelerin ve Müslüman olmayan azınlıkların icra ettikleri bazı meslekler ile, yapılması makbul sayılmayan bazı mesleklerin pirsiz olduğuna inanılmış, çocukların meslek edinmeleri için pirli sanatlara yönlendirmesine önem verilmiştir (Boratav, 1984:39; Abdülkadiroğlu, 1992: 5).

Ahilerin pir olarak kabul ettikleri kişinin adını bir beyit şeklinde dükkânlarına astıkları da görülmüştür:

Her seher besmele ile açılır dükkânımız

Hazreti .. .dir pirimiz üstadımız (Çağatay, 1990: 65)

Oymacılıkta halen çeşitli peygamberler mesleğin piri olarak gösterilmektedir ancak yukarıda adı geçen ortamlarda anılmaları ve koruyucu olarak sayılmaları durumu gözlenememektedir. Mesleğe kutsiyet kazandırarak kutsal bir iş yaptığını düşünme ve mesleği yapan peygamberden güç alarak işe sarılmanın ahilikten bu yana devam ettiği görülmektedir.

Nuh aleyhisselam, (Maraşlıoğlu, 2009 ;Güneş, 2009; Güzelyıldız, 2009; Maden, 2009; Akkök, 2009 a; Arikmet, 2009 a; Arikmet, 2009 b; Terlik, 2009; Avcı, 2009), Hz. İbrahim (Keleş, 2009), Hz. Süleyman (Akkök, 2009 a; Akkök, 2009 b), Hz. Davut (Akkök, 2009 c), Hz. Musa (Arikmet, 2009 a), Hz. İsa (Avcı, 2009; Çuhadar, 2009) ve Hz. Muhammet (Nedirli, 2009) oymacılığın piri olarak gösterilen peygamberlerdir. Peygamberlerin dışında debbağların piri ve 32 mesleğin piri sayılan Ahi Evran (Ergun, 2009) da oymacılığın piri olarak gösterilenler arasındadır. Kahramanmaraş'ta Nuri usta gibi bölgedeki meşhur oymacıların pir olarak görenler de vardır (Öksüz, 2009; Koz, 2009).

Meslek pirleri mesleği icat eden, ilk kuran kişi olarak sayıldıklarından mesleklerin kökenine dair inançlarda önemli bir yere sahiptirler.

Pek çok peygamber ağaç işleriyle uğraşmış olmalarından dolayı oymacılık mesleğinin piri olarak kabul edilmiştir. Bu peygamberlere sanatı Allah'ın öğrettiğine ve onların vasıtasıyla da sanatın insanlara geçtiğine inanılmaktadır:

“Mobilyacılığın veya oymacılığın ağaçla ilgili olduğu için neticede,

II. Salon IV. Oturum

ustası olarak Nuh aleyhisselam bilinir. Allahütela 'dan vahiy geliyor, bir gemi yapacaksın, her canlıdan da bir çift koyacaksın, sana inananlar da seninle gelsin inananmayanlar helak olacak.” (Maden, 2009)

“Benim en duyduğum yaygın yani bu oymayla ilgili Nuh aleyhisselamın ki. İşte tencere tabak ağaçtan ve çamurdan yapmasını istediğini Allah 'ın o da yaptıktan bir müddet sonra tekrar onları kırmasını, dökmesini, bozmasını istediğini.” (Güneş, 2009)

Allah'ın emriyle pir olan peygamberlerin mesleğe başlaması, mesleğe başlama yetkisini Allah'tan alındığını ve sanatın kaynağının yaratıcıya bağlandığını göstermektedir. Eski Türklerdeki kut alma inancını çağrıştıran bu düşünce oymacılara kutsal bir mesleği yaptıkları inancını vermektedir. Geçmişte de pirlilik sanatların makbul sayılması kutsiyet düşüncesi ve pir ilişkisi düşünüldüğünde daha da anlam kazanmaktadır.

Oymacılar peygamber mesleğini devam ettirmekten dolayı hem kendilerini ayrıcalıklı görmekte hem de mesleklerine olan bağlılıkları bu durumdan etkilenmektedir. Oyma ustası Fevzi Akkök, “Peygamber mesleği yapmak iyi bir şeydir” (Akkök, 2009 c), derken mesleğin sıradan olmadığını belirtmek için özellikle mesleğin peygamber mesleği olduğunu vurgulamıştır. Tüm bunlar kutsiyet yoluyla oymacıların mesleklerinden duyduğu gurur ve ayrıcalıklı oldukları inancını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

2. Oymacılığın Kazancına Dair İnançlar

Kahramanmaraş'ta oymacılığın kazancına dair inançlar Hızır aleyhisselam üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İslam öncesi dönemdeki su ve ağaç kültürünün izleri Hızır aleyhisselamın yeşillik ağaçlık ve su bulunan yerlere geleceği inancında görülmektedir (Günay, 1995:3). Hızır aleyhisselamın ağaçlık yerlere geleceği inancı göz önünde bulundurulduğunda ağaç işleriyle uğraşan kişileri/kişiyi ziyaret etmesi arasında bağ olabileceği düşünülmektedir. Bereket getirme özelliği ile tanınan Hızır aleyhisselam, kendisine ters davranışlarda bulunulmasından dolayı bereket değil, cezayı beraberinde getirmiştir.

Halk inançlarına göre Hızır, dolaştığı yerlerde karşılaştığı kimseleri zaman zaman denemelere tabi tutmaktadır. Hızır aleyhisselam denemek istediği kişilere çirkin, kaba saba, bazen de fakir insanlar kılığında görünüp bu kimselerden çoğunlukla yapılması zor istekleri yerine getirmelerini talep eder. İstekleri güzellikle yerine getirenler kısa sürede mükâfatlandırılırken aksilik gösteren ve Hızır aleyhisselama kötülükle karşılık verenler çeşitli zararlara ve felaketlere uğrarlar (Ocak, 2007: 113).

Oymacılığın kazancının az olmasında da bu durumun etkisinin olduğu görülmektedir. Hızır aleyhisselamla ilgili olan efsanede, mesleğin kazancı yerine talaşının bol olması ustaların Hızır aleyhisselama yalan söylediği için cezalandırılmalarına bağlanmaktadır. Hızır aleyhisselam kendisinden parayı gizleyen, yalan söyleyen ve ters davranışlarda bulunan kişi/kişileri sadece bireysel olarak cezalandırmakla kalmamış, tüm meslek erbabını kazancının bereketinin olmaması ve talaşının bol olması felaketine uğratmıştır.

Pek çok oymacı efsanede geçen olayın etkisine inanmaktadır (Saat, 2009; Arıcı, 2009; Dağ, 2009; Nedirli, 2009) Bu olaydan mesleklerinin lanetli olduğuna, beddua aldıklarına inananlar da bulunmaktadır:

“Ben her zaman bu mesleğin lanetli olduğuna inanmışımdır. Çünkü tam olarak bilmiyorum da o zamanlar bu işin ehli olan bir kişi mi, birisi büyük bir zat çarşıda esnafları geziyo, bu keçe yapanlar var, bunların yanından geçerken ne yapıyorsunuz ey esnaf diyo, onlar da tam hafta sonu para bölüşüyolar, ya efendim diyo para bölüşüyo, o zaman diyo paranız bereketli olsun diyo. Şu gün hala keçeciler azdan çoktan işini bi şekilde götürüyodur. Marangozların yanından geçerken selam veriyo, siz ne yapıyorsunuz falan filan derken, parayı kıskanıyolar, üstüne biraz talaş atıyolar, diyolar talaş bölüşüyo, o zamna diyo talaşınız bereketli olsun, tabii her marangozun atölyesi talaşla doludur. Ben buna inanmışımdır göz görüyo zaten.” (Dağ, 2009)

“İyi kimse diyelim, iş yerinde para paylaşıyolarmış, para paylaşırkene dışarıdan iyi kimse gelmiş, napıyorsunuz demiş , onlar da para paylaşırkene duyduğumuz onlar da talaş, yalan söylemiş usta, biz demiş talaş paylaşıyoruz. Halbuki para paylaşıyolarmış. Talaşınız demiş bol olsun demiş. Bu meslekte talaşımız bol yani devamlı tahtadan çıkar, o şekilde yani artık onun bedduasını mı aldı, o ustanın yalan söylediğinin cezasını biz çekiyoruz. ” (Nedirli, 2009)

Paranın kıskanılmasından dolayı Hızır aleyhisselamın gazabına uğrama düşüncesi ne kadar çalışılsa da bu meslekte zengin olmanın mümkün olmadığı yönünde bir savunma mekanizması oluşturduğundan, oymacıların sığındığı bir dayanak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesleğin kökeni gibi kazancının azlığının da kutsiyetle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Hızır aleyhisselam kutsal bir hüviyete sahip olan, Allah'ın peygamberi ya da velisidir. Ona karşı sergilenen yanlış davranış kutsiyet sınırlarının çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle gerek ceza, gerek mesleğin ortaya çıkışı hep bir kutsiyet düşüncesiyle açıklanmış, olumlu ve olumsuz yönleriyle meslek hep kutsallığa dayandırılmıştır.

3. Yapmaktan Çekinilen ve Yapılması Makbul Görülen Eserlerle İlgili İnançlar

Oymacılıkta eserlerin yapılması ve yapılmamasına dair inançların olduğu göze çarpmaktadır. Bazı eserlerin yapılması makbulken, bazılarının yapılmasının hoş karşılanmadığı görülmüştür. Eserlerle ilgili olan inançlar halk inançlarının dinle olan bağlantısını net olarak ortaya koyan örneklerdir. Eserin yapılıp yapılmamasında belirleyici olan, halkın yapılacak eserin İslam diniyle olan çelişkisi ve İslam dinine olan uygunluğu hakkındaki yorum ve değerlendirmeleridir.

3.1. Yapılması Makbul Görülen Eserlerle İlgili İnançlar

Yapılması makbul olan eserlerin başında cami işleri ve din büyükleri için yapılan eserler gelmektedir. Söz konusu din olduğunda işin maddi getirisi bir kenara bırakılmakta ve Allah'ın rızasını ve sevabını kazanmak esas olarak görülmektedir.

II. Salon IV. Oturum

Pek çok kişi cami işleri yapmanın manevi hazınının farklı olduğunu ifade etmiştir. (Köklü, 2009 b; Arikmet, 2009 a; Durdi, 2009; Köklü, 2009 a; Ergun, 2009) kimileri ise cami işlerini parası karşılığında yaptıklarından kendileri için diğer işlerden farkının olmadığını belirtmiştir (Ağrı, 2009; Güneş, 2009; Keleş, 2009; Avcı, 2009):

“Para karşılığı yapmasam manevi bi haz alırım ama para karşılığı yaptığımız için sandık yapıp Ahmet’e satmakla minber yapıp camiye satmak arasında bir fark yok.” (Güneş, 2009)

Cami işlerini daha çok sürekli cami işlerinde çalışan kişilerin diğer işlerden ayırmadığı, ancak genellikle başka işler yapıp cami işlerinde daha az çalışan kişilerin ise cami işlerini diğer işlerden farklı gördüğü ortaya çıkmaktadır. Sürekli cami işleri yapan kişiler için, belli bir aşamadan sonra camiye yapılan bir minber ya da mihrabın “iş” olma özelliğinin daha çok benimsenmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

Cami işleri söz konusu olduğunda kaynak kişiler maddiyatın bir kenara bırakıldığını, işin manevi boyutunun ön plana çıktığını anlatmaktadır. Kahramanmaraşlı Oyma ustası Ali Çelebi’nin konuyla ilgili sözleri dikkat çekicidir:

“Tabii Allah’ın evine mescidlerine yapılan şeyler, mesela biz bi tabut yaptık Amerika’ya iki tene ve çok istek oldu tabuttan bizden üstümüze de yapan olmadı hiç, biz tabuttan üç ay burada huzur bulamadık. Biz onu yaptık nefret ettik huzur olmadı. Ondan sonra biz camiye başladık işte beş sene kadar oldu. Camiye başladıktan sonra herkesten çok süper yapıyoruz. Herkesten ucuz yapıyoruz. Hem paramız bereketli hem huzurumuz var. Mesela adam camiye paramızı vermedi, güle güle vermesin Allah’ın evine hiyba ederiz, en güzel şeydir. İşte onu biz nihayetinde şeye çalışmadık biz evet rızığımız için çalıştık aman bir de rızkın yanı sıra huzur var. Kâfirlere yaptığımızdan dolayı ben huzur alamadım, ben değil çocuklarım da alamadı. (Tekrar yapar mısınız?) Yoo yapmam hiç mümkün değil ama camiye son takatim olmasa yapmaya çalışırım.” (Çelebi, 2009 a)

Ali Çelebi para karşılığında yaptıkları cami işlerinde, paraları verilmesi bile kendisini zararda görmemekte, böyle bir durumda camiye hibe ettiği düşüncesiyle hayra girdiğine inanmaktadır.

Cami işlerinde sadece yapanın değil, alanın da maddiyatı önemsemediği görülmektedir. Cami işlerinin alıcısı ya cami cemaati, ya cami derneği ya da hayırda bulunmak isteyen kişilerdir. Camiye yapılan işin en iyisi olmasının istenmesi ve maddiyattan kaçılmaması camiye verilen değerın göstergesi olarak algılandığından cami işlerinde müşterilerin fazla pazarlık yapmadığı söylenmektedir. Bu eserleri satanlar da gönül rahatlığıyla indirim yaptıklarını ve hiç zorlarına gitmeden istenen fiyata razı olduklarını söylemektedir (Bayraktar, 2009; Çelebi, 2009 a).

Cami işlerinde hem alıcı, hem satıcı hem de yapan kişi tarafından karşılıklı olumlu bir tutumun olduğu görülmektedir. Yapan kişi emeğinden kaçınmazken, alan kişi elinden geldiğince masraftan, satan kişi de elinden geldiğince indirimden kaçınmamaktadır.

Camiye türlü türlü şekillerde hayırda bulunulabileceğini belirten kaynak kişiler bu hayırlardan birinin de camiyle ilgili bir yapıda çalışmak, cami işlerinde oyma yapmak, cami için yapılan esere emek vermek olduğunu ifade etmiştir.

Ustalar camiye yaptıkları işte cemaatin eline sağlık demesinin her şeye değdiğini söylemektedir (Durdi, 2009; Gülaçtı, 2009). Cami işleri yapan bir firmanın yöneticisi olan Veysel Gülaçtı, cami işlerini bedeli karşılığında yapmalarına rağmen, cemaatten kişilerin arayıp Allah sizden razı olsun ne güzel bir minber yaptınız şeklinde memnuniyetlerini dile getirdiklerini ve kendilerine dua ettiklerini anlatmaktadır (Gülaçtı, 2009).

Oymacılar arasında rahle yapmanın sevap olduğu düşüncesi de yaygındır. Rahle üzerinde Kur'an okudukça sevabının yapana da geleceğine inanılmaktadır:

“Onun üzerinde Kur'an-ı Kerim okunur onun sevabı size de gelir bana da gelir. Yapana da okuyana da, rahleninki daha sevap” (Köklü, 2009 a)

Oymacıların yaptıkları eser aracılığıyla kendilerine dua edileceğini düşünmesinin yanı sıra camide edilen diğer dualardan da nasipleneceklerine inandıkları görülmektedir. Cami işleri yaparken Allah'ın kendilerine yardım ettiğini, işin keyifle yapıldığını ve çabucak bittiğini belirten oymacılar vardır (Avşar, 2009; Güzelyıldız, 2009).

Bazı oymacıların cami işleri yaparken abdest almaya ve işe besmeleyle başlamaya özen gösterdiği görülmektedir (Avşar, 2009; Ergun, 2009). Abdest alınarak cami işlerinin yapılması cami işi yapmanın ibadet olarak algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca abdest almak yapılan işe verilen önemi ve özeni göstermesi açısından önemlidir.

Cami işlerinde para ikinci planda olsa da cami işlerinde kazanılan paranın bereketli olduğu da yaygın inançlarından biridir. Kaynak kişiler cami işlerinden kazandıkları paranın kendilerine hiç bitmemiş gibi geldiğini ifade etmektedir.

Hayra girmek, sevap kazanmak, dua almak cami işlerinin sevilmesini ve öncelikli olarak tercih edilmesi sağlayan temel manevi faktörler olarak değerlendirilmektedir. Bu faktörlerin aynı zamanda cami işleri yaparken ortaya koyulan motivasyon ile özeni arttırması ve sanata olan olumlu duyguların güçlenmesi açısından etkili olduğu söylenebilir.

Çeşitli sebeplerden dolayı yapmaktan haz duyulan cami işleri gibi dini duyguların ön plana çıktığı din büyüklerine yapılan eserler de oymacıların haz duyarak yaptığı işler arasındadır. Oyma ustası Ökkeş Us Şam'dan gelen istek üzerine yapacağı küçük sandığa Hz. Muhammet'in sakalının koyulacağını öğrenince tüm gücüyle çalışarak güzel bir eser ortaya koyduğunu, ne kadar isterse istesin parasını vermeye razı olmalarına rağmen bu işten para almadığını belirtmiştir (Us, 2009).

Ustaların cami işleri yapmak istemelerinin ardında dini duygularının yanı sıra arkalarında kalıcı eser bırakma düşüncesi ve Selçuklu – Osmanlı dönemi motiflerini cami işlerinde işleme olanağı bulmaları da yatmaktadır.

3.2. Yapılmasında Sakınca Görülen Eserlerle İlgili İnançlar

Yapılmasında sakınca görülen eserlerin, İslam dininin kuralları ile

II. Salon IV. Oturum

çelişen ya da dinde hoş karşılanmayan eserler olduğu görülmektedir. Bu eserlerin başında tavla yapmak gelmektedir.

İslam dininde mekruh olarak görülen tavla Kahramanmaraş'ta yapılması hoş karşılanmayan eserlerin başında gelmektedir. Kahramanmaraşlı oyma ustalarının büyük bir bölümü tavla yapmadığını söylemektedir (Arikmet, 2009 a; Arikmet, 2009; Durdi, 2009; Köklü, 2009 a; Armut, 2009; Terlik, 2009; Akkök, 2009 c; Akkök, 2009 a; Çelebi, 2009 b; Çelebi, 2009 a) .

Tavla yapmanın günah olduğunu söyleyen ustaların bir bölümü ustalarının ya da babalarının vasiyeti üzerine tavla yapmaktan kesinlikle uzak durduklarını belirtmektedirler (Armüt 2009; Akkök, 2009 c; Çelebi, 2009 b):

“Bugün bize dedemiz yapmamış tavla, diyanet işleri başkanlığı fetva yazsa, biz yine yapmayız. O bir hayat biçimi olmuş diye, bu zamana kadar tavla yapılmamış. Bu dinen sakıncalı görülmüş, dedem babama demiş ki ben tavla yapmadım sen de yapma demiş. Babam da bize tembih etti. Bir trilyon verseler tavla yapmayız.” (Çelebi, 2009 b)

Pek çok kişi tavla yapmanın günah olduğuna, oynandığı sürece tavlayı oynayanla birlikte yapan kişinin de günaha gireceğine inanmaktadır.

“Rahmetlik babam öyle dedi ben yapmadım ac ölmedim oğlum sen de yapmazsan ac ölmen dedi. O oynandığı müddetçe benim amel defterim çalışır. Bir yere hayrat yaptırırsın, hayrı alamet meydana getirirsin, o iyilik yaptıkça sana rahmet gelir hayrolur ama tavla, kumar herhangi bir kötü şey o da oynandığı müddetçe amel defterine kötü şeyler yazılır.” (Çelebi, 2009 a)

“Tavla yaparsan ölene kadar onun günahı senin boynuna, defterine yazılır, başına bi şey gelse ondan dolayıdır.” (Köklü, 2009 a)

“Günah derler, eskiyene kadar günahı senden çıkmaz derler. Ben dedim bayanıdı bizim müdürümüz, ya bu günah dedim. Sana ben ne diyosam onu yap, günahısa bana at üstüme dedi. Peki dedim.” (Çuhadar, 2009)

Günah olduğuna inandığı halde istek üzerine tavla yapan Ahmet Çuhadar ekmek davası için talebi geri çeviremediğini, Allah'ın kendisine rızkını bu şekilde verdiğini belirtmektedir. İsteyen kişinin günahı üstlenmesi ustayı rahatlatmak ve işe ikna etmek için kullandığı bir yöntem olarak göze çarpmaktadır. Kişi adeta ustaya “sorumluluk benim, sen sadece aracısın” fikrini vermeye çalışmıştır.

Tavla yapmanın neden günah olduğuyla ilgili Ahmet Çuhadar'ın şu açıklamayı yapmaktadır:

“Tavla oynarken, adam kaybettikçe huylanır, kötü söyler bilmem ne yapar, günah olur. Onun günahı sana da var.” (Çuhadar, 2009)

İslam'da tavla zaman öldüren ve kumara aracılık eden bir oyun olduğundan mekruh sayılmaktadır. Tavla yapmanın günah olduğu inancında bu öğretinin yanı sıra yukarıda görüldüğü gibi kişinin günaha girmesine sebep olma ve bu yüzden vebal alma durumunun da etkili olduğu görülmektedir.

Tavla yapanların “ıflah olmadığına”, çeşitli hastalıklarla, iflasla, ellerinin kesilmesiyle gibi şeylerle cezalandırıldığına/cezalandırılacağına, bu cezanın Allah'ın yasakladığı bir şeyin yapılmasından dolayı verildiğine inanılmaktadır.

“Babam dört kere bağırsak tıkanmasından ameliyat oldu. Çok da güzel

tavla falan yapardı. Tavla satranç masasını yapardı, o tavla hayatta kaldığı müddet belki kumar oynanmıyo ama, kumar oynuyomuş gibi tavla yapmayı iyi saymazlar. Eğer benim elimde başka iş varsa o tavla işini yapmaktan imtina ederim. Babam tavla yapardı, sen tavla yapıyon oyun aleti yapıyon, aldığın para ilaç parası oluyo falan diye bunu çok yadırgarlardı. Bana da zaman zaman sorarlar senin baban tavla yapardı, sen yapma ha falan diye. Görürlerse eş dost yadırgar da benim tavla yaptığımı, mesela bi rahle yapmayı çok daha şey yaparız, seve seve yaparız üzerinde Kur'an okunacak diye. En hoşumuza giden iş rahle. Bi şeyler yapacaksam rahle yapmayı tercih ederim.”(Maraşlıoğlu, 2009 a)

Kaynak kişi babasının başına gelen ameliyatların sebebinin tavla yapmasına bağlamaktadır. Meslekte kendinden büyük ustaların Ökkeş Usta'yı tembihlemeleri tavla yapanın başına kötü şeyler geleceğine dair inancın etkisini ve toplumda tavla yapanlara karşı gösterilen tutumu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Tavla yapan kişilerin işlerinin rast gitmediğine ve iş alanında da cezalandırıldıklarına dair inançlar da vardır:

“Dedemle rakip bir firma varmış, işleri dedemden daha iyiymiş, işçisi falan fazlaymış ve bir subay buna tavla siparişi vermiş ve de en güzel şekilde yapmış ondan sonra bütün askeriye tavla siparişi gelmiş, tavla siparişi artmış ama işinde bir süre sonra bereket kalmadığı ve bir süre sonra da iflas ettiği söyleniyor. Manevi boyutuyla bu şekilde bakılıyor olaya.” (Akkök, 2009 c)

Kahramanmaraş'ta “Tavla yaparsam ben ölünce kemiklerimi sızlatır” (Kara 2009) inancının yaygın olduğu belirtilmektedir. Bu inanç tavla yapmanın cezasının sadece bu dünyayla sınırlı olmadığına, ölüm sonrasında da cezalandırılacağına inanıldığını göstermektedir.

Tavlanın İslam'da kumara girdiği, yapıldığı zamanda kumara aracılık eden bir işten para kazanıldığı için kazanılan paranın bereketinin kaçtığı, uğursuz olduğu inancının da yaygın olduğu görülmektedir:

“Tavla yaptım üç beş ay paramın hayrı olmadı, elimi kestirdim yahut kolumu kestirdim gibi söylentiler var. Ordan gelen paranın uğursuz olduğunu, onun için de kendilerine iyi gelmediğini söylerler.” (Güneş, 2009)

Tavlanın sadece yapılmasında değil satılmasında da sakınca görenler vardır. Oymalı ürünlerin satış aşamasında yer alan esnaf arasında da tavladan kazanılan paranın bereketsiz olacağına, tavla satarak vebal aldığına, tavla işlerinin uğursuzluk getireceğine inanan kişiler de bulunmaktadır (Bayraktar, 2009; Karpuzoğlu, 2009).

Özellikle Kahramanmaraş'ta oymacıların büyük bir kesimi tavla yapmakta sakınca görse de, bunu sakıncalı bulmayanlar da bulunmaktadır:

“Ben gençlik yıllarımda yapmıştım. Ama yobaz düşünmüyorum saygı duyarım da ben radikal düşünüyorum. Eskiden daha çoktu şimdi biraz dejenere oldular. Sosyal hayat onları biraz zorladı. Hatta bir şey daha söyleyim bankayı kullanmayan arkadaşlar var.” (Güneş, 2009)

Kaynak kişi tavla yapmakta sakınca görmediğini belirtirken geçmişe oranla tavla yapmayanların sayısında yaşam şartlarından dolayı azalma olduğunu

II. Salon IV. Oturum

belirtmektedir. Bazı kişiler de “Tavlaya gelene kadar nece günahlarımız var” (Kara, 2009) sözleriyle tavla yapmakta ve satmakta neden sakınca görmediklerini belirtmektedir.

Tavla yapmak istenilmemesindeki aslı sebebin işin zorluğu olduğunu düşünenler de bulunmaktadır.

“Biz tavla yapıyoruz. Tavla biraz daha işçilikli biraz zor yapmak, siyaha beyaz parça geçiceksin. Nerdeyse yarım sandık kadar işçiliği var. Onun için yapmak istemiyolar.” (Gülkara, 2009)

Tavla yapmak zor olduğu için işin üstesinden gelemeyenlerin tavlanın parasının bereketsiz olduğu yahut başlarına kötü şeyler geleceği inançlarına sığındığı belirtilmektedir (Gülkara, 2009; Kara, 2009). Bu durum gerçek olabileceği gibi, tavla yapanların vicdanlarını rahatlatmak amacıyla sığındığı bir dayanak ya da kendilerini savunmak için ortaya attıkları bir görüş olma ihtimalinin varlığı da söz konusudur.

Tavlanın dışında İslam dini öğretilerine ters düştüğüne inanılan başka eserlerin yapılmasından da çekinilmektedir. İçki içmenin haram olduğu İslam’da içki ile ilgili olan şarap sandığı (Arikmet, 2009 a) ve Amerikan barının bazı ustalar tarafından yapılması sakıncalı görülmektedir (Arikmet, 2009 b).

Eski Arap toplumundaki put inancını çağrıştırdığı gerekçesiyle İslam’da heykel hoş karşılanmamıştır. Ustaların heykele giren eserleri yapmaktan çekindikleri görülür. Ustanın heykel yapmak istememesinde toplum baskısının etkisi görülmekle beraber usta toplum baskısı olmasa dahi dini açıdan sakınca gördüğü için bu tarz işlerde çalışmak istemediğini söylemektedir.

Oymada kullanılan hayvan motifleri de birebir heykel olmasa da canlı bir varlığın sureti olduğundan heykel olarak görülmekte ve aynı çekinceler hayvan motifleri için de duyulmaktadır. Dedelerinden, babalarından vasiyetleri üzerine tavla gibi hayvan motifi yapmayanlar da vardır (Akkök 2009 c; Çelebi 2009 b; Çelebi 2009 a). Hayvan motifli ürünlerden kazanılan paradan hayır görülmediğine, paranın bereketsiz olduğuna inanılmaktadır (Güzelyıldız, 2009).

Günümüz de hayvan motiflerinin yaygın olmadığını belirtmek gerekmektedir. Geçmiş yıllarda da yaygın olmadığını belirten oymacılar bu tarz eserlerin daha çok sipariş üzerine yapıldığını, piyasaya sunulacak ölçüde talebin olmadığını belirtmektedir. Bu durumda etkili olan tıpkı yapanlar gibi müşteri kitlesinin de hayvan motifli ürünleri almakta sakınca görmesi ve böylelikle de talebin olmamasıdır(Koz, 2009; Keleş, 2009; Saat, 2009; Öksüz, 2009). Oymacılar müşterilerin eve put girdi namaz olmaz düşüncesiyle hayvan motifi ürünlere yönelmediklerini belirtilmektedir.

Hayvan motifini yapmakta sakınca gören bir kesim olmasına rağmen sakınca görmeyenler de bulunmaktadır (Dağ, 2009; Keleş, 2009; 2009; Avcı, 2009). Hayvan motifi yapma konusunda diğer eserlere göre esnek olan oymacıların söz konusu insan figürü ya da heykeli olduğu zaman daha muhafazakâr oldukları görülmektedir.

Yapmaktan çekinilen eserlerden bir diğeri yurt dışına gönderilen tabutlardır. Tabut yapmanın İslam’da bire bir çelişen yönü olmasa da makbul

görmemektedir. Oyma ustası Ali Çelebi yurt dışına yaptığı tabutlardan huzur bulamadığını, yaptıktan sonra bu işten nefret ettiğini anlatırken bunun sebebinin tabutları “kâfirlere” yapmasına bağlamaktadır (Çelebi, 2009 a). Tabut işinin ardından yaptığı cami işleriyle huzura erdiğini söyleyen kaynak kişinin bu ifadelerin tabut konusundaki çekinceleri göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Tabut yapmanın Hıristiyanlığa girdiğini düşünen bazı oymacıların dinimizden uzaklaşıyoruz kaygılarıyla tabut yapmaktan çekindiği belirtilmektedir (Akkök, 2009 b). Burada adeta oymacıların dinlerine ihanette bulunmuş gibi bir ruh haline büründükleri görülmektedir.

Yurt dışına tabut yaptıran ve Kahramanmaraş'ta tabut işine öncülük eden Mustafa Toprakkale uzun süre ustaları tabut yapmaya ikna edemediğini, özellikle haç yapmaktan dolayı ustaların işe tepkiyle yaklaştığını belirtmiştir. Sadece oymacıların değil, başka bir meslek grubu olan döşemecileri de tabutun iç döşemesini yaptıran zorlanan kaynak kişi başlarda tabutu görenlerin kaçtığını belirtmektedir (Toprakkale, 2009).

Tabut işlerinden kaçınılmasının bir sebebi de bu tarz işlerden para kazanılmasının toplumca makbul karşılanmamasıdır. Çeşitli kazanç kapıları dururken ölüm gibi trajik bir olay üzerinden kazanılan paranın genel olarak hoş karşılanmaması tabut yapmanın çekincelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Hıristiyanlığın sembollerinden biri olan haç işareti yapmaktan çekinen büyük bir grup da bulunmaktadır. Remzi Gözükara Amerikan askerleri için haç motifli küçük silah kutuları yaptırmak istediğini ancak ustaları razı edemediğini anlatmaktadır:

“Adana İncirliye gönderiyoruz Amerikalılara. Normal kutunun bi tane büyüğü var silah koymak için... Haç resmi yap dediler, ustalara dedim biz yapmak abi dediler. Lan oğlum ekmek parası yapın işte dedim, üç gün üçü de dükkâna gelmediler.”(Gözükara, 2009)

Haç motifi yapma teklifini reddeden oymacıların işletme sahibini protesto ederek işe gelmemeleri bu konudaki hassasiyetin ne denli büyük olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Böyle bir durumla karşılaşırlarsa işi bırakacaklarına dair mesaj vermeye çalışan ustalar, kendilerine benzer bir teklif gelmesinin önüne geçen önemli bir tepki vermişlerdir.

Tabut teklifi almadıklarını belirten bazı oymacılar ve oyma işleri yapan firmalar ise bunun bir sakıncasının olup olmadığını âlimlere danışarak teklifleri değerlendireceklerini belirtmektedir (Akkök, 2009 c; Avşar, 2009).

4. Kullanılan Ağaca Dair İnançlar

Oymacılıkta kullanılan temel malzeme olan ağaç üzerine de çeşitli inançlar vardır. Kahramanmaraş için kullanılması en makbul olan ağaç ceviz ağacıdır. Bölgede ceviz ağacının çok sevildiği, ceviz ağacıyla ilgili çeşitli inançların olduğu tespit edilmiştir.

Ceviz ağacı bölgedekilerin tabiriyle “mübarek bir ağaç”tır (Kara, 2009). Sandık yapımı için en kullanışlı ağaç olan ceviz ağacının fotoğraf çektiğine dair bir inanç vardır.

İnanışa göre ceviz ağacı yüz yaşına girdiğinde (Çuhadar, 2009), yıldırım

II. Salon IV. Oturum

çaktığında (Kolusayın, 2009), ömründe bir kere, senede iki defa (Kara, 2009) bulunduğu ortamdaki nesnelere ve varlıkların fotoğrafını çekmektedir.

Kaynak kişiler ceviz ağacının gövdesinde uçak (Arikmet, 2009 a; Kolusayın, 2009), keklik, koyun sürüsü (Kolusayın, 2009), tavşan, kartal, yılan, elinde tasla yıkanan bir bayan (Çuhadar, 2009), eşek üzerinde bir bayan ve dere gördüklerini belirtmektedir. Aşağıdaki kişisel anlatı ceviz ağacının fotoğraf çekmesini konu almaktadır:

“Ceviz ağacı en çok damarlı ağaçlardan biridir. Ceviz ağacı öyle bir mübarek ağaçtır ki senede iki sene, meyvesini eline değneğini alırsın, tepesine vura vura meyvesini yersin. Döverek meyvesini yersin ondan ziyade meyvesini yersin, sonra tekrar sana kümeden meyvesini verir. Öyle bi mübarek ağaç. Bi de ceviz ağacı hoşuna giden, yaşlı bir ceviz ağacı hoşuna giden tüm güzelliklerin resmini çeker. Yani bunu dedelerimiz de söyler. Ben bunu bizzat dayımdan dinledim. Bir örnek vereyim size, bir zaman diyor, bizim köyde bahçemizde bir tane ceviz ağacı vardı diyor. Ceviz ağacı çok yaşlı bir ağaçtı diyor. Yıllar geçti diyor, o da ceviz ağacını çok sever kesmeye kıyamaz, kestığı zaman da ağlar yani, kestik biz bu ağacı diyor. Ben biçecem diyor, hıza verdim diyor. O zaman el hızarları varmış. Biçerken biçerken ağacı ikiye böldük diyor. Bölünen kısımlarına baktım diyor, hayretler içerisinde kaldım diyor. Niye dedim hayretler içerisinde kaldın? Ya bi tane bir yılan resmi diyor, resmen yılan resmi diyor, bi tane çok af edersin eşeğin üzerinde sarıklı bayan diyor ve bi de akarsu diyor. Günlerce düşündüm ben bunu diyor. Benden biraz daha yaşlı olanlara sordum diyor. Benden daha yaşlı olan bi insanı buldum, ağacı kestğim yere getirdim diyor. Durum bundan bundan ibaret dedi diyor. Suya bak dedi diyor. Ordan diyor çay geçiyor. Çayın görüntüsüne baktım diyor mükemmel, çayın görüntüsü diyor. Zamanında diyor burada büyük bir yılan yaşardı diyor, bunu ben de gördüm diyor ihtiyar ve diyor dillere destan güzellikte diyor filan kadın vardı diyor. Onun gençlik zamanındaydı diyor. Burdan bu eşeğiyle bahçeye gidirmiş diyor ama kadın gerçekten çok güzel bir kadıymış. Ondan sonra ağlamaya başladım diyor, ceviz ağacı kesmedim diyor.” (Kara, 2009)

Bu anlatıda ceviz ağacının resim çekmesi tarihe tanıklık etmesi şeklinde değerlendirmekte, geçmişte olanların resmini çekerek onları görüntülü olarak belgelendirdiği ifade edilmektedir. Bu anlatı cevizin resim çektiği konusunun inandırıcılığını pekiştirmede kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ceviz ağacıyla ilgili bir diğer inanç ise “ayın ecrinde” (yeni ayda) kesilen ceviz ağacının kurtlanacağı inancıdır:

“Ayın ecerinde kesmeyecen. Yeni ay, mesela ay doğdu kestir, o kurtlanır. Ama ayın ortasında kesersen bi şey olmaz.” (Çuhadar, 2009)

“Mesla şunu yapıyom ben, Allah başımızda nöbet tutuyo. Bunun kerestesinin kuru olması, hatta bazı kereste ayın ecerinde kesilirse, senesini bulmadan çürür o. O ay ışığı olduğu müddetçe ecer demektir, kesilen ağaç senesini bulmadan kurur. Dolunayda kesilirse 101 sene bi şey olmaz.” (Çelebi, 2009 a)

“Zaman zaman yaptığımız işlerde, o bakterilerden şey oluşuyo pinoteks

falan vurulmadığı zaman, bakteriler kurtçuk meydana getiriyo. Kurtçuklar böyle kemiriyo ağacı. Fırınlanmamış ağaç için, bu oluşan böcek ağacı içinden içinden yiyo, dışına da çıkmıyo, fare kemirir gibi duyuluyo, ayın eskisinde falan kesilen, belli aylarda kesilen ağaçlarda bu bakteri oluşmazmış. Senenin her ayında her ağaç kesilmez.” (Maraşlıoğlu, 2009)

Bazı kaynak kişiler bunun inanç olmadığını ve gerçek bir olay olduğu konusunda ısrar etmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda bu durumun teknik olarak gerçekliğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kahramanmaraş'ta ceviz ağacına verilen değer akıllara ağaç kültürünü getirmektedir. Eski dinden bu yana kutsal görülen ağacın, özellikle de kayın ağacının, koruyucu özelliği olduğuna inanılmış, şaman ayinlerinde kayın ağacından kesilen bir dal kullanılmıştır (Ögel, 2002: 479).

Bölgede en çok ceviz ağacının kullanılması ve sandık için en el verişli ağacın ceviz olmasının bunun üzerindeki etkisi göz ardı edilemezse de ceviz ağacına “mübarek ağaç” dedirten düşüncenin köklerinin eski dinden getirilen ağaca kutsallık addetme inancının izleri olduğu düşünülebilir.

Sonuç

Halk inançları Kahramanmaraş'ta icra edilen ağaç oymacılığını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Mesleğin kökenini ilahi varlıklar olan peygamberlere dayandırma ile mesleğin az kazandırmasında Hızır aleyhisselamın gazabına uğrama düşüncesi kutsiyet ve meslek arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır.

İslam dini ile çelişkili olduğu düşünülen eserlerin yapılmasında sakınca görülürken, cami işleri en çok tercih edilen işler arasında görülmektedir.

Tüm bunların yanı sıra yörede en çok kullanılan ağaç olan cevizin kutsal sayılması da Kahramanmaraş ağaç oymacılığının inanç ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1986). “Dini Folklor veya Dini Manevi Halk İnançlarıyla İlgili Bir Sınıflama Denemesi”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 186/1, 1-23.

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1992). “Meslek Pirleri ve Testerecilerin Piri”. *Milli Folklor*, 2 (13), 4-6.

AĞRI, Ali (2009). 1959 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu, oyma ustasıyla 27.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

AKKÖK, Ahmet (2009 a). 1983 Kahramanmaraş doğumlu, üniversite mezunu, üretim müdürü ile 27.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

AKKÖK, Doğan (2009 b). 1950 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu oyma ustası ile 26.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

AKKÖK, Fevzi (2009 c). 1953 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu oyma ustası ile 26.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

ARICI, Mehmet (2009). 1963 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu, oyma ustası ile 18.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

ARİKMET, Hüseyin (2009 a).1956 Kahramanmaraş Kızılseki köyü doğumlu, ilkokul mezunu, oyma ustası ile 30.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

ARİKMET, Mehmet (2009 b). 1954 Kahramanmaraş Kızılseki köyü doğumlu, ilkokul mezunu, oyma ustası ile 30.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

ARMUT, Ali (2009). 1968 Kahramanmaraş doğumlu, ortaokul mezunu oyma ustası ile 26.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

AVCI, Ömer (2009). 1955, Erzincan doğumlu, ortaokul mezunu oyma ustası 04.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

AVŞAR, Turan (2009). 1970 Bayburt doğumlu, ortaokul mezunu oyma ustası ile 02.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

BAYRAKTAR, Fatih (2009). 1970 Kahramanmaraş doğumlu, lise mezunu satıcı ile 28.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

BORATAV, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ÇAĞATAY, Neşet (1990). *Ahilik Nedir?*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

CELEBİ, Ali (2009 a). 1948 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu,

II. Salon IV. Oturum

doğumlu kaynak kişi ile 25.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

ÇELEBİ, Tevfik (2009 b). 1973 Kahramanmaraş doğumlu, üniversite mezunu oyma ustası ile 25.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

ÇUHADAR, Ahmet (2009). 1948 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu, oyma ustası ile 29.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

DAĞ, Cumali (2009). 1985 Kahramanmaraş Kızılseki köyü doğumlu, ortaokul mezunu oyma ustası ile 30.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

DURDİ, Adem (2009). 1962 Kahramanmaraş doğumlu, ortaokul mezunu, oyma ustası ile 26.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

ERGUN, Muhsin (2009). 1963 Ankara doğumlu, ortaokul mezunu oyma ustası ile 03.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

GÜLAÇTI, Veysel (2009). 1965 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu firma yöneticisi ile 25.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

GÜLKARA, Remzi (2009). 1957 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu, oymacı/ firma yöneticisi ile 29.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

GÜNAY, Umay (1995). “Ritüeller ve Hıdrellez”. *Milli Folklor*, 4 (26). 2-3.

GÜNEŞ, Mustafa (2009). 1965 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu ilkokul mezunu oyma ustası ile 27.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

GÜZELYILDIZ, Murat (2009). 1967 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu oyma ustası ile 03.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

KALAFAT, Yaşar (1999). Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi, *Milli Folklor*, 6(44). 88-90.

KARA, İsmail (2009). 1976 Kahramanmaraş doğumlu, ortaokul mezunu, satıcı ile 28.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

KARPUZOĞLU, Kemal (2009). 1990 Kahramanmaraş doğumlu, üniversite öğrencisi satıcı ile 26.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

KELEŞ, Hüseyin (2009). 1965 Çorum doğumlu, ortaokul mezunu oyma ustası ile 05.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

KILIÇ, Abdullah (2001). “İsparta Yöresi Halk İnançları”. *Uluslar Arası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri* (s. 415-443). Ankara: Ervak Yayınları.

KOLUSAYIN, Mehmet (2009). 1980 Kahramanmaraş Kızılseki köyü doğumlu, lise mezunu, oyma ustası ile 30.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

KOZ, Fahri (2009). 1958 Karaman doğumlu, ilkokul mezunu mobilya imalatçısı/oymacı ile 05.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

KÖKLÜ, Yunus (2009 a). 1965 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu oyma ustası ile 29.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

KÖKLÜ, Hasan (2009 b). 1976 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu oyma ustası ile 27.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

MADEN, Şükrü Nasih (2009). 1964 Ankara doğumlu, üniversite mezunu oyma ustası ile 08.11.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

MARAŞLIOĞLU, Ökkeş (2009). 1955 Kahramanmaraş doğumlu, ilkokul mezunu, oyma ustası ile 27.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

NEDİRLİ, Bekir (2009). 1967 Kahramanmaraş doğumlu, ortaokul mezunu, oyma ustası ile 29.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

OCAK, Ahmet Yaşar (2007). İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

ÖGEL, Bahaeddin (2002). *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖKSÜZ, Ali (2009). 1950 Kahramanmaraş Kavlaklı doğumlu, ilkokul mezunu, oyma ustası ile 01.07.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

SAAT, Abdullah (2009). 1964 Ankara Çubuk doğumlu, ilkokul mezunu oyma ustası ile 18.09.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

TANYU, Hikmet (1975). “Dini Folklor veya Dini Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”. *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21,123-142.

TERLİK, Ali (2009). 1933 Kahramanmaraş Kavlaklı doğumlu, ilkokul mezunu oyma ustası ile 01.07.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

TOPRAKALE, Mustafa (2009).1983 Kahramanmaraş doğumlu, üniversite mezunu, şirket yöneticisi ile 02.07.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

US, Ökkeş (2009). 1935 Kahramanmaraş doğumlu, okuryazar oyma ustası ile 29.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni P.K. arşivindedir.

V. OTURUM

XIX. YÜZYIL MARAŞ SANCAĞI VAKIFLARI

Doç. Dr. İbrahim SOLAK¹

Giriş

Osmanlı şehirlerin kurulup gelişmesinde, vakıf ve vakıf sistemi önemli rol oynamıştır. Vakıf, bir kişinin kendisine ait olan menkul ya da gayr-i menkulünün bir kısmını veya tamamını Allah rızasını kazanmak için ebedi olarak insanların faydasına bağışlamasıdır. Bu sistem ve sisteme adını veren vakıf, VIII. yüzyıldan XIX. Yüzyılın sonlarına kadar Türklerin sosyo-ekonomik ve kültürel hayatının önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu önemli unsur sayesinde gerek şehirlerde gerekse taşrada cami, mescit, medrese, buk'a, hamam, zâviye, imâret, şifahane, çeşme, köprü, yol, kütüphane ve bedesten gibi sosyal ve kültürel eserlerin yapımı, sayısı artmış, bu artış sayesinde şehirlerin toplumsal, kültürel ve ticari hayatı canlanmıştır. Vakıf sistemi tarihi süreç içerisinde en mükemmel işleyişini Osmanlılar döneminde kazanmıştır. Bunda şüphesiz başta padişah olmak üzere devlet yöneticilerinin vakıf sistemine sahip çıkmaları hatta bizzat kendi paraları ile vakıflar kurarak bu sistemi desteklemeleri etkili olmuştur. Öncelikle hanedan mensupları olmak üzere, diğer devlet yöneticileri birbirleriyle yarışırcaasına vakıflar kurarak şehirlerin gelişmesine ticari, sosyal ve ekonomik açıdan canlanmasına destek olmuşlardır.

¹ S.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kampüs/KONYA isolak@selcuk.edu.tr

Vakıf sistemi aracılığıyla maddi açıdan hali vakti yerinde olanlar Allah'a şükür için bir taraftan dini sorumluluklarını yerine getirirlerken, diğer taraftan da toplumdaki sosyo-ekonomik dengesizliğin ortadan kalkmasına, fakir insanların zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasına vesile olmaktadır. Osmanlı toplumu sosyal adaleti, dengeyi büyük oranda vakıf sistemi ile sağlamıştır. Vakıflar sayesinde bir kimse vakıf evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıftan yer içer, vakıf kitapları okur, vakfın eğitim kurumunda hocalık yapar, vakıftan ücretini alır, öldüğünde vakfın tabutuna konur, mezarlığına da gömülür (Sak, 2005:6). Okumak isteyenler medreselere, hastalandığı zaman darüşşifalardan birine giderek herhangi bir ücret ödemedi okuyup tedavi olabilmektedirler. Bu anlamda toplum içerisinde ihtiyaç sahibi olan insanlara vakıflar kucak açıyor, böylece toplumdaki sosyal dengesizlik, vakıflar aracılığıyla kendiliğinden çözülmüş oluyordu. Günümüz dünyasının önemli gider kalemleri arasında yer alan, eğitim-öğretim hizmetleri başta olmak üzere, birçok sosyal hizmet Osmanlılarda vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi. Başta devlet ileri gelenleri, yöneticiler olmak üzere, zengin Müslümanlar vakıf kurma, vakıf eserleri yaptırma hususunda adeta birbiriyle yarışmasına, darüşşifalar, camiler, mescidler, medreseler, köprüler, yollar, çeşmeler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar yaptırarak, sosyo-ekonomik dengenin sağlanması için ellerinden geleni yapmışlardır.

Maraş Vakıfları

Osmanlı vakıfları genellikle bayındırlık, alt yapı, eğitim, sağlık, dini ve kültürel alanlarda hizmet vermektedir. Maraş, uzun zaman Dulkadirli Beylik merkezi ve daha sonra Osmanlılar döneminde kurulan eyalet merkezi olmasından dolayı, tarihi süreç içerisinde birçok vakfın bulunduğu cami, mescid, medrese, han, hamam, bedesten zaviye gibi çok çeşitli kültürel eserlere sahip bir şehirdir. Tebliğimizde XIX. Yüzyıl Maraş Sancağı vakıfları ve vakıf eserlerini, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterleri Kataloğunda 12583 numarada kayıtlı evkaf defterinde yer alan kayıtlardan hareketle sunacağız. 1882 tarihli evkaf defterinde kayıtlı birçok vakıf eserinin olduğu görülmektedir. Osmanlı Arşivlerinde vakıf eserleri ve bunlara ait gelirlerin kayıtlarının tutulduğu birçok kaynak bulunmaktadır. Tahrir Defterleri, Evkaf Defterleri, Vakfiyeler bunlardan hemen ilk akla gelenlerdir.

1882 tarihinde Maraş, Halep Vilayetine bağlı sancaklardan birisidir. Halep'e bağlı olan Maraş Livasının incelenen deftere göre Maraş, Elbistan, Zamantu ve Hısn-ı Mansur kazalarından teşkil ettiği görülmektedir. Bundan dolayı tebliğimizde adı geçen kazaların yani Maraş Livası vakıf eserleri ve gelirleri anlatılmaya çalışılacaktır. Deftere göre sancak genelinde toplam 9 medrese, 12 cami, 7 mescit, 7 buk'a, 49 zaviye, 1 imaret ve diğer grubuna giren 9 vakıf-vakıf eseri bulunmaktadır. Bu vakıf eserlerinin kazalara göre dağılımı ise şu şekildedir; Maraş Kazası'nda 5 medrese, 6 cami, 3 mescit, 1 buk'a, 14 zaviye, 1 imaret, 6 diğer, Elbistan Kazası'nda 1 medrese, 3 cami, 1 mescit, 6 buk'a, 5 zaviye, 1 diğer, Zamantu Kazası'nda 3 medrese, 2 cami, 2 mescit, 23 zaviye, 1 diğer, Hısn-ı Mansur Kazası'nda 1 cami, 1 mescit, 7 zaviye, 1 diğer.

II. Salon V. Oturum

Bu kayıtlara göre vakıfların çeşitlilik arz ettiği, sayısal anlamda bakıldığı zaman zaviyelerin, ibadethanelerin ve eğitim kurumlarının diğerlerine göre öne çıktığı görülmektedir.

A- Câmiler Ve Mescidler

Cami ve mescitler hemen hemen her şehir ve köyde var olan Müslümanların vazgeçilmez ibadethaneleri ve dini yapılarıdır. Şehirlerin gelişmesinde özellikle camilerin içinde yer aldığı külliye büyük önem arz etmektedirler. İncelenen deftere göre XIX. Yüzyıl içerisinde Maraş Sancağı'nda 12 cami, 7 mescit bulunmaktadır. Camilerden 6'sı Maraş, 3'ü Elbistan 2'si Zamantu ve 1'i Hısn-ı Mansur kazasında, mescitlerden 3'ü Maraş, 1'i Elbistan, 2'si Zamantu, 1'i de Hısn-ı Mansur kazasında bulunmaktadır.

Tablo:1 Maraş Sancağı Cami ve Mescitleri

Vakıf adı	Vakıf Yeri	Gelir Türü	Geliri
Cami-i Kebir	Maraş	K. Re'sül Ayn nd. Pınarbaşı, Kandil, Çay Kışla, Soğan? Seküsü, Çoban Çayı, Ak Dere, Kızıl Depe, M. Tavşan Depesi, Armud Alanı, Pirce Gedük? , Arazi, Asiyab-ı Uzunoluk, dekakin, icare-i bezaziye, Mahsul-i Ho(u)bur	22107
C. Şems Hatun	Maraş	K. İkiiz, Besicilü, Asiyab, Bağ, Eşcar, Arazi, Hamam, Dekakin,	Medrese ile
C. Murad Bey	Maraş	Arazi, Bağ	612
C. Alaüddevle Bey	Maraş	Çiftlik, Arazi	721
C. Ergeni	Maraş	M. Yassı Pınar,	1151
C. Zaviye-i Osman Dede	Maraş	K. Dibek Öyük	Zaviye ile
M. Medrese-i Kadı	Maraş	K. Güvercinlik-i Kebir, Ağce Toprak nd. Kara Kuyu, M. Kilisecik, C. Bektutlu, Nehr-i Çağırğan, Dekakin.	Medrese ile
M. Buk'a-i Ali Ağa	Maraş	K. Kızılca Sökün, Ağce Taş, ..., Asiyab, Bağ.	2948
M. Buk'a-i Ali Çelebi	Maraş	Asiyab, Bağ, Arazi.	3660
C. Alaüddevle Bey	Elbistan	Bezazistan	0

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

C. Eshâb-ı Kehfû'ş-şerîf	Elbistan	K.Efsus, Sevin-i Kebir, Nişanid, Aşık Kilisesi, Kaya Pınar, Kışlacık, M. Çoban Pınarı, İzzet? Yurdu, Ovacık, Naib Hasan, Sevin-i Sagir, Karakaya Çanakçı, Asiyab, Çiftlik, R. Arus-ağnam vs.	25101
C. Ali B. Şehsuvar	Elbistan	K. Yenice Mezra, Asiyab, Arazi,	6194
Cami (ismi yok)	Zamantu	K. Malas, Karaca Viran, Büksüz, Karı Viran, Kızıl Ağıl, Zaviyecik, Bostan Viranı, Gökçe Pınar, Gök İn, Boğasun-ı Kebir, M. Çerçi Öyüğü, Çiftlik	8254
C. Karatay Sultan	Zamantu	K. Karatay, Künü, Saraçor, M. Birman, Cizye	Zaviye ile
M. Melik Gazi	Zamantu	K. Esidin, Yarıktaş, Vaslin?, M. Su Alan, Eşek Çayırı, Ayu Viranı, Fakih Ekinliği, İğdelüce, Eski Tekye, Buzağu Çayırı	Zaviye ile
M. Süleyman Bey	Zamantu	K. Kızıl Kaya, M. Gündane, Üngüz, Dede	Zaviye ile
C. Hısn-ı Mansur	Hısn-ı Mansur	K. Odlu Tam	677
M. Küçük	Hısn-ı Mansur	M. Kara Ali Viran	664

C. Cami, M. Mescid, K:Karye, M:Mezra, nd.Nâmi diğer

Maraş Kazası'nda bulunan camilerin 2'si, mescitlerin 3'ü kaza merkezinde diğer 4 cami ise değişik köylerde (Göynük, Bertizat, Ergeni ve Dibek Öyük köyleri) bulunmaktadır. Bu kültürel eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşılma başarısını gösterirken bazılarının da tarihi süreç içerisinde yıkılıp-yok olup gittiği görülmektedir.

B- Medrese Ve Buk'alar

Osmanlı Devleti ve diğer İslam ülkelerinde eğitim kurumları denilince ilk akla gelen kurum medrese ve buk'alardır. İslam ülkelerinde zâviye, türbe ve özellikle eğitim amacıyla kullanılan müesseselere buk'a denilmekte ve buk'alar genellikle medrese ile sıbyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumunu ifade etmektedir (İpşirli, 1992:386-387). Anadolu'da bu tür kurumlara daha çok Antep, Maraş, Suriye, Filistin ve Mısır taraflarında rastlanmaktadır.

XIX. Yüzyıl Maraş Sancağında medreselerin yanında buk'aların da varlığına rastlamak mümkündür. Buk'aların burada bulunması Dulkadirîlilerin uzun süre Memlûklülerin etkisinde kalmaları ve onların kültürel tesir sahasına

II. Salon V. Oturum

girmiş olmaları ile izah edebiliriz. Eğitim kurumlarından 9'u medrese iken 7'sinin buk'a olduğu görülmektedir. Medreselerden 5'i Maraş, 1'i Elbistan, 3'ü de Zamantu Kazası'nda bulunmaktadır. Hısn-ı Mansur Kazası'nda ise medrese kaydı bulunmamaktadır.

Tablo:2 Maraş Sancağı Medrese ve Buk'aları

Vakıf adı	Vakıf Yeri	Gelir Türü	Geliri
Taş Medrese	Maraş	K. Venk, M. Hisarcık, Adaca, Küredi Altı, Bağcecek, Selban Bağ, Asiyab, Nehr, Arazi, Bağ.	23161
Nebeviyye Medrsesi	Maraş	M.Kösece Köy nd. Köprü Ağzı, Taşlu Söğüd, Kara Sumru?, Arazi, Asiyab.	6285
Kadı Medresesi	Maraş	K. Güvercinlik-i Kebir, Ağce Toprak nd. Kara Kuyu, C. Bektutlu, M. Kilisecik, Dekakin, Nehr.	27882
Bağdadiye Medrsesi	Maraş	K. Merklü?, M. Hasan Depesi, Dekakin, Kıst-ı bezaziye	9283
Şems Hatun Medresesi	Maraş	K. İkiz, Besicilü, Hamam, Dekakin, Asiyab, Bağ, Eşcar, Arazi	14841
Buk'a-i Cami Önü	Maraş	Dekakin.	1600
Buk'a-i Ali Ağa v. Abdullah	Maraş	K. Kızılca Söktün, Ağce Taş, Asiyab, Bağ	Mescidle
Buk'a-i Ali Ağa	Maraş	Asiyab, Bağ, Arazi.	Mescidle
Buk'a-i Şadi Bey	Maraş	Asiyab, Arazi, Eçcar, Dekakin	5643
Alaüddeve Bey Medresesi	Elbistan	K. Ozan Öyüğü	4652
Buk'a-i Eshâb-ı Kehfü'ş-şerîf	Elbistan	K. Efsus	Cami ile
Buk'a-i Ali b. Şehsuvar	Elbistan	K. Yenice Mezra?	6194

Buk'a-i Hatuniye nd. Cenderiye	Elbistan	M. Zillühan, Kamışlu	2367
Medrese (isimsiz)	Zamantu	K. Malas- M. Çerçi Öyüğü	Cami ile
Medrese-i Alaüddevle Bey	Zamantu	K. Gök İn, Karaca Viran, Asiyab	7261
Medrese-i ...	Zamantu	K. Gök İn, M. Mekesün, Adet-i Ağnam	11990

K:Karye, M:Mezra, nd.Nâmi diğer,

C-İmâretler

İmâret, cami, mescid, medrese, tabhâne, dârülit'âm, dârüşşifâ, aşevi, kervansaray, muvakkithâne ve türbe gibi yapıların tamamı için kullanıldığı gibi, medrese talebelerine, fakirlere, gariplere, yolculara ve her isteyene bedava yemek dağıtılmak üzere yapılan hayır kurumlarına verilen isimdir (Kazıcı,1999:44-48; Ertuğ,2000:219-220). İmâretlerden yemek yiyenler öncelikle misafirler, külliyedeki görevliler ve öğrencilerdir. Bunların haricinde müderrisler, dânişmendler, bevvâblar, imamlar, müezzinler, nöbetçi yeniçeriler, darüşşifâda görevli hekimler, hastalar vb. insanlar bu tür hayır kurumlarından faydalanabilmektedirler (Ertuğ, 2000:220).

Sosyal açıdan toplumun daha sağlıklı yetişmesine, kültürel yönden gelişmesine ve fertler arasında ahenkli bir düzenin sağlanmasına hizmet eden imâretler (Kazıcı, 1999:44-48) Osmanlı şehirlerinin birçoğunda bulunmakta ve halka hizmet etmektedir.

1- Nebeviyye İmâreti

Maraş Sancağı sınırları içerisinde incelenen dönemde bir imaret kaydına rastlanmaktadır. Maraş Kazası'nda bulunan Nebeviyye İmâreti. Diğer kazalarda ise imaretin olmadığı görülmektedir. Alaüddevle Bey vakfiyesinde imâretin isminin Nebeviyye olmasının sebebi bu eserden hasıl olacak sevabın Peygamberimizin münevver ruhuna, nesline, ashabına ve onların zürriyetlerine bağışlanması şeklinde izah edilmektedir (Baş-Tekin,2007:115).

Tablo 3: Maraş Sancağında Bulunan İmaretler

Vakıf adı	Vakıf Yeri	Gelir Türü	Geliri
İmâret-i Nebeviyye	Maraş Kazası	K. Karaağaç, Kandil, Kıtalı Burun, Çakmak, Bozdoğanlı, Yeni Pınar, Kızıl Çağıl, M. Öküz Alanı, Kör Viranı, Osman Öyüğü, Kovacık, Kara Kaya Tasmur? Viranı Bağ, Asiyab, Mahsul-i Hubur, Arazi, Bağçe	12480

K.Karye, M. Mezraa

D- Zâviyeler

Şehir, kasaba ve köylerde veya yollar üzerinde kurulmuş olup içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yabancıların, yolcuların bedava misafir edildikleri sosyal kurumlara zâviye denilmektedir (Ocak,1978:247-269). Anadolu ve Rumeli'nin Türkleştirilip-İslamlaştırılmasında zâviyeler ve zâviyelerde yaşayanların çok büyük katkıları olmuştur. Zâviyelerin, ıssız ve تنها yerlerin şenlendirilip, mamur hale getirilip insanların buralara iskân edilmesi, buradaki şeyhler sayesinde halkın birliğinin sağlanması gibi çok önemli fonksiyonları bulunmaktadır (Barkan, 1942:279-362).

İncelenen vakıf defterine göre Maraş Sancağı içerisinde XIX. Yüzyıla gelindiğinde 49 adet zaviyenin varlığı tespit edilmektedir. Bu zaviyelerin bir kısmı şehir merkezlerinde iken bir kısmının taşrada, köylerde veya geçit yerlerinde olduğu görülmektedir. Zaviyelerin 14'ü Maraş, 5'i Elbistan, 23'ü Zamantu, 7'si de Hısn-ı Mansur Kazasında bulunmaktadır. Zamantu Kazasında bulunan zaviyelerin bazıları aynı isimleri taşımaktadır. Bunlardan 11'i Alaüddeve Bey'in, 2'si de Süleyman Bey'in ismini taşımaktadır. Bu zaviyelerin her biri tabloda da görüleceği gibi farklı köylerde bulunmaktadır.

Tablo:4 Maraş Sancağı Zaviyeleri

Vakıf (Zaviye) adı	Vakıf Yeri	Gelir Türü	Geliri
Seyyid Mazlum	Maraş Kazası	Mahsul-i Hobur, Arazi, Karbansaray	2890
Yeni Çınar	Maraş Kazası	Asiyab, Arazi, Bağ, Eşcar	779
İsa Baba	Maraş Kazası	Eşcar, Bağ, Arazi	973
Omuzu Güçlü	Maraş Kazası	Dekakin,	820

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Bum Dede nd. Deve Abdal	Maraş Kazası	Dekakin, Arazi	630
Melik Arslan Bey	Maraş Kazası	Arazi, Enar	393
Çomak Baba	Maraş Kazası	Asiyab, Bağ, Arazi	756
Ayrılğan Hacı	Maraş Kazası	K. Hacı Bükü, Asiyab, Nehr-i Ağçe Su	1260
Kara Dede	Maraş Kazası	Arazi,	732
Ümmet Dede	Maraş Kazası	K. Belsaz, Ayn Bellut	2336
Osman Dede	Maraş Kazası	K. Dibek Öyük, Nehr-i Dibek Öyük	10923
Zaviye-i camii	Maraş Kazası	Mezraa	0
Ali Bey	Maraş Kazası	Arazi, Bağ, Asiyab.	970
Tut Alanı	Maraş Kazası	K. Tut Alanı, M. Selmen? Deresi, Til Karahayıt	1901
Eshâb-ı kehfü'ş-şerif	Elbistan Kazası	K. Efsus	Cami ile
Süleyman Bey	Elbistan Kazası	K. Efsus	12276
Ümmet Baba	Elbistan Kazası	K. Mezraa-i Hatun	15938
Ahmed Bey	Elbistan Kazası	Çiftlik	1220
Pınarbaşı	Elbistan Kazası	Bağ-eşcar	856
Seyyid Kerimüddin	Zamantu Kazası	Asiyab	1261
Alaüddevle Bey	Zamantu Kazası	K. Düzücük, Keçilik Viran	923
Alaüddevle Bey	Zamantu Kazası	K. Mamaşa, M. Husri	995
Alaüddevle Bey	Zamantu Kazası	K. Kesik Viranı	1683
Hacı İbrahim	Zamantu Kazası	K. Akarca	965

II. Salon V. Oturum

Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Çok Viran,Saraycık, Fakih	455
Seyyid Selahaddin	Zamantu Kazası	K. Karancık?	1671
Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Deriklü Viran, M. Çörmüşek	1442
Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Güllüce Viran	533
Şeyh Sadık	Zamantu Kazası	K. Tac İn	719
Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Tahtalusun	415
Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Kızıl Viran	1140
Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Muhakkir	886
Melik Arslan Bey	Zamantu Kazası	K. Karaca Venk	1146
Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Asdı Viranı, M. ? Viranı	1106
Cami Şehsuvar Bey	Zamantu Kazası	Çiftlik	1905
Melik Gazi	Zamantu Kazası	K. Esidin	16019
Seyyid Halil	Zamantu Kazası	1012
Süleyman Bey	Zamantu Kazası	K. ?, Kızıl Kaya, Gece	1916
Süleyman Bey	Zamantu Kazası	K. Teknelü	750
Seyyid Mehdi	Zamantu Kazası	M. Gök İn	780
Karatay Sultan	Zamantu Kazası	K. Karatay	6028
Alaüddevele Bey	Zamantu Kazası	K. Mıçkır	270
Ebuzer Gıfari	Hisn-1 Mansur Kazâsı	K. Ziyaret	14428
Şeyh Abdurrahman Erzincani	Hisn-1 Mansur Kazâsı	K. Zek	27702
Ebul Vefa	Hisn-1 Mansur Kazâsı	K. Kağındak	533
Eslemez Bey	Hisn-1 Mansur Kazâsı	K. Lokman	1577

Hacı Musa	Hisn-1 Mansur Kazâsı	K. Harun	1726
Çanakçı Dede	Hisn-1 Mansur Kazâsı	K. Çanakçı	2449
Şeyh Nureddin	Hisn-1 Mansur Kazâsı	Zemin	150

K.Karye, M. Mezraa

E-Diğer Vakıflar

İncelenen defterde XIX. yüzyılda Maraş Sancağı içerisinde yukarıda bulunan kültürel eserlerin haricinde vakıfların da bulunduğu görülmektedir. Bunlar genellikle vakıf sahibinin ruhuna cüz'i kelim, Kur'an okunması için yapılmış vakıflardır. İncelenen defterde Maraş Sancağı genelinde Dulkadirli beylerinden Süleyman Bey, Alaüddevle Bey ve eşi Şems Hatun'un bu tür vakıfları bulunmaktadır. Bu vakıflardan bazılarının türü ise belli değildir. Türü belli olmayan vakıflar *vakfi Alaüddevle bey*, *vakfi Mahmud Ensari* şeklinde deftere kaydedilmiştir.

Tablo:5 Maraş Sancağındaki Diğer Vakıflar

Vakıf adı	Vakıf Yeri	Gelir Türü	Geliri
Şems Hatun	Maraş Kazası	Arazi (Güvercinlik)	1420
Alaüddevle Bey ruhuna kelim için	Maraş Kazası	M. Erüklüce	256
Alaüddevle Bey	Maraş Kazası	M. Kal'acık Depesi, ... Ağacı, Bağ	1720
Alaüddevle Bey cüz-i kelim	Maraş Kazası	M. Suslu? Alan, İlkadın, Kamalak nd. Başkonuş	1079
Vakfi Alaüddevle Bey	Maraş Kazası	K. Kızıl Bük	200
Bilban? Ahmed	Maraş Kazası	K. Güvercinlik, Biricik?, ...re Mahmud Ensarin Süleytman Beyyle bey şeklinde kaydedilmiştir. eya geçit yerlerin olduğu görülmektedir. r sahasına girmiş ol Bolluca	1634
Alaüddevle bey cüz-i kelim-ı kadim	Elbistan Kazası	M. Ahi	980
Alaüddevle Bey	Zamantu Kazası	K. Mamaşa	642
Vakfi kelamı kadim ruhu Süleyman bey	Zamantu Kazası	M. Kızıl Viran	500
Mahmud Ensari	Hisn-1 Mansur Kazası	K. Karaca Viran	355

K.Karye, M. Mezraa, nd:Nâmı diğer

Sonuç

Maraş Sancağının tarihi süreç içerisinde birçok vakıf esere sahip olduğu görülmektedir. Tebliğimize kaynak olan vakıf defteri de bunu desteklemektedir. XIX. Yüzyıla gelindiğinde sancak genelinde toplam 9 medrese, 12 cami, 7 mescit, 7 buk'a, 49 zaviye, 1 imaret ve diğer grubuna giren 9 vakıf-vakıf eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin buldukları yerlerin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerine önemli katkılar sağladıkları görülmektedir. Vakıf kurucularının veya destekçilerinin önemli ölçüde Dulkadirli beyleri olduğu görülürken, bunların Osmanlılar döneminde de varlıklarını korudukları, son yüzyıla kadar varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Sancak genelinde vakıfların çeşitlilik arz ettiği, zaviyelerin, ibadethanelerin ve eğitim kurumlarının diğerlerine göre öne çıktığı görülmektedir. Bu vakıf eserlerinden bazılarının günümüze kadar varlıklarını sürdürebildikleri görülürken, birçoğunun da tarih süreç içerisinde yıkıldığı, bugün yerinin bile neresi olduğunun bilinmediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Kataloğu Numara 12583

2-Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ”, *Vakıflar Dergisi*, S.II, Ankara 1942, s. 279-362

3-Baş, Yaşar-Tekin,Rahmi, *Maraş Vakıfları*, Konya 2007.

4-Ertuğ, Zeynep Tarım, “İmâret”, *DİA*, C.22, İstanbul 2000.

5- İpşirli, Mehmet, “Buk’a”, *DİA*,C.6, İstanbul 1992.

6- Kazıcı, Ziya, “Osmanlı Devletinde İmâret”, *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, C.5, Ankara 1999.

7- Ocak, Ahmet Yaşar, “ Zâviyeler” , *Vakıflar Dergisi*, S.XII, Ankara 1978, s.247-269.

8- Sak, İzzet, *Şer’iye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, Konya 2005.

MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA MARAŞ

Yrd. Doç. Dr. M. Zahit YILDIRIM^{1*}

Böyle zamanın sınırlı olduğu akademik toplantılarda derinliğine araştırma yapmak ve onu izleyicilere sunmak imkânı olmamaktadır. Bundan dolayı bu tip toplantılarda konunun ortaya konabilmesi hem bildirinin sunum zamanının hem izleyicilerin ilgilerinin dağılmaması bakımından sürenin ve kaynağın dar tutulması daha doğru bir yol olacaktır. Bu bakımından bu tebliğde sadece Mühimme Defterleri'ne dayanarak Maraş'ın XVIII. yılın ilk yarısındaki durumunu aktarmaya çalışacağız.

Bahsedeceğimiz belgeler 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 150 ve 154 numaralı Mühimme Defterlerinde yer almaktadır.

Bu belgelerin muhteviyatına bakıldığında aşiret iskânı ve yerlerinden ayrılan aşiretlerin iskân yerlerine döndürülmeleri; şark seferi ve bu seferler için asker, mühimmat ve nakliye hayvanı tedariki; eşkıya-levendat makulelerinin takibi; sefere gitmeleri gereken askerlerin çeşitli bahanelerle seferden kaçmaları sebebiyle bunların takip edilerek sefer mahalline gönderilmeleri yada cezalandırılmalarının sağlanması gibi hususlar olduğu görülmektedir.

Bu dönemde Maraş Beylerbeyliğidir. Yani eyalettir. Başında beylerbeyi bulunmaktadır.

Belirtilen dönemde Mühimme Defterlerinde yer alan belgeleri "Aşiretlerin İskânı, Şark Seferleri, İran'la İlişkiler, Vergi Toplama'da Karşılaşılan Güçlükler, Eşkıya takibi ve Hac Kafilesi ile Surre-i Hümâyûn'un karşılanması şeklinde tasnif etmek mümkündür.

*1 * Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
mzahit60@gmail.com*

Aşiretlerin İskânı

Aşiretlerin iskânı meselesi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren son dönemlere kadar önemini muhafaza etmiş ve devleti çokça uğraştırmıştır bir konudur. Maraş da bu konuda önemli bir yer tutmaktadır.

İncelenen dönemde Maraş'ın geçtiği Mühimme kayıtlarından ilki bazı aşiretlerin iskân yerlerini bırakıp orada burada dolaştıkları ve yerli ahaliye zarar verdikleri hususundadır. Bu kayda göre, bu aşiretler XVII. yüzyılın sonlarında veya XVIII. yüzyılın başlarında Rakka'ya yerleştirildikleri halde iskân yerlerinde durmayıp Maraş, Adana vs. yerlere dağılmışlar, bu esnada yerli ahaliye zarar vermeleri söz konusu olduğundan tekrar eski yerlerine iskân edilmeleri için Maraş Beylerbeyisine hüküm gönderilmiştir¹.

Aşiret iskânı ile ilgili ikinci belge ise Kozanoğlu Cemaatlerinin iskânı hakkındadır. Hüküm Adana ve Karaman Eyaletleri Mutasarrıfı Osman Paşa ile Sivas Sancağı beyine yazılmıştır. Belgede belirtildiğine göre İçil Sancağından Maraş Eyaletine varıncaya kadar olan yerlerdeki dağlarda sakin olan bu cemaatlerin hem iskân olunmalarına hem de tahrirlerine karar verilmiştir. Bu iş için ise Kars (Kadirli) ve Tarsus voyvodaları görevlendirilmişlerdir. “*Adana ve Karaman ve eyâletleri Mutasarrıfı Osman Paşa'ya, Sivas sancağı beyine, İçil sancağından Maraş Eyaletine varınca Adana, Sis, Tarsus sancaklarında vaki' dağlarda sâkin Kozanoğlu Cemâ'atlerinin iskân ve tahrîrlerine mübâşir tayin olunan mübaşire ve Kars ve Tarsus sancakları voyvodalarına; Anadolu vilâyetinde sâkin olan Türkmen cemâ'atleri ahâlîlerinden bazılarının rüsûmâtları Harameyn-i Şerîfeyn Vakfı tarafından alındığı ve bazıları dahi mîrî mukâta'a olup bunların bazıları ise rüsûm-ı ra'ıyyet vermekden hali değil iken burada yerleşmiş olmaları hasebiyle üzerlerine vergi yazılmadığı bu kabilden cemaatlere vergi yazılması için görevlendirilen mübaşir marifetiyle İçil sancağından maraş'a kadar Adana, Kars, Sis, Tarsus sancaklarında vaki dağlarda sakin olan Karsık diye bilinen Kozanoğlu cemâatlerini çok sayıda re'âyâ olup lakin tahrir esnasında killet üzere bulunmalarıyla bunların herbir cemaatlerinin tımar ve zeamete kaydolunmaları hususunda hüküm*” (MD. 129, 14 Eylül 1719, s. 128.). Aynı defterin 348-349. Sayfalarında yer alan bir başka belgede ise bazı reayanın iskân edildikleri verimli toprakları bırakıp aşiret ve cemaat içerisine yerleşerek düzenin bozulmasına, verimli toprakların harap kalmasına ve üretimin azalmasına sebep olduklarına işaret edilerek bunların yerlerine döndürülmeleri istenmektedir. Belirtilen verimli toprakların ise Harran ovası olarak bilinen ve Şam civarında olduğu belirtilen topraklar olduğu anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili hükümde şu ifadeler yer almaktadır:

“*Şam civarında bulunan Havran Ovası'nın münbit ve mahsuldar bir arazi olması sebebiyle çok sayıda reaya konuşub bu yakın zamanlara kadar mamur ve abadan iken bazı nevâib ve avâriz hıdmeti takarrübiyle Kunaytıra ve Hudud ve Havran nâhiyelerinin kadîmi re'âyâlarından binden mütecâviz Türkmân ve Badlı ekrâdı ve sâir Arab tâifesi dahi evtân-ı kadîmelerinden hurûc*

1 M. Zahit Yıldırım, *Adana 30 Numaralı Şeriye Sicil Defteri (1115/1703-1171/1757)*, s. 134-35.

II. Salon V. Oturum

ile Benî Suğr urbâbından Tahirü's-Selâm cemâ'ati içine varup tavattun ve urbân-ı şekâvet-bünyân ile yek-dil ve yek-cihet olup rükûb ve nüzûlde dahi ittifâk ve ittihâd ve ... “(MD. 129, 23 Eylül 1720, s. 348-349).

Bir başka belgede ise Diyarbekir valisi Osman Paşaya, Erzurum Valisi İbrahim Paşaya, Sivas ve Çıldır Beylerbeylerine, zikrolunan eyaletlerdeki beylerbeylere, sancakbeylerine, voyvodalara, ve Arabkir Voyvodasına, Anadolu, Karaman, Haleb ve Maraş, Adana Beylerbeylerine hitap edilerek “*Rakka iskanından Afşar, Tacirlü, Küçüklü, Seydiler Ceriri, Berdel Tacirlüsü ve sair perakende olmalarıyla Anadolu'nun sağ, sol ve orta kollarında yemin ve yesarında yerleşmiş olup mal-ı mirileri bakımından Rakka mukataasına bağlı olan aşiretlerden mal-ı mirinin tahsilinde zorluk çekildiğinden bunların tekrar iskan yerleri olan Rakka'ya kaldırılmaları hususunda Maliye'den emr-i şerif verilmişken Şam yakınlarındaki Havran ovasına nakl ve iskan olundukları ...*”ne işaret edilerek bu aşiretlerin belirtilen mahallere iskanları emredilmiştir. (Evahir-ı R. 1133/18 Şubat 1721 (MD. 130, s. 48-49).

Mahalli-i iskânlarını terk eden aşiretlerden diğer birisi de Danişmendli Cemaatidir. Bunlar da Rakka taraflarına iskan edilmişler iken yerlerinden kalkıp Batı Anadolu'da Kırşehir, Aksaray ve Afyonkarahisâr gibi yerlere yerleştikleri ve buralardaki yerli ahaliye zarar verdikleri anlaşıldığından bunların da mahall-i iskânlarına döndürülmeleri hususunda Rakka ve Maraş Eyaletleri Valisi olan Ali Paşa'ya hüküm yazılmıştır. Fermanla belirtildiğine göre adı geçen cemaatin mensupları “...Mahall-i iskanlarından çıkıp fukara-yı ra'iyetin mallarını gasb edip ebna-i sebilin yollarını kesen Danişmendlü Türkmanı Cemaatinden Şereflü Cemaati iskan yerleri olan mahalden çıkıp fukarayı taciz ve rencide ettiklerinden, Çürüksu ve Çolaabad'a iskan edilmişler ve 20000 kuruş nezre bağlanmışlar iken bazı hileye teşebbüs ederek Anadolu valisinden başka bir yere iskan olunmaları için arz aldıkları ve henüz mahall-i iskanları tayin ve tahsis edilmeden Çolaabad ve Çürüksu'dan çıkarak Kayseri, Niğde, Kırşehir, Aksaray gibi yerlerde gezerek buradaki ahaliye zarar verdiklerinden bunların şerhlerinden adı geçen yerler ahalisinin kurtarılmaları için “ehl ve iyal ve devab ve mevaşi ve sair emval ve eşyalarıyla Rakka eyaletine nakl ve iskanları” emredilmiştir. (Evail-i Ca. 1133/27 Şubat-6 Mart 1721 (MD. 130, s. 62).

Bir diğer belgede de “...Rakka eyaletine iskan edilen tavayif-i Türkman'ın bir ferdi dahi mahall-i iskanlarından huruc eylemeyüp eyalet-i mezburede tayin ve tahsis olunan yurtlarından ikamet ve hırsat ve zira'at ile iştigal eylemeleri şart kılınmışken tâfife-i mezbürenin içlerinden bazıları birkaç seneden berü birer takrib ile firar ve Anadolu ve Karaman ve Sivas ve Maraş ve Adana ve Aydın ve Haleb ve Şam taraflarına varup ol havalide olan Receblü Afşarı ve Sis....” dolaylarında gezerek düzenin bozulmasına sebep olduklarından bahsedilip bunların mahall-i iskânlarına döndürülmeleri istenmektedir. (Evâil-i L. 1135/5-14 Temmuz 1723) (MD. 131, s. 205).

Aynı yerlere ilişkin ve aynı defterde yer alan diğer bir belgede ise, Rakka ve Maraş mütesellimlerine ve Maraş ayanından Zülkadir oğlu ile sair ayan-ı vilayete hitap edilerek “...Rakka mukataatı mülhakatından olup Rakka

iskanından olan İlbeylü taifesinin mahall-i ahara hurûc etmeleri gerekmez iken bunlar iskandan huruc olundular deyü bazıları ekavil-i kazibe ilka itmeleriyle taife-i merkûmeden 150 mîkdarı reaya evleriyle kalkup mahall-i iskanlarından huruc ve firar ve Maraş taraflarına varup anda tavattun eylediklerinden” bunların da yerlerine döndürülmeleri istenmektedir. Buradan anlaşılan bir başka husus da bazı insanların o günlerde de yalan haberler ve belgeler düzenleyerek devletin görevlilerini yanıltmaya teşebbüs ettikleridir. (Evâsıt-ı Râ. 1138/17-26 Kasım 1725) (MD. 133, s. 26). Bütün bu belgelerden Anadolu ve Suriye dolayları ile birlikte Maraş’ın da belirtilen tarihlerde sosyal ve demografik bakımdan oldukça hareketli olduğunu göstermektedir.

Şark Seferi

XVIII. yüzyılın ilk yarısı İran seferlerinin çok sık yaşandığı ve bunun neticesi Osmanlı Devleti’nin askeri, siyasi, iktisadi ve sosyal bakımlardan etkilendiği bir dönemdir. Bu dönemde Mühimme Defterleri’nde Şark Seferine asker, zahire ve nakliye hayvanı temini gibi hususlar için sıklıkla fermanlar yayınlanmıştır. Bu fermanların muhatapları içerisinde Maraş eyaletindeki yöneticiler de yer almaktadır.

Nitekim konu ile ilgili ilk emirde Maraş Beylerbeyisi İbrahim Paşa’ya hitaben “...Kapusu halkı ve Adana eyaletinin elviye alaybeyleri ve züema ve erbab-ı tımarları ile beraber Bağdad Valisi ve Kirmanşahan ve Hemedan Seraskeri olan Hasan Paşa’nın maiyyetine memur ve tayin olduğundan serian ve acilen görev yerlerine gitmesi...” emredilmiştir. (Evâil-i C. 1136/26 Şubat-6 Mart 1724) (MD. 131, s. 363).

Yukarıdaki belgeden hemen sonra yer alan ve aynı tarihte divândan gönderilen bir başka fermanda ise “Kendisinin sancakbeyliğinde bulunan bütün züema ve erbab-ı tımarıyla Maraş Beylerbeyisi İbrahim Paşa ile beraber Bağdad Valisi ve Hemedan ve Kirmanşahan Seraskeri Hasan Paşa’nın maiyyetine memur ve tayin kılındıklarından ve adı geçen İbrahim Paşa beklemeksizin kalkup acaleten Şubatın sonlarında Seraskerin yanına varıp mevcut olmak üzere memur olduğundan kendisinin de emr-i şerif geldiği anda tedarikini görüp, bayrağını açıp ve bilcümle sancağındaki züema ve erbab-ı tımar ile kendisine katılarak serasker-i müşârün-ileyhin yanında mevcut...” bulunmaları emredilmiştir. Aynı hüküm İçil, Tarsus, Sis ve Alaiye sancakları alaybeylerine de yazılmıştır. Evâil-i C. 1136/26 Şubat-6 Mart 1724) (MD. 131, s. 363-364).

Maraş eyaletinde vaki olan kadılara ve ayan-ı vilayete gönderilen diğer bir belgede ise adı geçen İbrahim Paşa’nın “...mükemmel ve mürettep kapusu halkı ve eyalet askeriyle Bağdad Valisi ve Kirmanşahan ve Hemedan tarafları Seraskeri olan Hasan Paşa’nın maiyyetine görevlendirildiğinden eyalet-i merkûmede seferler vukuunda verilmesi gereken imdad-ı seferiyyenin acaleten tahsil ve bir gün akdem kendisine gönderilmesi...” emredilmiştir. Evâil-i C. 1136/26 Şubat-6 Mart 1724) (MD. 131, s. 364). Bu şekilde sefer hizmetinde olan veya hudut boylarında görevlendirilen valilerin imdâd-ı seferiyyelerinin verilmesi kanun gereği idi.

II. Salon V. Oturum

Adana eyaletinin elviye alaybeylerine hitaben gönderilen hükümde ise “...Bundan önce mufassal ve meşruh emr-i şerife ile sancaklarının umumen züema ve erbab-ı tımarı ile Kirmanşahan ve Hemedan tarafına memur ve tekrar isti’cal için dahi tenbih ve tekidi müstemil evamir-i şerifeler ısdar ve irsal olunmuşken henüz mahall-i memura varmadığınızdan ma-adâ ne mahalde dahi olduğunuz ma’lum olmamağla müstehakk-ı mu’ahızdan olmuşsunuzdur. İmdi Maraş Beylerbeyisi olup Kirmanşahan ve Hemedan tarafına memur olan İbrahim Paşa’nın sizi her ne mahalde bulur ise yanına istishab vema’an mahall-i memure sevk ve tesyir için emr-i şerifimle tenbih-i hümayun-ı padişahane olmağla mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyh sizi her ne mahalde bulur ise ma’an savb-ı me’mure azimet ve bir gün akdem mahall-i me’mure varmağa ikdam ve ihtimam eyleyüp bundan sonra dahi zerre kadar tekasülünüz zuhurundan be-gayet hazer eylemeleri”nden söz edilmektedir. Belgeden anlaşılan odur ki, Adana eyaletinde bulunan sancakların alaybeylerine defalarca ferman gönderilerek Kirmanşahan ve Hemedan taraflarındaki orduda görev yapmaları istenmişken bunlar bu emre uymamışlar ve aradan geçen bunca zamana rağmen hala nerelerde olduklarına dair de merkeze bir bilgi gitmemiştir. Burada akla şu sorular gelmektedir: Niçin geciktiler? İhmal mi, yoksa yol, iklim veya düşman ya da eşkiya gailelerinin tesiri ile mi zamanında varmadılar. Bu sorular cevaplanmalı. (Evail-i B. 1136/26 Mart-4 Nisan 1724) (MD. 131, s. 426). Yukarıdaki belgede Adana eyaletinde bulunan bütün sancaklardaki alaybeylerinin ayrıntılı olarak gönderilen fermanla Kirmanşahan ve Hemedan taraflarına görevlendirildikleri, bunlarla birlikte Maraş Beylerbeyisi İbrahim Paşa’nın da aynı yere görevli olduğu bildirilerek onun emrinde ilgili cepheye gitmeleri bildirilmektedir. Ancak bu şekilde emredildiği halde adı geçen alaybeylerinin görev mahalline gitmedikleri anlaşıldığından bir an önce gitmeleri hususunda tekiden emir gönderilmiştir.

Nitekim aşağıdaki bilgiler de bunu doğrular mahiyettedir. “...Adana eyâletinin elviye alaybeyleri ile umumen züema ve erbab-ı tımarı bundan akdem Kirmanşahan tarafına memur ve bir iki defa evamir-i şerifem gönderilip bir gün akdem mahall-i me’murlarına varup mevcut bulunmaları için tenbih ve tekid olunmuşken henüz mahall-i memurlarına gitmedikleri haberi gelip ve halen fasl-ı bahar hulul idüp Bağdad Valisi ve Kirmanşahan ve Hamedan tarafına memur asakir-i me’serim Serasker-i hamiyet-perverim olan Ahmed Paşa dahi savb-ı maksude harekete hazır ve müteheyyi olduğu ve ruz-ı hızırdan yirmi gün önce azimetini musammem ve mukarrer olmağla eyalet-i Adana’nın alaybeyleriyle züema ve erbab-ı tımarı dahi bir gün mukaddem varup serasker-i müşârün-ileyhin yanına mülhak ve mülaki olmaları mühim ve muktezi olmağın mezburları savb-ı me’murlarına sevk ve tesyir için halen Maraş Beylerbeyisi olup serasker-i müşârün-ileyhin maiyyetine memur olan İbrahim Paşa’nın emr-i şerifle tenbih olunduğu, ancak bu hususda sefere ihtimam-ı tam matlub olmağla imdi sen ki mir-i muma-ileyhsin kendisine de...” seferden istenen neticenin alınabilmesi için zikredilen alaybeyleri ile züema ve erbab-ı tımarın bir gün dahi beklemeden görev yerlerine götürülmeleri hususuna dikkat etmesi emredilmektedir. (Evail-i B. 1136/26 Mart-4 Nisan 1724) (MD. 131, s. 426).

Adana Beylerbeyisi Ali Paşa'ya gönderilen bir fermanın içeriği ise çok daha dikkat çekicidir. Zira bu fermanla hem seferden hem de bazı kişilerce eşkıyalık yapmaktan, devlete sırtını dayayan insanların halkı nasıl soyduğundan bahsedilmekte ve Ali Paşa'nın kendisi imdâd-ı seferiyyesini dahi aldığı ve bu sebeple sefere gitmesi gerektiği halde bu kişilerin yakalanarak haklarından gelmesi için seferden affedildiği bildirilmektedir.

Konu ile ilgili fermanla özetle “40-50 kadar süvari eşkıya biz Ali Paşa'nın adamlarıyız ve Türkmen taifesinden mal-ı miri cem' ve tahsili için memuruz diye bu nam ile gezip kat'-ı tarik ve sefk-i dima ve nehb-i emval misillü şekavet ve halen Çakıd Hanı ve Niğde taraflarında geşt ü güzâr ile ebna-i sebil ve sair ibadullaha ızrar ve hasaret üzere oldukları haberleri alındığı, sen ki mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyhsin bu sene-i mübarekede Anadolu'da vaki eyalet ve elviye mutasarrıfları şark seferine memur olmalarıyla sen imdad-ı seferiyyeni dahi almış iken mücerred havza-i eyaletin ve etraf ve ... Olan İçil ve Karaman ve Maraş ve haleb hududlarına varınca taht-ı hıfz ve hareket ve daima eşkıyayı tecessüs ve tefahhusdan hali olmayup her ne mahalde birden ikiden ve dahi ziyade eşkıya zuhuru haber alındıkda iktizası üzere hareket ile alâ-eyyi hâlin ahz ve ele getirüp müstehak oldukları cezaların tertib ile ebna-i sebile ve sair ibadullahı mazarrat-ı eşkıyadan te'min eylemekde ihtimam eylemek için seferden afv ve mukteza-yı emr-i şerif-i alişanımna tenbih-i hümayun-ı padişahanem olmuşken 40 50 nefer şakiler senin adamlarından olmak namıyla hıfz ve hırasete memur olduğun mahallerde geşt ü güzâr ve enva'-ı fesad ve şekavete ictisar eyleyüp sen bunlardan haberdar ve ahz ve istisallerinden” şeklinde söz edilmektedir. (1 M. 1137/20 Eylül 1724) (MD. 132, s. 89). Bu bilgilerden birçok sonuç çıkarmak mümkündür: Birincisi bazı kişilerin sırtlarını devlete yada devlet adamlarına dayayarak ve kendilerini resmi görevli göstererek vergi toplamaya memur olduklarını belirtip halkı soyduklarıdır. İkinci olarak insanları haksız yere öldürdükleri, üçüncü olarak Eyalet yöneticilerinin seferde olması bazı kimselerin başına buyruk takılabildikleri, dördüncü olarak İmdad-ı seferiyyesini almış bir mülki-askeri idarecinin sefer görevinde olması gerekirken lüzumuna binaen seferden affedilerek dahili asayışı teminle görevlendirildiği gibi hususlardır.

Şark seferlerinin sürekli icra edildiği bu yıllarda Maraş Beylerbeyisi İbrahim Paşa, 1724 yılındaki seferde Hemedan Kalesi'nin fethinde bulunmuş kalenin ele geçirilmesi için gerekli lağımların açılmasında askerleri ile katkı sağlamıştır (1 M. 1137/20 Eylül 1724) (MD. 132, s. 92).

Bir başka belgede ise Adana eyaletindeki alaybeylerinin Maraş Beylerbeyisi İbrahim Paşa ile birlikte ve emirlerindeki zaim ve tımarlı sipahilerle şark cephesinde kışlamak üzere görevlendirildikleri bilgisi yer almaktadır. (1-10 S. 1137/20-29 Ekim 1724) (MD. 132, s. 120).

Adana Beylerbeyisi Ali Paşa'ya 20-29 Ekim 1724 günlerine tarihli olarak gönderilen hükümde ise Anadolu yakasında bulunan bütün eyaletlerin ve sancakların mutasarrıflarından çoğunluğunun Şark seferine memur oldukları, kendisinin ise sefer-i hümayuna görevlendirilmeyip İçil, Karaman, Maraş ve

II. Salon V. Oturum

Haleb hududlarına kadar olan yerlerin etraf ve havalilerinin eşkıyadan korunup gözetilmesi ve ortaya çıkan eşkıyanın haklarından gelinmesi için görevlendirilmiş iken emrin hılafına ihmal ve tekasül ve rehavet ve tesamühünden dolayı Konya tarafında çok sayıda atlı ve yaya hırsız ve yolkesici eşkıyası ortaya çıkıp yolculara ve sair ahaliye nehb-i emval ve katl-i nüfus misillü hasaret ve fesad ve şekavetden geri durmadıkları ol taraflardan umur-ı mühimme ile gelip ve giden görevlilerden ve sair tevarüd idenlerden haber alındığından mes'ul ve mu'ateb olduğu bildirilerek zikredilen eşkıyanın haklarından gelinmesi istenmiştir(MD. 132, s. 130).

Ancak Adana Beylerbeyisi Ali Paşa kendisine verilen bu görev layıkıyla yerine getirememiş olmalıdır ki azledilerek Adana Beylerbeyliği Boğazlıyanlı-zâde Mehmed'e verilmiştir. Adı geçen de Şark seferinde görevli olarak bulunduğu Adana eyaletinin yönetimi geçici olarak bir mütesellime verilmiş ve daha önceden Ali Paşa'nın yapması gereken işler ondan istenmiştir (1-10 Râ. 1137/18-27 Kasım 1724) (MD. 132, s. 156).

18-27 Kasım 1724 tarihinde Anadolu kıtasındaki bütün kazaların kadıları ve ayan-ı vilayeti ile birlikte Maraş eyaletindeki kadılara ve ayan-ı vilayet gönderilen fermanla diğer eyalet valileri gibi Maraş eyaleti Valisi İbrahim Paşa'nın da mükemmel ve mürettep kapısı halkı ile birlikte şark seferinde görevli olduğundan imdâd-ı seferiye vergisinin zamanıyla toplanarak kendisine gönderilmesi istenmiştir. (MD. 132, s. 159). Maraş eyaletinde vaki olan kadılara ve ayan-ı vilayetine gönderilen diğer bir hükümle İbrahim Paşa'nın imdâd-ı seferiyyesinin toplanması hususu tekiden bildirilmiştir. (11-20 Râ. 1137/28 Kasım- 7 Aralık 1724) (MD. 132, s. 164).

Şehr-i Zor Valisi ile birlikte, Şark seferi için asker cem ve tertibi hususunda Bu fermanın bir sureti Maraş beylerbeyisi İbrahim Paşa ile Musul Beylerbeyisi Hüseyin Paşa'ya ve Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Mısrî Mehmed Paşaya yazılmıştır. (1-10 R. 1137/18-27 Kasım 1727) (MD. 132, s. 190).

Daha önceden de belirtildiği gibi şark seferleri hemen her yıl yapılmaktadır. Nitekim 1727 yılına gelindiğinde de icra edilmiş ve bu kez İsfahan üzerine yapılacak sefer için Haleb Valisi Ahmed Paşa komutan olarak görevlendirilmiştir. Onun emrinde görev yapmak üzere de Adana, Maraş, Rakka, Diyarbekir ve diğer Anadoludaki eyaletlerdeki vezirler, beylerbeyileri, kadılar, mütesellimlerle ayan-ı vilayet ve iş erleri seferle ilgili işlerin yürütülmesinde görevlendirilmişlerdir. (Evâsıt-ı C. 1139/3-12 Şubat 1727) (MD. 133, s. 461).

Bu yıl yapılacak sefer için gerekli zahirenin Rakka, Maraş, Haleb, Diyarbekir eyaletleriyle Mardin, Malatya ve Hama sancaklarından satın alınarak karşılanması hususu kararlaştırılmıştır. Bu husus için de Karahisar-ı Sâhib ve Amasya sancakları Mutasarrıfı Hüseyin Paşa görevlendirilmiştir. Ancak zikredilen bu bölgelerin sefer mahalline uzaklığı ve seferin de aciliyeti dolayısıyla gerekli zahirenin Şehr-i Zor, Bağdad, Kirmanşahan, Mekri ve Eredelan'a bağlı eyaletler, sancaklar, kazalar ve nahiyelerde tedarik edilmesi istenmiştir. Bunun sebebi zikredilen bu yerlerin cepheye olan yakınlığındandır.

Bu iş için de İstanbul'dan Peçuyulu Hasan görevlendirilmiştir. Satın alınacak bu zahirenin ücretlerin zikredilen bu görevli tarafından peşin olarak verilecektir. Mübaşir Peçuyulu Hasan, zahireyi satın aldıktan sonra Seraskerin istedi uygun yerlerde anbarlara koydurarak askerin gelişinden önce hazır edecektir. Hüseyin Paşa da bu alım ve nakil işlerine nezaret edecek ve devletin bir kuruşunun boşa gitmemesine özen gösterecektir. (Evâil-i B. 1139/22 Şubat-3 Mart 1727) (MD. 133, s. 463).

1727 yılındaki bu sefere gerekli olan zahire ve mühimmatın nakli için kullanılacak nakliye hayvanının tedariki hususunda Sivas, Maraş ve Anadolu eyaletlerindeki kadılara fermanlara gönderilmiştir (Evâil-i L. 1139/) (MD. 134, s. 102-103).

İran'la İlişkiler

Lale Devri diye bilinen devirde İran ilişkilerinin tekrar bozulmaya başladığını görüyoruz. Bu durum İran'ın siyasi ahvalinden de kaynaklanıyor olmalıdır. Savaşın gerekçesi de Şeyhülislam'dan alınan fetvalarla oluşturulmuştur.

Halen Diyarbekir eyaletine mutasarrıf olup Revan Seraskeri olan Ahmed Paşa'ya

Kızılbaşlarla musalaha aslında sahih olmayup taife-i merkûmeden rafzı ve ilhadı ve bağı ve inadda ısrar iden ricalin katlleri ve nisvan ve sıbyanlarının selbi (?) ve istirkakları meşru olduğuna mufassal ve meşruh iki kıt'a fetâvâ-yı şerife verildiğinden bunların tevakkuf ve terazi olunması mukaddemen nice sinin ve duhur memalik-i mahrusanın nizamının münkati' olması ve bazı arazlar ve illetlerin tetarruku ile taife-i merkûmenin dest-i nuhuset-i bî-vestlerine giriftar ve badehü müsaleme-i faside bahanesine ve seferler galesi ile bu ana dek nez' ve tahlis olunmayan memalik-i Azerbaycan ve sair serhadd ve memalik-i masunetü'l-mesalike karib olup henüz Mahmud Han tasarrufunda dahil olmayan mahallerin taife-i merkûme yedlerinden nez' ve tahlis ve zabt ve teshiriçün Bağdad, Van, Erzurum taraflarından tertib-i ehimme ve itad ve ba's ve tesyir-i ecnad-ı zafer i'tiyad olunması vüzera-yı izam ve ulema-i kiram ve ayan ve rical-i Devlet-i Aliyye ve kapukulları zabiti ve diğer hayrhahan -ı saltanat-ı seniyye olan erbab-ı istişare ittifak ve tasavvurlarının birleşmesiyle Bağdad Valisi Hasan Paşa'nın tertib eylediği asker ile Kirmanşahan ve Hemedan üzerine ve Van Valisi Abdullah Paşa Tebriz üzerine ve Erzurum eyaletine mutasarrıf olan İbrahim Paşa Tiflis eyaleti teshirinden sonra Revan üzerine tehevür ve maiyyetine tayin olunan Çıldır Beylerbeyisi İshak Paşa, Sivas Beylerbeyisi Rışvan-zade Seyyid Mehmed ve Erzurum ve Çıldır eyaletlerinin hükümet ve elviye mutasarrıfları mükemmel ve müretteb kapuları halkı ile Erzurum ve Çıldır ve Sivas ve Maraş eyaletlerinin alaybeyleri umumen züema ve erbab-ı tımarlarıyla, Dergah-ı Mualla Yeniçerileri ve Cebeci ve Topçu ve Toparabacılarından vesairlerinden dahi tayin olunan tavayif-i asakir-i zafer-me'sere Serasker nasb ve tayin olunan ve emrine takvîyet için eyaletlerin Cebe Defterleri dahi Defterhane-i Amire'den ihrac ve tarafına irsal ve kanun-ı tevcihatı müştemil emr-i şerifimle mahlul olan zeamet ve tımar tevcihine izn ve ruhsat-ı hümayunum erzanı ve Reis ve

II. Salon V. Oturum

Defterdar vekilleri tayin ve irsal ve mühimmat-ı cebehane ve sair idde ve itad ve levazım-ı mühimmat-ı seferiyye tertib ve tekmil ve sen ki vezir-i müşârün-ileyhsin kapun halkı ve eyalet-i Diyarbekir'in hükümet ve elviye mutasarrıfları ve elviye alaybeyleriyle Tiflis Kalesi muhafazasına tayin olunmuşidın. Lakin Erzurum Valisi vezir-i müşârün-ileyhin bazı taksiratı ve ... iden müteharrif hareketi zahir ve bu emr-i hatir Devlet-i aliyyenin ecell-i umur-ı aliye ve a'zam-ı şunun-ı samiyesinden olmağla vüzera-yı izamımdan bu mühimm-i hatiri takallüd ve taahhüd idenlerin elyak ve aharı olduğu üzere her halde basiret ve intibah üzere hareket ve im'mal-i fikr ve rü'yet ve sıdk-ı niyyet ile layık-ı Devlet-i Aliyye ve sezavar-ı namus-ı saltanat-ı seniyye olur asar-ı cemile vücuda getirmek için terk-i asayiş ve rahat ile bezl ü sa'y ve kudret eylemeleri melhuz ve matlub ve sen ki vezir-i müşârün-ileyhsin vüzera-yı Devlet-i Aliyye'min erşed ve sadakatkarı ve vükela-yı saltanat-ı seniyyemin müdebbir ve kargüzar ve hamiyet-şi'arı olmanla senden her vechile şayeste-i din ve Devlet-i Aliyye ve sezavar-ı şanı saltanat-ı seniyyem olur hıdmat-ı mebrure ve mesa'i-i meşkure me'mul tab'-ı hatir safa tahmir-i padişahanem olmağla Revan üzerine memur ve 22 Z. 1135 (MD. 131, s. 259-260).

Taife-i Kızlıbaşın diyarlarına hücum idüp bağı ve inad ve rafzı ve ilhadda ısrar iden ricalinin katlleri ve nisvan ve sıbyanlarının sebi (?) ve istirkakı meşru olduğuna bundan önce verilen fetâvâ-yı şerife gereğince Kirmanşahan, Tebriz, Revan, üzerlerine üç taraftan birden hücum ve bilad-ı mezkure ve Azerbaycan ve sair serhadd ve memalik-i masunetü'l-mesalike karib olup henüz Mahmud Han tasarrufunda dahil olmayan mahaller taraf-ı Devlet-i Aliyyemden zabt ve teshir olunmağa ikdam ve ihtimam olunmak için ... taife-i merkûme yedlerinden nez' ve tahlis ve zabt ve teshiriçün Bağdad, Van, Erzurum taraflarından tertib-i ehimme ve itad ve ba's ve tesyir-i ecnad-ı zafer i'tiyad olunması vüzera-yı izam ve ulema-i kiram ve ayan ve rical-i Devlet-i Aliyye ve kapukulları zabiti ve diğer hayrhahan -ı saltanat-ı seniyye olan erbab-ı istişare ittifak ve tasavvurlarının birleşmesiyle Bağdad Valisi Hasan Paşa'nın tertib eylediği asker ile Kirmanşahan ve Hemedan üzerine ve Van Valisi Abdullah Paşa Tebriz üzerine ve Erzurum eyaletine mutasarrıf olan İbrahim Paşa Tiflis eyaleti teshirinden sonra Revan üzerine tehevür ve maiyyetine tayin olunan Çıldır Beylerbeyisi İshak Paşa, Sivas Beylerbeyisi Rışvan-zade Seyyid Mehmed ve Erzurum ve Çıldır eyaletlerinin hükümet ve elviye mutasarrıfları mükemmel ve müretteb kapuları halkı ile Erzurum ve Çıldır ve Sivas ve Maraş eyaletlerinin alaybeyleri umumen züema ve erbab-ı tımarlarıyla, Dergah-ı Mualla Yeniçerileri ve Cebeci ve Topçu ve Toparabacılarından vesairlerinden dahi tayin olunan tavayif-i asakir-i zaferme'sere Serasker nasb ve tayin olunan ve emrine takviyet için eyaletlerin Cebe Defterleri dahi Defterhane-i Amire'den ihrac ve tarafına irsal ve kanun-ı tevcihati müştemil emr-i şerifimle mahlul olan zeamet ve tımar tevcihine izn ve ruhsat-ı hümayunum erzanı ve Reis ve Defterdar vekilleri tayin ve irsal ve mühimmat-ı cebehane ve sair idde ve itad ve levazım-ı mühimmat-ı seferiyye tertib ve tekmil ve sen ki vezir-i müşârün-ileyhsin kapun halkı ve eyalet-i Diyarbekir'in hükümet

ve elviye mutasarrıfları ve elviye alaybeyleriyle Tiflis Kalesi muhafazasına tayin olunmuşidn. Lakin Erzurum Valisi vezir-i müşârün-ileyhin bazı taksiratı ve ... İden müteharraf hareketi zahir ve bu emr-i hatir Devlet-i aliyyenin ecell-i umur-ı aliye ve a'zam-ı şun-ı samiyesinden olmağla vüzera-yı izamımdan bu mühimm-i hatiri takallüd ve taahhüd idenlerin elyak ve aharı olduğu üzere her halde basiret ve intibah üzere hareket ve im'mal-i fikr ve rü'yet ve sıdk-ı niyyet ile layık-ı Devlet-i Aliyye ve sezavar-ı namus-ı saltanat-ı seniyye olur asar-ı cemile vücuda getirmek için terk-i asayış ve rahat ile bezl ü sa'y ve kudret eylemeleri melhuz ve matlub ve sen ki vezir-i müşârün-ileyhsin vüzera-yı Devlet-i Aliyye'min erşed ve sadakatkarı ve vükela-yı saltanat-ı seniyyemin müdebbir ve kargüzar ve hamıyyet-şi'arı olmanla senden her vechile şayeste-i din ve Devlet-i Aliyye ve sezavar-ı şan-ı saltanat-ı seniyyem olur hıdemat-ı mebrure ve mesa'i-i meşkure me'mul tab'-ı hatir safa tahmir-i padişahanem olmağla Revan üzerine memur ve

....

Evail-i M. 1136 (MD. 131, s. 265).

Sivas Beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya (*Cephedeki asker sayısını tespit ederken Seraskerin emrine memur kılınan bütün vali ve mutasarrıfların kuvvetlerinin tek tek bilinmesi gereklidir. Bunu da bunların tevcihlerine ait hükümlerde çoğunlukla bulabiliriz*) Aynı fermanın birer sureti Maraş Beylerbeyisi Süleyman ile Amasya Sancağı Mutasarrıfı Selim'e, Çorum sancağı beyi Mehran (?) Mehmed'e, Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'ya, Maraş eyaletindeki elviye alaybeylerine sancaklarının umumen züema ve erbab-ı tımarı ile, Rakka eyaletinde vaki elviye alaybeylerine sancaklarının umumen züema ve erbab-ı tımarı ile, Adana eyaletinde vaki elviye alaybeylerine sancaklarının umumen züema ve erbab-ı tımarı ile, de gönderilmiştir.

Kendisine bundan akdem kapusu halkını tevkir ve teksir ve hazır ve amade olup herne mahalle memur olur ise beklemeden oraya gitmesi için ferman gönderildiği. Hemedan tarafına görevlendirilen askerın seraskeri olan Bağdad Valisi Ahmed Paşa'nın emrine memur olduğundan görev yerine gitmesi hususunda

Evail-i M. 1143 (MD. 136, s. 140-141).

Devletin vergilerin toplanması hususundaki hassasiyeti

Dergah-ı Mualla Kapucubaşlarından olup Maraş tarafına mübaşir tayin edilen Ali'ye hüküm

Adı geçen kapucubaşı tarafından mektup ve sabık Maraş Beylerbeyisi Mehmed Paşa tarafından kaim ve Bolu'ya tayin olunan Tarafından da arz gelip, mefhumlarında arz ve inha olunduğu üzere Kerd (?) nam karyede zuhur iden define mukabili taahhüd olunan ... kuruşun ve Bayazidoğullarından tahsili iktiza iden 37 bin kuruşdan henüz tahsil olunmayup bakı kalan mal-i mirinin yine senin mübaşiretinle tahsil ve tekmili ... Akçaların cümlesini tahsil ve tekmil ve bu akçaların cümlesi tahsil ve tekmil olundukda yine senin mübaşeretinle Der-i Devlet-medara irsali ve Bayazidoğullarının fuzuli zabt ve tasarruf eyledikleri

II. Salon V. Oturum

kura ve mezari'in dahi suret-i icmallerinin İrsali için halen Maraş Beylerbeyisi olan İbrahim Paşa'ya iki kit'a mufassal ve meşruh evamir-i şerifem ısdar ve irsal ve arz ve inha eylediğin üzere dahi on nefer menzil ahkamu ve bir kit'a yol hükmü irsal olunmuştur. İmdi gerek define mukabili olan on bin kuruş ve gerek Bayazidoğullarından tahsili lazım gelen 37 bin kuruşdan henüz tahsil olunmayup baki kalanın bir gün evvel mübaşeretinle ala-eyyi halin tahsil ve tekmil olunduktan sonra cümlesini hazine bağlayup muhafazasına ihtimam iderek Der-i Devlet-medara getirip teslim-i Hazine-i Amire etmeğe ziyade dikkat eylemen babında ferman-ı ali-şanım sadır olmuştur. Buyurdum ki, (MD. 131, s. 29).

Anadolu, Sivas, Adana ve Maraş vâlilerine reayanın rahat ve emniyetinin sağlanması hususunda hüküm

Evâhir-i B. 1138 (MD. 131, s. 138).

Havass-ı hümayun karyelerinden Elbistan'a tabi Öyük karyesi ahalipleri gelip üzerlerine edası lazım gelen aşar-ı şer'iyye ve sair hukuk ve rüsumların kanun ve defter mucebince virmeğe razılar iken karye-i mezbur zabitleri olan ve ve nam kimesneler kanaat etmeyip hılaf-ı kanun ve defter ziyade talebiyle bunları taaddi ve rencide ve gadr eylediklerin bildirüp hılaf-ı kanun ve defter ziyade talebiyle taaddi ve rencide itdirilmeyüp men ve def olunmak babında ...

Evâhir-i B. 1141 (MD. 137, s. 109).

Eşkîya Takibi

Eşkîya takibi Osmanlı Devleti'nin başını ençok ağrıtan konulardan biridir. Özellikle dış gailerle uğraştığı dönemlerde bu problem daha da büyük önem kazanmıştır. Bu gailerden biri de İran seferleridir. Bu seferler sırasında gerek eşkîya taifesi gerekse başıbozuk levendatin çıkardığı problemler devletin bütün gücü ile dış meseleye odaklanmasını önlemiştir. Bu dönemde de durum aynen böyle olmuştur. Hatta devlet İçil, Adana, Maraş ve Haleb civarlarındaki eşkîyaları tedip etmek için bir beylerbeyisini sefer görevinden alarak bu göreve atamıştır. Bu beylerbeyi de Adana Beylerbeyisi Ali Paşa'dır.

Eşkîya takibi ile ilgili ilk belge ise 130 Numaralı Mühimme Defteri'nin 48-49 sayfasında yer almaktadır.

Rakka iskanından Afşar, Tacirlü, Küçükülü, Seydiler Ceriri, Berdel Tacirlüsü ve sair perakende olmalarıyla Anadolu'nun sağ, sol ve orta kollarında yemin ve yesarında yerleşmiş olup mal-ı mirileri bakımından Rakka mukataasına bağlı olan aşiretlerden mal-ı mirinin tahsilinde zorluk çekildiğinden bunların tekrar iskan yerleri olan Rakka'ya kaldırılmaları hususunda Maliye'den emr-i şerif verilmişken Şam yakınlarındaki Havran ovasına nakl ve iskan olundukları vs. Bu hüküm Diyarbekir valisi Osman Paşaya, Erzurum Valisi İbrahim Paşaya, Sivas ve Çıldır Beylerbeylerine, zikrolunan eyaletlerdeki beylerbeyilere, sancakbeylerine, voyvodalara, ve Arabkir Voyvodasına, Anadolu, Karaman, Haleb ve Maraş, Adana beylerbeyilerine, Rakka Valisine v.s. eyaletlerin

beylerbeylerine yazılmıştır (MD. 130, s. 48-49).

Adana kadısına, Sis, Kars, Maraş sancakları mütesellimlerine ve Efrac-ı Zülkadiriye Voyvodasına

Kayseriye kazasına tabi Talas nam karye sakinlerinden tüccar taifesinden Seyyid Hacı Osman oğlu Seyyid Ali ve damadı İsmail nam kimesneler Payas tarafına giderleriken Sis kazası civarında Misis hududu dahilinde ba'de'l-asr üç nefer atlu kutta'-ı tarik eşkıyası yollarına inüp muharebeye tasaddi ve içlerinden mezkurlardan Seyyid Hacı Osman ile oğlu Seyyid Ali'yi bi-garazin katl eylemeleriyle maktul-i mezkur Seyyid Hacı Osman'ın damadı merkûm İsmail maktulan-ı mezkuranın nukud ve eşyaların ahz ve Misis kasabasına varup ve sen ki Adana mütesellimi Tarafına haber olundukda eşkıya-yı merkûmeyi üç gün ale't-tevali

Evâil-i Câ. 1137 (MD. 132, s. 200).

Üsküdar'dan Erzurum'a ve Erzurum'dan Diyarbekir'e varınca yol üzerinde yemin ve yesarında vaki kazaların mevali ve kadıları; Erzurum ve Karahisar-ı Şarki, Amasya, Çorum, Sivas, Maraş, Diyarbekir mütesellimleri, yemin ve yesarında olan eyalet ve elviye mütesellimlerine, yeniçeri zabitlerine, kethüdayerlerine, yeniçeri serdarlarına, sair zabitan ve ayan-ı vilayet darb ve harbe kadir iş erlerine

Çaparoğlu denilmekle maruf Bölükbaşı ve hevedarları olan rüesa-yı eşkıyadan Karamağaralı Bekir Bölükbaşı ve Eğinli Osman ve Artukabadlı İbrahim Bölükbaşı nam şakiler Boğazlıyanlıoğlu Mehmed Paşa'nın yanına gideriz diye beş altı yüz nefer eşkıyayı başlarına cem' ve paşa-yı mezkurun yanına dahi gitmeyüp ol bahane ile Erzurum ol etraf ve civarında geşt ü güzar ve menazil ve merahilde reaya ve berayanın müft ü meccanen yem ve yiyeceklerin aldıklarından ma-ada kura ahhalilerinin hanelerine girüp emval ve eşyaların nehb ü garet ve salyane tarikiyle her bir karyeden

Evâsıt-ı M. 1139 (MD. 133, s. 325).

Kars Zülkadiriye Voyvodası ve Bayezid oğullarına

Bu fermanın birer sureti Malatya mütesellimine Behisni tarafındaki İlbeylü cemaatinin nakl ve

Haleb eyaletinde vaki' ... Nahiyesinde sakin İlbeylü cemaati vezir-i azam kethüdası Mehmed Paşa'nın malikanesi olup birkaç seneden berü reayası Maraş tarafına perakende ve mezburlardan ma-ada Kadı-zade iskanından yine nahiye-i mekumede mezraalarını terk idüp halen maraş kurbünde sakin olan reaya dahi bizler kaftanlık reayayız deyü iddia itmeleriyle anların dahi kadimi yerlerine nakl ve iskanları mühim ve muktezi olmağın siz ki mûmâ-ileyhimsiz Maraş tarafından olan İlbeylü reayasını ve Kadı-zade iskanından mezraalarını terk idüb Maraş kurbünde sakin olan reayayı dahi Düstûr-ı mükerrer müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem Haleb Valisi Ahmed Paşa tarafına tayin olunan mübaşir marifetiyle alâ-eyyi hâlin kaldırup bi'l-cümle ehl ve ıyal ve devab ve

II. Salon V. Oturum

mevaşileriyle evtan-ı kadimeleri olan ... Nh.ne tesyir ve iskan itdirüp ser-i mu ihmâl ve tekasülden be-gayet ihtiraz ve ictinab eylemeniz babında ferman-ı ali-şanıam sadır olmuştur. Buyurdum ki

Evail-i C. 1140 (MD. 134, s. 303).

Maraş Beylerbeyisine, Kayseri Mollasına, Zamantı Kadısına ve voyvodasına, Kayseri kalesi dizdarına

Filasl Rakka iskanından olan maraş İlbeylüsü cemaati Halib'in taraf-ı şarkisinde Nehr-i Furat'ın Şamiye canibine iskan ve malları Haleb Muhassıllığına zamm ve ilhak olunmuşken bazı takrib ile mahall-i iskanlarından huruc ve Maraş canibine firar itmeleriyle canib-i merkûm muhassıllık-ı mezburdan ifraz ve kadimisi üzere Rakka Mukataasına zamm ve ilhak olunmağın buldukları mahallerden kaldırılıp bir neferi dahi geriye kalmamak üzere Rakka'ya nakl ve tesyir ve halen Rakka Valisi olan Ahmed Paşa tarafına teslim olunmak üzere emr-i şerif ısdar ve irsal olunmuşidi. Cemaat-i merkûme ahalişi Rakka'ya iskanları ferman olunmağla bir neferleri geriye kalmamak iktiza ider iken zikr olunan ilbeylü cemaatlerinden

Evail-i C. 1141 (MD. 135, s. 232).

Rışvan-zade Süleyman'a (Bu fermanın birer sureti Kilis Voyvodasına, Okçu İzzedinlü cemaatinden harb ve darbe kadir olanlarla, Köse Bekiroğlu Alo'ya; Çobanoğluna; İfraz-ı Zülkadiriye Voyvodası Hasan'a; Cerid Mir-i Aşireti Mirza; Fettahoğluna; Rakka Mütesellimine; Haleb Valisine kethüdası göndermesi, Maraş Valisi kethüdasını göndermesi hususunda da gönderilmiştir) Eşkya takibi/kadın ve çocuklarının Rakka'ya iskan

Kılıçlı ekradı ve bazı eşkıya taifesi öteden berü kat'-ı tarik ve katl-i nüfus ve nehb-i emval misillü enva' fesad ve mel'anete tecasür idegeldiklerine binaen 126 sesesinde üzerlerine asker tayin olunub umumen ricalleri tu'me-i şemşir ve nisa ve sıbyanları Kıbrıs ceziresine icla ve tesyir ile ibad ve bilad şer ve şurlarından emin ve mutmain olmuşken el-haletü hazihi melain-i merkûminin sıbyanları yetişiüb baliğ ve tedric ile cezire-i merkûmeden firar ve birkaç zamandan berü yine kesret ve vefret bulub kemafi'l-evvel melanet ve şekavete ictisar ve yazlarda Elbustan ve kışlarda Kilis ve Uluca ve Amik Ovaları taraflarında yaylak ve kışlak idüb tavaif-i merkûme fi'l-asl Rafiziyü'l-mezheb olmalarıyla cibilliyetlerinde muzmar olan habaset ve mahzan Ehl-i Sünnet ve Cemaate hıyanetlerinden naşi ol havaliler ahalişlerine ve ebna-i sebil ve sair ibadullaha şer ve mazarrat isalinde ve katl-i nüfus ve nehb ve garet-i emval misillü fesad ve şekavet irtikabında eslaflarında sebkat itdükları tevatüren mütehakkık ve sem'-i hümayuna lahik olmağla eşkıya-yı merkûmenin umumen ricalleri katl ve idam ve ma[l ve] mülkleri üzerlerine memur olanlara iğnam olmak mertebe-i vücuba müntehi olub haklarında iktiza iden hudud-ı şer'iyyenin icra ve edası ile mel'anet ve hıyanetleri ibadullah üzerinden def ü ref olunmak vacibe-i zimmet-i saltanat-ı ebed-müddetimden olmağın sen ki mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyhsin senden her halde gayret ve hamıyyet ile mesa'i-i meşkure izharı melhuz-ı tab'-ı sağa-karin-i padişahanem olduğuna binaen bu emr-i lazimü't-

tetmimün icra ve tekmili şartla bu defa rütbe-i mir-i mirani ile hal ü şanın terfi ve i'la olunmağla salifü'z-zikr Kılıçlı ve Bektaşlı ve Koyunoğlu eşkiyasının emval ve eşyaları maiyyetinde olanlara ığnam ve bi'l-küllüye ricalleri izale ve idam ve nisa ve sıbyanları Rakka'ya tesyir ve iva olunmağa bez-i makdur ve ikdam olunması fermanım ve bu husus hasseten senden matlub-ı hümayunum olub ve itnam-ı hıdmete dek re'y ve muvafakatin ile ihtimam eylemeleriçün Haleb ve Maraş valilerinin kethüdalarını müstevfa adamlarıyla dahi Kilis Voyvodası ve köse Bekir oğlu Alo ve Çobanoğlu ve İfraz Hassı Voyvodası Hasan ve Cerid Mir-i Aşireti Mirza ve Fettah ((zide mecdühü)) ile Okçu İzzeddinlü ve sair hass reayasından darb ve harbe kadir olanlar başka başka evamir-i şerifemle maiyyetine memur ve tayin olunmaları ile imdi işbu emri şerifim ile vusulünde

Evail-i C. 1146 (MD. 139, s. 347).

Kars-ı Maraş mütesellimine hüküm (Bu fermanın birer sureti İffraz-ı Zülkadiriye Voyvodalarına ve Kozanoğullarına ve Karşlı ...; Uzeyir Sancağibeyine ve Sis mütesellimine, Payas ve Bilan Mütevellilerine vs. de gönderilmiştir.)

Kilis ekraından Okçu İzzeddinlü aşireti ve ba-husus İnneli ve Serikanlu cemaatleri kadimden fesad ve şekavet üzere bulduklarından haklarından gelinmesi vacib ve ... Olmağla virilen fetva-yı şerife mucebince Kilis eşkiyasının cezaları tertibi ve aceze ve sıbyanlarının dahi Rakka'ya nakl ve iskanları hususunda bundan akdem şeref-sudur olan ferman-ı şerifim mucebince halen Adana Valisi Vezir Ali Paşa memur ve maiyyetine sin ki mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyhsin sen dahi tayin olunman hasebiyle şimdiye değin vezir-i müşârün-ileyhin maiyyetinde hazır ve amade olman melhuz olduğundan başka vezir-i müşârün-ileyh mu'accelen yanına varman için sana buyruldu dahi irsal idüb kendüsi kalkub halen Kilis tarafında Şeyhlü nam mahalle varmışken sen dahi henüz yanına varmaduğun bu defa vezir-i müşârün-ileyh tarafından ilam olunmağla adamlarınla bir an evvel ve bir saat mukaddem vezir-i müşârün-ileyhin maiyyetine varman şartıyla bu defa afv olunub te'kiden ve isticalen işbu emri şerifim ısdar ile irsal olunmuşdur...

Evail-i Z. 1148 (MD. 141, s. 91).

Antakya Voyvodasına ve Kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve sair darb ve harbe kadir olanlara (Bu fermanın birer sureti Adana serdarına; Maraş mütesellimine ve kethüdayeri ve yeniçeri serdarı ve sair darb ve harbe kadir ayana vech-i meşruh üzere; Payas ve Bilan mütevellilerine, ve kethüdayeri ve yeniçeri serdarı ve sair darb ve harbe kadir ayana vech-i meşruh üzere; Ayıntab voyvodasına ve kethüdayeri ve yeniçeri serdarı ve sair darb ve harbe kadir ayana vech-i meşruh üzere voyvodalarıyla maan müttefikan kalkub vezir-i müşârün-ileyh maiyyetineerişmeleri için; Haleb mütesellimine ve kethüdayeri ve yeniçeri serdarı ve sair darb ve harbe kadir ayana vech-i meşruh üzere; Rumkale

II. Salon V. Oturum

voyvodasına ve darb ve harbe kadir ayana vech-i meşruh üzere; bir sureti dahi Hayli, Bahadır ve Ferik aşayiri zabitlerine ve boy beylerine de gönderilmiştir.)

Kilis ekradından Okçu İzzedinlü cemaati kadimden şekavet üzere olmalarıyla virilen fetva-yı şerife mucebince mezburların eşkiyasının cezaları tertib ve aceze ve nisvanlarının Rakka'ya iskan ve tağrib olunmaları hususuna halen Adana Valisi Vezir Ali Paşa bazı tavaif-i askeriyye ile bundan akdem memur ve tayin kılınmışdı. Vezir-i müşârün-ileyh mukteza-yı memuriyeti üzere Adana'dan hareket ve Kilis kubünde vaki Şeyhlü nam mahalle vasıl olduğu bu defa ilam olunub lakin eşkiya-yı mesfurenin tenkil ve te'dibleri teksir-i askere mevkuf olmağla siz ki Antakya'da vaki darb ve harbe kadir ayan-ı ve serdar ve kethüdayerleri mûmâ-ileyhimsiz marifetiniz ile yeniçeri ve askeri taifesini yanınıza istishab ve vezir-i müşârün-ileyhin maiyyetine varmanız fermanım olmağın işbu emri şerifim ısdar ve ile irsal olunmuşdur. İmdi vusulünde virilen fetva-yı şerif mucebince taife-i merkûmennin ber-minval-i meşruh şakilerinin tertib-i cezaları ve acezesinin Rakka'ya iskanları ile ibadullahın te'min-i irahası matlub olduğu cümlelizin malumu oldukda kat'a tevakkuf ve aram eylemeyüb Antakya'da bulunan askeri taifesi ve darb ve harbe kadir ayanıyla cümleliz muaccelen vezir-i müşârün-ileyhin maiyyetine vusul ve ...

Evail-i Z. 1148 (MD. 141, s. 91).

Ber-vech-i malikane Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvan-zade Mehmed Paşa'ya (Bu fermanın bir sureti Maraş Mütesellimine, Ayıntab ve Elbistan voyvodalarına da gönderilmiştir).

Kilis ekradından Okçu İzzedinlü aşireti ile Bazarçık ve Keferedir (?) nam mahallerde sakin Afşar ve Kılıçlı ve Bektaşlı eşkiyalarından 70-80 mıkdarı atlu ceste ceste Ayıntab havalisine gelüb ebna-i sebilin turuk ve mesalikin sedd ü bend ve emval ve eşyalarını nehb ü garet eylediklerinden gayri kaza-i mezbur kurûların basub devab ve mevaşilerini ahz u gasb ile katl-i nüfus misillü şer ve şekavete cesaret eyledikleri ihbar olunub ve bu güne şakilerin idam ve izalelediyle ibad ve bilad üzerlerinden şer ve mazarratlarının ref ve imhası ferman ve bu hususda senin ile ittifak ve ittihad üzere hareket eylemesiçün Maraş Mütesellimi ve Ayıntab ve Elbistan Voyvodalarına dahi başka başka evamir-i şerife ile tenbih ve tekid olundukları ...

Evail-i C. 1146 (MD. 139, s. 407).

Ber-vech-i arpalık Kayseri Sancağı Mutasarrıfı Zaralı-zade Osman'a (Bu fermanın birer sureti Maraş Beylerbeyisine, Yeniil Voyvodası ile Efrâz-ı Zülkadiriye voyvodasına, Bayezidoğulları, ve saireye de gönderilmiştir.)

Afşar taifesinin ekseri kadimden şer ve şekavet ve kat'-ı tarik ve nehb-i emval misillü mel'anet ile ibadullahı isal-i mazarrata me'lûf ve mu'tad bir taife-i kesirü'l-fesad olduklarına binaen kendileri esasen cinayattan hali olmadıklarından başka derunlarına duhul ve tahassun (?) eden Kılınçlı ve Bektaşlı eşkiyalarıyla müttefikane cibilliyetlerinde olan şekaveti yevmen fe-yevmen izharına mübaşeret

ile sükkan-ı memlekete isal-i hasarat eylemeleri taife-i mesfurenin eşkıyaları katl ve itaatda olanları ile sıbyan ve acezeleri Rakka'ya iskan ve nakl olunmak üzere Maraş Beylerbeyisi Rışvan-zade Süleyman bundan akdem emr-i şerifle memur ve maiyyetine bazı tavayif-i askeriyeye dahi tayin olunmuş idi. Husus-ı merkûm bu ana dek netice-pezir olmayub ve mesfurların bu misillü fezahatları ve sadır olan emr-i şeriflere adem-i itaatleri zahir ve mütevatir olmak hasebiyle kendülerinin buğatdan oldukları müteayyen olmağla haklarında virilen fetva-yı şerife mucebince eşkıya-yı merkûmenin cezaları tertib ve muti'leriyle sıbyanları Rakka'ya iskan ve tağrib ve bu vechile sükkan-ı memleketin emn ü istirahatda olmak matlub olmağın sen ki mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyhsin ikiniz bir yere gelüb senin ile bilittifak eşkıya hususuna mübaderet itmek üzere Maraş Beylerbeyisi mîr-i mîrân-ı mûmâ-ileyhin memuriyetin....

Evail-i C. 1147 (MD. 140, s. 185-187).

Maraş Beylerbeyisine ve kadısına ve Palaş naibine

Palaş kazasına tabi Çiftlik nam karyeden İbrahim isimli kişi mektub gelip bu kendi halinde olub hılaf-ı şer' kimseye vaz ve taaddisi olmayup şer'an dahl olunmak icab itmez iken yine karye-i mezkureden Ömer nam kişi

Evail-i Zâ. 1142 (MD. 137, s. 143).

Adana Valisi ve Anadolu Müfettişi Ahmed Paşa'ya (Bir sureti Rakka mütesellimi ile iskan Boybeyine yazılmıştır.)

Bektaşlu ve Kılıçlı cemaatleri eşkıyası Sivas ve Elbistan ve Maraş taraflarında nehb ü garet-i emval ve katl-i nüfus ve kat'-ı tarik misillü vücuh-ı şekavete cesaret ile ahali ve reaya...

Evail-i Zâ. 1145 (MD. 138, s. 364).

Eyâlet-i Anadolu'da vâki'kazâların kadılarına ve Kütahya ve sâir elviyede olan mütesellimlere ve voyvoda ve zâbitâna hüküm ki, (Bu fermanın birer sureti Rumeli eyaletinde şark seferine memur olan 11 aded sancakların zü'emâ ve erbâb-ı tımarlarından yerlerine dönenlerin buldukları mahallerin kadılarına, Rakka valisine ve eyalet-i Rakka'daki kadılara, Maraş eyaletindeki kadılara ve mütesellimlere de gönderilmiştir.)

Ordu-yı hümâyûnuma me'mûr olan eyâlet askerinden harçlıkçılık nâmı ve nâm-ı âhar ile yurduna ve yurd-ı karîbe gelen zü'emâ ve erbâb-ı tımar oldukları yerlerden ihrâc ve mahall-ı me'mûrlarına sevk ve irsâl olunacak husûsları mukaddemen evâmîr-i şerîfemle cümleye tenbîh ve te'kîd ve ba'dehü bi'd-defeât isti'câl ve teşdîd olunmuşiken henüz ordu-yı hümâyûnuma vâsıl olmadıklarını Şark cânibi Ser-askeri vezîrim Abdullah Paşa tarafından bu def'a ihbâr olunub el-hâletü hâzihi bu vakitler düşman üzerine varılacak zamanlar olduğuna binâen bu bâbda kemâl-i mertebe ihtimâm ve dikkat ile asâkir-i merkûmeyi mahall-i me'mûrlarına sevk ve tesyîre mübâderet eylemeniz muktezî iken böyle müsâmahanıza binâen siz ki mûmâ-ileyhimsiz cümleliz muhakkak

II. Salon V. Oturum

eşedd-i ikâb olmuşszdur. Bundan böyle kat'â te'hîir ve terâhîden ve himâyet ve sıyânet misillü hâlete tasaddîden mücânebet iderek

Evail-i Z. 1147 (MD. 140, s. 386).

Maraş Beylerbeyisine ve Maraş sancağında vaki kadılara ve ayan-ı vilayete (Bu fermanın sonunda bulunan yoklama defterinde Karahisâr-ı Sâhib'den de 6 aded tımar mutasarrıfının ismi vardır. Bunlarda ikisi mütekaid ve dördünün sabi olduğu kayıtlıdır.)

Halen Anadolu Valisi olub Şark canibi seraskeri olan Abdullah Paşa'nın maiyyetine memur sancakların zü'emâ ve erbâb-ı tımarından bazıları tekaüdlüğe na-müstehak iken mücerred sefere gitmemek için bila-özr birer takrib ve bahane ile mütekaid ve olub bazıları dahi kılıca kadirler iken kezalik anlar dahi sefere gitmemek için cebelülerin ref' itdirmeyüb eyalet askerinin kılletine ve bakiyye kalan zü'emâ ve erbâb-ı tımarın memur oldukları hıdematı icraya kudretleri kalmayub zaaf ve füturlarına bais ve badi oldukları zahir ve aşikar olmağla ol makulelerin müstehak ve na-müstehakları yoklanub defter olunmak üzere bundan akdem vezir-i müşârün-ileyhe hitaben sadır olan emr-i şerif ile defterdarı ve vezir-i müşârün-ileyhe vürud itmekle ber-muceb-i emr-i şerif zikr olunan sancaklardan Maraş sancağının müstehak ve na-müstehak mütekaid ve sıbyanları yoklandıkda liva-i mezburda Bazarçık nahiyesinde Yağdıkenar (?) nam karye ve gayriden 2999 akça tımara mutasarrıf Mehmed veled-i Mehmed ve Karahalıt nahiyesinde Gelendur (?) nam karye ve gayriden 3000 akça tımara mutasarrıf Ahmed veled-i Durdu Mehmed ve Elbistan nahiyesinde Yerkırdı nam karye ve gayriden 4453 akça tımara mutasarrıf Ömer veled-i Ebubekir ve Aynü'l-arus nahiyesinde Demürçilek (?) nam karye ve gayriden 3000 akça tımara mutasarrıf Abbas veled-i Hüseyin ve yine Elbistan nahiyesinde Harılıtk nam karye ve gayriden 3000 akça tımara mutasarrıf Ali veled-i İbrahim ve Sarsab nahiyesinde Yaylak-ı Sağır nam karye ve gayriden 1500 akça tımara mutasarrıf Musa veled-i Bayazıd ve Zeytun nahiyesinden Ak Fakih nam karye ve gayriden 6600 akça tımara mutasarrıf İsmail veled-i Ahmed nam yedi nefer sabiler kılıca kadirler olub cebelüye na-müstehak ve Hısn-ı Mansur nahiyesinde Kızılcapınar nam karye ve gayriden 7721 akça tımara ber-vech-i tekaüd mutasarrıf olan Seyyid Mustafa veled-i Ebubekir ve yine nahiye-i mezburede Yardımca nam karye ve gayriden 4899 akça tımara ber-vech-i tekaüd mutasarrıf Halil veled-i Ali nam iki nefer mütekaidler dahi tekaüdlüğe na-müstehak oldukların liva-i mezburun zü'emâ ve erbâb-ı tımarının ihbarlarıyla alaybeyileri defter idüb memhur defteri vezir-i müşârün-ileyh tarafından halen Asitane-i Saadet'e irsal ve mucebince vezir-i müşârün-ileyh dahi mezkurların seferber olmak üzere serian ve acilen Ordu-yı Hümayuna irsalleri ve cebe defterleri gönderilmesiçün mektubla ilam ve defter-i mezburda mesturü'y-esami tekaüdlüğe na-müstehak ve kılıca kadir mezkûrûn mütekaid ve sıbyanın cümlesinin seferber eşkinci olmak üzer tekaüdlükleri ve sabavetleri kaydları Defter-hane-i Amire'den ref ve terkin ve tarih-i emr-i şerifden 4 ay tamamına dek herbiri varub sancakları memur olduğu serasker-i müşârün-ileyhin maiyyetinde alaybeyileri bayrağı altında mevcut

bulunmak üzere kaydlarına şerh virilmekle mezkurlar varub müddet-i merkûme inkızasına değin alaybeyileri bayrağı altında mevcut bulunmaları fern ve müddet-i merkûme tamamına değin varub alaybeyileri bayrakları altında mevcut bulunmayanların zeamet ve tımarları ahara tevcih olunmak için serasker-i müşârün-ileyhe cebe defterleriyle maan başka emr-i şerifle tenbih olunmağın işbu emr-i şerif ısdar ve ile irsal olunmuşdur. İmdi vusulünde siz ki mir-i miran-ı muma-ileyhimasız merkûmların herbirine keyfiyeti mübaşir-i mûmâ-ileyh marifetiyle gereği gibi ifham ve bir gün evvel evlerinden ve yerlerinden ihrac ve savb-ı me'mure acilen irsal eylesiniz. Hasılı müddet-i merkûmeye dek mahall-i me'mura varmayanların zeamet ve tımarlarını alaybeyileri arzıyla ber-vech-i muharrer ser-asker-i müşârün-ileyh cenk ve harbe kadir yarar ve tüvana erbab-ı istihkaka tevcih ideceğın bir hoşça cümleye işar ile serian ve acilen savb-ı me'mura irsallerine her biriniz fevka'l-hadd sa'y u dikkat idüb hılafından ve bir ferdi himayeden gayetü'l-gaye ittika ve mücanebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki .

Evail-i Z. 1148 (MD. 140, s. 392-394).

Hacı Kafilesinin-Surre-i Hümâyûnun Karşılanması

Hersene Hacc'a gidecek kabile ile birlikte Surre-i Hümâyûn da gönderilirdi. Surre-i Hümâyûn Osmanlı ülkesinin Rumeli ve Anadolu cihetlerinde kurulan vakıflardan Mekke ve Medine'deki ihtiyaç sahiplerine tahsis edilen gelirlerden oluşun nakit para idi. Bu paralar her yıl Hacı adayları ile birlikte gönderilir ve ilgili yerlere harcanırdı. İşte bu kabileler Üsküdar'dan bugün Harem diye bilinen yerde toplanarak yol güzergahında geçtikleri her eyalet ve sancakta ilgili mülki yetkililerce karşılanıp bir sonraki yetkiliye teslim edilirdi. İşte bu emirlerden birisi de Rakka, Adana ve Maraş Valilerine gönderilen ve 131 numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan hükümdür. Bu hükümde Hacı kâfilesinin uygun yerlerde karşılanarak emniyetinin sağlanması istenmektedir. (Evâhir-i N. 1138/23 Mayıs-2 Haziran 1726) (MD. 131, s. 175).

Sonuç

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti İran'la uzun yıllar boyunca savaşmıştır. Bu savaşlar için büyük insan kaynağı ve maddi kaynak harcamıştır. Bu kaynakların önemli bir kısmı da Maraş ve civarından temin edilmiştir. Yine bu dönem genelde olduğu gibi özelde yani Maraş'ta da sosyal hareketlilik oldukça fazladır. Bu hareketlilik hem aşiretlerin yer değiştirmelerinde, hem eşkıya hareketlerinde hem de seferle ilgili hususlarda ortaya çıkmaktadır.

MARAŞLI YAZARLARDAN SAFEVİLER DÖNEMİNE AIT İKİ TARİHİ ESER

Dr. Ziver Hüseyinli¹

Maraşlı hanedanı tarihte iz bırakan meşhur ailelerden biridir. Maraşlıyan, Al-Maraşlı ismi ile bilinen bu ailenin kökeni Hz. Hüseyin'in evladı Hz. Zeynelabidin'den geliyor. Tarihi kaynaklarda bu hanedanın ünlü kişilerinden olan Seyyit Kıvamüddinin Hz. Zeynelabidin'in torunu olduğu yazıyor. Aile Hazreti Hüseyin neslinden geldiği sebebiyle seyyid, Maraş'a göç ettiği sebebiyle Maraşlı adı ile tanınmıştır.

Sonralar Timur'un Anadolu'ya saldırısı ile bu aile Maraşlıdan da İran'a göçmek zorunda kalmış, ailenin bir kısmı Kirman ve Rafsancan, bir kısmı Ahvaz, Endimeşk ve Şuştere, bir kısmı ise Hazar denizinin güney kıyısındaki Mazendaran şehirlerinde yerleşmişlerdir.

Ailenin ünlü kişilerinden olan Seyyid Kıvamüddin Meşhed ziyareti zamanı Şii idolojisine sahiplendiği için 1359m. yılında Mazendaranda isyan edip hakimiyeti ve Estrabad şehrini ele geçirmiş lakin 1392 yılında Timuriler tarafından hakimiyetine son verilmiştir. Bu isyan sonradan Zahirüddin Maraşlı tarafından devam etse de yeniden hakimiyet kuramadılar. Sonraki yüzyıllarda, yani 16. yüzyılda aynı ideolojiye sahip Safeviler devleti kurulduktan sonra bu aile mensupları farklı bölgelerde faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.

¹ Hazar Üniversitesi, Fars Dili üzere Öğretim Görevlisi.

Maraşlı ailesinde farklı alnda meşhur olan kişiler arasında tarihi eser yazarlar da vardır. Bunlardan biri yukarıda ismi geçen Zahirüddin Maraşidir. Zahirüddin devlet mensupu olduğu halde çok kıymetli iki eser yazmıştır. Her ikisi tarihi anlatan bu eserlerden biri Tarih-i Taberistan ve Ruyan ve Mazendaran, diğeri Tarih-i Gilan ve Deylemistan`dır. Diğeri tarih yazar Maraşlı Mirza Muhammet Halil Maraş Safevidir. Safevi hanedanı ile izdivacdan doğulan bu Maraşlının yazdığı ve sonradan yazılmış bir çok tarihi kitaplara kaynak olmuş eseri Mecmu-et-tevarih`dir. Bu yazarın diğeri konulara ait eserleridi de vardır. Daha bir yazar Muhammet Halil Maraşının küçük kardeşi Soltan Haşim Mirza`dır. Onun yazdığı kitab Zebur-i Al Davud adlanır.

Adı geçen bu tarihyazarlardan Zahirüddin Maraş 15 yüzyılda yaşadığı ve yazdığı eserleri Safevi dönemi kaynağı olmadığı için diğeri iki yazar hakkında yazmağı uygun bildik. Bildirinin tam metninde Muhammet Halil Maraş ve kardeşi Soltan Haşim Mirza ve onların yazdıkları eserler hakkında bilgileri okurlara sunacağım.

Anahtar kelime: Maraşlı ailesi, Muhammed Halil Maraş, Soltan Haşim Mirza.

II. Salon V. Oturum

Tanınmış Maraşî ailesinin Maraşdan İran topraklarına göç edib, etmediklerine dair farklı fikirler söylenirse de İslam Ansklopedisinde Mar`aşîler başlıklı maddede bu ailenin Marşdan göç ettiklerini açıklayan bu cümle geçiyor : “Aslen Maraşlı (Kahramanmaraş) olduğu için Mar`aşîler diye alınan hanedan...”¹Bu cümle adı geçen ailenin Maraşlı olduğuna ait kanıttır.

Doğu topraklarına göç eden Maraşî hanedanı yeni geldikleri topraklarda farklı bölgelerde yaşamışlardır. Bütün kaynaklarda bu hanedanın kökü Hazreti Ali (a)`ın torunu, Hazreti Zeynelabin`den geldiği yazıyor ve bu nedenle hanedanın bütün üyeleri “seyyid” adlanmışlardır. Zebure- Ali-Davud eserinde ailenin şecernamesi bir kaç yerde yazılmış ve birini örenk olarak burada yazıyoruz.

Sadık lakablı Kıvamüddin ibn Seyyid Kemaleddin Ahmet ibn Seyyid Abdullah ibn Seyyid Muhammed ibn Seyyid Ebu Haşim ibn (Teberistan`ın nakibi) Seyyid Ali ibn Seyyid Hasan ibn Seyyid Ali El-Maraşî ibn Seyyid Abdullah ibn (Selik lakablı) Seyyid Muhammed el-Ekber ibn Seyyid Hasan ibn Hüseyin El-Eşğır ibn Zeynelabidin (a). Zebur-i Al-Davud`un yazarı bunun ardından kendi eserinde Maraşî hanedanının Hazreti Zeynelabidin`in neslinden geldiğini yazan kitapların isimlerini yazmıştır. Bu kitaplar Merhum Mevlana Evliyayı Amüli, Şeyh Ali Mühammed ibn Necibi ve Seyyid Zahireddin`in 882 h. yılında yazdıkları “Resaile-i Sahihe”, “Sahib-i Bahru-n Nesab”, “Ömdetü-t Taleb” ve merhum Emir Hidayetullah ibn Halife Fethullah`ın Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Hüseyin`in ve diğer meşhur kişilerin neslini “Der Şecerey-i Saadat-i Ali Derecat” anlatan kitabları vardır . Bundan başka Mir Ziyaeddin Muhammed ibn Emir Taceddin Hasan “Ziya-ul Gulub” kitabında Yüksek derceli Maraşî seyyidlerin neslinden yazmıştır. Merhum Mirze Muhammed Şefi “Bahr-i Fevaid” ve Abdurrızak ibn İshak Semerkandi “Metleüs-Saidin” ve “Zafername”nin sahibi, “Rozetüs-Sefa” kitabının yazarı kendi kitabının 5. ve 6. çiltlerinde bu hanedanın geldiği soy hakkında yazmıştır.²

Hanedan sonradan Maraş`a göç ettikleri için Maraşîyyan, Al-Maraşî ve Mar`aşî adlanmışlardır. Doğuda çok büyük çoğrafiyada yayılmış ve sayıları çok olduğu için kaynaklarda adları daha çok Maraşî silsilesi olarak geçen bu hanedanın beş firkadan ibaret olduğu hakda Zebur-i Al Davudun`un müellifi bunları yazmıştır.

Mazenderan seyyidleri

Mazenderandan göç etmiş Şuşter seyyidleri

Mazenderanadan göç etmiş Isfahan seyyidleri

Maraşîyye Kazvin seyyidleri

Herat Daru-s Salteneti ve diğer ülkelerde uzun zamandan beri faaliyette olan seyyidler.³

Özellikle Horasan ve Mazenderan`da bu aile üyelerinden siyasi alanda

1 İslam Ansklopedisi, c.28, s.37

2 Zebur-i Al Davud, s.21-22, Alemaray-i Abbasi, c.1., s. 128 ve sonraki dönemlerde yazılmış Mecmue-t Tevarih. S.75 ve Cehangşayı Naderi, s. 498 eserlerinde de bu hanedanın Hazreti Zeynalabidin`in nesliden olduğu yazıyor..

3 Zebur-i Al Davud, yazarın giriş bölümü. S. 24

faaliyet edenler çok olmuştur. Mazenderan`da buna örnek olarak 1359-1380m. yıllarında Amül, Sari, Lapur, Sevadkuh, Firuzkuh, Rüstendar`ların hakimiyetinde olan topraklar, Karud ve Levender kaleleri, Larican, Talekan ve Kazvin gibi büyük şehirleri ele geçirmekle Maraşilerin geniş bölgede hakimiyetine yol açan Kıvamüddin ve onun oğulları Kemaleddin, Seyyid Fahreddin`i söyleyebiliriz.

Hanedanın bir kolu Doğuda Horasan`ı fethetmek isteseler de Timur`un saldırısına uğradılar ve ona teslim oldular. (1392) Böylece Mazenderan`daki Maraşiler`in hakimiyetine Timuriler son verdiler ve onlar bir daha güçlü hakimiyet kuramadılar.¹

Maraşiler`ler hem seyyid oldukları için, hem Mazenderan ve Meşhed şehirlerinde sık buldukları için Şii mezhebi tarafdaşı idiler ve Timur dönemindeki baskılara rağmen kendi mezheplerini devam ettirdiler.² 16. yüzyılda hakimeye gelen Safeviler döneminde ise dini-siyasi hakimler statüsünde³ faaliyetlerini devam ettiriler.

Safeviler`in hakimiyeti zamanı farklı dönemde bu hanedandan bazı kişiler memur olarak çalışmışlardır. Örneğin 940 h.-1534 m. yılında Mir Esedullah Maraşi isimli şahis yüksek düzeyde başkan olmuş ve hayatının sonuna kadar bu görevde çalışmıştır.⁴ Derviş bey Maraşi isimli daha bir Maraşlı Nizamşahların sarayına elçi olarak gönderilen görevli olmuştur.⁵ Emir Esedullah`ın oğlu Emir Zeynüddin Seyyid Ali, I Şah Tahmasip döneminin vezirlerinden biri seçilmiştir.⁶ Şah 970 h.-1563 m. yılında Horasan, Azerbaycan ve Şirvan`nın hükümetini Mir Esedullahın oğlu Seyyid Ali Şuşteri Maraşiye vermiş, Mir Alaul-Mülk Maraşiye kadi, onun kardeşi Mir Abdul-Vahab`a ise onun yardımcısı memuriyetini vermiştir.⁷

Maraşi ailesi ile Safevi hanedanın mezhebi bakımdan yakınlıklarından başka, bazı dönemlerde bu iki sülale arasında evlilik durumları da olmuştur. Bu evliliğin en önemlisi I Şah Abbas`ın annesi, Safevi tarihinde meşhur olan bayanlardan biri, Seyyid Kıvamüddin`in neslinden olan Mazenderan valisi Mir Abdullah beyin kızı Mehdeliya Hayunnisa Beğim idi.⁸ Bundan başka makalede ismi çok yerde geçen Mirze Muhammed Davud Maraşi Şah Süleyman Safevi`nin

1 İslam Ansklopedisi, c.2, s. 37-38, Zebur-i Al Davud, s. 150-155. Bu kaynakta kitabın müellifi Timurla Maraşiler arasında olan meseleyi bir kaç yerde tekraren yazsa da müsehhih bu yazılardan daha dakik bilgi toplamakla kitabın 150-55 sayfalarında daha net ve detaylı bilgi vermiştir.

2 Zebur-i Al Davud, s. 152-54 sayfalarında Sarideki Mahane külesinde olan Maraşi seyyidleri ve Mazendarn`lılar 795 de Timur ordusu tarafından yenildikten sonra Timur`un seyyid Kemaleddinle mezheb konusundaki konuşmaları ve konuşma sonunda beş veren hadiseler hakkında yazılmıştır.

3 İslam Ansklopedisi, c.2. s.38

4 Hülasetü-t Tevarih, c. 1.s. 262 ve Alemaray-i Abbasi, c.1. s.143

5 Alemaray-i Abbasi, c.2. S.866

6 Ferheg-i Camey-i Tarih-i İran, s.432

7 Hülasetü-t Tevarih, c.1. s.436

8 Alemaray-i Abbasi, c.1. S.127

II. Salon V. Oturum

kızı Şehribanu ile izdivaca girmiş ve bu evlilikten Mir Seyyid Muhammed Maraşî doğulmuştur.¹

İran topraklarında geniş coğrafyada yaşamış ve silsile adlanacak kadar geniş yayılmış Maraşîler hakkında kısa hacımlı bir makalede yazmak mümkün olmadığı için bu aile üyelerinden iki şahıs hakkında yazmakla yetiniyoruz. Giriş bölümünde söyleydiğimiz üzere Maraşî ailesi farklı alanlarda büyük faaliyetler göstermiş, siyasi, kültürel ve diğer alanlarda iz bırakmışlardır. Bu faaliyetlerden biri de bilim dünyasına gösterdikleri katkıdır. Maraşî ailesinden farklı dönemlerde yaşamış söz, kalem sahibileri vardır ve bunlar arasında tarihi eser sahibi kişilerin isimleri geçiyor.

Bunlardan biri devlet memuru Seyyid Zahirüddin ibn Seyyid Nasireddin Maraşî'nin tarihe ait çok kıymetli iki eseridir. Seyyid Zahirüddin Gilan derbarında sözsahibi, saygın ve değerli kişilerden biri olmakla beraber bir çok savaşlara şahsen katılmıştır. Bundan başka devlet işleri onun eli ile idare olunur, toplantılar, bayramlar ve yas merasimlerinde onun için özel yer ayarlanıyordu.² Seyyid Zahirüddin'in iki tarihi eserinden biri Tarih-i Taberistan ve Ruyan ve Mazenderan, diğeri Tarih-i Gilan ve Deylemistan'dır.

892 h.-1486 ya 1487m. yılında yazdığı Tarih-i Taberistan ve Ruyan ve Mazenderan kitabı İran'ın mahalli tarihlerinden olmakla ismi geçen ve etraf şehirlerin tarih ve kültürü hakkındadır. Yazar Mazenderan ve Taberistan seyyidleri, Maraşî ailesinden gelen meşhur şahsiyetler, onların faaliyetleri, Teymur'un hücumu ve Teymurun bölgedeki faaliyetleri hakta geniş bilgiler vermiştir.

Tarih-i Gilan ve Deylemistan kitabını 1476m. yılında, o zamana kadar Gilan ve Deylem bölgesinde baş veren hadiselerle başlamış 1489m. yılına kadarki hadiselerle devam etmiştir.

Aslında Gilan ve Rüstemdarda olan olaylar bu kitabın yazılmasına neden olmuştur. Beyheginin üsuli-kaidesi ile yazan bu yazar kitabında duydukları değil, kendi gözleri ile gördüğü olayları ve Gilan'ın gelenek ve töreleri hakkında değerli bilgiler vermiştir.³ Seyyid Zahirüddin'in bu eserleri 15. yüzyıla ait olduğu için bunlar hakta kısa bilgi vermekle yetiniyoruz.

Konumuz için önemli olan diğer iki eserden biri Maraşî Mirza Muhammet Halil Maraşî Safevi'nin Mecmuet-Tevarih kitabıdır. Kitabın tam ismi (Mecmuet-Tevarih Der Engeraze Safeviyye ve Bed ta Sale 1207h.(1599m.)) Safevilerin Çökmesi ve 1793. Kadarki Yıl)) Abbas İkbâl Aştıyanı tarafından araştırılan bu kitap, Kitabhaneyi Tahuri va Saneyi tarafından 1997 yılında yayınlanmıştır. Elyazmanın asl nüshasında Seyyid Şehabeddin Necefi Mareşî tarafından yazılmış haşiyeler de vardır.

Kitabın konusu İran'da Afganların ayaklanması, (Kandahar hadiseleri yani 1120h.-1709m. senesinde başlayın olaylar, yazarın kendi döneminde baş verenler, özellikle 1709 senesinde kadar hadiseleri kapsıyor. 87 sene boyunca baş

1 Zebur-i Al Davud, s. 12

2 Tarihi-Gilan ve Deylemistan, s. 11

3 Tarihi-Gilan ve Deylemistan, s. 12

veren hadiselerden bahs eden bu kitapta yazar Afganların hücumlarının sebebi, Şah Soltan Hüseyin hükümetinin yetersizliği, onun devletinin çökmesinin sebepleri, ailesi hakkında şerh-i hal ve Seyyid Ahmet Şah Maraş ve Şah Süleyman sani hakkında geniş ve dakik bilgiler vermiştir.

Mirza Muhammet Halil`in adı geçen döneme ait verdiği bilgiler dakiklik bakımından hiç bir yazar tarafından yazılmamıştır. Yazarın iddiasına göre kendisinden başka sadece Tarihi-Cihangoşayi-Nadiri kitabının müellifi Mirza Mehdi Han Esterabadi bazı bilgileri vermiştir. O, Mirza Mehdi Han Esterabadi hakkında yazıyor: “Bazı olayları dönemin gerektiği gibi ve dönemin durumuna göre çok aşağılayıcı, kaba, kısa ve gerçeklerden uzak şekilde yazmıştır”.¹

Müellifin yazdığına göre bu kitabın yazılmasında daha çok babası Soltan Davud Mirza`nın hatıraları ve ömrünün sonlarında Bangladeşin Morşidabad bölgesinde yaşayan Fazil gibi tanınan Mir Muhammed Ali`nin yazılarından yararlanmışır.²

Bu kitapda yazılan Nadir Şah`ın ölümünden sonraki olaylar Cihangoşay-i Naderi`den başka, Mirza Muhammed Halil ile hemen hemen aynı dönemde yazılan Mirza Ebul Hasan Golestane`nin Mecmelü-t Tevarih gibi bir kaç kaynakta yazılmıştır. Golestane kitabı 1196h.-1781 yılında yazılmıştır. Aslında Mirza Halil`in eserinden onbir sene sonra yazılan Mecmue-t Tevarih Golestaneden kaynak aldığı ihtimali var. Bu iki eser arasında benzerlik aşırı dercededir ve hangisinin kaynak eser olduğu haktta farklı fikirler var. Her ikisinin Mirza Halil`in babası Mirza Davud`un yazılarından kaynak aldığını da söyleyebiliriz. Ebul Hasan Golestane, Mirza Davud ve onun oğlu Mirza Halil ile aynı dönemde ve aynı mekanda yani, Mürşidabadda yaşadıkları için Golestanenin özellikle Mirza Davuddan kaynak aldığı ihtimali daha büyüktür.³

Mirza Ebul Hasan ibn İbrahim Kazvini`nin yazdığı Fevaidu-s Safeviye kitabı da Mecmue-t Tevarihden kaynaklanmıştır. Yazar bu kitabında II Şah Süleyman dönemindeki hadiselerden yazmış, Mirza Halil`in diğer yazarların korkarak yazmadıklarını her kesden daha dakik yazdığını beyan etmiştir.⁴

Tezkiret-i Ali Davud ya Zebur-i Ali Davud, Mecmuet-Tevarihden kaynak almış diğer bir tarihi eserdir ve bu eser hakkında daha detaylı bilgiler verilecektir;

Mecmuet-Tevarih kitabının yazarı Mirza Muhammed Halil, Mirza Seyyid Davud`un oğlu ve Mirza Seyyid Muhammed yani Şah Süleyman`ın torunudur. Muhammed Halil`in babası Mirza Muhammed Davud Maraş, Şah Süleyman Safevinin kızı Şehribanu hanım ile evlenmiş ve bu nedenle o, Şah Süleyman Sani adı ile meşur olmuştur. Yedi yaşındayken babadan yetim kalan Mirza Halil İsfahanda annesinin yanında ve Şah Soltan Hüseyin`in himayesi altında büyümüştür. Sonraki senelerde II şah Tahmasip onu kendi yanına davet etmiş ve kız kardeşi ile evlendirmiştir. Seyyid Muhammed, Nadir şah ve Ali şahın döneminde bazı görevlerde çalışmış, sonra halkın istegi ile saltanat tahtına

1 Mecmue-t Tevarih, s.1

2 Mecmue-t Tevarih, s.3-4

3 Mecmue-t Tevarih, giriş, h-v

4 Fevaedü-s Safeviyye, s. 81

II. Salon V. Oturum

oturmuş, dedesini adı ile Şah Süleyman Sani (II) lakabı almış ve 1163 h. -1706 m. yılında tac koymuştur. Merasimde oğulları Davud Mirze, Solatan Ali Mirze ve Soltan Hüseyin Mirze onun sağ tarafında idiler. Lakin onu 40 günlük hakimiyetine son verilmiş, Yusufali Celair adlı bir serdar şahın sarayına girip onu kör etmiş ve dilini kesip zindana salmıştır. O, 1177 h.-1764m. Yılında vefat etmiştir.¹

1163 h.1750m. yılında gözlerini kaybettikten sonra oğullarının da aynı kaderi yaşamaması için iki oğlu, Soltan Davud ve Soltan Ali'yi korumak ve eğitim almaları amacı ile Atabat'a yolladı, küçük oğlunu ise Meşhed'de kendi yanında tuttu. Bir sene sonra Şah Süleyman Atabat'daki oğullarına mektup gönderip, onlara Hindistan'daki Dehli-Gorgani hakimine sığınmalarını yazdı. Safevi hakimleri ile Gorgan hakimleri arasında ilişkiler her zaman iyi olduğu için Gorgan hakimi II Alemgir'e bir mektup yollayıp evlatlarını ona emanet etti. Lakin Soltan Davud, Gorgan hakiminin savaş halinde olduğunu görünce Bangladeş'e gitti, Bangladeş hakimi tarafından saygı ve hürmetle karşılandığı için küçük kardeşi Ali de oraya geldi ve her ikisi Bangladeşde kalmağa karar verdiler. Sonraki senelerde yakınları ve akrabaları arasından da onların yanına gidenler oldu.

Mecmue-t Tevarih'in müellifinin amcası Solatan Ali 1188h.-1775m. yılında vefat etti, babası Soltan Davud ise 1192h.-1778 m. yılında oğlu Mirza Halili İsfahandan kendi yanına getirttikten sonra 1203h.-1789m. yılında Bangladeşde vefat etti. Mirza Halil yedi kardeşi ile beraber Bangladeşdeki Morşidabadda yaşamağa devam etti. Babasının vefatından dört sene sonra yani 1207h.-1793m. de Mecmue-t Tevarih kitabını yazmağa başladı. Mirza Muhammed Halil ve onun babası Soltan Davud her ikisi fazilet ve ilim sahibi idiler.²

Mecmue-t Tevarihin müellifi, Mirza Halil'in bu esereden başka Tefsir-i Beyzavi kitabına bazı ilaveler ve haşiye yazıları yazdığı, belgeler, Astroloji tezkire şerhi, Şeyhin Akidesi ve onun ailesi olan büyük Maraş seyyidlerinin nesebi hakkında diğer yazıları da vardır. O, 1220h.- 1806m. yılında vefat etti ve kabri Bangladeşdedir. Yazar hakta bundan başka hiç bir bilgi yoktur.³ Diğer bir kitap Solatan Haşim Mirza tarafından yazılmış Tezkireyi-i Ali Davud ya Zebur-i Ali Davud (Şerh-i Ertebat-i Sadat-i Maraşi ba Selatin-i Safevi) Marşlı Seyyidlerin Safevi Şahları İle İrtibatı'nın Şerhi kitabıdır. Bu kitab Ebul Hasan Nevayi tarafından 2000 yılında Miras-i Mektup tarafından yayınlanmıştır.

Muhammed Haşim 1165 h.-1753m. de babası Seyyid Muhammed kör edildiği zaman doğulmuş, Seyyid Muhammed'in en küçük oğlu idi. O, bir çok sanata sahib olan büyük abisi Soltan Kasımın yanında Yezd, İsfahan ve Şiraza gitmiş, 7 ay Kerimhan Zendi'nin himayesinde olmuştur. Kıymetli hediyelerle 1183 h.-1769m. yılında İsfahan'a gitmiş, 5 ay sonra abisi ile yeniden Şiraz şehrine geri dönmüştür. Şiraz'da saygı ve hürmetle karşılanmış, önceki seferde olduğu gibi kıymetli hediyeler ve bir hediye at almakla altı ay sonra yeniden

1 Zebur- i Al Davud s. 14

2 Mecmuet-Tevarih, giriş bölümü s. b-c

3 Mecmuet-Tevarih, giriş bölümü s. b-c

İsfahan'a gitmiş, ekincilikle meşkul olmuştur. Abisi diyabet nedeni ile oniki sene boyunca körlük ve hastalıkla yaşdıktan sonra 1207h.-1793m. yılında Nevruz bayramından altı gün önce vefat etmiştir. Soltan Kasımın neşini Necef Eşrefdeki Sehn-i Mukaddesde gömdüler. Ama Zebur-i Al Davud'un yazarı, Soltan Haşim Mirza'nın kendi yazdığına esasen o, 1218h.-1803m. yılına kadar hayatta olmuştur. Onun kendi evlatları hakkında verdiği kısa bildiler esasında daha sonraki yıllarda yaşadığı ortaya çıkıyor. Bir yazısında şöyle geçiyor: “Şimdi 1218h. yılına kadar hayattadır” ve bir kaç satır sonra kendi oğlu Muhammed Hüseyin'in doğumu hakkında bunları yazmıştır: “Pazar günü 11 Şevvel 1219^{1*}” ve sonraki satırda yine kendi çocuğunun vefatı hakkında şöyle yazmıştır: “Gözümün nuru Muhammed Hüseyin, Seyyid Muhammed'in oğlu salı günü Safer ayı 1223² yılında Çiçek hastalığından”. Bu tarihler 1218 yılından sonra kaç kere tekrar yazılmıştır. En uzak tarih 5 Zilhecc 1236 (3 Eylül 1821m.) yılıdır. Burada geçen « هذا ما وجدناه ورتبناه بخط المؤلف طاب ثراه » yazısı kendisinin 1236 h.-1821m. kadar hayatta olduğunu kanıtlıyor. Aslında kitabın bittiği tarih 1218 h.-1804m. yazılsa da 1236-1821m. yılına kadar baş veren hadiseleri de bu elyazmada vardır. Bu nedenle yazarın 71 yaşında olduğunu söyleye biliriz ve bu yaşta olduğu da mantıklı geliyor.³

Mecmue-t Tevarihin yazarı Muhammed Halinin amcası olan Soltan Haşim 1218h.-1804. de bu kitabı yazarken Mecmuet-Tevarih de elinde olmuş ve bazen bu kitabı eliştiride bulunmuştur.⁴ Bu kitabın asıl konusu Maraşi ailesinden olan Mirza Muhammed Davud ve ailesi, Şah Süleyman Saninin oğlu Mirza Muhammed Davud ve onun ailsei, çocukları hakkında çok geniş ve net bilgilerden ibarettir.

O, kitabının birinci bölümünde Mirza Davudun şecerenamesini yazdıktan sonra onun doğum tarihi hakkında şiir yazmıştır. Mirza Haşimin yazdığına göre Mirza Davud dönemin fazl, kemal ehli olmuş, matematik, astroloji, hendese ilimlerine sahib olmuş, tarih ve edebiyatı da iyi biliyormuş. Yirmi binden fazla beytlik divanı sahibi olan Mirza Davud zamanını daha çok dönemin alim, fazil insanları ile geçirmiş ve halka çok iyilikler yapmıştır. O, bir çok yüksek makamlarda çalıştıktan sonra Sedaret-i kolli memalik-i İran (İranın bütün vilayetlerinin başkanı) görevinde çalışmıştır.⁵

Mirza Haşim kitabının ikinci bölümünde Davudun oğlu, II Şah Süleyman lakabi ile tanınan Şah Seyyid Muhammed Mirza hakkında çok geniş bilgi vermiştir. II Şah Süleyman'ın hayatı, ilmi, şahlık tahtına oturması, yaşadıkları zor günler ve vefatı, ölümünden sonra ailesi ve çocukları hakkında çok geniş şekilde verilmiştir. Kitabın diğer bölümlerinde de Maraşi ailesinin tanınmış şahisleri hakkında çok değerli bilgiler verirken hakkında yazdığı şahsin dönemindeki tarihi olaylara çok geniş yer vermiş ve bu eseri ile tarihe büyük katkısı olmuştur.

1 * 13 Ocak 1805. miladi

2 Nisan ayı 1808. miladi

3 Zebur-i Al Davud, s. 15-16

4 Mecmue-t Tevarih. giriş bölümü s.h

5 Zebur-i Al davud, s.48

Sonuç:

Maraşı ailesi ister siyasi isterse de kültürel tarihte iz bırakan meşhur handeanlardan bir olmuş ve olmağa devam ediyor. Maraşı ailesinden üç kişi tarafından yazılmış 4 tarihi eser tarih araştırılmasına sunulmuş çok değerli kitaplardır. Bunlardan ikisi Maraşı ailesinin daha çok buldukları Mazendaran, Gilan, Ruyan ve etraf bölgelerin tarihi ve kültürü, ikisi ise Safeviler tarihine aittir. Mecmuet-Tevarih ve Zebure Ali-Davud kitapları Safeviler döneminin son yılları, hatta Afşarlar döneminde yazılsa da esasen Safeviler kaynağı olarak geçiyor ve bu dönem hakta esaslı bilgiler veren iki eserdir. Her iki eserde Maraşı ailesi hakta geniş bilgiler vermekle bu ailenin siyasi-kültürel ve social faaliyetlerini de beyan etmişdirlir.

Kaynakça

- Esterabadi Mirza Mehdihan, Cihangoşay-i Naderi, müsehhih Abdullah Enver, Encümen-i Asar-i Milli, 1341 h.ş. Tahran.
- Gazi Ahmet Şerrfeddin El-Kumi, Hülasetü-t Tevarih, c.1 ve 2., müsehhih İşraki Ehsan, Tahran Üniversitesi yayınevi, 1384 h.ş.Tahran
- Gedyani Abbas, Ferheg-i Camey-i Tarih-i İran, Ez Vorud-i Ariyayiha Ta Payan-i Esr-i Pehlevi, Arun yayınevi 1387, Tahran
- İskenedr bey Münşi, Tarih-i Alemarayi-Abbasi, c. 1. ve 2., müsehhih Ridvani İsmayıl, Dünyay-i Kitab yayınevi, 1377 h.ş.Tahran
- İslam Ansklopedisi, C:28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, Ankara
- Kazvini Abul Hasan ibn İbrahim, Fevaedü-s Safeviyye, Tarih-i Selatin ve Ümeray-i Safevi Pes Ez Sugut-i Dolet-i Safeviye, müsehhih Meryem Mir Ahmedi, Müessisey-i Mütaliat ve Tahkikat-i Ferhengi yayınevi. 1367h.ş.Tahran
- Maraşi Muhammed Haşim ibn Muhammed, Zebur-i Al Davud, Şerh-i Ertebat-i Sadat-i Maraşi Ba Selatin-i Safeviyye, müsehhih Abul Hüseyin Nevai, Miras-i Mektub yayınevi, 1379h.ş.,Tahran
- Maraşi Safevi Muhammed Halil ibn Davud, Mecmue-t Tevarih, Der Tarih-i Engeraz-i Safeviyye ve Vakay-i Bad Ta Sal-i 1207 Hicri Gameri, müsehhih Abbas İkbal Aştıyani, Kitabhane-i Senayi Kitabhane-i Tehuri yayınevi, 1362 Tahran
- Seyyid Zahiruddin Maraşi, Tarih-i Gilan ve Deylemistan, müsehhih Manuçehr Stude, Bunyad-i Ferheng yayınevi, 1347. Tahran

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MARAŞLI BÜROKRATLAR

Uzm. Resul KÖSE¹

Özet

Osmanlı Devleti'nde memuriyet kadrolarında yer alanların sicil kayıtlarını ilk kez bir düzen dahilinde tutmak için 1879'da Sicill-i Âhvâl Komisyonu oluşturuldu. Bu komisyonun oluşturulmasından itibaren 1909 yılına kadar mülkî ve adli memurlardan 51.652 memurun sicil kaydı 201 defterde toplanmıştır. Bu defterlerde günümüz Maraş merkez ve bağlı ilçelerden 161 memurun sicil kaydına ulaşılmıştır.

Maraş tarihine ilişkin biyografi çalışacaklar için birincil kaynak olma özelliği taşıyacak bu çalışma aynı zamanda Maraş kültür tarihine de önemli katkılar sağlayacaktır.

1 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Arşiv Uzmanı e-Posta : resul_kose80@hotmail.com*

GİRİŞ

Konuya girmeden önce bürokrasi kavramının neyi ifade ettiğine değinmek faydalı olacaktır. Çalışmamızda bürokrasiyi: “kamu idaresi faaliyetlerine hakim olan teşkilatla, kamu idaresini yürüten personelin bütünü”¹ olarak kabul ettik.

Maraş ve Elbistan bir asırdan fazla Dulkadirliilere merkezlik yapmış beldelerdir. Bu sebepten ötürü bölge halkı daima devlet yönetiminde yer almaya karşı ilgi duymuştur. Bu durum Dulkadirliilerin Osmanlıların hakimiyeti altına girmesinden sonrada devam etmiş, Osmanlının çok önemli devlet kademelerinde Maraşlılar görev almıştır.

Biz bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin son döneminde Osmanlı bürokrasisinde görev almış Maraşlı devlet memurlarının biyografilerini ortaya koymaya çalışacağız. Araştırmada başvurulan kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde yer alan Sicill-i Ahvâl Defterleridir. II. Abdülhamit devrinden itibaren tutulmaya başlanan bu defterlerde nizamnâmeler çerçevesinde her memurun mutlaka doğum yeri de kaydedildiği için Maraş doğumlu memurların tespit edilmesi işlemi kolaylaşmıştır. Yapılan tarama sonucunda Maraş doğumlu 161 memurun biyografi kaydına ulaşıldı. Zikredilen bu sayı elbette ki son dönem Osmanlı Devlet dairelerinde çalışan tüm Maraşlıları kastetmemektedir. Çünkü ilmiye, askeriye ve zaptiye personeli bu sayının dışındadır. Bu personellerin de tespiti hâlinde ortaya daha yüksek bir rakamın çıkacağı kesindir. 161 kişi sadece Maraş merkez doğumlu olarak defterlere kaydedilenler değil günümüzde Maraş'a bağlı Andırın, Efsus (Afşin), Elbistan, Pazarcık ve Zeytin'dan (Süleymanlı) defterlere kaydı alınan kişilerden oluşmaktadır. Bu sayıda doğum yeri bilgisi esas alınmıştır. Memurun aslen Maraşlı bir aileden olup olmadığı bilgisi göz ardı edilmiştir.

SİCİLL-İ AHVÂL KOMİSYONU'NUN KURULUŞU VE DEFTERLERİ

Maraşlı memurlardan önce Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kuruluşu ve defterlerinden bahsetmek konunun daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır.

Sicil terimi, Divan-ı Hümayûn, şer'î mahkeme ve nüfus kayıtları yerinde kullanılır bir tabir olduğu gibi memurların durumu için tutulan dosya anlamına da gelir. Çoğulu Sicillat şeklindedir.

Sicill-i Ahvâl ise memurların hal tercümelerinin resmî işlerle ilgili bulunan hususlarını ifade eder. Osmanlılarda memurların sicil kaydı 1296 (1878-79) senesinden itibaren tutulmaya başlanmıştır.²

Aslında Osmanlılar bu dairenin kuruluşundan önce de biyografi yazımına önem vermiş ve çeşitli meslek gruplarının biyografilerinden oluşan tercüme-i

1 Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, İstanbul, 2012 s. 15

2 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1983, s. 210 ve Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 2004, s. 951

II. Salon V. Oturum

ahvâl eserlerini hazırlamıştı. Tabakât adlı eserler bu şekilde meydana gelmişti. Eserlerin temel kaynağını ise rüus ve tahvil kalemi kayıtları oluşturmaktaydı.¹

Osmanlı Devleti'nde 1879 yılına gelinceye kadar devlet kademelerinde görev yapanların sicilleri, belirli bir plan doğrultusunda düzenli olarak bir defterde toplanmamıştı.²

Sicill-i Ahvâl Komisyonu, 5 Şubat 1879 tarihinde kurulmuştur. Sicill-i Ahvâl kayıtları ile devletin neresinde görev yaparsa yapsın, Osmanlı uyruğu taşıyan ilmiye, askeriye ve zaptiye dışında kalan, Dahiliye, Mülkiye, Adliye, Maliye, Evkaf vb. gibi nezaret ve kurumlardaki bütün personelin biyografisi ve mesleki gelişim çizgisinin kaydı tutulmaya başlandı.³

Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde yer alan ve Osmanlı devletinin son elli yılına ait çok değerli bilgileri haiz olan Sicill-i Ahvâl Defterleri hakiki bir biyografi hazinesidir. Yakın tarih çalışmaları için çok zengin bilgiler ihtiva eden bu defterler XIX. Asrın büyük devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın gayretiyle tutulmuştur. Belki bu sebepten veya örnek olmak üzere tanzim edilen ilk sicil dosyası da Ahmet Cevdet Paşa'ya aittir.⁴

1879'da "Sicill-i Ahvâl Komisyonu" ile başlayan sicil çalışmaları; 1314/1896'da bu komisyonun lağvı ile yerine kurulan "Memurîn-i Mülkiye Komisyonu"na, hiçbir daireye bağlı olmadan yürütülmüştür. 1326/1908 yılında II. Meşrutiyeti müteakip Memurîn-i Mülkiye Komisyonu kaldırılarak "Sicill-i Ahvâl İdaresi" adı altında yeniden, fakat Dahiliye Nezâreti teşkilatı içinde teşekkül ettirilmiş, böylece ayrı bir daire kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden Dahiliye Nezâreti Memurin ve Sicill-i Ahvâl İdâresi'nin tescil işlemleri, bu defterlere zeyl olacak şekilde ilave edilmiş, Memurin Muamelât Dosyaları hâlinde tanzim edilerek saklanmıştır.

Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulmasından itibaren mülkî ve adlî memurlardan 1909 yılına kadar süren bir zaman dilimi içinde 51.652 memurun sicil kayıtları 201 defterde toplanmıştır.⁵

Sicill-i Ahvâl Defterlerinin nasıl tutulacağına dair birçok tarifname ve nizamname hazırlandı. Bunlardan ilki "Sicill-i Ahvâl Talimat-ı Umumiyesi ve Zeyli ile Tarifnamesi Ahkâm-ı Münderecesini Tavzihan ve Tadilen Vaz Olunan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Sicill-i Ahvâl Kanunnâme-i Umumiyesi" adıyla yayımlandı.⁶ Sicill-i Ahvâl Kanun-ı Umumisi 8 fasıl ve 39 maddeden

1 Gülден Sanyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonunun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, İstanbul, 2004, s.4-5.

2 Serdar Soyluer, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Muğlalı Devlet Memulları (1879-1909)*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2006, s.6-7

3 Terzi, a.g.e., s. 287

4 Talip Mert, "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayımlanan Nizamnameler -I, Arşiv Araştırmaları Dergisi, sayı 2, İstanbul 2000, s.97.

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 2010, s.237

6 Bu nizamnameler için bakınız Talip Mert "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair

oluşmaktaydı.

Sicill-i Ahvâl Defterleri, ilgili nizamname hükümlerine göre, sorulan beş soruya verilecek cevap şeklinde tertip edilmişlerdir. Talip Mert tarafından sadeleştirilerek yayımlanan nizamname maddeleri şu şekildedir:

Nizamnamenin üçüncü fasıl dördüncü maddesine göre; iki numaralı örnekte yazılı birinci sorunun cevabında tercüme-i hâl sahibinin kendisi ile babasının ismi, şöhreti, lakabı, milliyet ve tabiiyeti yazılır. Kendisi ve babasının bey, efendi, ağa ya da paşa gibi hangi sıfatı bulunduğu, babası memur ise son memuriyet rütbesi, değil ise hangi sınıftan ve nereli olduğu, hayatta olup olmadığı yazılır. Ailesi yönünden eğer meşhur bir sülaleye mensup ise bu husus da açıkça kaydedilir.

Beşinci maddesine göre; ikinci sorunun cevabında tercüme sahibinin doğum yeri ve tarihi Hicrî ve ona karşılık gelen Rumî senenin ay ve günü açık olarak gösterilir. Şayet bu tarihleri adı geçen şahıs tam hatırlayamıyorsa, yaklaşık olarak yazılıp “takribî” kelimesi ilave olunur.

Altıncı maddesine göre; üçüncü sorunun cevabında; hangi memleket ve mekteplerde veya özel hocalardan hangi ilim, fen, sanat ve dilleri ne dereceye kadar tahsil ettiği, diploma veya icazet alıp almadığı, hangi lisanları okuyup yazabildiği açıkça kaydedilir. Ancak okuyup yazmaya muktedir olmadığı lisanların usul ve lügatini alelade biliyorsa, “*o lisanlarla konuşur yazarım*” denmeyip “*aşınayım*”, “*o dillere alışkanlığım var*” ve “*anlarım*” denilir.

Yedinci maddesine göre; dördüncü sorunun cevabında tercüme sahibinin kitap ve risale şeklinde resmî izinle basılmış bir eser ve telifi varsa, neye dair olduğu hangi tarihle ve nerede yayımlandığı gösterilir.

Sekizinci maddesine göre; biyografi sahibinin teknik bir icat sahibi ve padişah beratını haiz bir imtiyâzı varsa, neyi, nerede ve hangi tarihte icat ettiği yazılır.

Dokuzuncu maddesine göre; beşinci sorunun cevabında tercüme sahibi, devlet hizmetini hangi tarihte, kaç yaşında, nerede, muvazzaf (kadrolu) veya mülazemetle (stajyer) mi girdi? Ondan sonra sırayla gerek daimi ve muvakkat, gerek asıl veya vekil veya ilave memuriyet suretiyle hangi memuriyetlere geçmiştir, her birinden ne kadar maaş, harcırah, ücret ve sair almıştır bunlar belirtilir. Kadro maaşında geçici ve daimi ne kadar zam ve tenzilat almıştır. Sırasıyla hangi rütbe ve nişanlara ne sebeple sahip olmuştur. Hizmete girişinden bu belge tarihine kadar açıkta kalmış mıdır? Ve ne kadar açıkta (mazul) kalmış ne kadar mazuliyet maaşı almıştır. Bu hususların kabul ve ertelenmesi ile ilgili padişah iradesi çıkmış mıdır? Bunları Hicrî ve ona tekabül eden Rumî sene ay ve gün belirterek yazılır. Tarihler net olarak bilinmiyorsa takriben, falan senenin falan ayının başlarında, ortalarında veya sonlarında ibaresiyle yetinilir.

Onuncu maddesine göre; altıncı sorunun cevabında biyografi sahibinin

Yayınlanan Nizamnameler I, Arşiv Araştırmaları Dergisi, sayı 2, , İstanbul 2000, ve “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler II, Arşiv Araştırmaları Dergisi, sayı 3, İstanbul 2001

II. Salon V. Oturum

devlet hizmetine girdiği zamandan bu belge tarihine kadar, oradan ayrılmış ise gerçek sebepleri, mahkeme edilmiş ise, töhmet veya beraatından nasıl sonuç çıktığı, ceza görüp görmediği ve elinde beraat kararının olup olmadığı kaydedilir.

On birinci maddesine göre; biyografi kâğıtları yukarıda tarif edildiği şekilde örneğe uygun olarak doldurulduktan sonra altına üç kuruşluk bir pul yapıştırılır. Bu kâğıdın yine Hicri ve Rumi tarihleri ile ay, gün nerede yazıldığı belirtilir. Halen görevde ise bulunduğu görev, açığa alınmış ise son memuriyeti yazılarak imzalanıp şahsi mühürle mühürlenir.

On ikinci maddesine göre; hal tercümesi kâğıtları, herkesin kendisi tarafından tanzim olunduktan sonra, İstanbul'da bulunanlar mensup oldukları dairenin en büyük memuru, eğer bir şube maiyetinde ise şubenin reisi, vilayet, sancak, kaza, nahiye merkezlerinde olanlar da valiler, mutasarrıflar, kaymakam ve müdürler, yine bir şube memuriyetindekiler o şubenin amirleri tarafından imza edilir ve resmî mühürle tasdik olunur.

On üçüncü maddesine göre; bu kâğıtlara sorulan şeyden fazla ve lüzumsuz haller yazılmaz. Memuriyet gereği olan işler yazılmayıp fevkalade bir hizmeti olmuş ise yalnız o kaydedilir.

On dördüncü maddesine göre; biyografi kâğıtlarında yazılı birinci ve ikinci soruların cevapları tercüme sahibinin nüfus tezkeresi ile diğer belge vasfını taşıyan evrak. Üçüncü sorunun cevabı için Maarif Nezaretine bağlı mekteplerin diploma veya tasdiknameleri, ders-i âm uleması (camilerde ders veren âlimler) icazetnameleri, batı ülkelerinden mezun olup maarifçe tasdik edilen diplomalar. Dördüncü sorunun cevabı için maarifle illerdeki maarif memurlarınca verilen resmî ruhsatnameler, yazılıp neşredilen kitap ve risalelerin birer nüshası, teknik buluşlar, imtiyaz beratları, beşinci sorunun cevabı için yazışmalar, mazbatalar, resmî ilamlar, memuriyet kimlikleri, ferman ve beratlar varsa diğer vesikalar gösterilir.

On beşinci maddesine göre; bu sayılan belgeler ile berat kararını haiz evrak sahipleri İstanbul'da iseler mensup oldukları dairenin, dışarıda ise yerel idarenin en büyük memuru tarafından, nahiyeler bağlı olduğu ilçe, ilçeler, bağlı olduğu sancak, sancaklar müstakil değil ise merkeze bağlı sancakların ait olduğu vilayetlerin tasdiki şarttır.¹

MARAŞLI MEMURLARIN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMLARI

Sicill-i Ahvâl kayıtlarındaki Maraşlı memurların biyografileri, onların toplum içerisindeki sosyal statüsü, eğitim durumları, kullandıkları diller, görev yaptıkları yerler ve görevleri hakkında bizlere bilgi sunmaktadır. Bu bilgiler özellikle Maraş kültür tarihine çok önemli bilgiler sağlayacak düzeydedir. Memurların sosyo-kültürel durumlarını şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür.

1 Talip Mert "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler –I, s.101; Yunus Özger, "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları, İstanbul 2010, s.25-26

A- Maraşlı Memurların İsimleri

Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Maraşlı memurların sayısı 161'dir. İlgili nizamnamenin üçüncü faslının dördüncü maddesinde, kişinin aldığı ağa, bey, efendi gibi sıfat ve lakapların yazılacağı öngörülmüyordu. Bu konuda yapılan değerlendirmeye göre 161 kişiden 140'ı Efendi, 20'si Bey ve 1'i de Paşa unvanıyla anılmıştır.

Maraşlı Memurları ve En Son Görev Yaptığı Yerleri Gösterir Tablo

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
1	Abdulfettah Remzi Bey	Maraş Evkaf Kitabeti	Maraş	192/47
2	Abdulkadir Efendi	Andırın Nüfus kitabeti	Maraş	171/391
3	Abdullah Efendi	Andırın Bidâyet M. 2. kitabeti	Maraş	8/765
4	Abdullah Efendi	Düzce Kazası B. M. Ceza Dairesi Riyaseti	Maraş	152/157
5	Ahmet Arifi Efendi	Maraş Evkaf Kitabeti ve Müdürlük vekaleti	Maraş	120/257
6	Ahmet Ataullah Efendi	Biga B. M. Mustantıklığı	Maraş	177/283
7	Ahmet Efendi	Aydın Evkaf Müdürlüğü	Maraş	144/55
8	Ahmet Emin Muhlis Efendi	Akka Sancağı Vergi Memurluğu	Maraş	129/235
9	Ahmet Hafız Efendi	Suriye Vilayeti Evrak Müdüriyeti	Zeytun	10/721
10	Ahmet Hamdi Efendi	Nablus B. M. Müdde-i Umumi Muavinliği	Maraş	1747339
11	Ahmet Hamdi Efendi	Maraş Duyun-ı Umumiye Memuriyeti	Elbistan	128/287
12	Ahmet Kemalettin Efendi	Maliye Nezareti Muharrerat Şubesi mümeyyizliği	Maraş	7/91
13	Ahmet Mümtaz Efendi	Maraş Nüfus memuriyeti	Maraş	105/231
14	Ahmet Niyazi Efendi	Maar Kazası Mal Müdürlüğü	Maraş	84/71
15	Ahmet Nuri Efendi	Pazarcık Mal Müdüriyeti	Maraş	145/397
16	Ahmet Raşit Efendi	İskenderun Mal Müdürlüğü	Maraş	133/331-332
17	Ahmet Refik Efendi	Maraş polis memuru, 3. sınıf polis komiserliği ve muavinliği	Maraş	178/461
18	Ahmet Tevfik Efendi	Feke Mal Müdürlüğü	Maraş	107/343

II. Salon V. Oturum

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
19	Ali Avni Efendi	Cebeli Bereket B. M. Azalığı, Riyaseti vekaleti	Elbistan	182/128
20	Ali Efendi	Hazine-i Celîle Evrak Mahzeni katipliği	Zeytun	33/153
21	Ali Muhtar Bey	Kars Mal Müdürlüğü	Maraş	117/71
22	Ali Nuri Efendi	Üsküdar B. M. Zabıt Kitabeti	Elbistan	138/175
23	Ali Rıza Bey	Maraş Ziraatbank şube kitabeti.	Maraş	101/251
24	Ali Rıza Efendi	Urfa Ziraat Bankası Şubesi memurluğu	Maraş	99/153
25	Ali Rıza Efendi	Halep Emlâk-ı Hümâyûn İdaresi katipliği	Maraş	142/215
26	Ali Rıza Efendi	Pazarcık Vergi Kitabeti	Maraş	9/21
27	Ali Rıza Efendi	Antep Kazası Müdde-i Umumi Muavinliği	Elbistan	168/351
28	Ali Rıza Efendi	Selanik Telgraf ve Posta Merkezi muhabere memuriyeti	Elbistan	120/177
29	Ali Rıza Efendi	Gemlik Aşâr Kitabeti	Elbistan	57/451
30	Ali Rıza Efendi	Halep merkez B. M. 1. Riyâseti	Elbistan	4/430
31	Ali Zekai Efendi	Maraş B. M. Hukuk Dairesi Azâ mülazımlığı	Maraş	14/145
32	Arslan Efendi	Halep polis memurluğu, polis komiser muavinliği	Elbistan	192/132
33	Artin Apartyan Efendi	Mürefte Kaza Kaymakamlığı	Maraş	66/299-300
34	Avadik Efendi	Feke Kazası B. M. Baş Kitabeti	Maraş	13/189
35	Avadis Efendi	Sivas Vilayeti/Zile Kazası Belediye Doktorluğu	Maraş	93/169
36	Bayezidzade Mehmet Lütfü Efendi	Terme Kazası Kaymakamlığı	Maraş	22/453, 80/457
37	Bayezidzade Osman Rıfat Paşa	Karahisarı Şarki Sancak Mutasarrıflığı	Maraş	4/520
38	Bekir Bey	Suruç kaymakamlığı	Maraş	10/199
39	Edip Kamil Efendi	Serfiçe Sancağı Tercümanlığı	Maraş	199/253
40	Erikyâ Minas Efendi	Maraş Adliye Dairesinde mülazemet	Maraş	131/41
41	Esat Hilmi Efendi	Zeytun Kazası Nüfus kitabeti	Maraş	186/214

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
42	Hacı Bekir Sıtkı Bey	Elbistan Mal Müdürlüğü.	Maraş	90/323
43	Hacı Hafız Ömer Efendi	Andırın Ziraat Bankası Muhasebe Kitabeti	Maraş	145/231
44	Hacı Mehmet Mevlüt Efendi	Halep Emlâk-ı Hümâyûn İdaresi Anbar Kitabeti	Maraş	60/403
45	Hacı Mehmet Nuri Efendi	Elbistan Duyun-ı Umumiye Muvakkat memurluğu	Maraş	138/153
46	Hacı Mehmet Nuri Efendi	Bingazi Rüşdiye Muallimliği	Elbistan	125/1
47	Hacı Yusuf Ziya Bey	Maraş Vergi İdaresi, Vergi Kitabeti	Maraş	89/349
48	Hafız Ömer Sabri Efendi	Pazarcık Ziraat Bankası	Maraş	142/161
49	Halil Hilmi Efendi	Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celilesi Veznedarlığı	Maraş	9/137
50	Halil Rahmi Efendi	Kızılkilise Kaymakamlıkları	Elbistan	10/41
51	Halit Hamdi Efendi	Zeytun Telgraf ve Posta Merkezi	Maraş	87/251
52	Hasan Efendi	Adana polis memurluğu	Maraş	191/223
53	Hasan Efendi Ebu Hatra	Maraş Evkaf Müdüriyeti	Maraş	24/83
54	Hasan Fehmi Efendi	Karahisarı Sahip/Şeyhli Nahiye Müdürlükleri	Elbistan	7/103
55	Hasan Feyzi Bey	Maraş Nufus memuriyeti	Maraş	120/379
56	Hasan Tahsin Efendi	Darulmuallimin müdür muavinliği.	Elbistan	139/301
57	Hocazade Mustafa Talat Efendi	Maraş Defteri Hakanî Memuriyeti	Maraş	8/735
58	Hüseyin Bey	Antalya nüfus memuru	Maraş	120/359
59	Hüseyin Efendi	Pazarcık Duyun-ı Umumiye kitabeti	Maraş	117/359
60	Hüseyin Efendi	Erzurum Muhasebe Mümeyyizliği	Maraş	19/335
61	Hüseyin Naci Efendi	Halep Telgraf ve Posta Merkezi	Elbistan	87/183
62	Hüseyin Nazım Bey	Şura-yı Devlet Temyiz Mahkemesi Azalığı	Maraş	71/429-430
63	Hüseyin Sabit Efendi	Hassa Kazası Mal müdürlüğü	Maraş	98/449
64	İbrahim Evliya Efendi	Meşihat-ı Ulya Müsteşarlığı	Maraş	92/469-470

II. Salon V. Oturum

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
65	İbrahim Hakkı efendi	Zeytun tahsilat müfettişlikleri.	Maraş	7/937
66	İbrahim Talat Efendi	Dersaâdet Aşâr ve Ağnâm Emaneti	Maraş	10/985
67	İbrahim Tevfik Efendi	Adana Vilayeti Evkaf Muhasebeciliği.	Elbistan	81/241
68	İshak Hakkı Efendi	Dersim Meclis İdare Baş Kitabeti	Elbistan	2/738
69	İshak Hakkı Efendi	Bağdat/Mendeli Kazası Kaymakamlığı	Elbistan	18/249-250
70	İsmail Semi Efendi	Erzurum İstînâf M. Ceza Dairesi	Maraş	26/177
71	Leon Bardakçıyan Efendi	Hicaz Demiryolu Muhasebe Kalemi	Maraş	196/113
72	Mahakyan Efendi	Maraş B. M. Zabıt Kitabeti.	Maraş	8/808
73	Mahmut Arif Bey	Erzincan Sancak mutasarrıflığı	Maraş	1/834-835
74	Mahmut Efendi	Maraş Evkaf İdaresi Sandık Emaneti	Maraş	185/70
75	Mahmut Efendi	Cizre Kazâ Kaymakamlığı	Maraş	2/740
76	Mahmut Hazım Efendi	Zor/Aşara Kaymakamlığı	Maraş	77/337
77	Mahmut Nedim Bey	Halep Ağnâm kitabeti	Efsus	177/455
78	Mahmut Nedim Efendi	Pazarcık B. M. Baş Kitabeti	Elbistan	8/743
79	Mahmut Nedim Efendi	Dersaadet Ticaret-i Bahriye Mahkemesi.	Maraş	96/383
80	Mahmut Sabri Efendi	Maraş Ziraat Bank Şubesi memur muavinliği	Maraş	135/85
81	Manok Efendi	Halep merkez Vilayet M. Azalığı	Maraş	193/331
82	Mardiros Efendi	Antakya D. Umumiyesi	Maraş	136/339
83	Mehmet Ataulah Bey	Edirne Müderrisliği	Maraş	123/51
84	Mehmet Bahattin Efendi	Andırın nüfus memurluğu ve kitabeti.	Maraş	125/37
85	Mehmet Duran Efendi	Zeytun nüfus memuriyeti	Maraş	121/355
86	Mehmet Durdu Efendi	Eğin/Ağın Nahiyesi Vergi Kitabeti	Elbistan	160/331
87	Mehmet Efendi	Maraş B. M. Zabıt Kitabeti	Maraş	8/837

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
88	Mehmet Efendi	Feke Telgraf ve Posta Merkezi	Maraş	69/381
89	Mehmet Efendi	Elbistan Kazası Kaymakamlığı	Maraş	149/391
90	Mehmet Fevzi Efendi	Erzurum/Hınıs Kazası niyabeti	Elbistan	92/397
91	Mehmet Hanefi Efendi	Bâb Kazası Kitabeti	Maraş	160/343
92	Mehmet Hanefi Efendi	Maraş Telgraf ve Posta Merkezi	Maraş	160/471
93	Mehmet Hulusi Efendi	Ahire Kazası Mal Müdürlüğü	Maraş	140/272
94	Mehmet İsmet Efendi	Beyoğlu İkinci Ceza M. ve Zabıt Kitabeti	Maraş	132/351
95	Mehmet Kadri Efendi	Gemlik Rüsûmât Dairesi Müdüriyeti	Maraş	20/173
96	Mehmet Mesut Efendi	Muş Evkaf Memurluğu	Andırın	104/34
97	Mehmet Nuri Efendi	Tahrir Vergi İdare-i Umumiyesi Kalemi	Maraş	148/145
98	Mehmet Nuri Efendi	Antakya Ziraat Bankası Şubesi	Maraş	130/1
99	Mehmet Reşat Efendi	Dersaâdet B. M. İstintâk Dairesi Zabıt Kitabeti	Maraş	7/683
100	Mehmet Rıza Efendi	Manastır Telgraf ve Posta Merkezi memuriyeti	Elbistan	163/175
101	Mehmet Şerif Efendi	Hısnımansûr/Kuyucak Nahiye Müdürlüğü	Elbistan	166/453
102	Mehmet Şevki Efendi	Mecdel-i Şems Nahiye Kitabeti	Andırın	126/285
103	Mehmet Şevki Efendi	Kudüs Telgraf ve Posta Merkezi muhabere memuriyeti	Elbistan	158/451
104	Mehmet Şükrü Efendi	Elbistan Ziraat Bankası	Elbistan	166/453
105	Mehmet Tahir Efendi	Halep polis memuriyeti ve 3. komiserliği	Maraş	185/4
106	Mehmet Tevfik Efendi	Konya Polis Müdüriyeti	Elbistan	146/367
107	Mehmet Tevfik Efendi	Islahiye Vergi Kitabeti	Maraş	105/353
108	Mehmet Tevfik Efendi	Beyrut İstînâf Mahkemesi	Maraş	2/910
109	Mehmet Yaver Bey	Yenişehir Kazası Kaymakamlığı	Maraş	36/39-40, 150/445
110	Mehmet Zekeriya Efendi	Evkafı Hümayun nezareti Muhasebe Kalemi	Maraş	174/181

II. Salon V. Oturum

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
111	Mevlüt Rasih Efendi	Meclisi Maarif azalığı	Elbistan	55/349
112	Musa Kazım Bey	Dersaadet B.M.	Maraş	93/143
113	Musa Kazım Efendi	Birecik Telgrafhanesi	Maraş	86/301
114	Musa Kazım Efendi	Zor B. M. azalığı	Maraş	32/133-134
115	Mustafa Efendi	Hama tahrirât Kalemi evrak memurluğu	Maraş	184/176
116	Mustafa Efendi	Antep vergi Kitabeti	Maraş	9/775
117	Mustafa Efendi	Trablusşam Ziraat Bankası	Maraş	197/37
118	Mustafa Efendi	Elbistan B. M. 2. Kitabeti	Elbistan	8/747
119	Mustafa Efendi	Zor Düyûn-ı Umumiye Kitabeti	Pazarcık	137/373
120	Mustafa Fehmi Efendi	Adana Vergi Başkitabeti	Maraş	142/155
121	Mustafa Fevzi Efendi	Mamuretülaziz muhasebe mümeyyizliği	Elbistan	108/377
122	Mustafa Hami Efendi	Hicaz/Elvech Kazası Kaymakamlığı	Maraş	18/301
123	Mustafa Mümtaz Efendi	Antep Telgraf ve Posta Merkezi müdüriyeti.	Maraş	62/419
124	Mustafa Nuri Bey	Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Kitabeti	Maraş	25/101
125	Mustafa Remzi Efendi	Maraş Muhasebe ve Defter-i Hakani Kalemi	Maraş	20/65
126	Mustafa Resul Efendi	Maliye Nezareti Hesabat Şubesi, Levâzım Kalemi katipliği	Maraş	171/283
127	Mustafa Sabri Efendi	Kars Kazası tahsildar memurluğu.	Maraş	155/187
128	Mustafa Sabri Efendi	Maraş Düyûn-ı Umumiye İdaresi Kitabeti	Maraş	94/435
129	Mustafa Sabri Efendi	Osmaniye Telgraf ve Posta Merkezi müdüriyeti	Elbistan	103/19
130	Mustafa Sıdkı Efendi	Haymana Kazası B. M.	Elbistan	113/399
131	Mustafa Şevki Efendi	Cebeli Rime Kazası Kaymakamlığı	Elbistan	2/844
132	Müftüzade Mehmet Hilmi Efendi	Beyoğlu B. M.	Maraş	2/404
133	Nişan Efendi	Andırın Kazası Ziraat Bankası	Maraş	97/47

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
134	Ohannes Efendi	Pazarcık Sandık Sarraflığı	Maraş	41/227
135	Ohannes Ragıp Efendi	Antakya Ziraat Bankası	Maraş	136/305
136	Osman Arif Efendi	Maraş Sancağı Tahrirat Kalemî	Maraş	60/147
137	Osman Nuri Efendi	Elbistan B. M. 2. Kitabeti	Elbistan	8/775
138	Osman Nuri Efendi	Halep Evrak İdaresi	Maraş	188/150
139	Osman Nuri Efendi	Maraş Ziraat Bank Şubesi	Maraş	130/1478
140	Ükkâşe (Ökkeş) Hayri Efendi	Cebeli Bereket Ziraat Bankası	Maraş	141/397
141	Ömer Lütfü Efendi	Harım Kazası Ziraat Bankası sandık memuru	Elbistan	189/239
142	Ömer Yaver Efendi	Hasköy Mecanin Müşahedehanesi Katipliği	Maraş	147/441
143	Sadi Efendi	Ferecek Emlâk-ı Hümâyûn Müdüriyeti	Maraş	147/75
144	Sadullah Efendi	Zor Defter-i Hakani memuriyeti	Maraş	1/456
145	Seyyid Ahmet Efendi	Cebeli Seman Kazası Kaymakamlığı	Elbistan	81/397
146	Simon Küpeliyan Efendi	Haçın Kazası Beledi Tababeti Vekaleti	Maraş	178/350
147	Süleyman Asım Bey	Manastır/ Peklin Kazası Kaymakamlığı	Elbistan	4/796
148	Süleyman Efendi	Antep Düyûn-ı Umumiye memuriyeti	Maraş	61/135
149	Süleyman Sabri Bey	Sivas B. M. İcra memuriyeti	Maraş	7/835
150	Süleyman Sabri Bey	Taşlıca Tahrirât Müdüriyeti	Maraş	35/197-198
151	Süleyman Sabri Efendi	Zeytun nüfus memuriyeti	Maraş	138/41
152	Şakir Efendi	Maraş B. M. Kalemî, Zabıt Kitabeti, Aza mülazımlığı	Maraş	8/819
153	Şakir Efendi	Hayfa Düyûn-ı Umumiye memuriyeti	Maraş	56/239
154	Şerif Necati Efendi	Manastır/Göriçe Sancağı B. M. Müdde-i Umumi Müdürlüğü	Zeytun	113/229
155	Toros Zeki Efendi	Halep B. M. Müdde-i Umumi Muavinliği	Maraş	113/221
156	Turti Bey	Andırın B. M. Mustantık Muavinliği,	Maraş	8/955
157	Yakup Efendi	Karaisalı Kazası süvari tahsildarlığı	Maraş	119/373
158	Yakup Yaver Efendi	Bab Kazası Mal Müdürlüğü	Maraş	113/221

II. Salon V. Oturum

	Memurun Adı	En son memuriyeti	Doğum yeri	Kayıtlı olduğu sicil defteri
159	Yusuf Kenan Efendi	Maraş B. M. Aza Mülazımlığı	Maraş	188/236
160	Yusuf Zeki Efendi	Elbistan Ziraat Bankası Sandığı	Elbistan	177/3
161	Zîver Zeki Bey	Humus Mutasarrıf Vekâleti	Maraş	25/144

1- Maraşlı Müslüman Memurların İsimleri

Defterlerde kayıtlı Maraşlı Müslüman memurların sayısı 145'tir. Gayrı Müslim memurların hangi milletten olduğu belirtilmiş ancak Müslümanlar hakkında açıklayıcı bilgi verilmemiştir.

Memurların milliyeti o dönem Maraş'ın demografik yapısı, isimleri ise yörede kullanılan şahıs adları konusunda bizlere bilgi sunmaktadır.

İsimler dikkatli olarak incelendiğinde çift isimlilerin de ön adlarının baz alınarak yapılan bir değerlendirmeye bölgede 28 kişi ile en çok Mehmet, 14 kişi ile Ahmet, 13 kişi ile Ali isminin kullanıldığı göze çarpmaktadır.

2- Maraşlı Ermeni Memurların İsimleri

Defterlere göre 161 kişiden 16'sı Ermenidir. Bu Ermenilerin isim listesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Ermeni Memurları Gösterir Tablo

Artin Apartyan Efendi
Avadik Efendi
Avadis Efendi
Erikyâ Minas Efendi
Leon Bardakçıyan
Manok Efendi
Mardiros Efendi
Nişan Efendi
Ohannes Efendi
Ohannes Ragıp Efendi
Simon Küpeliyan
Toros Zeki Efendi
Yakup Efendi
Mahakyan Efendi
Şakir Efendi
Edip Kamil Efendi

B- Maraşlı Memurların Eğitim Gördükleri Okullar ve Okur Yazarlık Durumları

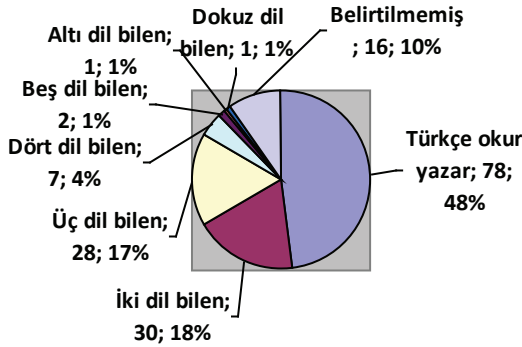
Nizamnâme'nin altıncı maddesinde memurların nerede ve hangi mekteplerde ilim tahsil ettikleri ve hangi lisanları ne düzeyde bildiklerinin kaydedilmesi istenir.

Maraşlı memurların eğitim gördükleri okullar incelemeye tabi tutulduğunda Sibyan, İdadi ve Rüşdiye gibi okulların yanı sıra bunlarla birlikte medreselerde ya da özel muallimlerde ders alanlardan idadi mekteplerine devam eden kişi sayısı 12 olarak karşımıza çıkmaktadır. 1 kişi Sultanide, 1 kişi Nüvvâb, 3 kişi Tıp, 9 kişi Hukuk ve 4 kişide Mülkiye Mektebinde eğitim görmüştür. Maraşlı Ermenilerin eğitim gördükleri okullar ise Ermeni Mektebi, Latin Mektebi, Halep Saint Antuan Dil Okulu, Tarsus ve Beyrut Amerikan, Fransız Rahipleri Okulu, Maraş Amerikan Kinder Garden Okulu gibi okullardır. Ermeni asıllı Mardiros Efendi Halep İdadi mülkiyesinde, Leon Bardakçıyan Darülfünun İdadi Mektebi, Artin Apartyan Efendi ise Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdadisinde okumuşlardır.

Maraşlı memurların konuştuğu diller Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Ermenice, İngilizce, Arnavutça, Kürtçe, Rumca, Çeçence, Boşnakça, Çerkesçe, Koşma, Kumuk, Nogay, Dağıstani, Abaza, Şapsığ, Kemirgüy dilleridir.

Yapılan değerlendirme sonucunda 16 kişinin bildiği dil belirtilmemiştir. 78 kişi ise ya Türkçe yazar, ya da Türkçe okuryazar şeklinde bir bilgi vermiş, 30 kişi iki dil, 28 kişi üç dil, 7 kişi dört dil, 2 kişi beş dil, 1 kişi altı dil, 1 kişi de 9 dil bildiğini ifade etmiştir.

Maraşlı Memurların Okuryazarlık Durumu ve Bildiği Dilleri Gösterir Grafik

II. Salon V. Oturum

Kişiler arasında 6 Dil bilen Maraş doğumlu Deavi vekillerinden Kuyumcuyan Artin Fatin Efendinin oğlu Edip Kamil Efendi Halep'te Saint Antuan Dil mektebinde eğitim görmüş ve Serfiçe Sancağı tercümanlığı vazifesinde bulunmuştur.

Elbistan Kazasına tabi Burtu köyü doğumlu Mahmut Nedim Efendi 9 dil bilmektedir bunlar; Türkçe, Çerkesçe, Koşma, Kumuk, Nogay, Dağıstani, Abaza, Şapsıg, Kemirgüy dilleridir. Mahmut Nedim Efendi Osmaniye, Kars-ı Zülkadriye Deavi Kitabetleri ve Maraş, Zeytun, Andırın, Pazarcık Bidayet Mahkemeleri Kitabetlerinde görev almıştır.

Bu tablo da göstermektedir ki 161 kişiden yarıya yakın memur en az iki dil bilmektedir. Aynı zamanda Maraşta birçok dilin konuşuluyor olması bölgenin sosyo-kültürel yapısı hakkında bizlere bilgi sunmaktadır.

C- Maraşlı Memurların Meslekleri

Nizamnâme'nin dokuzuncu maddesinde memurların hangi memuriyetlerde istihdam edildikleri ve ne kadar maaş aldıkları gibi hususların yazılması öngörülmektedir.

Araştırma konusunu oluşturan 161 devlet memurunun birbirinden farklı pek çok meslek dalında faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Genelde ilk başta mülazemet denilen stajyerlik usulü ile herhangi bir kalemde işe başlayan kişiler ileriki yıllarda çok daha yüksek memuriyetlerde görev almışlardır. Nahiye müdürü, kaymakam, mutasarrıf gibi idari alanda hizmet edenler olduğu gibi, tabiplik gibi sağlık, polislik gibi emniyet, muallim ve müderris gibi eğitim, katiplik, azâlık ve reislik gibi hukuk vs. pek çok alanda görev yapanlar olmuştur. Maraşlı memurların, son görevleri esas alınarak yapılan bir değerlendirmeye göre 34 kişi ile en çok adli sahada görev aldıkları dikkati çekmektedir. Maraşlıların meslek gruplarından hangisinde görev aldığını gösterir bir tablo aşağıya çıkarılmıştır.

Maraşlı Memurların Mesleklerini Gösterir Tablo

Mutasarrıf	3
Kaymakam	13
Nahiye Müdürü	2
Adli görevli	34
Muallim veya Müderris	5
Tabip	2
Polis	5
Mal Müdürü	9
Diğer	88

Tablodan da anlaşılacağı üzere Maraşlılar Osmanlı bürokrasisinde hemen hemen her sahada görev almıştır. Özellikle 161 kişiden 3'ünün mutasarrıf 13'ünün kaymakam olması Maraşlıların Osmanlı devlet idaresinde etkisini göstermesi

bakımından dikkate değer bir durumdur. Maraşlılar içerisinde İbrahim Evliya Efendi 23 Temmuz-5 Ağustos 1912 tarihleri arasında Maraş mebusluğu vazifesi ile Meclis-i Mebusan'da görev yapmıştır.

Maraşlılar içerisinde eser kaleme alan Maraşlılar da olmuş ve bunlar defterlere aynen kaydedilmiştir. Eser neşreden kişiler ve eserleri şunlardır:

1. İsmail Semi Efendi: Usul-i Muhakeme Tarihiçesi
2. Mustafa Nuri Bey: Fenn-i servet ve edebiyata dair matbu ve

gayr-i matbu eserleri vardır.

3. Mevlüt Rasih Efendi: Yayınlanan eserler:

- a) Ravza-i Ahlak
- b) Sual ve Cevaplı Kavâ'id-i Osmaniye
- c) Tatbikatlı Hülâsatü'n-nahv

Yayınlanmayan eserler:

- a) Baytariye
- b) Mantık

D- Maraşlı Memurların Aldıkları Madalyalar ve Nişanlar

Madalya bir muharebenin veya mühim bir hadisenin hatırası olmak üzere madenden yapılan nişanın adıdır. İtalyanca medagliadan alınmadır.¹

Nişan ise devlet tarafından hizmet mükafatı olarak muhtelif derecelerde verilen ve göğse takılan alametin adıdır.² Maraşlı memurların göstermiş oldukları üstün başarılarından dolayı almış oldukları nişanlar; Mecidiye nişanı, Osmanlı nişanı ve istisna olarak Mustafa Nuri Beyin Rusya Devleti'nden aldığı St. Stanislau nişanıdır. Bu nişanlardan "Mecidi" Hicri 1268 senesi zilhiccesinde (1852) Sultan Mecid'in ismine izafetle ihdas olunmuştur. Bu nişanın birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci rütbeleri olduğu gibi murassası da vardı. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü rütbeleri ile murassası bulunan "Osmani" nişanı Sultan Aziz zamanında ve 1278 zilhiccesinde (1862) ihdas olunmuştur.³ Maraşlı memurların görevlerini icra ederken göstermiş oldukları başarılarından dolayı almış oldukları madalyalar ve nişanlar şunlardır.

Maraşlı Memurların Aldığı Madalya ve Nişanları Gösterir Tablo

Memurun ismi	Aldığı madalya yada nişan
Abdullah Efendi	İmtiyaz madalyası
Ali Rıza Efendi	Hicaz demiryolu madalyası
Ali Muhtar Bey	İftihar madalyası
Halil Hilmi Efendi	Hicaz demiryolu madalyası
Mustafa Nuri Bey	İmtiyaz madalyası, Hilal-i Ahmer madalyası, Hamiyet-i vataniye madalyası, 1897 Yunan muharebe madalyası

1 Pakalın, a.g.e, c. II, s.377

2 Pakalın, a.g.e, c. II, s.694

3 Pakalın, a.g.e, c. II, s.695

II. Salon V. Oturum

Memurun ismi	Aldığı madalya yada nişan
Hüseyin Nazım Bey	Liyakat madalyası
Ali Muhtar Bey	Dördüncü rütbeden nişan-ı âli Osmanî
Seyyid Ahmet Efendi	Beşinci rütbeden mecidi nişanı
Bayezidzade Mehmet Lütfü	Dördüncü rütbeden mecidi nişanı
Halil Hilmi Efendi	Üçüncü rütbeden nişan-ı âli Osmanî
İbrahim Tevfik Efendi	Üçüncü rütbeden mecidi nişanı
Mehmet Arif Bey	Dördüncü ve Üçüncü rütbeden mecidi nişanı
Mustafa Nuri Bey	İkinci ve birinci rütbeden mecidi nişanı, Üçüncü rütbeden nişan-ı âli Osmanî, Rusya'dan ikinci rütbeden St. Sataislau nişanı
Sadi Efendi	Dördüncü, üçüncü ve ikinci rütbeden mecidi nişanı, İkinci rütbeden nişan-ı âli Osmanî
Toros Zeki Efendi	Dördüncü rütbeden mecidi nişanı, Dördüncü rütbeden nişan-ı âli Osmanî
Hüseyin Nazım Bey	Dördüncü, üçüncü ve ikinci rütbeden mecidi nişanı, İkinci rütbeden nişan-ı âli Osmanî
Mehmet Yaver Bey	Dördüncü rütbeden mecidi nişanı
İbrahim Evliya Efendi	İkinci rütbeden nişan-ı âli Osmanî
Musa Kazım Efendi	Dördüncü rütbeden mecidi nişanı
Musa Kazım Efendi	Beşinci rütbeden mecidi nişanı
Mevlüt Rasih Efendi	Dördüncü rütbeden nişan-ı âli Osmanî, İkinci rütbeden mecidi nişanı

SONUÇ

Maraş günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de bürokraside nitelik ve nicelik olarak çok önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Defterlerdeki kayıtların birçok şehre nazaran fazlalığı bu durumun ispatıdır.

Çalışmada ortaya konulduğu gibi Maraşlı Müslim ve gayri Müslim toplam 161 kişi katiplikten müdürlüğe, nahiye müdürlüğünden mutasarrıflığa pek çok sahada çeşitli kademelerde görev almışlardır.

Maraşlı memurlar içerisinde özellikle kaymakamlık, mutasarrıflık gibi görevlerde vazifesini icra edenler sadece Maraş ve çevresinde görev almamışlar, Osmanlının diğer vilayetlerinde şu an Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında yer alan Hicaz, Suriye, Manastır, Kudüs, Halep, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Beyrut, Musul, Yemen gibi vilayetlerde görevlerini başarıyla ifa etmişlerdir. Bu sebepten ötürüdür ki göstermiş oldukları başarılarından dolayı çeşitli madalya ve nişanlarla ödüllendirilmişlerdir.

KAYNAKÇA

- BOA, Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİD. d.)
nr. 01,02, 03, 04, 07, 08, 09, 10, 12, 13,14, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 32,
33, 35, 36, 41, 45, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 66, 69, 71, 76, 77, 80, 81, 84, 86,
87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 113, 117,
119, 120, 121, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138,
139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 155, 158, 160, 163,
166, 168, 171, 173, 174, 177, 178, 182, 184, 185, 186, 188, 189, 191, 192, 193,
195, 196, 199,
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara, 2010
DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara
2004
SARIYILDIZ, Gülden, *Sicill-i Ahvâl Komisyonunun Kuruluşu ve İşlevi
(1879- 1909)*, İstanbul, 2004
SOYLUER, Serdar, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde
Muğlalı Devlet Memurları (1879-1909)*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2006
MERT, Talip, “*Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan
Nizamnameler -I*, Arşiv Araştırmaları Dergisi, sayı 2, İstanbul 2000
MERT, Talip, “*Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan
Nizamnameler -II*, Arşiv Araştırmaları Dergisi, sayı 3, İstanbul 2001
ÖZGER, Yunus, “*Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı
Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları*, İstanbul, 2010
PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,
II, III* İstanbul 1983
TERZİ, Mehmet Akif, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*,
İstanbul, 2012

II. MEŞRUTİYET'İN İLÂNI'NIN MARAŞ'TA ALGILANIŞI

Nejla GÜNAY¹

Giriş

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesinden sonra Batı ile daha sıkı ilişkilere girdi. Avrupa ülkeleriyle ticaretin gelişmesi ve bu ülkelere öğrenciler gönderilmesinin de etkisiyle Batı'nın fikirleri, yaşam tarzı ve bazı uygulamaları Osmanlı Devleti'ne etki etmeye başladı. Batı ile temas kuran bazı gruplar, Osmanlı Devleti'nin dağılma tehlikesinin önüne geçmek için devletin vatandaşlarıyla ilişkilerini düzenlemesi gerektiğini savunarak meşrutiyetin ilan edilmesi için çaba göstermeye başladılar. Genç Osmanlılar adlı bir cemiyet kuran Ziya Paşa, Namık Kemal, İshak Sukuî ve Ali Suavî gibi aydınlar 1876 yılında tahta oturan II. Abdülhamit'i meşrutiyeti ilân etmesi konusunda ikna ettiler. Aynı yıl "Kanun-i Esasi" denen anayasa da ilân edildi. Devlet, "Osmanlılık" politikasını bu anayasa ile güvence altına aldı. Ancak bazı siyasi gelişmeler ve özellikle de 1877'de Rusya ile girilen savaşın kaybedilmesiyle devletin geri kalan topraklarını korumak isteyen padişah meşrutiyeti kaldırdı, anayasayı da askıya aldı.

Osmanlı Devleti vatandaşı olan Müslüman ve gayrimüslimlerden bazıları meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini temin etmek için çalışmaya başladılar. Türk, Arap, Ermeni gibi unsurlar farklı amaçlar taşısalar da II. Abdülhamit'i tahttan indirme ve meşrutiyeti yeniden ilan ettirme hususunda anlaşıp beraber hareket etmeye başladılar.

Osmanlı topraklarında 1906 yılından itibaren halkın bir kısmının mevcut otoriteden memnun olmadığını gösteren gelişmeler yaşandı. Erzurum, Trabzon, Bitlis, Van gibi doğu bölgelerinde ayaklanmalar çıktı. Bu ayaklanmalar sadece vergi meselesinden değil yerel yöneticilerin liyakatsızlıkları ya da yolsuzluklarının halkın gözünden kaçmamış olması ve Erzurum'da da bir şubesi

1 Gazi Üniversitesi

bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla kurulu düzene karşı geliştirilen gösteri ve ayaklanmaların sadece vergi meselesinden kaynaklanmadığının anlaşılması İstanbul'da da endişeyle karşılanmaktaydı.¹ Kendilerine "Jön Türkler" denen grupların amacı devletin kurtarılmasıydı. Jön Türkler, bunun; II. Abdülhamit'in yönetimine son vermek ve Meşrutiyet ile Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasıyla mümkün olduğuna inanıyorlardı. Meşrutiyet, Jön Türklerin çalışmaları sonucunda² 24 Temmuz 1908'de ilan edildi ve aynı zamanda anayasa yeniden yürürlüğe kondu. Buna göre tüm Osmanlılar, ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit haklara sahip olacaklardı. Bir neden olmadan kimse tutuklanamayacak ve cezaevine konamayacaktı. Mahkemeler dış müdahaleden bağımsız olacaklardı. Herkes mesken dokunulmazlığına sahip olacak, yasa emri olmadan kimsenin evine girilemeyecekti. Halk özel izin almaya gerek duymadan amacı ne olursa olsun yurt dışına çıkabilecekti. Hükümet, yayınları basılmadan inceleyip sansür edemeyecekti. Ancak yayıncılar yayın yasalarını çiğnedikleri takdirde kovuşturmayaya tabi tutulabileceklerdi. Hükümet, postalardaki özel mektup ve basılı maddeleri inceleyip el koyamayacaktı. Öğretim ve öğretim hiçbir denetleme olmaksızın özgürdü. Subaylar dışındaki memurlar istemedikleri yerlere tayin edilemeyecekti. Yasalara ya da anayasaya aykırı olduğuna inandıkları emirleri reddetme özgürlükleri vardı. Bütün bakanlar, valiler ve Şura-yı Devlet üyeleri padişahın onayına bağlı olarak sadrazam tarafından, alt düzeydeki diğer memurlar ise benzer biçimde ilgili bakanlar ve valiler tarafından seçilecek, ancak terfi ve azilleri daha yüksek bir makamın onayına bırakılacaktı. Yalnız Şeyhülislam ile Harbiye ve Donanma bakanları bu süreçten ayrı tutuluyorlardı. Onlar Sadrazam ve Bakanlar Kurulu'nun tavsiyesi ile doğrudan doğruya Padişah tarafından atanabileceklerdi. Bütçe, her yıl yayınlanacak, bakanlıklar ve vilayet idaresini yeniden düzenlemek için ayrı tüzükler hazırlanacaktı. Kamil Paşa hükümeti, 16 Ağustos 1908'de ayrıntılı bir program yayımlayarak mali reformlar, idare ile silahlı kuvvetlerde yeniden düzenleme ve bütçeyi dengeleme konularında çaba harcanacağını ilân etti. Buna göre anlaşmalar da yeniden gözden geçirilecek, ekonomiyi geliştirmek için önlemler alınacaktı. Eğitim ve bilim özendirilecek, anayasada belirtilen unsurların tam eşitliğini sağlamak için Müslümanlar gibi Müslüman olmayanlar da askere alınacak, askerlik bedeli vergisi en kısa zamanda

1 *Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Böl., Tarih Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Bu ayaklanmalarda 1907 yılı başı itibarıyla yurt içi ve yurt dışında toplam 17 şube açmayı başarmış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rolü ve Anadolu'da bu dönemde çıkan halk ayaklanmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aykut Kansu, 1908 Devrimi, İstanbul, İletişim, 2009, s. 46–60, vd. Ayrıca bkz. Muammer Demirel, İkinci Meşrutiyet Öncesi Erzurum Halk Hareketleri (1906–1907), Ankara, Kültür Bak. Yay., 1990, s.9-20.

2 Bazı yazarlar meşrutiyetin ilân edilmesinde, İngiliz ve Rus hükümdarlarının 9–10 Haziran 1908'de Reval'de bir toplantı yaparak Osmanlı topraklarını nasıl paylaşacaklarına dair görüşmesi ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunun kötü olmasının da etkili olduğu kanaatinde dirler. Mesela bkz. Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Metin Kıratlı, 2.baskı, Ankara, TTK Yay., 1984, s.204.

II. Salon V. Oturum

kaldırılacaktı. Kapitülasyonlara dayanarak imparatorlukta yabancıların sahip oldukları ayrıcalıklar Avrupa devletleriyle yapılacak anlaşmalar, hükümette yapılacak reformlar ve yabancıların devlet otoritesini benimsemeye hazır olmalarıyla sona erdirilecekti. Millet topluluklarının ayrıcalıkları ise din ayrımı gözetilmeksizin tüm halka aynı haklar ve hukukî statü verilerek kaldırılacaktı.¹

Hükümet, bu sözleri tutabilmek için birçok yasa ve tüzük çıkardı. Bu, Osmanlı ülkesinde çok sesliliğe geçişin başlangıcı oldu. Siyasî partiler ve dernekler kuruldu. Siyasî kuruluşların temel amacı ve yasallık kaynağını ise Meclis-i Mebusan oluşturmaktaydı.² 24 Temmuz 1908’de gazeteler yazılarını sansüre göndermediler. Gazete, dergi, kitap olarak büyük bir yayın furyası başladı. Kadın ve işçi hareketleri ortaya çıktı.³

Meşrutiyetin ilânıyla hocalar papazlarla kucaklaşıyor, artık şahsî kinler kapanıyor, kan davası olanlar bile hınçlarını unutuyorlardı. Senelerce birbirlerine dış bileyenler gülümseyerek birbirlerinin boynuna sarılıyorlardı. Prens Sebahattin Bey bu durumu; “*Bu hâl mantığın üzerine serilmiş kalın bir perde hâlinde bütün memleketi tatlı bir sarhoşluğun içine itmişti.*” diyerek eleştirmiştir.⁴ Hürriyet ve Meşrutiyet kelimeleri halkın gözünde o zamana kadar mevcut olmayan ve hasreti çekilen şeylerin derhal gerçekleşmesi olarak algılandı. Ahaliye göre hürriyet; refah, huzur ve emniyet demektir. Bu yüzden halk hürriyeti büyük bir sevinç ve coşkuyla karşıladı. Hatta komiteler, ihtilâlci çeteler ve dernekler bundan böyle kanun yollarında yürüyeceklerini ilan ettiler. Osmanlı halkı için Meşrutiyet, içine iyilik, güzellik ve serbestlik açısından her anlamın doldurulduğu yeni bir kavramı ifade ediyordu. Birçok kimse artık bütün davanın hallolduğu inancı içinde ve belki de gittikçe ağırlaşan dış politika şartlarının verdiği bunaltı ile aklına eseni yapmak eğilimindeydi: “*Hürriyete herkes istediği gibi mana veriyor; düzen, kanun ve hükümete itaatten söz edenler istibdat artığı sayılıyordu. Böyle Devr-i Dilarâ-yı Meşrutiyet’te vergi verilir mi?*” efsanesi halkın da işine geldiğinden vilayetlerde vergi toplanamaz oldu. Öğrenciler, Hürriyet’e dayanarak sınavsız sınıf geçme hakkı istiyor ve isteyenini istediğini yapması biçiminde anlaşılan bir siyasileşme hızla yayılıyordu. Birçok polis ve zabita memurunun jurnalcilik ve istibdada hizmet etmek suçlamasıyla işinden atılması İstanbul’un sokak güvenliğini bozdu.⁵ O günlerde bakkalarda bile silah satılmaya başlanmasıyla gücü yeten yetmeyen kişilerin otuz kırk kuruş vererek bir ya da daha fazla sayıda silah satın alması asayişçi tamamen ortadan

1 Stanfod J. Shaw & Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmanlı, Cilt 2, İstanbul, e Yayınları, 1983, s.332-333.

2 Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s.33.

3 Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 1789-1980*, 5. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.47.

4 Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2008, s.44.

5 Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2001, s.94-95.

kaldırdı.¹ Öte yandan birbirini takip eden işçi grevleri,² kırmızı yeşil bayraklarla her gün Bâbüâlî önünde tekrar edilen gösteri ve mitingler, istenmeyen devlet memurlarının dövülerek “*ya da bir merkebe bindirilerek*” işinden atılması artık olağan hadiselerden sayılıyordu.³

Meşrutiyet’in ilânından sonra farklı siyasî görüşleri savunan çeşitli cemiyet, dernek ve kulüpler kuruldu. Bunlardan en meşhurları; İttihat ve Terakki, Ahrar, Fedakârân-ı Millet, Cem’iyyet-i Muhammediye, Tarûşâk ve Taşnaksutyun’dur. Bu cemiyetlerden Cem’iyyet-i Muhammediye’yi kuranlar meşrutiyetin ilânından memnun olmayıp meşrutiyet aleyhine çalışanlardı. Bunlar “*şeriât isteriz*” diye ortaya çıkmışlar, çarşı ve pazarları dolaşip esnafa “*Şeriât ister misiniz?*” diye sormuşlar, sorunun soruluş şekli ve tarzı nedeniyle “hayır” demek mümkün olmamış ve soruyu cevaplayanlar kayıt altına alınarak cemiyetin üye sayısı artırılmıştı. Hatta cemiyete olay çıkmasını isteyen Hıristiyanlar da üye olmuşlardı. Cemiyet, fikirlerini Derviş Vahdeti’nin Volkan gazetesi aracılığıyla yayıyordu. Cem’iyyet-i Muhammediye bir Cuma günü Ayasofya Camii’nde mevlit okutacağını ilân ederek 20 bin civarında insanı burada topladı. Cemiyet üyelerinin cemiyetin bayraklarıyla saf saf geçişi “*Meşrutiyetin cenaze alayları geçiyor*” yorumlarının yapılmasına ve bu duruma tepki gösterilmesine sebep oldu. Ahrar Fıkası da İttihat ve Terakki Partisi ile Hüseyin Hilmi Paşa’yı çekemediği için her şeye muhalefet etmekte ve Muhammediye Cemiyeti’nin halkı tahrik eden tutumunu desteklemekteydi. Öte yandan “*şeriât isteriz*” sözüne itiraz etmek hiç kimsenin özellikle de meşrutiyet hükûmetinin cesaret edebileceği bir şey değildi.⁴

İstanbul’da olduğu gibi taşrada da roller değişti, şahsî husumetler, küçük düşmanlıklar ve birikmiş kinler “fırsat bu fırsattır” anlayışıyla su yüzüne çıktı. Öte yandan Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra ortaya çıkan serbestlik ortamı Ermenilerin ayrılıkçı emellerinin yeniden canlanmasına sebep oldu. Taşrada özellikle Adana ve çevresinde Türk-Ermeni, Müslüman-Ermeni ilişkileri her geçen gün gerginleşmeye başladı. Tarafların silahlanması, Ermeni siyasî önderlerinin yurda dönüp açıkça bağımsızlıktan bahsetmesi Müslüman halkın endişelerini artırdı ve bu bölgede bir çatışma yaşanması ihtimalini güçlendirdi.⁵Bu

1 II. Meşrutiyet’in ilân edilmesinin ardından ortaya çıkan silâhlanma çalışmalarının boyutları hakkında bkz. Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908–1909), Haz. Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, Ankara, TTK Yay., 1996, s.71, 76, 78, vd.

2 Bu konuyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Doğan Çetinkaya, 1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi, İletişim Yay., İstanbul 2004.

3 Alkan, II. Meşrutiyet Devrinde Ordu, s.96.

4 Abdurrahman Şeref Efendi, s.18.

5 Adana ve çevresinde çıkan Ermeni olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Seda Bayındır, Adana Ermeni İsyanı (1909), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1997; Nejla Günay, 100. Yılında 1909 Maraş’ta Ermeni Olayları, Ukde, Kahramanmaraş 2009, 1909 Adana Olayları, Ed. Kemal Çiçek, TTK, Ankara 2011; Yusuf Sarıncay, 1909 Adana Ermeni Olayları, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2012.

II. Salon V. Oturum

çalışmada Meşrutiyet'in ilânının Maraş ve Maraş halkı üzerindeki etkilerinin ne olduğu ve bu etkilerin nasıl sonuçlandırıldığına ortaya konması amaçlanmaktadır.

Maraş'ta II. Meşrutiyet'in Algılanışı ve II. Meşrutiyet'tin İlânından Sonra Yaşanan Gelişmeler

Meşrutiyet ilân edildiği sırada Maraş Mutasarrıfı Zihni Paşa idi. Zihni Paşa bu görevi Ekim 1907'den beri devam ettirmekteydi.¹ Meşrutiyet'in ilânı ilk günlerde Maraş'ta da sevinçle karşılandı. Kutlamak için Türkler ve Ermeniler birlikte şenlikler düzenledi. Ancak kısa süre sonra yeni rejime karşı duyduğu heyecanı kaybeden din adamlarının etkisi ve hükûmetin çeşitli icraatlarından duyulan memnuniyetsizlik halkın bir bölümünü endişeye sevk etti. Kuşkusuz Meşrutiyet Osmanlı Devleti'nin bir modernleşme çabasıydı. Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketlerinde yapılan her yenilik içeride gelenekçi ve modern yapının yan yana yaşamasına sebep olduğundan aynı zamanda modern ve gelenekçi düşünenler arasında bir fikir çatışmasına da zemin hazırlamaktaydı. Modernleşme adına yapılan her düzenleme geleneksel çevrelerin tepkisine yol açtı. Çünkü ulema ağırlıklı bu tepkinin nedeni, söz konusu kesimin her yeni düzenlemeyle gittikçe artan itibar ve statü kaybıydı.² Devletin başlattığı yenileşme politikasını durduracak gücü olmayan ulema toplumda dini eğilimi olanları yanına çekerek kaybettiği itibarını geri kazanmaya çalıştı. Böylece bir yanda kurtuluşu modernleşmede arayan bir devlet ve diğer yanda ve onun karşısında her yenilik çabasını anlamsız bulan veya en azından yapılanlardan haberdar olmayan bir toplum ortaya çıkmıştı. Öte yandan bu ikilik sadece toplumla devlet arasında değil devletin neredeyse bütün kurum ve kuruluşlarında ve hukukî düzenlemelerinde de olmuş, modern olanla gelenekçi olan yan yana gelmişti.³

Yeni rejimin yandaşlarının başı çektiği bazı kişilerin, eski memurlardan bazılarının yolsuzlukları ve ehliyetsizlikleriyle ilgili olarak yaptığı konuşmalar ve bu husustaki diğer söylentiler şehirde galeyana ve buhrana sebep olmaktadır.

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dâhiliye (İ.DH.), 1460, 1325/N-41.

2 İslahat hareketleri, kadim Osmanlı teşkilatlanması kadar belki onlardan daha fazla ilmiye sınıfını etkiledi. Çünkü ilmiye sınıfı, ıslahat hareketlerinin önünde bir engel gibi duran, en azından potansiyel olarak böyle gözükten İslâm'ın, dinî düşüncenin, yerleşik zihniyetin ve geleneksel değerlerin en öndeki temsilcisi, taşıyıcısı ve tabir yerindeyse "üreticisi" idi. Bu yüzden Osmanlı modernleşmesinin doğrudan veya dolaylı olarak bu sınıfı bir hasım gibi görmesi ve menfi yönde etkilemesi tabii olarak beklenebilecek bir şeydir. Kurumlar çerçevesinde; laik okulların açılması, nizamî mahkemelerin kurulması, Adliye, Evkaf ve Maarif nazırlıklarının kurulması gibi düzenlemeler Şeyhülislam'ın, medreselerin, müderrislerin ve dinî eğitimin, şer'î mahkemelerin ve buralarda çalışan kadıların hem faaliyet alanlarını daralttı hem de gittikçe artan bir oranda, bürokraside ve siyasî hayatta itibarlarını zedeleyip zayıflattı. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri I Hilafet ve Meşrutiyet*, 2. baskı, İstanbul, Dergâh Yay., 2001, s.47.

3 M. Çağatay Okutan, "Osmanlı Son Dönemi'nde Dualizm ya da Laikleşme Çabası", *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Ed. Asım Öz, İstanbul, Pınar Yay., 2008, s.262.

Öte yandan yeni idareyi anlayanlarla anlayamayanlar arasındaki çekişmeler de buhrana sebep oluyordu. Birçok memurun görevden uzaklaştırılıp bir kısmının da görevinden el çektilmesi için çaba harcandığının duyulması şehirde içten içe dalgalanmalara sebep olmaktadır.

Meşrutiyet hükümeti, eşitlikle ilgili kanunlar çıkararak yürürlüğe koydu. Şehirde yaşayan Ermeniler bunu fırsat bilip durumdan mümkün olduğu ölçüde faydalanmak istediler. Gizli komite ve cemiyetlerini açıklayıp bağımsızlıkla ilgili faaliyetlerini açıktan yürütmeye başladılar. Ermenilerin bu hareketleri işinde gücünde olan Müslüman vatandaşları tedirgin ediyordu. Buna rağmen bazı yöneticilerin toplumun hassasiyetlerini göz ardı edip Meşrutiyet idaresinin gerektirdiği şekilde Hıristiyanlara gösterdiği ilgi Müslüman ahaliyi rahatsız ediyordu.¹ 1908 seçimleri Maraş'ta bu karışık ortamda gerçekleştirildi. Seçimler sonucunda iki Müslüman mebus seçildi. Meclis-i Mebusân'da Kadızade Hacı Hasan Fehmi Efendi ve Bayezidzade Mehmet Şükrü Efendi Maraş'ı temsil etme yetkisini elde etti.² Seçim sonuçlarına göre yeni rejimin önderi İttihat ve Terakki Partisi Maraş Sancağı'nda dikkate değer bir varlık gösteremedi.

Meşrutiyet idaresinin tesisinden sonra Maraş mutasarrıflığına 15 Eylül 1908'de Hayri Bey tayin edildi.³ Mutasarrıf, Maraş'ta sıtma hastalığının birçok insanı rahatsız etmesine bir çözüm yolu bulmak amacıyla çalışmalar yaptı. Mutasarrıf, şehre çok yakın mesafede çeltik ekilmesinin şehrin havasını bozduğunu, fakir fukaranın bu yüzden sıtmaya yakalandığını tespit ederek bunun önüne geçmek istedi. Bu konuyla ilgili düşüncelerini Vilayet İdare Meclisi'nde açarak çeltik ziraatının halkın sağlığını tehdit etmeyecek şekilde düzene koyulmasıyla ilgili bir karar çıkarılmasını istedi. Üyelerinin çoğu arazi sahipleri ve çeltik ziraatı yapanlardan oluşan İdare Meclisi, bu haklı talep karşısında açık bir muhalefet gösteremedi.⁴

Çeltik ziraatı ile uğraşan ve aynı zamanda Meşrutiyet yönetiminin en önemli muhaliflerinden olan Hafız Mustafa ve Musa bin Paşa (...?) Hasan Efendiler yanlarına aldıkları bazı kişilerle pirinç ziraatı nizamnamesinin uygulamaya konmamasını mutasarrıftan talep ettiler, fakat bir sonuç alamadılar. Bunun üzerine Mutasarrıf Hayri Bey'in bu icraatına engel olmak isteyen çeltik ziraatçıları başka çareler aramaya koyuldu.

Mutasarrıf Hayri Bey, Meşrutiyet'in getirdiği kardeşlik, eşitlik prensiplerini Maraş'ta da hissettirmek amacıyla hatipten o güne kadar Ulu Cami'de verilen hutbelerde söylenen ve "Allahım! Din düşmanlarını ve kâfirleri kahret" anlamına gelen "*Allahümmekhir a'dâena ve a'daidîn vakhiri'l-keferete ilâ ahir*" duasını okumamasını istedi. Mutasarrıf, "*Şimdi harp var Hristiyanları*

1 Adil Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, bas. Ali Rıza Pişkin, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1942, s.17.

2 Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet*, s.372. Bayezidzade Mehmet Şükrü Efendi'nin *Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin önde gelen isimlerinden biri olduğu görüşü için bkz. Kansu, 1908 Devrimi*, s.428.

3 BOA. İ. DH., 1469, 1326/Ş-69; BOA. Babiali Evrak Odası (BEO), 3399, 254922.

4 Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Ukde, Kahramanmaraş 2008, s.108-109.

II. Salon V. Oturum

böyle dualarla kuşkulandırmaya ne lüzum vardır, bin seneden beri kahırlarına dua ettiğimiz hâlde kaç gâvur öldü. Elinden gelirse İslamların Hıristiyanlar derecesinde yükselmesine çalış...” diyerek düşüncelerini ifade etti.

Ulu Camiin hatibi kendisine verilen emre riayet ederek 25 Aralık 1908 günü Cuma hutbesinde anılan duayı okumaz. Bir taraftan da ahalden bazı kişilere mutasarrıfın duayı yasakladığını anlatır.¹ Bu durum mutasarrıfın gönderilmesiyle ilgili çare arayan çeltik üreticilerine bir fırsat teşkil eder. Mutasarrıf aleyhinde vesile arayan eşraf ve arazi sahipleri, bu durumu dillerine dolayıp mutasarrıf aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalışır. Meselenin büyümesi üzerine ahali müftüye başvurarak “*Hutbede gâvurlar hakkında dua caiz mi, değil mi? Bize fetva ver.*” diye sorar. Ancak müftü olumlu ya da olumsuz hiçbir cevap vermeyince ahali başka hocalara gidip aynı soruyu yöneltir. Onlar, “*Müftü varken bize söz düşmez, müftüye sorun*” deyince mesele sürüncemede kalır. Bu arada çeltikçiler konuyu körüklemeye devam ederler ve iş “*Camide dua kaldırılıyormuş*” şekline bürünür.²

Halep Valisi Reşit Bey’in olaydan bir gün sonra hazırladığı rapora göre; bazı kişiler Ulu Camii hatibine bundan sonra hutbede küffara beddua etmesini istediklerini, aksi takdirde olacıklardan kendilerinin sorumlu olmayacağı tehdidinde bulunur. 27 Aralık 1908 günü Ulu Camiye gelen Hafız Mustafa, ikinci namazından sonra camiin minberinde bulunan yeşil sancağı alıp yaklaşık 200 kişi olan kalabalığın eline vererek onları hükümete yönlendirir. Çarşı ve sokaklarda bu kişilere 700–800 kişinin daha katılması ve kalabalığın “*Şeriat isteriz*”³ naralarının sokakları doldurması olaya önyak olanların cesaretini iyice artırır. Bunun üzerine aslında amaçları Mutasarrıf Hayri Bey’in icraatını engellemek olan asilerin elebaşları kalabalığı mutasarrıfın evine yönlendirir. Kalabalık mutasarrıfın evini basıp kapı ve pencereleri taşa tutar ve daha sonra telgrafhaneye gidip İstanbul’a telgraflar yağdırır. İsyancılar ancak akşam karanlığının bastırması üzerine dağılmaya başlar.⁴

Olayın Maraş Kumandanlığı’na bildirilmesinin hemen ardından nizamiyeden devriyeler gezdirilerek asayiş temin edilmeye çalışıldı ve olayların devam etmesi ihtimalinin önüne geçmek için bölgeye acil olarak bir tabur nizamiye askeri sevk edildi. Halep Valisi; Hıristiyanlarla eşit olmayı ve Meşrutiyet idaresini kabullenemeyen bazı kişilerin bu tarz hareketlerinin önüne geçilmesinin rejimin devamlılığı açısından önemli olduğunu vurguladı. Vali, kendisinin konuyla ilgili olarak başlatılan tahkikatı titizlikle yürüttüğünü ve amacının tarafsız bilgilere ulaşmak suretiyle daha büyük olaylar çıkmasına meydan vermemek olduğunu,

1 BOA. Dâhiliye Mektubî Kalemi (DH. MKT.), 2695/84, lef 2. Ayrıca krş Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s. 109.

2 Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s.109.

3 “*Şeriat isteriz!*” sloganı Osmanlı siyasî kültürü için yeni olmayan, “*Yapılanları istemeyiz!*”, veya “*Bunları doğru bulmuyoruz!*” şeklinde özetlenebilecek sosyal tepkilerin en uygun ve etkili şekilde ifade ediliş hâlidir. Bkz. Kara, İslâmcıların Siyasî Görüşleri, s. 54.

4 Olayların ne şekilde geliştiği hakkında bkz. BOA. BEO., 3557, 266718.

olayda suçu olanların hak ettikleri cezaya çarptırılacağını, ayrıca elde edilen bilgilerin en kısa zamanda İstanbul ile paylaşılacağını ifade etti.¹ Benzer görüş Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çekerek olayı anlatan Maraş Mutasarrıfı Hayri Bey tarafından da dile getirildi. Mutasarrıf Hayri Bey, olayların yaşandığı 27 Aralık 1908 günü Babîâli'ye çektiği telgrafta, bir süre önce Hıristiyan davetlilerin de bulunduğu sırada Ulu Cami'de verilen Cuma hutbesinde hatibin “*vaktü'l kağirde ve'l fahiretü'l müşrikîn*” diye bir dua okumasından sonra Hıristiyan davetlilerin birer ikişer camiye terk etmesi üzerine kıraatten sonra hatibe “*Şu zamanda her vakitten ziyade Osmanlı Devleti'nin bütün unsurlarının birlik ve beraberliğinin sağlanmasının önemli olduğunu, bu yüzden hutbelerde diğer unsurları kırıcı ifadeler kullanılmaması...*” hakkında nasihatte bulunduğunu yazdı. Hayri Bey, ayrıca olaylardan altı gün önce Liva İdare Meclisi'nde alınan karar gereği pirinç ziraatıyla ilgili düzenlemeler yapıldığını ve pirinç ziraatı yapmak isteyenlerin Kanun-ı Sâni ve Şubat (Ocak, Şubat, Mart) aylarında ruhsat alması gerektiğinin ilân edilmesinden rahatsız olanlar bulunduğunu bildirdi. Kanuna aykırı olarak pirinç ekmeye alışık olan ve her vesilede Meşrutiyet idaresinin aleyhinde söylemlerde bulunan Müftü Mustafa, ? Hacı Hasan, Dedezâde Hacı Mehmet, Dedezâde Ömer, Hüdayizâde Tahsin Efendilerle İmaret yolu beylerinden Ali, Hakkı ve Mehmet beylerle hamilerinin nizamnamenin uygulanmaması konusunda kendisini tehdit ettiklerini anlattı. Mutasarrıf ayrıca, “*Ben kabul etmeyince de geçen Cuma günü yatalak olmamdan faydalanarak camide hatibi kendilerinin istediği duayı okuması konusunda tehdit etmişler. Bugün de camide bulunan sancağın 200 kadar kişi tarafından alındıktan sonra olayların bunlara katılan 700–800 kişiyle devam ettirildiğini, kalabalığın “Şeriat isteriz” sloganını atarak hükümet konağını ve evini bastığını ve kendisine “Maraş'ı hemen terk et” diye bağırdıklarını ve akşam karanlığının çökmesiyle dağıldıklarını..*” bildirdi. Olayların önünü almak için Maraş Kumandanı Miralay Halit Bey'in emriyle nizamiyeden devriye kolları çıkarıldığını, düzen ve asayişin bu şekilde temin edildiği bilgisini verdi. Mutasarrıf Hayri Bey, Meşrutiyet idaresini çekemeyen ve Hıristiyan hemşerilerine dost gözüyle bakamayan bu gibi insanlara gerekli cezanın verilmemesi durumunda Kanun-ı Esasi'nin ve hükümetin ne kadar muktedir olduğunun tartışmaya açılacağı uyarısında bulundu.² Öte yandan şehirde yaşanan olaylar üzerine eşraf, ulema ve halktan bazı kimseler Meclis-i Ayan Başkanlığı'na telgraflar çekerek Mutasarrıf Hayri Bey ve icraatlarını şikâyet etti.³ Karışıklıkların çevrede duyulması üzerine bazı kazalarda da olay

1 BOA. DH. MKT., 2695/84, lef 2. Adil Bağdadlılar, bu olayın cahil halkın taassubundan kaynaklandığını, kıyam edenler arasında münevver bir kimsenin bulunmadığını, olayların iyi niyeti ve çalışkanlığı tartışılmaz olsa da itidalini koruyamayan Mutasarrıf Hayri Efendi'nin yanlış tutumundan kaynaklandığını ve ayrıca Müftü Kanadıkırık Mustafa Efendi'nin olayları yatıştırmak istese de başarılı olmadığını iddiasındadır. Bkz. Uzun Oluk, s.18.

2 BOA. DH. MKT.2702/74, lef 2.

3 Meclis-i Ayan Reisi Said imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne havale edilen 12 ve 14 Kanunuevvel 1334 tarihli Bâyezizâde Hakkı ve rüfekaşı imzalı iki telgraf için bkz. BOA. DH. MKT.2702/74, lef 3. Acemli Camii Medresesi Müdürü Halil ve bazı memurların bu

II. Salon V. Oturum

çıkması ihtimali hâsıl oldu. Nitekim Pazarcık'ta ahali memurlara saldırınca Pazarcık Mıntıka Muavini ve bazı memurlar Maraş'a kaçtı.¹

Mutasarrıf Hayri Bey yaşananlardan çok korkup öldürüleceği endişesine kapılınca o gece karanlıktan istifade ederek Antep'e gitti.² Mutasarrıf Hayri Bey, şikâyet telgraflarının merkeze ulaşmasının ardından görevinden azledildi³ ve yerine Prizren eski mutasarrıfı Ali Haydar Bey 5 Ocak 1909'da tayin edildi.⁴ Yeni mutasarrıf gelene kadar göreve Maraş Kumandanı'nın vekâlet etmesine Zaptiye Nezareti'nin onayı alınmak suretiyle karar verildi.⁵ Ancak olaylardan ziyadesiyle yıpranan Hayri Bey, hastalığının da tesiriyle 2 Ocak 1909'da vefat etti.⁶

Bundan sonra hutbenin ne şekilde okunacağı konusu Maraş ahalisinin titizlikle takip ettiği bir konu oldu. Olaylardan sonraki Cuma günü, sayıları 5000 civarında Müslüman hutbeyi dinlemek üzere Ulu Camiye geldi. Mutasarrıfın vefatından dolayı onun yerine vekâlet eden Maraş Kumandanı Mehmet Bey'in ifadesine göre, “*Kalabalığın büyük kısmı hutbenin ne şekilde okunacağını merak ettiği için camiye gelmişti. Herhangi bir olay çıkmasını istemediğim için hatibe hutbeyi eskiden okuduğu gibi okumasını söyledim. Hutbenin eski usul okunmasıyla Müslüman ahali sükûnet içinde camiden ayrıldı.*” ve asayiş bu şekilde sağlanabildi.⁷

Yargılamalar

Bu olaylarla ilgili olarak 40 kişi tutuklandı. Dava, Maraş'ta birkaç ay sonra çıkan ve Maraş'ta örfî idarenin ilân edilmesi ve bir Divan-ı Harbi Örfî kurulmasıyla sonuçlanan olaylar nedeniyle yargılananların davasıyla birleştirildi.⁸ Mutasarrıf Hayri Bey'in icraatlarına karşı ortaya çıkan olayların herhangi bir siyasi tarafı olmadığı ve “*vaka-i adiyeye*”den olduğu gerekçesiyle

hususla ilgili olarak çektikleri telgraf metinleri hakkında bkz. BOA. DH. MKT., 2733/3, lef 1-2.

1 BOA. DH. MKT., 2733/3, lef 3-5.

2 Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, s. 109.

3 BOA. DH. MKT., 2733/3. *Belgede Hayri Bey'in azledilip merkeze çağrıldığı belirtilse de Hayri Bey'in yazışmalar devam ederken 2 Ocak'ta vefat ettiği görülmektedir.*

4 BOA. DH. MKT., 2708/75.

5 BOA. DH. MKT., 2706/67, lef 3.

6 *Hayri Bey'in, olaylardan sonra Dâhiliye Nezareti'ne çektiği ve olayları anlattığı telgrafta olaylardan önceki “Cuma günü esir-i feraş (yatalak) olmamdan faydalananarak” ifadesini kullanması mutasarrıfın zaten hasta olduğu ve olayların ağırlığıyla hastalığının daha da arttığı izlenimini vermektedir. Mutasarrıfın yatalak olma ve vefat etme nedeninin dizanteri hastalığına yakalanmış olmasından kaynaklandığı hakkında bkz. BOA. DH. MKT., 2840/41. Mutasarrıf Hayri Bey'in vefatından sonra karısı Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe vererek kocasına ait eşyanın kendisine gönderilmesini talep etmiş, bunun üzerine Hayri Bey'in mal ve eşyası korumaya alınarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bkz. BOA. DH. MKT. 2704/77. Mutasarrıfın ölüm şekli hakkında daha sonra mahkemeye delil olarak da sunulan Amerikan misyonerlerinin hazırladığı ölüm raporu için bkz. BOA. BEO. 3619, 271425.*

7 BOA. DH. MKT., 2706/67, lef 1.

8 Bu konuyla ilgili olarak bkz. *Günay*, 100. Yılında 1909.

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

davanın Nizamiye Mahkemesi'nde görülmesi talep edilince¹ Harbiye Nezareti konunun araştırılmasını istedi.² Vakanın adı değil siyasî bir vaka olduğunun tespit edilmesiyle dava Maraş Divan-ı Harbi Örfisi tarafından görüldü.³ Yargılamalarda zanlılar bir taraftan eski mutasarrıf Hayri Bey'in vefatından sorumlu tutulurken bir taraftan da meşrutiyet idaresine karşı olmakla ve hatta karışıklık çıkarmak suretiyle eski idare sistemini geri getirmeyi planlamakla suçlandı.⁴ Dava, 18 Temmuz 1909'da sonuçlandı ve konuyla ilgili evrak düzenlenerek Adana Kuvve-i Mertebe Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezareti'ne gönderildi. Tutuklanmalarına karar verilen Maraş İdare Meclisi'nden üç üyenin bir daha seçilmemesi ve bir yıl ve üzerinde cezaya çarptırılanların Maraş dışındaki hapisanelerde cezalarını çekmeleri kararlaştırıldı. Diğer tutuklular şu cezalara çarptırıldı:⁵

Kimliği	Aldığı Ceza	Açıklama
Acemli Camii Müderrisi Halil Refet Efendi	14 ay hapis	
Sarayaltı Camii Müderrisi Karaküçükzade Mustafa Sait Efendi	4 ay hapis	
Müftüzade Ahmet Paşa	14 ay hapis	
Paşazade Mehmet Reşit Bey	14 ay hapis	
Tahsildarandan Emirmahmutoğlu zade Osman Refet Efendi	1 sene hapis	
Müftüzade ve Eshab-ı Emlakten Hüdayizade Tahsin Efendi	2.5 sene hapis	
Ahaliden Maraşlızade Hacı Ahmet Hilmi Efendi	3 ay hapis	
İmamzade Mustafa Efendi	1 sene hapis	
Müftüzade ve Eshab-ı Emlakten Bayezidzade Mehmet Hakkı Bey	30 ay hapis	
Abdülhalilzade Mehmet Kemal Efendi	30 ay hapis	
Hüdayizade Hacı Ökkeş Efendi	1 sene hapis	
Sarayaltı Camii Müderrisi Mahkeme-i Berayit azasından Karaküçükzade Mehmet Emin Efendi	2.5 sene hapis	Umur-ı devlette istihdam edilmemek üzere
Çuhadarzade Turan Ağa	4 ay hapis	

1 BOA. BEO., 3589, 269156.

2 Bu konuyla ve af talepleriyle ilgili olarak bkz. BOA, BEO, 3654, 274034.

3 BOA. BEO., 3576, 268190.

4 Bu konuyla ilgili olarak Adana Kuvve-i Mertebe Kumandanı Mehmet Ali Bey'in Harbiye Nezareti'ne 27 Haziran 1325 tarihinde gönderdiği şifre telgraf için bkz. BOA. BEO., 3597, 269767; BOA. BEO., 3592, 269347.

5 BOA. BEO, 3619, 271425.

II. Salon V. Oturum

Naib-i Nüfus Said Efendi	4 ay hapis	
Divanlı Mahallesi'nden Nalınçı Saffet	3 sene hapis	Gıyaben
Müellif Cabbaroğlu Ali	3 sene hapis	Gıyaben
Çubuk Abdullah oğlu Mahmut	3 sene hapis	
Sarı kızın oğlu Halil	5 ay hapis	
Küllükçü oğlu Mehmet	1 sene hapis	
İcra memuru Saffet Efendi	45 gün hapis	
Tüccardan Dede zade Ömer Efendi	6 ay hapis	
Tahsildarlıktan mahrec Sıtkı Efendi	1 sene hapis	
Belediye Sandık Emimi Mehmet Nedim Efendi	1 ay hapis	
Mustafa Efendi	İdare-i tebdiline	
Mehmet Tevfik Efendi	Beraat	Hidematı devlette kullanılmamak
Muhasebe Başkâtibi Hasan Efendi	İdareden azli	
Bayezid zade Ali Bey	5 ay hapis	
Camii Kebir Hatibi Hacı Seyit Efendi	Beraat	
Zeytin Taburu Mülazım-ı Evvellerinden Necip Efendi	Beraat	
Haznedaroğlu Haşim Ali	Beraat	
Meclis-i İdare-i Liva azasından Karaküçük zade Mahmut Efendi	2.5 ay hapis	
Meclis-i İdare-i Liva azasından Avedis Ağa	2.5 ay hapis	
Meclis İdare-i Liva azasından Bilezikçiyan Garabet Ağa	Beraat	
Meclis-i İdare-i Liva azasından Kazancızade Hacı Mustafa Efendi	1 ay hapis	
Maraş Bidayet Mahkemesi Müstantıkı Şerafettin Bey	45 gün hapis	
Maraş Jandarma Taburu Binbaşısı Hacı Sadık Efendi	Görevinden ihracı	

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Kumandan Vekili ve Zeytun Kaymakamı Said Bey	Tevbihine	
Maraş Mutasarrıf Vekili Fatih Bey	Beyan-ı teessüf edilmesine	

Maraş'ta çıkan olaylar nedeniyle yargılanıp yukarıda belirtilen cezalara çarptırılan kişiler daha sonra padişah tarafından affedildi.¹

¹ BOA. Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Nezareti Kalemî (DH.MUİ), 87-1, 24.

Sonuç

Türkiye’de yapılan yenilik hareketleri daha çok halk kitlelerine inmeden yönetici elit tarafından kararlaştırıldığı için tüm kesimleri kucaklamada yetersiz kalmıştır. Bu durum çıkar odaklarının harekete geçip olaylar çıkarmaları ve olayları istedikleri gibi yönlendirmeleri sonucunu beraberinde getirmiştir. Bunda halkın fakir ve eğitimsiz olmasının rolü çok büyüktür. Bunu bilen çıkar odakları ahalinin en büyük zaafı olan din faktörünü kullanarak onlara, hükümetin dinî değerlere önem vermediğini, Müslüman olmayanların Müslüman topraklarında etkin ve güçlü kılındığını anlatarak onların bu zayıf noktalarını en büyük silah olarak kullanmışlardır.

Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılda yaptığı düzenlemelerin büyük kısmı ulemanın gücünün kademeli olarak kırılmasına yol açmış, onlar da buna izin vermemek için Müslüman ahaliyi zaman zaman “*dinlerine sahip çıkmaları!*” hususunda yönlendirmişlerdir. Bu da genellikle ahalinin dozu ayarlayamamasıyla sonuçlanmış ve Maraş örneğinde görüldüğü gibi çıkar odaklarının arzusu gerçekleşirken istenmeyen olaylar ortaya çıkmıştır. Öte yandan sadece din adamlarının değil aynı zamanda eşrafın çıkarları da böyle durumlarda rol oynamış ve devlet politikalarına etki etmiştir. Halkın sağlığını düşünen, Maraş’ta modern tarım yöntemlerini yerleştirmeye çalışan bir mutasarrıfın linç edilmek istenmesi bunun çok güzel bir örneğidir. Çıkarlarına aykırı politikalarla karşılaşan eşraf halkın dini duygularını kullanıp kendi amacına ulaşabilmiştir. Dolayısıyla burada Maraş örneğini incelediğimiz ancak o dönemde Anadolu’nun birçok bölgesinde olabilecek olaylar değerlendirilirken halkın yenilik karşıtı olduğu sonucuna varılmamalı ve olayların gerçek sebebi araştırılmalıdır.

VI. OTURUM

15-17. YÜZYILLARDA MARAŞ KALESİ

Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ¹

Özet

Osmanlı döneminde eyalet merkezi konumundan dolayı tarihi süreçte büyük gelişme çizgisi yakalayan Maraş şehri, antik dönemden itibaren Mezopotamya ve Suriye'yi Anadolu'ya bağlayan büyük ticaret yolu üzerinde önemli bir ticaret merkezi konumunda bulunuyordu. Şehrin güvenliğini temin eden kalenin 15-17. yüzyıllardaki durumu, şehrin fiziki yapısı içinde kaleden itibaren oluşmaya başlayan mahalleleri ve bunların nüfusu ile birlikte vakıf eserleri şehrin gelişiminde önem arz etmektedir.

Şehir merkezinde yığma bir tepenin üzerinde yer alan kalenin ne zaman inşa edildiği bilinmemekle birlikte Roma ve Bizans dönemlerinde yoğun bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Günümüze kadar birçok tamir gören kale, 150x75 metre boyutlarında dikdörtgene yakın planlıdır.

Maraş Kalesi, her dönem şehrin önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Kale, Osmanlı döneminde de bu özelliğini sürdürmüş, bilhassa 16. yüzyılda şehir yerleşmesi kale dışına taşmıştır. İlk dönemler kale şehir olarak işlev gören Maraş şehri, güvenliğin sağlandığı zamanlarda kaleden dışarıya doğru taşarak gelişmiştir. Maraş şehrinin ve kalesinin tarihi süreçte geçirdiği aşamalar ve bilhassa 15-17. yüzyıllardaki durumu Osmanlı arşiv belgeleri yanında başta Evliya Çelebi olmak üzere çeşitli seyyahların verdikleri bilgiler çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Maraş, kale, tahrir defteri, seyahatname

*1 Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Sivas
agurbuz62@gmail.com/agurbuz@cumhuriyet.edu.tr 0535 748 05 01*

THE MARAŞ CASTLE IN THE 15th- 17th CENTURIES

Abstract

Due to its central of provincial location in the historical period of Ottoman state line, Maras capturing the great development was in the important trade centre on the major trade route from the ancient period in Mesopotamia and Syria to Anatolia. The situation of the castle which was providing the security in the 15th-17th centuries the quarters of the city which were starting to occur from the physical structure of the city and their population with the pious foundations' buildings have important place in the development of the city.

It is not known when castle that located on a hill in the city center, was built but it is understood that it was used extensively between the Roman and Byzantine the 1st BC to the 2nd AC centuries periods. The castle repaired many times has a plan close to the rectangle size of 150x75 meters.

Maras Castle has been an important living place in all eras of the city. The castle, maintained that position especially in the Ottoman era and especially the accommodation of the city overflowed out of the castle. Evliya Çelebi who was the voyager of that era verifies that situation. Maraş city that was serving as a castle-city, developed through out of the castle in the times in which the security times. The levels of Maraş city and the castle in the historical process in the 15th-17th centuries will be examined with the help of some voyagers like Evliya Çelebi and the documentaries taken from the Ottoman archive.

Key Words: Ottoman, Maraş, castle, Tahrir Register, travelogue

Şehrin Tarihi Gelişimi

Hitit döneminde şehrin adına Maraj denilmektedir. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu bölgeyi ele geçince Maraş'ın adı Germanicia olarak değiştirilmiştir. Roma ve Bizans İmparatorluğu döneminde bu adla anılan şehir, Müslümanlar tarafından fethedilince ilk şekli olan Maraj ismi Mer'aş şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlılar döneminde, Dulkadir Beyliği'ne izafeten şehrin adı Zülkadir şeklinde yazılmıştır (Gökhan, 2009: 35).

Hititlerin Anadolu'da hakimiyet sürdüğü dönemde (M.Ö. 2000-1200) Maraş ve çevresi bu devletin sınırları içinde yer almıştır. M.Ö. VIII. yüzyıl sonlarında Asur kralı II. Sargon zamanında (M.Ö.721-705) Maraş bölgesi Asurlulara bağlanmıştır. M.Ö. 550-332 yılları arasında Pers kralı II. Kiros, Anadolu'yu istila ettiğinde Maraş'ı da topraklarına katmıştır. Pers kralı I. Darius zamanında Anadolu'daki istila edilmiş şehirler idari bölümlere ayrıldığında Maraş şehri Kapadokya Satraplığı sınırları içinde kaldı. M.Ö. 333-64 yılları arasında İskender İmparatorluğu'nda kalan şehir, M.Ö. 64-M.S. 395 arasında Romalılar tarafından idare edildi (Dinçol, 1982: 127).

Maraş'ın Müslümanlar eline geçmesi Hz. Ömer zamanında olmuştur. Halid b. Velid tarafından şehrin kalesinin kuşatılması sonucunda, 638 yılında savaş yapılmadan kale teslim alındı ve bir muhafız birliği yerleştirildi (Gökhan, 2009: 43). Ancak bölge Müslümanlarla Bizans arasındaki mücadelelerde sıklıkla el değiştirdi. Selçuklu fethi öncesinde Maraş bölgesinde Rumlar, Süryaniler ve Nesturiler yaşamaktaydı. Bizans İmparatoru II. Vasil, Doğu Anadolu'da yaşayan ve Rumlarla aralarında mezhep kavgaları olan Ermenileri Maraş başta olmak üzere Kayseri, Sivas ve Malatya'ya yerleştirmişti. Selçukluların Maraş'ı fethi öncesinde bölge, Bizans'a bağlı Ermeni valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Maraş, Malatya, Elbistan, Tarsus ve Urfa'yı içine alan bölgenin Ermeni asıllı komutanı Philaretos Brachmins, Bizans'a bağlılığını reddederek bir Ermeni prensliği kurarak Selçuklulara tabi oldu (Gökhan, 2009: 67).

1086 yılında Selçuklu komutanlarından Emir Buldacı tarafından Maraş ve Elbistan bölgesi fethedilerek Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlandı (Gökhan, 2005: 191-192). 1097 yılında Maraş'ı ele geçiren Haçlılar, burada Katolik Kilisesi ve Latin Piskoposluğu oluşturdular. Maraş ve çevresi Antakya'da kurdukları Haçlı Kontluğuna bağlandı. I. Kılıçarslan 1105 yılında şehri alarak vezir Ziyaeddin'e bağış olarak verdi. 1107 yılında Maraş yeniden Haçlıların eline geçti ve burada bir Latin Senyörlüğü kuruldu (Gökhan, 2008: 73). Maraş şehri bazen Antakya Haçlı Kontluğuna bazen de Urfa Haçlı Kontluğuna bağlı kaldı (Demirkent, 1974: 100,114).

Türklerle Haçlılar arasında el değiştiren Maraş şehrine 1136 tarihinde Danişmendliler hakim oldular. Bizans İmparatorunun Haçlılara yardım etmesi ile Maraş yeniden Hıristiyanların eline geçti. Danişmendlilerin Anadolu'daki nüfuzuna son veren I. Mesud 1144 yılında Elbistan'ı, 1150 yılında da Maraş'ı alarak Anadolu Selçuklularına bağladı. Bu tarihten sonra Maraş, Musul Atabeği Mahmud Zengi'nin ve Kilikya'da bir prenslik kuran Ermenilerin saldırılarına maruz kaldı (Demirkent, 1987: 154). 1174 yılında Zengiler

Devletin topraklarına sahip olan Eyyubiler, Maraş bölgesini ele geçirmek için Selçuklularla mücadeleye girişti. Selçuklular, bir yandan Kilikya Ermenilerinin, bir yandan da Antakya Haçlılarının saldırılarına karşı koyabilmek amacıyla Maraş'ta 1180 yılının sonlarında bir uç beyliği kurdu (Gökhan, 2005: 192). Uç beyliği, Maraş'ın 1259 yılında Ermenilerin eline geçmesine kadar devam etti (Yinanç, 1988: 225).

1243 Köseadağ savaşından sonra Moğolların akınları sebebiyle Maraş'taki Selçuk idaresi çöktü ve 1259 yılında Kilikya Ermenileri şehri ele geçirdiler. Ermeni Prensi Hetum, İlhanlı Hükümdarı Hülagu ile anlaşarak bölgenin hakimiyetinin kendisine verilmesini sağladı (Gökhan, 1005: 207-208). Kilikya Ermeni Prensiğinin elinde 1296 yılına kadar kalan Maraş, Memluklar tarafından fethedildi. 1337 yılında Dulkadır Beyliği kuruluncaya kadar da Memlukların Halep Valiliği'ne bağlı kaldı (Gündüz, 2001: 193).

13. yüzyıl sonlarında Halep ile Antep arasındaki bölgeye yerleşen Türkmenler, Memlukların fetihlerinden sonra Antep'ten Elbistan'a kadar uzanan bölgeleri ele geçirdiler. Mısır ve Suriye'ye sahip olan Memluk Sultanı Kalavun, Suriye sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla Dulkadırlı ailesinden Karaca'ya hilat ve hediyeler vererek onu 1337'de Elbistan naipliğine atadı. Böylece bölgede Dulkadır Beyliği kurulmuş oldu (Yinanç, 1989: 8-9).

Dulkadır Beyliği Memluklulara bağlı olmasına rağmen Karaca Bey, Memlukların taht kavgalarından istifade ederek bağımsız hareket etmek istedi ve beyliğinin sınırlarını Halep'e doğru genişletmeye çalıştı. 1353 yılında Memluklara yenilen Karaca Bey, Kahire'de idam edildi. Yerine oğlu Halil Bey geçti. 1354 yılından 1386 yılına kadar Dulkadır Beyi olan Halil Bey zamanında, beyliğin sınırları Zamantı'dan Harput'a kadar genişledi. Halil Beyin oğlu Sevli Bey zamanında Dulkadırlılar ile Memluklar arasında hakimiyet savaşları oldu. Bu savaşlarda başarılı olmaları nedeniyle Memluklu Sultanı Berkuk, Sevli Bey'in beyliğini tanımak zorunda kaldı. Sevli Bey topraklarını genişletmek için Memluklu topraklarına ve Kilikya Ermenileri üzerine akınlar yaptı. Sevli Bey'in Memluklar için tehlikeli olmaya başladığını gören Berkuk, 1398 yılında bir suikast düzenleterek onu öldürdü. Mehmed Bey 1399 yılında I. Bayezid'in desteği ile Dulkadır Beyi oldu. Bundan dolayı Osmanlılar ile Memluklar arasında 1515 yılına kadar devam edecek olan Dulkadır Beyliği üzerindeki hakimiyet mücadelesi başladı. Mehmet Bey'in 1442 yılında ölümü üzerine Dulkadır Beyliği'nin başına Süleyman Bey geçti. Onun zamanında Osmanlılar ile ilişkiler gelişti. Süleyman Bey kızı Sitti Mükrimine Hatun'u II. Mehmed'e verdi. Diğer kızını da Memluk Sultanı Zahir Çakmak'a verdi. İki büyük devletle akrabalık bağı kurarak beyliğine Karamanlılar ve Akkoyunlulara karşı savunmak için destek sağladı (Gündüz, 2001: 193-194).

Süleyman Bey'in 1454 yılında ölümünden sonra yerine oğlu Melik Arslan, Dulkadır Bey'i oldu. Melik Arslan Bey'in, 1465'de öldürülmesi üzerine II. Mehmed'in desteğini sağlayan Şehsuvar Bey, Dulkadır Beyliğini 1466'da ele geçirdi. Şahsuvar Bey, üzerine gönderilen üç Memluklu ordusunu mağlup etti. Fakat Şehsuvar Bey, kazandığı zaferlere güvenerek Osmanlılara cephe aldı.

II. Salon VI. Oturum

Bunun üzerine II. Mehmed sağladığı desteği çekti. Bu yüzden Şehsuvar Bey, Memlukulara karşı direnemedi ve 1472 yılında yakalanarak Kahire'de idam edildi. Osmanlılar, Bozkurt Bey'e destek vererek Beyliği 1480'de ele geçirmesini sağladı. Alaüddevele Bozkurt Bey, ilk yıllarında, Osmanlıların yanında yer aldı. Üzerine gönderilen Memluk Ordularını mağlup etti. Bozkurt Bey, Memluk ve Osmanlı toprakları arasında kalan beyliğinin devam edebilmesi için her iki devlet ile de yakın ilişkiler içine girerek izlediği denge politikası ile uzun yıllar beyliğin başında bulundu (Gündüz, 2001: 194)

1507 yılında Dulkadir topraklarına giren Şah İsmail Elbistanı aldı ve burayı baştanbaşa tahrip ederek Maraş'ı ele geçirdi. Bundan sonra Bozkurt Bey, Osmanlılara karşı Memlukuluların yanında yer almaya başladı. Hatta, Çaldıran Seferi'ne çağrıldığı halde katılmadığı gibi Şah İsmail ile de ittifak kurdu. Bozkurt Bey, Çaldıran Savaşı'na giden Osmanlı ordusunun işe yollarını keserek teçhizatlarını yağmalattı. I. Selim 1514 yılında kazanılan Çaldıran zaferinden sonra Dulkadir Beyliğini ortadan kaldırmak için harekete geçti. Kayseri sancak beyliğine getirilen Şehsuvaroğlu Ali Bey'e, Dulkadir toprakları alındığı takdirde kendisine verileceği vaat edildi. 1515 yılında Ali Bey ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, Bozkurt Bey üzerine gönderildi. Gökşun yakınlarında Turna Dağında Osmanlılar ile Dulkadirliiler arasında yapılan savaşta Bozkurt Bey yenilerek dört oğlu ile birlikte idam edildi. Maraş ve çevresi Osmanlılar tarafından ele geçirilmesine rağmen Dulkadir Beyliği ortadan kaldırılmadı ve topraklarının idaresi aileden olan Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verildi. Ali Bey, Osmanlıların Memluklar üzerine yaptığı seferlere katıldı (Yinanç, 1989: 80-99). Dulkadirli topraklarında Ali Bey'in bazı uygulamalarından rahatsız olan halkın şikayetleri üzerine, İran seferi bahanesiyle Tokat'a çağrılan Ali Bey, oğulları ile birlikte 1522 yılında katledildi. Böylece Dulkadir Beyliği tamamen Osmanlılara bağlandı (Yinanç, 1989: 80-99).

Dulkadir Beyliği topraklarına bağlı olan Maraş sancak haline getirildi. 1537 yılında Dulkadir Eyaleti kuruldu. Maraş merkez olmak üzere Antep ve Sis bu eyalete sancak olarak bağlandı.

Kale

15-17. yüzyıllar için Maraş şehri ve kalesinin sosyal ve ekonomik yapısını ve bu yapıyı etkileyen tarihi süreçteki gelişimi tahrir defterlerinden izlemek mümkün olmaktadır. Bu çalışmaya kaynak oluşturan tahrir defterleri, aynı zamanda Maraş'ın Dulkadir Beyliği elinden Osmanlı hakimiyetine girdiği 1522 tarihinden başlayarak, 1526, 1530, 1561 ve 1563 tarihlerine ait olup yaklaşık elli yıllık bir dönem için almaktadır¹. Maraş şehrinde bulunan

1 Bu defterlerin tarihleri, buldukları arşivleri ve nitelikleri şu şekildedir: 1526 tahriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri 402; 1530 tahriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri 998; 1561 tahriri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri 331; 1563 tahriri, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tahrir Defteri 101. 1530 ve 1563 yıllarını ihtiva eden tahrir defterleri, ayrıca yayınlanmıştır, bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1999). 998 Numaralı

vakıf eserlerin vakıfları ve bu vakıfların gelirleri de ayrıca tahrir defterlerinde kayıtlıdır. Şehrin fizikî yapısını önemli ölçüde belirleyen cami, mescid, medrese, han, çeşme gibi yapıların vakfiyeleri¹ ile birlikte tahrir defterleri ve başta Evliya Çelebi olmak üzere Polonyalı Simeon gibi seyahatnameler değerlendirildiğinde Maraş şehri ve kalesinin tarihi gelişimi ve sosyo-ekonomik hayatını yansıtan bilgilere ulaşılabilmektedir.

Maraş şehri, 1526 tarihinden başlayarak 1563 tarihine kadar Dulkadir Eyaleti içinde sancak merkezi olarak yer almıştır. 1515 Turnadağ Savaşı ile Osmanlılar'a yenilen Dulkadirîliler, 1522'de Şehsuvaroğlu Ali Bey'in öldürülmesiyle iki yüzyıla yakın Maraş ve çevresinde hüküm süren bir beylik olmuştur. 1531 yılında Trablus Sancak Bey'i Süleyman Bey'in Dulkadir vilayetine müstakil beylerbeyi olarak atanmasıyla Dulkadir eyaleti kurulmuştur. 1531 yılında kurulan Dulkadir eyaleti, artık bu tarihten itibaren Osmanlı idari teşkilatında yerini almış, bu dönemden sonraki kayıtlarda Dulkadir eyaletinin adı geçmeye başlamıştır².

Maraş merkez olmak üzere Dulkadir eyaleti oluşturulmasından sonra, Maraş sürekli gelişme yönünde istikrar kazanmıştır. Kalenin onarılması ve güvenli bölge haline getirilmesi dolayısıyla çevrede yeni mahallelerin oluşum ve iskân süreci başlamıştır. Dulkadir Beyliği döneminin şehir fiziki yapısı fazla bilinmemekle birlikte Osmanlı döneminde yeni kurulan eyaletin merkezi olması dolayısıyla yoğun bir imar faaliyetinin başladığı, kalenin onarıldığı, bir mescid inşa edildiği, Dulkadirî dönemi Ulu Camii ile kale arasında kalan bölgeden

Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ve Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri 937/1530, II, "Dizin ve Tıpkıbasım", Ankara; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, (1988). Maraş Tahrir Defteri 1563, I-II, Ankara.

1 Maraş şehri vakıfları, vakfiyeler kaynak kullanılarak çalışılmıştır bkz. Rahmi Tekin, (1996). **Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş Vakıfları**, Şanlıurfa.

2 Maraş Sancağı, eyalet içinde kaza merkezi hüviyetinde olarak yer almıştır bkz. İsmail Altınöz, (2000). "Dulkadir Eyâletinin Kuruluşu", **Kurtuluş** (12), 50; Maraş sancağı, 1526 tahririnde Dulkadir Eyâleti içinde görülmekle birlikte, 1530 tahririndeki sancak listelerinde Karaman Vilâyetine bağlı olarak görülmektedir, bkz. **Tahrir Defteri 998**: 418. Zaten daha önceki dönemde de Maraş ve Elbistan, önce Eyâlet-i Rûmiye-i Suğra'ya, sonrasında da Eyâlet-i Karaman'a dahil edilmişse de 1530 tarihinden itibaren Eyâlet-i Dulkadir içinde yer almıştır, bkz. ve krş. Tuğfan Gündüz, (2001). "Kahramanmaraş", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (24), 194; İbrahim Solak, (2004).

XVI. Asırda Maraş Kazâsı 1526-1563, Ankara, 31-34; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, (1988), **Maraş Tahrir Defteri 1563, I**, Ankara, XXX-XXXI; *Eyalet-i Zulkadirîyye ya da Eyalet-i Maraş adı altında, Maraş merkez olmak üzere Malatya, Ayıntab, Kars-ı Zulkadirîyye yani Kadırlı ile Samsat sancak ve livaları bu yeni eyalete bağlanmıştır*, bkz. Adnan Gürbüz, (2001). **XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme**, İstanbul, 34-35.

II. Salon VI. Oturum

başlayarak kale ve çevresinde yeni mahallelerin oluşturulduğu ve bu yönde fiziki yapının değişime uğradığı anlaşılmaktadır¹.

Maraş şehri fiziki yapısının en temel öğelerinden biri olan kale, şehrin merkezindeki yığma tepenin üstündedir. Günümüze değin birçok onarım geçiren kalenin milattan önce 1. yüzyılda yapılmış olduğu düşünülmeyle birlikte kale ve çevresindeki yerleşme izlerinin milattan önce 11. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Kaledeki onarım ve tahkimlerde, 7. yüzyıldan itibaren İslam devletlerinin, 11. yüzyıldan itibaren de Selçuklu ve Dulkadirli Türkmen Beyliği'nin izleri görülmektedir. 1516 tarihinden sonra Maraş'ın Osmanlı hakimiyetine girmesiyle kalede büyük onarımlar ve tahkimatlar yapılmış, yeni yerleşim yerleri oluşturulmuştur. (Sevgen, 1959: 257-258). Yapılan onarımın kitabesi güney tarafı ana giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır (Gündoğdu, 2001: 198).

Kale, 150x75 metre boyutlarında dikdörtgen planlı olup, batı ve kuzeyden 50 metre, güneyden 100 metre yükseklikte inşa edilmiştir. Duvarların bir kısmı, üç burç ve giriş kapısı yakın zamanda onarılmıştır. Kare planlı burcun dış duvarları kesme, iç duvarları ise moloz taştan yapılmıştır. Burcun güney yüzünde sivri kemerli, çift kanatlı kapısı yer almaktadır. Burcun doğu yüzünde ise mazgal delikleri bulunmaktadır. İçten haç planlı burç, haçın uzun kolu üstündeki başka bir kapıyla kaleye açılmaktadır (Sevgen, 1959: 257-258; Gündoğdu, 1986: 75).

Dönemin tahrir defterlerinde kale ile ilgili kayda rastlanmamasına rağmen, 17. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi Maraş kalesinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir: Kalesi halen bayır üzerinde kare biçiminde olup çok sağlamdır. Çevresi 600 adımdır. Toprak bir tepe olduğundan hendeği yoktur ve dört bir yanı kuledir. Güneye bakan üç kat bir kapısı vardır. Bu kapının dışındaki kalelerin iki yanında siyah taştan birbirine bakan dört büyük arslan heykeli vardır ki canlı gibidir. Kapının üzerinde 1504 tarihi görülür. 1613 tarihi ise onarıldığı tarihtir. Kalenin içinde 1 mahalle ve toprak örtülü 100 ev vardır (Evliya Çelebi, 2005: 346-347).

Osmanlı döneminde Maraş'ın nüfusu ile ilgili ilk bilgiye 1526 yılında yapılmış olan tahrir defterinde rastlanmaktadır. 1526 tahririnde Maraş hakkında geniş bilgi verilmektedir. Tahrire göre Maraş'ta 51 mahallede 473 hane, 92 mücerred yani vergi veren bekâr erkek, 305 nefer, 45 vergiden muâf, 2 kethüda, 11 imam, 2 müezzin, 1 muhassıl yani vergi memuru, 165 sipahi ve sipahizâde, 15 sâdât yani seyyidler, 34 nöker yani köle ile birlikte ferraş ve benzeri 719 toplam muaf bulunmaktadır (Tahrir Defteri 402: 745-772). Buna göre 1526 tarihinde Maraş şehrinde 6304 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir².

1 *Dulkadirli döneminde Maraş şehrindeki bazı bireysel yapıların mimarisi ile ilgili bkz. Hamza Gündoğdu, (1986). Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara, 35, 37, 44, 58, 60.*

2 *Osmanlı tahrir defterleri malî amaçlı düzenlendiğinden dolayı, şehir ve kırsal alanda yaşayan nüfusun tamamını değil, vergi mükelleflerini kapsamaktadır. Tahrir defterleri esas alınarak hâne kavramından yola çıkılıp yapılan nüfus hesaplamaları için bkz. Ne-*

Maraş'ın 1563 yılında yapılan ikinci tahririnde, 42 mahalleye düştüğü, ancak 3053 vergi nüfusuna artış kaydettiği görülmektedir (Tahrir Defteri 101: 1-25; Yinanç-Elibüyük, 1988: 11-37). Bu nüfusun 1070'ini sipahi ve sipahizâde oluşturmaktadır. Maraş şehir merkezinde tahmini 15.000 kişilik nüfusun yaşadığı söylenebilir (Yinanç, 1987: 20)¹. Her iki tahrirde de Maraş şehir merkezinin tamamı müslüman olup, gayr-i müslim nüfus bulunmamaktadır².

1526 tahririnden 1563 tahririne Maraş şehri merkezindeki yaklaşık %60'lık artışın sebepleri arasında Dulkadir Beyliği'nden Osmanlı hakimiyetine geçişte yaşanan karışıklıkların 1563 tarihinde ortadan kaldırılması dolayısıyla yaşanan istikrar ortamının bir göstergesi olarak çok sayıda Türkmen kitlesinin şehir dışından şehir merkezine göç ederek yerleştirilmesi gösterilebilir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Maraş'ın 42 mahallesi ve 10000 hane evin olduğunu belirtir. "Dereler, tepeler üzerinde kurulmuş, bağlı bahçeli güzel akarsuları olan bir şehir" tasviri yapmakta; 10000 civarında olan evlerin tümünün toprak ve kireç örtülü kârgir duvarlı binalar olduğunu, şehrin güneyden kuzeye bir dağ üzerinde yaklaşık 7000 adım uzunluğunda bir sahada kurulu bulunduğunu ifade etmektedir (Evliya Çelebi 2005: 346-347).

Maraş şehrinin fiziki yapısının oluşumunda ekonomi temelli gelişmeler Dulkadirîliler zamanında olmuş; ekonomik amaçlı tarihi eserlerin bir çoğu vakıflar vasıtasıyla bu dönemde yapılmıştır (Gündoğdu, 2001: 198). Bu dönemde kale şehir anlayışına dayalı bir yapılaşma ortaya çıkmıştır.

16. yüzyılın başlarında, Maraş'ın sosyal ve ekonomik merkezi kaleden jat Göyünç, (1979). "Hâne Deyimi Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, (32), 331-348.

1 *Faroqhi, 1563 yılı tahrir defterindeki vergi nüfusundan hareketle Maraş şehir nüfusunu 13.420 veya 13.790 olarak hesaplamaktadır, bkz. Suraiya Faroqhi, (1993). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, İstanbul. 377; Gündüz, 3050 neferin yaklaşık 12000 kişilik nüfusa karşılık geldiğini ifade etmektedir, bkz. Tufan Gündüz, (2001). "Kahramanmaraş", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (24), 194; Solak ise, Maraş'ın nefsinin vergi nüfusunu 1895 nefer, 322 mücerred, 1319 sipahi, sipahizade, sâdât, imam, müezzîn, muhassıl, ferraş, malûl, müderris, fakir, müfti, kadı ve benzeri muafların sayısını 1319 olarak hesaplamakta ve şehir merkezinin tahmini nüfusunu 11298 olarak çıkarılmaktadır, bkz. İbrahim Solak, (2004). XVI. Asırda Maraş Kazâsı 1526-1563, Ankara, 47; Yinanç ise yayınladığı 101 nolu tahrir defterinden hareketle yaptığı değerlendirmede tahmini nüfusu 15000 olarak vermektedir, bkz. Refet Yinanç, (1987). "XVI. Yüzyılda Maraş Sancağı'nın Nüfus Yapısı", Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu, Ankara, 20.*

2 *17. Yüzyıla kadar müslüman bir nüfus yapısına sahip olan Maraş'ı 1619 tarihinde ziyaret eden Polonyalı Simeon 20 kadar Ermeni hânenin şehirde yaşadığını belirtmektedir, bkz. Hrant D. Andreasyan, (1964). Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619, 157.*

II. Salon VI. Oturum

başlayarak Ulu Cami'ye uzanan yol ve çevresinde kümelenen yapılar idi. Ulu Cami'nin hemen yanında bezzazistan, çeşitli mamul maddelerin satımını yapan ticari kuruluşlar ve bazı yerleşmeler oluşturulmuştur. Maraş'ın merkezinde bezzazistandan başka, ayakkabıcılar ve köşkerler çarşısından bahsedilmektedir. Bunun yanında zahire ve külâh pazarı, kırışhane, debbağhane, macunhane, meyhane, helvahane, şemhane gibi çeşitli dükkanlar ve bedestenler bulunmaktadır (Yinanç-Elibüyük, 1988: XXXII-XXIII)¹. Maraş bedesteninde 1526 tahririnde 60 olan dükkan sayısı 1563 tahririnde 75 olarak kaydedilmiştir (Tahrir Defteri 402: 779-781; Yinanç-Elibüyük, 1988: 37-40). Evliya Çelebi, Maraş'ın, çeşitli iş kollarında üretim ve satış yapan iki büyük bedesteni ve 1045 küçük büyük dükkanı bulunduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2005: 346-347).

Dulkadirli Beyliği döneminde Maraş şehrinin, vakıf kurumları aracılığıyla gelişimini sürdürdüğü görülmektedir. Sosyal kurumlar olarak cami, medrese, zaviye, imarethane ve tekke gibi kamu hizmeti gören vakıf binaları çevresinde oluşan yerleşme alanlarının fiziki mekanı olarak Maraş kalesinden itibaren ortaya çıkan mahalleler, şehrin sosyal hayatını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Mahalle dışında çeşitli ticari kurumlar olarak bedestenler, dükkanlar ve hanlar gibi vakıf eserler de şehrin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Osmanlı zamanında Maraş şehrinin kaleden itibaren fiziki yapısını belirleyen sosyal hayatın temin edicisi vakıf eserlerin başında 1501 tarihli Ulu Camii gelmektedir. Şemse Hatun tarafından yaptırılan Hatuniye Camii, İklime Hatun tarafından 1547 yılında yaptırılan İklime Hatun Camii; 16. yüzyılın başlarında Taş Medrese Mescidi, İmaret Medresesi, Bağdadiye Medresesi, Taş Medrese, Kadı Medresesi, Şemse Hatun Medresesi şehrin fiziki yapısını belirleyen ve yeni yerleşim alanları ortaya çıkararak Maraş'ın kaleden itibaren gelişimini temin eden önemli vakıf eserleri arasında sayılabilir². Evliya Çelebi de Maraş eserlerinden "39 mihrabı vardır. Ayrıca 11 medrese, 40 mektep, 5 hamam, 6 Han, 70 çeşme, 2 bedesten ve 1045 dükkan bulunur. Paşa Sarayı ve Zülkadiroğlu Sarayı çok güzeldir." şeklinde bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 1999: 102-103).

1 Bu ticari işletmelerden devletin aldığı vergiler dolayısıyla haberdar olmaktadır. Bu vergi miktarlarının iki tahrir dönemi dökümü ve karşılaştırılması için bkz. İbrahim Solak, (2004). **XVI. Asırda Maraş Kazası 1526-1563**, Ankara, 180-190.

2 Refet Yinanç, (2000). "Kahramanmaraş'ta Vakıflar", **Kurtuluş**, (12), 62-64.

Sonuç

15-17. yüzyıllarda Maraş şehri ve kalesi, yolların kavşağında bulunması ve çevresinin pazarı durumunda olması sebebiyle, eyalet merkezi olan bir Osmanlı şehri idi. Şehrin kalesi, ticari ve sosyal hayatın gelişimini etkileyen güvenliğin temin edildiği fiziki mekan olarak dikkat çekmektedir. Şehrin kaleden başlayarak oluşan yerleşim alanları olarak 1526 tahrir defterinde, 51 mahallesi 5.000 civarı nüfusu varken, 1563 tahrir defterinde ise 42 mahallesi ve 16.000 civarı nüfusu bulunmakta idi.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Tahrir Defteri 402; Tahrir Defteri 998; Tahrir Defteri 331.**

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, **Tahrir Defteri 101.**

Altınöz, İsmail, (2000). “Dulkadır Eyâleti’nin Kuruluşu”, **Kurtuluş**, (12), 47-50.

Andreasyan, Hrant D., (1964). **Polonyalı Simeon’un Seyahatnâmesi 1608-1619**, İstanbul.

Demirkent, Işın, (1974). **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, I, İstanbul.

Demirkent, Işın, (1987). **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, II, Ankara.

Dinçol, M. Ali, (1982), “Geç Hititler”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1, İstanbul, 121-138.

Evliya Çelebi, (2005). **Seyahatname**, 9, Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya, (1993). **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, İstanbul.

Gökhan, İlyas, (2005). “XIII. Yüzyılda Maraş”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13, Konya, 191–222.

Gökhan, İlyas, (2008). “Maraş Haçlı Senyörlüğü”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 172, İstanbul, 71-106.

Gökhan, İlyas, (2009). “Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş” **Bellekten**, CLXXIII/266, Ankara, 35-76.

Göyünç, Nejat, (1979). “Hâne Deyimi Hakkında”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 32, İstanbul, 331-348.

Gündoğdu, Hamza, (1986). **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara.

Gündoğdu, Hamza, (2001). “Kahramanmaraş Mimari”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 24, İstanbul, 197-201.

Gündüz, Tufan, (2001). “Kahramanmaraş”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 24, İstanbul, 192-196.

Gürbüz, Adnan, (2001), **XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları Değerlendirme ve Bibliyografik Bir Deneme**, İstanbul.

Gürbüz, Mehmet, (2001). **Kahraman Maraş Merkez İlçe'nin Beşeri ve İktisadî Coğrafyası**, Kahraman Maraş.

Kurt, Yılmaz, (1999). “Kars-ı Maraş Sancağında Nüfus”, **XIII. TTK. Bildiri Defteri**, Ankara.

Özkarıcı, Mehmet, (1999). «Maraş'ta Osmanlı Dönemi Ticaret Yapılarının Türk Mimarisindeki Yeri ve Önemi, **XIII. TTK. Bildiri Defteri**, Ankara.

Sevgen, Nazmi, (1959). **Anadolu Kaleleri I**, Ankara.

Solak, İbrahim, (2004). **XVI. Asırda Maraş Kazâsı 1526-1563**, Ankara.

Tekin, Rahmi, (1996). “1525’de Maraş’ın Mahalleleri ve Nüfusu”, **Uzunoluk**, (8), 67-68.

Yinanç, Mükrimin Halil, (1988). “Elbistan”, **İslam Ansiklopedisi**, 4, İstanbul.

Yinanç, Refet, (1987). «XVI. Yüzyılda Maraş Sancağı'nın Nüfus Yapısı», **Maraş 1. Kurtuluş Sempozyumu**, Ankara, 19-27.

Yinanç, Refet, (2000). “Kahramanmaraş'ta Vakıflar”, **Kurtuluş**, (12), 62-64.

Yinanç, Refet-Elibüyük, Mesut, (1988). **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, I-II, Ankara.

OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ'IN NÜFUSU VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Yrd.Doç.Dr. Mehmet GÜRBÜZ¹

Özet

Anadolu'nun en eski yerleşmelerinden biri olan Maraş, tarihi yolların kavşak noktasında kurulmuş ve çoğu dönemde devlet ve milletler arasında sınır teşkil etmiştir. Aynı zamanda Maraş, tarihi dönemler içerisinde başkent ve sancak merkezliği yapmıştır. Yani, Osmanlı döneminde Maraş, ekonomik ve siyasi bakımdan ihtişamlı dönemler yaşadığı gibi sönük dönemlerde geçirmiştir. Bu durum Maraş nüfusunu sayısal ve demografik olarak etkilemiştir.

Osmanlı döneminde ilk nüfus sayımı 1831 yılında, bugünkü manada modern sayımlar ise ilk defa 1927 yılında yapılmıştır. Bu nedenle Osmanlı dönemi nüfus bilgileri ancak tarihi vesikalar üzerinde yapılan çalışmalarla çıkarılabilmektedir. Maraş'ın 1525 yılı şehir nüfusu 6075 kişi iken, 1912 yılında 25000 kişi, Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı olan 1927 yılında ise 25982 kişi olmuştur.

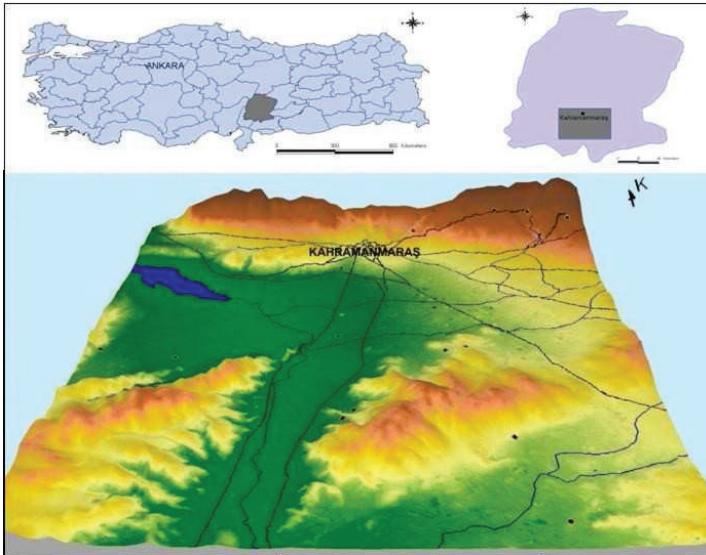
Anahtar kelimeler: Osmanlı Dönemi, Maraş, nüfus, demografi.

¹ *KSÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kahramanmaraş, mgurbuzksu@gmail.com, 0344 2191319*

Giriş

Maraş, Akdeniz Bölgesi'nde, sulak ve verimli Maraş Ovası'nın kuzeyinde, Ahır Dağı'nın güney yamacında kurulmuştur (Şekil 1). Yaşam koşulları açısından son derece uygun iklim ve yerleşme özelliklerine sahip Maraş'ta, yerleşme tarihi prehistorik döneme kadar inmektedir. Maraş, tarihçi Herodot'un aktarmasına göre; Maraj adında Hitit Generali tarafından kurulmuş ve kendi ismine izafeden Maraj adı verilmiştir (Canpolat:7). Bu tarihten günümüze kadar Maraş'ta bir çok uygarlık ve devlet (Asurlular, Gurgum Devleti, Medler, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Emeviler, Klikeya Ermeni Prensiği, Selçuklular, Memlûklular, Dulkadirli Beyliği, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti) hüküm sürmüştür.

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından itibaren çeşitli amaçlar için birtakım arazi sayımları yapmakla beraber, 19. Yüzyıla kadar herhangi bir nüfus sayımı yapmamıştır (Bilgi, 2000). Bu arazi sayımlarından biri 15.,16. ve 17. yüzyılda çeşitli amaçlar için tutulan "Tapu Tahrir Defteri"dir. Tapu tahrir defteri içerdikleri bilgilere göre; Mufassal, İcmal, Evkaf vb. şeklinde ayrılmaktadır (Elibüyük, 1990). Mufassal tahrir defterlerinden vergi nüfusunu, vergiden muaf olanları, ümera ve bir kısım askerleri, kör, topal, müflis, veya misafir vb. bütün erkekleri kapsayan nüfus istatistikleri olarak faydalanılabilir (Gümüş, 2000). 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 20. Yüzyılın başlarına kadar hazırlanan "Osmanlı Vilayet Salnameleri" nüfus bilgileri açısından önemli bir kaynaktır (Toroğlu, 2008). Bu defterlerden başka ilk nüfus sayımı 1831 yılında II. Mahmut tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1884, 1859-1860, 1881-1882 ve 1903 yıllarında sayım yapılmış, 1906-1907 ve 1914 yıllarında ise nüfus istatistikleri hazırlanmıştır (Gürbüz, 2001b). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra 1927 yılında modern nüfus sayımlarına geçilmiştir.

Şekil 1. Çalışma alanının lokasyon haritası

II. Salon VI. Oturum

Osmanlı dönemine ait herhangi bir yerleşmenin nüfusu ve demografik özellikleri ancak tarihi vesikalar üzerinde yapılan inceleme ve analizler sonucunda hesaplanabilmektedir. Bu çalışmada Maraş'ın Osmanlı dönemine ait nüfusunu, tahrir defterlerinden, Devlet salnamelerinden, seyahatnamelerden ve Tezahir'den çıkarılan çeşitli bilgilerden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Materyal ve Metot

Bu çalışmada kullanılan materyaller, tahrir defterlerinden, Devlet salnamelerinden, seyahatnamelerden ve Tezahir'den alınmıştır.

Bu çalışma'da 1525 yılı tahrir defterindeki bilgilerden nüfus hesaplaması yapılırken; neferin hane veya mücerred olduğu belirtilmediği için, neferin 2/3'ü hane, 1/3'ü mücerred kabul edilmiştir (Şahin, 1982). Bu bilgiler ışığında hane tespit edilmiş ve hane 5 katsayısı ile çarpılmıştır. Buradan çıkan sonuca vergi veren bekâr erkekler (mücerred) ve neferin 1/3'ü eklenecek nüfus hesaplanmıştır. Bu konuda çalışan bilim adamlarının çoğunluğu katsayısı 5 olarak almıştır (Barkan, 1953, Elibüyük, 1990). 1563 tarihli Tahrir defterinden nüfus hesaplanırken, nefer, imam ve hatibi müezzin 5 katsayısı ile çarpılıp, bekar olup vergi veren nüfus olan mücerredan ile toplanmıştır.

Yani tahmini nüfus; [(Bennak+Çift+İmam+Hatibi Müezzin) x5]+Mücerred formülü ile hesaplanmıştır.

Maraş'ın Kuruluş ve Gelişimi

Ahır Dağı'nın güney yamacında, sulak ve verimli Maraş Ovası'nın hemen kuzeyinde kurulmuş olan Maraş, yaşam koşulları bakımından son derece uygun fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine sahiptir. Maraş Ovası'nın geniş ve verimli olması, su kaynaklarının yeterliliği ve üç tarafının dağlarla çevrili olması nedeniyle savunmaya elverişliliği, şehrin bu alana kurulmasında etkili olmuştur. Aynı zamanda tarihte güneyden gelen yolların Anadolu ile bağlantısını sağlayan geçiş bölgesinde bulunması Maraş'ın önemini daha da artırmıştır.

Bu olumlu coğrafi koşullar nedeniyle Maraş ve çevresinde yerleşmenin tarihi MÖ 4000-5000 yıllarına kadar inmekle beraber, şehrin kale çevresinde Hititler tarafından (MÖ XIX.-XII. yy) kurulduğu tahmin edilmektedir (Gürbüz, vd, 2004). Maraş, tarihi dönemler içerisinde başkent (Dulkadirli Beyliği dönemi) ve sancak merkezi (Osmanlı dönemi) olarak ekonomik ve siyasî bakımdan ihtişamlı dönemler yaşadığı gibi, sönük dönemler de geçirmiştir. Bu olaylar şehrin mekansal gelişmesinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nden Önceki (1522) Dönem

Osmanlı hakimiyetinin kurulduğu 1522 yılına kadar Maraş'a Hititler, Asurlular, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Selçuklular ve Dulkadirli hakim olmuştur.

Ahır Dağı'ndan inen Ak Dere, Kanlı Dere ve Şeker Dere'nin vadileri arasında kalan yükselti üzerine kale inşa edilerek şehir kurulmuştur. Kale ve çevresinin Pınarbaşı su kaynağından cazibe ile yararlanması ve savunmaya elverişliliği şehrin buraya kurulmasına neden olmuştur (Gürbüz, 2001a: 103). Dulkadirli'den önceki döneme ait şehrin yerleşme özellikleri ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşılamamaktadır. Maraş 1337 yılında Dulkadirli'lerin eline geçmiştir. Şah İsmal'in 1505 yılında Elbistan'ı tahrip etmesi sonucu Dulkadirli'lerin merkezi Alaüddevle tarafından Maraş'a taşınmıştır (Taşdemir, 1995: 2). Beylik merkezi Maraş'a taşındıktan sonra şehirde büyük imar faaliyetleri başlamıştır. Maraş'ta şehrsel fonksiyonlar oluşmuş, ticaret ve Pazar gelişmiş, sadece şehir nüfusuna değil, çevresindeki kırsal yerleşmelere de hizmet veren bir şehir olmuştur (Yinanç, 1989). Bu dönemde Ulu Cami, Nebeviyye Medresesi ve batısında bulunan Taş Medrese'nin buldukları yer şehrin merkezi olmuş, yerleşmeler bu merkez etrafında yer almıştır. 1500 tarihli Alaüddevle Bey vakfiyesindeki verilere göre çizilen Maraş Ulu Cami ve çevresinin krokisinden ve bu eserde verilen bilgilerden, kale ve Ulu Cami'nin bulunduğu Ekmekçi Mahallesi merkez olmak üzere, kuzeyde Fevzipaşa, doğuda Turan ve Divanlı, güneyde Kurtuluş mahallelerinde ve doğuda Duraklı Mahallesi'ndeki Hazinekarlı Cami'nin güneyinde yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Dönemi (1522-1923)

Alaüddevle Beyin 1515 yılında öldürülmesiyle Osmanlı Devleti'nin etkisi altına giren Maraş, 1522 yılında tamamıyla Osmanlı topraklarına katılmıştır. Yavuz Sultan Selim tarafından İran seferi dönüşünde (1515 yılında) beraberinde getirilen Beyazıtlı sülalesi Maraş'a yerleştirilmiştir. Kalenin batı taraflarına yerleştirilen Beyazıtlılar şehrin bu yönde gelişmesine neden olmuştur.

1563 tarihli Tahrir Defteri'ndeki vergi türlerinden Maraş'ın şehir fonksiyonlarını taşıdığı 42 mahalleli bir şehir olduğunu anlıyoruz (Gürbüz, vd, 2004).

Evliyâ Çelebi, seyahatnamesinde Maraş'la ilgili şu bilgileri vermektedir. Maraş, 42 mahalleli, 10000 evli bir şehirdir. Şehrin güneyden kuzeye uzunluğu yedi bin adım (yaklaşık 3,5 km) dir. Kalede 100 ev ve Süleyman Han Cami bulunan bir mahalle vardır (Evliyâ Çelebi, 1985: 140-141-142). Buradaki diğer bilgilerden Maraş'ın bu yıllarda ekonomik ve sosyal yönden ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bilgiler bize şehrin yerleşme bakımından Dulkadirli Beyliği dönemine göre daha da büyüdüğünü ve şehir fonksiyonlarının oluştuğunu gös-

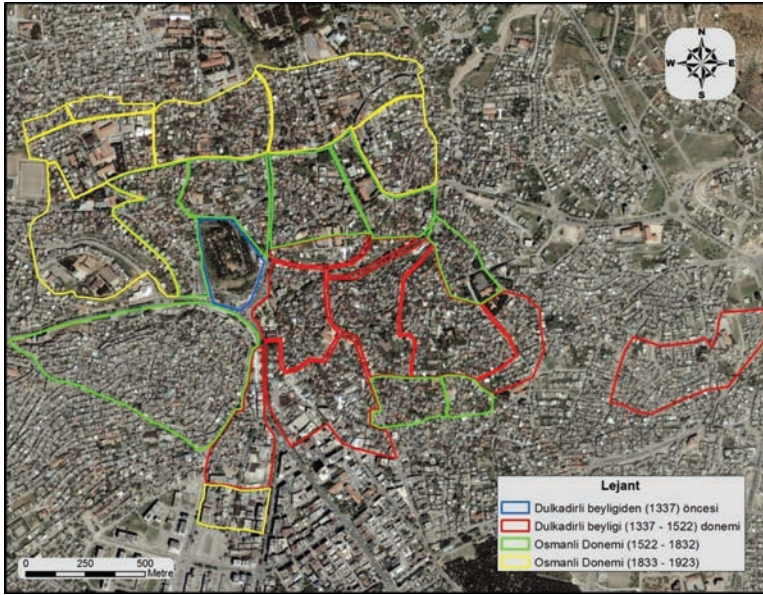
II. Salon VI. Oturum

termektedir.

Maraş XIX. yüzyılın başlarında hareketli bir devre yaşamıştır. Şehir, 1832 yılında cami, mescit, çarşı gibi yerleşmelerin bulunduğu kalenin güneyinin yanı sıra, bugünkü Yusufkar, Şehit Evliya, Yörükselim, Feyzipaşa, Gazipaşa, Kaya-başı, Divanlı, Sakarya ve İsadıvanlı mahallelerine doğru gelişmeye başlamış, böylece şehir kalenin batısı, kuzeyi ve doğusuna doğru büyümüştür (Gürbüz, 2001a: 105).

Maraş'ın 1832 yılında İbrahim Paşa tarafından işgal edilmesi şehrin gelişmesini durdurmuş ve şehrin nüfusu önceki yıllara göre azalmıştır. Osmanlı Devleti'nin resmi yıllığı olan 1871-1872 (H. 1288), 1889-1890 (H.1307) tarihli Halep Vilayet Salnamesinde, Cevdet Paşa'nın Tezâkir ve Şemseddin Sami'nin Kamusul Alâm adlı eserinde Maraş 38 mahalleli bir şehir olarak geçmektedir (Gürbüz, vd, 2004).

Besim Atalay'da 1916 yılında verdiği bilgilerde, Maraş'ın Ahır Dağı'nın eteğinde harap ve perişan halde, 8525 haneli bir kasaba olduğunu ve 3 km uzunluğunda, 2 km eninde, 6 km² sahada yerleştiğini belirtmektedir (Atalay, 1973: 164-169). Bu verilerden ve 1920 yılına ait şehir krokisinden çıkartılan bilgiler ışığında, Maraş şehrinin 1832-1920 yılları arasında batıda Akçakoyunlu, kuzeyde Mağralı, Yörükselim, Gazipaşa, Kayabaşı, güneyde Dumlupınar ve Hayrullah mahallelerine doğru geliştiği tespit edilmiştir (Gürbüz, 2001a: 107).

Şekil 2. Kahramanmaraş şehrinin gelişimi

Osmanlı döneminde (1522-1923) Maraş'ın Nüfusu

Maraş'ın Osmanlı dönemine ait nüfusunu, tahrir defterlerinden, Devlet salnamelerinden, seyahatnamelerden ve Tezakir'den çıkarılan çeşitli bilgilerden yararlanılarak hesaplanmıştır.

1525 yılına ait tahrir defterinde Maraş'ın 51 mahallesi, bu mahallelerden toplam 472 hane¹, 82 vergi veren bekar erkek, 45 vergiden muaf, 2 oymak başkanı (kethuda), 70 nefer², 11 imam, 2 müezzin, 1 vergi memuru (muhasıl), 165 sipahi ve sipahizade, 15 sadat³, 34 nöker⁴ vardır (Gürbüz, 2001b). Bu bilgilerden nüfus hesaplandığında; Maraş'ta 1134 hane yapmaktadır. Bu hane 5 ile çarpıldığında 5670 kişi yapmaktadır. Bu sayıya vergi veren bekar erkekler ve 323 nefer de eklendiğinde 6075 kişi nüfus yapmaktadır (Gürbüz, 2001a:11).

1563 yılı tahrir defterinde Maraş sancak merkezi olup, kent özelliğine sahip bir yerleşme olarak gösterilmiştir (Yinanç ve Elibüyük, 1988:XXXI). Bu defterdeki bilgilerden yararlanılarak Maraş'ın nüfusu hesaplanmış⁵ ve 16117 kişi olarak bulunmuştur.

Yinanç tarafından Maraş'ın 1563 yılı nüfusu 15000 kişi (Yinanç, 1989:20), Faroqhi tarafından 1564-1565 yılı nüfusu 13420 ile 13790 kişi olabileceği belirtilmiştir (Faroqhi, 1993:376).

1563 yılı tahrir defterinde Maraş, 42 mahalleli bir şehir olarak verilmektedir. Aşağıda bu mahalle ve nüfusları verilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Maraş 1671 yılında 42 mahalleli, 10000 ev bulunan bir şehir olarak tarif edilmektedir (Evliya Çelebi, 1985:141). Bu bilgiler içinde şehir nüfusu 50000 civarında olması gerekmektedir. Bu nüfusun abartılı olduğunu düşünüyoruz.

Maraş'ın 1835 yılı nüfusunu 5000-6000 kişi olarak tahmin etmiştir (Texier, 1862-1863:586). Bu rakam doğru ise, Maraş'ın nüfusundaki bu büyük düşüş şehrin 1832 yılında İbrahim Paşa tarafından işgal edilmesine bağlanabilir (Gürbüz, 2001b).

Cem Behar, Maraş'ın 1830-1840 yılları nüfusunu 23000 kişi olarak belirtmiştir (Behar, 1996:33).

1871 (R.1287) Halep Vilayet Salnamesi'ne göre; Maraş'ın nüfusu 25523 kişi, 1886 (R.1302) ve 1891 (R.1307)'e göre; 30361 kişidir.

Behar, Maraş'ın 1912 yılı nüfusunu 25000 kişi olarak belirtmiştir (Behar, 1996:33).

İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında ise Maraş'ın nüfusu 25982 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.

1 . Hane: Vergi vermekle mükellef evli şahıs (Cook, 1972:65).

2 . Nefer: Vergi vermekle mükellef kişi (Cook, 1972:65). Neferin hane veya mücerred olduğu belirtilmemişse neferin 2/3'ü hane, 1/3'ü mücerred kabul edilmektedir (Şahin, 1982).

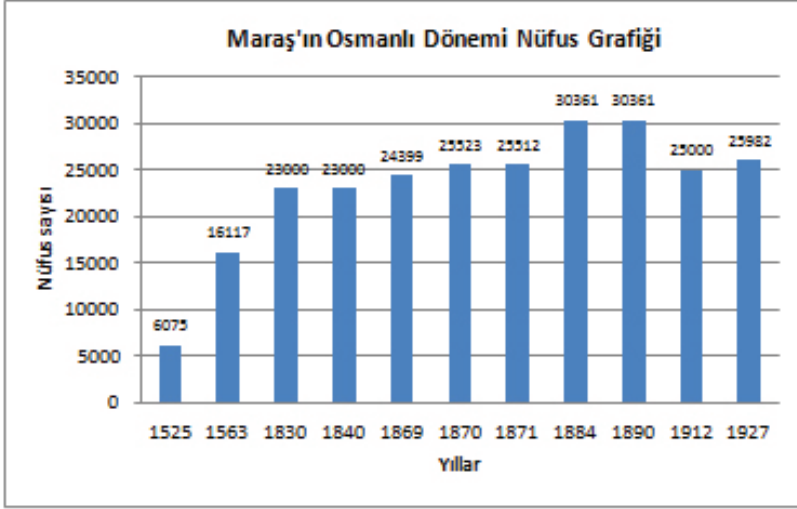
3 . Sadat: Hz. Peygamber soyundan gelen

4 . Nöker: Moğol Hanlarının ve beylerinin muhafızlarına verilen ad. Osmanlı devlet teşkilatında sipahi anlamında kullanılmıştır (Akgündüz, 1993:509)

5 . Nüfus hesaplaması: [(Bennak+Çift+İmam+Hatibi Müezzin]x5)+Mücerred formülü ile hesaplanmıştır.

II. Salon VI. Oturum

Ulaşabildiğimiz belge ve kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre; Maraş'ın nüfusu 1525 yılında 6075 kişi iken 1890 yılında 30361 kişiye kadar çıkmıştır (Şekil 3). Bu yıllar arasında siyasi, ekonomik ve sağlık nedenlerine bağlı olarak zaman zaman değişiklikler gösterdiği tahmin edilmektedir. 1891 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu askeri, siyasi ve sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı Maraş nüfusunun azalmaya başladığı, özellikle bu azalışta Ermeni ayaklanmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3. Osmanlı Döneminde Maraş'ın nüfus grafiği

Osmanlı Döneminde Maraş'ın Nüfusunun Demografik Özellikleri

Osmanlı dönemine ait Maraş'la ilgili demografik özelliklere ulaşmak çoğu zaman mümkün değildir. Özellikle şehir nüfusunun demografik özelliklerini belirlemek tarihi vesikalarda çok detaylı incelemeler gerekmektedir. Kaynaklarda bu konuda genel olarak Vilayet, sancak ve kaza nüfusları ile bilgiler verilmiştir. Bu idari sınırlarda çoğu zaman değiştiği için karşılaştırma çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Biz bu çalışmada elde ettiğimiz vesikalardan ulaşabildiğimiz kadar bilgileri aktaracağız.

1526 yılında tanzim edilen İcmal defterinde, Zülkadriye Vilayeti'nde yaşayanların çoğunluğunun Dulkadirli Türkmenlerinden oluştuğu belirtilmektedir (Şahin, 1994:552). Vilayetteki toplam hane sayısı 69481 (350000 kişi) olup, bunun 48665 hanesi (245000 kişi) konar göçer Dulkadirli Türkmenleri, 18158 hanesi (90790 kişi) yerleşik Müslüman ve 2631 hanesi (13155 kişi) Hristiyanlardan oluşmaktadır (Şahin, 1994:552).

1563 yılı tahrir defterine göre; Maraş merkezde vergi veren gayri Müslim nüfus görülmemektedir. Aynı defterde gayri Müslim vergi veren nüfusun Zeytun

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

(1928 kişi), Yenice kale (271 kişi), Kemer (40 kişi) ve Kuru Pınar (33 kişi) nahiyelerinde olduğu görülmektedir.

1563 yılı tahrir defterinde ise; Maraş sancağında toplam 43115 vergi nüfusu (215575 kişi) olup, bunun 39068'i (195340 kişi) Müslüman, 4047'si (20235 kişi) gayri müslimdir (Yinanç ve Elibüyük, 1988:VIII). Maraş Kazası'nda ise 16246 (61074 kişi) Müslüman, 2272 (8542 kişi) Gayri Müslim vergi nüfusu vardır Gürbüz, 2001a:16).

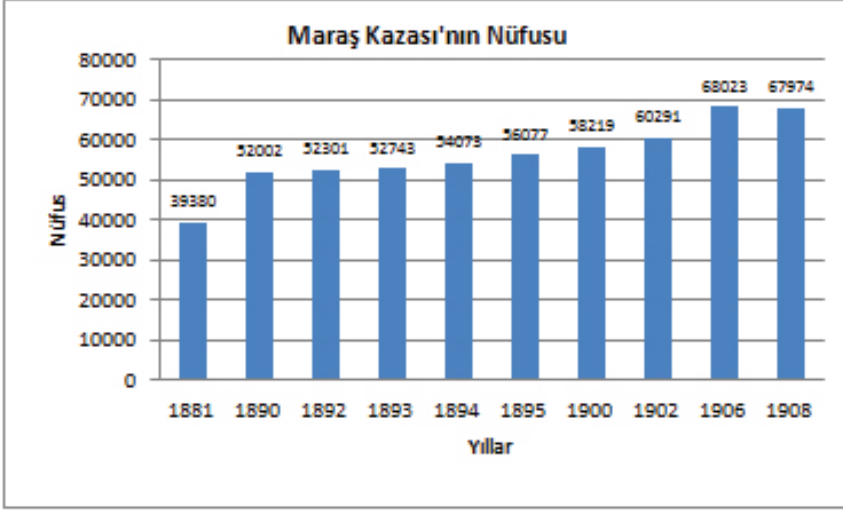
1881 yılında Maraş Merkez kazanın 7876 hane (39380 kişi), bu hanenin 5476'sı (27380 kişi) Müslüman, 2400'ü (12000 kişi) Gayrimüslimdir (Cevdet Paşa, 1986:224).

1916 yılında 32704 kişi olan Maraş Nahiye nüfusunun 22555'i Müslüman, 8476'sı Hristiyandır. Aynı zamanda 31249 kişi nüfusun 14437'si erkek, 16594'ü kadınlardan oluşmaktadır (Atalay, 1973:176). Kadınların çokluğu dikkat çekmektedir.

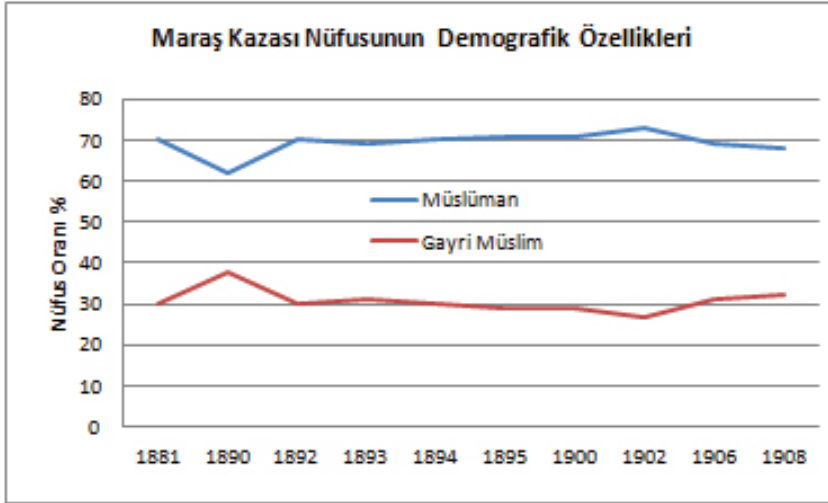
Tablo 2. Maraş Kazası Nüfusunun Dinsel Özellikleri

Yıl	Müslüman		Gayri Müslim		Toplam
	Nüfus	%	Nüfus	%	
1881	27380	70	12000	30	39380
1890	32000	62	19634	38	52002
1892	36794	70	15507	30	52301
1893	36553	69	16190	31	52743
1894	37648	70	16425	30	54073
1895	40030	71	16047	29	56077
1900	41563	71	16656	29	58219
1902	43726	73	16565	27	60291
1906	46636	69	21387	31	68023
1908	46558	68	21416	32	67974

II. Salon VI. Oturum

Şekil 4. Maraş Kazası'nın nüfus grafiği

Tablo 3. Maraş Kazası nüfusunun demografik özellikleri (1890)

Dinler	Tarikatlar	Tarikat nüfusu	Dinler nüfusu
Müslüman	Suriye Arabı	2000	32000
	Osmanlı Türkü	12412	
	Kürt	16104	
	Diğerleri	1484	
Hıristiyan	Yunanlılar	5000	19634
	Suriye Katoliği	5000	
	Ermeni Katoliği	1202	
	Şaldean Katoliği	1000	
	Latin	400	
	Yunan Ortodoks	1110	
	Mezheplere ayrılmamış Şaldeanlar	1116	
	Protestants (Ermeni vs.)	4806	
Yahudi	İsraili	368	368
Toplam		52002	

Kaynak: Cuinet, 1891:237

Tablo 4. Maraş Kazası'nın Dini Özellikleri

	Müslüman	Ermeni Katolik	Ermeni	Protestan	Yahudi	Yabancı	Ecnebi	Rum Ortodoks	Rum Katolik	Latin	Toplam
1892	36794	3105	9335	2875	182		10				52301
1893	36553	3061	9095	2860	193	981					52743
1894	37648	3224	9148	2874	198	981					54073
1895	40030	3403	9507	2939	198						56077
1900	41563	4247	9232	2965	207			5			58214
1902	43726	4135	9270	2922	211		20	5			60284
1906	46636	3580	11211	4051	213	1441			4	887	67132
1908	46558	3567	11180	4057	213	1510			6	884	67085

Kaynak: Gürbüz, 2001:22

Tablo 5. Maraş Kazası nüfusunun cinsiyet yapısı

	Erkek		Kadın		Toplam
	Sayısı	%	Sayısı	%	
1892	28284	56	22402	44	50686

II. Salon VI. Oturum

1893	27929	53	24814	47	52743
1894	28623	53	25450	47	54073
1895	29534	53	26543	47	56077
1900	29874	51	28345	49	58219
1902	30576	51	29715	49	60291
1906	35823	53	32200	47	68023
1908	35740	53	32234	47	67974

Sonuç

Maraş, Ahır Dağı'nın güney yamacında, sulak ve verimli Maraş Ovası'nın hemen kuzeyindeki kale ve çevresinde, Hititler tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Maraş, tarihi dönemler içerisinde başkent (Dulkadirli Beyliği dönemi) ve sancak merkezi (Osmanlı dönemi) olarak ekonomik ve siyasi bakımdan ihtişamlı dönemler yaşadığı gibi, sönük dönemler de geçirmiştir. Bu olaylar şehrin mekansal gelişmesinde etkili olmuştur.

Maraş'ın Osmanlı dönemi nüfus bilgileri, Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde, Devlet salnamelerinde, seyyahların seyahatnamelerinde ve Tezahir'de yer alan verilerden hesaplanmıştır. Maraş'ın 1525 yılı şehir nüfusu 6075 kişi iken, Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı olan 1927 yılında 25982 kişi olmuştur. Şehrin nüfusu 1525 yılından 1891 yılına kadar devamlı artış göstererek 30361 kişiye çıkmıştır. 1900 yıllarının başlarında yöre ve ülkedeki siyasi karışıklıklar nedeniyle nüfus azalmaya başlamış ve 1912 yılında 25000 kişiye düşmüştür. Maraş'taki siyasi değişimlere bağlı olarak nüfusun demografik özellikleri de zaman zaman değişiklikler göstermiştir.

Kaynakça

Atalay, B., (Çeviren Özbaş, M.) 1973, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul.

Barkan, Ö.L., 1953, Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, TM, c.X, s.11, sf.1-26, İstanbul.

Behar, C., 1996, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, c.2, DİE Yay. No.1877, Ankara.

Bilgi, N., 2000, Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında, *Türk Yurdu Dergisi*, c.19-20, s.148-149, sf.117-124, Ankara.

Canpolat, S., *Maraş'ta Etiler*, İş Matbaası.

Cevdet Paşa, (Yayımlayan:Cavid Baysun) 1986, *Tezâkir*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:III, Ankara.

Cuinet, V., (1891), *La Turou D'Asie*, Tome, II, Paris.

Evlîyâ Çelebi (1985) *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*, Tasvir Matbaası, Cilt:9, İstanbul.

Faroqı, S., (Çeviren:Neyiyir Kalaycıoğlu), 1993, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Halep Vilayet Salnamesi, 1286, 1287, 1288, 1302, 1307, 1309, 1310, 1312, 1313, 1318, 1320, 1322, 1324, 1326.

Gümüşcü, O., 2000, Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihi Coğrafya Açısından Önemi, *Türk Yurdu Dergisi*, c.19-20, s.148-149, sf.375-385, Ankara.

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

- Gürbüz, M., 2001a, *Maraş Merkez İlçe'nin Beşerî ve İktisadî Coğrafyası*, Maraş Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları No:2, Maraş.
- Gürbüz, M. (2001b) "Maraş'ın Cumhuriyetten Önceki Nüfusu", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 37, s.183-194, İstanbul.
- Gürbüz, M., Sandal, E.K.ve Karabulut, M. 2004, Kahraman Maraş'ın Kuruluşu, Gelişimi ve Mekansal Analizi, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, DPT ve Pamukkale Üniversitesi, Cilt:1, s.276-285, Denizli.
- Toroğlu, E., 2008, *Salnamelere Göre (1869-1908) Maraş Kazası'nda Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler, Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine* (Ed:M. Özkarcı, İ. Gökhan, S. Kaya), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlük Yayınları. No:132, Kahramanmaraş, s:208-226.
- Sami, Ş., 1316, *Kamusul Alâm*, Mihran Matbaası, Cilt:6, İstanbul.
- Şahin, İ., 1982, XVI. Asırda Halep Türkmenleri, *Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı*, sf.687-712, İstanbul.
- Şahin, İ., 1994, Dulkadir Eyaleti, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.9, sf.552-553, İstanbul.
- Taşdemir, M., 1995, Elbistan, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.11, sf.1-3, İstanbul.
- Texier, Ch., 1862, *Asie Mineure*, T.I-II, Paris.
- Yinanç, R., 1989, *Dulkadir Beyliği*, AKDITYK, Türk Tar. Kur. Yay., VII. Dizi- sa.108, Ankara.
- Yinanç, R., Elibüyük, M., 1988, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ank. Üniv. Osm. Tar. Arş. ve Uyg.Mer. Yay. No:1, Cilt:I-II, Ankara

OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ'IN EMNİYETİ

Dr. Alper TAŞ¹

Özet

Bu çalışmada; Osmanlı döneminde Maraş'ın emniyeti, kamu düzeninin sağlanması için Maraş'ta uygulanan güvenlik politikaları ve Osmanlı yönetimi altında Maraş'ta çıkan isyanlar araştırıldı. Çalışmanın giriş bölümünde; Maraş'ın tarihi ve jeostratejik-coğrafi öneminden kısaca bahsedildikten sonra, Osmanlı'dan önceki güvenlik belirsizliklerine, Anadolu'daki istikrarsızlıklara, Dulkadiroğlu Beyliğinin son zamanlarındaki bazı güvenlik sorunlarına ve iç çatışmalara değinildi.

Makalenin gelişme bölümünde; Osmanlı döneminde bazen eyalet merkezi bazen de sancak merkezi olarak önemini koruyan Maraş'ın emniyetinin sağlanmasında karşılaşılan temel sorunlar ve bu sorunlara karşı uygulanan çözümlerden bahsedildi. Bu kapsamda; mahalli-yerel güç faktörleri arasındaki liderlik mücadeleleri ve bu mücadeleler sonucunda meydana gelen güvenlik ikilemelerine değinildi. Ayrıca yerel liderlik çatışmalarının yanı sıra Osmanlı döneminde Maraş'ta çıkan isyanlar araştırıldı. Bu isyanların nedenleri, isyanların nasıl bastırıldığı ve bu isyanların yol açtığı sorunlar tartışıldı. Söz konusu isyanlar anlatılırken, kimlerin isyanları çıkardığı ve isyanlara hangi toplum kesimlerinin katıldığı ayrıntılarıyla incelendi.

Makalenin sonuç bölümünde; Maraş'ta Osmanlıya karşı yapılan isyanların ve yerel liderlik çatışmalarının yol açtığı güvenlik sorunları nedeniyle Maraş'ta istikrarsızlığın arttığı ve güvenliğin azaldığı çıkarımında bulunuldu. İstikrarsızlıklar ve çatışma ortamı nedeniyle Osmanlı'nın son dönemlerine doğru Maraş'ın sosyal ve ekonomik öneminin azaldığı sonucuyla çalışma bitirildi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Maraş, Emniyet, Güvenlik, Maraş İsyanları...

*1 Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi A.B.D., Necatibey Caddesi, Anıttepe / ANKARA
Tel.: 0 542 742 06 94, E-Posta: alptas2008@gmail.com*

Abstract

In this study; safety of the Maraş during the Ottoman period, the applied security policies which were ensured to the public order and the rebellions which emerged against the Ottoman government in the Maraş, were investigated. In the introductory chapter of the study; after talking about Maraş's geostrategical-geographical and historical importance briefly, the security uncertainties that came before the Ottoman, the unstabilities in the Anatolia, some security problems which come the last times of the Dulkadiroglu Beyliği and internal conflicts were mentioned.

In the development chapter of the article; were talked about the main problems which encountered the provision of the Maraş's safety and from the applied solutions against these problems, from time to time as the central of the state or the sanjak in the Ottoman period the Maraş was able to maintain its importance. By this framework which led to leadership struggles between local power factors and the security dilemmas which emerged after the end of that conflicts were mentioned. Furthermore, local leadership struggles and the rebellions in the Maraş during the Ottoman period were also investigated. The reasons for these rebellions, how were they suppressed, and the results of these suppressions were highlighted. Who started the rebellions mentioned above, which community sections joined the rebellions were investigated in details.

In the final chapter of the article; because of security problems between local leadership struggles and the rebellions made against Ottoman in Maraş, it was found out not only increasing instability but also, falling the security in the Maraş. The study was concluded with the conception that, because of the unstabilities and atmosphere of the conflict lowered the social-economical importance of the Maraş toward the last periods of the Ottoman.

Key Words: The Ottoman Empire, Maraş, Safety, Security, Maraş Rebellions...

Giriş

Yerleşim alanlarını anlatan, onları bir iki sözcük veya cümleyle özetleyen ifade biçimleri vardır. Mesela Urfa için “peygamberler şehri”, Konya için “Mevlana şehri ve evliyalar ocağı” denir. Örnekler daha da çoğaltılabilir. Burada amaç o şehrin ve yerleşim alanının tarihine en kalıcı damgayı vurmuş ve toplumun bilincine kazınmış olan kişi, nesne veya düşüncenin altını çizmek ve oraya bir değer yüklemektir. Konumuz gereği incelemekte olduğumuz Maraş için ise; “kurtuluş mücadelesinde Sütçü İmam, büyük şair N.F. Kısakürek ve Ashâb-ı Kehf” ilk akla gelenlerdir. Popüler kültürün beslediği veriler açısından ilk akla gelenler ise; dondurma, Maraş biberi ve Maraş otudur. Ancak bunlar bize asla tek başlarına Maraş’ı yansıtmazlar ve Maraş’ı özetlemezler. Bize göre Maraş, ancak şu kelimelerle özetlenebilir. Maraş, masmavi gökyüzü altında çatışma ve mücadelelerle her yeni bir güne başlayan, Anadolu’nun kan ve güllerle dolan muhkem bir toprağıdır. Kan ve gül; yani savaş ve barış. *Maraş; savaş ve barışın ülkesidir...*

Anadolu’nun karnında tarih kokan verimli toprakları çevreleyen Maraş ve bölgesi tarih boyunca pek çok medeniyetin ve topluluğun yaşadığı bir hayat alanı olmuştur. Bu hayat alanına sahip olmak ve diğer kavimlere vermemek adına kanlı savaşlar ve mücadeleler yapılmıştır. Doğu’yu Batı’ya, Kuzey’i Güney’e bağlayan bir ticari geçiş merkezi olan Maraş (Darkot, 1993: 310), bu merkezi köprü olma özelliği nedeniyle tarih boyunca nice göçlere de tanıklık etmiştir. Bir yandan Asya’dan devam eden karasal uzantının Akdeniz’e varmadan hemen öncesinde yer alması; diğer taraftan Arap yarım adasının Anadolu’nun içlerine ulaşmasında önemli bir yer tutması, ticaret yollarının üzerinde olması (Günay, 2007: 31-32) ve sahip olduğu sulu, verimli topraklarıyla ve diğer doğal zenginlikleriyle Maraş, vazgeçilemez stratejik bir öneme haizdir. Güvenlik boyutlarıyla ve askerî açıdan düşünüldüğünde ise; çevresindeki diğer bölgelere de hâkimiyet sağlayabilecek bir konumda olan Maraş yükseltisinin jeostratejik önemi büyüktür. Öyle ki Maraş’a sahip olan; Anadolu’nun güneyine ve doğusuna da hâkim olur.

Maraş hem Osmanlı’dan önceki dönemlerde hem de Osmanlı döneminde pek çok güvenlik buhranları yaşamış, iç çatışmalar ve kargaşa içinde kalmış, emniyetin hep arzu edildiği ve fakat bir türlü tesis edilemediği bir toprak parçası olmuştur. İşte bu çalışma bu temel sorun, yani Maraş’ın emniyeti sorunu, üzerine inşa edilmiştir. Emniyet sorununun Osmanlı döneminde nasıl bir hal aldığına aşağıda tartışacağız. Şimdi çalışmanın ayrıntılarına geçebiliriz.

1. Maraş’ın Osmanlı Dönemindeki Güvenlik ve Emniyeti

Emniyet, güvenlik ve asayiş kavramları güvenlik çalışmaları sırasında genelde birbirleriyle karıştırılan sözcüklerdir. Fındıklı’ya göre (2009-2010) “emniyet” sözcüğünün anlam olarak Türkçe dışında başka bir dilde tam karşılığı bulunmamaktadır. Emniyet; inanmak, itimat etmek, emin olmak, huzur ve güven-güvenlik içinde olmak, tehdit ve tehlikeden uzakta olmak anlamlarına gelir. Asayiş ve güvenlik sağlandıktan sonra ancak emniyet de sağlanabilir. Bu çalışmamızda; Maraş’ın Osmanlı dönemindeki “emniyetini” sorgulamamız ve

“emniyet” sözcüğünü kullanmamız işte bu kavramsal derinliğe dayanmaktadır.

Maraş; Osmanlı yönetimi altına girdikten sonra bir eyalet merkezi olarak, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına doğru da başka bir eyalete bağlı sancak olarak Osmanlı kamu düzeninde yerini almıştır. Kamu yönetiminde, insanların veya kurumların derecelerini yükselttiğinizde motivasyonlarındaki artış nedeniyle onlardan çok daha fazla verim alabilirsiniz (Taş, 2010: 32-33). Kişi ve kurumlarda olduğu gibi bir yerleşim alanının Osmanlı kamu yönetimi tarafından eyalet haline getirilmesi Maraş'ın her açıdan Osmanlıya olan katkısını artırmıştır. Ancak gerileme ve çöküş dönemi içerisinde Maraş'ın bir sancağa dönüştüğünü de görüyoruz. Sancak merkezi olarak, “paşa sancağı” ve dolayısıyla Osmanlı bürokrasisinde en üst mertebelerde bulunan paşaların eyaleti yönetmek üzere kullandığı bir komuta üssü olarak bölgeye hizmet etmiştir. Osmanlı yönetimi altında bölgesinde uzun yıllar bir idari merkez görevi gören Maraş; Dulkadir Eyaleti, Zülkadir Eyaleti veya kendi ismiyle Maraş Eyaleti olarak çağrılmıştır. Eyalet sözcüğünün yanı sıra vilayet, beylerbeyliği, mutasarrıflık, sancak ve kaza gibi tamlamalar da Maraş'taki idari düzeni tanımlamak için kullanılmıştır.

Osmanlı yönetimi altındayken pek çok isyan ve karışıklığın merkez üssü konumunda olan Maraş ve bölgesi, uzun yıllar Osmanlı güvenlik bürokrasisini uğraştırmıştır. Ancak, Osmanlı döneminde Maraş'ın emniyetini incelemeye önce konumuza giriş yapmak ve bir alt yapı oluşturmak amacıyla Osmanlı döneminden önceki süreçte de Maraş'ın emniyet durumuna kısaca bir değinmekte fayda vardır diye düşünüyoruz.

1.1. Osmanlı'dan Önceki Dönemde Maraş'ın Emniyeti ve Güvenlik Sorunları

Binlerce yıllık tarihe sahip Maraş ve bölgesi üzerinde çeşitli kavimler devletler kurmuş, çeşitli medeniyetlere tanık olunmuştur (Günay, 2007: 31-32). Anadolu ve Maraş, Türk akınları başlamadan önce yıllarca Bizans-Arap ve Bizans-İran çatışmalarına tanıklık etmiştir. Bu savaş ve kargaşa ortamına XI. Yüzyılda giren Türkler, Maraş ve çevresindeki kırsal alanda hızla yerleşmeye-yurt tutmaya çalışmışlardır (Akdağ, 1977: 9-10). Bu nedenle Maraş ve bölgesi Osmanlı'dan önce de Türki devletler tarafından idare edilmiştir. Bizans, Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler, Selçuklu, Danişmentler, Timur, Memlûkler, Dulkadiroğulları ve adını buraya yazmadığımız pek çok yönetimin altında Maraş, zaman zaman istikrarlı dönemler yaşasa da güvenlik ve emniyetin daima arandığı bir coğrafya olmuştur. Bu güvenlik ve emniyet arayışında şehrin önemli bir ticari ve askerî geçiş alanında bulunması ve bölge çevresinde bulunan ülke ve yerel güçlerin çıkar çatışmaları etkili olmuştur. Bu ticaret merkezinin elde tutulabilmesi ve Maraş'ın güvenliği için XII. Yüzyılda Selçuklular, bir uç beyliği teşkilatı ve askerî garnizon kurmuşlardır (Gökhan, 2005: 345).

Osmanlı döneminden önce Maraş, tarih boyunca bir dizi işgal ve talan yaşamıştır. Onuncu yüzyıla kadar Anadolu'nun büyük bölümüne egemen olan Bizans İmparatorluğuyla Müslüman Arap devletlerin savaştığı bir alan olan Maraş; savaş ve çatışma ortamının getirdiği tüm yıkıntılara rağmen yeniden

II. Salon VI. Oturum

ayağa kalkabilmeyi başarabilmiş ender yerleşim birimlerimizden biridir (Darkot, 1972: 311).

Bir dönem Kilikya merkezli Ermeni Prensiği'nin de hüküm sürdüğü Maraş ve çevresi, Mısır'da kurulmuş ve yöneticileri Türk olan Memlûkler tarafından 1296'lı yıllara doğru ele geçirilmiştir (Gökhan, 2005: 351). Maraş ve çevresinde yoğun olarak bulunan Dulkadir Türkmenleri Memlûk hükümdarına tabi olmak kaydıyla Zeynettin Karaca Bey önderliğinde 1337'de Dulkadiroğulları Beyliğini kurmuşlardır (Yinanç, 1989: 10). Kurulur kurulmaz Memlûklerden ayrılma mücadelesine giren Dulkadiroğulları sülalesi ve beyleri, 1515'e kadar uzun bir dönem Maraş ve çevresini yönetmişlerdir (Baş, 2005: 565). Dulkadiroğulları döneminde beylikler arası mücadelelere de tanıklık eden Maraş, Osmanlı İmparatorluğu içindeki taht mücadelesi sırasında Şehzade Çelebi Mehmet'in safında yer alarak diğer taht adaylarının düşmanlığını kazanmıştır.

Zaman zaman Osmanlı padişahlarına ve yöneticilerine kız vererek ve evlilikler yaparak iyi ilişkiler kurmaya çalışan Dulkadiroğulları; Osmanlı'nın İran'a dönük olarak yaptığı 1514 Çaldıran seferi sırasında Memlûklerin de kıskırtmasıyla Osmanlıyı gücendirmişlerdir (Yurt ansiklopedisi, 1982-1983: 5661). Bunun üzerine Maraş; Osmanlı'nın 1516 tarihli Mercidabık seferi öncesinde, 1515'de yapılan Turnadağ Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Dulkadiroğulları dönemi, Maraş'ta bu tarihten (1515) itibaren neredeyse sona ermiştir.

Osmanlı yönetimine boyun eğmek ve Osmanlı'nın bir parçası olmak şartıyla Maraş ve bölgesi Dulkadir Beylerinden Şehsuvaroğlu Ali Bey'e teslim edilmiştir. Ancak bu esnek bir anlayışla sağlanmıştır. Zira Dulkadir Türkmenlerinin tepkilerinden çekinen Osmanlı, kendi idari düzenini tam anlamıyla uygulamamıştır. Osmanlı yönetimi altında olmasına rağmen ve Osmanlı'nın tüm uyarılarını dikkate almayarak Dulkadir Beyliğinin komşu devlet ve beyliklerle olan kötü ilişkilerini devam ettirmesi sonucunda; Şehsuvaroğlu Ali Bey'in 1522'de öldürülmesiyle birlikte Maraş'ın tüm yönetimi Osmanlı'ya geçmiştir (Solak, 2004: 27).

Osmanlı yönetimi; Doğubeyazıt ve çevresinde güçlü bir sülale olan Bayezidoğullarını Maraş'a yerleştirmiştir (Bedirhan, 2005: 390). Böylece Osmanlı idari düzeni de hiç esnetilmeden Maraş ve çevresine uygulanmaya başlanmıştır. Maraş, önceleri Osmanlı tarafından Karaman ve Rum (Sivas) Eyaletine bağlı yönetimler altında değerlendirilmiştir (Gündüz, 2001: 195). Sonrasında müstakil bir eyalet de olan Maraş, çevresindeki sancakların yönetim merkezi olmuştur (Akgündüz, 2005: 473). Bu sancaklar ise; Paşa Sancağı (Maraş), Malatya Sancağı, Ayntab (Antep) Sancağı ve Kars-i Maraş (Kadirli) Sancaklarıydı (Kılıç, 1999: 93-94).

Maraş'ın emniyetinin azalması ve eski önemini kaybetmesi sonrasında eyalet merkezi konumunu yitirmiştir. Tazminatın ilanından sonra Maraş artık bir Osmanlı eyaleti olmayıp sancak merkezi olarak devam etmiştir. Maraş, 1850'lerde sancak olarak Adana'ya bağlanmış, bundan 16-17 yıl sonra ise Haleb'in sancağı olmuştur (Doğan, 1999: XIV). Sonrasında ise bağımsız bir

sancak olarak Osmanlı idari düzeninde yerini almıştır.

Yağma ve talan, eşkıyalık olayları, çete ve eşkıyaların zulümleri Maraş ve çevresinde hep bir tehdit unsuru olarak bulunmuştur. Emniyet ve güvenliğin sağlanması için bölge halkının kendi çabaları da yeterli olamamıştır. Beylikler arasındaki çatışmalar arasında kalan Maraş bölgesi, Selçuklu döneminde görece bir istikrara kavuşsa da Anadolu'ya yapılan Timur akımlarının imhayı hedefleyen taktik ve stratejileri sayesinde Maraş'ta taş üzerinde taş kalmamıştır. Süre giden savaşlar sırasında ise eşkıya ve çeteler türemiş, idari düzendeki boşluklar bu eşkıya ve çetelerin ekmeğine yağ sürmüştür. Maraş bölgesinde yaşayan halkın mal ve can güvenliği olmadığı için Maraş'ın sosyoekonomik gelişmesi zaman zaman duraksamış ve hatta gerileme emareleri görülmüştür.

Anadolu'ya yapılan ilk akınlarla birlikte Maraş içinde Türk etkisi görülmeye başlasa da; Selçuklular döneminde Maraş, Müslüman Türkmenlerin yurt tuttuğu bir bölge olmuştur. Konar-göçer Türkmenlerin çoğunlukta olduğu Maraş ve bölgesinde Ermeniler, Rumlar ve az sayıda da olsa Yahudiler ve diğer gayr-i müslümler bulunmaktaydı. Timur'un Anadolu'ya başlattığı seferler sonucu oluşan beyliklerden biri olan, Elbistan ve çevresinde kurulan Dulkadiroğulları ve sülalesi Maraş'a uzun bir dönem egemen olmuşlar, dirlik ve emniyeti sağlamışlardır. Ancak Dulkadiroğulları yöneticilerinin Osmanlıyla ilişkileri zaman zaman aksamış ve sorunlar çıkmıştır. Dulkadiroğulları beyleri diğer devlet ve beyliklerle de çatışma içine girmiştir. Dulkadiroğulları Memlûklerle uzun çatışmalar içine girmiş, zaman zaman da Memlûkler'e karşı Osmanlı'nın desteğini almıştır.

Kısacası Osmanlıdan önceki dönemde beylikler arası kapışma alanı olan Maraş, Memlûklere karşı oldukça yoğun bir mücadele vermiştir. Memlûkler; Maraş'ın emniyetini tehdit eden en önemli unsur olmuştur. Memlûk saldırıları karşısında ustalaşan Maraş beyleri, Osmanlıya politik açıdan dayanmayı da öğrenmişlerdir. Osmanlıdan önceki dönem Maraş ve çevresi için oldukça kargaşa ve çatışmalarla doludur diyebiliriz. Buna rağmen o tarihte Maraş'ta yaşayan ahaliden birinin algısal güvenliği (hissettiği güvenlik algısı) açısından düşünüldüğünde; Maraş'a olan Türkmen göçlerinin de artarak devam ettiği de göz önünde tutulduğunda, emniyetin halk arasında hâsıl olduğu-hissedildiği anlaşılmaktadır. Halbuki bu gerçek bir güvenlik algısı değildir. Zira Maraş beyleri ve kuvvetleri yeterince güçlü olmadıkları gibi, tarihi kaynaklardan okuduğumuza göre Maraş da daima tehdit altındadır. Nitekim Maraş tarih boyunca bir çatışma alanı olduğu için mimari anlamda Osmanlı öncesi ve hatta sonrası tarihi kalıntılara pek sahip olamamıştır. Bu da Maraş'ın emniyetini sağlamanın ne kadar güç olduğunun bir işaretidir diye düşünüyoruz.

1.2. Osmanlı Döneminde Maraş'ın Emniyeti ve Güvenlik Sorunları

Osmanlı idaresi altında her ne kadar Maraş'ın güvenlik imkânları artsa da, güvenliği tehdit edecek pek çok unsur henüz bertaraf edilmemiştir. Osmanlıya katılması aşamasında Dulkadiroğulları'nın yerine Maraş ve çevresine Osmanlı tarafından iskân edilen Bayazıdoğullarının varlığı husumetlere zemin

II. Salon VI. Oturum

hazırlamıştır (Yurtsever, 1983: 116). Dulkadiroğlu ile Bayazıdoğlu arasındaki rekabet Maraş halkını neredeyse ikiye bölmüş, her iki aile arasındaki çekişme Maraş'ın emniyetini zor durumda bırakmıştır. Hatta zaman zaman bu bölünmenin Maraş'ta yaşayan Ermeniler arasında bile görüldüğü vakidir. Dulkadiroğulları ailesiyle Bayazıdoğulları ailesi uzun yıllar Maraş'ı paylaşmaya çalışmışlar, aralarındaki çatışma ve rekabet II. Mahmut dönemine kadar devam etmiştir (Bayazıt, 1998: 15).

Osmanlı dönemi Maraş'ında, daha yeni imparatorluğa dâhil edilmesine rağmen çeşitli ayaklanmalar baş göstermiştir. Söklenoğlu Musa, Atmaca, Dulkadirli Zunnunoğlu ve Kalender Çelebi isyanları belli başlılar arasında yer alır. Bu isyan ve kalkışmaların hemen hemen hepsi Osmanlı güçlerince bastırılmasına rağmen, Osmanlıyı epeyce yormuştur (Solak, 2004: 28-31). Ayrıca, bu isyanlar Maraş ve çevresinin emniyetine zarar verdiği gibi adî suçların bölgede artmasına da neden olmuştur.

Kanuni döneminde Osmanlıya karşı Maraş'ın da içinde bulunduğu orta ve iç Anadolu bölgelerinden Celâli isyanları olmuştur. XVI. Yüzyılın sonları ile XVII. Yüzyılın başları arasında ortaya çıkan Celâli isyanları nedeniyle Maraş bölgesinde çatışma ve istikrarsızlıklar hüküm sürmüştür. Öyle ki, Celâli isyanlarından birisi olan ve 1599'da Maraş bölgesinde çıkan Karayazıcı İsyanı olarak adlandırılan isyanda, Maraş'ın idaresi isyancıların eline geçmiştir. Kısa süreliğine de olsa Maraş'ın isyancıların eline geçmiş olması Maraş'ta sadece emniyetin yok olmasına değil; aynı zamanda Maraş'ın harap edilmesine de neden olmuştur. İsyancılar Maraş'ta daha fazla tutunamayacaklarını anlayınca arkalarında yıkıntılar ve zalimlikler bırakarak Urfa'ya doğru kaçmışlardır. Bu isyan, Sokulluzade Hasan Paşa tarafından bastırılmıştır. İsyan sırasında 30 bini aşkın isyancının Osmanlı devlet idaresine karşı ayaklandıkları anlaşılmaktadır.

Celâli isyanları sırasında Maraş bölgesinde emniyetin olmaması nedeniyle halk yerleşim yerlerini ve köylerini boşaltmış, bölgede yağma ve adam öldürme suçları başta olmak üzere adî mahiyetteki suçlar hızla yükselişe geçerken, can ve mal kayıpları da artmıştır.

Celâli, Karayazıcı, Kalender Şah Çelebi gibi isyanlar genelde mezhepsel farklılıklara, aşiret rekabetlerine dayandığı için konargöçer Bektaşî Türkmenlerin yoğun olarak katıldıkları isyanlardır. Maraş dâhil Kızılırmak yayı ve doğu çevresinden mezhepsel nedenlerle Osmanlıya karşı pek çok isyan olmuştur. Ayrıca İran kaynaklı ajanların Osmanlı karşıtı ve Şia yanlısı propagandaları Osmanlı döneminde Maraş'ta çıkan pek çok isyanda (özellikle halk isyanlarında) etkili olmuştur. Bunların yanı sıra adî suçlular, eşkıyalık faaliyeti içinde olanlar, asker firarileri, hükümlüler, bireysel çıkar peşinde koşanlar ve Osmanlı yönetiminden hoşnutsuz olan grup ve bireyler bu isyanlara katılmışlardır.

Söz konusu isyanların günümüzle olan benzerliği ise devletin gücünün arttığı dönemlerde (Yavuz, Kanuni Dönemleri) başlamalarıdır. Günümüzde de Türkiye ne zaman belini doğrultsa eşkıyalık faaliyetleri de o derece artmaktadır. Bu ilginç bir benzerlik olduğu gibi, aynı zamanda tarihten alınması gereken önemli bir derstir.

Osmanlı döneminde Maraş'ın emniyetinin sağlanmasında ve söz konusu isyanların bastırılmasında kullanılan temel güç unsuru Osmanlı ordusu ve askeridir. Bunun yanı sıra kapıkulu ve eyalet askerleri, ihtiyaca binaen oluşturulan yerel birlikler (halktan oluşan milis kuvvetleri), ticari yolları ve önemli geçit noktalarını korumakla görevli derbent muhafızları, Maraş'taki emniyeti sağlamakla görevli unsurlardır. Ayrıca (Osmanlı Polis Teşkilatı, 2008). Halep Vilayet Salnamesine göre (1908: 440-457) ise; 1908 yılında Maraş'ta "79. Alay" adında bir Redif birliği de bulunmaktaydı. Redif birlikleri Osmanlı'nın son dönemlerine doğru oluşturulmuş, hareketli acil müdahale birlikleridir.

Osmanlı döneminde Maraş'ın emniyetini incelerken, sorunlar bazında üç unsur karşımıza çıkmıştır ki bunlar, aynı zamanda Maraş'ın emniyetini tehdit eden unsurlardır.

1. Osmanlıya karşı eşkıyalık hareketleri ve halk isyanları,
2. Maraş paşalarının (yüksek bürokrasisinin) Osmanlıya isyanı,
3. Maraş Ermenilerinin Osmanlıya karşı isyanı ve bu bağlamda Zeytun ayaklanmalarıdır. Şimdi bu temel üç emniyet sorununu tartışalım.

1.2.1. Osmanlıya Karşı Eşkıyalık Hareketleri ve Halk İsyânları

Osmanlı idaresine giren Maraş'ta artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Çeşitli vergiler, harçlar ve yükümlülükler Maraş halkını çevrelemeye başlamıştır. Asker firarileri, dava hükümlüleri artmaktadır. Zira Avrupa kapılarına dayanan Osmanlı ordusunun savaşları çok uzun sürmekte, savaştan sağ çıkanlar ise uzun dönüş yolunda bitkinlikten ve hastalıktan ölmektedir. Osmanlı adaleti ise suçlulara ceza verirken disiplinli davranmakta, bu da mahkûmiyet sayısını artırmaktadır. Bunların yanı sıra konargöçerlerle yerleşik halk arasında ve dolayısıyla aşiretler arasında hep bir huzursuzluk ve emniyetsizlik hâsıl olmaktadır. Bu aynı zamanda kültürel ve mezhepsel çatışmalara da zemin hazırlamaktadır (Kalender Çelebi İsyânı, 2007).

Doğudan Maraş ve çevresine göçen Bektaşî Türkmen aşiretleriyle yerleşik halk arasında çeşitli nedenlerle anlaşmazlık ve çatışmalar çıkmaktadır. Osmanlı ise bu konargöçer aşiretleri yerleşik hale getirebilmek için iskân politikası izler ve bu aşiretleri geniş, işlenmeyen arazilerin olduğu, savaşlardaki ölümler nedeniyle bir hayli boşalmış olan köylere yerleştirmeye çalışır. Osmanlı'nın iskân politikası 19. Yüzyılın sonuna dek sürdürülmüştür (Öztürk, 1991: 965). Bu iskân politikasıyla birlikte tarımsal üretimin artacağı, konargöçerlerin kontrol altına alınacağı düşünülmüştür. Ancak konargöçerler ile yerleşik halk ve devlet arasındaki mücadele hep devam etmiş ve Maraş için en önemli emniyet sorunlarından birisi olmuştur.

Osmanlı idaresini Maraş ve çevresinde tesis etmekle görevli memurların halka yaklaşımı genelde aşağılayıcı, kaba ve emir vaki olmaktadır. Memurlar çoğu zaman halka haksızlık yapıyorlardı. Kanuni döneminde arazi tahriri/kaydı/taksimi yapılırken memurların halka karşı haksızlık yaptığı ve yolsuzluk olduğu söylentileri nedeniyle Maraş ahaliyle Osmanlı askerleri arasında tatsızlık ve çatışma baş göstermiştir. Sonrasın da ise vergiler artırıldığı gibi Maraş'ın Bektaşî

II. Salon VI. Oturum

Türkmen ileri gelenlerine de cezalar verilmiştir. Bu da Osmanlıya karşı halk isyanlarını ateşlemiş ve pek çok isyan baş göstermiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 5661).

Anadolu'yu kasıp kavuran en önemli ve büyük halk isyanlarından biri olan Celâlî İsyanlarından Maraş da payına düşeni almıştır. İsyanın aktörlerinden birisi olan Celal Hüseyin Paşa 1599'da Maraş'ı yağmalamıştır. Halk arasındaki adı "Büyük Kaçgun" olan isyan; Maraş'ta çok sayıda ölümlere, yağmaya ve yıkıma neden olduğu gibi; Osmanlı'nın Maraş'a olan güvenini sarsmış ve Osmanlı'nın Maraş ve çevresinde daha baskıcı olmasına neden olmuştur. Söz konusu Celâlî İsyanları Osmanlı Veziri Azamı Kuyucu Murat Paşa tarafından 1608 yılında ancak bastırılabilmiştir (Kunt, 1997: 22). Böylece Maraş da isyanın yarattığı korkudan kurtulmayı başarmış ve Maraş'ta emniyet yeniden tesis edilmiştir.

Celâlî isyanının bastırılmasından hemen sonra, 1609'da Maraş topraklarında Osmanlı'ya karşı bir isyan daha peydahlanmıştır. Bu kez Kalender Çelebi ve adamları, dirlikleri Osmanlı memurlarınca elinden alınan Maraş ve çevresindeki tımar sahipleriyle birlikte bir isyan başlattı. Bazı kaynaklarda "Şah Kalender İsyanı" olarak da anılan isyan her ne kadar, yüksek vergilere itiraz şeklinde, ekonomik nedenlere dayansa da aslında mezhepseldir. Kalender Çelebi, Bektaşî Türkmenler üzerindeki Osmanlı bürokratlarının (dini ve siyasi ulema) baskılarına karşı isyan etmiştir. Söz konusu isyana Ankara, Çorum, Kırşehir, Tokat, Amasya, Rum (Sivas) Eyaleti, Elbistan ve Maraş'ta yaşayan Alevi-Bektaşî toplum kesimleri, Dulkadirli oymakları, tımarları ellerinden alınanlar ve Osmanlıya karşı olanlar katılmışlardır (Kalender Çelebi İsyanı, 2007). İsyan tımarların geri iade edileceği vaadiyle bastırılırken Kalender Çelebi de etkisiz hale getirilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 5661).

Maraş ve çevresinde mezhepsel temelli halk isyanları devam ederken eşkıyalık olayları da artmıştır. Eşkıyalık terörün ilkel bir tanımlaması olup aralarında günümüze de ışık tutacak ilginç bir farklılık söz konusudur. Eşkıya da mala, cana ve devlete-devlet görevlisine zarar vermektedir. Fakat günümüzde karşılaştığımız en önemli sorunlardan biri olan terörden ayrı bir nitelik ihtiva etmektedir. Zira eşkıya da öldürmektedir ve fakat temel amacı mal veya mallara el koymak veya amacına ulaşmasına engel olan kişiyi etkisiz hale getirmektir. Eşkıyanın bu yaptıklarının duyulması gibi bir propaganda amacı yoktur. Halbuki terör ve terörizm için asıl amaç insanları öldürmek ve kendisini beklemekte olan hedefine ulaşmak değil; insanları öldürdüğünü veya kaçırdığını, nesnelere tahrip ettiğini kamuoyuna duyurmaktır ve propagandasını yapmaktır. Terörün amacı, Bingöl savcısını öldürmek değildir; terörün amacı, Bingöl savcısının öldürüldüğünü tüm kamuoyuna duyurabilmektir.

Şehitlerimiz için yapılan törenlerin, ağlayan analarımızın masumane bir şekilde medyada yer alması bile, terörizmle yapılan psikolojik mücadelede zafiyete neden olabilmektedir. Terörün ve terörizmin asıl amacı öldürmek-kaçırmak veya tahrip etmek değil; öldürdüğünün, kaçırdığının, el koyduğunun veya tahrip ettiğinin kamuoyuna duyurulmasıdır. Amaç kamusal bir korku yaratmaktır, bu da medya aracılığıyla çok kolay bir şekilde yapılmaktadır.

Medya ister istemez teröristlerin iş ortağı olmaktadır. Bir şeyi, devletin bilmesi-duyması ve görmesiyle; halkın bilmesi-duyması ve görmesi arasında çok büyük farklar vardır. Bu nedenle medyada terör ve terörizmle ilgili haberleri, terör konusundaki olumsuz ve hatta olumlu tüm külliyatı kısıtlamadan-yasaklamadan, terörle psikolojik savaşta başarılı olamazsınız.

“Güneş balçıkla sıvanmaz” mantığı yanlıştır, medyadaki terör haberleri sadece teröristlerin değirmenine su taşımaktadır. Meşhur 11 Eylül saldırılarında, binlerce kişi ölmesine rağmen ABD mediasında hiç ceset gördünüz mü? Demokratik ve ileri bir ülke olduğunu iddia eden, felsefenin merkezi Fransa; tüm düşünce ve ifade özgürlüklerini bir kenara koyarak malum “inkâr yasasını” kendi meclisinde kabul etmedi mi? Günümüzü de ilgilendiren terör ve eşkıyalık arasındaki bu ilginç ayrıntıya değindikten sonra çalışmamıza kaldığımız yerden devam edelim.

Eşkıyalık hareketlerinin artmasındaki diğer ana nedenlerinden biri de, Maraş’ın önemli ticaret merkezleri arasındaki yolların üzerinde bulunmasıydı. Eşkıyalar ticari kervanlara saldırarak yağma ve gasp ettikleri mallarla haksız bir şekilde zenginleşmeyi amaçlıyorlardı. Suriye’nin kuzeyinden Anadolu’nun içlerine doğru ulaşmaya çalışan mal ve değerli eşya dolu kervanlar Maraşlı eşkıyaların saldırısına sıklıkla uğruyordu. Bu kervan yolu eşkıyalarından en çok adı duyulanı Kılıçlı Taifesiydi. Bu eşkıyalar yüzünden Maraş üzerindeki kervan yolu neredeyse kapanma aşamasına gelmişti (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, t.y.: 179).

Bunun üzerine; Osmanlı Devleti 1865’de Derviş ve Cevdet Paşalar önderliğindeki Fırka-i Islâhiyye Ordusu’nu Kilikya, Halep ve Maraş üzerine göndermek zorunda kalmıştır. Söz konusu ordu iki yıl içinde Maraş ve çevresindeki yol güvenliğini ancak sağlayabilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 5662).

Eşkıyalık olayları artarken eşkıyayla birlikte hareket eden devlet görevlileri de türemiştir. Buna karşı halkın tepkisi ise oldukça sert olmuştur. Hüveydi aşiretinden Moro adında bir eşkıya Malatya ve çevresinde terör estirmektedir. Malatya naipliği de; halkı değil de Moro’yu kollamayı tercih edince Maraş, Malatya ve çevresinde ayaklanan halk; Moro’yu ellerinden kaçırırken, hınçlarını Malatya kadısını öldürerek ancak alabilmişlerdir (Sakaoğlu, 1998: 207).

Özellikle Osmanlı’nın çöküş dönemine girmesiyle Maraş ve çevresinde eşkıyalık olayları had safhada artmıştır. Halka eziyet eden eşkıyalar devlete karşı da bir nevi terör estiriyorlardı. 1850’li yıllara gelindiğinde Maraş ve çevresinde bir kargaşa söz konusuydu. Konargöçer aşiretlerin bu bölgeye iskân edilmesi süreci sonunda aşiretler yerleşik hayata geçiriliyordu (Ortaylı, 2006: 245). Bu durum Maraş ve çevresinin emniyetini tehdit ediyordu. Bölgede meydana gelen husumetleri sona erdirmek hem de konargöçer aşiretleri iskâna zorlayabilmek amacıyla Fırka-i Islâhiyye adında askeri birlikleri de olan bir fırka kurulmuştu. Fırka-i Islâhiyye Maraş ve çevresinde konargöçerlerin iskânında ve huzurun sağlanmasında oldukça başarılı da olmuştur (Orhonlu, 1987: 115). Burada bahsedilen eşkıyalık olaylarının dışında da pek çok eşkıyalık hareketi

II. Salon VI. Oturum

olmuştur. Ancak bizim çalışmamız Maraş'ta çıkan tüm eşkıyalık hareketlerini kapsamamaktadır. Bu tür geniş kapsamlı çalışmalar tarihçilerimiz tarafından zaten yapılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen bazı halk isyanlarının yanı sıra, Maraş halkının Islahat Fermanına tepkisinden de bahsetmemizde yarar vardır. Avrupalı devletlerin baskısıyla düzenlenen Islahat Fermanı'nın, 1856'da ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı içinde yaşayan azınlıklar yeni ayrıcalıklar elde etmenin memnuniyetini yaşarken, Müslüman halktan da tepkiler gelmeye başlamıştır. Bu kapsamda Maraş haklı da fermana karşı çıkmış, tepki göstermiştir (Eyicil, 1997: 1997: s. 109, 15-16).

Maraş Mutasarrıfı Mehmed Münip Paşa tarafından Osmanlı sadaretine gönderilen belgelerden Islâhat Fermanı sonrasında 1856'da Maraş'ta çıkan olaylar anlatılmıştır. Azınlık statüsündeki Ermenilerle Maraş halkı arasında yaşanan tatsızlık kolluğun devreye girmesiyle bastırılmıştır.

1.2.2. Maraş Paşalarının Osmanlıya Karşı İsyanı

Gerileme ve çöküş dönemine giren Osmanlı devleti çeşitli cephelerde uzun ve maliyeti yüksek savaşlara girip mağlup olurken, özellikle tazminatın ilanından sonra ülke içinde bürokrasinin üst seviyelerinde bulunan görevliler de çeşitli nedenlerle zaman zaman Osmanlıya karşı isyan etmişlerdir. Bunlardan en etkilileri ise paşaların ve beylerin çıkardığı isyanlardı.

Paşaların isyanları, genelde daha fazla güç elde etmek ve daha otonom olma isteklerinin karşılanmamasına dayanıyordu. Avrupalılar tarafından hasta adam olarak görülen yaşlı Osmanlı hem içeride hem de dışarıda tehdit altındaydı. Sadece Maraş'ın değil tüm Osmanlı coğrafyası çeşitli tehditlerle boğuşuyordu. Emniyetsizlik had safhadaydı. Yabancı ülkelere sınırı olmayan Maraş, başka bir devletin somut gücüyle karşı karşıya olmamasına rağmen tehdit altındaydı. Zira Maraş'ta emniyeti sağlamakla görevli Osmanlı güçleri, sınır vilayetlere kaydırılmış ve savaşlarla meşgul edilmişti. Maraş gibi iç kesimlerde azalan askerî emniyet unsurları, fesat amaçları olan yerel güçlerin ve yüksek bürokrasinin avuçlarını ovuşturmasına neden oluyordu.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde de bahsettiğimiz gibi Dulkadiroğulları/ Zulkadiroğulları, Osmanlı tarafından tercih edilmedikleri ve yönetimden uzaklaştırıldıkları için Maraş yöneticilerine ve Osmanlıya kin güdüyor ve daima husumete neden oluyorlardı (Yurtsever, 1983: 116). Bu durum Maraş'ın emniyetini zaafa uğrattıyordu. Buna bir örnek olarak Zülkadiroğlu Süleyman Beyin Maraş Beylerbeyinin sarayını basıp yağmalamasını gösterebiliriz.

Dönemin Maraş Beylerbeyi Rişvanzade Süleyman Bey, 1764'te Maraş'a mütesellim olarak Bayezitzade Numan Bey'i atamış, kendisi de Besni'de vefat etmişti. Numan Bey henüz görevinin başında ve valilik sarayında değildi. Ortalık boş gören Zülkadiroğlu Süleyman Bey adamlarıyla-sülalesiyle birlikte Maraş Beylerbeyliği sarayına saldırmış ve sarayı yağmalamıştır (Söylemez, 2007: 75; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, t.y.: 2). Bu hareketiyle aslında Osmanlı tahtına da hakaret edilmiştir. Bu örnek, beyler ve paşalar arasındaki husumetin ne kadar

derinlere dayandığına en güzel örnektir.

Osmanlı padişahı IV. Mehmed döneminde Maraş'ta çok büyük çalkantılar olmuştur. Ünlü gezgin Evliya Çelebi, IV. Mehmed döneminde Maraş'ta ortaya çıkan Abaza Kara Hasan Paşa'nın Maraş halkına çok eziyet ettiğine tanıklık etmiştir (Çelebi, 2001: 119-130). İsyancıların başı olan Abaza Kara Hasan Paşa ve çevresindekiler Osmanlıya karşı ayaklanırken Maraş şehrini de yerle bir etmişlerdir. Maraş halkı şehir dışına kaçmak zorunda bırakılmıştır. Ayrıca, Çelebi (2001: 121); bu isyan sırasında halkın her şeyini bir kenara bırakıp canını kurtarabilmek için Maraş'tan güneydeki Arap ülkelerine veya doğuya, Erzurum'a doğru kaçtıkları bilgisini de verir.

Osmanlı'daki gerileme eğilimleri hızlanmışken, pek çok cepheden yaralar alan Osmanlı İmparatorluğu kendisine her yıl vergi vermekle yükümlü ama pek çok konuda da özerk-bağımsız olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanına tanık oldu (1832). Mısır valisi eskiden Memlûk Hakanlarının yaptığına benzer bir şekilde Osmanlı içlerine kadar ilerledi. Kavalalı'nın Oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu, Nizip'te Osmanlı Ordusunu yendikten sonra Maraş'a kadar geldi ve Maraş'ı işgal edip neredeyse iki yıl Maraş'ta egemen oldu.

Mısır paşasının Osmanlıya olan isyanı Maraş ve çevresini olumsuz etkiledi. Maraş'ta bu işgal süresi içerisinde emniyetsizlik hâsıl oldu, Maraş ve çevresinde halkın canı ve malı tehlike altında kaldı, zaman zaman talana-yağmaya uğradı. Avrupa devletlerinin de olaya karışması ve barışı zorlaması sonucunda; 1840 yılında İbrahim Paşa kuvvetlerinin geri çekilmesiyle birlikte Maraş Osmanlı idaresine geri döndü. O dönemde Maraş ve Maraşlı, Osmanlı idaresinin kıymetini; başka bir yönetimin işgali altında kalarak, öğrenmiş oldu.

Maraş ve çevresini yönetmekle yükümlü paşalar elerindeki yönetim gücünü bazen kötüye kullandılar. Maraş halkının buna cevabı sert olmuştur. Maraş paşaları veya o dönemin Maraş'taki yüksek bürokrasisi bazen kendi aralarında da çıkar çatışması içine girdiler, aralarındaki husumet zaman zaman çatışmaya dönüştü. Maraş halkı ise bundan olumsuz etkilenmiş ve emniyetsiz kalmıştır.

1.2.3. Maraş Ermenilerinin Osmanlıya Karşı İsyanı: Zeytun Ayaklanması (1895)

Ermeni nüfusunun Maraş ve çevresine, Bizans'ın baskısına dayanamayarak ve Doğu Anadolu'dan göç ederek VIII. Yüzyılda geldikleri düşünülmektedir. O dönemlerde Maraş ve çevresi dâhil olmak üzere, Toroslar (Kilikya) ve Suriye'nin kuzey taraflarına yerleşen Ermeniler, bu bölgede hâkimiyetlerini sağlamış olan Müslüman Araplarla bir arada yaşamaya başlamışlardı. Bu Ermenilerden bir kısmı da, Maraş ve çevresine, özellikle şimdi Süleymanlı olarak bilinen, sarp ve dağlık bir coğrafi yapıya sahip olan Zeytun ve çevresinde yoğunlaşmışlardı (Akbiyık, 1999: 307).

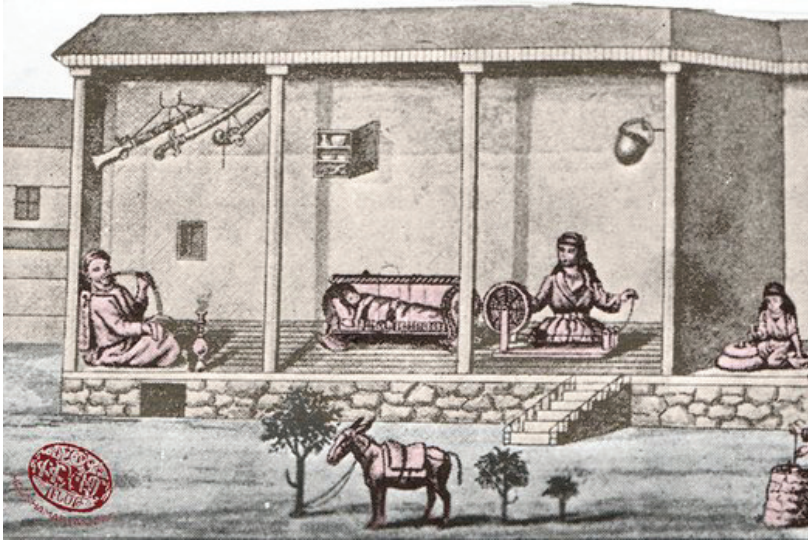
Osmanlı toprağı olan Maraş'la birlikte, Maraş Ermenileri de Osmanlı'nın nizamına uymakla mükellef olmuşlardır. Osmanlı Devleti; bir imparatorluk

II. Salon VI. Oturum

olmanın gereklerine göre hareket etmiş ve yönetimi altındaki farklı ırk, din ve mezheplerin yaşamasına ve hatta belli bir özerklik çerçevesinde kendi sosyokültürel hayatlarının devamına imkân tanımıştır. Kamu yönetimi literatüründe buna “millet sistemine dayalı devlet yönetimi” denilmektedir. Buna göre; devlet içindeki birçok ayrı cemaatin kendi liderleri bulunmakta ve bu cemaate üye olan bireyler kendi cemaat liderleri aracılığıyla devletle ilişkiye girmekte, söz konusu cemaat liderleri de kendi cemaatinin vergi vb. devlete olan yükümlülükleri açısından sorumluluk taşımaktadırlar (Bal & Çufalı, 2003: 86). Bu anlayış çerçevesinde Maraş'ta yaşayan Ermeniler de kendi kültürlerini yaşattıkları gibi, özellikle ekonomik açıdan Müslüman cemaatten daha fazla imkânlara sahipti iddiasında bulunabiliriz.

Osmanlı'nın son dönemi dâhil Ermeniler için Maraş tercih edilen bir yerleşim alanı olup, azınlık statüsündeki Ermeniler refah içinde burada yaşamışlardır (Atalay, 1973: 187). İsyanların merkezi olan Maraş'ın Zeyton kazası ise; Ermenilerce oldukça tercih edilen ve vazgeçemedikleri bir hayat alanı olmuştur (İlter, 1995: 66). Yaşam tarzına, kültüre, mutfağa, şiiire, şarkılara ve hatta ninnilere bakıldığında bile Türkmen yaşamıyla birebir benzeşen Ermeni kardeşlerimizle aynı manileri dinlerdik:

*Yediğin yemiş olsun,
Giydiğin kumaş olsun,
Girip çıktığın evin
Suvağı gümüş olsun (Kalusdian, 1988: 340) .*

Resim-1: 19.Yüzyıl ortalarında Zeyton Ermenilerinin günlük hayatının ve evlerinin resmidir (Kalusdian, 1988).

Zeyton, Osmanlı için genelde problemlere kaynaklık eden bir yerleşim merkezi olmuş, emniyet ihtiyacı Zeyton ve çevresinde daima hissedilmiştir. İşte

bu nedenle Osmanlı redif alayları ve Zeytun kışlası içindeki askerî unsurlar daima tetikte beklemişlerdir. Bunların yanı sıra ticari kervanları Ermeni eşkiyalardan koruyabilmek ve yeni iskân edilen konargöçer ailelerin geliş ve gidişlerini kontrol edebilmek amacıyla bir Derbent Muhafızlığı Zeytun'da konuşlanmıştır (Orhonlu, 1990: 66).

Zeytun ve çevresinde yaşayan Ermeniler tarafından Osmanlıya karşı pek çok başkaldırı ve isyan göze çarpmaktadır. Zeytun Ermenileri ile ilgili kalem oynatan Ermeni kökenli yazarlara göre 41'e yakın isyan niteliğinde ayaklanma Zeytun Ermenileri tarafından Osmanlıya karşı yapılırken; Osmanlı kaynaklarına göre ise söz konusu isyanların sayısı 57'yi bulmaktadır (Y.b., 1916: 22).

Fransız devrimiyle birlikte yayılan milliyetçilik akımları Osmanlıyı olumsuz etkilemiştir. Balkanlarda yaşanan milliyetçi ayaklanmalar sonrasında Rumlar bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Osmanlı bürokrasisinde çalışan Rumların yerini Ermeniler almıştır. Ancak aynı milliyetçi furya hem Avrupalı misyonerlerin hem de Avrupa'da okuyan Ermenilerin aklını çelmiş. Yabancı devletlerin desteğiyle de Ermeniler bağımsız bir devlet hayali kurmaya başlamışlardır. Osmanlı Devletini yıkmak isteyen güçler Anadolu'da yaşayan Ermenileri kullana gelmişlerdir (Eyicil, 1999b: 38).

Özellikle I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı döneminde düşman devletler Ermenileri kışkırtmış ve cephe gerisi gücü olarak her türlü desteği vermeye çalışmışlardır. Düşman devletlerin Ermenilere karşı yaptığı boş vaatlere dayalı propaganda zaman zaman etkili de olmuştur. Örneğin I. Dünya Savaşı döneminde Ermeniler kendilerine Osmanlıdan bağımsız olmalarının vaat edildiğini düşünerek ısrarcı olmuşlardır. Halbuki bu gerçek dışı olduğu gibi, I. Dünya Savaşında Ermeniler düşmanlarımızın hayallerini gerçekleştirilmek üzere kullanılmışlardır (Eyicil, 1999a: 332).

Avrupalı ülkelerin de kışkırtmalarıyla ayaklanan Ermeniler, doğal olarak Osmanlı güçleri tarafından bastırılmıştır. Bu bastırma sürecinde ise Avrupa kamuoyundan destek isteyen Ermeniler başarılı da oldular. Avrupalı devletler müdahalede bulunmuş böylece Ermenilere, neredeyse, özerklik ve bağımsızlık yolu açılmıştır (Yalçın, 2005: 48).

Zeytun'da baş gösteren isyanlarda, Ermenilerin Osmanlı'nın saldırdığı vergilerin yüksekliliğini bahane ederek isyan ettiğini görüyoruz. Ancak sonraları, özellikle İstanbul ve yurtdışında eğitim görmüş olan Ermeni gençlerin ve aydınların Zeytun'daki faaliyetleri milliyetçilik ve bağımsız bir devlet kurma talebi yönünde olmuştur. Bu genç Ermenilerden Çakıryan'ın Zeytun'a öğretmen olarak atanmasıyla birlikte, Zeytun'daki Ermenilerde bağımsızlık talepleri de artmıştır (Siler, 2002: 94). Bunun yanı sıra Fransızların ve yurtdışında bulunan Ermeni Komitelerinin Zeytun ve Maraş'a nifak tohumları ekmek üzere çeşitli Ermenileri görevlendirdikleri de anlaşılmaktadır (Süslü, 1987: 32).

II. Salon VI. Oturum

Resim-2: XX. Yüzyıl başlarında Zeyton kışlası ve Osmanlı askerleri (İlter, 1995: 240).

19.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Maraş ve çevresinde yaşayan Ermeniler ayaklanmaya başlamış, söz konusu ayaklanma ve isyanlar 1895 Zeyton İsyanıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Ayrıca Adana olaylarından sonra 1909'da Ermeniler tekrar Maraş'ta ayaklanmışlar, I. Dünya Savaşı sırasında da çetecilik yaparak Maraş'ta emniyetsizliğe sebebiyet vermişlerdir.

Ekim 1895'te Hınçak Komitacılarından Aghasi adlı bir Ermeni'nin liderliğinde isyan çıkaran Ermeniler, Osmanlıyı oldukça zorlamışlardır. Zeyton kışlasına yapılan ani bir saldırı sonucu içindeki 650'ye yakın Osmanlı askeri kışlayla birlikte esir alınmıştır. Sonrasında ise bu askerler Ermeni kadınlar tarafından öldürülmüşlerdir. Aghasi'ye göre Zeyton çatışmanında 20.000 Türk ölürken, sadece 125 Ermeni ölmüştür (Siler, 2002: 1995). Zeyton kışlasının Ermenilerce işgali iki-iki buçuk ay sürmüştür. Ayrıca Maraş merkezde de Ermeniler isyan etmişlerdir. Aralık 1895'te isyan sona ermiş Zeyton'u işgal eden 5000'e yakın Ermeni kaçmıştır. İsyân son bulmuştur ama Avrupalı devletlerin müdahalesi devam etmiştir (Eyicil, 1999a: 242).

Osmanlı redif güçlerinin ve yerel kuvvetlerin devreye girmesiyle, Avrupalı devletlerin de siyasi müdahalesiyle Zeyton'da çatışmalar nihayet son bulmuştur. Ancak bu Ermenilerin isyanının bittiği anlamına gelmemektedir. İsyân sonrasında; Ermeniler silahlarını teslim etmişler, kendileri için af ilan edildiği gibi, isyanın elebaşı olanların da yurtdışına çıkarılmasına izin verilmiş ve vergiler düşürülmüştür. Komitacılar İngiliz konsolosluğunun yardımıyla yurt dışına çıkarılmışlardır (Özalp, t.y.: 195).

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti cepheye yetiştirmek üzere yeni asker alımına ağırlık vermiş ve seferberlik ilan etmiştir.

Zeytun'daki Ermeniler seferberlik ilanına uymamışlardır. Maraş ve çevresindeki Ermenilerin bir kısmı dağlara çıkıp çetecilik faaliyetiyle uğraşırken; bir kısmı da dini mekânlara saklanarak Osmanlı ordusuna karşı koymaya çalışmıştır. Fındıcak'ta kiliseye saklanan Ermenileri çıkarmak için, Osmanlı ordusu kiliseyi ateşe vermiştir. Bunun sonucunda kilisede bulunan Ermeniler yanarak ölmüş, Fındıcak'taki isyan da böylece sona ermiştir (Eyicil, 1999a: 347). Bu çatışmalar sırasında Osmanlı ordusu oldukça kayıp vermiştir. Sonrasında da bilindiği gibi tehcir yoluyla Maraş'taki Ermenilerin önemli bir kısmı Suriye taraflarına göç ettirilmiştir. Meslek sahibi, topluma katkısı olan ve devlette memur olarak çalışan Maraş Ermenileri söz konusu tehcirin kapsamı dışında tutulmuştur.

Zeytun ve çevresindeki emniyetsizliğin aslında tek nedeni, Ermenilerin bağımsız talepleri değildir; bir diğer nedeni de olaylar sırasında ve öncesinde Osmanlı'nın bu konularda biraz da tecrübesiz olmasıdır. Tehcirle birlikte Maraş'ta, Ermeni meselesi ile ilgili emniyetsizlik sorunu da ortadan kalkmıştır.

Sonuç

Bu çalışma; her ne kadar geçmişe-tarihe dönük bir çalışma olsa da, şimdiye ve geleceğe dair sözler de söylemek, çıkarımlarda bulunmak lazım gelir. Çalışmalar, araştırmalar ve bilim; şimdiye ve geleceğe yönelik olarak yapılmaz ise neye yarar(!)? Geçmişe saygıyla eğilmek, geçmişten ders almak ve fakat orada kalmayıp, şimdiye ve geleceğe de akılla yönelmek gerekir. Bu nedenle aşağıdaki öneri ve yorumlar; sempozyum konumuzun dışında sanılıp, kimseyi yanıltmamalıdır.

Maraş, tarihte çok fazla bir önem taşımayan Gurgum Prenslğine başkentlik yapmıştır (Zoroğlu, 2004: 303). Bir beylik ve sonrasında da Osmanlı'nın eyaleti olan Dulkadiroğulları dışında Anadolu'da kurulan devletler tarafından Maraş, bir başkent olarak hiçbir zaman düşünülmemiştir.

Maraş, aslında hem Selçukluya ve Osmanlıya hem de Türkiye Cumhuriyeti'ne başkentlik edebilecek bir stratejik konumda olmasına rağmen, gereğince değerlendirilememiş muhkem bir toprağımızdır. Kıta Avrupa'sında örneklerine sıklıkla rastladığımız, başkentlerin belirlenmesinde güdülen korunaklı ve güvenli bölge stratejisi-politikası gereğince (Prusya anlayışı) her türlü tehdit-tehlikeden uzakta korunaklı bölgeler başkent yapılmıştır. Rusya'da Moskova, Fransa'da Paris, Türkiye'de Ankara örneğinde olduğu gibi.

Şimdilerde çok önemli dönemeçlerden geçiyoruz. Ülkemizin doğusunda Maraş'ı da yakından ilgilendiren, Maraş'a da sirayet eden-etmesi mümkün, on yıllardır süren ayrılıkçı terör olayları hâsıl oluyor. Somut çözümler ve tedbirler aranıyor. Osmanlı Maraş'ında eşkıyalık olarak gördüğümüz terör şimdilerde ayrılıkçı bir yörüngede tezahür ediyor, şiddetini artırıyor. Pekiye ne yapılmalı?

Devlet; çiçek tutana çiçek vermeli; kan akıtana da kan akıtmalıdır. Birbirine tezat olan her iki şeyi de kıvrak bir şekilde yapabilmelidir. Öncelikle terörist ağzıyla konuşan, devleti kürsüden-medyadan tehdit eden, dağa gidip kucaklaşan meclisteki teröristleri hemen-derhal içeri almalıyız. Bu tek kelimeyle bir "budama" stratejisidir. Fidenin iyisini bulana kadar, demokratik açılımlarınızı sabote edenleri, budamaya devam etmelisiniz. Ve fakat partilerini kapatmamalısınız. Gerçekten demokrasiye ve Türkiye'ye inananlar gelene kadar, onlara imkân tanımak adına, ayrılıkçıları siyasetten hukuk yoluyla budamalısınız.

Siyaset mühendisliği yöntemlerini kullanarak; ayrılıkçıları, örgüt sempatiyanlarını ve batıdaki kumsallarınızda yaşayan vatandaşlarınızı da içine alabilecek bir "sol" siyaset yaratmaya çabalamalısınız. Ülkenizde evrensel anlamda bir sol olmadığı için, anadili farklı olan vatandaşlarınızın bir kısmı etnik ayrılıkçı partilere yönelmekte, etnik-ayrılıkçı eğilime sahip oldukları bariz anlaşılan bağımsız milletvekili adaylarını meclise girmelerini oylarıyla destekleyebilmektedirler.

ABD'de; "Rangers timleri" örneğinde olduğu gibi, seçkin askerlerinizden hareketli dağ birlikleri oluşturulmalı, karakollarınız taşınabilir olmalı ve dağdaki teröristle kontr-terör yöntemleriyle mücadele etmelisiniz. "Bekleme yapma, terörist ara" stratejisi güdülmeli ve tehlikeli bölgelerde bulunan karakollarda-garnizonlarda asker bekletilmemelidir. Kış döneminde arama-tarama faaliyetlerine daha fazla önem verilmelidir. Kış ayları terör odaklarının ve kentlerdeki uzantılarının pasif kaldığı aylardır. Bu nedenle siyasi tutuklamalar, mahkûmiyetler, ayrılıkçılara dönük sert kararlar daima kışın uygulanmalıdır.

Somut çözümlerden diğeri; başkenti terör odaklarının ayrılmayı hedef koyduğu sorun mahallinin tam ortasına taşımak ve tüm kalın-ince çizgileriyle devleti orada yaşatmaktır. Bu ayrılmayı, bölünmeyi hedefleyenlere en somut cevap olacaktır. Van gölünün kenarında, göl manzaralı, düz ve boş geniş bir araziye devlet alanı haline getirip, inşa eylemelidir. Bakanlıklarından, meclisine, tüm kurumlarına-kuruluşlarına, otelinden, hayvanat bahçesine, metrosuna, elçiliklere, çöplüğüne kadar her şeyiyle önceden planlanmış ultramodern bir başkent kurulmalıdır. Bu aynı zamanda ülkenin Batı tarafına olan göçü önleyebileceği gibi tersine-Doğuya göçü de teşvik eder, yeni başkente alt yapı yatırımı gerekeceği için sorunlu bölgede, hem de ülke genelinde, ekonomik canlanma artar, gelir dağılımının ve nüfus demografyasının da yeniden düzenlenmesine imkân tanınmış olur. Sorunlu bölgede devlete olan aidiyet yükselir. Başkenti Doğuya taşınmak ayrılıkçılara verilecek stratejik ve de güzel bir cevap olacaktır.

Maraş, savaş ve mücadelenin bolca olduğu bir bölge olmasına rağmen; Osmanlı idaresi altında daha önceki dönemlere nazaran emniyetli ve güvenli

II. Salon VI. Oturum

günlerini yaşamıştır diyebiliriz. Her ne kadar Osmanlıya karşı pek çok isyanın da içinde yer alan bir bölge olmasına rağmen; Evliya Çelebi'nin (2005: 174) de zikrettikleri gibi Maraş, “vilâyet-i kadîm” yerleşim yerleri arasında yer almış, genelde sükûnet hakîm olmuştur.

Maraş halkının Osmanlı dönemindeki göreceli emniyet hali aslında algısaldır. Yani gerçeğin değil; hissedilenin bir ifadesidir. Çalışmamızdan da anlaşılacağı üzere; Maraş'ta pek çok eşkıyalık olayı ve kargaşalıklar cereyan etmiştir. Buna rağmen, Osmanlı dönemi Maraş'ını emniyet içinde düşünebiliyoruz. Neden? Çünkü eski zamanlarda medya diye bir şey yoktu, en fazla tellâllar vardı. O'nun da gücü kendi sesi kadardı. Halbuki şimdilerde öyle değil. Yüce medyamız sayesinde ülkemizin en tanınan markası, öyle TV veya buzdolabı markası değil; adı malum bir eşkıya örgütü. Suriye ve İran'la ilgili gelişmeler nedeniyle marka değeri hızla yükselmekte. Sabancı ve Koç birleşselerdi, kendi ürünleri-markaları için bu kadar reklam bütçesi ayıramazlardı. Malum örgüt, medyamızın haber aşkı sayesinde hiç para harcamadan her gün marka değerini yükseltiyor.

Osmanlıda da eşkıya vardı; ama halk, karşısında bir eşkıya görmeden bunu hissetmezdi. Dolayısıyla algısal güvenlik had safhadaydı. Daha önce de vurguladığımız gibi; teröristin asıl amacı adam öldürmek değildir, adam öldürdüğünün duyulmasıdır/bilinmesidir. Bunu da medya sağlamaktadır. Terörizm ve teröristler için ölen-kaçırılan insanlar (şehitlerimiz) bir araç; bunların medyada haber olması ise bir amaçtır.

Eğer genel bir affin psikolojik alt yapısı oluşturulmak istenmiyorsa; medyaya çeşitli yasaklar getirilmelidir. Teknoloji çok ilerledi, ama teknolojiyi denetleme imkânları da ilerledi; en azından geniş halk kitleleri için güneş balçıkla sıvanabilir. Sokaktaki sıradan bir vatandaşın her şeyi bilmesi, pek de iyi bir şey değildir. Çünkü terör ve terörizmle ilgili konularda O'ndan profesyonel bir tepki vermesini bekleyemeyiz. İstihbaratçıların çok kullandığı bir sözde olduğu gibi; “Herkes; bilmesi gerektiği kadar, bilmelidir.”

Terör, terörizm, terör örgütlerinin adları, eylemleri, şehit haberleri-terörenleri, kaçırılanlar, yakılanlar vb. terörle ilgili tüm külliyat ve hatta kendi ordumuzun-polisimizin yaptığı operasyonların, çatışmada öldürülen teröristlerin, haberi medya tarafından yapılmamalıdır. Demokrasinin beşiği Fransa düşünce ve ifade özgürlüğüne sınır koymuş ve “inkâr yasasını” meclisinden çıkarmıştır. Biz niçin terör ve örgüt haberlerini yasaklamayalım? Bunun için önümüzdeki Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında, söz konusu seçimle birlikte, yukarıda bahsettiğimiz “medyaya terör yasağının” halkoyuna referandum yoluyla sunulması en doğru yoldur. Somut bir öneri olarak, bu sempozyum vesilesiyle fikrimizi ilgili çevrelere sunuyoruz.

Maraş daima barış ve kardeşliğin şehri olmalıdır. Ayrımcılık, fesat, ırkçılık, karşıdakini yok etme ve yok sayma politikası (imhacılık) ve şiddet daima Maraş'tan ve Maraş halkından uzak tutulmalıdır. Maraş önderlerinin, devletin ve idarecilerinin yegâne hedefi bu olmalıdır. Maraş'ı şiddete sürükleyecek her türlü tehdit ve tehlike senaryosunun önünü alabilecek “önleyici stratejiler”

geliştirilmelidir. Bu kapsamda her türlü olasılık düşünülmelidir. Yaşanan elim hadiselerle dönüp bir baktığımızda ve kimlerin, aslında hangi amaçla Maraş'ı kana buladığını yeni yeni anladığımız bu zamanlarda, geçmişten ders almalıyız. Yakın geçmişte, Maraş'ta yaşanan çatışma ve kargaşanın nasıl askerî dikta heveslilerinin deşirmesine su taşıdığını görmeliyiz.

Maraş tarihten günümüze farklı kültür, din, mezhep ve etnik grupların bir "tanışma alanıdır". "Tanışma alanları", kimi fesat güçler tarafından birer "fay hattı" (Fındıklı, 2009-2010) olarak görülüp, kendi çıkarları ve hedefleri için etnik çatışmalara ve kargaşalıklara birer zemin olarak düşünölebilmektedir. Bu nedenle Maraş, asla bu fesat oyunlara gelmemelidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları, Osmanlı kadar geniş değildir ve fakat nüfus bakımından Osmanlıyı geride bırakmıştır. Nüfus açısından ve üzerinde bulunduğu stratejik coğrafya açısından bakıldığında cumhuriyetin bir imparatorluk mantığıyla yönetilmesi gerekmektedir. Osmanlı döneminde olduğu gibi yerel yönetimleri güçlendirmek, selâhîyetlerini genişletmek gerekir. Örneğin; hastanedeki doktoru, okuldaki öğretmeni ve pek çok devlet görevlisini Belediye Başkanları atayabilmelidir. Belediyeler bütçe baskısından kurtarılmalıdır. Belediyelerin yetkileri artırılmalı, yerel ve yerinden yönetimlere ağırlık verilmelidir. Ve fakat değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek türden, neredeyse "Allah sözü" sayılan çeşitli anayasal çekinceler, statükoculuk, bürokratism ve risk almama eğilimi bu tür reformist açılımlara ölkemizde daima engel olmaktadır. İnsanların en büyük sorunları ve engelleri kendileri olduğu gibi; devletlerin de yerleşim yerlerinin de en büyük sorunları ve engelleri yine kendileri olabilmektedir. Ümit ederiz ki Maraş'ın en büyük engeli, yine Maraş olmaz.

Konumuz dâhilinde anlatmış olduğumuz çatışma ve kargaşa ortamı nedeniyle Osmanlı'nın son yıllarına doğru Maraş'ın sosyo-ekonomik değeri azaldığı gibi Osmanlı idari düzeninde de eyalet merkezi olma konumunu yitirmiştir. Buna rağmen şimdiki Maraş'ın Osmanlı dönemi Maraş'ından etkilenip uygulayacağı pek çok idari düzenleme bulunmaktadır. Özellikle Maraş'ın emniyetinin ve güvenliğinin sağlanması bağlamında bir nevi toplum polisliği ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğinin geliştirilmesi önerilmektedir. Sorun çıkmadan kaynağında çözüme stratejisi gereği, önleyici tedbirler olarak barışçı ve şiddetten uzak bir konumda olan Maraş'taki STK ve dini kuruluşların devletçe desteklenmesi önemlidir.

Kaynakça

Akbıyık, Y. (1999). *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Akdağ, M. (1977). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, 1243-1453*, İstanbul: Cem Yayınları.

Akgündüz, A. (2005). "Zül-Kadriye Kanunnameleri ve Şer'i Tahlilleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)*, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, ss. 473-482.

Atalay, B. (1973). *Maraş: Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul: Dizerkonca Matbaası.

Bal, İ., Çufalı, M. (2003). *Dünden Bugüne Ermeni İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayınları.

Baş, Y. (2005). "Maraş Çevresinde Dulkadirli ve Osmanlı Vakıfları", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)*, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, ss. 565-571.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (T.y.). *Maraş Ahkâm Defteri*, Nr. 2, hk. 1.

Bayazıt, B. S. (1998). *Kahramanmaraş'ta Beyaztoğulları 1514-1990*, Kahramanmaraş: Ukde Yayıncılık.

Bedirhan, Y. (2005). "Alaüddevle Bozkurt Bey Devrinde Maraş'ın Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)*, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, ss. 385-397.

Çelebi, E. (1975). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 1, İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Çelebi, E. (2001). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 5, Haz.: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve İbrahim Sezgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelebi, E. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 9, Haz.: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı ve Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Darkot, B. (1993). "Maraş", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Doğan, A. (1999). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş* (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eyicil, A. (1997). “Maraş’ta 1856 Islahat Fermanına Tepki”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:109, ss. 81-110.
- Eyicil, A. (1999a). *Osmanlı’nın Son Döneminde Maraş’ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri*, Ankara: Gün Yayıncılık.
- Eyicil, A. (1999b). “Zeyton Ermenileri ve Fındıcak İsyanı”, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı: 47, Ankara: Genelkurmay Basımevi, ss. 37-46.
- Fındıklı, R. (2009-2010). “*Gelişme ve Güvenlik*”, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Ders Notları, Haz.: Alper Taş, Ankara.
- Gökhan, İ. (2005). “XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)*, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, ss. 345-353.
- Günay, N. (2007). *Maraş’ta Ermeniler ve Zeyton İsyanları*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gündüz, T. (2001). “Kahramanmaraş Maddesi”, *DİA*, C. XXIV, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 192-196.
- Haleb Vilâyeti Sâlnamesi (HVS)*. (1908). 1326 Hicrî tarihli, ss. 440-457.
- İlter, E. (1995). *Ermeni Mes’alesi’nin Perspektifi ve Zeyton İsyanları (1780 – 1915)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kalender Çelebi İsyanı*. (Kasım, 2007). http://www.kizildelisultan.com/index.php?option=com_content&task=view&id=363&Itemid=2, (E. Tarihi: 15.08.2012).
- Kalusdian, K. (1988). *Marash or Kermanig and Heroic Zeyton*, 2nd edition, New York.
- Kılıç, O. (1999). XVII. “Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı (Teşkilat)*, C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 93-94.
- Kunt, M. (1997). “Siyasal Tarih (1600-1623)”, *Türkiye Tarihi*, C.III, İstanbul: Cem Yayınevi, ss.19-72
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2. Baskı.
- Ortaylı, İ. (2006). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Osmanlı Polis Teşkilatı. (09 Nisan 2008). <http://www.cerezforum.com/osmanli-tarihi/15275-osmanli-polis-teskilati.html#ixzz27HyxQKgS>, (E. Tarihi: 22 Ağustos 2012).
- Özalp, Y. (t.y.). *Millet-i Sadıka Paturtısı ve Maraş*, Yayıncı: Yılmaz Akçakale, İstanbul.
- Öztürk, M. (1991). “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *Bellekten*, C. LIV, Sayı: 211, (Aralık 1990), Ankara, ss. 87-100.
- Sakaoğlu, N. (1998). *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*,

II. Salon VI. Oturum

İstanbul.

Siler, A. (2002). “Ermeni Terör Örgütlerinin Doğu Akdeniz Bölgesinde Türklere Karşı İnsan Hakları İhlalleri”, *Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu*, Kahramanmaraş.

Solak, İ. (2004). *XVI. Asırda Maraş Kazası*, Ankara: Akçağ Yayınları,

Söylemez, F. (2007). “XVIII Yüzyıl Başlarından XIX Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş

ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:22, ss. 69-85.

Süslü, A. (1987). “Maraş'taki Fransız ve Ermeni İşbirliği”, *Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu*, Ankara, s. 29-35.

Taş, A. (2010). “İstihbaratta Demokratikleşme ve Reform”, *Demokratik Ülkelerde İstihbarat Yönetimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Uluslararası İstihbarat Sempozyumu, Genç Akademisyenler ve Uygulayıcılar Paneli (24-26 Eylül 2010)*, Polis Akademisi İstihbarat Bilimleri Araştırma Merkezi (İBAM), PEKOM Kongre Merkezi, İstanbul.

Y.b.(Yazarı bilinmiyor). (1916). *Ermeni Komiteleri'nin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyyesi: İ'lân-ı Meşrûtiyyet'den Evvel ve Sonra*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, (1332 Hicrî tarihli).

Yalçın, S. (2005). *Efendi*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Yinanç, R. (1989). *Dulkadirli Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yurt Ansiklopedisi. (1982-1983). “Kahramanmaraş Maddesi”, C.VIII, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, ss. 5643-5745.

Yurtsever, C. (1983). *Ermeni Terör Örgütü Kilikya Kilisesi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

Zoroğlu, K. L. (2005). “Kahramanmaraş'ın İlk Çağdaki Yeri ve Önemi”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)*, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, s.303.

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MARAŞ ŞEHRİNDE ASAYİŞ FAALİYETLERİ (1908-1920)

Dr. Nermin GÜMÜŞALAN^{1*}

Özet

XX. Yüzyılın başlarında siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki çalkantılarla devletin yaşadığı savaşlar halkın maddi manevi yıpranmasına ve art arda gelen yenilgiler ülkede asayişin bozulmasına, eşkıyalık hareketlerinin artmasına ve asker firarilerinin çoğalmasına yol açmıştır. Mevcut başıboşluktan faydalanan eşkıya grupları Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde faaliyet göstererek dirlik ve düzenin bozulmasına sebep olmuşlardır.

Ülke genelinde yaşanan bu problemlerin II. Meşrutiyet ve sonrasında I. Dünya Savaşıyla devam eden dönemde Maraş ve çevresinde de ciddi anlamda hissedildiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1908-1909 yıllarında Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin kurulması merkez ve taşrada asayişle ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasına ve Polis Teşkilatı'nın öne çıkarılmasına neden olmuştur. Maraş Sancağı'nın 27 Şubat 1915 tarihinde müstakil livaya dönüştürülmesinden sonra şehrin merkez müstakil polis teşkilatının kurulması için yoğun çaba sarf edilmiştir. 16 Aralık 1915'te şehrin 1 komiser, 1 muavin ve 5 polisten meydana gelen polis kadrosuyla faaliyette bulunduğu görülmektedir. Ancak Liva'nın 40.000'i aşan nüfusuna bu kadronun yetersiz olduğu, şehrin en az 30 kişilik bir kadroya sahip olması gerektiği konusunda Mutasarrıf Mümtaz Bey'in merkeze yazdığı talepler mevcuttur. 1915-1916 yıllarında polis mürettebatının ihtiyaçları için ayrılan bütçede aylara göre yapılan dökümler değerlendirildiğinde taahhüt edilen rakamların ödenemediği anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı süresince isteklerin gereği gibi karşılanamadığı, problemlerin artarak devam ettiği görülmektedir. Aynı dönemlerde Maraş hapishanesinde de mahkûm ve tutukluların barındırılması konusunda benzer sıkıntılar yaşanmıştır.

1 * KSÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Öğretim Elemanı, ngumusalan@hotmail.com, Cep:5055762366

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Maraş Hapishanesi, XX. yüzyılın başlarında yaşanan asayiş sıkıntısı sebebiyle mahkûm sayısının artması ve elverişsiz sağlık koşulları yönünden ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiştir. Özellikle 1913-1914 yılları arasında mahkûm yoğunluğu ve elverişsiz koşullar yüzünden çıkmaza giren hapishaneyi mevcut durumundan kurtarmak için yeni bir yer kiralama yoluna da gidilmiştir. 1915 – 1919 yılları arasında şehir hapishanesinde bulunan mahkûmların kadın ve erkek olarak hangi suçtan mahkûm oldukları ve sayıları dörder aylık yoklamalarla tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, XX. Yüzyıl, Maraş, Asayiş, Hapishane, Polis Teşkilatı

THE ACTIVITIES FOR PUBLIC PEACE IN THE CITY OF MARAŞ DURING THE FINAL PERIOD OF OTTOMANS

Summary

Political, social, and economic turmoils at the initial stage of 20th century as well as the breaking wars experienced by the State caused financial and emotional wearing of the public. Consecutive defeats led to the deterioration of the public peace, increase of the banditry movements and fugitive soldiers. Banditry groups taking the advantage of existing disturbances performed their operations in various regions of Anatolia and caused loss of the peace and order.

Those problems experienced in the overall country during the 2nd Constitutional Monarchy and after then in the period of 1st World War are seen to be severely felt in Maraş and its surroundings. Especially the establishment of Security General Directorate in 1908-1909 under the ruling of Department of Interior led to new organisational changes both in the Head Office as well as in the countryside corps and resulted in bringing out the Police Organisation into the front line. Following the conversion of Maraş Sanjak to independent Liva on February 27th, 1915, intense efforts were spent for the establishment of central independent police organisation of the city. There were 1 police chief, 1 deputy and 5 police officers as permanent staff in the city on December 16th, 1915. However, these permanent staffs were insufficient for the Liva with more than 40.000 inhabitants and there were written demands from Mutasarrıf Mümtaz to the central directorate stating that the city ought to have at least 30 officers as permanent staff. When the monthly payment records were evaluated in the budget allocated for the needs of the police team in 1915-1916, it was understood that previously promised amounts were not able to be paid. It was also seen that the demands were not fulfilled during the period of First World War and the problems increased gradually and persisted. Similar problems were also encountered in Maraş prison around the same time on housing the convicts and detainees.

The Maraş Prison could not meet the need because of inconvenient health conditions and increase in the number of convicts due to public peace problems occurred earlier in the 20th century. Especially in between the years of 1913-1914, the prison was almost in dead end because of inconvenient conditions and housing much more convicts over its capacity, and a new building was hired to recover the prison from its present situation. Both the number of man and woman prisoners in the city prison between the years of 1915-1919 and their crimes leading conviction were recorded through inspections with four-month intervals.

Key Words: Ottomans, 20th century, Maraş, Public peace, Prison, Police Organisation

Giriş:

XX. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşamış olduğu problemler aynı zamanda ülkenin asayişinin temini konusunda da ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuştur. **Özellikle** ülke genelinde meydana gelen başıboşluktan faydalanan bir takım eşkiya grupları, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde faaliyet göstererek, dirlik ve düzenin bozulmasına sebep olmuşlardır (Söylemez, 2007: 70). Ülke genelinde yaşanan bu problemlerin II. Meşrutiyet ve sonrasında I. Dünya Savaşı ile devam eden dönemde Maraş ve çevresinde de ciddi anlamda hissedildiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1908-1909 yıllarında asayiş ve güvenlikle ilgili işlerin yürütülmesi amacıyla, Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin kurulması merkez ve kazalarda asayiş ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasına ve Polis Teşkilatı'nın bu anlamda öne çıkarılmasına neden olmuştur.

Belirtilen yıllar arasında asker firarileri, Maraş Polis Teşkilatı'nın durumu ve asayiş konusunda alınan tedbirler, suçluların tutuklanması ve barındırılması anlamında Maraş Hapishanesinin durumu ve iyileştirme çalışmalarıyla ilgili yapılan faaliyetler, Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin edilen belgeler çerçevesinde hazırlanarak bildirimizin ana metni oluşturulmuştur.

I- Eşkiyalık Faaliyetleri ve Asker Firarilerinin Durumu

Osmanlı Devletinin, 1911-1922 yılları arasında Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dâhil olmak üzere onbir yılda dört büyük savaşa girmiş olması, merkez ve taşrada artan asayiş olayları ile birlikte asker firarilerinin sayısında da artışa neden olmuştur. Bu dönemde Maraş ve çevresinde firar eden ve yakalananlar ile bakayaya¹ kalanlar konusunda birtakım istatistikî çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara göre üç tür suçtan bahsedilmektedir. İlki asker firari ve bakayalardan eşkiyalık edenler, ikincisi çevre ahali den eşkiyalık edenler, üçüncüsü de eşkiya olmayıp kıtalarından firar edenlerle bakayaya kalanlardır.(BOA, DH. EUM.6.Şube, 22 / 49) Birinci ve ikinci grup suç dâhil olanlarda çoğunluk gayrimüslimlere ait görülürken, üçüncü gruba dâhil olan ancak eşkiya olmayıp firar edip bakayaya kalanlar içerisinde en fazla sayıyı 37.607 yakalanan, 1.902'de yakalanamayan ile müslümanlar oluşturmaktadır. Aşağıda verilen tablolar 3 Ağustos 1914 ile 31 Ağustos 1917 tarihleri arasında asker firari, bakayaya kalan ve eşkiyalık edenlerin müslüman ve gayrimüslim olarak sayılarını göstermektedir.

¹ Bakaya: Son yoklamasını yaptırdığı halde gününde kıtasına katılmayan asker yükümlüler. Bkz. Yaşar Çağbayır, Ötügen Türkçe Sözlük, C.1, İstanbul 2007, s.441.

II. Salon VI. Oturum

Tablo 1: Asker firari ve bakayalardan eşkıyalık edenler

	Müslümanlar	Gayrimüslimler	Toplam
Yakalananlar	148	342	490
Firariler	37	--	37
Eşkıyalık Edenler			527

Tablo 2: Çevre ahalden eşkıyalık edenler

	Müslümanlar	Gayrimüslimler	Toplam
Yakalananlar	--	417	417
Firariler	--	--	--
Eşkıyalık Edenler			417

Tablo 3: Eşkıya olmayıp kıtalarından firar edenler ile bakayada kalanlar

Yakalananlar				Yakalanmayanlar		
	Firari	Bakaya	Toplam	Firari	Bakaya	Toplam
Müslüman	25337	12230	37607	777	1125	1902
Gayrimüslim	1	29	30	--	212	212
TOPLAM			37637			2114

4 Nisan 1916 tarihinde Mutasarrıf Kemal Bey'in, Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafta; Maraş civarındaki asker firarilerinin sayıları ve durumları ile ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır. Telgraf'a göre; firarilerin, Pazarcık ve Elbistan Kazalarında yaklaşık 800 kişiye ulaşması, Süleymanlı Kazası'nda 50, Gökşun Kazası'nda da 60 kişi olması bölgede asayiş konusunda ciddi rahatsızlıklar olduğunu göstermektedir. Bu durumun biran evvel çözüme kavuşturulması ve firarilerin kısa sürede yakalanması konusundaki görüşler, ilgili kaymakamlar ile jandarma tabur komutanlıklarına bildirilerek mevcut probleme çözüm aranmıştır. (BOA, DH. EUM.6.Şube, 7 / 15, lef. 1)

Maraş Sancağı'nda, 1908 – 1918 yılları arasında meydana gelen eşkıyalık faaliyetlerine bölgede yaşayan aşiretlerin, muhacirlerin ve Ermeni ahalinin de dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak bu faaliyetler uzun süre Maraş şehrini maddi ve manevi zarara uğratmıştır. Örneğin, 15 Temmuz 1914 tarihinde Adana Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda Maraş ve Antep taraflarına Kürt ahalinin gelmesi ile birlikte başlayan hırsızlıklardan söz edilmektedir. Hassa ve çevresinde hayvan hırsızlıklarındaki artıştan bahsedilerek, jandarma mensuplarının öldürülmesi sebebiyle bölgede asayişin temin edilemediği, bu soruna bir çözüm bulunması gerektiği üzerinde durulmuştur. (BOA, DH. EUM. EMN, 87 / 12, lef. 3) Yine 5-6 Mayıs tarihlerinde Maraş ile Bahçe arasında yaşanan eşkıyalık hareketlerinde ise Eşkincioglu mevkiinde karışıklık yaratan 7 silahlı eşkıya yakalanarak etkisiz hale getirilmiştir. (BOA, DH. EUM. EMN, 72 / 20, 72 / 34)

Maraş ve çevresinde görülen eşkıyalık hareketleri için ordunun ilerleyen aylarda kontrolü elden bırakmadığı sürekli takibata devam ettiği anlaşılmaktadır. (BOA, DH. ŞFR, 81 / 88; 79A / 36) 24 Kasım 1917 tarihinde yazılan telgrafta son günlerde İslam unsurlarından eşkıyaların, saldırı ve tecavüzlerinin arttığı, Pazarcık Kazası'ndan başlayıp Elbistan ve Maraş havalisine kadar saldırıların yayıldığı anlatılarak birkaç ay evvel Pazarcığın Türk olan Dede Köyüne yapılan baskının ardından diğer köylerin arazi ve hayvanlarını terk ederek, Antep, Maraş ve Malatya'ya iltica ettikleri bildirilmiştir. Bu eşkıya çetelerinin önemli bir kısmının Kürt ve Çerkezlerden oluştuğu, özellikle Maraş'taki Kürt Ağalarının da bu eşkıyayı sevk ve idare ettikleri, durumun diğer Türk köylerine yayılmasından endişe edildiği bildirilmektedir. (BOA, DH. ŞFR, 81 / 231)

2 Ağustos 1915 tarihinde ise Fındıcak ve Zeytun'da hükümete karşı cephe alan Ermeni eşkıya ile mücadele yapıldığı ve bu mücadeleden sonra Maraş'a sevk edilen askerden 4 şehit, 24 ağır yaralı ve 18 de hafif yaralı olmak üzere toplamda 42 yaralının bulunduğu bildirilmiştir (BOA, DH. EUM. 2. Şube, 9 / 78). Zeytun'da meydana gelen olayların ciddiyetini koruması üzerine Maraş Mutasarrıfı Mümtaz Bey'in olay yerine gittiği ancak 35 gün sonra tekrar geri dönebildiği bildirilmiştir (BOA, DH. EUM. KLU, 11 / 23, lef. 4)

Çok zor şartlarda yapılan yakalama ve tutuklamaların ardından tedbiri elden bırakmak istemeyen idareciler, eşkıyalık edip aman dileyenler için bir takım önlemler almışlardır. Bu önlemler arasında öncelik her yerde istihdam edilmemeleri, askeri ve emniyetle ilgili işlerde çalıştırılmamaları konusunda olmuştur. Dâhiliye Nazırı İsmail Bey tarafından Mutasarrıflığa gönderilen telgrafta aman dileyenler içinde itimat edilebilecek gibi olanlar varsa, bu kişilerin jandarma emrinde olmak şartı ile müstakil olarak takip müfrezelerinde görevlendirilmek yerine geri hizmetlerde istihdam edilebilecekleri bildirilmiştir (BOA, DH. ŞFR, 90 / 20)

II- Maraş Polis Teşkilatıyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Asayiş konusunda ülke genelinde yaşanan bu sıkıntılar güvenlik güçlerinin iyileştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece polislerle ilgili ilk düzenleme 1907 yılında yayınlanan "Polis Nizamnamesi" ile yapılmıştır. Bu nizamnameyle polisin görev ve yetkileri, teşkilatlanması ve çalışma usulleri gibi konular belirlenmiştir. İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle birlikte polis teşkilatının güçlendirilmesi üzerinde yoğun çalışmalar yapılmış, özellikle merkezi bir polis teşkilatı oluşturularak, tüm teşkilat denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Devletin en çalkantılı ve uzun yüzyılımı oluşturan bu dönemde, sıkıntıyı en aza indirmek için polislerden etkin bir şekilde yararlanılmıştır (Dikici, 2008: 1).

1907 tarihli Polis Nizamnamesine göre taşra teşkilatında görev yapan polisler merkez teşkilata bağlı olarak görevlerini sürdürmüşlerdir. Taşradaki hiyerarşik düzende polis, vilayetlerde valinin, müstakil livalarda mutasarrıfın, ilçelerde ise kaymakamın emrinde çalışmıştır (Dikici, 2010: 123).

II. Salon VI. Oturum

1908'de Meşrutiyet'in ikinci defa ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı Devlet Teşkilatında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Başlayan bu yeni süreçte değişime uğrayan kurumlardan birisi de, Zaptiye Nezareti olmuştur. Bu nezaret 1908'de kaldırılmış, yerine 1908-1909 yılında asayiş ve güvenlikle ilgili muamelelerin yürütülmesi amacıyla, Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuştur. Asayiş ve güvenliğin yanı sıra; personel ve ofislerle ilgili tayin, terfi, ceza, emeklilik ve benzeri özlük işlerinin yürütülmesi amacıyla, müdüriyet bünyesinde çeşitli şubeler de açılmıştır (Yarcı, 2009: 1).

Osmanlı Devletinin, 1911-1922 yılları arasında dâhil olduğu savaşlar polis teşkilatının hayli zor bir süreçten geçmesine sebep olmuştur. Bu dönemde, elbise ihtiyacı, genel ihtiyaçların karşılanması ve maaşların ödenmesinde sıkıntılar yaşanmıştır (Yarcı, 2009: 41). Merkez polis teşkilatında yaşanan bu sıkıntılar, taşra teşkilatına da yansımış, bu çerçevede 1908-1918 yılları arasında Maraş'ta da benzer sıkıntılar görülmüştür. Özellikle 27 Şubat 1915'te şehrin müstakil livaya dönüşmesiyle birlikte merkez müstakil polis teşkilatının kurulması için büyük bir çaba içerisine girilmiştir (*BOA, DH. EUM. MEM, 62/50*). 16 Aralık 1915'te Maraş'ta 1 komiser, 1 muavin ve 5 polisten meydana gelen bir polis kadrosunun olduğu anlaşılmaktadır (*BOA, DH. EUM. LVZ, 31/41*).

1915 yılı Mayıs ayı itibariyle Maraş Livasının 40.000'i aşan bir nüfusa sahip olması, bölgede asayişin sağlanması konusunda 7 kişiden oluşan polis mürettebatının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Şehrin en az 30 polise ihtiyaç duyduğu bu dönemde 1 komiser muavini ve 6 polis ile yetinmek zorunda kalınmıştır. Aynı günlerde Zeyton Kaymakamı da 1 muavin ile birkaç polise ihtiyacı olduğunu bildirerek istekte bulunmuştur. Ancak polis tahsisi için yapılan bu başvurularla bir neticeye ulaşılamamıştır. Kalıcı kadroda yaşanan bu sıkıntılar sebebiyle Mutasarrıf Mümtaz Bey, kadrosu uygun olan kimi mahallerden geçici görevlendirmelerle, mevcut kadronun 20 kişiye çıkarılmasını istemiştir (*BOA, DH. EUM. MEM, 64/42*). Maraş'ta yaşanan polis ihtiyacının devam etmesi üzerine Mutasarrıf namına Muhasebeci Rıza Bey, polis nizamnamesinin 14. maddesine uygun olarak on şahsın polis adayı sıfatı ile görevlendirilmesi konusunda istekte bulunmuştur. Ancak Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti bu konuda polis adayı kullanmak yerine Adana ve Halep vilayetlerinden beşer polisin geçici süreyle görevlendirilmelerine karar vermiştir (*BOA, DH. EUM. MEM, 62/48*).

22 Aralık 1916 tarihine gelindiğinde Maraş polis kadrosunda, 1 ikinci komiser, 12 polis memuru ile toplamda 13 memurun yer aldığı görülmektedir. (*BOA, DH. EUM. MEM, 86/59*) Bir önceki yıla kıyasla polis kadrosunda ciddi bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Bu artış yolsuzlukları bir ölçüde azalttıysa da tamamen sona erdirememiştir. Örneğin; 8 Nisan 1916 tarihinde, Maraş Sancağı İkinci Komiseri olan Tevfik Efendi'nin birtakım yolsuzluklar yaptığı, sağdan soldan para aldığı, daireye ait olarak kendine emaneten verilmiş olan paraları üzerinde taşıyıp kendi ihtiyaçlarına harcadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kayınbiraderinin hanımını kendine nikâhlayan Tevfik Efendi, hem ahlâki yönden hem de görevini kötüye kullandığı için memuriyetten azledilmiştir. (*BOA, DH. EUM.*

MEM, 75/20)

Polis Mürettebatında maddi açıdan yaşanan bunca sıkıntıya ve polis açığına rağmen, bu yıllarda polis olmak hiç de kolay değildir. Sıkı bir elemenden geçirilen polis adayları şartlara uygun görülmedikleri takdirde kolayca ilişkileri kesilebilmiş, hatta yapılan sınavda bir eksik tespit edildiğinde sınavları iptal edilmiştir. Örneğin; 23 Ocak 1917 tarihinde Maraş polis kadrosundan aday Ahmet Efendi'nin imtihan evrakı Dersaadet Polis Mektebi Komisyonunca tetkik edilmiş, yapılan imtihan kabul görmemiş ve ilişkisinin kesilmesine karar verilmiştir (*BOA, DH. EUM. MEM, 84/17*). Aynı şekilde Maraş Sancağı polis kadrosundan olan aday Ömer Adil Efendi'nin de imtihan evrakı kabul görmediği için kaydı silinmiştir (*BOA, DH. EUM. MEM, 86/44*).

Bu dönemde sadece polis memuru sıkıntısı değil aynı zamanda mevcut olan polis memurunun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda da sıkıntıya düşen Levazım Müdüriyeti kimi bölgelerde kıyafet ve çizme konusundaki ihtiyacı gidermek için o bölgelerde imal edilmesi yoluna gitmiştir. 16 Aralık 1915 tarihli bir belgede Maraş Mutasarrıflığı Emniyet-i Umumiyyeye; "*Maraş Polis mürettebatının 1331 senesi çizme istihkaklarının yerli malından Maraş'ta imal edilmek üzere 1824 kuruşun havalenamesine...*" diyerek 1915 senesi çizme ihtiyacının Maraş'ta yapılan imalat ile karşılanacağını bildirmiştir (*BOA, DH. EUM. LVZ, 31/41*).

1915-1916 yılları arasında muhtelif aylarda polis mürettebatının ihtiyaçları için Emniyet-i Umumiye Dairesine bütçeden ayrılan para ve yapılan harcamalara bakıldığında, genellikle polis teşkilatı için taahhüd olunan paranın ödenemediği görülmektedir. Komiser ve muavinleri ile polis memuru maaş kalemleri gözden geçirildiğinde ilk aylarda taahhüd edilen para 12.000 kuruş iken, kasım ayından itibaren 7.800 kuruşa düşürülmüştür. Ödenen rakam ise hemen hemen taahhüd edilenin yarısından daha az olmuştur. Aylara göre iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. İlaç için adı geçen yıllar arasında sadece bir ay taahhüd edilen para ödenebilmiş, daha sonraki aylarda taahhüde bulunulduğu halde hiç ödeme yapılamamıştır. Muhtelif harcamalar, elbise, kırtasiye, aydınlanma ve ısıtma başlıkları altında belli edilen rakamlar ilk aylarda biraz daha yüksekken ilerleyen aylarda düşmeye başlamıştır. (*BOA, DH. EUM. MH, 132/83*)

1917 yılında Maraş Livası polis kadrosunun; 1 komiser, 1 muavin ve 13 polis memurundan oluştuğu bildirilmektedir. (*BOA, DH. EUM. MEM, 83/16*) Aynı yıl içerisinde I. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu sıkıntıları şiddetle hissedilen polisler, çok zaman geçmesine rağmen ihtiyaç duyulan kaputların ellerine ulaşmamasından şikâyetçi olmuşlardır. Haziran ayının girmesiyle havaların ısındığı ama polisin hala kışlık kıyafetlerle görevine devam etmek zorunda kaldığı bildirilmektedir. Bir takım yazlık elbisenin ortalama 600 krş değerinde olduğu anlaşılan dönem içerisinde, polis kadrosunun ihtiyacı olan kıyafetler yakın çevreden temin edilmek istenmiş ancak gereken bedelin gönderilememesi yüzünden alım yapılamamıştır (*BOA, DH. EUM. LVZ, 39/140*).

II. Salon VI. Oturum

I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiği 5 Ekim 1918 tarihinde, şehrin gerek konumu gerekse nüfusunun kalabalık olması sebebiyle polis kadrosunun yetersizliği üzerinde durulmuş ve mutasarrıflık kadroya on polisin daha atanmasının uygun olacağını yetkililere bildirmiştir (*BOA, DH. EUM. MEM, 103/13*). Mutasarrıflık, her ne kadar sürekli memur isteğinde bulunsa da, aslında mevcut polis kadrosunun ihtiyaçları bile, içinde bulunulan savaş şartları sebebiyle karşılanamaz olmuştur. Örneğin: Vaktiyle kirası 500 kuruş olarak belli edilen ve Çarşı Karakolu olarak kullanılan binanın bile 1914, 1915, 1916 ve 1917 senelerine ait birikmiş 2000 kuruşluk borcunun ödenemediği bildirilmektedir. Dâhiliye Nezareti birikmiş kiraya karşılık olarak ancak 800 kuruşluk bir ödeme için havale gönderdiğini bildirmekle yetinmiştir (*BOA, DH. EUM. MH, 185/26*).

İlerleyen yıllarda mevcut problemlerin artarak devam ettiği görülmektedir. Maraş Mutasarrıflığının, üç kez Emniyet-i Umumiyeye, bir kez de Dâhiliye Nezaretine farklı tarihlerde yazmış olduğu yazılarda, Liva polis kadrosunun kalpak ve potinlerinin artık bekletilecek halinin kalmadığı, Maraş ve civarında savaş sebebiyle ihtiyaçların temininin yapılamadığı bildirilmektedir (*BOA, DH. EUM. LVZ, 45/91, lef. 6*). Liva polis kadrosuna 1916 senesinden bu yana kışlık ve yazlık elbise ve çizme temin edilemediği, bu yüzden memurların oldukça eski kıyafetlerle görevlerini yapmaya çalıştıkları anlatılarak, şerefli bir mesleğin çalışanları olarak bu durumdan çok fazla rahatsızlık duyulduğu, yeterince düzen ve intizamın sağlanamadığı anlatılmaktadır. Ayrıca liva polis kadrosunun sayısının zaten fazla olmadığı belirtilerek Maraş ve çevresinde kış aylarının soğuk geçtiği, özellikle yağmur ve kara karşı bulundurulması zorunlu olan muşambalardan ihtiyacı olanlara yeniden verilmesi konusunda istekte bulunulmuştur (*BOA, DH. EUM. LVZ, 45/91, lef. 8*). Bu istekler sonucunda 4 Mayıs 1918 tarihinde Maraş'a sevk edilmek üzere bir sandık potin ve kalpağın şimendifere verildiği bildirilmiştir (*BOA, DH. EUM. LVZ, 42/57C*).

Yukarıda verilen tarihlerde polis kadrosunun ihtiyaçlarını teminde yaşanan sıkıntılar sadece Maraş'a has değildir. Adı geçen tarihlerde özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında Emniyet Müdürlüğü kumaş bulmakta sıkıntı çekmiştir. Erkan-ı Harbiye'nin isteği üzerine Osmanlı Mensucat fabrikalarında dokunan kumaşlar yetersiz kalmış, bundan sonra Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, İzmir'deki dokuma fabrikalarına aba kumaş yaptırmıştır. Mevcut açığı kapatmak için Yalova'daki fabrikalarına ricacı olan kurum, Kayseri ve Uşak'ta el tezgâhlarında dokunan kalitesi düşük yerli kumaşlardan elbise imal ettirmek istemiş ancak olumlu cevap alamamıştır (Yarç, 2009: 23).

III- Maraş Hapishanesi

Osmanlıda ilk hapishane uygulaması, 1831 yılında Sultanahmet'te İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünde açılan Hapishane-i Umumi ile başlamıştır. (Temel, 2009: 111) Tanzimat ile başlayan hukuk alanındaki yenileşme ve değişme hareketleri II. Abdülhamit döneminde de devam etmiştir. Özellikle yargı alanında yapılan yenilikler Kanun-ı Esasi ile güvence altına alınmış ve yargının bağımsızlığı hükme bağlanarak, ilk defa Osmanlı adli

teşkilatı içerisinde savcılık kurumu oluşturulmuştur. Merkezde ve vilayetlerde adliye müfettişlikleri kurulmuş, hapishanelere ait yeni düzenlemeler yapılmıştır. (Uslu, 2010: 12) 1880 Hapishaneler Nizamnamesinin birinci maddesine göre, her kaza, liva ve vilayet merkezinde birer tutukevi ve hapishanenin bulunacağı hüküm altına alınmıştır. Yine aynı nizamnamede tutukevi, hapishane ve umumi hapishanelerde kadınlara mahsus ayrıca bir daire bulunacağı da belirtilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı döneminde hapishanelerin iyileştirilmeleri yönünde önemli adımlar atılmıştır. 1911 yılında temeli atılan ve 1917 yılında faaliyete geçen hapishaneleri iyileştirme projeleri içerisinde bu tarihlerden itibaren yapılacak olan hapishanelerin tamamının aynı tarzda ve şekilde ihtiyaca uygun olarak inşa edileceği kararlaştırılmıştır.(Adak, 2006: 40)

XX. yüzyıl başlarında siyasal, sosyal ve ekonomik alanlardaki çalkantılar ile savaşlar ciddi sorunları da beraberinde getirmiş, ülkede meydana gelen asayişsizlik mahkûm sayısının artmasına, hapishanelerin ise yetersiz kalmasına neden olmuştur. Kapasite olarak yetersiz kalan hapishaneler sağlık koşulları açısından da geri kalmıştır. Devlet bir taraftan yeni bina yapmaya çalışırken, bir taraftan da eskileri ıslah etmeye çalışmış, kendi tesislerinin eksik kaldığı yerlerde ise yeni binaların kiralanması yoluna gidilmiştir. (Tekin, 2010: 207)

Maraş Hapishanesi de 1908-1918 yılları arasında yukarıda bahsedilen hapishanelerden pek farklı bir görüntüye sahip değildir. Dönemin getirdiği sıkıntılar diğer alanlarda olduğu gibi hapishane konusunda da hissedilmektedir. 22 Eylül 1913 tarihinde Maraş Hapishanesi ile ilgili tutulan raporda, bir canlının barınamayacağı kadar olumsuz şartlara sahip olan Maraş Hapishanesi'nin, hava ve gün ışığı almayan koşullarının, fiziki durumunun yetersiz olduğu anlatılmaktadır. İnşa edildiği tarihten itibaren üzerinde herhangi bir tadilatın yapılmadığı anlaşılan hapishane binasının, mevcut sağlıksız koşullardan kurtarılıp, ıslah edilmesi için çalışmaların başlatılması gerekli görülmüştür. Hapishane binasını ıslah etmek için yapılan keşif sonucunda 22.930 kuruşa ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Maliye Nezareti ile yapılan yazışmalar neticesinde kesinleşen bu rakamın o yıl için verilemeyeceği, bir sonraki yılın bütçesindeki duruma göre işlem göreceği bildirilmiştir.(BOA, DH. MB. HPS, 4/25, lef. 2, 3, 4)

Maraş Hapishanesi, 1913-1914 yıllarında yaşanan mahkûm yoğunluğu ve şartların elverişsizliği yüzünden çıkmaza girmiştir. Bu durumdan kurtulmak için yeni bir yer kiralama yoluna gidilmiştir. Kiralanan bu yeni yerin kira bedeli olarak üç aylık 600 kuruş tahsis edilmiştir.(BOA, DH. MB. HPS, 43/47) 1915 yılı için Maraş Sancağı Kazası Hapishanesi'ne, Liva hapishaneleri aylık kirası olarak tespit edilmiş olan 375 kuruş 30 para ve bu paranın altı aylık karşılığı olan 2254 kuruş 20 para gönderilerek maddi sıkıntılar aşılmaya çalışılmıştır. (BOA, DH. MB. HPS, 45/27).

1917 yılı içinde Maraş Hapishanesi'nde tamiratın devam ettiği görülmektedir. Özellikle hapishane odalarının harabeye dönmüş olan döşeme tahtalarının tamiri için yapılan keşifte 5490 kuruş'a ihtiyaç olduğu saptanmıştır. Ancak yapılan keşif neticesi hazırlanan evrakta inşaat alanının ölçüleri ve

II. Salon VI. Oturum

kullanılacak olan malzemenin cinsi belli edilmediği için Dâhiliye Nezareti keşif bedelini ödemeye yanaşmamış, şartnamenin usulüne uygun hazırlanarak yeniden gönderilmesini istemiştir. (BOA, DH. MB. HPS, 12/20)

Ancak ülke şartlarının ağırlaşması ve mahkûmlardaki artış, kontrolü de zorlaştırmıştır. Mahkûmların bu boşluktan faydalanıp zaman zaman firar ettikleri kayıtlarda yer almaktadır. Örneğin; 5 Şubat 1913 tarihinde Maraş Hapishanesinden 7 kişi firar etmiş, firara göz yuman memurlar hakkında ise soruşturma başlatılmıştır. (BOA, DH. EUM. EMN, 17/14)

Maraş Hapishanesinde, 1915 yılında kadın hapishanesi olarak kullanılan bir hane olduğu görülmektedir. Bu hanenin şartlarının iyi olmadığı ve tamire ihtiyacı olduğu bildirilmektedir. Bu anlamda münasip başka bir yer olmadığı için mevcut hanenin tamiri ve ıslahı için kira bedelinde arttırmaya gidilmesi istenmiştir. (BOA, DH. MB. HPS, 45/16, lef. 2)

Dönemde, ülke genelinde ekonomik sıkıntıların olması kadın hapishaneleri ile ilgili yapılacak çalışmalara da engel olmuştur. Birçok yerleşim yerinde ya kadın hapishanesi yoktur, ya da erkekler için olan hapishanenin birkaç koğu kadınlar için ayrılmıştır. Genellikle kadın hapishanesi olarak kaza yönetimleri tarafından belli edilen güvenilir kadınların evleri maaş karşılığında hapishane olarak kullanılmıştır. Örneğin; Akhisar Kazası kadın hapishanesinin bir odadan ibaret olduğu ve ihtiyacı karşılayamadığı, üstelik gardiyanın da olmamasının kadın mahkûmların celbine engel olduğu bildirilerek, çözüm olarak 50 kuruş icarla Emine Hatun'un hanesinin hapishane haline getirilmesine ve 50 kuruş maaşla gardiyan olarak istihdamına gerek olduğu bildirilmiştir. (Tekin, 2010: 91)

14 Mart 1915 tarihiyle başlayan Maraş Sancağı Kaza Hapishanesi'nin dörder aylık yoklama cetvelleri değerlendirildiğinde ilk dört aylık yoklama cetvelinde, cinayet suçundan mahkûm 129 kişi, daha küçük suçlardan mahkûm 22 kişi, tutuklu olarak bekleyenlerin ise 124 kişi olduğu tespit edilmiştir. (BOA, DH. MB. HPS. M, 20/58) Hapishane'nin ikinci dört aylık yoklama cetveli ile birinci dört aylık yoklama cetveli kıyaslandığında cinayet mahkûmlarında bir azalma olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde, cünha¹ mahkûmlarında da yarı yarıya düşüş gözlenmiştir. Önceki yoklamada yer almayan, ancak bu yoklamadan itibaren karşımıza çıkan bir diğer farklılık ise Divân-ı Harb-i Örfi mahkûm ve tutuklulardır ki bu alanda sayı mahkûm olarak 19, tutuklu olarak ise 197 ile toplamda 216 kişi olarak gözükmektedir. (BOA, DH. MB. HPS. M, 21/50) Maraş Sancağı Kaza Hapishanesi'nin üçüncü dört aylık yoklama cetvelinde ise genel olarak mahkûm sayısında azalma olduğu fark edilmektedir. Cinayet mahkûmları bir önceki rakamla benzer şekilde seyrederken, cünha suçlularında ciddi bir azalma olduğu anlaşılmaktadır. Yine Divân-ı Harb-i Örfi mahkûm ve tutuklu sayılarında da düşüş olmuştur. (BOA, DH. MB. HPS. M, 157/6)

Bir sonraki yıl 14 Mart 1916 tarihli Maraş Kazası Hapishanesi için yapılan ilk dört aylık yoklama cetveli 1915 yılı ile kıyaslandığında yeni dönemde

¹ Cünha: Ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç. Bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1988, s.180.

53 cinayet suçlusu ile 13 cünha suçlusu olduğu görülmektedir. Suç işleme oranlarında bir düşüş olduğu fark edilmektedir. Aynı dönem Divân-ı Harb-i Örfide mahkûm sayısının 25 olduğu, tutuklu sayısının da 67'den 22'ye düştüğü görülmektedir. Bu da tutuklulardan yaklaşık 30 kişinin suç durumuna göre ya serbest bırakıldığı ya da idam edildiği anlamına gelmektedir. (BOA, DH. MB. HPS, 157/11) Maraş Kazası Hapishanesi'nin ikinci dört aylık yoklamasında bir önceki döneme göre cinayet mahkûmlarında az da olsa bir artış fark edilmekte, yine cünha suçluları için aynı şekilde artış olduğu anlaşılmaktadır. Divân-ı Harb-i Örfi mahkûmları 25'ten 17'ye düşmüş, tutuklu sayısı da yine 22'den 10'a inmiştir. (BOA, DH. MB. HPS, 157/66) Üçüncü dört aylık yoklamada cinayet mahkûmlarında artış gözlenmekteyse de cünha suçlu sayısında düşüş olduğu anlaşılmaktadır. Tutuklu sayısında ciddi bir değişim görülmesi de Divân-ı Harb-i Örfi mahkûm sayısı 17'den 26'ya yükselmiş, tutuklu sayısı yine 10 kişi olarak görülmüştür. Bu durum halen tutuklamaların devam ettiği ve hızlı bir şekilde karar alınıp uygulandığının da belirteci olarak düşünülebilir. (BOA, DH. MB. HPS, M, 26/36)

1918 yılı Maraş Sancağı Hapishanesi'nin ikinci dört aylık yoklamasında cinayet suçundan mahkûm olanların sayısında ciddi bir düşüş gözlenmiştir. Ancak tutuklu sayısında önceki yıllara göre bir artış fark edilmektedir. En belirgin düşüş ise Divân-ı Harb-i Örfi mahkûm ve tutuklularında görülmektedir. Rakam önceki yıllar içerisinde hiç görmediğimiz bir sayı olan 3'e düşmüş, tutuklu da hiç kaydedilmemiştir. (BOA, DH. MB. HPS. M, 37/48)

1 Aralık 1919 tarihine gelindiğinde ise Maraş Sancağı Hapishanesi'nin dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan mahkûm olan sadece 24 kişi görülmektedir ki bu rakam 1917 ve 1918 yılları ile kıyaslandığında oldukça düşük bir rakamdır. Sadece cünha suçunda az bir artış fark edilmektedir. Tutuklu durumunda da yine önceki yıllara göre düşüş olduğu anlaşılmaktadır. Divân-ı Harb-i Örfi mahkûmu olarak bir kişi görülmektedir. Tutuklu kaydedilmemiştir. (BOA, DH. MB. HPS. M, 40 /101) Aynı yılın 2. dört aylık yoklama cetvelinde suçta artış tespit edilmiştir. Hem cinayet hem de cünha suçlarından mahkûm olanların sayısı artmış, yine tutuklu sayısında da bu aylarda artış olduğu görülmüştür. Divân-ı Harb-i Örfi mahkûm ve tutuklularında ciddiye alınacak boyutta bir artış yoktur. (BOA, DH. MB. HPS. M, 38/6)

SONUÇ

Sonuç olarak ülkede yaşanan asayişsizlik ve bu durumu ortadan kaldırmaya çalışan güvenlik güçlerinin teminindeki sıkıntılar gerek eşkıyalık edenleri, gerekse asker firarileri konusunda etkili tedbirler almaya çalışan idarecileri zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde asayiş temin konusunda Dâhiliye Nezaretine Jandarma takviyesi konusunda yapılan istekler imkânsızlıklar sebebiyle karşılanamamıştır.

1915 ile 1919 yılları arasında işlenen suçlar ve sayılarına bakıldığında 1915 yılında cinayet ve diğer küçük suçlardan tutuklu ve mahkûm sayıları kabarıken ilerleyen yıllarda bu sayılarda azalma olduğu gözlenmiştir. Özellikle ülke şartlarında meydana gelen değişiklikler, Mondros Ateşkesi ve akabinde başlayan işgallere karşı oluşturulan Milli Mücadelede, eli silah tutan herkese ihtiyaç duyulmuş ve bu şartlar altında tutuklu ve mahkûmlardan savaşmak isteyenler serbest bırakılmıştır.

Asayiş konusunda yaşanan bu sıkıntılar aynı zamanda polis teşkilatının da öne çıkmasını sağlamıştır. Özellikle 27 Şubat 1915'te Maraş'ın müstakil livaya dönüşmesiyle birlikte şehrin merkez müstakil polis teşkilatının kurulması için büyük çaba harcanmıştır. 16 Aralık 1915 tarihinde Maraş'ta 1 komiser, 1 muavin ve 5 polisten meydana gelen bir polis kadrosunun olduğu anlaşılmaktadır. Nüfusa oranla bu sayı az olsa da ilerleyen yıllarda sayıyı artırmak ve şartları iyileştirmek için imkânlar dâhilinde çalışmalar sürdürülmüştür.

Adı geçen yıllarda Maraş hapishanesinde yaşanan mahkûm ve tutuklu sayısındaki artışı karşılamak için çeşitli yöntemler denenmiştir. Bu yöntemler arasında yeni bir yer kiralamak ve mevcut hapishanenin kötü olan barınma koşullarını yapılan tamiratlarla düzeltmeye çalışmak yer almıştır. Yine aynı tarihlerde kadın mahkûm ve tutuklular için ayrı bir hanenin bulunduğu, bu hanenin şartlarının iyileştirilmesi için ise kira bedelinde artışa gidildiği tespit edilmiştir.

Maraş Sancağı Kaza Hapishanesinin mahkûm ve tutuklu durumu gözden geçirildiğinde 14 Mart 1915 tarihiyle 1 Aralık 1919 tarihleri arasında tutulan dörder aylık yoklama cetvelleri karşılaştılmıştır. Bu cetvellerden elde edilen kayıtlar, yıllara göre tutuklu sayıları, suçun cinsi ve bu suçlardan mahkûm olanların cinsiyetleri ve sayılarını bildirmektedir. Adı geçen bu tarihler arasında işlenen suçlar ve sayılarına bakıldığında 1915, 1916, 1918 ve 1919 yıllarında cinayet suçundan toplamda 599 kişinin mahkûm olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yıllarda basit suçlardan 117 kişi mahkûm olmuş, 726 kişi de tutuklu olarak alıkonulmuştur. Divan-ı harbi örfilerde toplamda 134 kişi mahkûm edilmiş, 218 kişi de tutuklanmış ve alıkonulmuştur. Belirtilen tarihlerde Maraş Merkez Kazası'nın nüfusunun 73.873 olduğu düşünülürse (BOA, DH. SNM, 44/ 1) nüfusa göre suç oranları % 1'in altında kalmıştır.

Bugün ise yapılan araştırmalarda şehrimizde mevcut nüfusa göre işlenen asayiş suçlarının oranı % 1,37 olarak tespit edilmiştir. 2009 yılı verilerine göre ise Kahramanmaraş, diğer iller arasında suç oranı en düşük 34. şehir ve yaşanabilir iller sıralamasında ise 67. sırada yer almıştır¹.

¹ *Aylık ekonomi dergisi CNBC-e Business'in yayınladığı Türkiye'nin en yaşanabilir kentleri sıralaması, http://www.sabah.com.tr/fotohaber/yasam/sehirlerin_suc_oranlari, 20.09.2012.*

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumi (*BOA, DH. EUM*)

BOA, DH. EUM. 6. Şube, 7 / 15; 22 / 49.

BOA, DH. EUM. 2. Şube, 9 / 78.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Emniyet Kalemi, (*BOA, DH. EUM. EMN*)

BOA, DH. EUM. EMN, 87 / 12; 72 / 20, 72 / 34; 17/14.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Şifre Kalemi(*BOA, DH. ŞFR*)

BOA, DH. ŞFR, 81 / 88; 79A / 36; 81 / 231; 90 / 20.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumi Kalemi Umumi (*BOA, DH. EUM. KLU*)

BOA, DH. EUM. KLU, 11 / 23.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Levazım, (*BOA, DH. EUM. LVZ*)

BOA, DH. EUM. LVZ, 31/41; 39/140; 45/91; 42/57C.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumi Memurîn Kalemi, (*BOA, DH. EUM. MEM*)

BOA, DH. EUM. MEM, 64/42; 62/48; 86/59; 75/20; 62/50; 84/17; 86/44; 103/13; 83/16.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi, (*BOA, DH. EUM. MH*)

BOA, DH. EUM. MH, 132/83; 185/26.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Mebânî-i Emîriye Hapishâneler Müdüriyeti, (*BOA, DH. MB. HPS*)

BOA, DH. MB. HPS, 4/25; 43/47; 45/27; 12/20; 45/16; 157/66.

BOA, DH. MB. HPS. M, 20/58; 21/50; 157/6; 157/11; 26/36; 37/48; 40 /101; 38/6.

Araştırma Eserler

ADAK, Ufuk; *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006.

ATAR, Zafer; “20.Yüzyılın Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, C.9, s. 87- 102, Manisa 2011, s. 87-102.

ÇAĞBAYIR, Yaşar; *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.1, İstanbul 2007.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1988.

DİKİCİ, Ali; “ Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilatı (1923-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.72, C.XXIV, Kasım 2008, s.1-24.

-----; ” Osmanlı’dan Devralınan Uygulama: Mülki İdare Amirlerinin Polis Yöneticisi, Polis Yöneticilerinin Mülki İdari Amir olması”, *Türk İdare Dergisi*, S.466, Mart 2010, s.122-144.

SÖYLEMEZ, Faruk; “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, 2007 Kayseri, s.70-85.

TEKİN, Saadet; “Dr. Polić Beyin 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Hapishanelerine Genel Bir Bakış”, *Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi*, S.24, s. 205-221, Ankara 2010, s. 205-221.

-----; “Osmanlı’da Kadın ve Kadın Hapishaneleri”, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 47, C. 29, Ankara 2010, s. 83-102.

TEMEL, Mehmet; “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.26, Güz 2009, s.109-135.

USLU, Muharrem; *Erzincan’da Suç Suçlu ve Hapishane (XIX. Yüzyılın Sonu-XX. Yüzyılın Başı)*, (Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan 2010.

YARCI, Güler;” Osmanlı Polis Kıyafetleri ve Müteahhit Terziler (1908-1923)”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl:1, S.2/2, Temmuz 2009, s. 15-43.

VII. OTURUM

ORTAK ZİYARETGÂHLAR HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME: ASHAB-I KEHF ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ¹

Anadolu'da her mübarek yerin bir türbe ve işaret tayin olunduğu yerli ve yabancı araştırmacıların ittifak ettikleri bir husustur. Anadolu, hiçbir yerle kıyaslanamayacak kadar çok mübarek yerlerle, eski zamanlardan kalma çınarların gölgesine dayanmış veya servilerin dibine sokulmuş zahit şeyhlerin, babaların, dedelerin türbeleriyle dolu olup yerli halk maddi ve manevi herhangi bir derde duçar olunca bunları ziyaretle onlardan ruhuna kuvvet ve şifa diler. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi, bu mübarek makamları büyük bir aşk ve dikkatle inceleyip tasvir etmiştir. En çok Farsça ve bilahare Türkçe halk kitapları şekline dökülmüş olan evliya tarihlerinde Anadolu'da İslamiyet'in ilk zamanlarına ait canlı ve zengin bir medeniyet tarihi levhası vermiş ve bunlardan, buradaki eski Hıristiyan hatta müşterek azizlerinin ne mikyasta Müslüman kisvesinde yaşamakta oldukları görülüp anlaşılmış olacaktır. Bir de bu tamamen kabul olunmuş olanlardan başka gerek Anadolu ve gerek Balkanlarda daha birtakım iki taraflı azizler ve hacetgâhlar da vardır².

1 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğr. Üyesi.

2 F. Babinger-F. Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, çev. Ragıp Hulusi, yayına haz. Mehmet Kanar, İnsan yay., İst. 1996, s. 27

Eski dünyanın meşhur mabetlerindeki ibadet ayinlerinin çoğunlukla mahalli mitolojileri yansıtacak bir tarzda katman katman oluşumu uzun zamanlardan beri eski ilahilerin ve dini manzumelerin yerini yenilerinin istila ettiğine ait kesin bir delil olarak kabul edilmekteydi. Fatih bir ırk ve misyoner teşkilatına sahip bir ruhban sınıfı tarafından yabancı memleketlere getirilen bir din, ikna kuvveti ile kendisine yerli ayinler üzerine ilave ve ilzam eder. Bu hadise mitolojik tabirler altında rakip ilahların bir mücadelesi veya yeni ilahın eskisi tarafından kabulü şeklinde ifade edilir. Bazen ilahlardan biri veya diğeri yenilerek yok veya daha aşağı bir vaziyete düşürülür yahut da her ikisi az çok tamamen birbirlerinin aynı sayılarak kaynaşabilir.

Osmanlı'da bir derviş tarikatı olarak kabul edilen Bektaşilik Türkiye'deki karışık ahalinin ibadet yerleri, özellikle Hıristiyan azizlerine ait ziyaretgâhları üzerine tesir etmesiyle dikkat çekiyor. Bektaşiliğin Hıristiyanlık aleyhine bir zemin işgal ettiği yerlerde bu keyfiyet zorlama yapılmaksızın ya eski dünyaca yeni ilahın eskisi tarafından kabulüne benzer bir uygulama veya sadece iki şahsiyetin birbirlerinin aynı olarak temsili suretinde gerçekleşmiştir. Her iki din erbabı tarafından mensubiyet iddia edilmesi ve düzenli olarak ziyaret edilen bu iki taraflı ibadethane ayrı bir gelişme derecesi gösterir ki bu safha gerek Hıristiyanlıktan Bektaşiliğe gerekse siyasi ve diğer şartlar uygun olduğu zaman Bektaşilikten Hıristiyanlığa geçiş şeklinde cereyan etmiştir.¹

Bektaşilikle Hıristiyanlık arasındaki birçok temas noktası bulunduğu bilinmektedir. Bektaşilik Hıristiyanlardan diğer halis Müslümanlar gibi dinlerini feda etmelerini istememiştir. Bunlar esasen pek kısa süren -günde beş altı dakikalık- ibadet ayinlerinde hazır bulunurlar ve zamanlarının geri kalan kısmında isterlerse Hıristiyan ibadetlerini ifa edebilirler.

Bektaşilerin Hıristiyanlar arasındaki propagandası özellikle evliyaperestlik sahasında en çok iz bırakmıştı. Bir taraftan Müslüman ibadet yerleri iki taraflı veya Hıristiyanlar için de elverişli yapılır ve bunun için 1) Müslümanlar tarafından Müslüman diye ibadet edilen evliyanın gizlice Hıristiyanlığa girmiş olduğu veya 2) Müslüman evliyanın türbesinde bir de Hıristiyan'ın dâhil bulunduğu şeklinde birtakım menkıbeler ortaya atılır; diğer taraftan ibadet yerlerine de 3) Hıristiyan velisinin bir Müslüman azizi olduğu beyanıyla Müslümanlar için elverişli bir mahiyet verilir. Bu üç yöntem veya ameliyeye kısaca ihtida, hulul veya teşhis denilebilir. Şeyh Bedreddin isyanında Bektaşilik içerisine şevk ve vecd ile karşılanan Hıristiyanlarda Bektaşî-Türkmen zümrelerle birlikte isyana katılmışlardı. Bedreddinîlerde Hıristiyanların dininin de hak olduğunu inkâr eden bir Müslüman'ın asıl kendisinin dinsiz olduğu beyan ediliyordu².

Türkiye'de bilhassa vasati köylü zihniyeti ve umumi irfanın aşağı bir seviyede bulunduğu ve Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki farkın açıkça

¹ Hasluck, **Bektaşilik Tetkikleri**, çev. Ragıp Hulusi, Yayına haz. Mehmet Kanar, Say Yay. İst. 2012, s. 70.

² Selahattin Döğüş, “Şeyh Bedreddin ve Rumeli gazileri”, **OTAM**, Sayı 18, Ank. 2005, 71-90.

II. Salon VII. Oturum

hissedilmediği yerlerde kerametleriyle meşhur olan mabetler her iki din mensupları tarafından da ziyaret edilir. İhtida, hulul ve teşhis ameliyeleri bu tabii temas noktasını takviye edecek, onu mantıki bir düzeye getirecek tarzda düzenlenmiştir. Teşhis keyfiyetinde zımnen yerleşik olan tenasüh fikri Ortodoks Hıristiyan düşüncesine yabancı ise de İslamiyet'in Şii şekillerinde çok yaygındır. Mesela Şah Abbas Ali ile Aya Yorgi'nin aynı şahıs olduğuna inananlar vardı.

Vahdet-i vücut ve tenasüh fikirlerine alışmış münevver Bektaşiler, Hıristiyan azizlerini kendilerinkine temsil etmeyi kolay ve tabii bulurlar. Balkanlardaki ortak ziyaretgâhlardan bazıları bazı siyasi hedeflerle de örgütlenmiş ve üs konumu görmüş olabilirler. Sonuçta Sarı Saltuk bir Türkmen gazi-velidir. Onun adını yaşatan birçok makam, ziyaretgâh ve tekke daha sonraki zamanlar da dâhil bir hareket üssü konumunu da taşıdığı göz ardı edilemez. Macaristan sınırlarındaki Gül Baba tekkesi de bu cümledendir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Batıya sefere çıktığı zaman ordusuyla her iki Tümken gazi-velisinin makamını ziyaret etmesi bir azizin hatırasını yâd etmekten öte bir anlamı da olmalıdır. Ayrıca bu ve benzeri Bektaşî tekkeleri, mesela Arnavutluk'ta Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın desteği sayesinde, Bektaşî Müslümanlığının yayılmasına hizmet ederken, Bektaşiler Ali Paşa'nın bölgedeki hâkimiyeti için propaganda hizmeti görmüştür.¹

Halk dinlerinde mezarlar ve evliya türbelerinin büyük önemi olduğu bilinmektedir. Her ne kadar Peygamber'in Medine'deki mezarını ziyaret ihtiyarı ve Mekke'deki Kâbe'yi ziyaret mecburi bulunuyorsa da Peygamber'in mezarı, Medine halkına Kâbe'nin Mekke halkına yaptığından daha fazla etki etmektedir. Ziyaretçiler Medine'deki türbeye olduğundan daha ziyade heyecanla koşmakta ve çevresinde daha fazla tezyinat bulundurmaktadırlar. Mekke ahali Kâbe adına kolaylıkla yemin ederler de Ebu Talip'in mezarı adına edemezler.

Maraş'ta Ahır dağı eteğinde Pınarbaşı denilen mevkide 200 m kadar yüksekte bir tepelik üzerinde bulunan Osman Baba tepesi, Müslüman ve Hıristiyan halk tarafından senenin belli günlerinde ziyaret edilen önemli bir ziyaretgâhtır. Hıristiyanlar bu mekâna Sup Serkis veya Taksarakul tepesi derler².

Dobruca yakınlarında Dişbudak'ın kuzeyinde bir derviş dergâhına sahip tekke köyü vardır. Bu dergâhın velisi ayan-ı dikkat iki taraflı bir zattır. Türkiye'de Akyazılı Baba Hıristiyanlarca Aya Atanaş'tır. Gerek Hıristiyan gerek Müslümanlar tarafından bilhassa çalınmış davarların bulunması için kendisinden medet umulur. Kırım harbinden önce yalnız Müslümanların davarını koruyormuş; fakat o vakitten beri kurnaz dervişler Hıristiyanlar için kendisinin teveccühünü celp etmiştir. 1883 senesinde pirin her iki şahsı için de verilen hediyeler toplanmış ve Hıristiyanların parası Balçık'ta bir okul inşasına sarf edilmiştir³.

¹ Hasluck'un naklettiği bir bilgiye göre Ali, gençken pek de sıkı bir Müslüman değildi fakat sonradan dindar oldu ve sarayında birçok derviş besledi. **Bölgedeki Hıristiyanların da desteğini alan Ali Paşa sonunda Osmanlı'ya isyan etmiş ve öldürülmüştür (1882). Bkz. a.g.e., s. 91.**

² Besim Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası, İst. Matbaa-i Amire 1339, s. 170.**

³ **Anadolu'da İslamiyet, s. 28.**

Bundan başka bazı Hıristiyan aziz isimleri mevki isimlerinde yaşamaktadır; mesela Bilecik tarafında İnegöl, Aşıkpaşazade'ye **göre aslen Aya Nikola** yani Ayos Nikolas ki Aziz Nikola imiş. Bütün Anadolu'da halk inançlarında Hızır adıyla yaşamakta olan Aziz Yorgi, özel bir saygı görmektedir. Türk halk rivayeti, Hıristiyan menkıbesinin hemen bütün etkilerini almıştır. Hatta Türk halkının hemen her insanı tamamen Aya Yorgi yortusunu andıran bir Hızır günü kutlamaktadır. 16.yy.dan beri Avrupa seyyahlarının seyahat tezkirelerinde Kedreli veya Cedreli yani Hızır İlyas özel bir rol oynar. Anadolu'da özellikle halk arasında Ashab-ı Kehf de hemen hemen aynı itibara sahiptir.

Aya Yorgi'den Hıdrelleze Ortak Kültür Mirası:

Bu topraklarda yaşayan Ortodoks Hıristiyanlar için 23 Nisan, en büyük azizlerden Aya Yorgi'in yortu günüdür. İstanbul ve Anadolu'daki yüzlerce Aya Yorgi kilisesinde ayinler yapılır. Bu ayinlerin en bilineni İstanbul Büyükkada'daki Aya Yorgi kilisesindedir. Sadece Ortodoks Hıristiyanlar değil, Müslümanlar da bu özel günde adaya doluşur. Yalın ayaklarla oldukça uzun sayılabilecek dik bir yokuşu tırmanırken sağa sola çaputlar bağlanır, renkli makaralarda ipler yol boyunca açılarak dualar edilir. Yukarıda eğer kalmışsa rahiplerin el yapımı şaraplarından içmek belki de işin en eğlenceli yanıdır. Bir bakıma Hıristiyan dünyasının Hızır peygamberi sayılan Aya Yorgi, sadece Bizans'ın değil, İspanya'da İngiltere'ye kadar tüm Avrupa coğrafyasının en önde gelen azizidir. İngiltere'de Saint George, İspanya'da Sankt Jordi, Ermenistan'da Surp Kevork, Bizans'ta Aya Yorgi. İngiltere'nin koruyucu azizi sayılan Saint George'un haçı, İngiliz bayrağında bile yerini almıştır.

Aya Yorgi, diğer tüm büyük Hıristiyan azizleri gibi Anadolu'da yaşamış ve Anadolu'da ölmüştür. Aya Yorgi, Roma İmparatoru Diocletianus zamanında yaşamış bir askerdir. Korkusuzluğu ile ün yapmıştı. Gizlice Hıristiyan olan Aya Yorgi, pagan törenlerine katılmayı reddetmekteydi. Yaşadığı dönemde Hıristiyanlık yasaktı ve pagan törenlerine katılmayı reddetmek affedilmez bir suçtu. Birçok işkenceden sonra İzmit civarında idam edildiği düşünülmektedir. Ancak Aya Yorgi'yi Hıristiyan âleminde meşhur eden bir ejderhayı öldürmesidir. İngiltere'den, İspanya'ya, oradan Anadolu'daki tüm Ortodoks kiliselerindeki tasvirleri at üzerinde mızrakla bir ejderhaya saldırırken görürüz. Doğal olarak burada ki ejderha bir semboldür. Ejderhayı öldürmek aynı zamanda içindeki korkuyu öldürmek, dünyevi zevkleri reddetmek anlamına geliyor. Bu kült Mısır uygarlığında Osiris'e, Hitit uygarlığında İlluyanka efsanesine ve şahmeran'a Grek mitolojisinde Apollon kültüne dek geniş bir coğrafyada görülür.

Ejderhayı öldürmenin bahar kültleri ile olan ilgisini düşünürsek, Aya Yorgi'nin Bahar kültleri ile de birleştiğini düşünebiliriz. Bu nedenle 23 Nisan'da kutlanan Aya Yorgi günü aynı zamanda bir bahar kutlamasıdır ve bu şekli ile Anadolu'da da var olmuştur. Yani Hıdrellez ile Aya Yorgi yortusu aynı şeydir. Burada bir not düşmek gerekiyor: İspanya'da sevgililer günü de 23 Nisan'dır ve SanktJordiyortusu ile birlikte kutlanır. Hz. Hızır'ın Aya Yorgi'nin İslamileştirilmiş formu olduğu görülecektir. Belki de bu yüzden Bektaşî dervişlerini Aya Yorgi'yi daha çok hürmet hissi beslemektedirler.

II. Salon VII. Oturum

Bu topraklarda yüzlerce yıl bir adada yaşadığımız Rumlarla Aya Yorgi yortusu kutlandı. Anadolu'da Hıristiyanların Aya Yorgi'si ile Müslüman Türklerin Hızır kültü, iç içe girmiş gibidir. Hz. Hızır, bütün Müslümanlar tarafından büyük bir kutsiyetle anılmakta ve bir şifa ve kurtarıcı gözüyle bakılmaktadır. Hızır inancının halk kültürü ve Kızılbaşlar ile Nusayriler içinde özel bir yeri vardır. Tunceli'deki Kızılbaş Kürtler, Ermenilerin Serciyus dedikleri azizin Hızır olduğunu kabul ederler ve Aziz Serciyus'a Ermeniler kadar önem vermeyen Rum ahali arasında Müslümanlarca Hızır ve Aya Yorgi ile Aya İlyas arasında genellikle kabul edilen irtibat galiba aksine dönmüştür. Trabzon tarafındaki Şeyh Elvan tekkesinde Hızır'ın Aya Teodoros'un yerine geçtiği anlaşılıyor. Bu aziz, atlı ve ejder boğan bir tip olduğu için Aya Yorgi'ye benzetilir. Her türlü ihtimale göre bir kısmı Ermenilerden dönme Kızılbaş Kürtler Ali'yi İsa'ya Oniki imamı Oniki havariye Hasan ile Hüseyin'i de Petros ile Pavlos'a temsil ederler. Cahil Hıristiyanların daima maddi cazibelerin de yardımıyla dinlerini değiştirmeleri Bektaşilerin ve Halk İslam'ının bu uzlaştırıcı şekillerinin etkisiyle pek kolay olmaktadır.¹

Ortak kültür mirasımızın bir örneğini ünlü Türkmen gazi dervişi Sarı Saltuk adına anlatılan menkıbelerin Balkanlarda her iki din mensuplarını arasında ortak bir merasime dönüşmüştür. Her yılın ilk gününde, Ortodoksların Aya Nikola ve Katoliklerin ise Noel Baba diye anarak, bu Türk evliyası Sarı Saltuk'un kabrini ziyaret etmekte ve hatırasını sevgisiyle, minnetle anmaktadırlar. Ayrıca Sarı Saltuk'un İstanbul'a gelerek, Aya Sofya kilisesinde, Hıristiyan halkı yeniden vaftiz ettiği hikâyeleri Saltuk-nâme'de anlatılmaktadır². Moldavya'da bulunan Babadağ şehri, 1389'da Yıldırım Bayezid zamanında fethedildiğinde bölgede eski bir Hıristiyan ziyaretgahı iken Müslümanlaştırılmış ve Sarı Saltuk'a dönüştürülmüş olmalıdır. Sarı Saltuk Hacı Bektaş halkasına dahil edilirken yedi sanduka ve yedi türbe menkıbesi de muhtemelen halk rivayetine dayanmaktadır. Bu menkıbe Bektaşiler tarafından kendi dini propagandaları menfaatine kullanılmış olup, ihtimal ki bunlar bu vesile ile Rumeli'deki diğer ziyaretgâhları işgal etmişler veya işgallerini haklı bir zemine oturtmuşlardır. Menkıbenin sonradan Osmanlı ülkelerine yayılması da mücahit gazi derişler vasıtasıyla Bektaşiler tarafından Müslüman azizlerinin meşhur mezarlarının yer aldığı ülkelerin fethine teşvik için yapılan siyasi, dini propaganda neticesi gibi değerlendirilmek gerektir. Sarı Saltuk'un Aya Nikola ile aynı şahıs olarak teşhisi ise bütün dinlerin bir olduğu hakkındaki felsefi akidelerin tezahüründen başka bir şey değildir. Kaliakra ile Eskibaba ziyaretgâhları gördüğümüz gibi muhtemelen eski Aya Nikola kiliseleridir. Hükümdarın dinini değiştirmesini ihtiva eden Bulgar halk rivayetinde bu kahraman İlyas Peygamberdir³. Burada bir velinin yerine diğer birinin geçmesi o zamanın tarihinin bize böyle Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçiş hadisesini Kırım ve Balkanlar'da tamamen mümkün göstermesiyle izah edebiliriz. Bazı değerlendirmelerde Nikola'nın öldürülmesi

1 Hasluck, **Bektaşilik Tetkikleri**, s. 77.

2 **Saltuk-nâme**, *Ebu'l-Hayri Rumi*, haz. Ş.Haluk Akalın, KB Yay., Ank.1988, s. 37.

3 Hasluck, s. 126.

keyfiyeti, burada İslamiyet'in zaferini gösterdiğini farz ve kabul edebiliriz. Ve buna dayanarak İslam'ın bundan sonra Moskova, Bohemya ve İsveç'e kadar başarıyla yayıldığını kabule devam edebiliriz.¹

19.yy. sonlarında bile Bektaşî tarikatına mensup merkez tekkesi (bugün Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesinde) Hıristiyanlar tarafından da ziyaret edilmekteydi. Bunlar burada vaktiyle Aziz Haralambos adlı bir Hıristiyan manastırının mevcut olduğunu iddia ederler. Müslüman ve Hıristiyan her gün HBV'nin türbesini ziyarete geliyor; yerli Hıristiyanlar onu Aziz Haralambosla özdeşleştiriyor, mezarı Aziz Haralambos'a mensup saydıklarını söylerler bu inanç doğrultusunda türbeye girerken Hıristiyan ziyaretçiler haç çıkarıyor, Müslüman hacılar ise bitişikteki camiye gidip ibadet ediyorlardı.² Her iki kesim aynı şekilde iyi karşılanıyor. HBV ve müritlerinin Hıristiyan topraklarındaki yoğun etkinliğine Velâyetname'de sık sık anlatılmaktadır.

Hızır-İlyas kültü:

Kuran'da İlyas adı açıkça iki yerde geçmesine rağmen (Enam/85), Hızır adlı bir isme rastlanmamakta, ayetlerde sadece *kullardan bir kul* diye nitelendirilen esrarengiz şahsiyetin Hızır'a işaret edildiği kabul edilmektedir. Buhari ve Müslim'in naklettiği hadislerde Hızır peygamberden bahsedilmektedir. Hızır (Hızır) kelimesi Arapçada yeşil, yeşilliği çok yer anlamına geliyor.³

Hızır-İlyas kültü, tasavvuftaki halk mistisizminin en büyük delillerindendir. Tasavvufta Hızır Peygamber olarak kabul edilmesine rağmen halk inançlarında *yetiş ya boz atlı Hızır* örneğinde görüldüğü gibi, o daha çok bir veli hüviyetindedir. Tasavvufta İlyas'ın da Hızır gibi ebedi hayatta olduğuna inanılır. Artık Hızır-İlyas insanlar her daraldıklarında yardım istedikleri bu yüzden çeşitli merasimler düzenledikleri insanüstü gizli bir güç haline gelmiştir. Halk inanışlarında Hızır peygamber olarak anılmaktadır. İlyas peygamber de Hızır'ın şahsında temsil edilmektedir⁴.

Ne Kuran'da ne de sahih hadis kaynaklarında Hızır ile İlyas arasında herhangi bir münasebet söz konusu edilmemiştir. İlyas peygamberin adı Kuranda zikredilmesine rağmen, halk arasında Hızır kadar yaygın olmaması, tasavvuf çevrelerinin Hızır'ın ebedi hayatta oluşu inancını benimsemiş olması ve meseleyi canlı tutmuş olmasıyla ilgilidir. Bir hadise göre Hızır'ın denizlerde İlyas'ın ise karada insanlara yardım için vazifelendirildiği rivayet edilir⁵.

13.yy.da Hızır adını taşıyan tam olarak teşkilatlı bir tarikatın varlığı bilinmektedir. Bu tarikatın Müslümanlıkla Hıristiyanlığın karışımı olduğu ileri sürülmektedir. Bu tarikattan sonra İngiltere'de Saint George'u aziz

1 Hasluck, s. 127.

2 Balıvet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst 2000, s. v.

3 A.Yaşar Ocak, İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Türk Kültürü Arş. Ens. Yay., Ank. 1985, s. 79; Abdulkadir Evgin, Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi, İlahiyat Yay., Ank. 2007, s. 54, 103, 108.

¹³ Bkz. Ocak, a.g.e., s. 47; Evgin, a.g.e., s. 32.

4 A.Evgin, a.g.e., s. 32-40

5 Ocak, a.g.e., s., 93.

II. Salon VII. Oturum

tanıyan ve Hızır tarikatı ile aynı özellikleri gösteren bin benzerinin kurulduğu söylenmektedir. L. Massignon, bu ve benzeri tarikatların Müslümanların etkisiyle Fransa'da kurulduğu öne sürmüştür¹. Kızılbaz inançlarında Hızır, Hz. Ali'yle özdeşleştirilmiştir.

Aşağı yukarı her İslam coğrafyasında bu inançların adeta maddi birer delili olmak üzere çeşitli mevkiler makam olarak değerlendirilerek kutsanmıştır. Bunlar zaman zaman belli ziyaret, merasim ve hatta ibadetlere sahne olmaktadır. Çorum'da Hızır makamı denilen bir yerde dervişler, Hıristiyan seyyah Busbeck'e Saint Georges'un bir tablosunu göstererek Hızır'ın bu zat olduğunu bildirmişlerdir².

Suriye, Lübnan, Balkanlar ve Hatay gibi kısmen Hıristiyan unsurların yoğun olduğu bölgedeki makamların Türklerden önce Hıristiyanlar tarafından takdis edilen makamlar olduğu gözlemlenmiştir. Bunlar Hıristiyanların çok önem verdikleri Aya Yorgi veya Saint Georges adlı büyük bir azizin adına nispet edilen yerlerdir. Buraların İbn Batuta, Piri Reis ve Evliya Çelebi vb. müellifler tarafından Hızır veya Hızır-İlyas makamı diye zikredildikleri görülüyor³. Bu yerlerin hemen çoğunda eski bir kilise veya manastı binasının mevcudiyeti dikkat çekiyor. Çorum-Mecidözü arasındaki Elvan Çelebi tekkesinde Hızır-İlyas'ın menkıbeleri diye Saint Georges'unkini dinlemişler ve sonunda bu iki kişinin aynı şahıs olduğunda karar kılmışlardır. Anadolu'da Aya Yorgi diye anılan Saint Georges, bütün Hıristiyan dünyasının takdis ettiği bir azizdir. Mezarının bulunduğu Kudüs dışında Anadolu, Suriye, Mısır, Yunanistan, İtalya vb. ülkelerde birçok makamı bulunmakta ve buralarda adına birçok kilise ve manastır inşa edilmiştir. Anadolu'daki bazı Aya Yorgi menkıbelerinin aslında daha önce Orta Anadolu'da yaşadığına inanılan Saint Theodore'a ait olduğu anlaşılmıştır. Türkler Anadolu'ya geldiği zaman benzer yönlerinden dolayı Hızır'la özdeşleştirilmiş ve her ikisinin menkıbeleri birbirine mal edilerek halk hafızasına yerleşmiştir. İşte Anadolu, Balkanlar ve Kırım gibi yerlerde Saint Georges'a ait makamlar kilise ve manastırlar İslami dönemde Hızır veya Hızır-İlyas'a mal edilmiş ve bir makam olarak takdis olunmuştur. Öyle ki bugün bile Aya Yorgi'nin ejderha öldürmesini anlatan menkıbesinin Hızır'a mal edilmiş biçimini yaşatan efsanelerin halk arasında hala yaşadığını görüyoruz (Msl. Hatay Samandağı'nda Hıdır Bey köyünde).

Hidrellez:

Türk dünyasında özellikle Anadolu ve Balkanlarda folklorumuzda Hızır-İlyas kültürünü en iyi yansıtan merasimler *Hidrellez* ve *Nebi* bayramıdır. Eskiden Ruz-i Hızır (Hızır günü) de denilen Hidrellez halk arasında yaygın inançlara göre Hızır ile İlyas'ın bir araya geldiği günün hatırasına kutlanmakta olup Hızır-İlyas birleşik sözlerin halk arasında aldığı biçimi göstermektedir. Kışın sona erip yaz mevsiminin başlamasının günü olarak kutlanan bu bayram, bugünkü takvime göre

1 Ocak, a.g.e 127.

2 Ocak, a.g.e., s. 130, 133.

3 Evgin, a.g.e., s. 32-33.

6 Mayıs, Rumi takvime göre de 23 Nisan'da kutlanmaktadır¹. Ancak, Hıdrellez'in menşe ve mahiyeti konusunda da tek bir menşe ve kaynağın değil zamanla pek çok kaynak ve kültürün katkısıyla oluştuğu düşünülmelidir. Eski çağlardan beri Ortadoğu ve Balkanlarda bazı tanrılar adına bahar ve yazın gelişiyle alakalı bir takım ayin ve merasimlerin yapıldığı gözlenmiştir. Zerdüştiliğin merkezi İran'da hala Nevruz adıyla 21 Marttan itibaren kutlanan yeni yıl merasimlerinin buradan doğduğu malumdur. Dolayısıyla Orta Asya'dan daha Anadolu'ya gelmeden evvel Türkler gerek kendi hayat anlayışları gerekse İran üzerinden edindikleri dini ve kültürel etkileşimlerle bahar ve yaz ayinlerini çok iyi bilmektedirler. Hıristiyanlık Anadolu'da yayılırken putperest dönemlerden kalma kültler ve hayali ve bazen gerçek azizler üzerine mal edilmek suretiyle eritilmiş, Aya Yorgi kültü de bunlardan biridir. Aya Yorgi kültü diğer ifadeyle Yeşil Yorgi, Balkanlarda ve Anadolu'da kutlanmaktaydı. Türklerin bölgeye gelişleriyle beraber yaşanan intibakla Hızır-İlyas Aya Yorgi özdeşleşmiştir. Anadolu'da 23 Nisan ve 6 Mayıs'ta önceleri Aya Yorgi sonraki zamanlar da Hıdrellezin kutlanması bu dönüşümün neticesi olmalıdır.² Yakın zamanlara kadar halk arasında günlerin hesabı Hıdrellez dikkate alınarak yapılırdı.

Balkanlarda mesela Kosova'da Müslüman halkla Hıristiyanlar Hıdrellez merasimleri birlikte kutlardı. Anadolu'nun hemen her tarafında Sünni-Gayrisünni bütün Türkler arasında genel ir şekilde kutlanan halk bayramı Hıdrellez merasimleri şehir, kasaba ve köylerin yakınındaki ağaçlık ve yeşillik yerlerde su kenarlarında yapılır.³

Ashab-ı Kehf:

Hıristiyan, Süryani ve İslam kaynaklarına göre Ashab-ı Kehf (Yedi Uyurlar) mağarası, Akdeniz'e yakın bir şehirde bulunup mevkii hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak Anadolu'da Tarsus, Afşin ve Efes yüzyıllar boyunca bir ziyaretgâh olarak Roma devrinde olduğu gibi, Selçuklular, Osmanlılar ve Cumhuriyet tarihinde Hıristiyan ve Müslümanlar tarafından kutsal bir makam olarak takdis edilen önemli bir ziyaret mekânıdır. Türkçede *mağara arkadaşları*, *mağara yaranı* ve *mağara dostları* anlamına gelen Ashab-ı Kehf, Hıristiyanlar tarafından *Yedi Uyurlar* adıyla anılmaktadır. Roma döneminde putperest Dakyanus'un zulmünden kaçan yedi inançlı genç, bir mağaraya sığınarak, Kuran'a göre 309 yıl boyunca uyutularak Allah'ın izniyle uyandıktan sonra tekrar vefat eden inançlı yedi genç (Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Debernuş, **Şazenuş**, Kefeştatyuş) ve köpekleri Kıtımir'i ifade etmektedir. Bu anlamlı kıssa, tarih boyunca önce Hıristiyanlar sonra da Müslümanlar tarafından da canlı tutulmuştur. Hadisenin Kuran'da geçmiş olması makamın kutsiyetini genişletmiştir⁴. Mağarada çıkan su zemzemle kıyaslanmıştır. Müslüman

1

2

3 Ocak, a.g.e., s. 144, 146, 154.

4 *Ashab-ı Kehf konusu tarih boyunca Hıristiyan ve İslam dünyasında canlı bir şekilde anıla gelmiştir. Kıssanın geçtiği Kur'an'ın 18.sûresine Kehf adı verilmesi, Müslümanlar arasında söz konusu mağaranın mevkiinin neresi olduğunu gündeme getirmiştir.*

II. Salon VII. Oturum

Türkler, Ashab-ı Kehf'in makamı ile alakalı ilk bilgilere bu topraklarda ulaşım Hıristiyanlar tarafından bilgi sahibi oldular. İlk Müslümanlar da Anadolu'ya gelip giden elçiler ve gazilerin verdiği bilgiler sayesinde Kuran'da geçen Yedi Uyurlar ve söz konusu Mağara'nın Bilad-ı Rum'da olduğu hakkındaki bilgilere ulaşmışlardır.¹

Hacca gidemeyen geniş halk kitleleri hiç olmazsa bu mübarek makama giderek huzur arıyorlar, dertlerine deva, hastalarına şifa dilemişlerdi. Tarsus, Afşin, Efes'te bulunduğu inanılan bu makamlar yüzyıllarca çilehane ve halvethane olarak da kullanılmıştır. Hacı Bektaş Veli Velâyetname'sine göre, HBV de Afşin'deki Ashab-ı Kehf mağarasını ziyaret ettiği buraya halvet için gelip çile doldurduğu anlatılır.² İnsanlarımız hala Tarsus ve Afşin'deki makamı ziyaret ederler, adaklarda bulunup kurban keserler, mekânı takdis ve tazim ederler. Ağaçlara çaput bağlayıp dilekte bulunurlar, makamda bir süre kalıp yatanlar, hastalarını getirip mağaradaki taş duvara el ve başını sürterek şifa dileyenler, Mağaradaki delikli taştan geçirterek günahlardan arınmaya çalışmak gibi geleneksel inançlarını sürdürenler gibi ziyaretle birlikte dua edip bölgedeki camide namaz kılıp giden Müslüman halklar da vardır. HBV'nin bu makamlarda ziyaret ve halvet yapması daha çok halk arasında çok önemli bir kutsiyet ve mübareklik kazanmasını sağlamış olabilir.

Afşin'de ziyaret adıyla anılan bu mekân, Türk Halk İslam'ının konusuna giren birçok inanç ve kültürün Ashab-ı Kehf ile bütünleşmesine yol açmıştır. Sünnet edilen çocuklar ve evlendirilen gençler Ashab-ı Kehf'i ziyaret ederler. Âşık Mahsuni ve bölge şairleri şiirlerinde Ashab-ı Kehf'e göndermede bulunurlar. Mağaranın içinden çıkan su ziyaretçiler tarafından zemzem ayarında mübarek kabul edilmiş, şifalı su, sağaltıcı taş, Fadime Ana'nın tandırı vb. geleneksel ritüeller gelişmiştir. Buraya gelen ziyaretçilerin yoğunluğu gelenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için Selçuklu döneminde bir vakıf ve külliye inşa edilmiştir.³

Burada Delikli Taş hekim görevi yapmaktadır. Taş kültüne göre taş çamur yapıştırmak, alnını ve elini sürmek, bitişiğinde dua etmek sevap kabul edilir. Mağara kuyusundaki su zemzemle karıştırılıyor, suya para atılarak dilekte bulunuluyor. Koyun taş efsanesine göre burada Dakyanus'tan kaçan gençler bir çobana rastlamış ve çobanı kendilerini gizlemek ve yardım etmeye ikna etmek için koyunların taş olsun demişler. Duanın gerçekleştiğini gören Çoban bu gençlere inanmış ve böylece bir efsane türetilmiş. Bu meyanda bölgede çoban aşısı, çoban pilavı Yemliha yürüyüşü gibi ritüeller gelişmiş. Mağarayı ziyaret eden kişi taş delikten rahatça geçerse günahsız, sıkıntılı ve zor geçerse günahkârdır.

Anadolu'da Afşin, Tarsus ve Efes'teki mağaralar hikâyesinin geçtiği yer olarak ziyaret edile gelmiştir. Bkz. Ahmet Özkarcı, "Afşin Eshab-ı Kehf ve Medresesi", I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi - Bildiriler, Konya 2001, s. 153-170.

1 Geniş bilgi için bkz. **Eshab-ı Kehf Vukûu**, Şuyûu, haz. Yaşar Alpaslan, Ukde Yay., K.Maraş 2010.

2 **Velâyetname**, haz. Hamiye Duran, TDV Yay., Ankara 2007, s. 29.

3 **Mehmet Özkarcı, a.g.m.**, s. 154.

Taşa yaslanıp el açıp dua etmesi gerekir. Yörede külliye'nin üst tarafındaki ağaçlara bez ve çaput bağlanmaktadır. Mağara yakınındaki düz kaya ilk ekmeğin yapıldığı tandırdır. Bu taşın Hz. Fatıma/Fadime Ananın tandırı olduğuna inanılır. Ziyaret edilen bu taşta tazim edilir ve öpülür. Yöredeki en yaygın isim Yemliha'dır. Afşinlileri kızdırmak için Dakyanuslular denir.

Anadolu'da, Müslümanlar da Hıristiyanlar da Ashab-ı Kehf'i takdis edip ziyaret ederler. Özellikle Batılı Hıristiyanlar belki de ulaşım imkânı daha elverişli olan Tarsus'taki makamı ziyaret etmektedirler. Son zamanlarda burası her iki din mensuplarınınca ayrı ayrı zamanlarda ziyaret edilirken bir birleriyle pek görüşmezler.

Müslüman halk gelen Hıristiyanlara alelade turist gözüyle bakar. Ancak ziyaret eden bölge insanı olan Müslüman halk daha çoktur. Burayı mesire ve kurban kesme yeri olarak Hıdırellez günlerinde ziyaret etmeyi tercih ederler. Kutsal sayılan ve birçok rivayete konu olan bu mağaranın içindeki derin tünelin Kâbe'ye çıktığına inanırlar. Hıristiyanlar, Hz. Meryem ve Aziz Yuhanna'nın uykusuna Ashab-ı Kehf'in uykusu gibi bakmışlardır. Zira onlar uzun süre uyuyup daha sonra uyumuşlardır. Aziz Yuhanna da diğer rahipler gibi uzun süre bir mağarada yaşadığı ve putperestliğe karşı olduğu anlatılır. Putperest veya Yahudi zulmünden dolayı Hz. İsa'nın havarilerinden biri olduğu tahmin edilen Aziz Yuhanna'nın kuzeye Efsus denilen şehre gelerek Ashab-ı Kehf mağarasına sığındığı rivayetleri Hıristiyanlar için önemlidir.¹ Söz konusu Havari, bölgenin putperest halkına Tevhit inancını anlatması etrafında geçen hikâye; Yedi Uyurlar kıssası, Çoban ve köpeği Kıtmir ile birlikte hamam hadisesi, değişik formatlar altındaki rivayetlerle birlikte günümüze kadar gelmiştir. Kıssa'nın Kur'an'da geçmesi hadiseye havas Müslümanları arasında da ciddi bir önem kazandırmıştır.

Afşin ve çevre bölge halkı Ashab-ı Kehf'in isimlerinin şifa ve selamete medar olacağına dair hadisler rivayet edilir. Bu isimlerin yazılı olduğu metinler evin kapısına, eşya üzerine, bir ağaç üstüne, çocukların yastık altına vb. çeşitli bela ve musibetlerden kurtarmaya çeşitli dileklerin verilmesi aracı olduğuna inanılır. Bölge halkı çocuklarına Ashab-ı Kehf isimlerini vermeye devam ederek Yedi Uyurların yattığı mağarayı mübarek makam olarak tasdik ettiklerini göstermektedirler. Hıristiyanların Ashab-ı Kehf için Afşin ve Tarsus dışında, Efes'teki makamı ziyaret ettikleri görülmektedir.

Bazı hadis ve rivayetlere bakılırsa Ashab-ı Kehf'te adı geçen isimlerin bir şey dilemek, bir şeyden sakınmak için yazılıp okunmasının faydalarından bahsedilir. Bu isimlerin binek üstüne yazıldığında batmayacağı inancı bizde gemilere gemilerdeki malzemelere yazılmasına yol açmıştır².

Halk buranın toprağını mübarek bulur, ölülerini buraya gömerler. Çocuklarına adlarını verir. Cuma geceleri hassaten ziyaret ederler, Cuma namazını orda kılmak isterler. Afşinliler, olayı anlatırken hamamın yerini, bugün bile koyun taşları denilen koyunların taş olduğu mevkii, sürü sahibinin evini,

¹ Bkz. **Eshab-ı Kehf**, haz. Yaşar Alpaslan, s. 28.

² Faruk Sümer, **Eshab-ı Kehf**, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, s. 66.*

II. Salon VII. Oturum

gidişte su içtikleri pınarı, yürüyüş ve kaçış güzergâhlarını yaşatırlar.¹

Ashab-ı Kehf makamları, çok ziyaret edildiğinden dolayı Selçuklu ve Osmanlılardan beri gerekli ihtimam gösterilerek zengin vakıflarla beslenen külliyelerle süslenmiştir. Külliyelerin Kilise harabeleri zerinde inşa edildikleri anlaşılmaktadır.

Selçuklulardan beri Türkiye’de ziyaretgâh olarak gerek Hıristiyan halkın önceden beri ziyaret ede geldikleri yerler, gerekse Müslümanların gelişi ile ortaya çıkan yeni ziyaretgâh mahalleri vardı. Bu yerlerden bir kısmı Hıristiyanlarca da Müslümanlarca da kutsal sayılan ve her iki toplumun birlikte gidip ziyaret ettikleri yerler haline gelmişti. Böyle yerler aynı amaçla buraya gelen iki ayrı dine bağlı insanların birbirleri ile münasebet kurmalarına da yol açıyordu.

Selçuklular zamanında Anadolu’da birçok Türkmen şeyhi veli olarak kabul ediliyor, ölümlerinden sonra da onların mezar ve türbeleri birer ziyaret yeri oluyordu. Bu durum Anadolu’yu adeta bir evliya diyarı haline getirmişti. Öyle ki o devrin toplum yapısındaki kaynaşmanın sonucu bir kısım Hıristiyan halkın da bu Müslüman evliyasının mezar ve türbesini ziyaret ederek onun maneviyatından yalnız Müslümanların değil kendilerinin de yararlanma hakkı olduklarına inandıklarını gösteriyor. Aynı zamanda Müslümanların da Hıristiyan azizlerine ait kilise ve manastırları ziyaret ederek bu yerler hakkında İslami motifler teşekkül ettirerek eski Hıristiyan ziyaretgâhlarını Müslümanların da rağbet ve itibar ettikleri yerler haline getirmelerine yol açıyordu.

Bu yerler Müslümanlarla Hıristiyanları bir araya getiriyor, aralarında uyumlu bir ilişkinin doğmasına birbirlerine hoşgörülle davranmalarına sebep oluyordu. Mesela Aksaray yakınlarındaki Obruk’ta her taraftan gelen Müslim-gayrimüslim pek çok kimsenin ziyaret ettiği bir yer vardı. Belirtildiğine göre bu yerde bulunan mağaralarda birtakım heykeller ve mumyalanmış cesetler, ayrıca bir kilise ile bir de cami bulunuyordu. Müslümanlar bu cesetleri Hz. Ömer devrinde orada şehit olan mücahitlere ait saydıkları için gelip ziyaret ediyorlar, camide de namaz kılıyorlardı. Hıristiyanlar da kendilerine ait saydıkları bu cesetleri görmeye kiliseye ibadet etmeye geliyorlardı. Böylece her iki dinin mensupları aralarında hiçbir çatışma olmadan kendilerine ait saydıkları ve kutsal bir mekân olarak kabul ettikleri bu mekânı müştereken ziyaret ediyorlardı.

1 Ashab-ı Kehf, haz. Yaşar Alpaslan, s. 24.

KAHRAMANMARAŞ DÜĞÜN ADETLERİ VE DÜĞÜN GİYSİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Songül KURU¹

Araş. Gör. Zeynep KIRKINCIOĞLU²

Özet

Toplumsal olaylardan biri olan düğünlere dünyanın çeşitli ülkelerinde, çeşitli şekillerde rastlayabiliriz. Bunlardan çok garip olduğu gibi ayin, şölen, oyun ve tören gibi harikulade olanları da vardır. Evlilik kültürü üzerine yapılan bu araştırmada, Kahramanmaraş ilinin evlenme ve düğün adetleri ile bu süreçte giydikleri giysiler üzerine çalışılmıştır. Bu çerçevede, evlilik isteğinin ifadesi, evliliğe karar verme, söz kesimi, şerbet, nişan, düğün hamamı, kına gibi, evlenmenin düğün öncesi süreçlerini oluşturan aşamalarından ve bu durumlarda giyilen giysilerden bahsedilmiştir.

Araştırmada betimsel yöntem kullanılmış ve konu ile ilgili literatür taraması yapılarak, Kahramanmaraş yöresinde kaynak kişilerle görüşülmüştür. Elde edilen bulgular yorumlanarak önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Düğün, Kahramanmaraş, Gelin Giysileri, Evlilik Kültürü

1 Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Moda Tasarımı Bölümü Ankara
s.kuru@gazi.edu.tr

2 Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü
Erzurum zeynep060@hotmail.com

WEDDİNG CUSTOM AND CLOTHES OF KAHRAMANMARAŞ

Abstract

We can meet the weddings which are one of the social events in different places of the (in variform) in different ways. Some of them are very strange but also some of them so great such as rithe, feast play and ceremony. This research is about marriage culture of Kahramanmaraş marriage, wedding costum and the clothes which are worn at this procedure. In this context, it is mentioned about procedure of marriage which are expressing of deciding to marriage announcement of it, engagement ceremony wedding bath and henna before wedding and the clothes which are worn according to circeumstance

At this search description method is used and by consulting the relevant literature we it is appointed with knowledge people. It is placed suggestion according to findings.

Key words: Wedding, Kahramanmaraş, Bridal Wear, Marriage Culture

II. Salon VII. Oturum

1. GİRİŞ

Halk çoğunlunu orta tabakanın teşkil ettiği Kahramanmaraş'ta yüzyıllardan beri süregelen düğün adetlerini bugün de her mahallede, her evde ve her mevsimde görebiliriz. Yabancılar için gayet orijinal ve hoş, düğün sahipleri için gerekli ve çocuklar için bir eğlence olan bu güzel düğün adetlerini, dolayısıyla mutlu bir yuvanın kurulabilmesi için gösterilen bu çabaları, kız görme, şerbet, nişan, kına, gelin getirme, düğün, nikâh, gerdek ve el öpmeler olarak özetleyebiliriz (Anonim 1).

Resim 1: Kahramanmaraş'ta Gelin Ve Damatların Düğün Törenlerindeki Kıyafetleri

Kaynak: Karlıklı, 2001; 111

a) Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı, Kahramanmaraş yöresinin evlilik kültüründe görülen anlam arka planının, bölgede sosyal ve kültürel yapıya yansıyan bütünleştirici görüntüsünün boyutlarını belirlemeye çalışmak gelenek ve göreneklerimiz ön planda tutmak ve tanıtmak, Kahramanmaraş yöresi ile ilgili yapılacak diğer araştırmalara bir kaynak olabilmektir.

b) Araştırmanın önemi

Gelenek ve göreneklere bağlı olarak günümüzde, düğün törenlerinde hala az da olsa giyilen düğün giysilerini ve bu süreçte yapılan adetler hakkında bilgi vermek, en önemlisi ise yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan düğün giysilerini ve aksesuarlarını belgelendirerek gelecekte de yaşatmak araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

c) Araştırmanın yöntemi

Araştırmada betimsel yöntem kullanılmış ve konu ile ilgili literatür taraması yapılarak, Kahramanmaraş yöresinde kaynak kişilerle görüşülmüştür. Elde edilen bulgular yorumlanarak önerilere yer verilmiştir.

1.1. Evlilik İsteği ve Evlilik Kararı

Evlilik insan hayatının önemli geçiş dönemlerinden ve toplum hayatında kültürel öğelerin en yoğun yaşandığı sosyal hayat alanlarından birisini teşkil etmektedir. Bu bakımdan evliliğin temel eksenini oluşturan aile ve aile kurmayla ilgili ritüellerin insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren var olageldiğini görüyoruz (Çopuroğlu, 2000; 163).

Türk kültüründe evlenme, ocak kurma, ocak tütürme, ev - bark sahibi olma, yuva kurma gibi çeşitli adlandırmalarla ifade edilirken, birey sadece bir aile oluşturmanın ötesinde, soyun devamını sağlama ve toplumsal bir görevi üstlenmeyi de içeren bir sorumluluk yüklenmektedir. Evlilikte ilk adım, evlenme isteğinin ortaya çıkmasıdır. Bu istek, aslında zaten toplumsal bir beklenti olarak, sosyalleşme sürecinde daha çocukluk döneminden itibaren sosyo - kültürel sistem tarafından ortaya konan bir hedef ve sorumluluk halinde birey bilincinde şekillenmektedir. Kimlerle, nasıl evlenileceği ve bunun nasıl dile getirileceği ise kültür tarafından belirlenmektedir. Tamamen bireysel bir istek ve karar gibi gözükse de, evlilik isteği ve kararı, içinde yaşanılan toplumun, değer ve normlarından bağımsız değildir ve büyük ölçüde etkilenmektedir (Çopuroğlu, 2000; 163).

Eskiden ve şimdi de birçok yerlerde olduğu gibi Maraş'ta da evlenmelerin büyük bir çoğunluğu görücülerin aracılığı ile olur. Evinde evlenecek oğlu olanlar çocuğun bulûğa erdiği zamandan itibaren konularında komşularında kız gözetlemeye ve kulaklarını kirişe koyup şehirdeki kızlar hakkında bilgi toplamaya başlarlar. Eğer oğlan gelişip büyüdüğü halde büyükleri çocuğu baş göz etmede uysal davranıp, gayret sarf etmiyorlarsa, oğulları aileye evlenme arzusunu bazı hareketlerle sezinletir. Örneğin: Askerden geldi ise nüfus kâğıdını, terhis tezkeresini babasının görebileceği yerlere bırakır; sık sık canının sıkıldığından ve gurbete çıkacağından bahseder veya elbisesini suya ıslatıp yıkamadan asar veya daha kısa yoldan giderek samimi bir akraba vasıtasıyla anne ve babasına haber yollatır. Her ne şekilde olursa olsun oğullarını evlendirmeye karar verenler bildiği gördüğü veya salığını aldığı bir kıza görücü gider. Görücü gitmenin kendine has adap ve erkanı vardır: Maraş'ta görücüler haftanın her günü bu işi yapamazlar. Kız görmek için uğurlu addedilen gün Pazartesi ile Perşembe günleridir. Bu iki günde istenen kızların ve bunun neticesinde kurulan yuvanın saadeti garanti altına alınmış olunduğuna inanılır (Barlas, 1963; 2).

Diğer günlerde de görücü gidilirse de bu sadece kıza bakmak veya bakılan birçok kız arasından bir karşılaştırma yaparak kendi aralarında istenecek kız için bir karar vermek içindir. Pazartesi, Perşembe günleri haricinde gidildiğinde kız istenmez, kazara istense bile, istenen kız için kız evi peşinen ret cevabı verir ve bir daha o kızla istedikleri oğlan evlendirilmez. Bölgede genç

II. Salon VII. Oturum

kızların evlenme isteğinde bulunmaları kesinlikle hoş karşılanmamakta ve ayıp kabul edilmektedir. Evlilik konusunda kızlara karar hakkı ancak, karşı taraftan gelen evlilik talebini ret veya kabul etmesi noktasında kısmen tanınmaktadır. “Evlenmek istediğini söyleyen bir kız ayıplanır ve onunla alay edilir”. Fakat bazı köylerde kapıları sertçe çarpma şeklindeki tavırlarla kızlar evlenme isteklerini ifade edebilmektedirler (Çopuroğlu, 2000; 163).

Aileler kız vermede erkeğin askerliğini yapmış olması, geçimini sağlayabilecek durumda olması, ahlaklı olması ve çevresinde iyi tanınması gibi özelliklere sahip olmayı başlıca kriterler olarak görmektedirler. Eskiden malı mülkü fazla olanlar tercih edilirken, günümüzde okumuşa ve memura kız verme eğiliminin gittikçe yaygınlaştığı belirtilmektedir. Erkeğin belli bir eğitim düzeyine sahip olup olmadığına ve mesleğine bakılmaktadır. Kızlarda ise; belli başlı iyi bir ailenin kızı olması, belli bir olgunluğa ulaşmış olması, namuslu ve ahlaklı olması özellikleri aranmaktadır. Ayrıca kızlarda güzellikle birlikte, hamaratlık, soy, konuşma hal ve tavırlar gibi niteliklerle birlikte belli bir bilince ulaşmış olması da dikkate alınmaktadır. Ailelerin denk olması da, büyük ölçüde dikkat edilen bir husus olmaktadır. Yine eskiden, evde büyük kız varken küçüğü verilmezken, artık evlilik yaşındaysa küçük kızlar da evlendirilebilmektedir (Çopuroğlu, 2000; 163).

Görücü âdeti uzun bir süreçle gerçekleşir. Görücülük için de, evliliğin diğer aşamaları için de perşembe ve pazartesi uğurlu gün sayılır. Önce oğlanın anası ve kadın akrabaları görücülüğe çıkar. Kız beğenilirse durum ailenin erkeklerine açılır. İkinci kez görücülüğe gidilerek “dünürlük teklif edilir”. Kız evi “naz evi” olduğundan üç gün izin ister. Bu üç gün içinde yanıtları evet olursa erkek tarafını birkaç kez daha davet ederek eğilimlerini belli ederler. “Hayır” ise, “kızımız daha küçük” lafıyla üç gün sonunda ilişki bitirilir. Kadınlar arası gidip gelmelerden sonra aile erkeklerinin de katıldığı bir buluşmada söz kesimi olur. Geline takılacak ağırlık (takı) çeyiz, başlık, yol parası gibi maddi konular ilerde dorun çıkmaması için söz günü konuşulur. Eğer maddi konular da anlaşma sağlanırsa “şerbet” günü belirlenir (Karlıklı, 2001; 111).

Eskiden geleneksel görücü usulü bütün köylerde hâkim durumda iken, günümüzde artık bir şekilde tanışıp anlaşılan gençlerin, özellikle erkeğin, durumu ailesine bildirmesiyle başlayan evlilikler yaygınlaşmaktadır.

1.2. Şerbet

Şerbet günü, bir Pazartesi veya Perşembe günüdür. Her iki ailenin tuttuğu kadınlar tarafından hısım ve akrabalar şerbete davet edilirler. Konuklara oğlan evi tarafından gönderilen meyve, tatlı ve çerezler ikram edilir. Yine oğlan evinin gönderdiği şeker şerbet yapılır. Şerbet dağıtılırken kaynana kızın yüzük takar. Hocalar dualar okur (Anonim 2). Düğünden önce, yine uğurlu bir günde, oğlan evinin getirdiği ağırlıklar kız evinde konukların görüşüne açılır. Aynı şekilde kızın çeyizi de konukların beğenisine sunulur.

1.3. Nişan

Nişanın temel amacı, karşılıklı olarak evlilik sözünü ve bir anlamda kızın erkeğin ailesine aidiyetini topluma ilan etmektir, duyurmaktır. Çünkü sembolik olarak kız artık oğlan tarafının alametini (nişanını) taşımaktadır (Çopuroğlu, 2000; 187).

Nişan şerbetten sonra yapılır. Şerbette kaynana tarafından yalnızca bir yüzük ve bir bilezik takılır. “Takıların” gerisi nişanda takılır. Nişan gününden önce kızın ve oğlanın akrabaları, dostları, hısımları ve komşuları okuyucu kadınlar tarafından birer birer gezilerek nişana davet edilir. Konuklar nişan günü olan Pazartesi veya Perşembe günlerinin birinde sabahleyin saat sekizden itibaren toplanmaya ve yavaş yavaş kız evine gelmeye başlarlar. Misafirlerin sökün etmeğe başladığı andan itibaren de çalgıcılar çalmaya ve elinden oyun gelenlerin oynatılmasına başlanır, türküler söylenir. Genç kız kendi nişanında ilk defa başına fes takar. Bu giydiği fes ve giysiler, oğlan evinin gönderdikleridir. Fes üzerine simli oyalı yağlık örtülür (Barlas, 1963; 5).

A

B

Resim 2: Kahramanmaraş'ta Köyde Nişanlı Kız Giyimi (A) Kahramanmaraş'ta Şehirde Nişanlı Kız Giyimi (B) Kaynak: Kırzioğlu, G. N; 1991; 6

II. Salon VII. Oturum

Şehirde ekonomik durumu iyi olanlarda sırma işlemeli fes tercih edilip, üzerine üçgen katlanmış, simli ve oyalı yağlık örtülürdü. Duruma göre, işlemeli veya düz şalvar, işlemeli fermene ve boydan entari giyilirdi (Kırzioğlu, 1991; 6).

1. 4. Düğün

1.4.1. Okuyucu Kadınlar

Okuyucu kadınlar Maraş düğünlerinin olmazsa olmazlarından. Her semtte bir iki okuyucu kadın olur. Okuyucu kadınlar, genellikle durumları zayıf, okuyuculukla aile bütçesine katkı sağlayan kadınlardır. Topladıkları “tene’ler” (bulgur, pirinç, mercimek, tarhana) ve aldıkları bahşiş kendilerinin olur. Düğünden birkaç gün önce okuyucu kadın tutulur (Özturan ve Alparslan, 2010; 86).

1.4.2. Tohumgavıt Götürme

Pazar günü erken saatlerde oğlan evinde “tohumgavıt” götürme hazırlıkları başlar. Tohumgavıt genellikle keçi, bazan da koç olur. Koç da olsa, keçi de olsa tohumgavıtın boynuzlarının uzun olması gerekir. Tohumgavıtın uzun boynuzlarına elma ve portakallar geçirilir, beline süslü bir eşarp ya da bohça bezi bağlanır, boğazına da bir kelep altın takılır. Bu şekilde süslenen tohumgavıtın yanında çiğköfte yapmak üzere sebzelerle şeker, kına, sabun ve hamam parası hazırlanır. Bütün bunları okuyucu ve oğlan evinden birkaç kişi götürür, kız evine teslim eder. Kız evi de oğlan evine aynı okuyucu ile velime yemeğine katılmak üzere tuz ve hediye verir (Özturan ve Alparslan, 2010; 87).

1.4.3. Pırtı Getirme (Çeyiz Alma)

Oğlan evi pırtı getirmek için öğleden önce kız evine gider. Çeyiz almaya “gölük” denilen yük atlarıyla gidilir. Gölüklerin semerine büyük çanlar bağlanır. Boyunlarına da longurdak denilen büyüklü küçüklü çingiraklar bağlanır. Gölüklerdeki çanlar longurdaklar çalınca bu insanların çeyiz almaya gittiği anlaşılır. Böylece insanların düğünden haberi olur.

Günümüzde ise çeyizler kamyonlarla getirilmeye başlanmıştır. Kamyonla kız evine gidilirken davul zurna bulundurmamak, yol boyunca davul zurna çalmak adet olmuştur. Oğlan evi kız evine geldiğinde kızın kardeşlerinden ya da yakınlarından biri çeyiz sandığının üzerine oturur ve bahşiş almadan kalkmaz. Oğlanının arkadaşlarından biri bir yastığı, dönüşte oğlanının sırtına vurmaya üzere yanına alır. Geriye kalan çeyiz oğlan evine götürülür. Kız evi çeyiz gönderme işi bittikten sonra bir iki kurnaya sığacakları kadar yakınlarına haber göndererek öğleden sonra hamama gider (Özturan ve Alparslan, 2010; 88).

1.4.4. Gelin Hamamı (Düğün Hamamı)

Köy ya da mahalle halkı düğünün doğal konuklarıdır. Köy ya da mahalle dışındaki insanlar düğüne (her ne kadar kentte davetiye kullanılsa da)

okuyucular aracılığıyla çağrılır. Köy dışından çağrılanlara “**seymen**” ya da “**sağmen**” adı verilir. Okuyucular seymenlere düğün sahibinin maddi gücüne göre, elma, şeker, havlu, mendil, çorap, elbiselik basma gibi hediyeler vererek, düğüne çağırırlar. Seymenler de buna karşılık, düğün giderlerine katılmak için büyük ya da küçük baş hayvan getirirler. Seymen alayı, davul zurna eşliğinde karşılanarak köy evlerinde ağırlanırlar. Artık yedi gün yedi gece sürecek düğün törenleri başlamıştır. Her gün eğlencenin olduğu bu süreçte en önemli adet, “**düğün hamamı**”dır (Karlıklı, 2001; 112).

Kız evi, oğlan evinin kiraladığı hamama yine akrabaları ile giderler. Geline kız evi soyar. Yıkandıktan sonra iç çamaşırlarının üzerine “**SEVAİ**” (**yöresel bir nevi işlemeli önü açık, yakasız özel giysi**) giydirilir. Saçları örülüp altın mahmudiyelerle süslenildikten sonra başı bağlanır. Baş bağlayacak kadın iş bilir, elinden su içilir, maya çalınca tutacak pekmez ebeliyecek, cinsten olmalıdır. Aksi halde gelinin çocukları olmayacağına inanılır (Barlas, 1963; 7).

Başı bağlanan kızın, ön tarafına yeşil, arka tarafına kırmızı olarak iki tane duvak bağlanır. Ayağına **SARI EDİK** İle çorap giydirilir. Eğer edik giydirilmemişse çorap giy dirilmeden çıplak ayağa “**GONUÇLU**” kundura takılır(Özturan ve Alparslan,2010;90). Kız süslenip donandıktan sonra gayme (Natıra) kadın gelip gelini alır. Ortaya çıkarır. Bu sırada iki elinde iki tane uzun mum yakılıdır, gayme önde, gelin arkada, kollarında kırmızı bandlar bulunan gelin sağdıçları da yanlarda olmak üzere sıraya girerler. Bunların arkalarına da kız evinin kızları geçip sıralanırlar (Sağdıçların kollarındaki bantlar, gelinliğin kırmızı kumaşındandır (Barlas, 1963; 10).

II. Salon VII. Oturum

Resim 3: Sarı Edik (çizmenin kısa şekli)- Nalın (Gümüş ve ahşap malzemeden yapılma, taban kısmı yüksek olup alta doğru genişler. Uzunluğu: 22.5 cm h:16 cm'dir)

Kaynak: Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi-Envanter No: 2248- 4469

Türküler söylenip tamamlanıncaya kadar grup ağır ve vakur adımlarla orta havuzu üç ve ya beş defa dolandır, ve bu dolanma tamamlanınca gelin kızı, oğlan evi tarafı alıp soyundurur. Gelin soyundurulup peştamallanır vol ayağına **GÜMÜŞ NALIN** giydirilir (Resim 3). Bu nalının üzerine gelinlik çağdaki kızların isimleri birer birer yazılır. Bu şekilde onların da bahtlarının açılacağına itikat edilir Çalgıcılar önde, ellerinde mum, gayme kadın onun arkasında ve bunları takiben de gelinle birlikte oğlan evi kadınları, kızları olduğu halde iç hamama girilir. Grup, göbek taşının etrafında üç veya beş defa dolandır. Bu dolanma sırasında türkü okunmayıp yalnızca mani çağrılır:

Üçüncü dolanmadan sonra gayme kadının elindeki mumların birisini gelin ayağının altı ile basarak söndürür. (Burada söndürülen mumlar gerdek gecesinde masayı süslemede kullanılır). Bu mumların söndürülüşü sırasında Maraş'ta garip bir âdet tatbik edilir: Mumların en sonuncusu söndürülmeden önce adağı olanlar önceden hazırladıkları renkli mumları bu «anaç» mumla yakarlar. Mumları yaktıktan sonra hamamın ayaklarına ve duvarlardaki özel yerlere adaklarını tekrarlayarak dikerler. Bu anda tamamen sessizleşen hamam yüze yakın mumun titrek ışığı ile aydınlanıp bir mabet havasına bürünür. Mumlar dikildikten ve adaklar adandıktan sonra yeniden şarkılar söylenmeye başlanır. Birkaç türkü daha söylendikten sonra çalgıcılar dışarı çıkarlar. Kadınlar gelini alıp yıkarlar. Yıkamanın bazı kısımlarında evli olmayanlar dışarıya çıkarlar. Zira bu yıkama esnasında gelin kıza (her ne kadar regle devresine girdiğinde annesi tarafından öğretilmişse de) gusül abdesti alması öğretilir (Barlas, 1963; 11).

Kız yıkandıktan sonra ayağına gümüş nalın giydirilir ve ağır havlulara büründürülüp dışarı çıkarılır. Oğlanın akrabaları tarafından giydirilen kız, annesine teslim edilir. Hamam dağıldıktan sonra oğlan evi davetlileri oğlan evine, kız evi davetlileri kız evine giderler (Özturan ve Alparslan, 2010; 90).

1.4.5. Kıneyce (Kına Gecesi)

Maraş düğünlerindeki eğlencelerin tamamına “kıneyce” denir (Özturan ve Alparslan,2010;91). Kına yakmaya «Gına değirmek» de denilen Maraş’ta kına öğleden sonra yakılır. Çarşamba günü kına yemeğine davet edilen oğlan evi konukları yemeklerini yedikten sonra hep birlikte kız evine giderler (Barlas, 1963; 13).

Gelin kızı hazırlayıp kaynanasının yanına getirirler. Bu sırada gelinin iki yanındaki sağdıçları koluna girmiştir. Kaynananın oturduğu yerin önüne de üç-beş metre kadar açkı yayılmıştır. Gelin kaynanasının önüne oturduğunda, elini öper. Kaynana tahta bir kaşıkla kınayı karıştırıp kızın eline koyar, bunun da altına, bir urup - çeyrek mahmudiye veya başka bir altın koyar. Kızın avucunu kendi eliyle kapayıp ağırlık pazarlığında kararlaştırılan on-on beş çift bileziği kızın koluna takar. Kız elini kapayarak hazır bulunan konukların ellerini öper. Kızın kınasının karıştırıldığı tahta kaşığın gelinciden önce oğlan evine gitmesi lâzımdır. Kaşığın kız evinde kalması uğursuzluk adledilir. Yine bir Maraş inancına göre kız elindeki kınayı konuklar gidinceye kadar korur, konukların hepsi gittikten sonra elindeki kınayı «baba ocağının», «baba evinin» duvarına çarpar. Kına duvarda kuruyana kadar kalır. Kız avucundakileri duvara çarptıktan sonra elini yıkar. Bu davranış “gelinin kına gibi tertemiz bir ev ve geçmiş bıraktığını” anlatır (Karlıklı, 2001; 112).

1.4.6. Gelinçi (Gelin Alma)

Maraş’ta gelini almaya - götürmeye gelenlere «gelinci» derler. Gelinci değimi zamanla gelini almaya gelenleri ve gelin götürme törenlerini de içermeye başlayarak gelinçi halini almıştır. Eskiden Ata bindirerek gelin getirilirdi. Bu âdet bundan yirmi yıl kadar önce bırakılmıştır. Bu âdetin bırakılması sosyal bir zorunlulukla değil, hükümetin müdahalesi ile olmuştur. Atla gelin getirmede zaman anlayışı da bir takım değişikliklere uğramıştır. Örneğin: önceleri yatısı ezanından sonra getirilirken zamanla akşam namazı sıralarına alınmış ve daha sonraları da öğleden sonra gelin getirilmeye başlanmıştır. Oğlan evinde akşam namazından sonra gelin getirme hazırlıklarına başlanılır. İlk önce gündüzden hazırlanan meşaleler yakılır. Sonra çalgıcılara yemekleri yedirilip sokakta hazır bulunan atların yanına yollanır. Oğlan evinin- meşalelerini para ile tutulmuş adamlar taşırlar.- Bu adamlar da atların yanında yer aldıktan sonra, gelini getirmeğe gidecek olanlar, kadın, erkek herkes ata binerler. Bazı hallerde ata yalnız kadınlar biner. Erkek olarak da gelin atını götüreceğ olan oğlanın babası veya varsa büyük amcası yahut oğlanın mensup olduğu aileden bir büyük biner. Gelin alayının önünde, çalgıcılar arkada, gelin atına binmiş kayınbaba (veya vekili) onun arkasında, oğlan evi erkekleri, komşu esnaflarla arkadaşları, en arkada da atlara binmiş kadınlar bulunur. Gelin alayı kız evine geldiğinde kadınlar attan inerler ve birkaç tanesi kız evine girerler. Kız evine giren kadınlar şerbet içerler ve içtikleri şerbetten bir maşrapa da oğlana yollarlar. Bu şerbeti götüren kız, evinden bir kadın beraberinde Kur’an ve bir ayna götürür. Damat gelin gelmeden şerbetten içer, aynaya bakar ve Kur’an’dan biraz okur, Kur’an-ı

II. Salon VII. Oturum

okuduktan sonra kızın serili çeyizinin arasına koyarlar (Barlas, 1963; 13).

Günümüzde ise otomobillerle gelin getirilir. Gelin almaya gidecekler öğlen vakti arabalara binerek kız evine giderler ve kızı yengelerle birlikte bir arabaya bindirip diğerleri de başka arabalara binerler. Eski usullerle gelin getirmede atlar, tahtirevanlar süslenirken, günümüzde otomobiller süslenmeye başlanmıştır ve gelini getiren arabanın şoförüne bir çevre hediye verilir. Gelin oğlan evinin kapısı önünde kayınbabaşının elini öper. Kayınbaba arpa, buğday gibi tahıl sepileri saçar. Kaynana da gelinin ayağı önünde boş bir şişe kırar. Evin içerisine girdikte, avluya konulmuş olan su dolu küpü gelin ayağı ile vurup kırar. Küp kırıklarına basarak yukarı çıkan gelin, merdiven başında kaynanasının kolunun altından geçer. Bu sırada kaynana merdiven başında durmakta ve bir kolunu omuzu hizasında duvara, dayamaktadır. Gelin kolun altından baş eğip geçerek sofaya çıkar. Odasına alınırken de eline verilen narı duvara vurup parçalar. Bundan sonra kınasının karıştırıldığı kaşığı odanın ortasında kırıp yere atar. Gelin kız bu işleri yaptıktan sonra misafirlerin yanına götürülüp el öptürülür. Bundan sonra maniler, türküler ve ilâhilerle eğlentiye başlanır (Özturan ve Alparşlan, 2010; 98).

Maraş'ta düğün günü perşembedir. Çarşamba günü getirilen gelini, Perşembe sabahı kaldırıp elinin ayağının kınasını yıkarlar, kahvaltısını ettirip bir köşeye oturturlar. Oğlan evi düğün yemeği hazırlığını yaparken, kız evinden gelen 5-6 kadın kızın odasını toplayıp hazırlarlar. Bu arada gece kullanılacak olan bir metre boyundaki güveği mumlarını yatağın iki tarafına, başucuna koyarlar. Masanın üzerine mevsim çerezlerini ve meyvelerini hazırlarlar; gelinin yatağının üzerine üzerlik gibi kutlu nazar otları serperler ve odanın bir köşesine bir el leğeni ile bir büyük ibrik su koyarlar (Barlas, 1963; 13).

1.4.7. Velime Yemeği, Nikâh, Damadın Giydirilmesi ve Gerdek

Velime yemeği vacip kabul edilir. Zengin fakir herkes yemeğe davet edilir. Velime yemeğinde kap kakak, kaşık vs. çalmak adettir. Çalınan bu eşyalar bir pastaneye bırakılır ve karşılığında tatlı dondurma yenir. Düğünden sonra kayınbaba veya oğlan pastaneden bunları alır, yenen tatlı ve dondurmaların parasını öder. Perşembe günü evde kadın ve erkeklere Velime yedirilip düğün eğlentisi yapılır ve bir tarafta da nikâh kıyılırken, arkadaşları damadı berbere götürüp tıraş ettirirler. Sonra da hamama götürüp yıkarlar. Hamamdan sonra eve getirilen damada arkadaşları güveçilik elbiselerini giydirirler. Elbiseden çıkan mendil sağdıçın olur veya düğün son zamanlarda olduğu gibi sağdıçsız yapılıyorsa, güveği giydiren arkadaşlardan birisi mendili çalar. Yatsı namazına lükslerle, fenerlerle veya meş'alelerle götürülen damat namazdan dönerken imam evin kapısına kadar gelir ve damada dua eder (Özturan ve Alparşlan, 2010; 98).

Gerdek ertesi, Cuma günü sabahleyin oğlanın arkadaşları damadı hamama götürmek için eve gelirler. Kapıyı gelin açar ve gidip kocasına haber verir. Oğlanın bütün arkadaşları ve yakın akraba çocukları damadı hamamda

beklemektedirler. Hep beraber güle eğlene yıkanır ve hamam parasını oğlanın yakınlarını öderler. Damadın hamama gitmesine karşılık gelin hamama gitmez, gece yengelerinden birisi gerdek odasında kıza boy abdesti aldırır. Gelin yedi gün kadar oğlanla birlikte yatırılmaz ve bu zaman sonunda hamama götürülüp yıkandıktan sonra ki karı kocalık tekrar başlar. Cuma günü kabakşlukta kaynanası gelinini alıp bahçeye çıkarır. Bu sırada gelinin yüzü pembe bir duvakla örtülüdür. Gelin kaynana bir yere otururlar. Düğünün bütün seramonilerine iştirak eden kadınlar birer birer gelip gelinin önüne para atarlar. Bu paralar gelinin olur. Maraş'ta gelinin yüzü cuma selası okunurken açılır. Sela okunurken yedişer yaşlarında biri kız birisi oğlan iki çocuk, şimşir bir tahta kaşıkla gelinin duvağının ucundan tutup üç defa alınının sırasına getirip tekrar indirirler ve dördüncü kere de duvağı gelinin başından aşırırlar. Bunu yaparken de her defasında: "Allah ümme selli ala seyyi-dine Muhammedün resullullah" derler (Barlas, 1963; 23).

1.4.8. El Öpme, Kız Evinin Davet Edilmesi ve Gelin Hamamı

Düğünden üç gün sonra oğlan evi yani gelin, damat, öteki çocuklar oğlanın anası-babası kız evine gider. Gelinle güva (damat) kız evindeki büyüklerin ellerini öper. Bu buluşmada kız evi misafir ağırlama yemekleri ikram eder. Kız evinin oğlan evini davet etmesinden üç beş gün sonra oğlan evi kız evini yemeğe davet eder. Maraş düğünlerinin son merasimi kız evinin oğlan evini hamama davet etmesidir. Düğünden yaklaşık on beş gün sonra kız evi oğlan evini hamama davet eder.

1.4.9. Düğün Giysileri (Gelin-Damat)

A

II. Salon VII. Oturum

B

Resim 4: Bindallı gelin giysisi

Kaynak: Kahramanmaraş Müzesi-Envanter No: 1145-865

(Resim 4’te A fotoğrafındaki bindallı kadife mor kadife üzerine sim sırma maraş işi ile yapılmıştır. Bitkisel motifler işlenmiş olan bindallının içi beyaz astarlıdır. Bel çevresi:60 cm Boy:140 cm’dir. B fotoğrafındaki bindallı ise kadife mor kadife üzerine sim sırma maraş işi ile bitkisel motifli işleme bulunmaktadır)

Kız evi kadınları gelin kızı çırılçıplak soyundurduktan sonra kızın boyuna uygun olarak dikilmiş kefen bezinden (Kefen giydirilmesi için Maraşlılar şöyle diyorlar: Geline gittiği evden ölüsünün çıkacağını anlatır) bir torbaya oğlan evi kadınlarına verirler. Oğlan evi kadınları bu torbaya bıçakla bir yaka ve iki tane kol yeri açıp kızı giyindirirler. Tene giydirilen bu kefen gömleğinin üzerine “Antep” işiyle işli ağır iç gömlekleri ve ekseriya renkli gelinlikler giydirir(Barlas,1963; 14). Giydirilen gelinlik sarı, yeşil, pembe, mavi olabilir. Gelinlik iyi kalite gezme elbisesidir, düğünden sonra gelin bunu özel günlerinde giyer(Özturan ve Alparslan, 2010; 95).

Resim 5: Kahramanmaraş Çağlayancerit İlçesi gelin başlığı- FES-ALINLIK-ÇALMA-DULUKLUK-GAZİ ALTINI Görüşülen Kişi: Fatma Sakallı

Gelinlere iç giyim olarak “**KÖYNEK**” giydirilmektedir. Göynek veya Damalı köynek de denilir. Bedene giyilen ilk giysidir, şimdiki atlet yerine kullanılır. Yakası yuvarlak ya da hâkim yaka, önü göğüse kadar 10-15cm açıktır veya tek düğme ile iliklenir. Boyu diz altındadır. Uzun kollu, kol uçları düzdür. Beyaz veya mavi renklerde basmalardan dikilir. Köyneğin üzerine genellikle, kutnu kumaştan yapılan, kol uçları yırtmaçlı veya düz olan üçetek şeklinde, içi astarlı olan “**ZUBUN**” giyilir. Yakası yuvarlak veya hâkim yakadır. Boyu ayak bileğindedir. Öndeki iki etek parçaları arkadan çapraz geçirilerek, yanlardan kuşağın içine sokulur. Arkada kalan eteğin sol alt tarafının da sol yan tarafa kuşağın içine sokularak kullanıldığı görülmüştür. Yalan kutnu, has kutnu (oklu kutnu) çeşitleri kullanılmıştır. Has kutnular daha çok özel günlerde tercih edilir. Ayrıca çiçekli basmalardan yapılan zubunlar da tercih edilmiştir. Bu tarz üç eteklerin her iki tarafı da farklı basmalardan dikilmiştir (Kurtul, 2010; 25).

II. Salon VII. Oturum

Resim 6: Gelin Başlığı
Kaynak: Kurtul, 2010; 27

Oğlan evine gitmek üzere hazırlanan gelin kızın başlığı, gümüş takılarla süslenir. Fesin önüne gerdanlığa benzer gümüş saçaklı, orta kısmı taşlı, gümüş çiçeklerle donatılmış “ALINLIK” denilen bir takı takılır. Ortaya alınlık üzerine, fesin iki yanına ve kulaklar üzerine iki taraflı, taşlı gümüş takılar takılır. Bu kulak hizasındaki gümüş takının kulakları kapatmasına özen gösterilerek geline nazar değmesinin önüne geçilmesi sağlanır. Gelinin başına takılan takılar üzerindeki taşların özel anlamları vardır. Kırmızı taş, kız çocuğunun olması, yanlardaki yeşil taşlar ise oğlan çocuklarının olması dileği ile takılır. Fesin ortasındaki takıya “ÇALMA”, kulaklar üzerindeki kerecelere “DULUKLUK” denir. Bu süslü fes üzerine oyalı yağlık örtülür, fesin etrafından renkli şifonlar sarkıtılır, üzerine al duvak takılır (Karlıklı, 2001; 117) (Resim 5).

*Resim 7: Kahramanmaraş Çağlayancerit İlçesi Gelin Başlığındaki
DULUKLUK*

Kaynak: Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi-Envanter No: 397

Bedene üçetek entari, şalvar ve simli fermene giyilir. Köyde üçeteğin altına giyilen şalvar kırmızıdır (Kırzioğlu, G. N; 1991; 6)(Resim 6).

Resim 8: Fes'in üstüne takılan alınuk

Kaynak: Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi-Envanter No:395

Köyde, evlenen Maraş kadınları poşu kullanırlar. Evli kadınların kullandıkları poşuların renklerine göre farklı anlamları vardır. **Beyaz;** acı görmemiş, **Siyah;** ailede yakınlarını kaybetmiş, acı görmüş, **Mor;** kadın için doğurganlığın bittiğini gösterir. Evli ve yaşlı kadın başında bağladığında omuzları örtecek büyüklükte “**AĞYAĞLIK**” üçgen katlanır, çeneden geçirilerek uçları tepede bağlanır. Bunun üzerine poşu veya kefiye denilen, saçaklı ve simli bir örtü köşegeninden kıvrılarak fesin etrafında sıkıca sarılır ve sağ tarafta düğüm yapılarak uçları sarkıtılır (Kırzioğlu, G.N;1991;6).

II. Salon VII. Oturum

Resim 9:Kemer, Kaynak: Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi-Envanter No: 404-392

Geline esas gelin kıyafeti, oğlan evine gittiğinin ertesi günü giydirilir. Şehirde ekonomik durumu iyi olan ailelerde, önünde altın dizili ve sırma işlemeli fes giydirilir. Fesin her tarafı sırma işlemeli de olsa, yine de üzerine “ÇALMA” denilen yeşil ve kırmızı taşlı takılarla, etrafı yine taşlarla süslü **Gazi altını** takılırdı. Evlenen kıza oğlan evi Gazi takmak zorunda idi. En az iki tane başın iki yanına takılırdı. Başında gazi altını olan kadının evli olduğu anlaşılır. Ekonomik durumu iyi olan ailelerde gümüş ve altın süslü saçaklı fesin iki tarafına çeneden geçecek şekilde hazırlanmış “**SAKINDIRIK**” takılırdı. Bu başlıkla bindallı elbise giyilirdi (Gündüz ve diğerleri, 2004; 848).

Maraş yöresinin genel erkek giysisi ile damat giysileri hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır. Üstlerine bordo rengin hâkim olduğu **ABA**, abanın altına içlik, siyah şalvar, ayaklarına da gülşeftali yemeni giyerler (Gündüz ve diğerleri, 2004; 849).

Resim 10:Aba

Kaynak: Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi-Envanter No:297

Damadin üzerin giydiği kısa paltoların adı “Maraş abası” veya “Sako’dur”. Abanın altında şalvara da “Çuha aba” denilmektedir. Abalar kişinin ekonomik durumu ve statüsüne göre işlemeli ya da işlemez olabilmektedir (Karlıklı, 2001; 116). İşlemeli olanlar sırma ve sim ile işlenmiş olanlardır. İşlemez olanlar ise aslan derisi renginde olup, adına “bozaba” denilmektedir. İşlemeli olanlar, koyu kırmızı ve mavi renklerden meydana gelmişti (Anonim 2).

Resim 11:Gülşeftali Yemeni

Kaynak: Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi-Envanter No:2246

Kahramanmaraş erkeklerinin düğünlerde, geleneksel özel gün takımlarının baş giysisi külah ve poşudur. Külah keçeden olup baş genişliğinden yukarı doğru daralan bir başlıktır. Üzerine uçları püsküllü, kendinden desenli veya düz dokumalı poşular bağlanmaktadır (Küçükosmanoğlu ve diğerleri, 2004; 854)

2. Sonuç

Kültürel unsurların uygulanışlarında zamana ve mekâna göre değişmeler meydana geliyor olsa bile, kültürün bir şekilde arka planını yeniliklerde yeniden üretiyor olması, onun geçmişten günümüze özünü korumasını sağlamaktadır. Dolayısıyla zaman içerisinde bölgesel çevre şartlarının meydana getireceği değişiklere rağmen, kültürün anlam boyutundan yola çıkarak onun kaynaklarına iz sürmek mümkün olabilecektir (Çopuroğlu, 2000; 192).

Eskiden at ile gelin alınmaya gidilirken günümüzde gelişen teknoloji ile otomobillerle gelin alınmaya gidilmesi gibi değişikliklerle gelişen teknolojiye uyum sağlanmışır. Günümüzde Kahramanmaraş'ta da eski adetlerin, gelenek ve göreneklerin bazıları kullanılmasa da birçoğu hala yaşatılmaktadır.

Kültür mirası olan düğün giysilerine bakıldığında ise günümüzde müzelerde ve özel koleksiyonlarda yerini almış, yaşlı kişiler tarafından sandıklarda saklanarak korunmuştur. Yaşam koşullarının, alışkanlıkların değişmesi, moda ve teknolojinin ilerlemesi sonucunda bu güzel ve kültür kokan giysileri günümüzde yaşatmak zor olsa da değerlerimizi korumak için yapmamız gerekmektedir.

Sonuç olarak; Geçmişini yaşatmak, yarına ondan kalan güzellikleri aktarmak, bildirmek sağlıklı ve uygar yarınlar için yapılabilecek en kutsal görevdir.

3. Kaynaklar

- BARLAS, U. H., (1963), “**Maraş Düğün Adetleri Üzerine Bir Araştırma Denemesi**”, Yurttaş Yayınevi, İstanbul
- ÇOPUROĞLU, C., Y., (2000) , “ **Fırat Havzası Evlilik Kültürü I: Düğün Öncesi**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, Sayfa: 163-193, Elazığ
- GÜNDÜZ, F., YILDIZ, A., AKINCI, E. (2004), “**Kahramanmaraş Kıyafetlerinin Tanıtılması**”, Kahramanmaraş Sempozyumu, 2. Cilt, Kahramanmaraş, 843-852
- KARLIKLI, Ş. (2001), “**Değişimin Simgelendiği Kent: Kahramanmaraş**”, Garanti Bankası Yayınları, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti., İstanbul
- KIRZIOĞLU, N.Görgünay(1991) “**Kahramanmaraş Geleneksel Kadın Giysileri**” Kültür ve Sanat. Türkiye İş Bankası, Sayı: 10, Haziran, s.6
- KURTUL, Z. (2010), “**Kahramanmaraş Müzesinde Bulunan Kadın Cepkenlerinin İncelenmesi**”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giyim Endüstrisi Ve Giyim Sanatları Eğitimi Ana Bilim Dalı, Giyim Sanatları Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya
- KÜÇÜKOSMANOĞLU, Ş.,ESİRGENLER, E., GÜZEL, S., (2004) “**Kahramanmaraş Geleneksel Erkek Kıyafetlerinin Araştırılması Ve Günümüz Modasına Aktarılması**”, Kahramanmaraş Sempozyumu, 2. Cilt, Kahramanmaraş, 853-867
- ÖZTURAN, A.H., ALPRASLAN, Y. ,(2010), “**Eski Maraş'ta Örf'ler, Adet'ler ve İctimai Hayat**”, Ukde Kitaplığı:84, Maraş Kültürü Edebiyat Serisi:18, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş
- Anonim 1 Çetem Yıllık Tarih- Araştırma- Kültür Dergisi, Yıl: 5, Sayı:5 12 Şubat 2007, Kahramanmaraş
- Anonim 2 Maraş İl Yıllığı, 196773, 108-117, Kahramanmaraş
- Anonim 3 <http://www.kahramanmaraş.bel.tr/sempozyumlar/kahramanmaraş-sempozyumu-i-cilt.html>

GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER

Hatice Fatoş DEREBENT (Kahramanmaraş Belediyesi Türk Halk Oyunları Öğretmeni)

Fatma SAKALLI(Kahramanmaraş-Çağlayancerit İlçesi .. Yaş:85)

Kevser MERCİMEK (Kahramanmaraş)

EKLER

Resim No1: Kemer
Envanter No: 375

Resim No 2: Kemer
Envanter No: 408-365

Resim No 3: Alınlık
Envanter No: 368-81

II. Salon VII. Oturum

Resim No 5: Dulukluk- Kolye
Envanter No: 82-397-396

OSMANLI DEVLETİ'NDE MARAŞ'TA FAALİYET GÖSTEREN MEDRESE VE BUK'ALAR

Arş. Gör. Yaşar ARSLANYÜREK¹

Özet

Medreseler, orta ve yüksek tahsili gerçekleştiren müesseselerdir. İslam eğitim tarihi içerisinde müstesna bir yere sahip olan medreseler aynı zamanda memleketin ihtiyaç duyduğu kültürü ve aydınları yetiştiren birer eğitim ve öğretim kurumudur.

Osmanlı'da şahıslar tarafından kurulan ve yaşaması için vakıflar kurulan medreselerin hocalarına “müderris”, yardımcılarında da “muîd” denirdi.

Medrese talebesi ise “danişmend”, “suhte” veya “talebe” adlarıyla anılırdı. “Sıbyan Mektebi” veya o seviyede özel eğitim görmüş olan kimseler, medreselere giderek muayyen hocalardan bir program dahilinde belirlenmiş dersleri alırlardı.

Buk'alar ise küçük çaplı ve küçük dereceli okullar olup, medrese öncesi eğitim veren medrese özelliği gösteren birer eğitim kurumuydular.

Anadolu'da bu tür kurumlar daha çok; Maraş, Antep, Suriye, Filistin ve Mısır taraflarında görülmekteydi.

Gerek Dulkadir Beyliği, gerekse de Osmanlı Devleti tarafından eğitime son derece önem verilmiştir. Osmanlı Devleti, Dulkadir Beyliğini idaresi altına aldıktan sonra buradaki mevcut medreseleri kullandılar ve bu sistemi devam ettirdiler. Bu medreseler, Maraş ve çevresinde tanınmış önemli ilim adamlarının yetişmesine ön ayak oldular.

Osmanlı idaresi altında Maraş'taki Medrese ve Buk'aların bir kısmı varlıklarını devletin yıkılışına kadar devam ettirdiler. Bu yönüyle Maraş, dönemin koşulları göz önüne alındığında eğitim öğretim açısından hiç de küçümsenmeyecek derecede öneme haiz bir Osmanlı şehri olduğu görülür.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Araştırma Görevlisi

OPERATING MADRASA AND BUKA'S IN MARAŞ AT THE OTTOMAN STATE

Abstract

Madrasas are institutions that perform the collection of medium and high. With exceptional place in the history of the Islamic education madrasas, at the same time culture and intelligentsia of the country needed a training institute of education and training.

It was called “müderriş, assistant in the “muîd” that established by the parties in the Ottoman Empire and established the foundations for the survival the scholars of madrassas.

As to the madrasa student were called “danişmend”, “suhte” or “talebe”. “Sıbyan Mektebi” or specially trained people who are at that level, they'd have taken lessons identified, within a program certain professors going to madrasas.

As to Buk'as are small-scale and small schools, they were a training provider showing the madrasa feature and before the madrasa education.

Usually this kind of institutions seen in the Anatolia; part of the Maraş, Antep, Syria, Palestine and Egypt.

As well as Dulkadir the principality, by the Ottoman Empire in education were of utmost importance. Ottoman Empire was exploita and continued the tradition of this system after capturing the Principality of Dulkadir. These madrasas ensured training of scientists the well-known major Maras and its around.

Under Ottoman rule, some of the Madrasa and Buk'as continued its presence until the collapse of the state. In this respect Maras, is not to be underestimated is equally important to an Ottoman city, considering the conditions of the period in terms of education and training.

II. Salon VII. Oturum

Giriş:

Türk tarihinde eğitime yönelik hizmet veren ve bugünkü üniversite tabiri yerine kullanılan medrese terimi, Arapçada ders okunacak yer ve talebinin içinde oturup ders okuduğu bina manasına gelmektedir.¹

Buk'a kelime anlamı olarak yer, arazi, toprak parçası anlamlarına geldiği gibi tarihi süreçte bölgelere göre değişik anlamlarda kullanılmıştır. Zaviye kelimesinin karşılığında da kullanılan buk'a daha yaygın olarak medrese ile sıbyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumunu karşılamak amacıyla kullanılan bir terimdir. Anadolu'da ve bu arada Suriye, Filistin ve Mısır'da bu tür buk'alara çokça rastlanmaktadır.² Besim Atalay Maraş'taki medreseleri; Taş Medrese, Hatuniye, Bağdadiye Kadriye, Nebeviye, Kalender Paşa, Acemli, Nakip, Bektutiye ve Şazi Bey olarak sıralar.³

Dulkadiroğulları zamanında başta Maraş ve Elbistan'da olmak üzere köylere varıncaya kadar beyliğin kurulduğu coğrafi alanda cami, mescid, medrese, türbe, zaviye, köprü, kale vb. pek çok dini ve sosyal tesis yapılmış, bunların birçoğu günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında, camiler, mescidler, zaviye ve türbeler ile köprüler, ılıcalar ve kaleler inşa edilmiştir. Özellikle Kahramanmaraştaki Taşmedrese ile Kayseri Hatuniye Medresesi bu dönemde inşa edilen önemli birer eğitim kurumudurlar.⁴

Osmanlı Devleti döneminde genellikle daha önceki Türk ve İslam devletlerinden kalma, eğitim amacıyla kullanılan buk'alara tayinler yapıldığı, buralarla ilgili çeşitli ihtilafların kayıtlara yansdığı görülmektedir.⁵

Aşağı dereceli muhtemelen 10 akçenin altındaki medreselere bazen buk'a denildiği ve buralara mahalli kanının teklifiyle tayin yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶

Bir medresede müderris olan kimseye aynı yerde bulunan bir buk'anın taltif maksadıyla ilaveten verildiği, böylece müderrisin iki yerde ders verip ücret aldığı görülmektedir. Maraş, Halep, Şam, Hama gibi şehirlerdeki buk'alarda bu gibi durumlar söz konusudur. Genellikle buralara yapılan hoca tayinlerinde mülazemet şartı aranmadığı şehir kadısının arzıyla uygun bir kişi tayin edildiği görülmektedir.⁷

1. Bektutiye (Kadı) Medresesi

Bektutiye Medresesi, Dulkadirli hükümdarlarından Nesreddin Mehmed Bey (1399-1442) tarafından⁸ Bektutiye (Fevzi Paşa) Mahallesi'nde yaptırılmıştır. Dulkadir Beyliği hükümdarı Alaüddeve Bey M.1500 tarihli vakfiyesinde, Kadı

1 Yaşar Baş, Rahmi Tekin, Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi), Bahçıvanlar Basım Sanayi, Konya Ereğli, 2007. s.62.

2 Mehmet İpşirli, "Buk'a", *DİA, VI, İstanbul, 1992, s. 386*

3 Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Matbai Amire, İstanbul 1339, s.165.

4 Refet Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA, IX, İstanbul, 1994, s. 556-557.*

5 İpşirli, Buk'a, s. 386.

6 İpşirli, Buk'a, s. 386.

7 İpşirli, Buk'a, s. 387.

8 Maarif Salnamelerinde mektebin kurucusu olarak Alaüddeve (Alaaddin Bey) Bey kayıtlıdır. Bkz. 1317,1318,1319 ve 1321 tarihli Maarif Salnameleri.

Medresesi olarak bilinen bu medreseyi tamir ettirmiş ve bu medreseye bazı vakıflar da yaptırmıştır. Yine Alaüddeve bey, 1510 tarihli başka bir vakfiyesinde Bektutiye Medresesini tamir ettirdiğini ve Medresinin yanına bir mescid yaptırdığını ifade ederek çeşitli vakıflar yaptırmıştır. Medresenin yanına yaptırılan bu mescid günümüzde Bektutiye (Çınarlı) Camii olarak işlevini devam ettirmektedir.¹

Bektutiye Medresesi, Alaüddeve beyin 1500 tarihli vakfiyesinde Kadı Medresesi olarak ifade edilirken 1510 tarihli vakfiyesinde kullandığımız şekliyle yani Bektutiye Medresesi olarak ifade edilmiştir. Özkarcı, bu medresenin ismindeki değişikliğin nedenini, Alaüddeve beyin Bektutlu Cemaatı'na özel bir ilgi duyması olarak ifade etmektedir.² Yine medresenin adı Maraş Tahrir defterlerinin muhtelif kısımlarında Medrese-i Kadı (Kadı Medresesi) olarak kayıtlı olup Bektutlu Cemaatı'nın, Bektutiye Medresesinin hizmetinden sorumlu olduğu kayıtlıdır.³

1317 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre 15 öğrencisi bulunan medresede,⁴ Hacı Osman Efendi zâde Muhammed ders vermekte olup, 1318 tarihli Maarif Salnamesine göre 30,⁵ 1319 tarihli Maarif Salnamesine göre de 50 öğrenci ders alıyordu.⁶ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede 55 öğrenci öğrenim görmüş olup Mahmud Efendi medrese müderrisliğini yürütmüştür.⁷

2. Divanlı (İsa Divanlı) Medresesi

İsa divanlı Camii'nin avlusunun doğu tarafında iki katlı olarak yaptırılan medresenin⁸ müderrisliğini Derdlizade Mehmed Efendi yürütüp, 10 öğrencisi bulunmaktaydı. Divanlı Medresesi, Murtaza paşa tarafından kurulmuştur.⁹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede 11 öğrenci kayıtlıdır.¹⁰

Divanlı Medresesi, beraberindeki camii ile birlikte 1959 yılında yıkıldı. Ancak cami, yeniden inşa ettirilerek ibadete açıldı.¹¹

3. Taş Medrese

Taş Medrese, Dulkadirli beylerinden Alaüddeve tarafından inşa

1 Mehmet Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46, C.II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 1195.

2 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1196.

3 Geniş bilgi için bkz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri I-II, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1, Ankara 1988.

4 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire, s.1118-1119.

5 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265.

6 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541.

7 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire, s.464.

8 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1201.

9 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543. Divanlı Medresesi'nin 1317 tarihli Maarif Salnamesi'nde Muhtab Ahmed Paşa tarafından kurulduğu ve 15 öğrencinin öğrenim gördüğü kayıtlıdır. Bkz 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

10 Bkz. 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

11 Özkarcı, a.g.e., s.1201.

II. Salon VII. Oturum

ettirilen, ¹ Taş Medrese, Etmekci Mahallesi'nde bulunup, 1317 Tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede 4,² 1318 ve 1319 tarihli Maarif Salnamelerinde 20,³ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde de 28 öğrenci öğrenim görmekteydi ve medresenin müderrisliğini Hacı Muhammed Efendi yürütmekteydi.⁴

Bu gün Ulu Camii'nin kuzey tarafına düşen bu yapı son derece dikkat çeken ve yapı olarak da günümüze kadar ulaşan sağlam bir tarihi eser niteliğini sürdürmektedir.

4. Bağdadiye Medresesi

Alaüddeve beyin 1500 tarihli vakfiyesinde merkezi Ulu Camii olan geniş bir külliyenin bir parçası olarak bu medreseden bahsetmektedir. Dolayısıyla Bağdadiye Medresesi XV. Yüzyılın sonralarına doğru inşa ettirilmiştir. ⁵ Besim Atalay'a göre bu medrese şehirdeki önde gelen medreselerden biridir.⁶

Medresenin ismi 1904 yılında Bağdadiye Kübra Medresesi, 1906 yılında Bağdadiye Kebire Medresesi olarak geçmektedir.⁷

Dulkadirli beylerinden Alaüddeve Bey tarafından bu medrese için birçok vakıf tesis edilmiştir.⁸

Bağdadiye Medresesi'nde görev yapacak hocalar, ancak ciddi bir sınav ile başarılı olmaları şartıyla atanabilirlerdi.⁹

5. Nebeviye Medresesi

Nebeviye Medresesi'nin de Alaüddeve bey tarafından¹⁰ XV. Yüzyılın sonlarında inşa ettirildiği belirtilmektedir.¹¹ Maarif Salnamelerine göre medrese, Camii Kebîr (Ulu Cami) civarında olup, Tapuzade (Hacı) Muhammed Efendi ders müderristi. Medresede; 1317 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre 5,¹² 1318 ve 1319 tarihli Maarif Salnamelerine göre 50,¹³ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne

1 Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s.165; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541.

2 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

3 1318 tarihli Maarif Salnamesi, Matbai Amire, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541.

4 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

5 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1197.

6 Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s.165.

7 Özkarcı, a.g.e., s.1198.

8 Geniş bilgi için bkz. Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1198; Yinanç – Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri..., s.38, 80, 290.

9 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1198, 1199.

10 1317 tarihli Maarif Salnamesine göre medrese Alaaddin Bey tarafından kurulmuştur. Bkz. 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

11 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1199.

12 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

13 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

göre de 53 öğrenci öğrenim görmekteydi.¹

Nebeviyye Medresesi, XX. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar fonksiyonunu sürdürmüştü, olup yine bu medrese için de birçok vakıf tahsis edilmiştir.²

6. Bayazıtlı Medresesi

Bu medrese bir külliye'nin bir parçası olarak Çavuşlu (Yörük Selim) Mahallesi'nde 1618'de yapıldı.³ Medresenin ismi Maarif Salnamelerinde Hacı Bey Medresesi olarak geçmekte,⁴ 1317 tarihli Maarif Salnamesi'nde 10 öğrencisi olan medresenin,⁵ 1318 tarihli Maarif Salnamesinde 50,⁶ 1319 tarihli Maarif Salnamesi'nde de 51, 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde de 47 öğrencisi bulunmakta,⁷ 1317, 1318, 1319 tarihli Maarif Salnamelerinde İsmail Efendi, 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde de Hacı Osman Efendi Zâde Mahmud Efendi medrese müderrisliğini yürütmekte olup ve kurucusu Bayezid Zâde Hacı Bey olarak gösterilmektedir.⁸

Medresede hoca olarak Bertizli Mustafa Efendi'nin görev yaptığı ve tefsir, fetva, usul ve meani derslerini verdiği görülmektedir.⁹

7. Şekerli Medresesi

Seyidhan zade Ahmed Efendi'nin müderrisliğini yaptığı medrese, Gani Yusuf zade Muvtab Ahmet Bey tarafından kurulmuş olup, Şekerli Mahallesi'nde (Turan Mahallesi) Şekerli Camii'ne dahildir ve 80 öğrencisi bulunmaktaydı.¹⁰ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede öğrenim gören öğrenci sayısı 82'dir.¹¹

8. Nakib Medresesi

Maarif Salnamelerine göre Nakib Camii'ne dahil olan Nakib Medresesi, Hacı Ali Efendi tarafından (1698-1699) kurulmuş olup, 10 öğrencisi vardı ve Hacı Hafız Efendi tarafından dersler veriliyordu.¹² 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne

1 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

2 Geniş bilgi için bkz. Özkarcı, a.g.e., s.1199.

3 Özkarcı, a.g.e., s.1201,1202.

4 1318 tarihli Maarif Salnamesi, Matbai Amire, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541; 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 464.

5 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1118-1119.

6 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265.

7 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 464.

8 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 464.

9 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1202.

10 1898 yılında medresede 15 öğrencinin öğrenim gördüğü, Ahmed ve Ali Efendilerin müderrislik yaptıkları kayıtlıdır. Bkz. 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264-1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

11 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

12 1898 yılında medresede 4 öğrencinin öğrenim gördüğü kayıtlıdır. Bkz. 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543; Özkarcı, a.g.e., s.1203.

II. Salon VII. Oturum

göre medresede öğrenim gören öğrenci sayısı 11'dir.¹

9. Timur Paşa Medresesi

Çiftci Mahallesi'nde (Hayrullah Mahallesi) Timur Paşa tarafından XVII. Yüzyılın ikinci yarısında inşa ettirilen bu medrese² bugünkü Arasa Camii'ne dahil olarak yaptırılmıştır. Medresede kaç öğrenci olduğu ve müderrisinin kim olduğu evvelki maarif salnamelerinde belirli olmamakla birlikte,³ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde Ahmed Efendi'nin medrese müderrisliği yaptığı ve 6 öğrenciye havi olduğu kayıtlıdır.⁴

10. Restebaiye (Küçük Çavuşlu) Medresesi

Restebaiye Medresesinin 1701-1702 tarihlerinde beraberindeki Restebaiye Camii ile birlikte Osman Ağa tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Medrese XX. yüzyılın başlarına dek fonksiyonunu sürdürmüştür.⁵

11. Fıkhiye-i Rıdvaniye Medresesi

Yukarıoba (Turan) Mahallesi'nde Rıdvanzade Defterdar Ali Efendi tarafından, cami, hamam ve üç medreseden oluşan bir külliye inşa ettirmiş, Fıkhiye-i Rıdvaniye Medresesi de bu yapılardan birini teşkil etmektedir.⁶

1792 tarihli Defterdar Ali Efendi vakfiyesine göre burada görev yapacak müderrisin (hocanın), ilim ve fazilet sahibi olması, dini ve diğer ilimlerle ilgili dersleri vermeye muktedir biri olması gerektiği belirtilmiştir.⁷

12. Nebeviye-i Rıdvaniye (Darü'l-Hadîs) Medresesi

1792 tarihli vakfiyeye göre Rıdvanzade Defterdar Ali Efendi tarafından, Yukarıoba (Turan) Mahallesi'ndeki Fıkhiye-i Rıdvaniye Medresesi'nin karşına yaptırılmıştır.⁸ Bu yapının, Fıkhiye-i Rıdvaniye Medresesi bahsinde geçen külliyenin bir parçası olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

13. Rıdvaniye Medresesi

Bu medresenin de bahsi geçen külliyenin bir parçası olarak inşa ettirilen üç medreseden biri olduğu anlaşılmaktadır. Diğer iki medresenin alt tarafına yapılmıştır.

1 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

2 Özkarcı, a.g.e., s.1203.

3 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1266,1267; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

4 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

5 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1203.

6 Özkarcı, a.g.e., s.1204.

7 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1204.

8 Özkarcı, a.g.e., s.1204.

14. Kalender Paşa Medresesi

Kalender Paşa Medresesi 1807 tarihli vakfiyeye göre, Maraş ve Trablusşam Beylerbeyi Bayezidzade Kalender (Ahmed) Paşa tarafından Çavuşlu Mahallesi'ndeki camiin (Bayezid Camii)¹ avlusuna yaptırılmıştır.² Besim Atalay da Maraş'ta on kadar medrese olduğundan bahseder ve bunlar arasında Kalender Paşa Medresesini de sayar ve medrese ve beraberindeki Acemli Camiisine çokça para harcadığını ancak yapıların, yanlış ve gözden uzak bir yere inşa ettirildiğinden bahseder.³

Maarif Salnamelerine göre medresenin müderrisliğini İsmail Efendi yürütmüş olup, 1317 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede, 20 öğrenci,⁴ 1318 Tarihli Maarif Salnamesi'nde öğrenci sayısı 51 öğrenci,⁵ 1319 tarihli Maarif Salnamesine göre 50 öğrenci,⁶ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre de medresede 52 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁷ Medrese XX. Yüzyılın başlarına dek faaliyetini sürdürmüştür.⁸

15. Hatipzade Medresesi

1814 tarihinde Çavuşlu (Yörük Selim) Mahallesi'nde Hatipzade Hacı Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır.⁹

16. Sarayaltı (Hacı Mustafa Efendi) Medresesi

İsa Divanlı Mahallesi'ndeki Sarayaltı (Hacı Mustafa Efendi) Camii avlusuna yaptırılan medrese,¹⁰ Hacı Mahmud Efendi tarafından kurulup 8 öğrencisi¹¹ vardı ve Kara Küçüköğlü Mustafa Efendi müderrislik yapmaktaydı.¹² 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede öğrenim gören öğrenci sayısı 10'dur.¹³

17. Hacı Hüseyin Medresesi

Deli Alili (Dumlupınar) Mahallesi'nde inşa ettirilen bu medrese'nin kim tarafından yaptırıldığı, kaç öğrenciye havi olduğu ve müderrisinin kim olduğu

1 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire, s.1118-1119.

2 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1204.

3 Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s.165, 166.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1118-1119.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265.

6 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541.

7 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 464.

8 Özkarcı, a.g.e., s. 1204.

9 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1205.

10 Özkarcı, a.g.e., s. 1205.

11 1317 Tarihli Maarif Salnamesi'nde medresede 3 öğrencinin öğrenim gördükleri kayıtlıdır. Bkz. 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

12 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

13 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

II. Salon VII. Oturum

önceki maarif salnamelerinde belli değilken¹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde medresenin 4 öğrencisi olup, Nuri Efendi medrese müderrisliği görevini yaptı. Medresenin 1901'e dek fonksiyonunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır.²

18. Kayabaşı Medresesi

Hacı Hasan Ağa tarafından Kayabaşı Mahallesi'nde inşa ettirilen medresenin müderrisi Hüseyin Efendi olup medresenin 10 öğrencisi bulunmaktaydı.³

19. Çiçekli Medresesi

Seksenler (Kayabaşı) Mahallesi'ndeki Çiçekli Camii avlusuna inşa ettirilen medresenin kurucusu belli olmamakla birlikte 8 öğrencisi bulunduğu ve Kudumi Zâde Mustafa Efendi'nin müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır.⁴ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede 10 öğrenci kayıtlıdır.⁵

20. Nuh Medresesi

Nuh Efendi tarafından kurulan bu medrese Kuyucak Mahallesi'nde kurulmuş olup, Kodane zâde (Kada zâde) Ahmed Efendi bu medresenin müderrisliğini yapmıştır. Önceki maarif salnamelerinde medresenin öğrenci miktarı hakkında bir bilgi bulunmazken,⁶ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde medresede 4 öğrenci kayıtlıdır.⁷

21. Çarşıbaşı Medresesi

Çarşıbaşı Camii dahilinde kurulmuş olan medresenin kurucusu ve medresede öğrenim gören öğrenci miktarı hakkında 1317 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medrese ahali tarafından kurulmuş olup, 3 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁸ Medresenin müderrisliğini Çenbeloğlu (Halil oğlu) Ali Efendi yürütmüştür.⁹

22. Alacalar Medresesi

Müderrisliğini Nuh Efendizade Hacı (Muhammed) Efendi'nin yürüttüğü

1 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1266,1267; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

2 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

3 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1266,1267; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543; 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

4 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1266,1267; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

5 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

6 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1266,1267; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

7 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

8 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

9 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

Alacalar Medresesi, Şekerdere’de (Karamanlı Mahallesi Civarı) kurulup, 1317 Tarihli Maarif Salnamesi’ne göre 8,¹ 1318 ve 1319 tarihli Maarif Salnamelerine göre 32,² 1321 tarihli Maarif Salnamesi’ne göre de 35 öğrenci³ öğrenim gördü.

23. Selvili Medresesi

Boğazkesen Mahallesi’nde (Fevzi Paşa Mahallesi) Etmecibaşı Hacı Ali Ağa (Kadı Muslihiddin)⁴ tarafından kurulmuş olan Selvili Medresesinin 1317 Tarihli Maarif Salnamesi’ne göre 4,⁵ 1318 ve 1319 tarihli Maarif Salnamelerinde 10 öğrencisi olup, Ali ve Ahmed Efendiler medrese müderrisliğini yürütürlerken,⁶ 1321 tarihli Maarif Salnamesi’nde medresenin 32 öğrencisi olup müderrisliğini de Hacı Osman Efendi Zâde Mahmud Efendi yürütmüştür.⁷

24. Bey Medresesi

Alemlî Mahallesi’nde Murtaza Paşa tarafından kurulmuş olan medresede 12 öğrenci öğrenim görmekte olup, Ali Efendi bu medresenin müderrisliğini yürütmüştür.⁸

25. At Oluğu Medresesi

Dulkadirli beylerinden Seyyid Ali Bey tarafından, Duraklı Mahallesi’nde kurulmuş olan bu medresenin 1899’da 13 öğrencisi varken⁹ sonraki maarif salnamelerinde 12 öğrencisi olup, Darendeli Hacı Muhammed Efendi medrese müderrisliğini yürüttü.¹⁰

26. Acemli Medresesi

Acemli mevkii civarında Ülyazade Halil Efendi tarafından kurulmuş olan bu medresede, 10 öğrenci bulunmakta ve Ülyazade Ahmed Efendi medrese müderrisliğini yürütmekteydi.¹¹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi’ne göre de medresede 13 öğrenci kayıtlı olup, medrese müderrisi de Ülya zâde Halil

1 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; Yine bu maarif salnamesine göre medresenin kurucusu olarak ahali (halk) gösterilmiştir.

2 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541.

3 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

4 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

5 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

6 1318 tarihli Maarif Salnamesi, Matbai Amire, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541.

7 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

8 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

9 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

10 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541; 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

11 1317 Tarihli Maarif Salnamesi’nde medresede 11 öğrenci olduğu kayıtlıdır. Bkz1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1266,1267; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

II. Salon VII. Oturum

Efendi'dir.¹

27. Hatuniye Medresesi

Medrese, Kızılca Oba Mahallesi'nde, Alaüddeve Bey tarafından vakıflar tayin edilerek hanımı Şems Hatun adına yaptırılmış, bu nedenle de Hatuniye adıyla zikredilmiştir.² Maarif Salnamelerine göre medresede, İsmail Efendi müderrislik yapmakta olup, 50 öğrenci bulunmaktaydı.³ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde medresede öğrenim gören öğrenci miktarı 55'tir.⁴

28. Kalender Zâde Medresesi

Kara Şatır Ağa tarafından Restebaiye civarında kurulan Kalendez Zâde Medresesi'nde, 1317 Tarihli Maarif Salnamesi'ne göre 3 öğrenci öğrenim görmüş olup,⁵ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre medresede 6 öğrenci kayıtlıdır.⁶ Kalender zâde Seyyid Efendi müderrislik görevini yürütmüştür.⁷

29. Şazi (Şadi) Bey Medresesi (Buk'ası)

Medrese, Dulkadirli hükümdarı Alaüddeve Bey'in (1480-1515) komutanlarından Şâdi Bey tarafından, Dumlupınar Mahallesi'ndeki Şazi Bey Camii ile beraber cami avlusunun kuzey tarafına yaptırılmıştır.⁸

Şazi Bey Medresesi 1563 tarihli Maraş Tahrir Defterleri'nde "*Âsiyâb der zir-i Maraş be nâm Şadi Beg degirmeni, vakf-ı buk'a ve câmi-i Şadi Beg der nefsi-i Maraş*" yani Şâdi Bey Bukâsı olarak geçmektedir.⁹

Şazi Bey Medresesi'nde, 1317 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre Müftü Mustafa ve Şeyh Muhammed Efendiler müderrislik yapmakta olup 15 öğrencisi varken,¹⁰ 1318 ve 1319 tarihli Maarif Salnamelerine göre medresede 35,¹¹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre de medresede 37 öğrenci öğrenim görüp, Müftü Mustafa Efendi medrese müderrisliğini yürütüyordu.¹²

1 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

2 Maraş Vakıfları..., s.142.

3 1889 yılında medresede sadece 4 öğrencinin öğrenim gördüğü kayıtlıdır. Bkz. 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

4 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

5 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

6 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

7 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1266,1267; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543; 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

8 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1200.

9 Yinanç ve Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri..., s.39.

10 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121.

11 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.542-543.

12 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

30. Boğazkesen (Etmekci Hacı Ali Ağa) Medresesi (Buk'ası)

Maarif Salnamelerine göre Etmekci Mahallesi'nde kurulan medresenin kurucusu Etmekci Hacı Ali Ağa olup, 10 öğrencisi vardı ve medrese'de, Ali ve Ahmed Efendiler ders vermekteydi.¹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde medresede 13 öğrencinin öğrenim gördüğü kayıtlıdır.²

Boğazkesen Medresesi maarif salnamelerinde bu adla kayıtlıyken, 1563 tarihli Maraş Tahrir Defterleri'nde Buk'a olarak kayıtlıdır.³

31. Musa bin Süleyman Buk'ası

Musa bin Süleyman Efendi tarafından yaptırılan Buk'a, 1563 tarihli Maraş Tahrir Defterleri'nde kayıtlıdır. Musa bin Süleyman Buk'asına hasılı 700 akçe tutan bağ ve bahçe gelirleri vakfedilmiştir.⁴ Yine bu medrese için de vakıf tesis edilmiştir.⁵

32. Haznedarlı (Ali Ağa) Buk'ası

Haznedarlı Camii avlusunda yer alan Haznedarlı Buk'ası, Alaüddevlü Bey'in hazinedarı Ali Ağa tarafından 1480-1515 tarihleri arasında yaptırılmıştır.⁶ Yine bu kuruluş için de bir vakıf tesis edilmiştir.⁷

33. Kadı Muslihiddin Buk'ası

Bektutiye Mahallesi'nde (Fevzi Paşa Mahallesi) Kadı Muslihiddin tarafından yaptırılan bu medrese beraberindeki camii ile birlikte inşa ettirilmiştir. Kadı Muslihiddin Buk'ası için de bir vakıf tesis edilmiştir.⁸

Bahsi geçen Medrese ve Buk'alardan başka Şıralı ve Kanadıkırık Zâde Ökkeş Efendi Medresesi de kaynaklarda geçmekte olup bunlar hakkında ayrıntılı bir malumata sahip değiliz.⁹

1 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s.1120-1121; 1318 tarihli Maarif Salnamesi, s.1264,1265; 1319 tarihli Maarif Salnamesi, s.540-541.

2 1321 tarihli Maarif Salnamesi, s. 465.

3 Yinanç ve Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri..., s.40.

4 Yinanç ve Elibüyük, a.g.e., s.40.

5 Geniş bilgi için bkz. Özkarcı, a.g.e., s.1202.

6 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1201.

7 "Arz-ı Vakf-ı buk'a ve Mescid-i Ali Ağa bin Hazinedâr, der karye-i m., kıt'a", Yinanç ve Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri..., s.68.

8 Özkarcı, a.g.e., s. 1203.

9 Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri..., s.1206; Bunlardan başka İmam Hüseyin Camii'nde de bir medrese olduğu düşünülebilir. Zira Zaçaklı zâde Mehmed Efendi'nin bu camide imamlık ve müderrislik yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Alparslan, Maraş'ta Şaçaklızâdeler ve Eski Maraş Alimleri, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009, s.48.

Sonuç

İncelenen medrese ve Buk'alar göz önüne alındığında Kahramanmaraş söz konusu dönemde eğitim öğretim açısından son derece öneme haiz bir Osmanlı şehridir. Zira, söz konusu dönemde şehrin nüfusu dikkate alınırca bu denli çok eğitim kurumunun varlığı dikkate şayandır. Aynı zamanda eğitim öğretim için ne denli büyük bir gayretle medrese ve buk'aların açılarak ve bunlara vakıflar tayin edildiğini ve böylece bu kurumların her daim canlı kalması sağlanmıştır.

Şehirdeki eğitim öğretim din ile bütünleşik bir şekilde yürütülmüştür. Yani din; eğitim öğretimden ayrı düşünülmemiş, bu iki unsur birbirinin tamamlayıcısı olarak kullanılmıştır. İnşa ettirilen medreselerin yanına daha sonra birer mescid yaptırılması, yahut mevcut camilerin yanlarına birer Medrese yahut Buk'a inşa ettirilmesi bu duruma en açık birer örnektirler. Ayrıca bu kurumlarda yürütülen dersler incelendiğinde dini ilimlerin yanında pozitif ilimlere de yer verildiği görülmektedir.

Medrese ve Buk'alar için vakıflar aracılığı ile söz konusu medrese ve buk'aların gidereleri bu vakıflardan sağlanmış böylece herhangi bir mali külfiyet söz konusu olmamıştır. Bunun yanında önceki maarif salnamelerinde görülen bazı medrese ve buk'aların sonraki maarif salnamelerinde görülmemektedir. Bu durumun, o kuruluşlara vakıf tahsis edilmemesinden kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Maraş'taki Medreseler ve Buk'aların, gerek Dulkadir Beyliği döneminde gerekse de Osmanlı Devleti zamanında bir hasar gördüklerinde derhal tamir ettirildiği ve bu medrese ve buk'alara çoğu zaman yeni vakıflar tahsis edildiğini de görüyoruz.

Vakfiyelerden, maarif salnamelerinden ve kaynaklardan anlaşıldığına göre medrese ve buk'alarda görev yapan müderrislerin bazıları aynı anda birkaç medresede birden görev yapabiliyorlardı.

İncelenen medrese ve buk'alardan anlaşıldığı kadarıyla öğrenci miktarında tedrici bir artış söz konusudur. Bu durumda her ne kadar nüfus artışının etkisi söz konusuysa da aynı zamanda belki de daha çok halkın eğitime verdiği önemin artması da etkili olmuştur diyebiliriz.

Tüm bunlardan çıkan sonuç mezkur dönemde Maraş'ta eğitim öğretim faaliyetlerine son derece önem verilmesi, pozitif ilimlerin dini ilimlerle ve dini hayatla bütünleşik bir şekilde yürütülmesi, eğitim öğretim kurumlarına son derece önem verilmesi ve bu bağlamda onlara vakıflar tayin edilmesi ve halkın zaman zaman bu nevi kurumlar oluşturması gibi durumlar dikkat çekmektedir. İşte Maraş halkı, bu tür kurumlarda yetişerek milli ve dini kimliğini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire.
1318 Tarihli Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire.
1319 Tarihli Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire.
1321 Tarihli Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire.
Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Matbaa-i Amire, İstanbul 1339.
ALPARSLAN, Yaşar, Maraş'ta Saçaklızâdeler ve Eski Maraş Alimleri, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009.
BAŞ, Yaşar – TEKİN, Rahmi, Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi), Bahçıvanlar Basım Sanayi, Konya Ereğli, 2007.
İBŞİRLİ, Mehmet, Buk'a maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul 1992.
ÖZKARCI, Mehmet, Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46, C.II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
YİNANÇ, Refet – ELİBÜYÜK, Mesut, Maraş Tahrir Defteri I-II, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1, Ankara 1988.
YİNANÇ, Refet, Dulkadıroğulları, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul 1994.

VIII. OTURUM

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA MARAŞ'IN DÜŞÜNCE YAPISI VE SEVİYESİNE BİR KANIT: AMAL-İ MİLLİYE GAZETESİ

Suat ZEYREK¹

Maraş, Asur ticaret kolonileri çağında Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan ticaret yolu üzerinde kurulmuş önemli merkezlerdendi. Bu özelliğinden dolayı devamlı istilalara maruz kalmıştı. 7 asrın başlarında ilk Müslüman akınlarına uğramasıyla birlikte Maraş'ın sosyo-kültürel yapısı da değişmeye başlamıştı. Asur kaynaklarında “Markasi” olan adı, İslam hâkimiyetine girince “Maraş” adını almıştı. Maraş'ın Müslümanlaşmasıyla birlikte nüfusu artmış ve şehrin inşaa ve tahkimi başlamıştı. Maraş bir ara Bizans hâkimiyetine girse de gelişmeye devam etmişti. Bizans, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklere karşı güçlü bir direniş kurmak için Maraş ve çevresinde Ermeni nüfusunu artırmış ve güçlü bir tahkimat yapmıştı. Hatta bu amaçla Maraş-Urfa hattında bir Ermeni Prensiği bile kurulmuştu. Ermenileri, 11. ve 12. yüzyıllarda Bizans, hâkimiyetinin varlığı için kullanırken 20. yüzyılda da zamanın güçlü devletleri olan İngiltere ve Fransa, Ortadoğu politikalarına bir vasıta olarak kullanmışlardı.

Maraş, Mondros Mütarekesi'nden sonra önce İngilizlerin, 23 Şubat 1919'da işgaline uğramış ve 8 Mart 1919'da altı yüz kadar İngiliz süvarisi Maraş'a gelmişti.² Maraş sonra da 30 Ekim 1919'da Fransızların işgaline uğramıştı. Maraş'a toplam 1900 Fransız işgal askeri girmişti. İngilizler Mondros Mütarekesi'nden sonra yaptıkları haritalarda Kilikya'nın doğusunda kuzey sınırını Maraş olarak göstermişlerdi. Bu topraklar Ermeniler için düşünülmüştü. İngilizlerin Musul'a karşılık güney illerinden çekilmesinden sonra işgale karşı düzenlenen Ulu Cami mitinginden sonra Fransız birlikleri Maraş'a girmişlerdi. Fransız Ordusu içinde Ermenilerden teşkil edilmiş birliklerin olması şehirdeki Ermenilerin işgalcileri coşkuyla karşılamasına neden olmuştu. Hatta Ermeni Vali Vahan, Maraş'ta Osmanlı bayrağını kaleden indirmek istemiş ve halkın tepkisiyle karşılaşmış ve şiddetli heyecan sırasında dövülmüştü.³ Fransız işgali İtilaf devletleri nezdinde protesto edilmiş, yapılan mitinglerle Osmanlı topraklarının ayrılmaz bir bütün olduğu dünyaya ilan edilmişti. Bir yandan Amerika hükümeti nezdinde protestolar yapılırken bir yandan da direniş devam edilmişti. Maraş'ta

1 Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, szeyrek92@hotmail.com

2 Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.2, İstanbul, YKY, 2002, s. 641.

3 Nilüfer Hatemi, **a.g.e.**, 2, s. 677.

direnışı örgütlemek için 29 Kasım 1919'da Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Bir yandan da Dr. Mustafa Bey ve arkadaşları Maraş'ta Kuvay-ı Milliye teşkilatı kurmak için Temsil Heyeti ile irtibat kurmuşlar bunun sonucunda Sivas Kongresi'nde Maraş'ta Kuvay-ı Milliye kurulmasına karar verilmişti. Bir yandan da Ermenilerin Maraş'ta Müslümanlara işkence yaparak intikam alacakları iddiaları yayılmaya başlamıştı. Kuvay-ı Milliye, muhtemel Ermeni saldırılarını önlemek için tam zamanında harekete geçirilmişti.¹

Bu dönemler Maraş için kritik zamanlardı. Mustafa Kemal Paşa, İngiltere ile Fransa arasında yapılan 17 Eylül 1919 tarihli Suriye Antlaşması'na dikkat çekmişti. Bu antlaşmaya göre Doğu ve Batı Anadolu arasında Urfa, Antep, Adana ve Maraş'ın da içinde bulunduğu iller Fransız nüfuz alanına verilmişti.² Kilikya'nın ve sair şehirlerin İngilizler tarafından Fransızlara verilışı, Milli Mücadele hareketi içinde büyük bir öfke patlamasına neden olmuştu. Bunu sebebi Fransızların Suriye ve kuzeyindeki topraklara bir daha çıkmamak üzere yerleşmeye yönelik tavırlarıydı.³ Bunun üzerine Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Ermenileri kullanarak Fransa'nın yaptığı işgaller ve haksızlıkları kınayan bir protestoname yayınlamıştı.⁴ Olayın endişe verici boyutlara ulaşması üzerine, 1920 yılı başlarında Araplar ve Harabe çatışmaları ile başlayan şehir savaşlarıyla Maraş müdafaa edilmeye başlanmıştı. Bir ay gibi kısa bir sürede Fransızlar geri çekilmeye zorlanmışlardı. Maraş direnişine kadınlarda katılmış, Bitlis Defterdarının eşi haksızlık karşısında Müslümanlara arkadan saldıran çetelere ateş açarak akşama kadar sekiz kişiyi etkisiz hale getirmişti.⁵

Fransız işgalinden birkaç gün sonra Müslüman kadınlara sarkıntılık yapılması üzerine Sütçü İmam Olayı patlak vermişti. Kısa sürede intikam hareketine dönüşen bu olayları Fransız askerlerinin de desteklemesiyle direniş boyutuna ulaşmıştı. İngilizler Maraş olaylarını Fransızların bölgedeki kötü yönetimlerine bağlamışlardı. Maraş olayları İstanbul'da yankı bulan gelişmelere neden olmuştu. İşgalci Fransızlar ve onlarla işbirliği yapan Ermenilere karşı, Sütçü İmam'ın liderliğinde başlatılan halk direnişisi ile Maraş'ta emsalsiz bir kurtuluş mücadelesi başlatılmıştı. Fransız ve Ermenilerin katliamları başlayınca gerilla harbinin uygun olacağı ve ülkenin değişik yerlerinde yapılan mitinglerle Maraş'tan haberdar edilmesi istenmişti.⁶ 24 Ocak 1920 tarihi itibarıyla Maraş'ta 1200 kadar Fransız sömürge ve Ermeni askeri kalmıştı. Bu sebeple 3. Kolordu'nun Maraş'ta başlamış olan direnişin sonuca ulaşması için her türlü yardım ve

1 Ahmet Eyicil, "I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi", *Bellekten*, Sayı:250, C.LXVII, (2003), Ankara, TTK, 2004, s. 927-928.

2 Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, IV, Ankara, 1964, s. 119-120.

3 Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1920)*, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2010, s. 45.

4 **İrade-i Milliye**, 17 Kasım 1919.

5 Nimet Arsan, *a.g.e.*, IV, s. 178-179; A. Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Temel Yayınları, 2000, s. 330; **İrade-i Milliye**, 2 Şubat 1336, sayı:23.

6 Kazım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, C.1, İstanbul, YKY, 2009, s. 661.

II. Salon VIII. Oturum

desteği sağlaması istenmişti.¹ Mustafa Kemal Paşa, Fransız işgaline karşı direniş göstermede tereddüt gösterilmemesini ve acilen Kuvay-ı Milliye'nin harekete geçirilmesini istemişti. Topyekûn halkın direnişinin batı dünyasını etkileyeceğine vurgu yapmıştı. Güney bölgelerinde milis kuvvetlerinin nasıl kullanılacağına dair çıkarılan bir talimatta Maraş'ta Fransız işgaline karşı her yerde ve aynen cevap verilmesi anlayışı benimsenmişti. Fransız birliklerine karşı her yerde baskın metodunun kullanılması ve her nöbet sırasında kesinlikle bir Fransız kafilesinin vurulması talimatı verilmişti. Böylelikle Fransızların Maraş'ta işgal bölgelerini genişletmeleri engellenecekti. Maraş halkının bu fevkalade tepkisi, "Türkler Maraş'ta ayaklandı" şeklinde değerlendirilmişti. İstanbul'daki Fransız temsilciliği de bu durum karşısında telaşa kapılmıştı. Maraş'taki hunharlığa karşı Kuvay-ı Milliye için kullanılmak üzere, Darende, Gürün ve Elbistan'dan toplam 1 milyon kuruş gönderilmişti. Kastamonu ve Sivas'ta da birer yardım sandıkları vucuda getirilmişti. Elbistan'dan şu feryat yükselmişti. Bazı müfsit ve kindar Hıristiyanların amacı, Din-i Mübin-i Ahmediye'yi yeryüzünden kaldırmak suretiyle ortaçağ haçlı zihniyetini yeniden canlandırmaktı.² Türk milletinin direniş azmi karşısında, Fransız generali Kerret'te başarılı olamadığı takdirde intihara karar vermişti.³

Mustafa Kemal Paşa, 8 Şubat 1920'de Fransızlarla ancak Urfa, Kilikya, Antep ve Maraş'ın derhal boşaltılması halinde her türlü siyasi ve iktisadi görüşmelerin yapılabileceğini ilan etmişti.⁴ Bu arada Fransız Amiral Döbon, İngilizlerden gizli olarak Karadeniz limanlarından uygun bulunacak birisinde Mustafa Kemal ile görüşmek istediğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa da Amiral Döbon'un Ankara'ya gelmesi halinde yukarıdaki isteğine ek olarak görüşebileceğini tekrar etmişti.⁵ Bu arada Maraş savunması bütün şiddetiyle devam ediyordu. Fransızlar, 10/11 Şubat gecesi yarısına kadar şehrin bütün İslam mahalleleri ile resmi binaları şiddetle bombardıman ettikten sonra İslâhiye yönünde bozguna uğratarak kaçmak zorunda kalmışlardı.⁶ Fransızlar Maraş'ı terk etmiş olsalar da zaman zaman Maraş'a hücum hazırlıkları içinde olmuşlardı. 12 Şubat itibarıyla Maraş'ta ve birkaç yerinde Ermeni milisleriyle çok az sayıda Fransız askeri kalmıştı. Fransız askerlerinin çoğunun firar etmeleri üzerine, Maraş'ta muhtelif olaylara sebep olan Ermeniler teslim alınmış ve silahları toplatılmıştı. Fakat Ermenilerin can ve mallarına zerre kadar zarar verilmemişti.⁷ Fransızlar şehri terk ederken sadece kendilerini düşünerek, Maraş kışlasını ateşe vermişler, şehirde kalan Ermeniler ve Amerikalıları hiç hesaba katmamışlardı. Bundan dolayı şehirde kalan Ermeni ve Amerikalılar, Fransızlara lanet

1 A. Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 326-328.

2 **İrade-i Milliye**, 9 Şubat 1336, sayı:24, sayfa:1-2.

3 **İrade-i Milliye**, 2 Şubat 1336, sayı:23.

4 Nimet Arsan, a.g.e., IV, s. 188.

5 Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, Mert Yayıncılık, 1988, s. 449.

6 Nilüfer Hatemi, a.g.e., 2, s. 685.

7 **İrade-i Milliye**, 16 Şubat 1336, sayı:26, sayfa:1.

okuyorlardı.¹ Maraş'ın 22 gün süren bu başarısını Kazım Karabekir, “*Öldünüz fakat Türklüğü öldürmediniz. Tarih-i millimize kanınızla ve hayatınızla emsalsiz bir menkıbe-i celadet yazdınız*” demişti.² Mithat Sertoğlu da Maraş'ı “*kendini kurtaran şehir*” olarak tanımlamıştır. İngilizlerin Türk direnişini görmek istedikleri dönem, Maraş savunmasının yapıldığı günlere rastlaması oldukça önemli olmuştu. İngilizler, Türkiye'deki inisiyatifin İstanbul'dan Ankara'ya geçtiği şeklinde yorumlar yapmaya başlamışlardı. Hatta müttefik hükümetler, bunun üzerine İstanbul'un askeri olarak işgal edilip kontrolü tamamen ellerine almalarına karar vermişlerdi.³ İngilizlerin amacı Türkleri Anadolu'nun ufak bir parçasına sığacak şekilde yerleştirmektir. İngilizler Musul'daki petrolden başka Dicle ırmağının kuzeyine doğru Dicle'nin bereket sağladığı toprakları da Türklerin elinden almak istiyorlardı.⁴

Maraş ve Urfa'da elde edilen başarılar üzerine Suriye, Irak gibi ülkelerde yeni zihinsel altyapılarında yeni çağrışımlar meydana getirmiş ve Türkiye ile aralarında bir konfederasyon kurulması için çalışmalar başlatmışlardı. Bu çalışmalarını somut öneriler haline getirip, Heyet-i Temsiliye'ye göndermişlerdi. Suriye ve Irak'ta başlayan bu erken uyanma emareleri tarihsel gaffete de bir tepki olarak gösterilebilir. Mustafa Kemal Paşa, Halep Teşkilat-ı Milliye Riyasetine gönderdiği telgrafta Maraş üzerinden daha kesin sonuçlar alınabileceğini ifade etmiş, Türklerle Araplar arasındaki engelleri yani Fransız ve Ermeni işgal güçlerinin ivedilikle yok edilmesi gerektiğini, ancak böylelikle hareket birliği sağlanabileceğini söylemişti.⁵ Mustafa Kemal Paşa ayrıca TBMM'nin ilk gizli oturumunda 24 Nisan'da Suriye ve Irak'tan gelen teklifleri değerlendirmiş ve şu şekilde cevap vermişti: “*İslam âleminin manen olduğu kadar maddeten de müttefik ve mütehit olmasını memnuniyetle karşılırsınız ve Suriyeliler de bizim gibi isterlerse hudutları dâhilinde milli hâkimiyet esaslarına göre müstakil olabilirler. Eğer isterlerse bizimle itilaf veya ittifakın fevkinde bir şekil ki, federatif veya konfederatif denilen şekillerden birisiyle irtibat sağlayabiliriz*”.⁶

Bu süre içinde yani Maraş'ın işgal edilmesinden kurtarılmasına kadar geçen zaman içinde Maraş'ta herhangi bir basın faaliyetine rastlanmamıştı. Maraş savunmasının 6. günü olan 27 Ocak'ta mücadelenin kritik bir ana gelmesinden dolayı bir ara halk geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu gelişmeleri tehlikeleri bulan Maraş Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından bir bildiri yayınlamıştı. Burada süreli bir basın organının varlığına çok ihtiyaç duyulmuştu. Bildiri acil ve gayet mühim koduyla Sivas Valiliğine, Sadarete ve Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmişti. Bildiri de “Bugün İstanbul'dan başlayarak, Türk, Arap ve Kürt memleketleri

1 Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 216.

2 Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, s. 430-431; A. Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 328.

3 Ali Satan, **a.g.e.**, s. 47.

4 Halil Halid, **İngilizlerin Osmanlı'yı Yok Etme Siyaseti**, İstanbul, Ekim Yayınları, 2008, s. 51.

5 **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, (HTVD), sayı: 15, 1956, Belge no:402.

6 **TBMM GCZ, İnkad:2, C.1, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s. 3.** (24 Nisan 1336/1920)

II. Salon VIII. Oturum

düşmanlar arasında taksim ediliyor. Maraş dâhil olmak şark vilayetleri büyük Ermenistan için Fransa'nın zulmü altına veriliyor. Türk ve Müslüman olmaktan başka bir günahı olmayan Maraş altı gündür yanyyor. Allah rızası için imdadına yetişiniz. Ashab-ı kiram gibi kırılmaz bir azimle iman eden Maraşlılar her türlü mağduriyete rağmen bir fazilet dersi veriyorlar. İnsanı hayvandan farklı kılan devlet, din ve millet sevgisi ve haysiyet duygusudur. Uyanınız ehl-i iman uyanınız!" deniliyordu.¹ Görüldüğü gibi yaşanan gelişmelerin halka en süratli bir şekilde ulaştırılmasının zarureti vardı.

MARAŞ SAVUNMASINDA İRADE-İ MİLLİYE

Maraş'ta ilk başta bir gazetenin boşluğu İrade-i Milliye tarafından doldurulmuştur. Sivas Kongresi'nin toplandığı ilk günkü oturumunda çıkarılacak gazete konusu ele alınmış ve İstanbul delegesi İsmail Hami (Danışment) Bey, "*Bendeniz yakında neşr olacak gazetemizde meşgul olacağım*" demişti. 14 Eylül 1919'da ilk sayısı çıkan İrade-i Milliye, Milli mücadele döneminin ilk gazetesi olarak propaganda amaçlı olarak çıkarılmıştı. İsmail Hami Bey imzasıyla çıkan başyazı ile İrade-i Milliye'nin ne kadar iddialı ve cesur olduğunu görüyoruz. İsmail Hami Bey, işgal devletlerinin notalarına dikkat çekmiş, Anadolu'nun tabii sınırını Toros dağları olarak gösteren ve Adana, Urfa ve Maraş'ın Osmanlı camiası sınırları dışında gösterildiğini ifade etmişti.² Bugünkü felaketlerin en büyük sebebi olarak Damat Ferit ve onun hempaları olarak gösterilmiş, bu kişilerin menfaatleri gereği Batılı güçlere istinat ettikleri vurgulanmıştı. İrade-i Milliye'nin İstanbul'a ulaşması ve İngilizlerin eline geçmesinden sonra tepkiyle karşılanmış ve işgal güçleri Bab-ı Ali'ye protesto vermişlerdi.³ İrade-i Milliye, sütunlarında miting ve protestolara geniş yer verilmiş ve çeşitli yazılar yayınlamıştı. Gazete, Mondros ve sonrası için yaşananları Türk Tarihinin kaydettiği en büyük milli felaket olarak değerlendirmişti. Haftalık olarak yayınlanan İrade-i Milliye'de Maraş'la ilgili bir habere her sayısında yer verilmişti. Büyük Mardin mitingine yer verilmiş, haksız işgaller kınanmış, Maraş, Urfa ve Antep'ten İngiliz kuvvetlerinin çekilmesine sevinilirken, Fransa'nın hiçbir hak ve adaletle bağdaşmayan bir şekilde işgal etmeye girişmesi protesto edilmişti. Türk milletinin bu işgallere karşı bilfiil mukabele edeceğinin kararlılığı gösterilmişti. Ayrıca Fransa'nın bu toprakları işgal etmesi için bir sebep olmadığı vurgulanarak Fransa'ya şöyle seslenilmişti: "*Bakiye-i vatan dahilinde kalan anasır-ı İslamiye katiyyen yaşamaya azm ve iman etmiştir. Asırlarca hür yaşamış, hiçbir esaret kabul etmemiş olan bu akvam yaşamak için ne lazım gelirse yapacaktır*".⁴ Bölgenin istikrarsızlaştırılması için elinden geleni yapan Fransızlar, Ermeni çetelerine asker kıyafeti giydirerek gizlemiş, cadde ve sokaklarda bu şekilde gezmelerini sağlayarak, Müslümanların hissiyatını rencide ederek tahrik etmişlerdi.

1 A. Eyicil, a.g.e., s. 936-937.

2 **İrade-i Milliye**, 14 Eylül 1335, sayı:1.

3 Hüseyin Yıldırım, **İrade-i Milliye Gazetesi**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VIII, sayı:23'den ayrı basım, 1992, s. 328.

4 **İrade-i Milliye**, 3 Ekim 1335, sayı:10.

22 Aralık 1919'da Maraş'ın eşraf ve esnafı tarafından İrade-i Milliye'de "*Maraşlıların Mukarreratı*" adıyla altı maddelik bir ilan yayınlamıştı. Birinci olarak Maraş'ın yedi asırdır bağlı olduğu camiadan ayrılmayacağı ve buna kimsenin gücünün yetmeyeceği söylenmiştir. İmkan ve sayısal üstünlükle Maraş'ın teslimine zorlanamayacağı her türlü yöntemlerle hükümete müdahale reddedilecektir. Camiayı Osmaniye'den başka bir his ve emel yoktur. Fransız işgaline karşı, ahali maddi gücünden ziyade iman ile namus-u millilerini temin edeceklerdir. Burada bir de uyarı yapılarak, Ermeni vatandaşlarımızın Fransızların emellerine alet olmamaları istenmiş, doğacak vehametden sorumlu olunmayacağı ikazı yapılmıştır.¹ Bir hafta sonra da İrade-i Milliye'de Elbistan mitingi münasebetiyle manşetten bir haber verilmişti. İşgallerin medeniyet kisvesi altında yapıldığı, hakkın kuvvet karşısında mutlaka başarılı olacağı, Maraş'ın vatanın bir parçası olarak kalacağı vurgulanmıştı. "*Mağlup olduk, fakat esir ve mahkûm değiliz, asırlardan beri istiklalini koruyan, hâkimiyetle yaşayan bir milletin cebren kahren mahkûm edilmesi muhaldir*" diyerek güçlü kararlılık ortaya konulmuştu.² Maraş halkının yardımına koşulması gerektiği, Müslümanların haçlı zihniyetiyle yok edilmek istendiği ve Maraş gibi güney illerinin Ermenilere verilmek istendiğine işaret edilmişti.³

Türkiye'de işgallerin devam ettiği sırada yabancı basında sürekli tekrarlanan bir haber vardı: "*Türkiye barışının tacili lazım*". Türkiye ile barışın iki aya kadar sonuçlandırılması isteniyordu. Buna en büyük engel olarak ta Yunanistan ile İtalya arasındaki gerginlik gösteriliyordu. İtalya Hariciye Nazırı ile Lloyd George Paris'e gitmişlerdi. Fakat bu arada Yunanistan'da vaziyet gittikçe kararsız bir hale doğru gidiyordu. Sıkıyönetim ilan edilmesi Venizelos aleyhinde yayın yapan gazetelerin haber hürriyetlerini sınırlayıcı bir hale gelmiş, bazı gazeteciler mahkûm edilmişlerdi.⁴ Venizelos'ta Londra'ya gitmiş, son zamanlarda Türklerin İstanbul'da bırakılmasını arzu edenlere karşı şiddetli bir tavır göstermişti. Aynı zamanda Hint Müslümanlarından bir heyette Hindistan sömürge valisine bir muhtıra vererek, Türkiye meselesi hakkında müslümanların hissiyatını nazara almaksızın yapılacak bir işin kabul edilmemesini beklediklerini bildirmişlerdi. Hatta kutsal toprakların Türkiye'nin kontrolünde olmasını ve hilafet ve saltanatın birbirinden asla ayrılmamasını istemişlerdi.⁵ Bundan dolayı İngiltere, Türkiye meselesinde Hindistan'ın desteğini alamamış, hatta tepkiyle karşılaşmıştı. Avrupa siyasetindeki karışıklıklar ve belirsizlikler devam ederken Avrupa'da Bolşevizmin yayılma riskide ortaya çıkmıştı. İngiltere bundan dolayı Türkiye'ye özel bir önem vermekte ve boğazları istediği zaman düşmanlarına karşı (Rusya'ya) kapatması konusunda risk ihtimallerini ortadan kaldırmak istiyordu.

1 **İrade-i Milliye**, 22 Aralık 1335, sayı:17.

2 **İrade-i Milliye**, 29 Aralık 1335, sayı:18.

3 Akbıyık, **a.g.e.**, s. 231.

4 **İrade-i Milliye**, 5 Ocak 1336, sayı:19.

5 **İrade-i Milliye**, 9 Şubat 1336, sayı:24, sayfa:4.

AMAL-İ MİLLİYE GAZETESİ'NİN ÇIKARILMASI

Bildiğimiz kadarıyla Maraş'ta ilk olarak “*İntibah*” adıyla bir gazetenin çıkarılması girişimi vardır. 2 Nisan 1919'da *İntibah* için müracaatta bulunulmuş ancak çıkarılmasıyla ilgili olarak olumlu ya da olumsuz bir cevap verilmemişti.¹ Ancak çok sonraları İstanbul'un işgal edilmesinden sonra Maraş'ta kısa ömürlü de olsa bir gazete çıkarılması mümkün olabilmıştır. “*Amal-i Milliye*” adıyla 29 Nisan 1336/1920'de ilk sayısı çıkarılan bu gazetenin Ayaşlızade İsmail Hakkı Bey'in sorumluluğunda çıktığını görüyoruz. İlk ve tek sayısı Milli Kütüphane'de olan *Amal-i Milliye*'nin başka sayılarının olup olmadığını bilmiyoruz. İlk sayının doluluğuna ve içeriğine bakarak başkaca sayısının olmasını ümit ederiz. Fakat eldeki bilgiler tek sayı şeklinde kaldığıdır.

TARİHİN ÖĞRETİCİ BİR METOT OLARAK KULLANILMASI

Milletlerin tarihlerinde zaman zaman hicran sayfalarının ve şemate devirlerinin olduğu bir gerçektir. Türklerin tarihte büyük bir devlet kurduklarına örnek olarak “Altın Ordu” Hanlığının kuruluşu gösterilmiştir. Altın Ordu Hanlığının mevcut milletlerin mütefessih ve mütereddi nesilleri imha ederek dünyada büyük bir imparatorluk kurduklarını ifade edilmiştir. Gevşek ve rahat düşkünü milletlerin akıbetinin zillet olacağı vurgusu vardır. Asırlardan beri kınına girmeyen Türk kılıcı, dünya savaşından sonra da sükûn ve istirahat sokulmadı ve yine yeşil beldelerimiz, ahit ve insaniyet hilafına miskin ve adi düşmanlar tarafından işgal edildi. Bundan dolayı kılıç ve mütevazılık bir arada olamaz, aziz vatanın kurtarılması için kılıcın yeniden ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Türk milleti ve İslam ümmeti, kemiklerinden kala, gövdelerinden siper yapacak kadar bitmez bir fedakârlığa sahiptir. I. Dünya Savaşı'nda değişik cephelerde, sahralardan karlı dağlara beş sene boyunca koşuşan, savaşan Türk evlatları, bugünde vatanları için, din ve millet için, cephe cephe, siper siper, düşmandan düşmana saldırmışlardı. Altın Ordu'nun sekiz asır evvelki Türklüğü, 20. Asırda tekrar etmektedir. Tarih bir devr-i daim olduğunu göstermektedir. Türkler bugün hayat ve ölüm diyerek kılıçlarını sıyırmış, zafer veya hiç diyerek düşmana hücum etmişlerdi. Kuvay-ı Milliye, bugünün Altın Ordusu'dur.² Aziz ve mübarek vatanın kurtulması için mücadele etmektedir. İlk sayfada “*Altın Ordu*” başlığı ile verilen bu makalenin yazarının isminin Oğuz olması yazıldığı günlerdeki milliyetçi duyguların aksettirilmesi bakımından oldukça önemli olup heyecanı artırmak istediği açıktı.

İrade-i Milliye'de yayınlanan Bursa mitingi de bu amaçla yeniden dikkatlere sunulmuştu. “*İzzete uyan ey Müslüman, ey Türk, Sultan Osman ve diğer beş padişahın huzurunda bulunuyorsunuz. Onların şu muzdarip ruhları tesellinizi bekliyorlar. Gidin Sultan Osman'ın türbesine koşup onun hakipakine yüzünüzü sürün ve haykırarak deyin ki, kurduğun devleti yıktırmayacak, namus-u milliyi kurtaracağız*”. 20 binden fazla kişinin katıldığı Bursa galeyanı Şeyh Servet Efendi'nin verdiği nutukla doruğa çıkmış ve hazır olanlar, memleket

1 BOA. DH. HMS, Dosya no:4/-2, Gömlek no:12/-04.

2 *Amal-i Milliye*, 29 Nisan 1336, no:1.

için her türlü fedakârlığa hazır olduklarının sözünü vermişlerdi.¹ Fransızların Maraş'taki mezalimi karşısında da İrade-i Milliye gazetesi, “*Zavallı Müslümanlar Buna da mı Medeniyet Diyecekler*” başlığını atmıştı. Yazının devamında nasilki medeniyet güneşi doğunun şafaklarında doğmuştur, bugünde batı medeniyetinin halledemediği barış ve kurtuluş güneşi yine doğudan doğacaktır.² O halde içinde bulunduğumuz asra, medeniyet asrı demek yerine mezalim asrı veya fecayi asrı demek daha doğrudur. Çünkü Maraş ve çevresi Türk ve Müslüman mezaristanına dönmüştür. İşte Maraş, işte medeni Fransa. Bundan dolayı Avrupa medeniyeti yalnız Türklerin değil, bütün İslam âleminin düşmanı ilan edilmişti. Temps muhabinine verilen bir cevapta, Türkler yalnız Anadolu'da değil, âlem-i beşeriyette bir kuvvettir. Şanlı bir millet ölmez ve öldürülemez. Tarih gösteriyor ki: Dünyada mağlup olmamış bir hükümet yoktur. Hükümetler için mağlup ve galip olmak gayet tabidir. Fakat şimdi söz namusunu ve menfaatlerini koruyan millettir.³ Halkın nazarına sık sık şu ifadeler veriliyordu: “*Millet bekasını sağlamak için azim ve iman ile muhafazaya çalıştığı sürece bir millet zebun edilemez, İşte Lehistan, Rus esaretinden kurtuldu, işte Hindistan, İngiliz esaretinden kurtuluyor, işte Mısır en aciz vaziyette iken hürriyeti için Britanya Hükümeti ile cedelleşiyor, Malta bile adına muhtariyet temin ediyor, İrlanda istiklal adına mücadeleden geri durmuyor*”.⁴

İrade-i Milliye'de “*Milli Galeyan*” adıyla yayınlanan bir makalede İstanbul'un işgaline karşı ülkenin her yerinde büyük bir galeyan olduğu haberi verilmişti. Edirne'de umum ve milli seferberlik ilan edilmiş, Edirneliler bir tecavüz vaki olacak olursa şiddetle ret edeceklerini İtilaf devletlerinin temsilcilerine bir notayla vermişlerdi. Türkiye'nin her yerinden çoban ateşlerinin yükseldiği, işgallerin kabullenilemeyeceği ortaya çıkmıştı. Maraş'a da özellikle çevre illerinden aynı ve nakti yardımlar gelemeye devam etmekte ve bu durum büyük bir moral kaynağı olmaktaydı. Sivaslı hanımların biraraya gelmesiyle 37 bin kuruş toplanmış başta Maraş ve İzmir mücahitlerine gönderilmişti.⁵ Sivaslı hanımların yaptıkları yardım toplamaları sık sık tekrarlanmıştı. Sivaslı hanımlar Türklerin haklı müdafaasını dünya kamuoyuna duyurmak konusunda da aktif rol almışlar, Amerika Başkanı Wilson'un eşine Maraş gibi sair işgal edilen şehirlerin, Wilson prensipleriyle bağdaşmadığına dikkat çekilmişti.⁶ Şair Hafik Niyazi Hasan, “*Türkün Hissi*” adıyla bir şiir yazmıştı:

1 **Amal-i Milliye**, 29 Nisan 1336, no:1; **İrade-i Milliye**, 8 Nisan 1336, sayı:35, sayfa:3.

2 **İrade-i Milliye**, 26 Ocak 1336, sayı:22, sayfa:1.

3 **İrade-i Milliye**, 2 Şubat 1336, sayı:23, sayfa:1.

4 **İrade-i Milliye**, 26 Ocak 1336, sayı:22, sayfa:2.

5 **İrade-i Milliye**, 8 Mart 1336, sayı:29, sayfa:4.

6 **İrade-i Milliye**, 15 Mart 1336, sayı:30, sayfa:2.

II. Salon VIII. Oturum

Türkün Hissi

Türküm, kalbimde yaşayan bir kuş gibi çırpınan
Hakkım için can versem tarih bana şan verir...
Pek zavallı yurttan bugün çoğalmıştır ağlayan,
Bu uğurda toprak olsam o nam bana can verir...

“Hakkı hayat” her milletin kuvvetini sarsarken,
Demir kollar neşterliyor kansız olan titresin,
Yeşil yurdun her bucağı hazin, hazin ağlarken,
Viranlıkta öten kuşlar öksüz ahı dinlesin...

Baykuş sesi birkaç yıldır hâkim oldu vatana,
Gül kokusu, bülbül sesi ölümlere karıştı,
Fakat bugün türbesinde, Osman namı sultana,
Söyleyiniz; namus için millet kana alıştı...

Senelerce nur görmedik gam u kederle yoğrulduk
Dinmez oldu masum kanı, mazlum ahı, gözyaşı,
İşte gene şu mahşerde kefenlerle doğrulduk,
Ölüm bile unutturamaz İzmir’le Maraş’ı...¹

E. T. rumuzuyla ilk sayfadan yayınlanan başka bir şiirde de şöyle seslenmişti: “*Bana Dedi ki*”:

Bir haber var mı? Adana’dan, Urfa’dan,
Kan bürümüş dağlarını Maraş’ın
Biz korkmayız kardaş için ölümden
Haber aldık! Evde durmaz gideriz...

Sine girmiş iken dört yıllık mihnetine, harbine
Koşulmaz mı? Feryadına, imdadına kardeşin
Kurban olsun her canımız bu yerlerin sengine...
Düşman girmiş! Yardan geçer gideriz.²

Bu mücadele ruhuyla Anadolu’da sürdürülen hareketin, Fransız ihtilal fikirlerinden daha yüksek bir gaye ile İnsan Hakları Beyannamesi’ni tadil edecek bir noktaya gideceğine işaret edilmiş ve Avrupa’nın genel siyasetinde büyük değişikliklerin meydana geleceği öngörüsünde bulunulmuştur.

POLİTİK ANALİZLER

Amal-i Milliye, batılıların Türkiye barışı dedikleri, İstanbul’un işgal sonrası İngiltere’nin sinsi politikalarına dikkat çekmişti. İngiltere’nin başını çektiği Batı dünyası, Türkiye barışı konusunda üç önemli konuyu ele alıyordu. Bunlar, İstanbul meselesi, hilafetin durumu ve geleceği ile Ermenistan meselesi idi. Bu konular daha çok Avam Kamarası’nda görüşülüyordu. Lord George, 25 Mart 1920’de Avam Kamarası’nda Türkiye Barışı hakkında bir konuşma yapmış

1 **İrade-i Milliye**, 16 Şubat 1336, sayı:26, sayfa:3.

2 **İrade-i Milliye**, 23 Şubat 1336, sayı:27, sayfa:1.

ve bu konudaki görüşlerini açıklamıştı. Bu konuşmayı Amal-i Milliye Türkiye’yi bekleyen tehlikeler olarak ortaya koymuş ve dikkat çekmişti. Gazetenin kısa sürede gizli olan Londra’daki konuşmanın içeriğine bu kadar kısa sürede ulaşması önemli bir başarı olmalıdır. Lord George, “*Türkiye Hükümeti’ni İstanbul’da bırakmak demek onu sıkı ve şedit bir kontrol altında bulundurabilmek demektir*” deyince Avam Meclisi üyelerinden birisi “*Osmanlı padişahı İstanbul’da vezaif-i rüçaniyesini ifa edememelidir*” demişti. Lord George, “*Böyle bir mütalaada bulunmak, halifenin nüfuzu manevisi Papa’nın aynı hüküm ve nüfuzuna benzemez. Hilafet makamını tevfikan Papa’lık makamının şekline de sokmakta mukteziyat-ı ahvale tevfikan hareket etmek değildir. Bu suret-i hal bulunursa İstanbul’da İtilaf toplarının menzili dâhilinde kalan bir Türk Hükümeti’ne söz anlatmak, Asya’nın içlerine çekilmek, bir Türk memuru üzerinde icray-ı tesir ve nüfuz edemediği bu memurların ancak kendi arzularıyla hareket ettikleri ve Padişahı itilaf devletlerinin nezaret ve murakabesi altında bulundurmamak, hüküm ve nüfuzu hümayunları kesir ve tenkise badi olduğu katiyen ve vazihan tahakkuk ederse müttefik devletler bütün vaziyeti tekrar tedkika razı olacaklardır*” demişti.¹ Lord George’un Türkler için gösterdiği savaş arzularını hem İngiltere’de hem de İngiliz sömürgelerinde kızgınlıkla reddedenler çoğalmıştı. Türkiye’de artık kılıçtan daha çok kalem ve politik laflarla geriye kalmış işlerin tesviyesi için zamanın geldiğine dair ümitler beslemeye başlanmıştı.² Bir yandan İstanbul’un işgali üzerine alınan tedbirlerin olumlu sonuç vereceği görüşü ağırlık kazanmış, bir yandan da İstanbul’un işgalinin Türkler arasında bir tepkiye neden olmayacağı görüşü belirmeye başlamıştı.

Lord George’un Ermenistan hakkındaki görüşleri önemli olup, farklı tespitler içermektedir. Ermeni meselesinde istenilen sonuca ulaşmada başarılı olunamamıştı. Türkleri tahrik etmek için Cemiyet-i Akvam’ın 22 Kasım 1920 tarihinde Ermeni Meselesi hakkında cereyan eden müzakereler sırasında Türk askeri liderleri hakkında ağır hakaretler kullanmışlardı.³ Lord George verdiği bir nutukta, Türkleri, “*Harp ettiğimiz hasımlarımızın arasında hürmete şayan olmaklıkta en az liyakat kesbetmiş olanı*” şeklinde tavsif etmişti.⁴ Ermeni sorunu,

1 **Amal-i Milliye**, 29 Nisan 1336, no:1.

2 Halil Halid, **İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti**, s. 61.

3 Cemiyet-i Akvam’ın toplantısında Türk askeri liderleri için haydut denilmişti. Bunun üzerine terhis edilmiş iki Türk askeri İngiliz murahhası Lord Balfour’a şu mektubu göndermişlerdi: “Sizin yaşınızda tecrübe sahibi bir adamın daha uygun tarzda kelimeler kullanması ve dürüst olması gerekirdi. Gerçekten Türk komutanı Çanakkale’de sizin saldırılarınıza karşı kahramanca ve başarılı bir şekilde direnmiş seçkin subayların en tanınmışıdır. Onun karşısındaki düşmanlar ve onların vatandaşları aleyhine hiçbir zaman aşağılayıcı bir kelime kullandığı görülmemiştir. Bu yüzden haydut tabirinin hangi tarafa layık olacağına takdirini tarafsız kamuoyuna bırakıyoruz” Bkz. Halil Halid, Halil Halid, **İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti**, s. 64-65.

4 Halil Halid, **Bir Türkün Ruznamesi ve İngiliz Siyaseti Üzerine Yazıları**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2008, s. 216. İngiliz esirlerine karşı gösterilen iyi muamele karşısında İngiliz siyasetçilerinin aksine İngiliz basınında, Türkler için “kibar kavgacılar” ve kibar düşmanlar” deniliyordu. Aynı dönemde ateşkes yapıldığı halde Türk esirler hakkında

II. Salon VIII. Oturum

Türk düşmanlığı ile bilinen İngiliz politikacılarının Lord Balfour ve Lord Cecil'in oluşturmaya çalıştıkları suni bir konuydu. Çünkü Ermeniler, Osmanlı coğrafyasının değişik vilayetlerinde dağınık bir halde yaşıyorlardı. Ermeniler sadece Türkiye'nin bir kısmında çoğunlukta idiler. Bundan dolayı Kilikya gibi yerler halkoyuna müracaat edilerek Ermenistan arazisine iltilhak edilmesi mümkün değildir. Ermeniler Kilikya'da azınlık durumundadırlar. Kilikya'daki Müslüman nüfusu, Ermenilerden üç-dört misli fazladır. İstatistiklere göre Müslüman sayısı 546 bin, Ermeni 130 bin, Rum 36 bin, 18 bin de sair milletlerden insanlar yaşıyordu. Bu gerçekliği kabul etmeyenlerde vardı. Asquit, “İslamlar ile Hıristiyanlar arasında böyle bir nispetsizliğin mevcudiyetine hiç ihtimal veremiyorum” demişti. Buna cevap veren Lord George, “Demin zikrettiğim rakamlar Kilikya'da işgal kuvvetleri içinde bulunmuş olan İngiliz zabitanı tarafından tahkik ve tasdik edilmiştir. Eğer rakamlar yanlış olsaydı, zabitelerin dikkatini çekerd. Sanırım Ermenilerin Kilikya'da azınlıkta olduklarını inkâr etmeyeceksiniz” demişti.¹

Paris'te bulunan Meclis-i Ayan eski başkanı Ahmet Rıza Bey de “Univer” gazetesine bir beyanatta bulunarak batıdaki Ermeni sorunu algılamalarına cevap vermişti. Avrupa basınında devamlı olarak Ermenilere yönelik katliamlardan bahsedilmektedir. A. Rıza Bey, katliam şayialarının mürettip bilgiler olduğunu, bu konuda tahkikat icrası halinde hakikatin ortaya çıkacağını söylemiştir. Burada yaşanan ihmalde Türklerin en büyük kabahatinin tanınmamak veyahut kötü olarak tanınmış olduklarını tespit etmiştir. A. Rıza Bey, Paris'te bulunmasının amacını, Türkler aleyhindeki yanlış bilgileri gidermek olduğunu ve Türklerin özelliklerini tanıtmak olarak açıklamıştı.²

İngilizler nüfus hareketleriyle Anadolu'daki harekâtı etkilemek istiyorlardı. İngilizler bin vaat ve desise ile vatanın kurtarılması için ortaya çıkan Anadolu harekâtına karşı kullanmak üzere 30 bin kadar esiri Mısır'dan İstanbul'a getirmişlerdi. Fakat bu esirler kendilerine teklif edilen kötü amaçlı teklifleri nefretle reddetmişlerdi. İstanbul'a getirilen bu esirler haklı olarak serbest bırakılmayı beklemişlerdi. Ancak İngilizler bu esirleri serbest bırakmayarak Selimiye ve sair kışlalara yerleştirerek muhafaza altına almışlardı. İngilizler ellerindeki bu esir askerleri kötü amaçlı kullanmak için Ferit Paşa'yı devreye sokmuşlardı. Anadolu harekâtına karşı bir güç oluşturulmak istendiyse de başarılı olunamamıştı. Hatta Damat Ferit Paşa'nın Anadolu harekâtı aleyhine yaptığı teşebbüsüne bir tek kişi bile icabet etmemişti.³

İstanbul'un işgalinin ikinci günü tutuklanmış olan Refet Paşa'nın serbest kalması ve iki senelik mahkumiyetinin affedilmesi ve fevkalade tahsisat verilmesi için Anadolu karşıtı bir kuvvete komuta etmesi şartı getirilmişti. İngilizler ayrıca selamlık resmine Osmanlı askerinin silahsız olarak iştirak etmesini

malumat bile alınamıyordu. Hatta bundan dolayı, bu olayları haber yapan “Manchester Guardian” gazetesi siyasetçiler tarafından uyarılmıştı. Bkz. a.g.e., s. 217.

1 Amal-i Milliye, 29 Nisan 1336, no:1.

2 Amal-i Milliye, 29 Nisan 1336, no:1.

3 Amal-i Milliye, 29 Nisan 1336, no:1.

hoş görmemiş olacaklar ki bundan sonraki Cuma selamlığına iki tabur kadar İngiliz askeri ile icra edilmişti. İngilizlerin önemli bir amacı da Batı dünyasının tasarladığı Türkiye barışı ve anlaşmasını taslağını Wilson'a kabul ettirmektir. Nitekim Wilson, İngiltere'nin barış tasarılarını kabul etmişti. Wilson'un kabul ettiği tasarıya göre, Trakya'dan Adalar Denizi'ne uzanan bir parçanın Bulgarlara verilmesi, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması ve İzmir'in Türkiye'ye bırakılacaktı. Ayrıca içinde pek çok Ermeni nüfus barındıran Trabzon'un bir çıkış yeri olarak Ermenistan'a verilmesi, Kilikya'dan da Fransa kadar geniş bir arazinin Ermenistan'a verilmesinin adalete uygun olmadığı görüşü vardır.¹

İngilizler işgal siyasetlerine padişahı da alet etmişlerdi. Onun düşünceleriymiş gibi bazı haberler ortaya atmışlardı. İngiliz propagandası şöyleydi. Yalnız Osmanlılar değil, bütün Müslümanlar İngiltere'ye müteşekkik olmalı, özellikle Hintli Müslümanlar İngiliz idaresine karşı itaatli olmalı, barış ve sükûnet içinde yaşamalıydılar. İngilizler padişah olan halifenin ağzından haberlerle Hindistan başta olmak üzere işgal bölgelerinde otoritelerini güçlendirmek istiyorlardı. İngilizler Hindistan'a bazı samimi haberlerde gönderiyorlardı. Royters ajansı Hindistan'a verdiği malumatta İngiliz Hükümeti'nin İstanbul'da ve Osmanlı coğrafyasında hilafet ve saltanatı koruyucu tedbirler alıyordu. Bu amaçla muzır hareketlerinden dolayı birtakım Rum ve Ermenileri tutuklamış, tehcir vesaire gibi vesilelerle hapsedilmiş Müslümanları da tahliye etmiş. İngiltere bu uydurma haberlerle Hint Müslümanları etkilemeyi amaçladığı açıktı. Aksine İngiltere, İstanbul'da hiçbir Rum ve Ermeni'yi tutuklamamış, hiçbir Müslüman'ı da tahliye etmiş değildi. Hatta her gün yüzlerce Müslüman tutuklanarak bilinmeyen yerlere gönderiliyordu. Bunların bir kısmı sürgün bir kısmı da hapsediliyordu.²

1 **Amal-i Milliye**, 29 Nisan 1336, no:1.

2 **Amal-i Milliye**, 29 Nisan 1336, no:1.

Sonuç

Maraş, Anadolu'nun stratejik konuma sahip önemli merkezlerinden olması yönüyle tarih boyunca devamlı istila ve işgallere maruz kalmıştır. Maraş, en son işgal ve istilaya Mondros Mütarekesi'nden sonra uğramıştır. Fransızlar, Ermenileri kullanarak bölgedeki varlıklarını sürdürmek istemişlerdir. Adana, Urfa, Antep ve Maraş aynı kaderi paylaşan şehirler olarak merkezi hükümetin doğrudan çok fazla bir yardımını almadan varlık mücadelesini başarıyla sürdürmüşlerdir. Maraş ve diğer şehirlerin içinde buldukları zor durumlar halka ve çevre şehirlere önce "*İrade-i Milliye*" gazetesi, sonra da "*Amal-i Milliye*" gazetesi ile duyurulmuştu. Gazeteler yaptıkları yayınlar ile halkta sürekli direniş ruhunu canlı tutmuş, umutsuzluğa ve teslimiyete meydan vermemiştir. Milliyetçi duygular, milli irade, inkılâp fikirleri ve yenileşme çabaları gibi kavramlar, Maraş ve diğer şehirlerdeki direnişlerde gösterilen başarılarla bağlı olarak güç kazanmışlardı.

Kaynakça

- A. Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, Temel Yayınları, 2000.
- Ahmet Eyicil, “I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi”, Belleten, Sayı:250, C.LXVII, (2003), Ankara, TTK, 2004.
- Ali Satan, İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1920), İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2010.
- Halil Halid, İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti, İstanbul, Ekim Yayınları, 2008.
- Halil Halid, Bir Türkün Ruznamesi ve İngiliz Siyaseti Üzerine Yazıları, İstanbul, Klasik Yayınları, 2008.
- Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, (HTVD), sayı:15, 1956, Belge no:402.
- Hüseyin Yıldırım, İrade-i Milliye Gazetesi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VIII, sayı:23'den ayrı basım, 1992.
- Kazım Karabekir, Günlükler (1906-1948), C.1, İstanbul, YKY, 2009.
- Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, Mert Yayıncılık, 1988.
- Nilüfer Hatemi, Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.2, İstanbul, YKY, 2002.
- Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Ankara, 1964.
- TBMM GCZ, İnikad:2, C.1, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999.
- Yaşar Akbıyık, Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş), Ankara,

II. Salon VIII. Oturum

Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

BOA. DH. HMŞ, Dosya no:4/-2, Gömlek no:12/-04.

İrade-i Milliye, 17 Kasım 1919.

İrade-i Milliye, 9 Şubat 1336, sayı:24, sayfa:1-2.

İrade-i Milliye, 2 Şubat 1336, sayı:23.

İrade-i Milliye, 16 Şubat 1336, sayı:26, sayfa:1.

İrade-i Milliye, 14 Eylül 1335, sayı:1.

İrade-i Milliye, 3 Ekim 1335, sayı:10.

İrade-i Milliye, 22 Aralık 1335, sayı:17.

İrade-i Milliye, 29 Aralık 1335, sayı:18.

İrade-i Milliye, 5 Ocak 1336, sayı:19.

İrade-i Milliye, 9 Şubat 1336, sayı:24, sayfa:4.

İrade-i Milliye, 8 Nisan 1336, sayı:35, sayfa:3.

İrade-i Milliye, 26 Ocak 1336, sayı:22, sayfa:1.

İrade-i Milliye, 2 Şubat 1336, sayı:23, sayfa:1.

İrade-i Milliye, 26 Ocak 1336, sayı:22, sayfa:2.

İrade-i Milliye, 8 Mart 1336, sayı:29, sayfa:4.

İrade-i Milliye, 15 Mart 1336, sayı:30, sayfa:2.

İrade-i Milliye, 16 Şubat 1336, sayı:26, sayfa:3.

İrade-i Milliye, 23 Şubat 1336, sayı:27, sayfa:1.

Amal-i Milliye, 29 Nisan 1336, no:1.

GÖKSUN VE ANDIRINDA YİRMİNCİ YÜZYILDA YAPILAN İDARİ DEĞİŞİKLİKLER, NEDENLERİ VE YANKILARI

Uzm. Ali SARIKAYA¹

Birçok medeniyetin izlerine rastlanılan Göksun Andırın ve yakın çevresinin bilinen tarihi Asur ve Hititlere kadar çıkmaktadır². Tarihi kalıntılar ve buluntular, yazılı kaynaklar ve yeni yapılan araştırmalar Göksun ve Andırının, Asur koloni çağından, Hititlerden, Romalılarından, Bizansdan, Haçlılardan, Müslüman Araplardan, Memluktardan, Selçuklulardan, Dülkadirliilerden ve nihayet Osmanlılardan izler taşıdığına tanıklık etmektedir.

Göksun ve Andırın tarih içinde Ermenilerin de boy gösterdiği mekanlardan biri olmuş ve 1515 yılına kadar da Dulkadirli Beyliği'nin hakimiyet altında kalmıştır. Dulkadirli Beyliği'nin tarih sahnesinden silinmesinde de tarihe tanıklık etmiştir. 1515 yılında Dulkadirli Beyliği'ne son veren savaş Göksun'da başlamış ve Andırında bulunan Turna dağında son bulmuştur. Turnadağı hâlen o acı hatıralarla yâd edilir. Osmanlının muhteşem sultanı Yavuz Sultan Selim ile Dulkadir Beyliği'nin son hükümdarı Alâüddevle Bozkurt Bey arasında meydana gelen bu savaş sadece iki devlet arasında cereyan eden bir savaş değildi; Yavuz'un öz dedesi ile yaptığı bir savaştı. Zira Yavuz hem anne tarafından hem de babaanne tarafından Alâüddevle Bey'e kan bağıyla bağlı idi. Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun Yavuz'un annesi, Alâüddevle Bozkurt Bey'in kız kardeşi Mükrimme Hatun da Fatih'in hanımı olup Yavuz'un babaannesi idi. Yavuz Sultan Selim, Dulkadir Beyliği'nin son hükümdarı Alâüddevle Bozkurt Bey'in kesik başını bir fetih nâmeyle beraber Memluk Sultanı Kansu Gavri'ye yolladığı zaman, Kansu Gavri gönderilen başları görünce elçiye hitaben şu sözleri sarfetmişti: “*Bu başları bana niye göndermiş, bunlar Frenk başları mı ki muvaffakiyet eseri olarak bana gönderiyor*”³.

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi uzmanı (Araştırmacı Yazar).

2 Türk Ansiklopedisi c.17 s,507.

3 Said Öztürk, Ali Sarıkaya “Göksun Tarihi” s.11.

1-GÖKSUNVEANDIRINDAYAPILANİDARİDEĞİŞİKLİKLER VE NEDENLERİ

Osmanlı dönemi öncesi Göksun ve Andırının idari yapısı hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz.Dulkadirli döneminde muhtemelen bir köy tüzel kişiliğine sahip idi. Göksun ve Andırının içinde bulunduğu Zülkadir Beyliği 1515 yılında yıkılınca beyliğin hâkimiyet sahasında bulunan topraklar Şehsuvar oğlu Ali Bey'e tevcih edilmiştir.

Yarı bağımsız bir sancak statüsü niteliği taşıyan bölge, 1522 yılında Şehsuvar oğlu Ali Bey'in katledilmesi ile bütünüyle Osmanlı idare sistemine dahil edilmiştir. Bu beyliğin topraklarından Maraş ve Elbistan 1522'de Rum (Sivas) Eyaleti'ne, 1523-1531'de ise Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1531'de Dulkadir toprakları olan bu bölgede Zülkadir Eyaleti kurulmuştur. Eyaletin teşekkülünden sonra buraya bağlı bir sancak olarak Kars-ı Zülkadiriye/ Kars-ı Maraş (Kadirli) sancağı kurulmuştur. Göksun ve Andırın ise nahiye statüsüne konularak Kars-ı Zülkadiriye Sancağı'na bağlanmıştır. Uzun dönem bu yapı devam etmiştir¹. Bundan dolayı 1529 ve 1563 tarihli Maraş tahrir defterlerinde Göksun, Andırın ve köyleri yer almamakta olup, bunlar Kadirli defteri içinde görülmektedir². Göksun ve Andırının idari yapısında uzun dönemler bir değişme olmamıştır. Osmanlı döneminde Tespit ettiğimiz tüm kayıtlarda Göksun ve Andırın Kars (Kadirli) Sancağı'na bağlı bir nahiye statüsünü korumuştur³. İdari değişiklik 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Andırın'ın kaza olması (1867) ve Göksun'un buraya bağlanması ile yaşanmıştır.1867 ile 1907 arasında Göksunun tapu kayıtları Andırın tapu müdürlüğündedir. 1907 yılına gelinceye kadar Andırın'a bağlı bir nahiye olan Göksun bu tarihte kaza olmuştur. Kaza statüsü bu tarihten itibaren değişmeyerek devam etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısına ait zengin veriler sunan salnameler Andırının idari yapılanması hakkında şu bilgileri sunmaktadır.

Andırın nahiyesinin 1867 yılında kaza olduğun da 46 köyü vardı. Andırın kazasına 8 köyüyle Göksun Nahiyesi de ilhak edilince toplam 52 köyü, 1 tane de nahiyeden müteşekkil bir kaza oldu⁴. 1867 yılında Kaza merkezi

1 BA Tapu tahrir defteri, nr;998, s.526; Tapu kadastro genel Müd. Kuyud-ı kadime Arşivi, Tapu tahrir defteri, nr. 168, s.232. Said Öztürk, Ali Sarıkaya "Göksun Tarihi" s.108.

2 İsmail Altınöz, "Dulkadir Vilâyeti'nin Osmanlı idari düzeninde yerini alması", I. Kahramanmaraş Sempozyumu, c. 1, s. 427-435; Aynı müellif; "Dulkadir Eyaleti'nin kuruluşunda Antep şehri (XVI. Yüzyıl)", Cumhuriyetin 75. Yılına armağan Gaziantep, Gaziantep 1999, s.92; Alaeddin Aköz, İbrahim Solak, "Dulkadir Eyaletine Ait Bir Kanunname Sureti (1533-1546)", Dulkadir Araştırmaları II, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008, s.83-84.

3 BA Tapu tahrir defteri, nr;998, s.526; Tapu kadastro genel Müd. Kuyud-ı kadime Arşivi, Tapu tahrir defteri, nr. 168, s.232. Göksun tarihi s.108.

4 Osmanlı Salnamelerinde Maraş sancağı I-II, Hazırlayan Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi yayınları, İst.2006.

II. Salon VIII. Oturum

Andırın merkezde teşekkül ettirilmiş iken, kaza merkezi 1885 yılında Ermeni kralı 6. Leon'un esaret mahalli olan Geben Karyesine nakledilmiştir¹. Bu yapı 1904 yılına kadar devam etmiştir. 1904 yılında ise kaza merkezi tekrar Andırına nakledilmiştir².

Andırının bu tarihteki karyeleri şunlardır³;

Geben, Değirmendere, Taşoluk, Sisne, Bunduk, Şivilgi, Kürtler, Tatarlı(Torlak), Kabaklar, Emirler, Orçan, Darıovası, Torun, Gökçeli, Efirağızlı, Boztopraklı, Çiçekli, Sarıdanışmanlı, Acemli, Bekreci(Killik), Kabakçı, Bahadırılı, Bekdaşlı, Fatmalı, Ağcakoyunlu, Abazalı, Kızık, Mollamehmetli, Erenler, Sumaklı, Anacık, Boynuyoğunlu, Araplar (kaleburnu), Kesim(Beylik), Tokmaklı, Karamanlı, Varyanlı, Karaköse uşağı, Kumarlı, Yayla kumarlısı, Göleli, Tırtanlı, Gök Ahmetli.

Göksun Nahiyesi ise;

Kavşut, Kanlıkavak, Yeniyanan, Kızılcık, Kireç uşağı Kömür, Kuzutepesi ve Fındık köylerinden ibarettir.

GÖKSUN VE ANDIRININ İDARİ YAPISINDA DEĞİŞİKLİK: SULTAN İL ABDÜLHAMİD'İN İRADESİYLE ANDIRIN KAZASININ NAHİYE,GÖKSUN NAHİYESİNİN KAZA YAPILMASI.

Göksun ve çevresinde asayiş problemleri devam ederken 4 Nisan 1899 tarihinde Sadaret makamı, Islahat-ı Maliye Komisyonu'na bir yazı yazarak, Göksun Nahiyesi'nin kaza olmasıyla alakalı mali hazırlık istemiştir⁴. Sadaret 6 Nisan 1899 tarihinde Muhacirin Komisyonu'na da bir yazı göndermiştir. Bu yazıda, Zeytun Ermenilerinin Müslüman ahaliye yaptıkları zulmü önlemek için Göksun Nahiyesi'nin 3.sınıf kaza, Andırın kazasının ise 1. sınıf nahie yapılması, Göksun'un belirli yerlerine muhacirin iskânı ve buna ait ayrıntılar ifade edilmiştir⁵. 15 Nisan 1899 tarihinde yine Sadaret makamı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bir tezkire yazılarak, Göksun Nahiyesi'nin 3.sınıftan bir kazaya dönüştürülmesi ve Göksun'un bazı mahallerine yerleştirilecek olan muhacirlerle alakalı talimat verilmiştir⁶. Sadaret'in tezkiresi üzerine 4 Mayıs

1 *Osmanlı Salnamelerinde Maraş sancağı I-II, Hazırlayan Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi yayınları, İst.2006; -BA. DH. MKT.1476/76 - BA. DH. MKT. 1512/97 - BA. DH. MKT. 1526/43.*

2 *Osmanlı Salnamelerinde Maraş sancağı I-II, Hazırlayan Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi yayınları, İst.2006.*

3 *Osmanlı Salnamelerinde Maraş sancağı I-II, Hazırlayan Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi yayınları, İst.2006.*

4 *Osmanlı Salnamelerinde Maraş sancağı I-II, Hazırlayan Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi yayınları, İst.2006.*

5 *BA, A.MKT.MHM 505 /3.*

6 *BA, A.MKT.MHM 505 /3.*

1899 tarihinde Dahiliye Nezareti Göksun Nahiyesi'nin kaza olmasını Şûrâ-yı Devlet'e havale etmiş ve gerekli olan ön hazırlık çalışmalarının yapılmasını istemiştir. 30 Mayıs 1899 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Halep vilayetine bir yazı yazarak Göksun'un kaza yapılması halinde ihtiyaç duyulacak bütçenin Maliye komisyonuyla görüşülerek halledilmesini istemiştir. Bu süreç içerisinde Göksun halkı nahiyelerinin kaza olması için uğraş göstermiş, bir kısım taahhütlerde bulunmuştur. Asayişin temini adına kendi nahiyelerinin kaza merkezi olması için 24 Ocak 1906 tarihinde Halep Valiliği'ne müracaat ederek nahiyelerinin kaza yapılması halinde hükümet konağı ve telgraf idaresinin tesisi masraflarını üstleneceklerini taahhüt etmişlerdir¹. Andırın halkının yapılması istenen değişikliğe resmi makamlar nezdinde çeşitli itiraz girişimleri olmuş, ancak bu girişimler süreci etkilememiştir. Zira, Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu 13 Temmuz 1907 tarihinde bir yazı ile, kaza merkezinin Göksun'a naklinin ve Andırın'ın birinci sınıftan bir nahiyeye dönüştürülmesinin bir çok açıdan faydalı olacağına dair Halep Vilâyeti'nin ve Seraskerlik makamının olumlu görüşlerini ve halk tarafından çekilen telgrafları Sadaret makamına arz etmiş ve meselenin tetkik olunmak üzere Şûrâ-yı Devlet'e havalesi istenmiştir². Dâhiliye Nezareti de konunun görüşülmesi için Şûrâ-yı Devlet'e aynı tarihli bir yazı yazmıştır. Dâhiliye Nezareti'nin 13 Temmuz 1907 tarihinde yazdığı yazıyı göz önünde bulundurarak Şûrâ-yı Devlet, Göksun'un kaza olması konusunu son kez teferruatlıca incelemiştir.

Şûrâ-yı Devlet, 26 Ekim 1907 tarihinde yaptığı toplantıda; Göksun'un, Haçin ve Zeytun kazaları arasında önemli bir mevkiye bulunduğu, halkının çeşitli kavimlerden meydana geldiği, kaza olmasına askerî yönden bir mahzur olmadığı ve ayrıca Göksun halkının hükümet konağı ve telgraf binasının inşa etmeyi taahhüt ettikleri dile getirildi. Şûrâ-yı Devlet bu gerekçelerden hareket ederek Göksun'un 3.sınıftan kaza yapılması, Andırın'ın ise 1.sınıftan nahiyeye tahvil edilmesi konusundaki olumlu görüşünü Sadaret'e arz etmiştir³. Görüldüğü gibi Göksun Nahiyesi'nin kaza merkezi olması girişimleri 1899 yılında başlamış, 8 yıl sonra Sultan II. Abdülhamit Han'ın iradesi ile 15 Şevval 1325 (21 Kasım 1907) tarihinde gerçekleşmiştir. Böylece Andırın 21 Kasım 1907 tarihinden 1924 yılına kadar Göksun kazasına bağlı bir nahiyeye olarak idare edilmiştir. Bu çalışma ile ilgili süreç ve yazışmalardan sadece şûrâ-yı Devlet'in kararı ve II Abdülhamit Hana ait olan irade aşağıda gösterilmiştir.

Şûrâ-yı Devlet
Tahrirât Kalemî
Aded 2220

Dâhiliye Nezaret'inin Şûrâ-yı Devlet'e havale buyurulan 2 Cemaziyelahir sene 1325 tarih ve 1817 numaralı tezkiresi melfuflarıyla Mülkiye Dairesi'nde

1 BA, A.MKT.MHM 505 /3.

2 BA, A.MKT.MHM 505 /3

3 BA, A.MKT.MHM 505 /3.

II. Salon VIII. Oturum

kırâat olundu. Meâl-i tezkirede cesâmet ve ehemmiyet-i mevkiyesi ile beraber Zeytun ve Haçin kazaları dâhilinde vâki olmak ve ahalisi akvâm-ı muhtelifeden müteşekkil bulunmak cihetiyle hâiz-i ehemmiyet olan Göksun Nahiyesi'nin merkez-i kaza ittihâzı ve Andırın'ın birinci sınıftan nahiyeye tahvili hükûmet ve ahâlîce müstelzim-i menâfi olacağı ve hükûmet konağıyla telgraf dairesinin ahali tarafından inşâsı deruhde edildiği ve bu babda cihet-i askeriyece mahzur olmadığı Haleb vilâyetiyle makâm-ı vâla-yı Seraskerî'nin iş'arâtına atfen beyân edilmiş ve esbâb-ı mersûdeye nazaran tervîc-i iş'ar dairece de muvâfık görülmüş olmağla icrâ-yı icabına bi'l-isti'zân irâde-i seniyye-i hazreti padişahî şeref-sünûh ve sudûr buyurulduğu halde ifâ-yı müktezâsının taraf-ı vilâyete tebliğinin Dahiliye Nezâreti'ne havalesi ve makâm-ı valâ-yı Seraskerî ile Maliye ve Defter-i Hakâni Nezâretlerine ma'lumât i'tâsı tezekkür kılındı. Ol babda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 19 Ramazan sene 1325 ve fi 13 Teşrîn-i Evvel sene 1323 / [26 Ekim 1907] Göksun'un kaza yapılması meselesi 16 Kasım 1907 tarihinde Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından II. Abdülhamid Han'a aşağıdaki şekliyle sunulmuştur:

Göksun ve Andırının idari yapısı yüzyıllardır değişmemiş, 16. yüzyıldan başlarından 1867

yılına gelinceye kadar nahiyeye olarak yapılandırılmıştır. 1867 de ise Andırın Göksunla birlikte mütalaa edilerek kaza yapılmıştır¹. 1907 yılına gelindiğinde gelişmelere bağlı olarak II. Abdülhamid'in iradesiyle Göksun kaza statüsüne yükseltilmiş Andırın da Göksuna bağlı bir nahiyeye statüsüne geçirilmiştir.

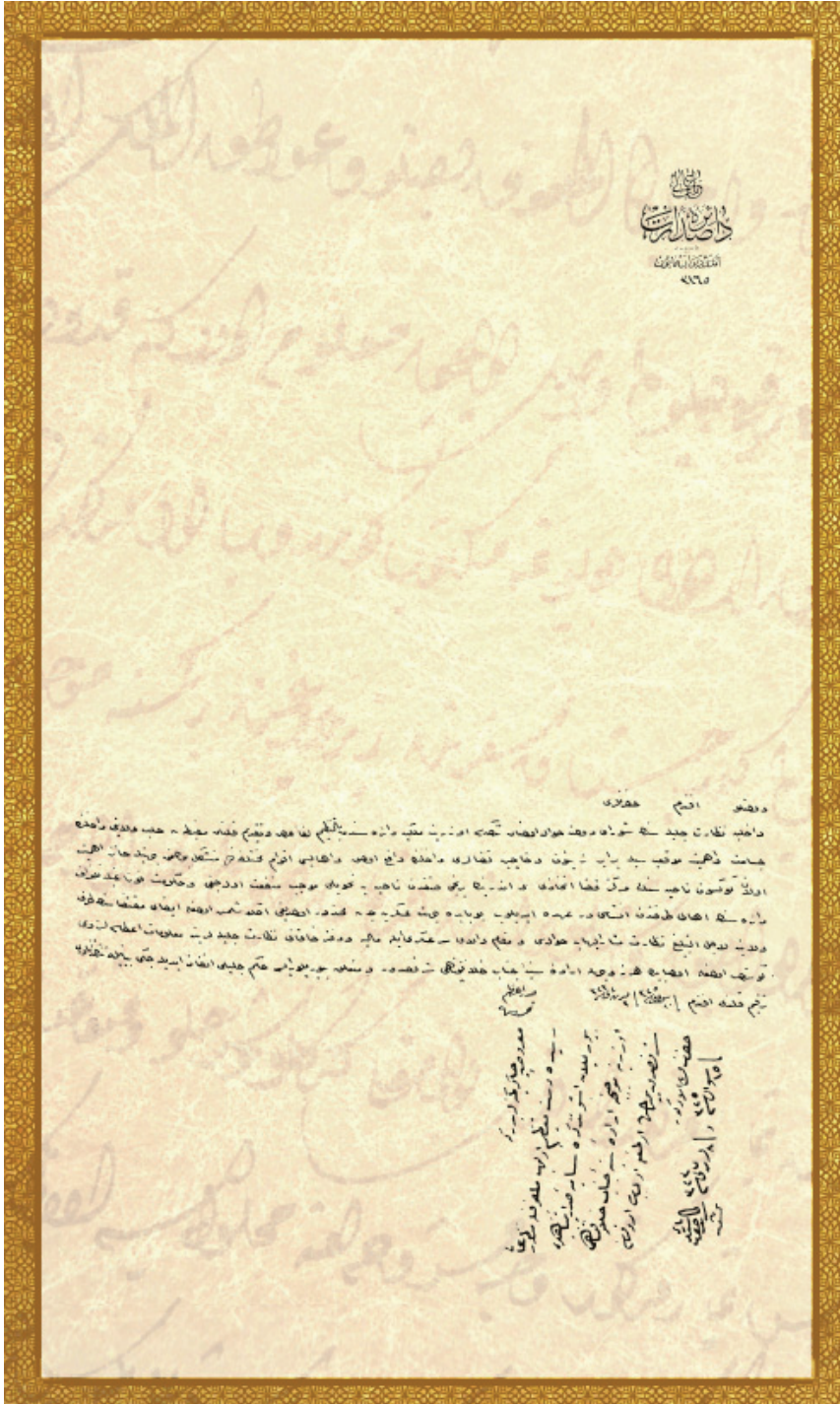
B-GÖKSUNUN KAZA YAPILMASININ NEDENLERİ

Osmanlı Delveti'nde Ermeni olaylarının sıklıkla vukubulduğu bölgelerden biri Zeytun kazası idi. Zeytun kazasında vukubulan Ermeni olayları zamanla Göksun Nahiyesi'ne sıçramıştır. Haçin (Saimbeyli) kazası Ermenileri, Zeytun Ermenileri ile işbirliğine girişerek asayişsizlik ortamı doğmasına sebep olmuşlardır. Göksun Nahiyesi'nin bağlı olduğu Andırın kazasının, Zeytun ve Haçin kazalarına uzak olması dolayısıyla asayiş teminde yeni tedbirlere yönelinmiştir.

Göksun'un Zeytun ve Haçin kazaları arasında olması sebebiyle ulaşım ve haberleşmenin daha seri yapılacağı, bu durumun da asayişin sağlanmasına katkı sağlayacağı, Göksunun çeşitli milletlerden oluşması gibi gerekçeler gösterilerek Göksun Nahiyesi'nin kaza yapılması, Andırın kazasının nahiyeye tahvil edilerek Göksun'a bağlanması gündeme getirilmiştir. 1899 tarihinden itibaren gündemde tutulan bu konu nihayet 1907 yılında neticelenmiş, gerekli çalışma ve hazırlıklardan sonra Göksun kaza statüsüne yükseltilmiştir².

1 1284 tarihli vilayetler salnamesi

2 BA. İ. DH. 1460/1325. L/17

II. Salon VIII. Oturum

Bâbîâli
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
3165
Devletlü Efendim Hazretleri

Dahiliye Nezareti Celîlesi'nin Şurâ-yı Devlet'e havale olunan tezkiresi üzerine Mülkiye Dairesi'nden bi't-tanzim leffen arz ve takdim kılınan mazbatada Haleb Vilayeti dâhilinde cesâmet ve ehemmiyet-i mevkiyesiyle beraber Zeytun ve Haçin kazaları dâhilinde vâki' olmak ve ahâlisi akvâm-ı muhtelifeden müteşekkil bulunmak cihetiyle hâiz-i ehemmiyet olan Göksum Nahiyesi'nin merkez-i kaza ittihâzı ve Andırın'ın birinci sınıftan nahiyeye tahvili mücib-i menfaat olacağı ve hükûmet konağıyla telgraf dairesinin ahali tarafından inşası deruhde edilip bu bâbda cihet-i askeriyece de mahzur olmadığı anlaşılmiş olmağla ifa-yı muktezâsının taraf-ı vilayete li-ecli't-tebliğ nezâret-i müşârunileyhâya havalesi ve makâm-ı vâlâ-yı Seraskerî ile Maliye ve Defter-i Hakâni Nezâret-i Celîlerine ma'lumat i'tâsı lüzumu görülmüş olmağla ol babda her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâbı hilafetpenâhi şeref-südûr ve müt'eallik buyurulur ise hükûm-i celîli infaz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim, efendim.

Fî 10 Şevval sene 1325 - Fî 3 Teşrîn-i Sâni sene 1323 [16 Kasım 1907]
Sadrazam
Ferid

15 Şevval 1325 (21 Kasım 1907) tarihinde Sultan II. Abdülhamid, sadrazamın tezkiresinde yer alan değişiklik teklifini olumlu karşılamış ve onay vermiştir. II. Abdülhamit Han'a ait olan bu iradenin metni şöyledir¹:

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olup melfûfuyla manzûr-ı âli buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurulmuş olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 15 Şevval sene 1325 ve fî 8 Teşrîn-i Sâni sene 1323 [21 Kasım 1907]
Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin1.

1 BA, DH TMK.S, nr. 61/66

2- İDARİ DEĞİŞİKLİĞİN YANKILARI

1899 yılından itibaren başlayan Göksun'un kaza yapılması çalışmaları Andırın halkını rahatsız etmiştir. Andırın köy muhtarları, imamları ve Ermeni temsilcileri, kaza merkezinin Andırın'da kalması için Ağustos 1906'dan Temmuz 1907'ye kadar yaklaşık bir yıl boyunca, Halep Vilayeti'ne, Seraskerliğe, Dâhiliye Nezareti'ne, Sadaret ve Ermeni Patrikliği nezdinde çeşitli girişimlerde bulundular¹. Andırın Kazası'nın Göksun'a nakledileceğine ve Andırın'ın birinci sınıf nahiye olacağına dair Halep Vilayeti'nin yazısı ve Tesri-i Muamelat Komisyonu vasıtasıyla 15 Şubat 1906'da Dahiliye Nezâreti'ne gönderildi².

Bunun üzerine Göksun'un kaza yapılması çalışmalarını haber alan Andırınlılar, 7 Ağustos 1906'da bir dilekçe yazarak itirazlarını Dahiliye Nezareti'ne bildirdiler. Andırın'a bağlı köyler tarafından altmış imzalı dilekçe gönderildiğini ve bu dilekçede ifade edilen gerekçelerin dikkate alınarak kaza merkezinin Andırın'da bırakılmasını istediler³. Andırınlılar gönderdikleri dilekçede Andırın'ın nahiyeye çevrilmesine ve Göksun'un kaza olmasına karşı çıktılar. Göksun'un Çerkez, Kürt ve Türk gibi değişik unsurlardan oluştuğunu, arazinin yetersizliğini, düşman saldırısı karşısında Andırın'ın daha önemli bir mevkiye bulunduğunu, nitekim daha önce Ermenilerin Andırın'a saldırarak hükümet binasını yaktıklarını ve firar eden halkın mallarını yağmaladıklarını belirttiler. Göksun'un kaza olmasını ve Andırın'ın nahiyeye çevrilmesini Ermenilerin arzu ettiklerini, Ermenilerin Andırın'da üslenmek istediklerini, buradan Kilikya denilen Sis'i (Kozan) çevreleyen İskenderun, Mersin iskelelerinden gelen Ermenilerin Zeytun'a buradan geçtiklerini ifade ettiler. Ayrıca Göksun'un eşkıyalıkla meşhur olan Nacarlı, Cerit, Bozdoğan ve Afşar aşiretlerinden oluştuğundan burada asayişin sağlanamayacağı ve Zeytun'da eşkıyanın durdurulamayacağını belirttiler. Göksun'un siyasi yönden önemli bir mevkiye olmadığı ve halkının karışık olduğu gibi serdettikleri gerekçelerle Andırın'ın kaza olarak kalmasını talep ettiler⁴. Andırınlı Ermeniler, Andırın'ın kaza olarak kalması konusunda Ermeni Patrikhanesi'ne de 22 Eylül 1906'da bir dilekçe verdiler. Bu dilekçelerinde Patrikhane'nin yardımını isteyerek Andırın'a 50 köyün bağlı bulunduğunu, Andırın'ın çok önemli bir yeri bulunduğunu, eğer kaza olarak kalmazsa eşkıyanın zulmüne karşı koyamayacaklarını, eşkıyanın zulmü karşısında Ermenilerin muhtemelen isyan edeceklerini ve böylece Andırın'da asayiş ve huzurun sağlanamayacağını tehditvari bir şekilde ifade ettiler⁵. Andırın kazası imamı Ahmet ve dokuz arkadaşının imzaladıkları 25 Eylül 1906 tarihli dilekçe Sadaret'e gönderildi. Dilekçede, Göksun'un siyaseten kaza yapılmak istendiğini, Andırın'ın daha önemli yerde bulunduğunu,

1 BA, DH TMK.S, nr. 61/66.

2 BA, DH TMK.S, 61/66.

3 BA, DH MKT. 1106/72.

4 BA, DH TMK.S, 61/66

5 BA, DH TMK.S, 61/66.

II. Salon VIII. Oturum

Andırın'a 81 köyün bağlı bulunduğunu, Andırın'ın kaza olarak bırakılmaması durumunda Adana'ya bağlı Kadırlı Kazası'na bağlanmak için müracaat edeceklerini bildirdiler¹. Ancak bütün bu teşebbüsler idari değişikliğin önüne geçememiş, 21 Kasım 1907 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle Göksun kaza statüsüne yükselmiş, Andırın ise buraya bağlı bir nahiye'ye tahvil edilmiştir. Andırın halkı bu değişiklikten hoşnut olmadıklarından Andırın'ın tekrar kaza yapılması için uğraş verdiler. Nihayet 21 Temmuz 1912'de Andırın Nahiyesi muhtarları Andırın'ın yeniden kaza yapılmasının elzem olduğuna dair dört imzalı dilekçelerini telgrafla Sadaret'e (başbakanlık) gönderdiler. Dilekçelerinde, Andırın'ın, Göksun'dan daha gelişmiş olduğunu, Göksun'un Andırın'a 30 saat mesafede bulunduğunu, üstelik yolların altı ay kar yüzünden kapalı olması sebebiyle 53 köyün bağlı bulunduğu Andırın halkının hukuki işlemlerini yürütmekte zorlandıkları, hatta bu işler için Göksun'a giderken canlarından bezdiklerini dile getirerek Andırın'a tekrar kaza statüsünün iadesini istediler². Sadaret aynı gün gelen telgrafi değerlendirmiş, Dâhiliye Nezareti'nden Andırın Nahiyesi'nin problemlerinin halledilmesini istemiştir. 22 Temmuz 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti de sözkonusu bu problemin araştırılarak halledilmesi talimatını Halep Vilayeti'ne göndermiş, Sadaret makamı ise konuyu yakından takip etmiştir³. 1914 yılları ortalarında Ermeni olayları devam ederken asayişin temini için Göksun Kazası'nın küçültülmesi Dâhiliye Nezareti'nce gündeme alınmıştır⁴.

Bazı köylerin Adana'ya bağlanması uygun bulundu. Adana Valiliği 23 Haziran 1914 tarihinde Göksun Kazası'na bağlı bazı köylerin güvenlik gerekçesiyle kendine bağlı kazalara bağlanmasını istedi. Bu talebe binaen Adana Valiliği'nin yazısında belirtilen köylerle birlikte Göksun'a bağlı 12 köy, Feke ile bağlantıları bulunması sebebiyle Kozan Sancağı'nın Kadırlı Kazası'na bağlandı⁵.

1 BA, DH.TMK.S, 61/66.

2 BA, DH.İD. 144-1/24.

3 BA, DH.İD. 144-1/24.

4 BA, DH.İD. 183-2/40.

5 BA, DH.İD. 183-2/40.

3- SONUÇ

Göksun ve Andırın'ın Dulkadirli döneminde bir köy olduğu tahmin edilmektedir. 1515 yılında Dulkadirli Osmanlı idaresine geçmesiyle birlikte Göksun ve Andırın da Osmanlı topraklarına katılmış oldu. 1531 yılında Dulkadirli toprakları olan bölgede Zülkadir eyaleti kurulmuştur. Zülkadir eyaletine bağlı olarak ta Kars-ı Maraş (Kadirli) sancağı ihdas edilmiştir¹. Göksun ve Andırın da 1531 yılında nahiye statüsünde Kars-ı Maraş sancağına bağlanarak bu yapı 1867 yılına kadar devam etmiştir. 1867 çıkarılan vilayetler salnamesinde Andırın da Göksunla birlikte mütalaa edilerek kaza yapılmıştır. Ermeni olaylarının çok yoğun olması nedeniyle de 1885 yılında kaza merkezinin Geben karyesine naklonulduğu görülmektedir². Osmanlı Delveti'nde Ermeni olaylarının sıklıkla vukubulduğu bölgelerden biri Zeyton kazası idi. Zeyton kazasında vuku bulan Ermeni olayları zamanla Göksun Nahiyesi'ne sıçramıştır. Haçin (Saimbeyli) kazası Ermenileri, Zeyton Ermenileri ile işbirliğine girişerek asayişsizlik ortamı doğmasına sebep olmuşlardır. Göksun Nahiyesi'nin bağlı olduğu Andırın kazasının, Zeyton ve Haçin kazalarına uzak olması dolayısıyla asayiş teminde yeni tedbirlere yönelinmiştir. Göksun'un Zeyton ve Haçin kazaları arasında olması sebebiyle ulaşım ve haberleşmenin daha seri yapılacağı, bu durumun da asayişin sağlanmasına katkı sağlayacağı gerekçe gösterilerek Göksun Nahiyesi'nin kaza yapılması, Andırın kazasının nahiyeye tahvil edilerek Göksun'a bağlanması gündeme getirilmiştir. 1899 tarihinden itibaren gündemde tutulan bu konu nihayet 1907 yılında neticelenmiş, gerekli çalışma ve hazırlıklardan sonra Göksun kaza statüsüne yükseltilmiştir. Bu yapı 1924 yılına kadar devam etmiştir. Andırınlıların yıllar süren mücadeleleri sonucunda 1924 yılında Andırın tekrar kaza yapılmıştır.

1 İsmail Altınöz, "Dulkadir Vilâyeti'nin Osmanlı idari düzeninde yerini alması", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, c. 1, s. 427-435; Aynı müellif; "Dulkadir Eyaleti'nin kuruluşunda Antep şehri (XVI. Yüzyıl)", *Cumhuriyetin 75. Yılına armağan Gaziantep, Gaziantep 1999*, s.92; Alaeddin Aköz, İbrahim Solak, "Dulkadir Eyaletine Ait Bir Kanunname Sureti (1533-1546)", *Dulkadir Araştırmaları II*, *Ukde Yay.*, Kahramanmaraş 2008, s.83-84.

2 *Osmanlı Salnamelerinde Maraş sancağı I-II*, Hazırlayan Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi yayınları, İst.2006.

II. Salon VIII. Oturum

13 Mart 1924 tarihli Resmi Gazetede ki bilgiyi aynen aktarıyorum.

Süleymanlı kazasının Andırın kazasına tahviline dair;

Madde1: Süleymanlı kazası teşkilatı Andırına nakil ile namı Andırın kazasına tahvil edilmiştir. Andırın nahiyesi teşkilatı Süleymanlıya nakli ve ihtiva eylediği karyeler ile nahiye halinde Göksun kazasına ve Süleymanlı kazası teşkilatının Andırına nakli dolayısıyla Süleymanlı ile irtibatı kalmayan Fırnis Nahiyesi de Maraş merkez kazasına rabt edilmiştir.

Madde2: İş bu kararname tarihi tebliğinden itibaren mer'idir.

Madde3: İş bu kararnamenin icrasına dahiliye vekâleti memurdur¹.

¹ Resmi Gazete 13 Mart 1924, Sayı.65, Sayfa.2.

KAYNAKÇA

1-Türk Ansiklopedisi c.17 s,507

2- BA Tapu tahrir defteri, nr,998, s.526; Tapu kadastro genel Müd. Kuyud-ı kadime Arşivi, Tapu tahrir defteri, nr. 168, s.232.

3- İsmail Altınöz, “Dulkadir Vilâyeti’nin Osmanlı idari düzeninde yerini alması”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, c. 1, s. 427-435; Aynı müellif; “Dulkadir Eyaleti’nin kuruluşunda Antep şehri (XVI. Yüzyıl)”, Cumhuriyetin 75. Yılına armağan Gaziantep, Gaziantep 1999, s.92; Alaeddin Aköz, İbrahim Solak, “Dulkadir Eyaletine Ait Bir Kanunname Sureti (1533-1546)”, Dulkadir Araştırmaları II, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008, s.83-84.

4- Osmanlı Salnamelerinde Maraş sancağı I –II, Hazırlayan Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi yayınları, İst.2006

5- BA, A.MKT.MHM 505 /3

6- BA, TMK.S 61/66

7- BA, İ. DH, nr. 1460/1325. L /17

8- BA, DH MKT. 1106/72

9- BA, DH.İD. 144-1/24

10- BA, DH.İD. 183-2/40

11- BA. DH. MKT.1476/76

12- BA. DH. MKT. 1512/97

13- BA. DH. MKT. 1526/43

14- 1284 Tarihli Vilayetler Salnamesi

15- 13 Mart 1924 Tarihli Resmi Gazete

16- Said Öztürk, Ali Sarıkaya “Göksun Tarihi”

BA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

MARAŞ İDADİ MEKTEBİ'NİN AÇILMA ÇALIŞMALARI

Uzm. Sevim CEYLAN

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte eğitim alanında önemli adımlar atılmış, büyük değişiklikler yaşanmıştır. Batı özellikle de Fransa'nın etkisi ile eğitim programları değiştirilmiş, yeni okullar açılmıştır. Bu okullardan birisi de idadi mektepleridir. Arapça 'ıdad kökünden türetilen idadi kelimesi hazırlama, hazırlama yeri anlamına gelmektedir (Pakalın, 1951: 34). İdadi kelimesi 1869 yılına kadar kendisinden üstün bulunan, herhangi bir mektebe talebe hazırlayan ve yetiştiren sınıflar için kullanılmıştı (Ergin, 1940: 412). Harp okuluna ve Askeri Tıbbiyeye girmek isteyen gençlerin eksik bilgilerini tamamlayarak onları bu okulların programlarını takip edebilecek bir seviyeye ulaştırmak amacıyla açılan hazırlık sınıflarına da idadi ismi verilmiştir. Rüştiyeler çoğaldıkça ve rüştiyelere rağbet arttıkça bazı kalabalık semtlerdeki rüştiyeler için de yakınlarındaki iptidai mekteplerinin bir kısmı onların idadi yani hazırlayıcı sınıfları olmuştur (Ergin, 1940: 413).

1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hazırlandığı döneme kadar batı tarzı eğitim sistemi önemli gelişmeler kaydetmiş olmasına rağmen derecelendirme sisteminde bazı eksiklikler ortaya çıkmıştı. Ortaöğretimin ilk kademesini teşkil etmek üzere açılan rüştiyelerin İstanbul'da ve taşrada sayıları artırılmasına, İstanbul'da birçok meslek okulu ve yüksekokul açılmış fakat Mekteb-i Sultani (Galatasaray Sultanisi) dışında orta öğretimin ikinci kademesinde herhangi bir mektep kurulmamıştı. Dolayısıyla idadi mekteplerinin kurulması ve açılması hem eğitim öğretim hem de siyaset bakımından zaruret haline gelmişti (Kodaman, 1999: 114).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile sivil yüksek okullara öğrenci yetiştirmek üzere rüştiyelerin üstünde ve sultanilerin altında idadi adıyla mekteplerin açılması öngörülmüştür (Unat, 1964: 93-94; Ergin, 1940: 413). İdadiler nizamname ile açıklığa kavuşturularak ilk defa başlı başına ortaöğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştır. Ayrıca idadilere kimlerin başvurabileceği, masrafları, öğretmen ve hademe maaşlarının nereden karşılanacağı, öğretim süreleri ve dersleri gibi konularda açıklığa kavuşturulmuştur. Böylece idadi kelimesi eskiden ifade ettiği manayı kaybederek yeni bir mana ve muhteva kazanmıştır. Fakat Nizamnamede ihtiyaca binaen bir an evvel açılmaları düşünülen idadi mekteplerinin ülke çapında tesis edilip yaygınlaştırılması hemen mümkün olmamış bir müddet sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Buna sebep olarak da maddi imkânsızlıklar ve öğretmen yokluğu gösterilmiştir (Ergin, 1940: 415).

Tanzimat döneminin sonlarına doğru rüştiye mektepleri yetersiz kalınca idadilerin bir an evvel açılmasının gerekliliği anlaşılmıştır (Bilim, 2002: 253-254). 1872’de Maarif Nazırı, Sadrazama bir tezkere yollayarak idadilerin bir an evvel açılması gerektiğini belirtmiştir (Ergin, 1940: 114). Böylelikle 1873 yılında Darülmaarif 4 yıllık rüştiyelerin üstünde 3 yıllık birer ortaokul olan idadiye çevrilmiş böylece ilk mülki idadi açılmıştır (Kodaman, 1994: 116-17; Koçer, 1992: 101).

1876 yılına gelindiğinde İstanbul’da 462 öğrencinin okuduğu yedi idadi açılmıştır (Bilim, 2002: 254-255). 1876 yılından sonra ise İstanbul dışındaki vilayet merkezlerinde idadiler açılarak yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Fakat idadilerin yaygın bir halde açılabilmesi ise ancak 1882-1890 yıllarında kabil olmuştur. Çünkü açılan idadiler öğretmen ve program yönünden yeterli düzeyde değildi. Pek çoğu kiralık binalarda, boş konaklarda veya başka maksatla yapılmış yerlerde geçici olarak açılmıştı. Dönemin başlarında bazı idadiler öğrencilerinin yetersizliğinden dolayı kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı (Kodaman, 1994: 118-119). Ayrıca hükümet bütçesi Osmanlı-Rus Savaşı yüzünden ağır yükler altında zorluk çekmiş, yeniden vergi konulması cihetine de gidilememiştir. Dolayısıyla idadi mektepleri bazı vilayetlerde ve sancaklarda bir süre tesis edilememiştir.

Sait Paşa 1881’de bir layiha sunmuş ve umumi fikirlerini daha da açarak bunları bir program haline getirmiştir. Bu programa göre idadiler, sancak merkezinde; rüştiye okulları, kaza merkezlerinde; iptidailerle küçük sanat okulları ise nahiye merkezlerinde bulunmalıdır. Sait Paşa 1884 yılında idadi mektepleri açılabilmesi için gerekli olan paranın temini konusunda pratik çözümler de getirilmiştir. Öncelikle ilköğretim için kabul olunan öşrün öşrü nispetindeki vergi kaldırmış, yerine öşrün seb’i (1/7) ve rub’u (1/4) alıp ve ayrıca müsakkafat vergisinin de % 6 sının maarife ayrılmasını temin etmişti. (M. Cevad 1338: 253-254). Bu şekilde sağlanan mali kaynaktan idadilerde pay almıştı. Mahmut Cevad ise bu vergilerin idadilerin yapılmasında büyük öneme sahip olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

Cümlenin malûmu olduğu üzere has-ı ianenin vaz’ını müteakibe bairade- i seniyye Maarif Nezareti’nce ittihaz olunan karara tevfikan taşralarda muhtelit mekâtib-i idadiye tesisatına başlanmış ve ebniyesi ikmal ile güşad olunanlardan başka ifâte-i vakt edilmemek ve bir tarafından binaları yapıldıkça nakil olunmak üzere icar suretiyle tedarik olunan mahallerde dahi hayli mektep açılmış idi (M. Cevad 1338: 367).

Neticede Sait Paşa tarafından başlatılan bu gelişmeler ile vilayetlerde idadi mekteplerinin açılmasına girişilmiştir. Bu vergiler sayesinde idadi mekteplerin sayıları hızla artmaya başlamış, idadi mekteplerine özgü programlar düzenlenmiştir. Böylece taşra idadi mektepleri darülfünuna ve harbiyeye mahreç gösterilmiştir. Sonuç olarak idadiler sultaniler seviyesine çıkarılmıştır.

İşte idadi mekteplerinin bu noktaya getirildiği bir dönemde diğer sancaklarda olduğu gibi Maraş’ta da idadi mektebinin eksikliği hissedilmiş ve bir

II. Salon VIII. Oturum

an önce açılması için önemli çalışmalar başlatılmıştı. Maraş bulunduğu coğrafi konum ve nüfusu açısından önemli bir sancak olduğu için 1885 yılından itibaren yaygınlaştırılan idadi mektebinin Maraş'ta da tesis edilebilmesi için çalışılmıştır. 1892 yılının sonlarına doğru Maraş'ta bir idadi mektebi tesisine karşılık olmadığı için rüştiye mektebinde ıslah yoluna gidilmiş, Maraş Rüştiye'sinin idadi mektebine dönüştürülmesi düşünülmüştü (BOA, MF. MKT, 159/70, 10/B/1310).

1892 yılında düzenlenen yeni talimatname ile taşra idadileri beş ve yedi yıllık olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Her vilayet ve sancakta yedi yıllık leyli idadiler açılması için maarif bütçesi yeterli olmadığından dolayı sancaklarda ve maarif geliri az olan vilayetlerde beş yıllık nehari (gündüz) idadileri uygun görülmüştü (Kodaman, 1999: 122-124). Böylelikle 1892 yılından itibaren maarif geliri az olması sebebiyle Maraş Rüştiyesi'nde beş yıllık nehari idadiye uygun eğitim verilmeye çalışılmıştır.

1884 yılında vilayet ve sancaklarda kurulmasına izin verilen mekteb-i idadinin nasıl düzenlenmesi gerektiği muallimlerin maaşları ve programlar sancaklara gönderilmişti (BOA, MF. MKT, 456/38, 10/RA/1317). Maraş maarif idarecileri de rüştiye mektebinin ders programlarında, fiziki yapısında ıslah çalışmaları yaparak rüştiyeyi idadiye dönüştürmek ve idadi derecesinde eğitim vermek istenmişlerdir. İdadi mektebi eğitimine uygun muallimler getirilmeye çalışılmış bu konuda halkın desteği alınmıştır. Hatta Maraş rüştiyelerine tayini istenen Fransızca ve riyaziye muallimi içinde yeterli maaş bulunmadığından maaşı mahallinde karşılık bulunursa bu tayinlerin yapılacağı belirtilmiştir (BOA, MF.MKT, 174/31, 26/Z/1310).

Her ne kadar Maraş Rüştiye Mektebi'nde ıslah çalışmaları yapıldı ise de istenilen başarı elde edilememiştir. Maraş Rüştiyesi'nin idadi mektebe dönüştürülmesi fikri tam anlamı ile idadi eğitimini karşılamamış, sancakta idadi mektebinin eksikliği halen devam etmiştir. Maraş halkından idadi eğitim almak isteyenler bağlı bulunulan vilayete yani Halep'e gönderilmiştir. Halep İdadi Mektebi sancaklardan gelen talebin yoğunluğundan dolayı bir takım önlemler dahi almak zorunda kalmıştır. 1896 yılına ait bir arşiv belgesinde Halep vilayetine bağlı Maraş, Urfa, Antep ve Antakya'da idadi mektebi açılmaması sebebiyle Halep İdadisine mümkün olduğu kadar ücretli öğrenci alındığı, ücretsiz öğrenci sayısının da yirmi beşi geçmemesine dikkat edildiği açık bir şekilde belirtilmiştir (BOA, MF. MKT, 325/44 2/Safer/1314).

1892 yılında idadi mektepleri için hazırlanan yeni talimatnamede ile maarif vergisi veren ecnebilerin çocukları düşünülerek onların idadi mekteplerine kayıtları yaptırılmaları sağlanmıştı. Ücret alınacak yatılı öğrencinin miktarı toplam yatılı öğrencinin 1/3'ünü geçmemesi kararı alınmıştı. Fazla sayıda ücretli yatılı talebe alınması okul binasının kapasitesine bağlanmış, gündüzlü öğrenci sayısı sınırlandırılmamıştı. (M. Cevad, 1338: 330-32). Bu durum Halep gibi çevresinde tek bulunan idadi mekteplerine olan talebin artmasını sağlamış hatta ecnebi öğrenci sayıları arttırılmaya çalışırken Müslüman öğrenci alımında daha seçici davranılmasına neden olmuştur. Ayrıca Urfa, Ayıntab ve Maraş gibi sancaklardaki ahalinin Halep İdadi'sine alımı azalmıştır. Böylelikle bu

sancaklarda idadi mektebi kurulmasının önemi anlaşılmıştır.

Tablo 1: Maraş Yakınlarında Bulunan İki İdadi Mektebi ve Durumları (Alkan, 2000: 67)

Mekteb	Açılış Tarihi	Gündüzlü Öğrenci	Toplam Öğrenci	Memur ve Öğretmen
Adana İdadisi	1883	135	174	28
Halep İdadisi	1890	61	140	21

1894-1895 yılları arasında yapılan eğitim istatistiklerine göre oluşturulan bu tablo bizlere Maraş halkının tercih ettiği Halep İdadisi'nin öğrenci kapasitenin ne kadar az olduğunu ve sancaklardan gelen talepleri karşılayamadığını açık bir şekilde göstermektedir.

1895-1896 yıllarına doğru vilayet maarif yetkililerinin idadilerle ilgili yine şikâyetlerde bulunduğu ve yeni düzenlemeler getirdikleri görülmüştür. Vilayet maarif yetkililerine göre idadi masraflarının vilayet maarif hissesinden karşılanması usulü eğitimin yaygınlaştırılması düşüncesine engel olmaktaydı. Büyük çoğunluğunu halkın verdiği maarif vergisiyle yapılan idadilerden fakir halk çocukları yararlanamamaktaydı. Bu durum ise yetkililerim bu konu ile ilgili aşağıdaki tedbirler almasına sebep olmuştur:

- İdadilerde daha çok memur çocukları bulunduğundan memurların maaşlarından her yıl bir defaya mahsus bir miktar para kesilmesi,
- İdadi öğrencilerinden para alınması,
- Borcunu zamanında ödemeyen asar mültezimlerinden alınan faize zam yapılarak bunun maarif için harcanması,
- Yalnız vilayet ve sancak merkezlerinde satılan beyaz ekmeğin her kilosundan ve kesilen her hayvan için belirli miktarda para alınmasıdır.

Böylelikle bir taraftan hükümetin idadileri leylî ve ücretsiz yaparak fakir çocuklara tahsil imkânı vermeye çalışırken diğer taraftan idadilerin ücretli olunmasını sağlanacaktır (Kodaman, 1999: 124). Fakat alınan bu tedbirler ile Maraş ahalisinin idadi eğitim almasına fayda sağlanamamış, Halep İdadisinin de yükünü hafifletilememişti, bilakis verilen vergilerin karşılığında Maraş halkı sancaklarında idadi mektebinin açılmasını istemişlerdi.

1895-1896 yılına gelindiğinde ülkede pek çok sayıda idadi açılmış dönemin sonunda 109 idadi mevcut olup buralarda eğitim alan öğrenci sayısı

II. Salon VIII. Oturum

20.000 civarına ulaşmıştır (Hayta-Ünal, 2003: 183). Ülkede görülen bu ilerleme Maraş ahali tarafından Babıali'ye yapılan baskıyı daha da arttırmıştır. Maraş halkının eğitim için yaşadığı zorluklar, mahalli maarifte yapılan haksız muameleler ahali tarafından Dâhiliye Nezaretine aktarılmıştır. Nezarete yazılan dilekçelerde Halep vilayetine gelirler ve yardım hisseleri tamamen merkeze aldırılarak sancağın idareden ve maariften mahrum kaldığı belirtilmiştir. Bu durum ise ahali ve yönetim arasında anlaşmazlıkların çıkmasına, sükûnetin sağlanamamasına sebep olmuştur. Eğer bu yardımlar sancaklara ulaşırsa mahalli maariflerde kullanılırsa şikâyete gerek kalmayacağı, sükûnetin sağlanacağı dahi dile getirilmiştir (BOA, MF. MKT, 341/33,22/CA/1314).

Halep vilayet müdürlüğü tarafından yapılan haksızlığı anlatan bir belgede; Halep vilayeti Dersaadete ait 394.733 kuruş hissenin 107.467 kuruşunu yardım almış ayrıca 89.292 kuruş gelirden 44.646 kuruş merkez ve Elbistan'da bulunan rüştiye için ayrılmış fakat bundan 24.372.kuruş masraf edilerek 20.274 kuruş gelir kalmıştır. Hatta senelik geliri olan 46.906 kuruşun 31.600 kuruşu mektebi idadi ve rüştiyelerin geliri olarak ayrılması Maraş'ta bir idadi mektebinin açılışına karar verilmesi hususunda önemli olduğu belirtilmiş. Bütün bu bilgilerin nezarete yazılan yazıların ekinde de sunulduğu (BOA, MF. MKT, 341/33,22/CA/1314) açık bir şekilde belirtilmiştir.

Kıscası Maraş halkı Halep maarif müdürlüğünün sancaklara vermesi gereken parayı vermeyip bunu haksız bir şekilde kullanmaktadır. Eğer bu gelirleri uygun bir şekilde kullanır ise Maraş'ta bir idadi mektebinin masraflarını karşılanabileceği belirtilmiştir. Yazışmalar sonucunda 1896 yılında Maraş sancağında açılması düşünülen idadının maarif meclisince uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 341-33, 22/CA/1314)..

1896 yılında yetkili kişiler Maraş'ın önemli derecede ehemmiyeti sebebiyle gerek eğitim gerek terbiye için mekteb-i idadının kurulmasının lüzumlu olduğunu ve bir an önce tamirata başlatmak üzere lazım olanın yerine getirilmesi için talimat vermişlerdir. Ayrıca idare meclisinden gelen evrakta ile mektebi idadının inşasına başlamak için oluşturulan fakat inşaata bir türlü başlamayan komisyona Maraş'ta bir idadi mektebinin açılmasının elzem olduğu belirtilmiş ve inşaatın bir an evvel başlatılması için gerekli evraklar gönderilmiştir (BOA, MF.MKT, 456/38, 10/RA/1317).

1899 yılına gelindiğinde ise Maraş'ta inşasının bitimine az bir süre kalan mekteb-i idadi hakkındaki işlemlerin hızlandırılması gerektiği 1883 yılında bitirilmesi istendiği halde aciziyetten dolayı bir türlü yapılamadığı ve zamanla zarurieti daha fazla anlaşıldığı da belirtilmiştir (BOA, MF.MKT, 456-38, 10/RA/1317).

1899 yılında idadi mektebinin tesisi ve açılmasına Maarif Nezaretince girişilmiş ise de Maraş gibi büyük bir şehirde yer meselesi ortaya çıkmıştır. İlerleyen maarifin önemli bir temsilcisi olarak görülen Maraş'ta idadi mektebinin inşası gazetelerde dahi görüldüğü halde şimdi bu durumdan bahsedilmeyişi ahali tarafından üzüntüler yol açmıştır. Maraş idarecileri ise bu üzüntülere karşı rüştiyenin idadiye dönüştürülmesinin hızlandırmaya girişmişlerdir. 1899

yılında Maraş Rüştüyesi İdadiye dönüştürülerek gerekli öğretim kadrosunun tayini yapılmıştır. 1899 yılından itibaren İdadi mektebi olarak eğitim vermeye başlamıştır (BOA, MF.MKT, 522/38, 01/CA/1318).

1901'de esas idadi mektebinin inşası için gereken tertibatın gönderileceği Maarif Nezaretince belirtilmiş ve Maraş İdadi Mektebi'nin ayrı bir binada açılmasına karar verilmiştir (BOA, MF,MKT, 570/26 3/R/1319; BOA, MF,MKT, 572/45, 26/R/1319) ve 1901 tarihinde tesis edilen idadi mektebinin açılış töreni yapılmıştır (BOA; MF, MKT, 577/39, 26/CA/1319). Ayrıca bu açılış töreni padişahın cülus gününe denk getirilmiştir. Böylelikle Maraş İdadisi her ne kadar 1899 yılında rüştiye mektebi dönüştürülerek oluşturuldu ise de gerek eğitimi gerek fiziki yapısı ile tam olarak 1901 yılında faaliyete başlamıştır. Bu mektepte tüm diğer idadi mekteplerinde olduğu gibi farklı ırk ve dinlerden gelen gençlerin birbirleriyle kaynaşılması, aynı duyguları paylaşan vatandaşlar olarak Osmanlı milleti temelini oluşturulması düşünülmüştür (Akyüz, 1989: 153). Bu fikirleri yerine getirebilecek şekilde teşkilatlandırılmış ve ders programları da bu amaçlara uygun, muhtelif gayeli olarak düzenlenmiştir.

Maraş İdadi mektebine giriş şartları Maarif Nezareti tarafından belirtilen talimatnamelerdeki gibiydi. İdadilere giriş ile ilgili bilgiler 1869 Nizamnamesi'nde kararlaştırılmıştı. Bu nizamnamede eğitim-öğretim süreleri 3 yıl olarak belirlenen idadilere girebilmenin tek şartı Osmanlı vatandaşı olmaktı. Diğer bir deyişle Müslim ve gayrimüslim bütün öğrenciler bu mekteplere girebilme hakkına sahipti. Ancak ilerleyen dönemlerde idadiler yaygınlaşmaya başladıkça yeni talimatnamelere nizamnamelere ihtiyaç duymuştur. Bu mekteplere giriş şartları alınacak öğrenci sayısı, öğretmen, müdür, mümeyyizlerinin durumları, gelirlerinin temini gibi birçok konuyu içeren nizamnameler düzenlenmiştir. Yine talimatnameye göre 7 senelik idadilerin ilk üç senesi rüştiye, diğer 4 senesi ise idadi derecesindedir. 5 senelik idadiler ise; bunların ilk üç senesi rüştiye derecesinde olup diğer iki senesi idadi kabul edilmiştir (M. Cevad, 1338: 382-383). Taşra idadisi olarak Maraş İdadi Mektebi de idari kadrosunu, öğrenci sayılarını, fiziki koşullarını ve daha pek çok şeyi bu yeni talimatnameye uygun bir şekilde yerine getirmiştir.

M. Cevad'ın "Hakk-ı istimplâka nail olarak hassa-i maarifi vermekte olan tebaa-i ecnebiye evladından dahi mekatib-i idadiye şakirt kabul olunur" (M. Cevad, 1338: 383) cümlesinden de öğrendiğimiz gibi maarif vergisi vermekte olan ecnebi çocukları da idadilere kabul edilmişti. Fakat Maraş İdadi Mektebi'nde çok fazla ecnebi çocukları kayıt yaptırmamış eğitim almamışlardır. Çünkü Maraş sancağında ecnebi olarak çoğunlukla Ermeniler yaşamaktaydı. Ermeni cemaati ise Maraş İdadi Mektebi hatta Halep İdadi Mektebi kurulmadan önce kendi cemaatine hitap edebilecek bir idadi mektebi açmışlardı. 1875 yılında Maraş Merkez Ermeni İdadisi adı ile açılan bu mektepte sadece Ermeni cemaatinin çocukları eğitilmekteydi. Bu idadi mektebi 1913-1914 yılında öğrenci sayısını 288 idari kadro sayısını ise 21'e ulaştırmış varlığını uzun bir süre devam ettirmiştir (Alkan, 2000: 250-256). Ayrıca Amerikan Büro Heyeti tarafından 1879 yılında Maraş Kızlar Türkiye Koleji açılmıştır. Kız çocuklarına

II. Salon VIII. Oturum

idadi, derecesinde eğitim veren bu kolejin 147 Ermeni, 3 Rumi 5 Müslüman olmak üzere toplam 155 kız öğrencisi, 22 idari kadrosu bulunmaktaydı (Alkan, 2000: 250-256). Müslüman kız çocuklarının da bu mektebi tercih etmesinin sebebi Maraş'ta kızlara ait bir mektebin olmayışıydı. 1905-1908 (1321-1324) eğitim yılı istatistiklerinin dikkate alınarak oluşturulan aşağıdaki tabloda da gösterildiği gibi sadece iptidai mekteplerinde karma eğitim vermiş rüştiye ve idadi mektebinde ise erkek çocukları eğitilmiştir. Bu sebepten dolayı kız çocuklarını eğitmek isteyen Maraş halkı sadece Maraş Kızlar Türkiye Koleji'ne gönderebiliyordu.

Tablo 2: 1905-1908 Yılları Arasında Maraş'ta Bulunan Eğitim Kurumları (Alkan, 2000: 137)

Maraş	Erkek	Kız	Karma
İptidai Mektebi	14	-	7
Rüştiye Mektebi	1	-	-
İdadi Mektebi	1	-	-
Toplam	16	-	7

Hangi okula ne kadar öğrenci kabul edileceği mektebin durumu ve öğrencinin mensup bulunduğu vilayetin merkez veya bağlı bulunduğu kazanın has-ı ianeye yardımları dikkate alınarak belirlenmişti. Leyli kısmına alınacak öğrencilerden mektebin öğrenci sayısının 1/3'ünü geçmemesi kuralı aranırken, neharî idadi olan Maraş İdadisinde böyle bir kural aranmayıp, sınıflar ve sınıflardaki mevcut öğrenci sayısı dikkate alınmıştı (M. Cevad, 1338: 383)

Mekteb-i İdadi'de okutulan umumi dersler şu şekilde oluşturulmuştur: Kavaidi-i Osmaniye, Arabî, Farsî, Kıraat ve Kitabet-i Türkî, Tarih-i Umumiye-i Osmanî, Mükemmel Hesap, Cebir-i Ali, Coğrafya-yı Umumiye-i Osmanî, Jimnastik (bazı yerlerde), Mükemmel hendese, Müsellesat, Resim ve tarama, Fransızca, Almanca, İngilizce (M. Cevad, 1338: 453). Fakat her vilayette uygulama bu şekilde olmamıştır. Muallimlerin yetersizliği, fiziki ortamın sağlanamayışı, maaşların karşılanamayışı gibi sebeplerden dolayı bu dersler sadece İstanbul'da ve bazı büyük vilayetlerde uygulanmıştır. Bu derslerin rüştiye mekteplerinde verilen derslerden farkı ise yabancı dillere daha fazla ağırlık vermesidir.

Tablo 3: Beş Yıllık Sancak Nehari İdadilerin Haftalık Ders Programları (Yücel, 1994: 142).

Ders Adı	1.Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl
Ulum-ı Diniye	3	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	2	2
Farsça	-	2	2	2	-
Türkçe	6	5	3	2	2
Fransızca	-	-	4	5	5
Hesap	2	2	2	3	-
Hendese	-	-	2	2	3
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	-	2	3	2	2
Usul-i Defter	-	-	-	-	2
Malumat-ı Fenniye	-	-	-	-	3
Hüsn-ü Hat	1	1	1	1	1
Resim	1	1	1	1	1

Maraş İdadi mektebinin kurulduğu yıllarda tüm beş yıllık sancaklarda bulunan nehari idadilerinin haftalık programları tablodaki gibi olup Maraş İdadi mektebinde de bu programın uygulandığı tahmin edilmektedir. Ayrıca bu tablodaki program ile Maarif Nezareti; rüştiye, idadi ve yüksek okul dersleri arasında bir bağ kurmak ve aynı derecedeki okullara zamanın ihtiyaçlarına göre programlar hazırlamak istemiştir.

Sonraki yıllarda padişah II. Abdülhamit'in emriyle bütün okullarda din ve ahlak derslerinin saatleri artırılmış, fen derslerine gereken önem verilmiştir. Bu dönemde ders programı fen dersleri yönünden 1869 Nizamnamesinde gösterilen programdan daha ileri bir düzeyde olmuştur. Fakat ülkede meydana gelen birtakım iç ve dış olayların etkisiyle idadilerde okutulan kültür derslerinin konuları daraltılmıştır. Fen derslerine daha az yer verilmiş 1904 yılından sonra ahlak dersleri tekrar müfredatta yerini almıştır (Kodaman, 1999: 132).

Tüm idadi mekteplerinde olduğu gibi Maraş İdadi Mektebi'nde de öğrencilerin bilgi seviyeleri on numara üzerinden tespit edilmiştir. Her numaranın derecesi ise şu şekilde belirlenmişti (M. Cevad, 1338: 299):

- 1-2 Sıfır
- 3 Zayıf
- 4 Karib-i vasat
- 5 Vasat
- 6 Karib-i âlâ
- 7-8 Âlâ
- 9-10 Aliyyü'l-âla

1904 yılına geldiğinde Maraş İdadi binasının eksiklikleri fark edilerek

II. Salon VIII. Oturum

giderilmeye çalışılmış, 1905 yılında harap olan suyuolları için bütçe ayrılarak ve tamir ettirilmiştir (BOA, MF.MKT, 874/50, 2/C/1323). 1910 yılında ise Maraş İdadi Mektebi binası genişletilmiş, programları değiştirilmiş jimnastik, el işleri gibi dersler koyularak bu ders için gerekli fiziki ortam sağlanmıştır (BOA, MF. MKT, 1146/17, 6/M/1328S).

Tablo 4: 1913-1914 Yılları Maraş İdadi Mektebi'nin Durumu
(Alkan, 2000 :235)

Vilayet	Mektep Adı	Açılış Tarihi	Müslim	Gayri Müslim	İdari Kadro
Halep	Maraş İdadisi	1317	120	15 (Ermeni)	12

1913-1914 (1329-1330) eğitim yılı istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulan bu tabloda bizlere Maraş İdadisi'nin kısa süre içerisinde öğrenci sayısını arttırdığını, bu sancağın gerçek anlamda bir idadiye ihtiyacının olduğunu açık bir şekilde göstermiştir. Ayrıca yine 1913-1914 (1329-1330) eğitim yılı istatistiklerinden aldığımız bilgiye göre toplam 135 öğrencisi bulunan Maraş İdadi'sinde öğrencilerin babalarının meslekleri (Alkan, 2000 :238) aşağıdaki gibidir :

Baba Meslekleri
Ulema (14 kişi)
Memur(53 kişi)
Fenni meslek (1 kişi)
Tüccar (9 kişi)
Sanatkar (29 kişi)
Çiftçi (19 kişi)
Diğer (9 kişi)

Sonuç:

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ortaya çıkan 1884 yılı itibariyle kaza ve büyük nahiye merkezlerinde yaygınlaştırılan idadi mektebi ortaöğretimin bir basamağı olarak Maraş'ta da açılabilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Büyük bir sancak olan Maraş'ta önceleri idadi mektebine gerek olmadığı düşünüldüyse de gerek ahalinin baskısı, gerek Halep İdadi Mektebi'ne olan talep burada bir idadi mektebinin varlığını zaruri hale getirmiştir. Önceleri Maraş Rüştîyesi'nin idadiye dönüştürülerek eksikliğin kapatılacağını düşünen Maarif Nezaret yetkilileri zamanla bu durumun ihtiyacı karşılayamadığını çok iyi anlamış ve idadi mektebini bir an evvel tesis ve teslim etmeye çalışmışlardır. İdadi mektebinin açılma çalışmaları için ahalinin gösterdiği çaba bu sancağın eğitime öğretime verdiği önemi göstermiş, çabalar sonucunda idadinin açılarak öğrenci sayısının hızlı bir şekilde artması ve mezun vermesi ise eğitim öğretim kalitesini göstermiştir. Ayrıca güçlkle açılan bu idadi mektebi ile Maraş hem yüksek öğretime öğrenci hazırlamış hem de mahalli ve resmi hizmetler için memur yetiştiren kaynaklar vazifesini görmeğe başlamıştır.

KAYNAKÇA

1. **Arşiv Vesikaları**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif/Mektubi Kalemi (MF. MKT)

2. **Eserler ve Makaleler**

AKYÜZ, Y., 1989. Türk Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 543s

ALKAN, M., 2000. Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839-1924), c.6, Başbakanlık devlet İstatistikleri Enstitüsü Yay., Ankara 323s.

BİLİM, C., 2002. Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876), Anadolu üniversitesi Yay., Eskişehir, 538s.

CEVAD, M., 1338. Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 490s.

ERGİN, O. N., 1940. Türk Maârif Tarihi, 1-4, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1350s.

HAYTA, N.,-ÜNAL, U., 2010. Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri, Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara, 240s.

KARAL, E. Z., 2007. Osmanlı Tarihi, 5-7, TTK Yayınları, Ankara,

KOÇER, H. A.,1992. Türkiye’de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelişimi (1773-1923), MEB Yayınları, Ankara, 273s.

KODAMAN, B., 1999. Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, TTK Yayınları, Ankara, 181s

PAKALIN, M. Z., 1951. ”İdadi”, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü, 2, ss. 33- 34

UNAT, F. R., 1964. Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, MEB Yayınları, Ankara, 231s.

YÜCEL, H. A., 1994. Türkiye’de Ortaöğretim, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 660s.

FIKRALARLA GÜNÜMÜZE GELEN OSMANLI DÖNEMİNDEKİ MARAŞ

Uzm. Ünal KALAYCI¹

Özet

Fıkralar farklı şekillerde tanımlanabilmekle birlikte en kısa şekliyle, insanları güldürürken düşündüren kısa hikâyeler olarak bilinir. Fıkralar bahsedilen konuyu daha anlaşılır hâle getirmek, somutlaştırmak ve hoşça vakit geçirmek için anlatılır.

Halkın zekâsının bir ürünü olan yoğun anlatımlı bu anonim halk edebiyatı ürünleri oluşturdukları tiplerle aracılığıyla olayı aktarırken toplumsal eleştiri yapmaktan da geri durmazlar.

Gerçekte yaşanmış ya da yaşanması mümkün bir olaya dayanan fıkralar her zaman kahkaha attırmasalar bile mutlaka tebessüm ettirerek mesaj verdikleri için iletiler alıcıya daha rahat ulaşır.

Fıkralar aracılığıyla halkların düşünceleri, gelenekleri, ahlakları, kültürel yapıları, dini yaşayışları, tarihleri gibi pek çok konuda fikir sahibi olmak ve bilgi edinmek mümkündür. Bu yönüyle fıkraların toplumun bir aynası olduğunu söyleyebiliriz.

Fıkra edebiyatımızın zirvesi Nasreddin Hoca fıkraları ile kadı, eşek, maya çalma gibi çeşitli durum ve kavramlar günümüze taşınmıştır. Bu açıdan bakınca sözlü kültürün çok canlı olduğu Kahramanmaraş'a ait fıkralarda da Kahramanmaraş'ının Osmanlı Dönemi'ndeki yaşantısına ait izleri tespit etmek mümkündür.

Bir yöreye ait fıkralar olarak sınıflandırılan Kahramanmaraş fıkralarıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan sonuncusu tarafımdan "Kahramanmaraş Fıkraları" adıyla kitap hâlinde yayınlandı. Kahramanmaraş fıkralarıyla ilgili tüm bu çalışmalar ve döneme ait kaynaklar taranarak Osmanlı Dönemi'ndeki Maraş'ının yaşamını anlatan fıkralar tespit edilecek. Bu fıkralardan hareketle şehrin kültürel, mimari, dil, yaşayış vb. yönleriyle ilgili çıkarımlar yapılacaktır. Bir anlamda fıkralarla Osmanlı Dönemi'ndeki Maraş sanal olarak oluşturulacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Dönemi'ndeki Kahramanmaraş, fıkralardaki Kahramanmaraş, fıkralarda gerçeklik.

¹ (Kahramanmaraş Ticaret Meslek Lisesi) ukalayci@gmail.com, Tel: 3442380865
Belgegeçer: 3442235476

ABSTRACT

Although they are defined in different ways, jokes can precisely be defined as short stories that make people think while laughing. Jokes are told to make the subject more understandable, more concrete and to have fun.

Jokes, as the products of the people's mind and humour, are anonymous intense speech and while they are explaining the event through their characters, they criticize the society.

Jokes tell about real event sort events that are possible to happen and they do not always make you laugh but they give their message to the audience with a smile on their faces. As a result, the message reaches to the audience easily with a humour.

It is possible to learn about the people's ideas, ethics, customs, culture, religious life and history through the medium of the jokes. With this is a aspect we can say that the jokes are the mirrors of the society.

With Nasreddin Hodja jokes various concepts such as kadı, donkey and yeasting are made common today. In this respect, since Kahramanmaraş has a very vivid verbal culture, it is also possible to find some clues related to the lives of Kahramanmaraş people in Ottoman Empire time in Kahramanmaraş jokes.

Various studies have been done concerned with the jokes of Kahramanmaraş which are defined as jokes belong to a region. The last of these studies is my book called "Kahramanmaraş Fıkraları". The studies related to Kahramanmaraş jokes and the Ottoman time are studied and the jokes giving some clues about Kahramanmaraş people's lives at that time are defined. Some predictions about the city's language, daily life and its cultural, architectural aspects are made. In other words, Kahramanmaraş in Ottoman Empire will be depicted with the jokes.

Keywords: Kahramanmaraş in Ottoman Empire, jokes of Kahramanmaraş, real life in jokes.

FIKRA VE FIKRALARDA GERÇEKLİK

Anonim halk edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yere sahip olan fıkra türü için kaynaklarda çeşitli tanımlar verilmektedir: “Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâye, anekdot.” (Türkçe Sözlük, 1998:778) “Motife yer veren kısa anlatımlar.” (Sakaoğlu, 1984: 445) “Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle ‘hisse’ kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyeler...” (Elçin, 1998:566)

Fıkralar genellikle tek olay üzerine kurulur. Fıkraların merkezinde insan-insan, insan-toplum ilişkisi vardır. Toplum yaşayışının çelişkileri, düşünce ve davranış farklarından doğan çatışmalar fıkraların konularını oluşturur. (Artun, 2006: 2)

Zekâ ile mizahın uyumundan doğan fıkralar, insanların hayata ve olaylara nasıl baktığını anlamak açısından bize önemli ipuçları vermektedir. Bu küçük hikâyeciklerle, bazen söyleyemediğimiz veya eleştiremediğimiz en zor şeyleri, bir noktaya bağlayarak bir çırpıda anlatırız. Fıkraları sadece mizahî açıdan değerlendirmemiz yeterli olmayacaktır. Fıkralarda anlatılan tipler, olaylar ve yerler, bize o dönemde yaşayan toplum hakkında önemli ipuçları vermektedir. (Kotan, 2012: 1792)

Fıkraların bir başka dikkate değer özelliği de halk arasında bizzat yaşanan olaylardan

ve yaşayan kişilerden/kişiliklerden oluşmuş olmasıdır. (Özcan, 1999: 1)

Kahramanmaraş fıkrası olarak kaydedilmiş yedi yüz civarında fıkra dikkatle incelenmiş ve bunlar içerisinden Osmanlı Dönemi’ndeki Maraş’ı anlatan on beş fıkra seçilmiştir. Aşağıda bu fıkralara yer verilmiş, son bölümde de bu fıkralardan hareketle dönemle ilgili çıkarımlar yapılmıştır.

KAHRAMANMARAŞ FIKRALARI

B.1. Sır Oldu

Sultan Selim İran Seferi’nden dönerken savaş sırasında Mısırlıların kışkırtması ve desteğiyle kendine arkadan saldıran Dulkadiiriye üzerine askeriyle birlikte Şehsuvarzâde Ali Bey’i gönderir. Turna Dağı’nda iki ordu karşılaşır.

Dulkadiiriye’nin en parlak devrinde idarenin başında bulunan Alaüddeve’nin ordusu Turna Dağı’nda bozulunca Andırın ve Yenicekele Dağları’na doğru kaçır. Sağ kalan askerlerinin birçoğu bu sarp ve fakir dağlarda açlık ve sefaletten mahvolur.

Alaüddeve o zaman geriye kalan askerine bakıp kumandanına sorar: “Asker ne oldu?” Dervişane bir ıstılahla kumandanı cevap verir: “Asker sır oldu.” O günden sonra bu dağlara Sır Dağları denir. (Atalay, 2008: 85)

B.2. Debbağ ve Çocuk

Şimdiki Şazibey Sabit Pazaryeri civarı Osmanlı Dönemi’nde deri işleyen tabakhanelerle doludur.

Debbağlar derinin üzerindeki kılları temizlemek için sıcak köpek dışkısı kullanırlar. Küçük çocuklar ellerinde kaplarla dolaşır, topladıkları köpek

dışkılarını sıcak sıcak debbağlara yetiştirirler. Her getirdiklerinde esnaf onların hesabına bir çentik atar, hafta sonu da hesaplaşırlar. Fakat çocuklar toplanıp konuştuklarında hemen hepsi atılan çentiklerin eksik olduğundan yakınıdır. Bu işe çözüm bulmak için tartışmaya başlarlar.

Çocuklardan biri der ki: “Tabakhaneciler başkanı amca çok dürüst. Artık hepimiz ona götürelim. Dağıtımı o yapsın, biz de paramızı ondan alalım. O esnada daha önce debbağcılar başkanına çalışan çocuk atılır: “Yav o amca geçen hafta benim iki tabak b...mu yedi. O da dürüst değil.”(Kalaycı, 2012: 90)

B.3. Güneşten Şikâyetçiyim

Hartlap-Sir tarafından bir adam sabah şehre gelip akşam köyüne gitmektedir.

Sabah gelirken karşısından doğmakta olan Güneş akşam batarken yine karşısındadır. Yürürken gözlerini kamaştırdığı için bu durumdan şikâyetçi olan adam Güneş’e dava açar. Kadı’nın huzuruna çıkar.

Adamı dinleyen kadı kararını verir: “Ya akşam gel, sabah git ya da geri geri yürü. O zaman Güneş’e söylerim gözünü almaz.” (Kalaycı, 2012: 24)

B.4. Bir Çift Söz

Şehir merkezinde hayvanların beslendiği zamanlarda iki kadın hayvanları nahır yerinde çobana teslim edip konuşmaya dalarlar.

Kadınlar dertlidir. O konuşur, diğeri konuşur. Söz sözü açar, öğlen geçer, ikindigeçer, akşam olur. Hayvanlar geri getirilir.

Çobanı karşılarında gören kadınlardan biri der ki: “Gözün kör olsun çoban! İki çift sözü bitirmeden hayvanları geri mi getirdin?” (Kalaycı, 2012: 28)

B.5. Tarih Düşme

Şehrin ileri gelenlerinden biri, Uzunoluk Hamamı’nda yıkanırken Nadir Baba’nın geldiğini görür.

Uzun yıllardır çocuk bekleyen adam, rint ve nüktedan bir şair olan Nadir Baba’dan oğlunun doğumuna tarih düşmesini ister.

Emri vaki şeklindeki bu tekliften rahatsız olan Nadir Baba:

“Kudumuyla sevindirdi babasın.

Koca eşek yeni buldu sıpasın.” diye tarih düşer. (Bolat & Altın, 2001: 113)

B.6. Adam Ekeceğim

Zamanın Maraş Kadısı Şeyh Âdil, bugün mezarlık yeri olan ve kendi ismiyle anılan araziye satın alırken halk sorar: “Bu kadar toprağı ne yapacaksın?” Şeyh Âdil cevap verir: “Adam ekeceğim.” (Bolat & Altın, 2001: 123)

B.7. Gelin Bohçası

Maraş’ta iki genç birbirine vurulur. Oğlan tatlı ustasıdır. Ailesini elçiliğe gönderir. Kızın babası, kızını oğlana layık görmez. Oğlan ikinci defa, üçüncü defa ailesini elçiliğe gönderir. Kızın babası bakar ki bunlar laftan anlamıyor. Kendince bu işi engelleyecek bir şart koşar: “Madem oğlunuz tatlı ustası, hem yeteneğini hem de sevgisini ispat etsin. Yeni bir tatlı yapsın. O zaman kızımı vereyim.” der.

II. Salon VIII. Oturum

Kızın babası elçileri akıllıca kovduğu için keyiflidir. Fakat birkaç gün sonra kapı çalınır. Oğlan tarafı tekrar gelir. Yalnız bu sefer ellerinde, oğullarının icat ettiği “gelin bohçası” tatlısı vardır.

Kızın babası getirilen tatlıyı yiyip kızını istedikleri zaman sadece: “Hayırlıysa olsun!” der.¹ (Danıştı, 2008: 28)

B.8. Pancar-Kazan

Bir Elbistanlıyla Maraşlı karşılaşır. Maraşlı: “Elbistan’da ne var ne yok?” der. Elbistanlı: “Kısığın Köprüsü’nü bir pancar tıkamış. Bütün dağ, taş, ova, bahçe su altında kaldı.” der. Bu pancar böbürlenmesinden sonra da sorar: “Maraş’ta ne var ne yok?” Maraşlı: “Herkes işinde gücünde. Hatta Kapalı Çarşı’da beş usta bir kazanın içine girmişler, birbirlerinin çekiç seslerini bile duymuyorlar.” deyince Elbistanlı: “Öyle kazan mı olur!” der.

Maraşlı cevap verir: “O pancar nerede pişecek?” (Kalaycı, 2012: 55)

B.9. Zalimin Bastığı Yer

Kazancızâdelerden Hacı Mesut Efendi² Mısırlı İbrahim Paşa’yı bir gün cami damına çıkarır. Buna bir anlam veremeyen İbrahim Paşa: “Niçin beni buraya çıkardın?” der. Hacı Mesut Efendi: “Camimizin damında ot bitiyor. ‘Zalimin bastığı yerde ot bitmez.’ derler. Onun için çıkardım.” der. (Bolat & Altın, 2001: 114)

B.10. Ökkeş Oğlu Ökkeş

Ökkeş Emmi, büyük oğlu Ökkeş’e sorar: “Oğlum, kardeşin Ökkeş’i gördün mü?” Çocuk cevap verir: “Gördüm baba. Ökkeş dayımın küçük oğlu Ökkeş’le tarlaya gitti.” (Kalaycı, 2012: 68)

B.11. Yörük Takvimi

Elbistan tarafına yazın göç eden Yörükler, Ramazan ayına denk gelirler. Yörüklerden birinin yolu camiye pek düşmezmiş ama çevresindekiler kınayınca adam kalkıp teravih namazına gider.

Yörük, teravihin bu kadar uzun olacağını düşünmemiş. Birkaç rekâttan sonra tuvalet ihtiyacı hisseder. Bir süre dayanır ama namazın bitmesini bekleyemeden koşarak camiden çıkar. Cemaat bu duruma bir anlam veremez. Yörük utancından eşyalarını toplayıp yola koyulur.

Yörük, on sene sonra, olay artık unutulmuştur diye düşünerek o taraflara uğrar. Tam ilçeye yaklaştığında iki kadının konuşmalarına şahit olur. Kadınlardan biri ötekine der ki: “Senin bu oğlan kaç yaşındadır?” Öteki cevap verir: “Valla yaşını bilmem ama Yörük’ün camiden kaçtığı sene dünyaya geldi.”

Bu konuşmaları duyan Yörük ilçeye girmeden geri döner. (Kalaycı, 2012: 70)

B.12. Zangoç

Dükkânönü’nündeki kilisenin papazına gençler çok takıldıkları için

¹ Bu olayın anlatılışında farklılıklar olup oluş tarihi hakkında kesin bir şey söylenemiyor.

² Hacı Mesut Efendi’nin Mısırlı İbrahim Paşa’ya karşı geldiği kaynaklarda yer almaktadır. Yaşar Alparslan & Serdar Yakar, *Maraş Meşhurları*, **Öncü Basımevi Ltd. Şti**, Temmuz 2009, Kahramanmaraş, s 95.

papaz mecbur kalmadıkça kiliseden çıkmaz ve pazar hariç diğer günler kapıyı dahi açmazmış.

Mahallenin gençleri sıkıntıdan patladıkları bir gün, papazı dışarı çıkarıp papaza takılmak için bir plan yaparlar.

Camiden getirdikleri tabuta biri girer. Diğer dördü onu alıp kiliseye götürürler. Bir Hristiyan komşularının cenazesi gibi Zangoç'a teslim ederler. Plana göre tabutla içeri sokulan arkadaşları aniden tabuttan fırlayacak, zangoç korkup dışarı kaçacak, gençlere de eğlence çıkacak. Ağaçların arkasına saklanıp kilise önündeki hengâmeyi seyretmeye koyulan gençler birkaç saat geçmesine rağmen kiliseden zangoç çıkmayınca endişelenirler. İçlerinden biri, "Bizim arkadaş acaba uyudu mu? Yoksa tabutun kapağını mı açamadı? Bir kontrol edelim mi?" deyince kilisenin kapısını çalarlar. Zangoç ürkek bir adam olduğundan kapıyı azıcık açar ve aralıktan başını uzatarak: "Ne var?" der.

Gençlerden biri: "Tabuttaki ölü doğum yeri olan Yahudi Mahallesindeki kiliseden kaldırılmasını vasiyet etmiş. Onun için tabutu almaya geldik." der. Zangoç: "Alın gidin, zaten baş belası bir cenazeniz var. Siz gittikten sonra hortladı. Boğup yeniden zor öldürdüm." cevabını verir.(Bilal, 2004: 98)

B.13. Hacı Vesves

Karısına eziyet etmesi yüzünden karısı ve mahalle ebesi tarafından hakkında çocuk doğurduğu iddiasına maruz kalıp Maraş'tan kaçan Hacı Vesves, Halep'te on yıl kaldıktan sonra karısına mektup yazarak dönmek istediğini söyler. Hacı Vesves'in hanımı ebeye koşarak bu duruma engel olmasını ister.

Ebe üzerine çarşaf alıp köy yolunda beklemeye başlar. Hacı Vesves'in geldiğini görünce yaklaşip nereden geldiğini sorar.

"Halep'ten." cevabını alınca "Benim de Halep'te bir oğlum var tanır mısın?" diye sorar. Hacı Vesves: "Halep'e ne zaman gitmişti?" diye sorar. Alacağı cevap rezil olmamak için köye girmeden onu geri döndürür:

Ebe: "Hani şu Hacı Vesves'in çocuk doğurduğu sene." (Bilal, 2004: 100)

B.14. Beyimin Oğlu

Kertmen Köylülerinin kendilerine has davranış şekilleri vardır. Bu köyden bir genç kestiği odunları satmak için Maraş'a getirir. Gencin babasını tanıyan biri de odun almak için oradadır. Konuşma esnasında: "Beyimin oğlu şehre hoş geldin. Senin baban çok asil bir insandır." der. Genç odunları hayvandan indirir, para almaz. Akşam köye gelince durumu babasına anlatır. Babası oğluna kızar ve der ki: "Oğlum madem adam bizi tanımış eşşeği niye hediye etmedin." (Şirikçi, 2006: 71)

B.15. Teravîh

Şemsi Paşa gayet iri cüsseli, pehlivan yapılı, babacan bir zat; göbekli olduğundan fazla terfi edememiş alt rütbelerde emekliliğini bekleyen bir Osmanlı subayıdır. Var olan oburluğu ramazanda arttığından hızlı teravîh kıldırın mescitleri tercih eder.

Yakınındaki Püsküllü Halil Efendi'nin Konağı'nda teravîh kıldığını, hocanın bayağı hızlı olduğunu duyar. Teravîh için Halil Efendi Konağı'na gider. Teravîh kılınan salon dolmuştur. Paşa ancak son safın ucunda kapı ağzında yer

II. Salon VIII. Oturum

bulur.

Teravîh başlar. Hoca bir felakettir. Okuması hızlı diye gelmiş ama yatıp kalkarken peşinden atlı yetişemez. Şemsi Paşa iftardan dolu olan koca karnıyla eğilinceye kadar imam rükûdan kalkar. Secdenin ancak ikincisine yetişebilir. İkinci rekâttan kalkana kadar hoca zaten Fatiha'yı bitirip sureye başlamış olur. Şemsi Paşa kan ter içinde geldiğine bin pişmandır. Dördüncü rekâta selam verildiği sırada dışarıdan biri gelir: “ Ben dışarıdan yeni geldim. Kaçınıcı rekâttasınız? Acaba yetişebilir miyim?” diye sorar.

Bunun üzerine, zaten burnundan soluyan Şemsi Paşa: “Çek git işine be adam! Ben namazın içindeyim, yetişemiyorum; sen dışından nasıl yetişeceksin!” der.(Kahramanmaraş'ta Ramazan, 2010: 23)

OLAY, MESAJ, ŞEHİR, DİL

C. 1. Olaylar: Sanal Maraş:

1. Fıkra: Dulkadiroğlu Beyliği yenildiği bir savaştan sonra Osmanlıya tabii olmuştur. Elbette ki savaşta yenilen taraf binlerce askerini kaybedebilir ancak burada kumandanın verdiği cevap birkaç anlama gelecek manidar bir cevaptır.

2. Fıkra: O dönemdeki deri işletmeleri ve dericilerin çalışma şekilleri hakkında bilgiler bulunan fıkra da debbağlara çalışan çocukların emeklerinin yenilmesine eleştiriyi getiriyor.

3. Fıkra: Bu fıkrada da vurgulandığı gibi Hartlap- Sır köylüleri saflıkları ile bilinmektedirler. 4. Fıkra: Nahrönü denilen mahallin hayvanların toplanma yeri olması ve iki kadının ayaküstü konuşarak bir günü geçirdikleri biraz da abartılarak ifade edilmiştir.

5. Fıkra: Bu fıkrada 18. yüzyılda yaşadığı bilinen Gurrâzâdelerden Bektaşî şairi Nadir Baba'nın bir hicvi vardır. Nadir Baba nüktedan bir şahsiyet olup hicviyeleri, gazelleri ve Peygamberimizin doğumunu anlattığı “Mevlid” adlı eseri vardır.

6. Fıkra: Şeyh Âdil, valiye yardım etmek ve asayiş sağlamaya üzere Maraş'ta subaşı olarak görevlendirilmiştir. 1704 tarihinde vefat etmiştir. Mevlânâ bir şiirinde: “Toprağa ekilen her tohumun canlanacağına inanıyorsun da insanın neden topraktan canlanıp dirileceğine inanmıyorsun?” şeklinde dile getirdiği düşünceye benzer bir cevap veriyor Şeyh Âdil bu fıkrada.

7. Fıkra: Dondurmanın ve tatlının merkezlerinden olan Kahramanmaraş'ın maharetli tatlı ustaları, aşkın gücüyle güdülediklerinde ne maharetler sergiledikleri ve bir tatlının ortaya çıkışı anlatılmaktadır.

8. Fıkra: Dulkadiroğlu Beyliği'nin kışlığı Kahramanmaraş ile yazlığı Elbistan ta o devirlerden birbirlerine rakiptirler. Bu fıkra iki yerleşim yerindeki insanların rekabetlerini anlatmaktadır.

9. Fıkra: Kazancızâdelerden Hacı Mesut Efendi'nin Maraş'ı ele geçiren Mısırlı İbrahim Paşa'yı eleştirdiği tarih kaynaklarında geçmektedir. Bu fıkra da benzer bir eleştiriyi içermektedir.

10. Fıkra: Bu fıkrada sahabe Okkaşe Hazretlerinin Kahramanmaraş

sınırları içinde vefat etmiş olması nedeniyle o ismin yaygınlığına dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda çocuklara isim verme gelenekleri arasında aile büyüklerinin isimlerinin yaygın olarak verildiği anlaşıyor.

11. Fıkra: Konar-göçer Yörük'ün yaşadığı bir olaydan hareketle bu dönemdeki konar-göçer Yörük yaşamının varlığına dikkat çekmektedir.

12. Fıkra: Şehirde yaşayan gayrimüslimlerle Müslümanların günlük yaşamlarından bir kesit veriliyor.

13. Fıkra: Halep'in Osmanlı Dönemi'nde gidip kaybolunacak büyük bir yerleşim birimi olduğunu ve vesvesenin ne fena şey olduğunu anlıyoruz.

14. Fıkra: Böbürlenmeleriyle bilinen Kertmen Köylülerinin iltifat karşılığında mallarını feda edişleri anlatılmaktadır.

15. Fıkra: Bugün bir bir ortaya çıkan kaybolmuş konaklarda bir zamanlar çok renkli teravihlerin kılındığını öğrenmiş oluyoruz.

C. 2. Tarihi Şahsiyetler: Sultan Selim, Şehsuvarzâde Ali Bey, Alaüddeve, Nadir Baba, Maraş Kadısı Şeyh Âdil, Kazancızâdelerden Hacı Mesut Efendi, Mısırlı İbrahim Paşa, Hacı Vesves, Şemsi Paşa, Püsküllü Halil Efendi,

C.3. Öbek ve Topluluklar: Mısırlılar, Dulkadiiriye, Debbaklar, Hartlap-Sır taraflılar, Elbistanlı, Kahramanmaraşlı, Yörükler, Çerkezler, Avşarlar.

C.4. Mekânlar: Turna Dağı, Andırın ve Yenice kale Dağları, Sır Dağları, Şazibey Sabit Pazaryeri, Hartlap-Sır, Nahır Yeri, Uzunoluk Hamamı, Kapalı Çarşı, Şeyh Âdil Mezarlığı, Kısığın Köprüsü, Cami, Elbistan, Halep, Püsküllü Halil Efendi'nin Konağı, Dükkânönü, Göksun-Avşın, Kertmen Köyü.

C.5. Meslekler: Askerlik, dericilik, kadılık, çobanlık, şairlik, tatlıcılık, bakırcılık, imamlık, konar-göçerlik, odunculuk.

C.6. Öne Çıkan Değerler/Mesajlar: Etkili söz söylemek, âdil olmak, insanları kırmamak, yeni şeyler üretmek, zalime karşı durabilmek, utanmak, akıllıca davranmak, peygamber sevgisi, mala değer vermemek.

C. 7. Dil: İncelenen fıkralarda yöresel kelime ve söyleyişlere pek rastlanmamaktadır.

Bir dönemle ilgili her olay için fıkra olmayacağı gibi bir döneme ait fıkraların tümüne ulaşıldığı da söylenemez. Ele alınan fıkralardan da görülmektedir ki fıkralar olaylarının resmi niteliğindedir. Fıkralardaki konular o dönemin konularıdır; kişiler, öbek ve topluluklar, mekânlar, meslekler ve mesajlar o döneme aittir.

Tarihî fıkralar, biraz abartarak geçmiş yaşamı günümüze taşıyan özet anlatımlardır.

KAYNAKLAR

ALPARSLAN, Yaşar; YAKAR, Serdar, Maraş Meşhurları, **Öncü Basımevi Ltd. Şti, Kahramanmaraş** 2009.

ARTUN, Erman, “Çukurova Halk Kültüründe Yerel Fıkra Tipi: Abdal Fıkraları”, VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 27 Haziran-1 Temmuz 2006.

ATALAY, Besim, (Haz. İlyas Gökhan, Mehmet Karataş) Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Ukde, Kahramanmaraş 2008.

BİLAL, Mehmet, Portreler, Medya Ofset Yayınları, Kahramanmaraş 2004.

BOLAT, Ali; ALTIN Halis, Kahramanmaraş Fıkraları Üzerine Bir İnceleme, KSÜ Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2001.

DANIŞTI, Ahmet, İbrahim Çalık Lisesi Dergisi, Yıl 5, S 5, Kahramanmaraş 2008.

ELÇİN, Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ, Ankara 1998.

Kahramanmaraş'ta Ramazan, Kahramanmaraş Belediyesi Ramazan Özel Eki, 2010.

KALAYCI, Ünal, Kahramanmaraş Fıkraları, Kitap Atelyesi, Ankara 2012.

KOTAN, Yusuf, “Mahalli Fıkra Tipine Bir Örnek: Erzurumlu Naim Hoca” Turkish Studies Volume 7/3, Summer 2012.

ÖZCAN, Hüseyin, “Bektâşî Fıkralarında Argo” Abdurrahman GÜZEL'e Armağan, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı, Ankara 1999.

SAKAOĞLU, Saim, “ Fıkra Tiplerinin Değişmesi”, Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Ankara 1984.

ŞİRİKÇİ, Metin, Metince, Fa Ajans, Kahramanmaraş 2006.

Türkçe Sözlük, TDK, C 1, Ankara 1998.

Sempozyumdan
Basına Yansıyan Haberler

OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ” SEMPOZYUMU

Kahramanmaraş Belediyesi şehrin tarihine ayna tutacak bir sempozyuma daha imza atıyor.

4-6 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek uluslararası “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumu için belediye hazırlıklarını tamamladı.

Yurtiçinden ve dışından 90 bilim adamının bildiri sunacağı, 1515’de Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş’ın kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında gösterdiği büyük gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Maraş’ta dini, iktisadi ve sosyal hayatın ele alınıp değerlendirileceği Sempozyumun açılışı 4 Ekim 2012 Perşembe günü saat 09.00’da Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezinde yapılacak. Sempozyum 5 Ekim Cuma günü NFK Kültür Merkezi’nde devam edecek. Sempozyum kapsamında katılımcılar için 6 Ekim Cumartesi günü şehrin tarihi ve turistik yerlerinin görüleceği bir gezi düzenlenecek.

Sempozyumda bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişinde bulunması ve Kahramanmaraş’ın tarihi kimliğine ışık tutması bekleniyor.

Sempozyumla ilgili bir değerlendirmede bulunan Belediye Başkanı Mustafa Poyraz; “Belediye olarak toplumun kendini daha doğru ifade edebilmesi için, maddi ve manevi kültürel birikimin geçmişten geleceğe taşınması ve yaşatılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle kültürel alanda gerçekleştirdiğimiz etkinliklerle, tarihte birçok medeniyete beşiklik etmiş Maraş’ın kültür birikimine ışık tutmayı ve geleceğe taşımayı hedefledik.” dedi.

“Osmanlı Döneminde Maraş” Sempozyumu

Başkan Poyraz, sempozyumun şehrin tarihine ışık tutacağını söyledi.

Kahramanmaraş Belediyesi şehrin tarihine ayna tutacak bir sempozyuma daha imza atıyor. 4-6 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek uluslararası “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumu için belediye hazırlıklarını tamamladı.

Yurtiçinden ve dışından 90 bilim adamının bildiri sunacağı, 1515’de Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş’ın kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında gösterdiği büyük gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Maraş’ta dini, iktisadi ve sosyal hayatın ele alınıp değerlendirileceği Sempozyumun açılışı 4 Ekim 2012 Perşembe günü saat 09.00’da Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezinde yapılacak. Sempozyum 5 Ekim Cuma günü NFK Kültür Merkezi’nde devam edecek. Sempozyum kapsamında katılımcılar için 6 Ekim Cumartesi günü şehrin tarihi ve turistik yerlerinin görüleceği bir gezi düzenlenecek.

Sempozyumda bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişinde bulunması ve Kahramanmaraş’ın tarihi kimliğine ışık tutması bekleniyor.

Sempozyumla ilgili bir değerlendirmede bulunan Belediye Başkanı Mustafa Poyraz; “Belediye olarak toplumun kendini daha doğru ifade edebilmesi için, maddi ve manevi kültürel birikimin geçmişten geleceğe taşınması ve yaşatılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle kültürel alanda gerçekleştirdiğimiz etkinliklerle, tarihte birçok medeniyete beşiklik etmiş Maraş’ın kültür birikimine ışık tutmayı ve geleceğe taşımayı hedefledik.” dedi.

“Osmanlı Döneminde Maraş” Sempozyumu

Kahramanmaraş Belediyesi şehrin tarihine ayna tutacak bir sempozyuma daha imza atıyor.

4-6 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek uluslararası “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumu için belediye hazırlıklarını tamamladı.

Yurtiçinden ve dışından 90 bilim adamının bildiri sunacağı, 1515’de Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş’ın kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında gösterdiği büyük gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Maraş’ta dini, iktisadi ve sosyal hayatın ele alınıp değerlendirileceği Sempozyumun açılışı 4 Ekim 2012 Perşembe günü saat 09.00’da Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezinde yapılacak. Sempozyum 5 Ekim Cuma günü NFK Kültür Merkezi’nde devam edecek. Sempozyum kapsamında katılımcılar için 6 Ekim Cumartesi günü şehrin tarihi ve turistik yerlerinin görüleceği bir gezi düzenlenecek.

Sempozyumda bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişinde bulunması ve Kahramanmaraş’ın tarihi kimliğine ışık tutması bekleniyor.

Sempozyumla ilgili bir değerlendirmede bulunan Belediye Başkanı Mustafa Poyraz; “Belediye olarak toplumun kendini daha doğru ifade edebilmesi için, maddi ve manevi kültürel birikimin geçmişten geleceğe taşınması ve yaşatılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle kültürel alanda gerçekleştirdiğimiz etkinliklerle, tarihte birçok medeniyete beşiklik etmiş Maraş’ın kültür birikimine ışık tutmayı ve geleceğe taşımayı hedefledik.” dedi.

“Osmanlı döneminde Maraş” sempozyumu şehrin tarihine ışık tutacak

Kahramanmaraş Belediyesi tarafından 04-06 Ekim 2012 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta, ‘Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu’ düzenlenecek. Belediye Başkanı Mustafa Poyraz; “Sempozyum şehrin tarihine ışık tutacak” dedi.

Kahramanmaraş Belediyesi şehrin tarihine ayna tutacak bir sempozyuma daha imza atıyor. 4-6 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek uluslararası “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumu için belediye hazırlıklarını tamamladı. Yurtiçinden ve dışından 90 bilim adamının bildiri sunacağı, 1515’de Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş’ın kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında gösterdiği büyük gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Maraş’ta dini, iktisadi ve sosyal hayatın ele alınıp değerlendirileceği Sempozyumun açılışı 4 Ekim 2012 Perşembe günü saat 09.00’da Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezinde yapılacak. Sempozyum 5 Ekim Cuma günü NFK Kültür Merkezi’nde devam edecek. Sempozyum kapsamında katılımcılar için 6 Ekim Cumartesi günü şehrin tarihi ve turistik yerlerinin görüleceği bir gezi düzenlenecek.

“OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ” SEMPOZYUMU ŞEHRİN TARİHİNE IŞIK TUTACAK

Sempozyumda bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişinde bulunması ve Kahramanmaraş’ın tarihi kimliğine ışık tutması bekleniyor. Sempozyumla ilgili bir değerlendirmede bulunan Belediye Başkanı Mustafa Poyraz; “Belediye olarak toplumun kendini daha doğru ifade edebilmesi için, maddi ve manevi kültürel birikimin geçmişten geleceğe taşınması ve yaşatılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle kültürel alanda gerçekleştirdiğimiz etkinliklerle, tarihte birçok medeniyete beşiklik etmiş Maraş’ın kültür birikimine ışık tutmayı ve geleceğe taşımayı hedefledik.” dedi.

BİLDİRİLER İNGİLİZCE VE TÜRKÇE OLARAK SUNULABİLECEK

Sempozyum programının oluşturulabilmesi için Kahramanmaraş Belediyesi Web sitesinde bulunan başvuru formunun doldurularak 30 Temmuz 2012 tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla gönderilmesi gerekiyor. Bildiri özetleri bilim kurulu tarafından değerlendirildikten sonra katılımı uygun

görülen bilim adamlarına ikinci duyuruda konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilecek. Bildiri özetlerinin 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce olarak gönderilmesi gerekiyor. Ayrıca bildiriler Türkçe ve İngilizce olarak sunulabilecek. Bunun yanında sempozyumda ele alınacak konu başlıkları, başvuru formu ve diğer ayrıntılar için <http://sempozyum3.kahramanmaras.bel.tr/> adresinde yer alıyor.

SEMPOZYUM KONULARI İSE ŞU ŞEKİLDE;

- 1: Maraş'ın Osmanlı idaresine katılması,
- 2: Maraş ve çevresinde Osmanlı idari düzenin oturması.
- 3: Maraş'ın Osmanlı döneminde tarihi coğrafyası
- 4: Osmanlı döneminde Maraş'ta idareciler (Beylerbeyi, kadı, mutasarrıf vs gibi),
- 5: Osmanlı döneminde yaşamış Maraşlı ilim adamları
- 6: Maraş Beylerbeyliği'nin sınırları (Malatya sancağı, Zamantı kazası, (Pınarbaşı),
Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Besni, Ayıntap (Gaziantep), Elbistan, Göksun, Efsus (Afşin), Andırın, Zeytun, Kars-ı zulkadiriye (Kadirli), Bulanık (Bahçe),
Haruniye (Düziçi), Tiyek (Hassa), İslahiye vs),
- 7: Maraş'ta Osmanlı döneminde eğitim ve öğretim faaliyetleri,
- 8: Maraş'ta Osmanlı döneminde kültür ve sanat,
- 9: Maraş'ta Osmanlı döneminde Mimari,
- 10: Maraş'ta Türkmen Aşiretleri,
- 11: Maraş'ta Dini Hayat,
- 12: Maraş'ta Sosyal Hayat,
- 13: Maraş'ta İktisadi Hayat.
- 14: Kahramanmaraş'ta icra edilen el sanatları

Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Kahramanmaraş Belediyesi şehrin tarihine ayna tutacak bir sempozyuma daha imza atıyor.

4-6 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek uluslararası “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumu için belediye hazırlıklarını tamamladı.

Yurtiçinden ve dışından 90 bilim adamının bildiri sunacağı, 1515’de Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş’ın kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında gösterdiği büyük gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Maraş’ta dini, iktisadi ve sosyal hayatın ele alınıp değerlendirileceği Sempozyumun açılışı 4 Ekim 2012 Perşembe günü saat 09.00’da Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezinde yapılacak. Sempozyum 5 Ekim Cuma günü NFK Kültür Merkezi’nde devam edecek. Sempozyum kapsamında katılımcılar için 6 Ekim Cumartesi günü şehrin tarihi ve turistik yerlerinin görüleceği bir gezi düzenlenecek .Sempozyumda bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişinde bulunması ve Kahramanmaraş’ın tarihi kimliğine ışık tutması bekleniyor.

Sempozyumla ilgili bir değerlendirmede bulunan Belediye Başkanı Mustafa Poyraz; “Belediye olarak toplumun kendini daha doğru ifade edebilmesi için, maddi ve manevi kültürel birikimin geçmişten geleceğe taşınması ve yaşatılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle kültürel alanda gerçekleştirdiğimiz etkinliklerle, tarihte birçok medeniyete beşiklik etmiş Maraş’ın kültür birikimine ışık tutmayı ve geleceğe taşımayı hedefledik.” dedi.

Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Kahramanmaraş'ta 4-6 Ekim tarihleri arasında uluslararası "Osmanlı Döneminde Maraş" sempozyumu düzenlenecek.

Kahramanmaraş'ta 4-6 Ekim tarihleri arasında uluslararası «Osmanlı Döneminde Maraş» sempozyumu düzenlenecek.

Yurtiçinden ve dışından 90 bilim adamının bildiri sunacağı, 1515'de Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş'ın kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında gösterdiği büyük gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Maraş'ta dini, iktisadi ve sosyal hayatın ele alınıp değerlendirileceği Sempozyumun açılışı 4 Ekim 2012 Perşembe günü saat 09.00'da Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezinde yapılacak. Sempozyum 5 Ekim Cuma günü NFK Kültür Merkezi'nde devam edecek. Sempozyum kapsamında katılımcılar için 6 Ekim Cumartesi günü şehrin tarihi ve turistik yerlerinin görüleceği bir gezi düzenlenecek.

Sempozyumda bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişinde bulunması ve Kahramanmaraş'ın tarihi kimliğine ışık tutması bekleniyor.

“OSMANLI DÖNEMİNDE MARAŞ” SEMPOZYUMU!

Kahramanmaraş Belediyesi şehrin tarihine ayna tutacak bir sempozyuma daha imza atıyor.

4-6 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek uluslararası “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumu için belediye hazırlıklarını tamamladı.

Yurtiçinden ve dışından 90 bilim adamının bildiri sunacağı, 1515’te Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş’ın kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında gösterdiği büyük gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Maraş’ta dini, iktisadi ve sosyal hayatın ele alınıp değerlendirileceği Sempozyumun açılışı 4 Ekim 2012 Perşembe günü saat 09.00’da Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezinde yapılacak. Sempozyum 5 Ekim Cuma günü NFK Kültür Merkezi’nde devam edecek. Sempozyum kapsamında katılımcılar için 6 Ekim Cumartesi günü şehrin tarihi ve turistik yerlerinin görüleceği bir gezi düzenlenecek.

Sempozyumda bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişinde bulunması ve Kahramanmaraş’ın tarihi kimliğine ışık tutması bekleniyor.

Sempozyumla ilgili bir değerlendirmede bulunan Belediye Başkanı Mustafa Poyraz; “Belediye olarak toplumun kendini daha doğru ifade edebilmesi için, maddi ve manevi kültürel birikimin geçmişten geleceğe taşınması ve yaşatılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle kültürel alanda gerçekleştirdiğimiz etkinliklerle, tarihte birçok medeniyete beşiklik etmiş Maraş’ın kültür birikimine ışık tutmayı ve geleceğe taşımayı hedefledik.” dedi.

Kahramanmaraş Belediyesi'nin düzenlediği “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumu kapsamında kente gelen akademisyenler, “Çat Kapı Osmanlı” etkinliğiyle lise öğrencileriyle buluştu.

Sütçü İmam Anadolu İmam Hatip Lisesi'ne gelen akademisyenler, sınıflara girerek öğrencilere “sürpriz” yaptı. Karşılarında akademisyenleri gören öğrenciler şaşırıldı. Kendilerini tanıtan akademisyenler, öğrencilerle sohbet ederek “Osmanlı tarihi” ve “Maraş'ta Osmanlı” dönemine ilişkin bilgi verdi.

Akademisyenler daha sonra sınıfları dolaşarak, diğer öğrencilerle de görüştü. Belediye Başkan Vekili Cevdet Kabakcı, gazetecilere yaptığı açıklamada, belediye tarafından düzenlenen uluslararası “Osmanlı Döneminde Maraş” sempozyumuna 90 civarında bilim adamının katıldığını söyledi.

Sempozyumların şehirlerin ve ülkelerin tarihleri ile birlikte eserlerini kayıt altına alan bilimsel çalışmalar olduğunu ifade eden Kabakcı, “Osmanlı tarihinin öğrenciler tarafından daha iyi anlaşmasını vesile olmak amacıyla farklı bir etkinlik gerçekleştirdik. Okullarımız bu konuda çok önemli. ‘Çat kapı’ okul gezileri düzenledik. Bilim adamlarımız okullarımızı geziyorlar. Tarihi konuda öğrencilerin bilgilenmesi, öğretmenlerimizin Maraş'ın dokusunu tanımasını açısından güzel bir çalışma oldu” dedi.

Sütçü İmam Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencisi Ayşegül Pınar ise bir anda sınıfa giren kişileri görünce şaşırıldıklarını ve akademisyenlerden Osmanlı tarihi ve Kahramanmaraş'la ilgili bilgi aldıkları için mutlu olduklarını dile getirdi.

Kahramanmaraş Belediyesi tarafından 04-06 Ekim 2012 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu düzenlenecektir.

1515'de Osmanlı hâkimiyetine giren Maraş'ta kültür, sanat, bilim ve edebiyat alanında büyük gelişmeler görülmüştür. Sempozyum ile bu alanda çalışan bilim adamlarının bir araya gelerek karşılıklı bilgi alışverişi sağlanması hedeflenmektedir.

Sempozyum programının oluşturulabilmesi için internet adresindeki başvuru formunun doldurularak 30 Temmuz 2012 tarihine kadar aşağıdaki haberleşme adreslerine posta, faks veya e-Posta yoluyla gönderilmesi gerekmektedir. Ayrıca Sempozyumda ele alınacak konu başlıkları, başvuru formu ve diğer ayrıntılar için <http://sempozyum3.kahramanmaras.bel.tr> adresine bakılabilir.

Osmanlı'da Maraş Sempozyumu Büyük İlgi Gördü

Kahramanmaraş'ta konusunda uzman yerli ve yabancı akademisyenler Osmanlı'da Maraş Sempozyumunda bir araya geldi. Osmanlı dönemine ait çok gizli belgelerin bu sempozyum kapsamında sergilenmesi vatandaşlar tarafından büyük ilgi gördü.

Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezi'nde düzenlenen ve iki gün süren sempozyum, Mehter Takımının eşliğinde yaklaşık 5 bin kişilik kortej yürüyüşü ile başladı.

Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezi'nde Osmanlı arşivlerinden özel izinle çıkartılan 105 adet tarihi resmi belge sergilenerek gün ışığına çıkartıldı. Bu arada Osmanlı kıyafetleri ve ev eşyalarının bulunduğu bölümlerde vatandaşlar tarafından dikkatle izlendi.

Osmanlı Padişahı Abdulhamit Han'ın torununun torunu son Osmanlı Veliahtı Kayıhan Osmanoğlu da sempozyumun onur konukları arasında yerini aldı.

SEMPOZYUMDA MARAŞ DONDURMA ŞOVU YAPILDI...

Sempozyumda yaşanan diğer bir ilk ise ünü ülke sınırlarını aşan Maraş Dondurması bir şovla tanıtılarak, katılımcı profesörlere tadım yaptırıldı.

Sempozyumda kısa bir açıklamada bulunan son Osmanlı veliahtı Kayıhan Osmanoğlu, günümüzde reytinglerde üst sıralarda bulunan Osmanlıyı anlatan dizilerde aslıyla hiç alakası olmayan dizi ve filmlere tanık olduğunu ve bu yapımların yeni nesli yanlış bilgilendirdiğini söyledi. Son şehzade olan Kayıhan Osmanoğlu aynı zamanda bu dizilerin rant uğruna tarihi köreltmelerinden büyük üzüntü duyduğunu da sözlerine ekledi...

Kayıhan Osmanoğlu aynı zamanda kendisinin de yapımcılığını üstlendiği gerçek Osmanlıyı anlatan büyük bir sinema filme imza atacağını müjdesini verdi. Sempozyumun sonunda sempozyum düzenleme kurulu üyelerine birer plaket verilirken, toplu fotoğrafla sempozyum sona erdi.

Sempozyum
Fotoğraf Galerisi

Sempozyum
Değerlendirmeleri

Dr. Bekir TANK

Kahramanmaraş Belediyesi 4-6 Ekim 2012'de '*Uluslararası Osmanlı Dönemi'nde Maraş*' konulu bir sempozyum düzenledi. Türkiye dışından ve içinden 79 biliminsanın bilimsel çalışmaları ile katkıda buldukları sempozyuma biz de "*Avusturya Belgelerinde Maraş 1878-1923*" tebliği ile katıldık. Kahraman Maraş Belediyesi'nin daha önce Dulkadiroğulları Dönemi'ni konu alan bir sempozyum gerçekleştirdiğini de yine bu vesile ile öğrenmiş olduk. Başta Kahramanmaraş Belediye Başkanı Sayın Mustafa Poyraz olmak üzere emeği geçenleri tebrik ediyor ve en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Maraş ile ilk tanışıklığım gıyabidir ve ilkokul yıllarına dayanır. Maraş halkının işgalci güçlere karşı gösterdiği destansı direniş, Müslümanların değerlerine karşı savaş açarak kadınların hicabına el uzatanlara karşı verdiği onurlu mücadele ve bu mücadelenin sembol ismi olan Sütçü İmam Maraş hakkında öğrendiğim ilk şeylerdi.

Sonraki yıllarda her il gibi Kahramanmaraş da üniversitesine kavuştu ve bu bilim yuvasına Maraş'ın medar-ı iftiharını olan Sütçü İmam adı verildi. Her ilde üniversitenin açılmasının önemi tartışılmaz! Böylece bütün üniversitelerin ve dolayısıyla bütün illerin bilim yolunda birbirileri ile yarışmaları imkânı da doğmuş oldu.

Ancak üzülerek belirtelim ki Türkiye üniversitelerinin gerçek anlamda bilim ile barışık olduklarını söylemek oldukça güçtür. İstisnaları olabilir, ama Türkiye üniversiteleri «vicdanı hür ve fikri hür» bireylerin yetiştiği kurumlar

düzeyine gelememi, daha doğru bir ifade ile getirilmedi. Üniversitelerin çoğunda bilim, ehliyet ve liyakat değil de ideoloji, din ve milliyet gibi özellikler belirleyici oldu ve esas alındı. Zaten Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri bu anlamda sorunlu olan üniversiteler özellikle 1980'li yıllardan itibaren tedrici olarak ideolojik dayatmaların merkezlerine dönüştürüldü. Malum 28 Şubat süreci ile birlikte üniversitelere egemen kılınan ideolojik bağnazlık daha da pekiştirildi. Böylece Türkiye üniversiteleri böylece bilim yolunda değil de ideoloji dayatma yolunda birbirileri ile yarışır ve yarıştırılır hale getirildi. Hatırlanacağı gibi fişlemeler, yasaklar, ikna odaları saç- sakal ve kılık-kıyafet dayatmaları revaçta idi.

Bütün üniversiteler bunun için seferber olmuştu / edilmişti, ama benim en fazla dikkatimi çeken Sütçü İmam Üniversitesi olmuştu. Sütçü İmam'ın adını taşıyan bir üniversitenin O'nun uğrunda savaşım verdiği değerlerle savaş açması ve o değerleri yaşatanlara kapıları kapatması doğrusu daha fazla dokunmuştu bana. Bilimin özgürce öğrenilmesine ve öğretilmesine yöneltilen bu saldırı ve yasaklara karşı bilim adına direnmesi gereken üniversitelerin maalesef yasaklardan yana tavır koymalarının ise Türkiye üniversiteleri adına utanç verici olduğuna ve Türkiye'ye çok şeyler kaybettirdiklerine inanıyorum. O dönemde kötü sınav veren üniversitelerimizin bugünkü durumları ve bilim adına ne derecede güven verici oldukları ise ayrı bir konudur.

Bu sempozyuma katılmamın bir nedeni de yukarıda değindiğim bilim karşıtı uygulamalarıyla zihnimde kötü bir imaj bırakan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ni de daha yakından tanıma arzusu idi. Ve sempozyumu düzenleyen her ne kadar Belediye olsa da, en büyük katkıyı Sütçü İmam Üniversitesi'nden beklemiştim. Ancak üzülerek belirtelim ki, bizleri yanıltılar. Diğer katılımcılar da üzüntülerini dile getirdiler.

Kahramanmaraş Belediyesi'nin şehrin sadece günlük sorunları ile değil, tarihi ile de bu kadar yakından ilgilenmesini her türlü takdirin üstünde görüyorum ve bu kadar kapsamlı bir sempozyumu gerçekleştirdiklerinden dolayı kendilerini tebrik ediyorum.

Şehrinin, bölgesinin ve ülkenin yararına olan projeleri imkânları oranında sahiplenmeyi ve desteklemeyi kendisi için bir görev addetme bilincinde olan belediyeler üniversiteler için de büyük bir nimettir! Hakeza üniversiteler de buldukları şehirlerin belediyeleri için büyük bir nimet oldukları gibi! Bu nimetleri bir araya getirdikleri takdirde başarılarına başarı katacakları şüphesizdir.

Kahramanmaraş'ta bulunduğumuz süre içerisinde okul ziyaretlerinin

yanı sıra tarihi yerleri de görme imkânımız da oldu. Özellikle gözleri parlak ve aydın bir gelecek vaat eden öğrenciler ile onların öğretmenlerini görmek ayrı bir haz verdi.

Başta Kahramanmaraş Belediye Başkanı Sayın Mustafa Poyraz olmak üzere unutamayacağımız bir misafirperverlik gösteren bütün dostlara saygı, sevgi ve teşekkürlerimi arz ediyorum. Kahramanmaraş'ı tarihi, kültürü, sanatı, coğrafyası ve kısaca bütün değerleri ile tanımak ve tanıtmak yolunda gösterdikleri gayretlere bizim de birazcık katkımız olabildiyse, bundan mutluluk duyarız.

Yeni programlarda buluşmak dileği ile. Üsküdar 11.10.2012

KAPANIŞ

KONUŞMALARI

Cevdet KABAKCI

Sayın Belediye Başkanın, kıymetli misafirler, değerli katılımcı hocalarım ve aramızda ilk günden beri bizi yalnız bırakmayan değerli dostlar hepinize saygılarımı sunuyorum hoş geldiniz diyorum. Uluslar arası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu için iki günden beri beraberiz. Çok istifade ettik. Osmanlı devletinin Maraş'taki 400 yıllık yakın tarihini beraber inceledik. 90'a yakın bilim adamımızla tartıştık, bilgilendik. İnşallah ileriki sempozyumlarımız da bu bilgiler harmanlanarak daha yeni şeyler ortaya çıkacaktır. Son yıllarda kültürel çalışmalarını hızlandıran Kahramanmaraş Belediyemiz ilk defa 2004 yılında Kahramanmaraş Sempozyum'unu yaptı. Bunu üç ciltlik kitap halinde yayımladı. Bu gün bu kitaplarımız Belediyemizin internet sitesinde ilgiyle takip ediliyor. Yine ülkemizin ileri gelen edebiyatçılarından Sezai KARAKOÇ ve Nuri PAKDİL Beyler adına bir sempozyum düzenlendi. İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy Bey adına bir sempozyum düzenlendi. Yine edebiyat günleri olarak Öykü Günleri Sempozyum'unuzu düzenledik, Uluslararası Dulkadirli Beyliği Sempozyumu düzenledik, Uluslararası Güreş Sempozyumu düzenliyor ve bir de şimdi iki gündür ülkemizin dört bir yanından bilim adamlarıyla tartıştığımız Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu'nu yaptık inşallah bu çalışmalarımızın devamı gelecek. Ve şimdiden sizlere şu müjdeyi veriyorum Biz önümüzdeki yıl Cumhuriyet Döneminde Maraş sempozyumunu da yaparak şehrimizin 800 yıllık tarihini kayıt altına alacağız.

Bu dönemde hassaten kültür ve sanat ve sosyal belediyecilik açısından başkanımız Sayın Mustafa Poyraz Bey kıymetli çalışmalar yaptı. Bu bağlamda Şiir festivali düzenledik ülkemizin yüz kadar kıymetli şairini şehrimizde misafir ettik. Şimdi daha üzerinde buğusu ile elimizde bulunan dört ciltlik Kahramanmaraş Yöresi Ağıtları kitabını çıkardık, belediyemiz yayın işlerinde adeta yayın evi gibi çalışmakta elli kadar kitabı şehrimize bu dönemde kazandırdık. Bunların hepsi tarihe vurulan birer damga niteliğindedir. Biz Maraş'ta çıkmış gazeteleri Ankara'dan tarayarak tekrar getirdik. Bir nevi daha önceden yapılmayan şehrin arşivini oluşturuyoruz. Bu çalışmalarımız da Belediyemizin internet sitesinde yayınlanmaktadır. Kahramanmaraş gerçekten tarihi boyunca kültür değerleri sayesinde var olmuş. Aynı zamanda her zaman devletin yanında olmuş pozitif insanların yaşadığı bir şehirdir. Maraşlılar Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde de var sabahki tebliğlerde de dinlediğimiz gibi ve Barbaros'un Trablusgarb'ın fethinde de var Barbaros'un leventleri olarak var. Balkanlarda da Maraşlılar var. Hassaten belki de çok dillendiremediğimiz Cumhuriyetimizin kuruluşunda da Ankara Anlaşmasının onaylanmasında da Kahramanmaraş'ın şanlı direnişi var. Öyle diyor tarihçi. Umumen kahraman denen Maraş Müslüman Türkün dara düştüğü her yerde bir ihtiyat akçası gibi durur. Bu sebeple ki ona yağlı boya tablo gibi uzaktan değil yakından bakmalı.

Ruhuna nüfuz etmeli Maraş ve Maraşlı Müslüman Türkün istiklal marşında belirttiği son ocaktır ve bu ocak sönmediği müddetçe vatan ebediyete

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

kadar payidar kalacaktır.

Daha önceki yıllarda şehrimizde yaşadığımız kaynak eser sıkıntısını şu an elhamdülillah Belediyemizin yayınları ve arkadaşlarımızın çıkarmış olduğu Ukde yayınlarıyla büyük oranda aşmış bulunmaktayız. Geçmişte bizim yaşadığımız sıkıntıları gelecek nesillerimiz yaşamasın diyorum. Kahramanmaraş'ımızın önemini şair Merhum Nihat ASYA Bey şu sözleriyle bir kez daha hatırlatmak istiyorum. "Maraş Türkiye'nin kalem kaşısıdır, Maraş Türkiye'nin köşe taşıdır, Maraş tarihleri inşa ettiren koca Sinanların usta başıdır" der.

Yeni sempozyumlarda beraber olmak dileğiyle iyi günler diliyorum. Bu sempozyuma emeği geçenleri ben tebrik ediyor başkanım adına da sevgi ve saygılar sunuyorum. Başarılarının devamını diliyorum.

Hepinizi saygılarımla selamlıyorum.

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI

Sayın Belediye Başkanım, sempozyuma bilimsel çalışmalarıyla destek veren kıymetli bilim insanları ve sempozyuma iştirak ederek bizleri yalnız bırakmayan muhterem misafirler hepinizi saygıyla selamlarım.

Kahramanmaraş, bulunduğu bölgenin oldukça muhteşem iklim ve coğrafi özelliklerinden dolayı tarih öncesi çağlardan başlayarak birçok medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bölge 1085 yılından itibaren Türklerin idâresine geçmiş olup Anadolu Selçuklu, Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Maraş, 1522-1922 yılları arasında tam 400 yıl Osmanlı Devleti'nin idaresinde bulunmuş ve Anadolu'nun en önemli ilim, kültür ve ticaret merkezlerinden de birisi olmuştur.

Sosyal belediyecilik anlayışının bilincinde olan Kahramanmaraş Belediyesi'nin öncülüğünde 2011 yılında *"Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu"nu* (29 Nisan-1 Mayıs 2011)" yaptık. Bu sempozyum, ülkemizde bir beylik adına uluslararası düzeyde yapılan ilk sempozyum olması açısından da oldukça önemliydi. Sempozyum esnasında ve sonrasında oldukça olumlu tepkiler aldık. Bu heyecanla yola çıkarak şimdi de yine Kahramanmaraş Belediyesi'nin desteğiyle *"Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu"* nu gerçekleştirdik. İnşallah 2013 yılında da yine Kahramanmaraş Belediyesi'nin öncülüğünde *"Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu"*nu yapmayı düşünmekteyiz. Böylece Kahramanmaraş'ın yaklaşık 700 yıllık tarihî sürecini kayıt altına almış olacağız. Bu bilimsel faaliyetler bir şehir tarihi ve kültürü için oldukça önemlidir. Bundan dolayı Kahramanmaraş Belediyesi'ne müteşekkirimiz.

"Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu", 17 oturum hâlinde farklı salonlarda yapılarak yurtiçi ve yurtdışından katılan 84 bilim insanı ve araştırmacı toplam 75 adet bildiri sunmuşlardır. Bu bildiriler; Osmanlılar Döneminde (1522-1922) Maraş'ın tarihi, sanatı, mimarisi, edebiyatı, sosyal, kültürel, ekonomik ve idarî yapısı gibi çok geniş yelpazeye sahip konuları içermektedir. Böylece Maraş'ın Osmanlılar zamanındaki 400 yıllık dokusu masaya yatırılarak incelenmeye çalışılmıştır. Kahramanmaraş'ın iklim ve coğrafi yapısındaki zenginliği, kültürel dokusuna da yansımıştır. Bu yönüyle Kahramanmaraş her yönüyle araştırılmaya muhtaç bâkir bir bölgedir. Bu sempozyumda Maraş'ın tarihine ve kültürüne ışık tutan bilim insanı ve araştırmacılara tekrar teşekkür ederim.

Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu

Kahramanmaraş Belediyesi, sosyal belediyecilik anlayışını en güzel şekilde gerçekleştiren kurumlarımızdan birisidir. Birçok sempozyum ve çeşitli kültürel etkinliklerin düzenlenmesinde yer aldığı gibi, milletimizin hafızası durumunda olan ve geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gören şehrimizdeki tarihî eserlerimizin de restorasyonlarını yaparak koruma altına almaktadır. Bu faaliyetlere gönülden büyük destek veren Kahramanmaraş Belediye Başkanı Sayın Mustafa POYRAZ'a teşekkür ederim. Ayrıca bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen Belediye Başkan Yardımcısı Sayın Cevdet KABAKÇI'ya, Belediye Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Sayın Serdar YAKAR'a ve diğer Belediye çalışanları ile Sempozyum Düzenleme Kurulu'nda yer alan arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Kapanış oturumunda; Cevdet KABAKÇI, Prof. Dr. Said ÖZTÜRK, Yrd. Doç. Dr. Namiq MUSALI ve Yaşar ALPARSLAN sempozyum hakkında düşüncelerini ifade edeceklerdir. Bu sıralamaya göre ilk sözü Belediye Başkan Yardımcısı Cevdet KABAKÇI'ya veriyorum.

Kapanış oturumunda yer alan arkadaşlarıma *“Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu”* üzerinde yaptıkları değerlendirmelerden dolayı teşekkür ederek, sempozyumu kapatıyorum. İnşallah 2013 yılında yine Kahramanmaraş Belediyesi'nin önderliğinde düzenlenecek olan *“Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu”* nda buluşmak dileğiyle hepinize saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Said ÖZTÜRK

Değerli misafirler,

İlim ve irfan hayatından kopmayan Kahramanmaraş Belediye Başkanı pek muhterem Mustafa Poyraz'ın ev sahipliğinde dünden bu güne 75 tebliğ 17 oturum ile gerçekleştirilen "Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu", dört yüz yıl boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalan bölgenin tarihine tutulan bir ayna mesabesinde dir.

Maraş, Osmanlı döneminde 300 yılın üzerinde eyalet merkezi, yani Paşa Sancağı olarak bulunmuştur. Dolayısıyla Maraş'ın Osmanlı dönemine tekabül eden tarihi incelenmeye değerdir. Sahip olduğu tarihi miras, ilgili kütüphane ve arşivlerde bulunan zengin belge ve dokümanlar Maraş ve çevresinin tarihi planda araştırılması için önemli imkânlar sunmaktadır.

Bu sebeple, Maraş ve çevresi bundan sonraki dönemlerde de araştırılmaya devam edilmelidir. Osmanlı Sempozyumu yaptık bitti değil yeni kaynaklara, yeni hocalarla yeni bilgilere ulaşılmalıdır. İnşallah bundan sonra da bu tür bilimsel toplantılar devam eder. Maraş ve çevresinin tarihini anlama ve araştırmaya yönelik bu toplantıların bir gelenek içerisine konularak belirli periyotlarla yapılmasını burada teklif etmek isterim.

Burada şu düşüncemi de paylaşmak istiyorum; Bir irfan sahibi insanın, Belediye Başkanı olduğunda nelere imza atacağını en bariz, en güzel örneklerinden birinin Kahramanmaraş'ta olduğunu düşünüyorum. Mustafa Bey ciddi sağlık sorunları olmasına rağmen şu an aramızda bulunuyor, onu hep aramızda görmek isteriz. Allaktan şifalar dilerim kendisine. Gerçekten belediye

başkanlığı döneminde Kahramanmaraş'ta yaptığı kültürel faaliyetler belki ayrı bir tebliğ, ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır diye düşünüyorum.

Bu tür akademik çalışmalarda, toplantılarda bazen iş kazaları olabiliyor. Bütün tebliğlerin nitelikleri konusunda şüphesiz tartışmalar olabiliyor. Dün yaşadığımız bir iş kazası kısmen telafi edildi. Maraş'ın tarihi yazılmadığı şeklinde hılâf-ı hakikat bir konuşma yapıldı. Bu fikre katılmak mümkün değildir. Bunlar yanlış şeylerdir. Bu tür konuşmalar, bu güne kadar bölgenin tarihi ve kültürel hayatına ışık tutmak için çalışan, eser veren ilim ve kültür insanlarına, bu çalışmalara imkân veren müesseselere haksızlık etmiş olur.

Maraş ve çevresi ile ilgili tetkikler Osmanlı'nın son döneminden itibaren yapılmaya başlandı. Arifi Paşa'nın Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları Hükûmeti, 1924-5 yıllarında yayınlanan Mükrimin Halil Yinanç'ın Maraş Emirleri öncü çalışmalarıdır. Bu güne kadar bir çok doktora ve yüksek lisans tezleri yapıldı, sayısız makaleler var, bir çok sempozyum yapıldı. Geçen yıl jürisine girdiğim bir doktora tezi var. Tez, Kahramanmaraş'ın Osmanlı'nın son döneminde iktisadi yapısı ile ilgili bir tezdur. Bu meyanda adlarını hemen sayacağım meslektaşlarım var; Refet Yinanç'ın, İsmail Altınöz'ün, Ayhan Doğan'ın, Harun Şahin'in, İlyas Gökhan'ın, Selim Kaya'nın, Mehmet Özkarcı'nın, İbrahim Solak'ın, Ömer Hakan Özalp'ın Maraş ve çevresi ile ilgili çalışmaları gözardı edilemez. Sayacağım daha onlarca isim var. Bunların yanında Kahramanmaraş Belediyesi'nin ev sahipliğinde 2004 yılında I. Kahramanmaraş Sempozyumu yapıldı. Bu sempozyumun tebliğleri üç cilt halinde neşredildi. Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı adıyla iki cilt halinde ve 1608 sayfa tutan eseri 2006 yılında Kahramanmaraş Belediyesi yayınladı. 2009 yılında Göksun Belediyesi'nin ev sahipliğinde 100. Yılında Göksun Sempozyumu yapıldı ve yayımlandı. Yine 2010 yılında Said Öztürk ve Ali Sarıkaya'nın kaleme aldığı Göksun Tarihi isimli eser Göksun Belediyesi tarafından yayımlandı. Geçen sene (2011) Kahramanmaraş Belediyesi tarafından Dulkadir Beyliği Sempozyumu yapıldı ve bildiriler yayımlandı. İsmail Altınöz'ün Dulkadirli Eyaleti'nin Kuruluşu ile ilgili nitelikli tezi herkesin atıfta bulunduğu bir çalışmadır; yine Yaşar Alparslan ve Serdar Yakar'ın Kahramanmaraş'ta yaptığı yayınlar bölge tarih ve irfan hayatını açıklayan eserlerdir. Ben Yaşar Hoca'ya ve Serdar Yakar Bey'e "Maraş Türk Tarih Kurumu" gibisiniz diye iltifat ederim. Eğer Maraş ve çevresinin tarih ve kültürüne yönelik çalışmalara ilişkin bir bibliyografya çalışması yapılırsa müstakil bir eser ortaya çıkacağından şüphem yoktur. Daha ne olsun... Bu ve benzeri eser ve makalelerle Maraş'ın tarih, kültür adına çalışmaları gerçekleştiren arkadaşlara şükran borçluyuz.

Burada sunulan bildiriler arasında ilgilendiğim konular vardı. Maraş ve çevresinde yaşayan halkın tarihini yazma tecrübelerine geçilmesi güzel bir başlangıç. Bir bakıma artık siyasi tarih ve savaşların tarihi kargaşasının ötesinde her şeyden önce Kahramanmaraş'ın yaşayan bir tarihi olduğunu görüyoruz. Maraş halkının tarihi, Zülkadiroğulları-Bayazıdoğulları'nın birbiriyle mücadelesinden öte bir tarihi vardır. Tarihi alana baktığımızda, Maraş'ta yürüyen düzenli bir hayat var, belediye hizmetleri var, sağlık hizmetleri var, pazarları, ticaret alanları var... Burada şunu belirtmek isterim, yapılan akademik çalışmalarda Kahramanmaraş'ın ve çevresinin iktisadi ve sosyal tarihine, irfan tarihine, halkın tarihine daha fazla ağırlık verilerek işlenmesi gerekiyor.

Bu sempozyum çok çeşitli konulara değindi, tüm arkadaşlara

Kapanış Konuşmaları

şükran borçluyuz. Burada bir konuyu da ifade etmeden geçemeyeceğim; Kahramanmaraş Belediyesi'nin birçok alanda yaptığı kültürel hizmetlerden ben burada birisine şahidim; bu şehirde yaşayanlar birçoğuna şahitler. Şehrin kültür ve irfan hayatının zenginleşmesine önem veren bir mahalli idarenin bulunması memnuniyet vericidir. Yaşanabilir şehirlerin oluşması için sadece alt yapı yatırımlarını hedef alan bir anlayış, şehrin ruhunu yakalayamaz. Maraş'ta şehrin ruhuna sahip çıkan, koruyan ve bunu gelecek kuşaklara aktarmak isteyen bir mahalli idare bulunuyor.

Ayrıca şunu da belirtmek isterim bu gibi bilimsel toplantılarda üniversitenin daha fazla inisiyatif alması gerekir. Sayın vali yardımcısı iki gündür buradalar; medya mensupları burada; Kahramanmaraş Üniversitesi yöneticilerini ise göremiyoruz. Üniversiteler ilim merkezleridir. İlimin yapılabilmesi ve ilerleyebilmesi için kurulan müesseselerdir. Şu soru haklılığını koruyor: Kahramanmaraş'ın tarih ve kültürü ile ilgili sempozyumları, yapılan bu toplantıları neden hep Kahramanmaraş Belediyesi üstlenmelidir.

Sayın başkan başta şahsınıza, ekibinize; bu ve benzeri irfan hayatına yönelik yaptığınız çalışmalar için çok teşekkür ediyorum. İçtenlikle şu teşekkürü mü de belirtmek istiyorum; Kahramanmaraş'ın irfan hayatına, bilgi ve kültür dünyasına katkıda bulunan uzaktan yakından gelmiş olan bilim adamlarına şükran borçluyum.

Yard. Doç. Dr. Namiq MUSALI

Saygıdeğer hocalarım ve meslektaşlarım, değerli katılımcılar! Hepinizi selamlıyorum. Bendenizin Maraş'la tanışması daha çocuk yaşlarımda iken "Sahibini Arayan Madalya" filmi aracılığıyla gerçekleşmişti. O zamanlar bu kahramanşehrin fedakâr insanlarının vatan ve milletnamına yaptıkları olağanüstü mücadele kalbimde büyük bir hayranlık duygusunun baş kaldırmasına neden olmuştu. Üniversitede tarih eğitimi alırken çeşitli kaynaklarda Maraş'ın ismine daha sık rastlamaya başladım. Yıllar geçti, "I. Şah İsmail'in Hâkimiyeti" isimli doktora tezim üzerinde çalışırken, araştırdığım konuyla direkt bağlantısı olduğu için Maraş ve çevresinde hüküm sürmüş Dulkadiroğulları Devleti'yle Safevi Devleti arasındaki temasları inceledim. İşte bu vesile ile geçen sene Kahramanmaraş Belediyesi tarafından düzenlenen Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu'na katılmanın onurunu ve gururunu yaşadım. Kahramanmaraş'ı çok sevdim ve Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu'na da büyük bir zevkle katıldım.

Sempozyumun en üst seviyede düzenlendiğini ve burada geçirdiğimiz günlerin son derece faydalı olduğunu söylemeliyim. Sempozyum oturumları sırasında birbirinden değerli bildiriler dinledik, çok sayıda yeni bilgilere ulaştık. Ayrıca bu gibi toplantıların bilim adamları arasında temasların ve işbirliğinin kurulması açısından da belli bir önem taşıdığını biliyoruz. Bu sempozyum sayesinde eski dostlarla buluştuk, yeni arkadaşlarla tanıştık, kendileriyle çeşitli bilimsel konularda fikir paylaşımı yapma fırsatı kazandık. Sempozyum süresince büyük bir misafirperverlikle karşılaştık ve hiçbir konuda sıkıntı hissetmedik. Tüm bunlar için Kahramanmaraş Belediye Başkanı Sayın Mustafa Poyraz Bey'e, Belediye Başkan yardımcısı Sayın Cevdet Kabakçı Bey'e, Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Sayın Serdar Yakar Bey'e ve sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen herkese kendim ve Azerbaycan'dan gelen diğer katılımcılar adına sonsuz teşekkürler arz ederim.

Daha geçen sempozyumdan döndüğümüz zaman Kahramanmaraş'taki değerli meslektaşlarımız bizden bazı kaynakların fotokopilerini istemişlerdi. En kısa zamanda bu istekleri yerine getirdik. Bu sempozyum sırasında da bazı istekler oldu. İnşallah dönünce onları da temin etmeye çalışacağız. Buradan Kahramanmaraş'ın aydınlarına, bilim adamlarına ve genellikle Maraş konusunu çalışan araştırmacılara sesleniyorum. Bugünden itibaren bendenizi Maraş'ın Azerbaycan'daki gayri resmi kültür elçisi zannetmenizi rica ediyorum. Eğer Maraş tarihinin araştırılması ve tebliği için Azerbaycan'dan bir katkı veya yapabileceğim bir şeyler olursa, kendimi mutlu hissederim.

Hepinize saygılarımı, sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Yaşar ALPARSLAN

Sayın Belediye Başkanım değerli dinleyiciler; böyle büyük bir birikime sahip olan bir şehrin kültürü; 3-5 kişinin araştırıp ortaya çıkaracağı bilgiler ile mümkün değildir. Yani bu denizden ancak bir damla olur veya da bir gölden bir katra olur. Bu açıdan belediyemize hassaten teşekkür ediyoruz. Bu tür sempozyumları yapıyor, çok sayıda insanın bu tür sempozyumlara katılımını sağlıyor ve buralarda bizim ulaşamadığımız konuları da görmemize imkan sağlamış oluyor. Mesela diyelim Halil Paşayı hanımefendi çalışmış. Ben bu konunun 5-6 yıldır rüyasını görüyordum. Acaba biz ne zaman Halil Paşayı çalışırız bu bilgilere ne zaman ulaşırız derken işte hanımefendi çalışmış getirdi bizlerle paylaştı. Yine Eshabul Kehf Sempozyumu oldu ben de bu sempozyuma katkı için bir eser yazdım. Ama Anadolu'nun her yerinde Eshabil Kehf'in yazıldığını biliyordum hem şiir hem de düz yazı olarak; ama bunların hepsine elimiz uzanamıyor. Dolayısıyla bu tür sempozyumlar Kahramanmaraş tarihine çok sayıda insanın hizmet etmesine, katılımına vesile oluyor. İşte bundan önceki Dulkadirli Sempozyumunda şiir kitaplarını, düzyazılarını getirdi arkadaşlar. Yani bu tür sempozyumlar kültürümüzün ortaya çıkmasına büyük bir vesile oluyor. Arkasına bir dergi çıkarırsınlar ve bu şekilde Osmanlılar zamanındaki Kahramanmaraş olayı büyüsün. Çünkü diğer dönemler hemen hemen bitti. Yani yeni bir şeyi zorlayacaksınız.

Bir bina yapıyorsanız tabiki bu bir sürede gerçekleşir. Önce örgü düzeninde birinci sırayı; sonra ikinci sıra konur. Bu düzende birinci sırayı koymadan ikinci sırayı koyamazsınız. Bu tür sempozyumlar da bilgi üstüne bilgi konulmasını sağlar ve bu şekilde çok sayıda bilgi bir araya gelir.

Bu sempozyumda da gelen bildirilerin içerisinde 10 tane ya da 20 ya da 30 tane orijinal çalışma olsa yine karlıyız. Bu çok şey ifade eder. Bu bakımdan sempozyumu düzenleyen arkadaşlara, kurumlara memleketim ve şahsım adına teşekkür ediyorum. Herkesin ellerine sağlık diyorum ve teşekkür ediyorum..

